Collegij Rom. Societ. Jesu.   Catalogo inscriptus. B.S.

DIONYSII ALEXAN DRI F. HALICARNASSEN.

ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum Libri x. Sigismundo Gelenio interprete.

Addidimus Vndecimum ex uersione Lapi, Chronologiam Henrici Glareani P.L. simulq; Indicem cōmonstrantem quicquid est Antiquitatum, ad intelligendos & alios scriptores perutilium.

FRO BEN

BASILEAE M D XLIX
Cum gratia & priuilegio Imp. Maiestatis.

AVTORVM QVI HIS IN LIBRIS A DIOnysio citantur, nomenclatura.

GRAECI

Aristoteles
Anaxilaus
Antigonus
Antiochus Syracusanus
Æschylus
Ariethus
Agathyllus
Arctinus
Callistratus
Cephalon Gergitius
Callias qui res Agathoclis scripsit
Damastes Sigæus
Demagoras
Dionysius Chalcidensis
Eratosthenes
Hegesippus
Hieronymus Cardianus
Homerus
Herodotus
Hellanicus Lesbius
Myrsilus Lesbius
Meucerates Xanthius
Polybius Megalopolitanus
Pherecydes
Philiscus Syracusanus
Phanodemus
Silenus
Sophocles
Satyrus
Theopompus
Thucydides
Timæus Siculus
Xanthus Lydius
Xenagoras
Zenodotus Trœzenius

ROMANI

Q. Fabius Pictor
L. Cincius
M. Portius Cato
Valerius Antias
Licinius Macer
Q. Ælius Tubero
Cn. Gellius
L. Calphurnius Piso
C. Sempronius
M. Terentius Varro
Q. Ennius
Tabulæ pontificum
C. Aquilius

REVERENDISSIMO AC ILLVSTRISSIMO PRINCIPI ET DOMINO, DOMINO IO. Rodolpho Murbacenſi Lutrenſicꝙ Abbati Sigiſmundus Gelenius S.

IN PROMISSVS DIONYSIVS ILLVſtriſsime princeps uenit ad tuam amplitudinem pignus noſtræ gratitudinis, ſcriptor cui paucos in hoc genere conferas, præferas iure neminē. Fuit huic uiro patria Halicarnaſſus, Aſiæ littoralis urbs ex aduerſo Rhodi ſita, quæ iam antè Herodotum illum ſuauiloquentem dederat. ipſe eximius inter ſui ſeculi rhetoras, tantæꝙ exiſtimationis criticus erat, ut omnes libenter ſequerentur eius de quocunꝙ ſiue antiquo ſiue recente ſcriptore ſententiam. eam gloriam domi nactus Romam nauigauit ad orbis totius theatrum, quo tempore Cæſar Auguſtus nuper deuicto & ſublato Antonio ſolus rebus Romanis pręerat: commoratusꝙ inibi per annos uiginti, & cum proceribus uerſatus, adeptusꝙ linguę Latinæ ſcientiam, quo hoſpitij gratiam referret, inſtituit urbem nondum Græcis celebratam literis, apud Græcos ſuos illuſtriorē reddere, id in primis ſtudens, ut eam contra uulgi opinionem uindicaret à barbarie, quòd tum propter ſermonem detortum à priſca origine, & opicarum gentium conſuetudine mixtum ac uiciatum, haberetur pro barbara: ſimul hoc agens, ut Græci æquiore animo cum alijs imperata facerent eorū quos ſcirent nō alienos à ſuo ſanguine. Eadem ratione ſuperioribus ſeculis adoptati fuerāt Macedones, quo minus puderet ſeruitij, cùm tamē eorum lingua, licet finitima, nō intelligeretur à Græco homine, ſicut liquet uel ex mēſium nominibus. Inualuit certe hæc opinio, ut Latini homines Latinæꝙ literæ nō cenſerētur in barbaris, præſertim poſtquam diſciplinæ omnes his quoꝙ tractari cœptæ ſunt: & quemadmodū Oriens non ſolū multis in prouincijs populariter Græcam linguam recepit, uerùm iura ſacraꝙ ſua nō alia complecti dignatus eſt, itidem Occidēs eundem honorē Latinis literis habuit. Nec ijs tantum de cauſis hoc potiſsimū argumentum delegit DIONYSIVS: ſed cùm ſciret hiſtoriā eſſe morū & actionū omnium tam priuatarum ꝙ publicarū ceu exemplar, & uitæ ſpeculum, plurimumꝙ referre unde petantur exempla, ſumpſit ſibi ſcribēdas res Romani populi, priſci inquam illius in omni genere uirtutū pace ac bello exerciti, necdū corrupti exoticis uel opibus uel uitijs: qui tulit primùm reges fortiſsimos ac ſanctiſsimos, quamuis ipſos non natos ex regibus: deinde regni in

tyrannidem degenerantis impatiēs, libertatē asseruit tutatusq́ est per incorruptissimos Iunios, Valerios, Lucretios, Horatios, Mutios, Menenios, Largios, Marcios, Quintios, Fabios, cæterosq́ his similes. Narrat enim primùm exordia Romani generis, repetita ab antiquissimis Græciæ gētibus, Oenotris expulsoribus Siculorū ex Italia, Pelasgis, Arcadibus, Epeis, Troianis, quæ prima omniū Græcarū colonia trans Hellespontum in Asiam auspicijs Dardani deducta est. Deinde quomodo alterū Latij caput Romanā urbem Marte prognatus Quirinus condidit, eiq́ finitimis populis perdomitis securitatem peperit. Numa religionibus additis militares animos ad uitam mitiorē & iustiora traduxit studia. Tullus sublata de principatu cōtrouersia, primò præposuit eam, mox cōsilio tutiore uniuit suæ metropoli. Ancus mare usq́ protulit eius imperiū. Priscus Tarquinius finitimarū gentiū fecit principē. Seruius cēsu instituto effecit ut uires suas nosceret. Sub ultimo Tarquinio accesserūt Sibyllina oracula, unicū in rebus dubijs refugiū: cuius regis non ferēda superbia libertatis exciuit desideriū, eiusq́ asserēdæ occasionē procerib. præbuit. Pulsis Tarquinijs per XIIII annos bellatū est cū tentantibus reditū, fretis Hetruscorū atq́ Latinorū auxilio: & hinc quoq́ crescēdi ansa arrepta est uiris fortibus. Extincto deinde cum uniuersa familia Superbo effloruit ciuitas sub cōsulibus: quorū potestas iam inde ab initio sic temperata fuit, ut nec decemuiri quamuis legū latores, nec numerosi tribuni militū, nec dictatores amplissima potestate moderate usi ac leniter, æquè profuerint aut placuerint. Constituta cōmuni libertate laboratum est nōnihil seditionibus: sed his confestim prudentiū uirorum autoritas remediū attulit. Videre licet obiter triplicem formā reipublicæ, primò regiā, relicto tamē penes populū belli pacisue ac legum sanciendarū & magistratuū creandorum arbitrio: mox administrationē rerum per optimates patricios, donec plebs quoq́ in partem curarū & honorū assumpta est, postq́ per suos tribunos uicit ut admitteretur ad magistratus & sacerdotia. Licet imperij quoq́ uidere fundamenta tantæ olim moli suffectura, legibus, religionibus, magistratibus, reiq́ militaris ac rusticæ subnixa studijs. Sed nihil æquè profuit ad proferenda urbis & imperij pomœria, q̃ quòd uictis parcebatur: & aut inopes eò mittebantur in colonias, aut inde traducebantur in urbem ascribendi tribubus, & aucturi ciuium Romanorū numerū. unde etiam linguæ mixtura, maturéq́ secuta deprauatio, Sabinis, Hetruscis, Hernicis, Volscis, Æquisq́ ascitis, ut mirū sit potuisse præminere in Romano sermone dialecton Pelasgicam. Fuit tamen initio principatus penes Romanos magis q̃ dominium, & à finitimis populis nō sine contentione impetratū est ut pro socijs haberētur uerius q̃ pro subditis, cedebaturq́ uirtutibus Roma

norum

norũ potius ꝙ uiribus. Huius populi res memoriæ proditurus DIONYSIVS, duo præcipua quædã domo ad hoc negotiũ attulit, singularem prudentiã coniunctam cũ pari eloquentia, atq; ita susceptũ onus sustinere facile potuit. Et quia primæ origines repetẽdæ erãt, si non à Chao & Iano Iapetoq;, certe ab antiquissimis seculis, quorũ soli poetę meminerũt: necubi seducerẽt ab autoribus dubiæ fidei, sequitur consentũ pluriũ, & uerisimiliora peruestigat sagaciter, certis modo argumentis assentiẽs: ut sunt locorũ nomina, fanaq; passim à priscis heroibus cõdita. Verùm in his tradendis ueniã & postulant & merent̃, qui tractant tam remota ab ætatis suæ memoria. Quæ urbem cõditam sequuntur hausit ex antiquissimis probatissimisq; Romanorũ scriptoribus, Fabio Pictore atq; Cincio, Catoneq; & Valerio Antiate, ac cæteris quos etiã Liuiũ sequi nõ piguit. at ne hic quidẽ sine delectu acerrimoq; illo suo iudicio: imò plerunq; coarguit quorundã negligentiam, uel ex supputatione temporũ, uel alijs bonis rationibus: cuius generis est censura de ætate Superbi Tarquinij, à Laurẽtio Valla usurpata. Si quid illi prodũt quod aut hyperbolen sapiat, aut alioqui parũ quadret Romanis moribus, id silentio præterit: quale est ferinũ illud, quod Liuius scribit de Scæuola manũ torrẽte in foculo: quem noster Mutium Cordum nominat, longeq; uerisimilius atq; etiam decentius denarrat hominis facinus. nam Scæuolæ cognomẽ alijs de causis in Mutiã gentem recipi potuit: nec enim solo igni clades infert̃ artubus: & uidetur alicuius studio cognomini gentilicio affícta honesta fabula. Ordinem temporũ sequitur, quà prælucet perpetua successio regũ atq; magistratuum. Res præclarè gestas sic narrat & laudat, ut accẽdat ad maiorum æmulationẽ posteros, quæ præcipua lectionis utilitas: & est hic mira exemplorũ uarietas ac copia. nec euentus tantũ describit, sed & consilia, tum si quid inopinatũ accidit. nec tantũ bellica facinora memorat, uerùm nõ minore cura pacis artes, quibus uel ordinũ cõcordiæ, uel ciuitatis libertati ac tranquillitati consulit̃, mutilam censens historiã ubi nihil præter prælia legit̃ & expugnationes urbium. Quantumuis magnis rebus narrandis sufficit, nihil culpa sua deterẽs, omnia contexẽs aptissime, ubiq; sui similis, nusquã properabũdus, sic temperãs narrationẽ, ut nec supersit quicq̃, & nihil desideres amplius. Interdũ exspatiat̃ digressionibus, ne his quidẽ infrugiferis: aliàs delectat descriptionibus, rem ceu ob oculos ingerẽs. Quæ omnia stilo prosequit̃ luculentissimo, nõ tam ad luxũ ornato ꝙ ad mundiciẽ, inaffectato, graui, dilucido, diuersis uirtutibus Herodotũ ciuẽ suũ, & Atticos Thucydidem Xenophontemq; referẽs, cõiungens quæ illis erãt singula. ubiq; rhetorẽ agnoscas, nõ raro philosophum. Itaq; impensa in hoc opus iusta opera, nõ rude cõmentariũ nobis reliquit, sed absolutissimã historiã.

Quo factum est ut cum Theopompi, Ephori, Philisti, Hecatæi, Anaxilai, Timæi, plurimorumq; aliorũ scripta interciderint, Polybij Diodoriq; maiori ex parte perierint: & in nostris literis desideret integer Trogus, Sallustijq; historia, minimũ supersit de Liuio, nõ multum de Tacito, dimidiatus exstet Ammianus (quos si haberemus, absolutam teneremus Romanarũ rerum memoriã ab urbe condita usq; Gratiani Augusti tempora, & labem imperij uastantibus transrenanis transdanubianisq; hostibus editã) huius monumenta ad nostrã ætatẽ ob eximiam eorũ utilitatẽ seruata sint. Et merito: erat enim uir omni genere disciplinarũ expolitissimus, dogmatum philosophicorũ peritus, ita tamen ut in Platonẽ sit propensior, alienus ab adulatione & affectibus, licet mouendis illis mirus artifex, uirtutũ magnus amator, & inter has frugalitatis ac temperãtiæ comitũ innocentiæ, reprehensor uitiorum sui seculi: de rebus diuinis, ut ea tẽpora ferebant, nõ male sentiẽs. nam de prouidẽtia per occasionẽ reuerenter ac pie loquit', sic uirtutẽ Romanorum prędicãs, ut tamẽ eorum fortunã pendere fateat' à fauore numinis. aliquando retundit istorũ impudentiã, qui negant superos curare terrestria. Et quia res populi Ro. mandat literis, grauitate cum Romanis historicis certat, in concionibus Liuianã præ se ferẽs uehementiã, & uerba personis aptissima tribuẽs. Historiã suam pollicetur se producturũ usq; ad initiũ primi belli Punici, sed uidet' morte immatura præuentus nõ absoluisse quod instituerat. id quo magis suspicer, faciunt quæ habent' sub titulo libri undecimi, Luteciæ non edita, & proinde nec à nobis uersa, farrago quædã indigesta carẽs ordine, planeq; uice cõmentarij parata, nec habens quicq; simile prioribus uoluminibus: quã uel in hoc reliquimus suo loco immotã, ut autorẽ appareat operi cœpto immortuũ. Eandẽ causam opinor cur nõ reperiant' libri, quos in fine primi Antiquitatũ promittit se scripturũ de Romanorũ repub. Præter prẹsens uolumẽ supersunt eius rhetorici aliquot cõmẽtarij: ut, De cõpositione, seu oratiõis partiũ apta inter se collatiõe, ad Rufum. Artis rhetoricæ capita quædã ad Echecratẽ. De Thucydidis idiomatibus ad Ammæũ. Suidas meminit & libri De antiquorũ oratorum characteribus. Hactenus de DIONYSIO. non enim scribimus, ac ne possumus quidẽ pro dignitate, eius encomiũ. Has Antiquitates ante annos quinquaginta opinor, uertit Lapus nescio quis, sed sic, ut ex dilucidis, & aliorũ quoq; libris lucẽ inferentibus, fecerit obscurissimas: q ipse in oculis afferret caliginẽ, quemadmodũ ille Senecæ cauillo notatus spinas circũferebat in pedibus. infelici interpreti nihilo felicior typographus contigit, dignũ (ut aiũt) patella operculũ. tanta erat eius seculi et superiorũ barbaries. itaq; nõ magno fructu legebat', sed nõ sine magno tedio. Proxima editione HENRICVS Glareanus poeta,

nūc in Friburgensi academia liberaliū disciplinarū professor publicus, homo cum alias polyhistor, tū in mathematicis absolutissimus, & quę peculiaris ipsius laus est, in formanda iuuētute indefessus, idq; prospero successu auditorij, conatus opē ferre scriptori miseris modis tractato, expertus est malū esse immedicabile absq; subsidio Græci codicis, nisi ꝙ quædā ex aliorū librorū collatiōe cōiectando assecutus est. nam ea phrasis est interpretis, ut sæpe dubites Græcus an Latinus loquat̄, certo tamē scias te nō intelligere, præsertim si idiomatis Græci sis rudis. Itaq; miserebat me tāti uiri, digni qui melius cognosceret̄ à Romanis, quorū uirtutes tantopere celebrat. tandē ex insperato porrectum est remediū. nam cum Christianissimo Francorū regi FRANCISCO sua Minerua, hoc est eruditi uiri quos amplectebat̄ & fouebat excitās eorū ingenia, in mentē misisset ut regiā officinā typographicā institueret conuenientē dignitati tanti nominis, inter multos præclaros scriptores prodijt & DIONYSIVS. ó animū planè regium, gnarū quibus uita iuuet̄ artibus: quē utinā libeat æmulari cæteris Christianis principibus. Et spes est ita fore, quādo nō defuit qui recēs etiamtū exēplum imitaretur serenissimus Lusitaniæ & Gymnææ rex IOANNES eius nominis tertius, & nō contētus in regno suo nouā Conimbricæ fundasse academiā, addidit ei typographos regios. hîc uerò non dissimulandus est mihi tuus quoq; illustrissime princeps animus, dum per occasionē libenter soles typographos iuuare exemplaribus simul ac pecunijs, nō mediocri sanè tua laude, reiq; literariæ cōmodo. Sed ut cœpi dicere, oblata Græci codicis copia, paruo molimine sum impulsus ut totū opus meliorib. auibus uerterē. autores porrò eius audaciæ fuerunt mihi compatres mei cariss. Hieronymus Frobenius & Nicolaus Episcopius, honestæ memoriæ Ioannis Frobenij laudatissimi uiri alter gener, alter filius, qui hereditarias curas ad iuuandā rem literariam conferūt cōmuni consilio, incredibiliq; industria. Quid enim unq; ex eorū officina exiuit nō melius & expolitius? quot eximij scriptores in omni disciplinarum genere his triginta annis inde emissi sunt, partim restituti nitori pristino, partim è latebris, in quibus tot seculis uelut sepulti iacuerāt, eruti? quorū uel nudā nomenclaturā nō caperet una pagina, ne quid dicā de fœtura huius eruditi seculi. Quid ꝙ prima omniū in Germania cæteras ad æmulationē accēdit? ἀγαθὴ δ' ἔρις ἥδε βροτοῖσι. satis enim apparet nō alio telo profligatā barbariē. Hæ laudes ut ueræ ita cōfessæ sunt omnib. studiosis bonarū literarū & artiū, cādide beneficiū agnoscētibus. unde fit ut doctissimus quisq; haud grauatim ijs uiris cōmodet suam operam, quemadmodū nuper ille ætatis suæ phœnix ERASMVS Roterodamus, Beatus Renanus, Simon Grynæus, Hieronymus Gemusæus: ut taceā de superstitibus, nō solum in hac

hac urbe, sed & in longinquis terris degētibus, qui uicissim illustrant hanc officinā & illustrant ab ea. me quoq; multis iā annis usi tenēt grata cōpede uinctū & benignis officijs, ut æquo animo ferā patriæ desiderium. Siquid igitur interim de literis sum meritus, ut quidā meritū putant, & hoc illorū est beneficiū: in quorū gratiā ausus sum postremis his annis in Iosepho atq; Dionysio ignotas tētare uias, q̃ consulte, uiderint οἱ εὐγνώμονες. De fide nō sum sollicitus, ne eā cuiuis utriusq; linguę perito nō approbē, elegātias uiri eloquētissimi magistriq; eloquētiæ quī poterā exprimere? cæterū quod ad perspicuitatē attinet dedi operā, ut hac quoq; parte proxime archetypū accederē. Prodit igitur Dionysius tui nominis Illustriss. princeps IO. RODOLPHE auspicijs iā cōmendatior, qui ex nobilissima familia natus habēte in stēmate nō te unū principē, ornamentū & ipsi, & huic quod geris muneri, es egregiū, locūq; obtines inter nō postremos Germanię principes. nec mirū cùm ad hanc dignitatē attuleris uirtutes quantūuis eximijs dignas honoribus, pietatē, integritatē, sinceritatē, prudentiā, grauitatē, eruditionem: magnificentiā uero ac benignitatē eo magis nūc colas quo celsiore fortuna emines: quæ omnia in te sunt nō uulgaria, sed religioso digna principe: mihi sanè cognita partim ex uno colloquio, partim ex eruditissimis simul ac humanissimis tuis epistolis. cæteras dotes norūt ac uenerantū familiares T. A. & inter hos insigni literatura præditi D. Matthias Vlhanus A. T. cācellarius & Christophorus Stilzius, quiq; tuę ualetudinis tuēdę curā cōmissam habet Ioānes Huberus. Hæc igitur tot ornamenta diuinitus in unū heroē cōgesta merito adhibenda erāt mangonizādæ (ut ita dicā) editioni nouæ, etiāsi nō essem A. T. deuinctissimus: nūc nō poterā effugere notā ingratitudinis, nisi utcunq; testatā relinquerē tuā ultroneā erga me beneficentiā, dedicato hoc partu mediocris nostri ingenij. Et alioqui me mirifice delectat hæc animi tui erga doctos uiros propēsio, quāuis in eum chorū me nō ingerā: nō potest tamē ista A. T. de me opinio nō addere mihi magnū calcar ad alacrius decurrendū in hoc stadio, ut ei saltē aliqua ex parte respondeam. Quapropter cū ea quæ quotidiano splēdori & benignitati supersunt libēter impēdas tuæ ditioni ornādæ nō unis magnificis ædificijs, eaq; ipsa exornes una atq; altera bibliotheca locupletissima, qui pręcipuus hominū religioni deditorū thesaurus est, dignare oro etiā has nostras uigilias aliquo inter cæteros bonos autores, quorū lectione pręsertim theologorū & historicorū oblectaris, loco ponere, & mihi quē semel in tuorū numerū recepisti fauere perge domine reuerendiss. Opto ut te diu nobis & reip. incolumē seruet seruator ille Opt. Max. Basileæ sub calend. Ianuarias anni à natiuitate Iesu Christi M. D. XLIX.

INDEX RERVM OMNIVM A DIONYSIO COMMEMORATARVM,

per Hieronymũ Guntiũ conſcriptus.

Aequi

B

Carmentæ

D

Decem-

Esqui-

Gramen

Ionum

Lucius

Marci

Pompi-

Strate-

tra

Prænomina Romanorum familijs apud Dionyſium uſurpata.

Agrippa, Appius, Aulus, Cæſo, Caius, Cneus, Lucius, Manius, Marcus, Metius, Opiter, Proculus, Publius, Quintus, Seruius, Sextus, Spurius, Tiberius, Titus, Turnus, Tullus, Vopiſcus.

Errata ſic caſtigato

Pagina 6 uerſu 12 lege Tyrrhenum 18.10 Hetruria, Hetruſci, appellitant 20.10 opportunũ 21.36 frugibus 22.18 uel 55.17 exanimaſſe 80.23 ſuperiore 85.28 copias 87.30 patres 97.39 Erinnes 105.4 querimonias 13 indicio 126.15 opportunitatem 136.1 obſequebantur 140.22 occiſurus 178.24 Latiali 220.23 maiore 236.15 expectanda 248.10 Veſtæ 269.15 reliquum 324.30 gratificabitũ 329.21 aliquanto 339.1 ludibriũ 358.3 uiſus 389.29 ſtrategemate 421.10 natus 433.25 imperato

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN. ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum, Liber primus.

Sigiſmundo Gelenio interprete.

ETSI non libet hac præfatione rationem ſcribendi reddere, neceſſe tamen habeo primum de meipſo dicere, non proprijs laudibus immoraturus, quas ſcio moleſtas uideri audientibus: nec quòd uelim calumniari ſcriptores alios, ſicut Anaxilaus & Theopompus fecerunt in hiſtoriarum ſuarū prooemijs: ſed indicaturus quid me ad hæc tractāda permouerit, & qua occaſione aſſecutus ſim cognitionem eorum quæ decreui hoc ſcripto prodere. Equidem habeo perſuaſum, eos quibus propoſitum eſt ingenij ſui monumenta poſt obitum ſuperfutura poſteritati relinquere, præſertim hiſtorias in quibus ueritatem ac prudentiæ ſapientiæq; principia recōdita omnes credimus, debere primò argumentū eligere pulchrum ac magnificū, quodq; eximiam aliquam utilitatē polliceatur lectoribus: deinde curare ut inſtructus ſit ad id tractandū quàm diligētiſsime. Qui enim de obſcuris rebus, aut mali exempli, aut cognitu indignis texūt hiſtoriam, ſiue innoteſcendi cupidine & qualiſcūq; nominis, ſiue oſtentandæ eloquentiæ gratia, nec poſteris noſcuntur feliciter, nec laudem aſſecūtur eloquentiæ, dum quiſq; qualia uidet ſcripta eorū, uitam quoq; talem fuiſſe exiſtimat. Merito enim omnes putant orationem ſuam cuiuſq; animi eſſe imaginem. At illi qui eximia quidem argumēta ſibi ſeligunt, ſed neglig ēter ea tractant quibuſuis rumoribus creduli, nullam inde laudem referunt. Indignum enim fuerit de claris ciuitatibus & uiris ampla potentia præditis temere & ex tempore cōmentarios ſcribere. Hæc ego ratus maxime conſideranda ſcriptoribus, quippe qui hac cura nō tangar leuiter, nec præterire ſilentio uolui, nec alio loco aptius quadrare duxi quàm prooemio. Cæterum argumentum me delegiſſe elegans & magnificum multiſq; utile, facile opinor perſuadebitur, duntaxat his qui non omnino imperiti ſunt uulgaris iſtius hiſtoriæ. Si quis enim mentem adhibeat ad priſca tam ciuitatū quàm gentium imperia maio

rum monumentis prodita, ac singillatim quodq; cōsideret, inter se'ue collata diligenter examinet quænam earū sibi dominiū amplissimum parauerit, aut res gesserit bello pace'ue clarissimas, uidebit Romanū imperium lōgo interuallo post se reliquisse cæteras quarum hactenus extat memoria, non solum si spectes amplitudinem dominij, pulchritudinem'q; rerum gestarum quas nemo hactenus pro dignitate prodidit, uerumetiam quod ad diuturnitatem eius attinet extensam usq; ad nostrum hoc seculum.

DE PRISCIS IMPERIIS.

NAM antiquum illud Assyriorum imperium retro ad fabulosa usq; pertingens tēpora, modicam quandam Asiæ partem obtinuit. Hoc in Medos translatum, et auctum etiam opibus, non longo durauit tempore, in quartam ætatem desinens. Persæ porrò Medis deuictis Asia quidem penè tota tandem potiti sunt: cæterum Europæas gentes bello tentare ausi nō multum profecerunt, nec ultra ducentos annos permanserūt in rerum fastigio. At Macedonum potentia post oppressas opes Persicas imperij quidem amplitudine superauit omnes quotquot antè fuerant. tēpore uero nec ipsa longo floruit, sed mox ab Alexandri obitu cœpit fieri deterior. distracta enim in multos principes statim ab eius successoribus, & post illos ad alteram tertiam'ue ætatē progressa, per se ipsa facta est debilis, ac postremo Romanis armis sublata est è medio. nec ipsa tamē totam terram ac mare coegit imperata facere. nam nec Africam late patentem subegit, nisi qua Aegypto est contigua: nec Europā totam perdomuit: sed ad septentriones in ea non processit ultra terram Thraciam, ad occidentem finita est mari Adriatico. Atq; hæc sunt celebratissima ad nostram usq; ætatem imperia, & hæc eorū diuturnitas atq; potentia. nam Græcorum imperia his nequaquam conferenda sunt, nec ditionis magnitudine, nec diuturnitate temporis. Athenienses enim maritimum tantum tractum tenuerūt annis duodeseptuaginta, ac nè hunc quidem totum, sed intra Euxinū pontum & Pamphylium pelagus, id'q; cum maxime pollerent rebus naualibus. Lacedæmonij uero Pelopōnesum ac reliquam Græciam tenētes usq; Macedoniam extenderūt imperium: in quo uix triginta annis exactis, à Thebanis uicti eo priuati sunt. At Romanorū ciuitas imperat per totam terrā, duntaxat qua accessibilis est & habitatur ab hominibus: toto etiam mari dominatur, nō solum intra columnas Herculis, uerum & Oceano quacūq; est nauigabilis: prima'q; & sola in omni hominū memoria ortū & occasum terminos imperij sui posuit. tempus quoq; eius potentiæ non breue, sed diuturnius quàm ulli uel regno uel reipublicæ. Statim enim

ex quo primũ eſt condita propinquas gentes multas & bellicoſas ſibi adiunxit atq; ita ſemper procedebat ſubiugãs aduerſarios. Quod tempus iam annorum eſt ſeptingentorũ quadragintaquinq;, uſq; ad Claudium Neronem iterum, & Calpurnium Piſonem, coss. qui magiſtratum hunc iniuerunt olympiade CXCIII. ex quo autem totius Italiæ facta domina auſa eſt orbis imperium ſibi ſumere, exturbatis è mari Carthaginenſibus quorũ nauales opes fuerant maximæ, ſubiugataq; Macedonia quæ ad id temporis terreſtribus copijs plurimum pollere uiſa eſt, nulla amplius non barbara gente non Græca contendente de principatu, ſeptimam iam ætatem me hæc prodente dominiũ omnibus in terris conſtanter obtinet: nec eſt ulla gens (ut ita loquar) quæ nõ agnoſcat uniuerſorum dominã, aut detrectet eius imperiũ. Sed enim quòd neq; friuolum argumentũ delegi, ut dictum eſt, neq; uiles & obſcuras res tractãdas ſuſcepi, uerùm de ciuitate ſcribo illuſtriſsima, rebusq; geſtis quibus ſplendidiores nemo poſſet oſtendere, opinor me ſatis approbaſſe omnibus. quòd uero non incogitanter nec improuide ad priſcas res eius narrandas aduerterim animum, ſed bonis ad id adductus ſim rationibus, libet paucis præfari, & occurrere hominũ moroſiorũ criminationibus: qui reprehendẽt me, quòd ciuitatis noſtro æuo celeberrimæ obſcura admodum & humilia initia ſcribẽda ſuſceperim, indigna ſanè quæ mandentur hiſtoriæ: quando ante pauca ſecula urbs hæc illuſtre nomen & gloriam conſecuta ſit, poſt ſubacta demum regna Macedonica & res cõtra Pœnos geſtas feliciter: cumq; mihi integrum eſſet celebre aliquod argumentũ in manus ſumere, in antiquitates quaſdam nõ admodũ illuſtres procliuior fuerim. adhuc enim ignota eſt Græcis penè omnibus uetus illa Romanorũ hiſtoria: & opiniones minimè ueræ, ut ex temerarijs rumoribus natæ, eorũ pleroſq; decipiũt: errones quoſdam ſine lare barbaros, ac ne liberos quidem, eius urbis cõditores fuiſſe. hos procedente tempore non pietate & iuſtitia cæterisq; uirtutibus prouectos ad tantũ imperiũ: ſed iniuſto quodam fortunæ fauore effundentis in immeritos ſua munera. nec deſunt homines parum candidi, palàm incuſare fortunã ſoliti, quòd in barbarorum deterrimos bona Græcorũ tranſtulerit. Et quid hic alios memorem? quando etiam ſcriptores nonnulli in gratiam barbarorũ regum, auſi ſunt hęc hiſtorijs prodere, quibus ſtudium fuit oſores imperij demereri adulatorijs obſequijs, nulla æquitatis & ueritatis ratione habita. Has certè falſas ſicut dixi opiniones animis ciuium meorum ut eximam, pro eisq; ueras reponam, de cõditoribus urbis quinam fuerunt, & quo ſinguli tempore conuenerunt, & quibus caſibus acti antiquas patrias reliquerunt, his narrabo commentarijs: in quibus polliceor me

declaraturum Græcam eius gentis originem deductam ex nõ pudendis nec aspernandis sui generis autoribus. Post hæc narrabo res eius mox ab urbe cõdita, quibusq́ studijs partũ sit tantum imperiũ, quantum potero, nihil omissurus memorabile, ut nostri homines tandẽ ueritate cognita, dignam tali ciuitate existimationẽ concipiant, ni sint in eam iniquo penitus animo: nec moleste ferant se subditos, quandoquidem uniuersali ac sempiterna lege naturæ est receptũ inferiores parere præstantioribus: desinantq́ incusare fortunam, quasi indigne ciuitati huic tantum cõcesserit imperium, edocti ex nostra historia, q̃ innumeras uirorũ uirtutes tulit mox ex quo est cõdita: quibus nec pietate, nec iustitia, nec perpetua per omnẽ uitam temperãtia, ac ne bellica quidem fortitudine præstantiores ulla unquã ciuitas tulit, non Græca, nõ barbara, absit modo uerbis inuidia. solet enim hæc comitari pollicitatiões rerum mirandarũ & fidem penè superantiũ. qui simul omnes post auctam à se in tantam amplitudinẽ rempublicam ignorãtur à Græcis hominibus, eo quòd nullũ sortiti sint se dignũ historicum. nullum enim accuratum scriptum apud Græcos hactenus extat in hoc genere, exceptis summarijs cõpendijs per q̃ breuibus. Et primus (quod equidem sciam) scriptorũ Hieronymus Cardianus antiquitates Romanas cursim attigit in opere de successione Heroicorũ principũ: dein Timæus Siculus res priscas cõplexus uniuersali historia, Pyrrhi Epirotæ bellis priuatim dicato uolumine: cumq́ his Antigonus, Polybius, Silenus, & innumeri alij res easdem nõ eodem modo aggressi, quorum unusquisq́ parum aliquid, ac ne id quidẽ debita cura & diligentia, sed ut ex fortuitis rumoribus collegerat, scripto prodidit. Nec absimiles historias ediderũt quotquot Romani homines urbis suę res antiquas Græco sermone scripserunt, quorum uetustissimi, Q. Fabius, L. Cincius, ambo æquales bellis punicis. horum uterq́ ea quibus ipse interfuit, ut probe sibi cognita diligenter mandauit literis: quæ uero olim post urbem conditam deinceps secuta sunt, cõtentus fuit summatim percurrere. Has sanè ob causas uisum est mihi nõ præterire silentio pulcherrimam historiam intactam superioribus, facturo nõ simplex operæprecium: quãdo & uiris fortibus fato suo defunctis sempiterna cõtinget gloria, lausq́ apud posteros, quod proxime ad immortalitatẽ accedit, superstite rerũ gestarum memoria: et diuinorũ illorum hominum præsens ac futura progenies præponet generosam & honoratã uitam iucundæ & facili, dum reputat honestissimam occasionẽ sibi oblatam à maioribus, erectoq́ animo dat operã ne ullo pacto ab illis degeneret. Ipse quoq́ qui non adulationis causa ad hoc opus uersus sum, sed ueritatis & æquitatis studio, quod præcipuũ debet esse historiæ propositum

situm: primum declarabo meam mentem ꝙ sim propensus ad gratificandum bonis omnibus & magnarũ rerum cognoscendarũ cupidis: deinde pro mea uirili gratias ciuitati referam, memor educationis liberalis cæterorumꝙ beneficiorum quibus in ea degenti mihi frui contigit. Nunc reddita ratione cur hoc opus aggrediar, dicendũ quo fretus id faciam. Fortasse enim qui prius legerunt Hieronymum, aut Timæum, aut Polybium, aut unum aliquem ex paulo supra memoratis scriptoribus, multa ab illis prætermissa inuenientes in meis scriptis, suspicabuntur me fingere, & cupient cognoscere unde rerũ earum cognitionem nactus sim. Ne igitur talem opinionẽ de me quisquã habeat, satius est indicare quibus cõmentarijs sim adiutus. Ego appulsus in Italiam post finem bellis ciuilibus impositũ ab Augusto Cæsare circa mediam olympiadem centesimã octuagesimam septimam, ex illo tempore in hanc diem exactis Romæ annis uigintiduobus, assecutus Romanum sermonẽ eiusꝙ regionis literas, toto eo tẽpore paraui mihi quæ putarem ad hoc opus accõmoda: partim ex doctissimorũ hominum colloquijs, partim ex laudatorũ ab his uirorum Cõmentarijs quos superiora tulerũt secula, quod genus sunt, Porcius Cato, Fabius Maximus, Valerius Antiâs, Licinius Macer, Aelijꝙ & Gellij ac Calpurnij, cæteriꝙ scriptores non ignobiles, quorũ annales Græcanicis chronographijs persimiles materiam mihi præbuerũt uberrimam. Et de meipso quidem hactenus: reliquũ est ut & de argumẽto præmoneã, quæ tempora & quas res narraturus sim, & quæ forma sit futura huius operis. Ab antiquissimis fabulis ordiar hanc historiã, quas ante me nemo attigit, propter difficultatẽ eius negocij: deducam autem narrationem usꝙ ad initia primi belli punici, quod incidit in annum tertium octuagesimæ octauæ supra centesimam Olympiadis. dicam continua bella quibus se po. Ro. per illa tẽpora exercuit, et interim exortas aliquoties seditiones domesticas, & quonam pacto hæ sint cõpositæ. reipublicæ quoꝙ species omnes edisseram quibus usa est ea ciuitas, primo sub regibus, deinde post hos exactos quis rerũ status fuerit: mores etiam eius optimos & leges præcipuas narrabo, & in summa totam uiuendi rationẽ ueterem. Formam autẽ addam operi, nec talem qualis placuit bellorũ scriptoribus, nec qualem secuti sunt qui descripserunt tantum respublicas, aut qui Atthidas inscripserũt sua opera. simplices enim hę sunt, & cito auditorẽ satiant: sed erit quiddam ex rebus gestis earumꝙ contemplatione mixtum: ut satisfiat et ciuiles res tractantibus, & oblectantibus se speculatiõe philosophica, et his quibus uacare libet cognitioni historicæ. Atꝙ hoc erit argumentũ, & talis species operis: autor uerò eius sum Dionysius Alexãdri Halicarnasseus, & hinc iam ordiar.

INITIVM HVIVS HISTORIAE.

VRBEM terræ marisq; totius principem, quã nunc Romani habitãt, primi in omni memoria tenuisse dicũtur barbari Siculi, gens indigena: superiore uero tẽpore alios ne colonos habuerit, an inculta fuerit, nemo potest certò dicere. Aliquãto post pulsis longo bello antiquis dominis, Aborigines eam occupant, qui primùm in mõtibus passim sine mœnibus uicatim habitauerunt. Sed postquã Pelasgi alijs Græcis mixti finitimos bello infestare cœperunt, in relictis à Sicula gente sedibus oppida aliquot muniuerunt: subegerũtq; sibi totum id terrarũ spacium, quod amnes duo Liris & Tiberis terminant: qui orti ex imis Apenninis montibus Italiam quà longa est secantibus mediam, erũpunt in Tyrrenum pelagus, DCCC fermè stadiorum inter utriusq; ostia interstitio. horum Tiberis uersus septentriones prope Ostiam urbẽ se exonerat: à meridiano tractu Liris Minturnam alluit, ambas Romanorũ colonias. eas sedes deinde perpetuo tenuit idem genus hominũ mutatis tantùm appellationibus, seruantes uetus Aboriginũ nomen usq; Troiani belli tempora, quando à Latino rege denominati sunt. post id bellũ sextadecima ætate cum Romulus sibi cognominem urbem cõdidisset, assumpto inde quod hodieq; retinent nomine, gens ex minima temporis processu euasit in maximam, & in illustrissimã ex obscurissima, dum larium egenos ad se comiter recipit, & ciuitatem impartit deuictis bello uiris fortibus, & libertis suis dat ius ciuium, nullius cõditionis homines aspernata, quorum modo opera uti possit respublica: nulla re tamen magis adiuta quàm institutis pulcherrimis, dum in uarijs temporũ difficultatibus undecunq; excerpit aliquid utile. Cæterum Aborigines autores Romani generis, Italiæ indigenas alij, suiq; corporis gentem asserunt. Italiam uocò totum hoc littus inter Ionium sinum & Tyrrenicum, tertiumq; à continente Alpinum terminũ. nomẽ quoq; eis inde aiunt impositum, quòd non aliunde trahant originem, quasi nos Græci genarchas dicamus siue primogenios. Alij malunt errones quosdã incertis uagantes sedibus, & è multis regionibus cõuenas, forte fortuna in eis locis iunxisse inter se copias: occupatisq; locis munitis uitã transegisse latrocinio ac re pecuaria. hi torquent uocabulum ad conditionẽ eorum hominum, quasi ob errorẽ uocantes Aberrigines. quod si uerum est ne sic quidem à re abludet prisca gentis appellatio, ut quæ miscellaneo generi hominũ, nullamq; certam habenti patriam conueniat. Alij rursum Ligurum colonos eos fuisse fabulantur Vmbris cõfinium. Ligures enim & Italiæ quasdam partes habitant, & Galliæ, incertùm ab utra profecti patria. nam hactenus incomperta origo eius gentis est.

Sed

Sed scriptorum Romanorũ doctissimi,& in his Porcius Cato, qui diligentissime scripsit de conditoribus Italicarũ urbiũ,Caiusq́ Sempronius & aliquot alij,Grçcos eos esse affirmãt,profectos ex Achaia multis ante bellum Troianum ætatibus.nec tamen diserte tradunt ex qua Græca natione quáue urbe migrauerint.ac ne tempus quidem aut ducem coloniæ,aut quo casu antiquam patriam reliquerint,tantum fabulam secuti Græcanicam,nullius Græci autoris eam cõfirmant testimonio.Itaq́ rei ueritas quomodo se habeat incertũ est. quod si istorũ sermo sanus est,non possunt esse coloni alterius generis quàm Arcadici. Nam hi primi Græcorũ habitauerũt Italiam trans sinum Ioniũ,deducti ab Oenotro Lycaonis filio.is quintus fuit ab Aezea & Phoroneo primis in Peloponneso principibus. nam è Phoroneo genita est Niobe,ex qua & Ioue fertur natus Pelasgus. Aezeæ uerò Lycaon fuit filius,& huius filia Deianira. ex Deianira & Pelasgo prognatus est alter Lycaon,cuius Oenotrus fuit filius,XVI ætatib.prius q̃ apud Troiam bellatum est. Et tempus quidem hoc est missę à Græcis in Italiam coloniæ:migrauit autem Oenotrus è Græcia non contentus portione sui patrimonij.Cum enim essent Lycaoni XXII filij,opus erat in totidem sortes diuidi Arcadiam. hanc ob causam Oenotrus relicta Peloponneso, classeq́ parata traiecit mare Ionium,unaq́ Peucetius unus è fratrum numero, comitante eos bona parte populariũ. aiunt enim hanc gentem olim fuisse frequentissimam. adiunxerũt se his & alij Græci, quibus nõ sufficiebat ager proprius. Itaq́ Peucetius quò primùm appulit in Italiam,super Iapygiæ promõtorium suis expositis sedem sibi optauit,& ab eo horum locorũ incolæ appellati sunt Peucetij. Oenotrus uerò cum maiore parte exercitus in alium sinũ peruenit,qui alluit occidentale latus Italiæ.is tùm propter accolentes Ausonas dicebatur Ausonius:deinde Tyrrhenis potitis maris imperio, mutauit nomen quod nũc obtinet. Hic nactus multos agros pascuis, multos arationi aptissimos,sed incultos plerosq́,ac ne eos quidem qui colerentur frequẽtatos hominibus, cũ repurgasset eos ex parte quadam à barbaris, cõdidit oppida parua cõtigua montibus,ut tum erat mos ueterum.Id totum quantũ agri obtinuit,Oenotria uocata est, Oenotriq́ ditionis eius homines,hoc iam tertio nomine.Aezea enim regnãte Aezei dicti sunt,et sub successore eius Lycaone rursum ab illo denominati Lycaones.trãsportati deinde per Oenotrũ in Italiam,Oenotri aliquãdiù uocati sunt:idq́ mihi testatur Sophocles tragicus in Triptolemo.Inducitur ibi Ceres docẽs Triptolemũ,quantum terrarũ necesse habeat peragrare seminãdis à se concessis frugibus.nam post mentionẽ factam orientalis Italiæ,quæ à Iapygiæ promõtorio ad Siculum fretũ tenditur,

aduersæq; huic Siciliæ, sermonē deflectit ad occidentalem Italiā, & po tissimas eius oræ gentes enumerās ab Oenotris incipit: unde satis erit excerpsisse hos iambicos. A tergo ad dextrum est sita terra Oenotria, Tyrrhenicusq; sinus ac Liguria. Antiochus autem Syracusanus antiquus scriptor habitatores Italiæ priscos percensens, & quæ loca singulis occupata sint, ait Oenotros primos omniū quorum exstat memoria terrā eam habitasse. uerba ipsius sunt hæc: Antiochus Xenophanis hæc diserte scripsit de Italia, bona fide secutus sermones ueterum. Terram hanc quæ nūc Italia dicitur, olim tenuerūt Oenotri. Deinde cōmemoratis eorū moribus ac forma reipublicæ, & quòd regnū tandem Italo delatū sit, à quo mutato nomine dicti sint Itali: Morgeteq; huic successisse, unde Morgetū eis appellatio: & quòd Siculus à Morgete exceptus hospitio propriū principatū in ea gente cōstituerit: hæc uerba subijcit. Sic facti sunt Siculi & Morgetes & Itali, cum essent Oenotri. Nunc genus quoq; Oenotrorū declarabimus alterius antiqui scriptoris testimonio: is est Pherecydes Atheniensis nulli secūdus in texēdis genealogijs, qui de regibus Arcadiæ sic loquitur: Pelasgo ex Deianira Lycaon natus est. huic nupsit Cyllene nais nympha, à qua mons Cyllene dicitur. Deinde recensitis horū filijs, locisq; quos eorū quisq; habitandos acceperit, Oenotri & Peucetij sic meminit: Et Oenotrus à quo Oenotri nominantur in sinu Ionio. Atq; hæc sunt ab antiquis poetis ac fabularum scriptoribus de sedibus & genere Oenotrorū prodita: quos ego secutus, si modo Cato & Sempronius multiq; alij uere opinati sunt à Græcis oriūdam nationem Aboriginum, credo eam Oenotrorum fuisse progeniem. Pelasgos enim & Cretēses, & id genus alios quotquot in Italiā deducti sunt, inuenio posterioribus eò uenisse tēporibus: antiquiorē autem hac migrationē à Græcia in partes Europæ occiduas reperire nequeo. Cæterum Oenotros præter alios agros uel desertos uel male cultos à se occupatos, reor etiam Vmbris partem aliquā ademisse: dictos uerò Græcis Aboriginas à mōtanis sedibus: Arcadicum enim est delectari habitatione mōtium: qua ratione Atheniensium quidā Hyperacrij uocati sunt & Paralij. Quod si qui de rebus tam de priscis non facile assentiūtur absq; attentiore examine, ne sint faciliores ad credendum aut Ligures eos fuisse, aut Vmbros, aut alios quoscūq; barbaros: sed suspēdentes sententiā donec cognoscant reliqua, tum demū decernāt quid sit uerisimillimū. Oppida aūt in quibus primū habitarūt Aborigines, pauca ætate mea supererāt, plurima bellis alijsq; pestiferis calamitatib. oppressa desolata sunt. erāt aūt in Reatino agro nō longe ab Apenninis mōtibus, ut autor est Terētius Varro in Antiquitatibus: aberantq; à Roma, quæ minimū, iter unius diei.

cum

cum ego secutus dicam harum præcipuas. Palatium uigintiquinq; stadijs dissitum à Reate, urbe habitata Romanis nūc quoq; prope uiam Quintiam. ab eadem urbe LX. fermè stadijs distat Trebula, sita in modico tumulo. ab ea tantundem abest Vesuola, propinqua Cerauniјs montibus. inde quadragesimo stadio est non ignobilis urbs Suna, in eaq; uetustum Martis templum. à Suna XXX fermè stadijs abest Mesula, cuius ruinæ monstrātur & mœnium uestigia. inde stadio quadragesimo est Oruinium, urbs si qua alia in eo tractu ampla ac nobilis. apparent enim fundamenta eius mœniū, & sepulchra quædam antiqui operis, & septa sepulchretorum extē sorum per celsos aggeres. in arce eius uetus Mineruæ templū est. Octuagesimo autē à Reate stadio euntibus uia Salaria præter montem Coritum, est Cursula nuper diruta. monstratur et insula quædam Issa nomine, cincta stagnis undiq; hanc absq; alio munimento habitasse ferūtur, freti palustribus aquis nō minus q̄ mœnibus. Issæ proximum est Maruuium, situm in eiusdem stagni recessu intimo, distans à Septem aquis (ut uocant) quadragesimo stadio. Rursum à Reate uersus Latinam uiam euntibus occurrit ad trigesimum stadium Vatia, ad quadragesimū Tiora quæ & Matiera. in hac aiunt fuisse oraculū Martis antiquissimum, nō absimile illi Dodonæo celebrato in fabulis, nisi quòd illic in sacra quercu sedentē columbam dicunt uaticinari solitam: apud Aborigines auis diuinitus missa, quam ipsi picum, Græci δρυοκολάπτην nominant, idem faciebat in columna lignea. ab hoc oppido XXIIII stadijs distabat Lista metropolis Aboriginum, quam antiquis temporibus Sabini noctu ex Amiterna urbe profecti ex improuiso ceperunt. qui uerò post eam cladem fuerūt superstites, recepti à Reatinis, sæpe frustra conati recuperare patriam, agrum eius tanquam adhuc suus esset dijs sacrum fecerūt, diris deuouentes qui in posterum fructus ex eo caperent. Septuagesimo à Reate stadio abest clara urbs Cutilia monti apposita, & ab ea nō longe lacus quatuor iugerum amplitudine, natiuis plenus fluentis semper demanantibus, immensæ profunditatis ut perhibēt. huic numen quoddam præsens, ipsumq; Victoriæ sacrum indigenæ autumāt: & circūquaq; coronis cincto neminem propinquare sinunt, inaccessosq; seruāt eius latices, nisi cum stata sacra post bienniū recurrentia suo ritu faciunt, ijs quibus fas est in paruam eius insulam cōscendentibus. ea diametrum habet fermè quinquaginta pedum, nec plus quàm pedē ex aquis eminet, instabilis & huc illuc plerunq; fluitans, aliàs aliò uētis eam impellentibus. in ea gramen quoddā prouenit carici simile, & dumi quidam non magni: res supra captum eorum qui naturæ contemplationū imperiti sunt, & nullo miraculo inferior.

SECVNDAE SEDES ABORIGINVM.

HAS primas ſedes, pulſis inde Vmbris, habuiſſe dicuntur Aborigines. inde excurrẽdo tum alios barbaros, tum præcipue confines Siculos infeſtabant, bellum cum eis gerentes de agrorũ poſſeſsionibus. Primùm finibus egreſſa eſt ſacra quædam iuuentus exigua numero, ad quærendum uictum à ſuis emiſſa parẽtibus, more antiquo, quem receptum ſcimus à multis tam Græcis quàm barbaris. quoties enim uulgi multitudo in aliqua ciuitate nimium excreſceret, nec alimenta domi omnibus ſufficerent, aut aeris intemperie læſa terra fruges proferret pauciores ſolito, aut alia talis ciuitatem occuparet calamitas, ſiue bonum ſiue malum cogeret minui multitudinem, deo cuipiam ſacrãtes quantum hominum annus pareret, emittebãt armis inſtructos è ſuis finibus: ſi pro iuuẽtutis felici prouentu aut uictoria gratias dijs agerent, peractis ſolennibus ſacris, fauſta ominatione proſequentes abituros in coloniã: ſin irata numina placarent, finemq; præſentium malorum poſcerent, eodem modo ſacris operati, mœſti ueniamq; petentes à ſuis quos ablegari neceſsitas cogeret. illi uerò poſthac cărituri patria, niſi aliam pararent quæ ſe recipiat, quicquid terrarum armis acquiſiſſent aut gratia, habebãt uice patriæ: creditumq; eſt eis adeſſe deũ cui dicabantur, & ſupra humanam ſpem proſperare huiuſmodi colonias. Ex eo more tum quoq; Aboriginum quidam, regione ſua uiris florente (natorũ enim quenquam necare nolebant, rati facinus id cum primis execrabile) numini cuidam ſacratis unius anni partubus, hos q̃ primum uirilem ætatem attigiſſent, colonos miſerunt aliò, qui Siculorum res agere ac ferre nõ deſtiterunt, donec illi malis feſsi agros ſuos defererẽt. ut uerò hi ſemel partẽ aliquam agrorũ ex hoſtico adepti ſunt, tutius iam & reliqui Aborigines agrorum inopes aggrediebantur ſuos quiſq; conterminos: & præter alias ciuitates condiderunt quæ extant nũc quoq;, Antemnates, Tellenenſes, Ficulenſes prope mõtes Corniculos, ac Tiburtinos apud quos hodieq; Siculetum pars urbis dicitur: nec ullam aliam finitimam gentem magis infeſtabãt quàm Siculos. his controuerſiis tandem gentes integræ ad arma ſunt excitæ, bellumq; ortũ quale ad eam diẽ aliud nullum in terra Italia, duraturum lõgo tempore. Interim Pelaſgorum quidam Theſſaliam patriã linquere coacti, recepti ſunt ab Aboriginibus, communibusq; opibus bellum gerebãt contra Siculos. hanc manum Aborigines in ſedium ſuarũ partem admiſerũt ſpe fortaſsis auxilij, ego tamen id propter cognationẽ potius factum crediderim. quando & Pelaſgorum fuit Græca natio, oriunda ex Peloponneſo, agitata uarijs caſibus, ſed erroribus maxime, nuſquã ualens certum domiciliũ figere.

Nam

Nam primum habitarunt apud Argos ut nunc uocant Achaicū, eius loci iuxta multorum opinionem indigenæ,à rege Pelasgo sortiti antiquum hoc uocabulum.hunc ferūt Iouis è Niobe Phoroneo nata fuisse filium,quam primam mortalium fœminarū complexus est Iupiter, ut habetur in fabulis.post hunc sexta ætate relinquentes Peloponnesum migrauerunt in Hæmoniam,nūc mutato nomine dictam Thessaliam.duces autē huius coloniæ fuerūt,Achæus,Phthius,& Pelasgus, Larissæ & Neptuni filij. Vt uerò in Hæmoniam uētum est, pulsis inde cultoribus barbaris regionem in tres partes diuidunt,appellatas ex suis ducibus,Phthiotidem, Achaiam,Pelasgiotidē. Ibi ætates quinq; cum exegissent,fortunis amplis aucti,fruentesq; Thessaliæ campis uberrimis,circiter sextam ætatem expulerūt eos inde Curetes & Leleges, qui nunc Aetoli & Locri uocantur, cumq; his alij multi Parnassi accolæ,ductu Deucalionis prognati è Prometheo & Clymene Oceani filia. At profugorum alij Cretam petierūt,alij Cycladum insularum occuparunt aliquot.pars Olympo atq; Ossæ cōtiguam regionem nomine Hestiotidem fecerunt sibi domiciliū:pars in Bœotiam migrauit & Eubœam atq; Phocidem.alij traijcientes in Asiam circa Hellespontū occuparunt multa loca maritima,uicinasq; insulas cū alias aliquot, tum eam quæ nunc Lesbos uocatur,mixti Græcis qui iam antè ductu Macaris Criasii filij coloniam eò deduxerant.sed maxima eorum pars per loca mediterranea se cōtulit ad cognatos suos Dodonços,quos ut sacros nemo fas putabat bello aggredi:ibiq; māserunt sat longo tēpore.deinde postquā senserunt à se grauari cæteros,quòd terra omnibus alendis non sufficeret,reliquerūt eam regionem,oraculo moniti nauigare in Italiam,quæ tūc dicebatur Saturnia.tum parata classe mare Ionium traijciūt,cupientes oram Italiæ sibi proximā contingere:sed flante austro,& locorum ignari,prouecti longius tenuerunt unum è Padi ostijs nomine Spineticū,ibiq; naues reliquerunt & turbam laboribus ferendis imparem,nō sine præsidio,ut refugiū haberent si res sibi non succederent ex sententia. hi loco manentes castra cinxerūt mœnibus, importantes mari necessaria uictui:& cum eis ex uoto cederēt omnia, condiderunt urbē cognominē ostio fluminis:fueruntq; fortunati præ cunctis eum sinum accolentibus,diu potiti maris imperio,mittebātq; Delphos deo decimas ex maritimis prouētibus,si qua alia ciuitas, magnificas.postea tamen magnis copijs uicinorū barbarorum aduentantibus deseruerūt urbem,barbari uerò tandem à Romanis deleti sunt. atq; ita Spinæ relictorū Pelasgorum genus interijt. At illi qui mediterranea petierunt,superatis Italiæ montibus peruenerunt in Vmbriam finitimā Aboriginibus.habitabant tunc Vmbri & alios multos agros

Italiæ

Italiæ,eratq́ ea gẽs cum primis antiqua & ampla. Igitur initio Pelaſgi occuparũt agros in quibus primùm ſedes fixerant, potiti quibuſdam Vmbrorum oppidulis: ſed cum contra eos conueniſſet ingens exerci tus,territi hoſtium multitudine contulerunt ſe in regionem Aborigi- num . illi decreuerunt eos ut hoſtes bello perſequi, ac mox è proximis locis confluxerunt celeriter delendi eos animo . Pelaſgi uerò qui tum forte fortuna circa Cutiliam Aboriginũ urbem prope ſacrum lacum diuerterant,poſtquam contemplati ſunt iactatam in eo inſulam, & ex captiuis quos in agris interceperãt audiuerunt appellationem eius re- gionis hominum,crediderunt finem iam habere ſuum oraculum.nam apud Dodonam redditum eis reſpõſum,quod L.Mamius uir nõ ob- ſcurus ait ſe uidiſſe in templo Iouis antiquis literis inſculptum cuidam ſacrato tripodi,ſic habebat: Pergite quærentes Siculorum Saturniam terram,atq; Aboriginũ Cotylam,ubi inſula uehitur. quibus permixti decimas Phœbo mittite:& capita Ioui:& eius patri mittite uirum. Ad uentantibus autẽ cum magno exercitu Aboriginibus occurrũt Pelaſ- gi cum oleæ ramis inermes ac ſupplices:expoſitisq́ ſuis caſibus, orãt ut recipiantur in amicitiam & partem ſedium, nequaquã graues ipſis futuri:& interpretati oraculum,aiunt ſe ad ea loca delatos deorũ moni tu.His auditis aſſenſerunt Aborigines,quòd feſsis bello Siculo place- ret Græca ſocietas cõtra infenſos ſibi barbaros. itaq; cum Pelaſgis fœ dus feriunt,& partem agrorum ſuorum eis aſsignant circa ſacrum la- cum,quorum pleraq; erant paluſtria,dicta nunc iuxta proprietatẽ an- tiquæ linguæ Velia. ſolebant enim priſci illi Græci nominibus à uoca li incipientibus præponere ου ſcriptũ uno charactere: is erat ſimilis Γ duplici, ad rectam lineam duabus obliquis additis ſic, Ϝελχύν, Ϝαύαξ, Ϝοῖκος, Ϝανήρ, & multa ſimilia. horũ deinde bona pars,cum accepti a- gri omnibus non ſufficerẽt,Aboriginibus in eam expeditionem aſci- tis,bello Vmbros aggreditur, & urbem eorum florẽtem ac magnam Crotonẽ repentino incurſu capiunt:qua mox pro arce belli contra ho ſtem uſi ſunt, quòd & munita eſſet, & agrum circumquaq; haberet a- ptum paſcuis.alia quoq; loca multa in poteſtatẽ ſuam redegerũt,et A- boriginibus cõtra Siculos prõptam ac fidelem præſtiterunt operam, donec eos eiecerunt ſuis ſedibus . in his multa oppida partim antè ha- bitata ab hoſtibus,partim recens à ſe condita,tenuerunt indiuiſa gen- tes ſociæ:ex quibus ſunt Cære dictũ Agylla eo ſeculo, Piſa, Saturnia, Alſium,& quædam alia,quæ poſt à Tyrrhenis occupata ſunt . Phale- rium uerò & Phaſcenium etiam noſtro tempore à Romanis habitata paruas quaſdam ſcintillas ſeruãt Pelaſgici generis, cum ipſa quoq; o- lim Siculorum fuerint. in his multa antiqui moris Græcanici perdurãt

longiſsi

longiſsimo tempore,ut armorum ornatus, haſtæ & argolici clipei: & quoties illaturi bellum,aut excepturi, ultra fines exercitum emitterēt, feciales ſacri uiri abſq; armis præcedentes alios:ſacrorū quoq; apparatus & ædes deorum immortaliū, expiationes & ſacrificia, & multa alia ſimilia.ſed omnium clariſsimū monumentum hos qui Siculos eiecerūnt apud Argos olim habitaſſe, templū eſt Phaliſcum Iunonis argiuo illi ſimile:ubi & ſacrorum ritus erant ijdem,& cultrices templi ſacrificulæ,& puella innupta quam uocant Canephoron,ſacrificium auſpicari ſolita,ad hæc chori uirginū patrios hymnos in laudem deæ canentium. Tenuerunt hi & campanorū quos uocant camporū partem quandam non exiguam,aſpectu amœniſsimorū & aptiſsimorum paſcuis,pulſis inde Auruncis gente barbara:ubi inter cæteras urbes condidere Lariſſam Peloponneſiacæ illius cognominem, quæ quondam metropolis ipſorū fuerat.ex his quædam ſteterunt uſq; ad noſtra tempora, mutatis ſæpe habitatoribus, Lariſſa uerò iam dudū deſerta eſt, nullo nunc manente priſtinæ habitationis ueſtigio:ac ne nomen quidem eius multis eſt cognitum.aberat autē non longe à foro Popilio.alia quoq; multa loca tum maritima tum mediterranea tenuerūt capta de Siculis. At Siculi Pelaſgis ſimul & Aboriginibus bello impares,liberis ac coniugibus cum auro et argento ſublatis totam regionē ſuam eis ceſſerunt:uerſiq; per montana ad meridiem,& peragrata tota inferiore Italia,cum undiq; pellerentur,tandem paratis ad fretum ratibus, & obſeruato ſecundo æſtu traiecerūt in inſulam proximā. Sicani tum eam tenebāt genus Hiſpanicū,quod fugatum à Liguribus paulo ante ibi habitare cœperat:Sicaniāq; de ſuo nomine uocauerant, quæ prius Trinacria dicebatur à forma triangula:horum numerus non magnus erat pro amplitudine inſulæ,multis agris incultis iacentibus. Huc igitur deuecti Siculi primùm partes ad occidētem uerſas coluere,deinde & pleraſq; alias:mutatoq; nomine inſula uocari cœpit Sicilia. atq; ita Siculum genus reliquit Italiam, ut Hellanicus Leſbius autor eſt, ante bellum Troianum ætate tertia,Alcyones apud Argos ſacerdotij anno ſexto & uigeſimo. tradit enim duas profectiones in Siciliam ex Italia: priorem Elymorum quos ait ſedibus ſuis eiectos ab Oenotris:ſequentem uerò anno pòſt quinto Auſonum fugientiū Iapygas. horū regem dicit Siculum,à quo nomen ſit inditum tam genti quàm inſulæ.Philiſtus autem Syracuſanus ſcribit traieciſſe illos anno octuageſimo ante bellum Troianum,gentem uerò tranſuectam ex Italia nec Siculos,nec Auſones fuiſſe, nec Elymos,uerùm Ligures duce Siculo. hunc Itali filium impoſuiſſe nomen ſuum ſubditis.Ligures è ſuis agris pulſos eſſe Pelaſgorū & Vmbrorū iniurijs.Antiochus Syracuſanus quando mi-

b gratum

gratum ſit nō indicat, tantùm dicit Siculos optaſſe ſibi principē deducendæ coloniæ, ui exactos ab Oenotrorum & Opicorū copijs. Thucydides eos qui migrarunt uocat Siculos: eos qui expulerūt, Opicos: ſed multis annis poſt res Iliacas. Hæc ſunt quæ præcipui ſcriptores tradunt de nouis habitatoribus profectis in Siciliam ex Italia. At Pelaſgi multos bonos agros bello ſibi parauerunt, urbibus quoq; potiti, inſuper alias ipſi ædificauerūt: & intra paucos annos opibus, uiribus, fortunis aucti ſunt egregie, quæ tamen felicitas eis diuturna non fuit: ſed cum maxime rebus omnibus florere uiderētur, offenſo numine diris alij calamitatibus, alij barbarorum uicinorum armis deleti ſunt. maxima tamen eorum pars per Græcorū ac barbarorum terras denuo diſperſi ſunt, de quibus longū eſſet accuratius ſcribere. pauci in Italia manſerunt Aboriginum beneficio. Horum malorum prima urbes inuaſit ſterilitas, quando fructus arborū decidebant priuſquā matureſcerent, nec ſtatis temporum uicibus ad frugem peruenirent ſegetes, nec pecoribus proueniret ſatis pabuli: fontes quoq; aut cōtrahebant uitiū, aut maligne aquam per æſtatem præbebāt, aut deficiebāt penitus. nec feliciores erant fœturæ mulierū ac pecorum. nam aut abortiui fœtus eijciebantur, aut in partu interibant, nōnunquam cū fœtarum & puerperarum pernicie. aut ſi euadebāt difficultatem partuū, uitioſi & imperfecti naſcebantur, aut alioquin inutiles. deinde matura quoq; ætas laborauit morbis ac peſte præter ſolitum. Conſulentibus autem oraculum quo deo quóue dæmone læſo paterentur talia, & quomodo quærendum his malis remedium: reſpondit deus, eos uoti cōpotes non reddidiſſe quæ uouerant, & multū debere inſuper. Laborantes enim ſterilitate Pelaſgi omniū rerum Ioui, Apollini & Cabiris decimas uouerāt, & eorū quæ ipſis naſcerētur in poſterū, potitiq; uoto frugū omnium & pecorū portionem ſortiti obtulerant dijs, quaſi uouiſſent hæc ſola. Tradit aūt hæc Myrſilus Lesbius penè totidē uerbis quibus ego nūc, niſi quòd non Pelaſgos uocat qui hoc fecerūt, ſed Tyrrhenos, ob cauſam quæ dicetur poſtea. poſt relatum domum oraculum nō poterant quid ſibi uellet conijcere. quibus hæſitantibus ſenior quidam id interpretatus eſt, errare eos qui putent deos immerito de ipſis cōqueri. rerum enim omniū primitias rite redditas. humanæ uerò prolis ſortem etiamnum deberi, rem dijs longe cariſsimā: qua iuſte perſoluta ſatisfaciendum oraculo. Placebat quibuſdam cōſilium, alijs tamen dolus aliquis ſubeſſe uidebatur. tandem cenſente quodam oportere ſcitari an deus cuperet reddi ſibi hominū decimas, mittunt ad eū denuo. ille iuſſit hoc facere. inde nata eſt ſeditio, cū non conueniret inter eos quomodo reddendæ eſſent decimæ, ac primùm magiſtratus urbium turbauit

ea res, deinde reliqua plebs optimates suspectos habuit. itaq; sine omni ordine tumultuabantur, uelut oestro ac furijs perciti: multiq; lares omnino deserti sunt, cũ ablegata esset certa pars: quod cognati eorum iniquũ putarent distrahi à carissimis, & manere inter inimicissimos. atque hi primi relicta Italia magnã Græciæ barbararũq; regionum partẽ peruagati sunt. hos mox secuti sunt alij, idq; quotannis perseuerauerũt facere. non enim destiterunt ciuitatũ principes ex adulta iuuẽtute primitias deligere, tum ut dijs quod iure debebatur redderent, tum quod uererentur ne qui ex eo numero clàm remanentes nouas seditiones cierent. multi etiam inimico animo sub honesto prætextu pellebantur ab aduersæ factionis hominibus: itaq; multæ migrationes fiebant, & late per terras dispersum est genus Pelasgicum. erant autẽ propter exactam inter bellicosas gentes uitam in re militari excellentissimi, nauticarum quoq; rerũ periti propter Tyrrhenorum cõmercium: id quod uictum quæsituros satis acuebat ad fortitudinem, docens eos pericula cõtemnere: quamobrẽ quocunq; delati facile potiebãtur uictoria. hos cæteri homines de nomine regionis à qua olim profecti sunt, & in memoriam antiqui generis, eosdẽ Pelasgos uocabãt & Tyrrhenos: quod eò dixi, ne quis audiens à poetis ac historicis Pelasgos etiã Tyrrhenos nominari, miretur quomodo ijdem homines utrũq; nomen habeant. nam horum & Thucydides meminit recensens urbes in ora Thraciæ habitatas à bilinguibus, in quarũ mentione de Pelasgico genere sic loquitur: Sunt ibi & Chalcidenses, sed plurimi Pelasgi ex illis Tyrrhenis qui olim & Lemnum & Athenas habitauerunt. Sophocles autem in Inacho dat choro anapæsticũ carmen tale. Inache pater, fili fontium patris Oceani: quem colunt Argiua cõpita & agri Iunonij, & Tyrrheni Pelasgi. Erat Tyrrheniæ nomẽ illo tempore celebre per Græciam, & tota Italia quà occidentem spectat nullo gentium discrimine appellationem illam habebat: sicut nunc in Græcia fit, cum alijs locis, tum in Pelopõneso. ab una enim inhabitantiũ gentiũ Achaica, tota ea peninsula in qua sunt Arcades, Iones, cum aliquot gentibus alijs, nominatur Achaia. Tempus autem quo res Pelasgorũ cœperunt deficere, incidit in alteram ætatem ante bellum Troicum. durauerũt tamen penè ultra eius belli tempora, donec cõtractæ sunt in gẽtem minimam. nam præter Crotonem Vmbriæ ciuitatẽ memorabilem, & si quid aliud tenuerunt Aborigines, perierunt reliqua Pelasgorũ oppida. Croton uerò cum diu retinuisset formã ueterem, nõ multo ante nostram ætatem & ciues mutauit cum nomine, Cortona uocata & facta Romanorũ colonia. Derelictas autem à Pelasgis urbes occupauerunt cum alij multi ut quiq; erant finitimi, tum maxime Tyrrheni plurimas ac optimas.

hos quidam aiunt indigenas esse Italiæ, quidam aduenas. & qui negãt eos externi generis dicũt nominatos à domiciliis munitis, quæ primi in his regionibus struxerunt. Turres enim Tyrrheni, ut Græci tyrses, ædificia firma & modica nominãt. Volunt igitur ex re nomen eos inuenisse, sicut Mosynœcos in Asia. nam & illi habitãt ligneas quasi turres compactas celsis trabibus: ipsi uocant Mosynas. at qui aliunde immigrasse eos fabulantur, Tyrrhenũ aiunt fuisse ducẽ coloniæ, ab eoq́ genti nomen impositum. Hunc Lydum genere antiquis admodũ temporibus migrasse è regione tum dicta Mæonia, quartã Iouis progeniem. nam ex Ioue & terra genitum Masnem primũ in illis locis regnasse. ex hoc & Calliroe Oceani filia prognatũ Cotym. Cotyi nuptam filiam Tulli terrigenæ Halien duos peperisse filios, Adiem & Atym: ex Aty & Callithea Choræi filia natos Lydum & Tyrrhenum. Lydum domi manẽtem successisse in paternũ imperiũ, ab eoq́ denominatam terram Lydiam: Tyrrhenum coloniæ deducendæ autorem occupasse bonam partem Italiæ, sociisq́ profectionis suum imposuisse uocabulum. Herodotus autẽ narrat ab Aty Masnæ filio Tyrrhenos oriũdos, & Mæonas non sponte migrasse in Italiam. ait enim Aty regnante sterilitatem incubuisse terris Mæonum: incolas uerò quòd tenerentur amore patriæ, multa excogitasse eius calamitatis solamina, alternis diebus ieiunantes, reliquis utentes cibo modico. sed cum id malum mora nihilo remissius fieret, diuiso bifariam toto populo sorti commisisse utris abeundum aut manendum sit, sub quam sortem ueniebãt & Atyis filij. & Lydi parti feliciorẽ sortem obuenisse: alterã uerò cum suis facultatibus peruenisse in regionẽ Italiæ quæ ad occidentẽ uergit, tunc Vmbrorum cultam populis: ibiq́ urbes cõdidisse, quas tenerent usq́ ad sua tempora. Eadem multos alios de Tyrrhenorũ genere scio scribere, quorum alij de autore coloniæ, de tempore alij uariant. Quidam enim dixerunt Tyrrhenum Herculis filium, natum ex Lyda Omphale. hunc delatum in Italiam expulisse Pelasgos è suis urbibus, non omnibus, sed transtiberinis ad septẽ triones spectãtibus. alij Tyrrhenum Telephi malunt filium, uenisseq́ post Troiam captam in Italiam. Sed Xãthus Lydus antiquitatũ peritus si quis alius, patriæ uerò historiæ autor nemine inferior habitus, neq́ Tyrrhenum nominat usquam in suis scriptis Lydorum principẽ, neq́ ullam scit Mæonũ in Italiam deductam coloniam, aut Tyrrheniæ quasi Lydorum coloniæ meminit, leuiora quædam memorare solitus. Atys aũt filios fuisse dicit Lydum & Torybum. hos post diuisum paternũ imperium ambos mansisse in Asia: ab eisq́ gentibus quibus præfuerũt denominationes impositas indicat uerbis his: A Lydo descendũt Lydi, à Torybo Torybi. horum

lingua

lingua ab altera parum euariat, & hodieq; alteri alterorũ usurpant non pauca uocabula, quemadmodũ Dorienses et Iones. Hellanicus Lesbius ait Tyrrhenos Pelasgos primùm uocatos, postéq; Italiam habitare coeperunt assumpsisse quam nũc habent appellationẽ. eius uerba in opere quod inscripsit Phoronida sunt hæc. Pelasgi regis eorũ & Menippes filiæ Penei Phrastor fuit filius: huius uerò Amyntor, huius deinceps Teutamides, & huius Nanas. hoc regnante Pelasgi pulsi sunt è Græcia: relictisq; ad Spineticũ flumen in sinu Ionio nauibus, Crotonem ceperunt urbẽ mediterraneã: eaq; belli sede usi cõstituerunt quam nunc uocant Tyrrheniam. Myrsilus cõtrà dissentiens ab Hellanico, Tyrrhenos ait post relictam patriã passim uagabũdos mutato nomine dictos Pelargos, quadã alitum pelargorum, hoc est ciconiarũ, similitudine, quòd agminatim oberrarent per Græcas regiones atq; barbaras: & murum quo Atheniensiũ arx cincta est cognomine Pelasgicũ, opus esse horum hominũ. mihi tamen uidentur omnes errare, qui credũt unam & eandem gentem esse Tyrrhenicã & Pelasgicam. nam hos pro illis inuicem nominatos mirũ non est, quandoquidẽ & aliĳs gentibus tam Græcis q̃ barbaris idem accidit, ut Troianis & Phrygibus propinquis inuicem: quãuis multi unum genus utrisq; autument, & non in re, sed in nomine hanc esse differentiã: quæ quidem nominum confusio non minus q̃ alibi in Italicis fuit gentibus. fuit enim tempus quo Latini, Vmbri, Ausones, & aliĳ, Tyrrheni à Græcis dicebãtur, q propter longinquitatẽ earum gentiũ difficile esset hæc diligẽter discernere: adeò ut Romam ipsam Tyrrhenicã urbem multi scriptores opinati sint. nominum tamen mutationẽ, sicut et uitæ, credo factam in his gentibus: sed cõmune ambarum genus non credo, cũ aliĳs multis argumentis inductus, tum linguarũ diuersitate, nihil simile habentiũ. Etenim neq; Crotoniatę (ut inquit Herodotus) cum circũuicinis commumem linguã habent neq; Placiani, ipsis tamen inter se conuenit: satisq; apparet quòd quam secũ in ea loca intulerunt linguæ speciem, eam retinent. atqui miretur aliquis Placianis quidem circa Hellespontũ habitantibus sermonẽ fuisse Crotoniatarũ sermoni similẽ, quandoquidem utriq; à Pelasgis oriũdi sunt: Tyrrhenos autem tam uicinos habuisse prorsus dissimilẽ. si enim cõmune genus & cognatio credenda est causa huiuscemodi similitudinis, cõtrariũ erit causa dissimilitudinis. neq; enim utriusq; eandẽ causam putare possumus. nam alterũ quidem rationem quandã habet, eiusdem gentis homines, qui lõgè à se inuicem habitent, nõ amplius retinere eandem sermonis formã, propter finitimorum cõmercia: sed absurdissimũ est eorundem locorũ incolas non cõuenire lingua si sint eiusdẽ generis. Et Tyrrhenos quidem diuersos esse à Pelasgis hoc argumentũ est: nec tamen Lydorũ eos colonos ar-

bitror.nec enim cõmunis illis lingua est:nec possumus dicere, ꝙ licet sermone differant,alia tamen seruẽt indicia ueteris patriæ.nec enim eadem quæ Lydi colũt numina,nec similibus legibus utũtur aut studijs, uerùm hac parte à Lydis plusquã à Pelasgis differunt.quare uereor ne uerisimilior sit eorũ oratio,qui non aduenam esse hanc gentẽ sed indigenam asseuerant:quãdoquidem & peruetusta est,nec cũ ulla alia moribus aut lingua eam conuenire cõpertum est.hoc autẽ nomine à Græcis appellatos esse nihil uetat, uel propter domicilia turrita, uel ab aliquo præpotẽte principe.Romani certe alijs eos uocãt nominibus.etenim ab Etruria quã aliquando habitarũt ipsos Etruscos appellitant: & ob excellentem sacrorũ ac diuini cultus peritiam,nunc quidẽ obscurius,olim uerò integra uoce quemadmodũ Græci θυοσκόους uocabant. Ipsi uerò se à duce quodã Rasena superiore illa ratione nominant. Vrbes aũt à Tyrrhenis habitatas,& modos administrãdæ reipublicæ, uniuersamꝗ; eius gentis potentiam,& res gestas digniores cognitũ,ad hæc fortunæ uarias uices dicemus aliâs.Ergo Pelasgica natio,quãtum eius cladibus superfuit,nec in colonias distractũ est,id quod ex magno ad modicũ redactum est numerũ,inter Aborigines degens in his resedit locis,ubi postea Romã illorum posteri condidere cũ alijs.atꝗ; hæc sunt quæ de Pelasgis produnt fabulæ. Nõ multo post alia classis Græcorum in eam Italiæ partẽ appulit,LX fermè annis ante bellum Troianum,ut ipsi Romani autores sunt,profecta à Palantio urbe Arcadica. eam coloniã deduxit Euander Mercurij filius & nymphæ cuiusdã Arcadicæ quã Græci Themin dicunt plenam numine: Romanarũ antiquitatũ scriptores Carmentam patria lingua nominãt:quod nymphæ nomen fatidicam significat,deductũ à carmine iuxta Romanã erymologiam.hanc mulierẽ affirmant dæmonis spiritu correptam futura populo præcinere solitam.ea multitudo nõ consensu ciuitatis emissa est: sed orta seditione inferior factio sua spõte secessit.Forte tũ apud Aborigines regnũ à maioribus acceptũ tenebat Faunus, à Marte ut ferunt oriũdus,uir fortis ac prudẽs,à Romanis pòst tanquã unus indigetum sacris honoratus & carminibus.Is paucos illos Arcadas comiter exceptos donauit agris ipsorũ arbitrio.elegerunt autem,sicut eos Themis post rem diuinã peractam præmonuerat,tumulum nõ longe distãtem à Tiberi,qui nũc fermè in meditullio Romanæ urbis situs est.apud eũ cõstruxerunt paruum uicũ,capacem hominũ quot potuerunt duæ naues aduehere è Græcia:cui erat in fatis ut in tantã urbẽ euaderet,quanta alia nulla uel Græca uel barbara, siue amplitudo ædiũ, siue maiestas imperij spectetur,siue alia quæuis felicitas, duraturã quantum potest mortalitas,ac prę cæteris cũctis memoratu dignissimã.huic oppidulo à ueteri patria nomẽ imponunt Palantiũ:nunc tamen palatiũ à Romanis

nis dicitur, corrupta uoce iniuria temporũ: unde multis absurdarũ etymologiarũ occasio. Sunc qui tradãt, & in his Polybius Megalopolitanus denominatũ ab adolescente quodam Palante ibi mortuo. eũ fuisse filiũ Herculis & Dynæ Euãdri filiæ: cui maternũ auũ exstruxisse in eo tumulo sepulcrũ, & locum nominasse ab adolescente Palantiũ. ego tamẽ Romæ necꝙ sepulchrũ uidi Palantis, necꝙ inferias audiui ei fieri, nec aliud quicquã eiusmodi cognoscere potui: quãuis hæc domus nõ sit obliuioni tradita, nec sit expers honorũ quibus diuinũ genus ab hominibus colitur. nam & Euandro & Carmentæ Romanos sacrificare quotannis cõperi, quemadmodũ reliquis heroibus ac dæmonibus: aras etiam eis dicatas cõtemplatus sum, Carmẽtæ apud Carmentalem portã sub capitolio, Euãdro apud Auentinũ collem prope portam trigeminã. Palanti uerò nihil tale uidi ab eis exhibitũ. Cæterum Arcades acceptis sub colle sedibus, exædificatis more patrio domicilijs, templa quocꝙ cõstruunt, primũ Lycæo Pani iubẽte Themide, (Arcadibus enim deorũ antiquissimus & honoratissimus est Pan) in loco quẽ Romani lupercal nominãt, nos Lycæũ dicere possumus. & nũc quidẽ ædificijs fanũ circùm occupãtibus omnia, difficilis coniectura est qualis olim loci natura fuerit: sed ut fertur, erat tũ spelũca sub tumulo magna, dẽso querceto cõtecta, et sub petris profundi fonticuli, solũcꝙ rupibus contiguũ nemorosum, et frequẽtibus ac proceris opacũ arboribus. ibi ara dicata deo more patrio sacra fecerũt, quæ nostro quocꝙ tẽpore faciunt Romani mẽse Februario post brumã, nihil mutãtes ex ritu pristino. modus aũt sacrorũ dicetur postea. In uertice uerò tumuli Victoriæ fano exstructo, rẽ diuinã ei alternis annis fieri instituerũt: quod & nostra ætate Romani faciũt. hanc Arcades fabulãtur filiam Palantis prognati Lycaone: & honores quos nũc habet apud homines cõsecutam Minerua iubẽte, cꝙ cũ hac dea simul educata sit. à Ioue enim recẽs natã Mineruã cõmendatam esse Palanti, & apud illum educatã dum adolesceret. Cereri quocꝙ templũ exstruxerũt, & per fœminas sacerdotes sacra ei fecerũt abstemia, more Græco, quorũ nihil mutatũ est nostro tẽpore. Quin et Neptuno Hippio festũ instituerũt, Hippocratia dictum Arcadibus, Romanis uerò cõsualia, per quod apud Romanos ex more immunes sunt ab opere equi et muli, coronãturcꝙ florib. Alia quocꝙ multa fana & aras & simulacra deorũ dedicauerũt, expiationescꝙ instituerũt & patria sacrificia, quæ etiã ætate mea fiũt eodẽ modo: nec mirarer si quædã per tot secula obliuioni fuissent tradita. sufficiũt tamẽ uel ea quæ adhuc supersunt in argumẽtum priscorum Arcadicorũ rituũ: de quibus aliàs dicetur amplius. Dicũtur etiam literarũ Græcarũ usum primi inuexisse in Italiã, nuper uisarum Arcadibus: instrumẽta quocꝙ musica, lyram, trigona & lydos: cũ ad id tẽporis nõ nisi pastoralibus fistulis

ſtulis uſi fuiſſent, nec ullo præter has inuēto muſico. leges etiā tuliſſe, & uitā antea ferinā maiore ex parte mitē ac manſuetā reddidiſſe. Sed & artes ac ſtudia, multaq́ alia cōtuliſſe in publicū: & propter hæc gratioſi fuiſſe apud ſuos hoſpites. Hæc ſecunda gēs Græca poſt Pelaſgos delata in Italiā cōmunes cū Aboriginibus ſedes habuit, easq́ in loco qui nūc eſt in tota urbe Romana præcipuus. Poſt Arcadū aduentum paucis aliquot annis elapſis alia manus Græcorū in Italiā uenit ductu Herculis, qui tum Hiſpaniā, & quicquid terrarū uſq́ ad occidentē ſolem protenditur, domuerat. horū quidam miſsione ab Hercule impetrata circa hæc loca hæſerūt: & nacti oportunū tumulum tribus fermè ſtadijs diſtantē à Palantio, redegerūt eum in formam oppidi. is nūc capitolinus nominatur, ab illius ſeculi hominibus dicebatur Saturnius: Græci noſtri Cronium dicerēt. Qui autē relicti ſunt, plerīq́ erāt Peloponeſii, uidelicet Pheneatæ, & Elidēſes Epei, quos nullū amplius tāgebat reuertēdi deſideriū, deleta patria bello quod geſſerant contra Herculem. admixtum his erat & Troiani generis nonnihil, captiuis Laomedonte regnāte abductis ex Ilio, quando Hercules eam urbem ui ceperat. & ut mihi uidetur, etiā ex reliquo exercitu quicquid erat feſſum laboribus, aut errorū pertæſum, miſsione impetrata in hoc loco remanſit. Tumuli nomen quidā, ut dixi, antiquū exiſtimant, eoq́ Epeos maxime delectatos ob memoriā tumuli apud Elidem Cronij: qui eſt in Piſano agro prope amnem Alpheum. eum Elidenſes Saturno ſacrū rati ſacrificijs alijsq́ honoribus uenerātur, conuenientes illò ſtatis temporibus. Euxenus aūt uetus poeta: & alij quidam fabularū ſcriptores Italici, putāt ab ipſis Piſanis propter ſimilitudinē ſui Cronij loco nomen impoſitum: & aram Saturno Epeos dicaſſe cū Hercule, quæ etiānum durat ad radices tumuli, iuxta uiam qua à foro in Capitolium aſcenditur: & ſacrificium quod etiam ætate mea faciūt Romani ritu Græcanico, ab illis inſtitutū fuiſſe. Sed quantum ego ex cōiecturis colligo, etiam ante aduentum Herculis in Italiam ſacer erat Saturno is locus, dictus ab incolis Saturnius. quin et uniuerſa ora quæ nūc uocatur Italia, dicata erat huic deo, uocata à ſuis hominibus Saturnia, ut licet uidere in Sibyllinis carminibus, & alijs oraculis à dijs redditis: ſuntq́ paſsim per eam regionē multa tēpla dicata huic deo, & multę ciuitates eodem quo uniuerſa ora dictę nomine: agri quoq́ multi cognomines eius nominis, præcipue ſcopuli ac ſummitates montiū. Italia uerò pòſt nominata eſt à uiro præpotente Italo. hūc Antiochus Syracuſanus ait bonū & ſapientē fuiſſe: & propinquarū regionū hominibus partim oratione perſuaſis, partim ui coactis, totā eam terrā ſub iugū ſuum redegiſſe, quanta patet Napetinū ſinum inter & Scyletinū: eamq́ primā Italiam uocatā Itali tēporibus. ea ditione potitū, cum iam haberet multos ſubditos

ditos,appetiſſe finitimos,ciuitatesq́ multas in unũ coegiſſe imperiũ: ipſum uerò fuiſſe Oenotrũ genere. Hellanicus autẽ ait Herculem Gerionis boues abigentẽ in Argos per Italiam,cũ iuuencus quidam ab armẽto reſiliens peragrata uniuerſa ora tranauiſſet trans fretũ in Siciliã, rogitantẽ ſemper obuios eius regionis homines quã perſequebatur iuuencum,nuncubi eum uidiſſent,illis Græcam linguã parum intelligẽtibus,ſed patria uoce uitulum indicãtibus,quæ etiã nunc id animal ſignificat,appellaſſe totam regionẽ quam iuuencus pertrãſiuit, Vitaliã. temporis autẽ proceſſu mutatũ id uocabulum in præſentem formam mirum uideri nõ debet,quando ſimile quiddã accidit multis etiã Græcis nominibus. Verũtamen ſiue,ut Antiochus ait,à duce,quod fortaſſe uериſimilius eſt: ſiue,ut Hellanicus opinatur,à tauro nomẽ hoc accepit:illud certe ex amborũ autoritate liquet,q́ Herculis ętate,aut paulo antè,ſic nominata eſt:ſuperiori uerò tẽpore Græci Heſperiã & Auſoniam eam uocabãt, indigenæ Saturniã, ut iam dictum eſt. Eſt etiã alia fabula uulgata inter indigenas,q́ ante Iouis regnũ Saturnus in his terris imperiũ habuerit:& decantata illa uita regnãte illo abundans omnibus copijs quas annus fert,nuſquam alibi magis q̃ apud ipſos fuerit. Quod ſi quis remota ex horũ uerbis fabula bonitatem regionis uelit diſquirere, ex qua humanũ genus plurima ad hilaritatẽ uitæ facientia decerpſerit mox à ſuis initijs:ſiue ex terra,ut antiquorũ habet opinio, ſiue aliunde ea fuere:non facile aliam inueniat magis ad hoc idoneã. Si enim eam ad unã aliquam magnitudine parem terrã conferas,non ſolum in Europa,uerũ etiam in toto orbe optima meo iudicio eſt Italia: quãuis nõ me lateat q́ multis incredibilia uidebor dicere,cogitãtibus Aegyptum & Africam ac Babyloniã, & ſi quarum aliarũ celebrata eſt felicitas. At ego terræ opes nõ æſtimo ex una aliqua frugũ ſpecie, nec me ſubit deſideriũ habitandi ubi arua tantũ ſint pinguia, aliarum uerò rerum ad uitã utilium aut nulla aut admodũ parua copia:ſed quæ ſibi ipſa maxime ſufficit,aducticijsq́ bonis minime indiget,eã puto optimam. hanc uerò omnigenã fertilitatẽ & copiam,credo ſupra quãuis aliam terrã conceſſam Italiæ. nõ enim arua modo bona habet, caret aũt arboribus,ut aliqua frumẽtifera:neq́ plantis modo omniũ generum alendis eſt idonea,ſed inutilis ſegetibus,ut arbuſti agri:neq́ habet quidem hæc utraq́,ſed parũ apta eſt paſcuis,neq́ dixerit quis eam abundare quidem frugibus ac paſcuis,ſed ad degẽdam uitam eſſe ingratam hominibus:ſed eſt referta omnibus,ut ita loquar, uoluptatibus & cõmodis. cui enim frumẽtiferæ cedit campus cãpanus,non fluuijs,ſed aquis rigatus cœleſtibus:in quo ego uidi arua uel trifera,æſtiuam poſt hibernam,& autumnalem poſt æſtiuam ſementẽ enutrientia. cui oliui

feræ

feræ, Mesapiorum, Dauniorũ, Sabinorum, aliorũq; multorũ cultura: cui uitiferę Etruria, & Albanus ac Falernus ager, mirum in modum amici uitibus, & modico labori plurimos reddentes fructus atq; optimos: præter eam autem quæ colitur, multum terræ inuenias patere ouium, multum caprarũ gregibus: plus etiam & præstantius armentis equorum & boum. palustris enim & pratensis herba copiosa illa, cultiuaq; terræ irrigua & roscida, immensum quantũ æstate compascua, omni tempore præbet gregum copiam. Sed saltus imprimis admiratione digni sunt, circa prærupta loca & nemorosa, tumulosq; cultura parum idoneos: ex quibus habent multã ac pulchram naualem materiem, multã etiam aptam alijs operibus. atq; horum nihil est uel paratu difficile, uel remotũ ab humanis usibus, sed operi facilia & in prõptu sita propter fluuiorũ frequentiam qui uniuersam oram perfluunt, & magnam cõmoditatem importandis ac permutãdis quas terra fert rebus afferunt. eadẽ terra habet aquarũ calidarum multis in locis scatu rigines, iucundissima exhibẽtes balnea, morbis inueteratis sanãdis utilissima, metalla omnis generis, uenationes ferarum, prouẽtusq; maritimos uarios: & innumera alia ul utilitati seruiẽtia, uel delectantia miraculo. sed omniũ pulcherrima est aeris moderata, ut anni tempus fert, temperies, qualis nec nimio gelu, nec immenso æstu, fruges lædat aut animantia. Nil mirũ igitur si antiqui Saturno sacram putauerũt hanc terram numen hoc rati beneficum, & autorẽ felicitatis hominum: siue is Chronus est, ut Græci uolunt: siue Saturnus, ut Romani: totã mundi naturam cõplexus, utcũq; eum nomines. eadem huius regionis admiratione factum est, ut ob eximiam eius opulentiam ac gratiã, cuius studiosum est humanum genus, cẽsentes quod cuiq; accõmodum est maxime cõuenire uel dijs uel hominibus, mõtes & nemora Pani in tutelam dicauerint, nymphis prata & loca uirentia, litora & insulas marinis numinibus, & in cæteris item quicquid alicui familiare est uel deo uel dæmoni. Fertur etiam ueteres Saturnũ placare solitos humanis uictimis, sicut Carthaginienses dũ stetit eorũ urbs: & apud Gallos idem fit nunc quoq;, aliasq; gentes occidenti proximas. Herculem uerò, ut aboleret hũc morem sacrorũ & aram fundasse in colle Saturnio, & autorem fuisse ut sanctæ hostiæ puris adolerẽtur ignibus. & nequã pœnam timerent quasi ob neglecta sacra patria, docuisse incolas ad mitigandam iram dei, pro hominibus quos manibus uinctis iaciebant in Tiberim, oscilla facta in eorum similitudinẽ pari modo mittere in fluuiũ, ut quicquid religionis in animis omniũ supererat tolleretur: qui mos iam inde ad nostra demanauit tempora: & nunc quoq; Romani idem factitant paulo post uernum æquinoctiũ Idibus Maijs, quo die lunam

lunam uolunt esse dimidiam. tunc enim peractis sacris pontifices (id summum est sacerdotium) & cum his custodes immortalis ignis uirgines, prætoresque & alij ciues quos fas est interesse illi sacrificio, simulachra hominum xxx numero de sacro pōte mittunt in Tiberim fluuium, quæ argeos nominānt. Verum de sacrificijs & alijs Romanorum cæremonijs, in quibus seruant Græcanicū morem & domesticum, alias significabimus. nunc tempus uidetur poscere ut de aduentu Herculis in Italiam tradamus aliquid compertius, & non omittamus si quid ibi gessit memorabile. de hoc dæmone quæ narrantur, quædam fabulis, quædam ueritati, propiora sunt. Fabula de aduentu eius sic habet. Eurystheus inter cætera certamina iussit Herculē boues Gerionis ex Erythea in Argiuam urbem agere. is ubi fecit quod iussus est, domum reuertens adijt tum alia multa loca Italiæ, tum agrū Palantinum in terris Aboriginum. ibi boni pabuli nactus copiam armēta dimisit per pascua: ipse labore fessus, procubuit somnoque se dedidit. Interim quidam eius loci latro Cacus nomine, repertis bubus sine custode pascētibus, cupidine earum captus est: cumque animaduertisset sopitū Herculem, totum quidem armentum abigere non ausus est, ratus nec latere furtum posse, & alioquin id fore difficile. paucas tamē aliquot in propinquam speluncam ubi degebat abdidit, quas auersas unā post aliam cauda eò traxerat: ut quærētem indicium falleret uestigijs in contrariam partem ducentibus. Hercules paulo post somno excitus cū recensuisset numerum, & aliquot boues sensisset deesse, primum incertus quò deuenerint, & ratus aberrasse à pascuis, quærebat eas per agros: ut uerò nusquam reperit, ad speluncam pergit licet reclamātibus uestigijs, nihilominus perscrutandū eum locum ratus. Caco autē stante pro foribus, & cum rogaretur negāte se uidisse, nec tamen inquisitionē permittente, imò fidem inuocante eorū qui aderant, quasi uim pateretur ab hospite: confuso Herculi & inopi consilij tandem in mentē uenit reliquas boues ad speluncam agere: quarū uocem cōsuetumque odorem ubi senserunt inclusæ, mugitu reddito furtum prodiderunt. at Cacus in maleficio deprehensus decreuit uti uiribus, simulque pastores socios conuocat. tum Hercules uociferantē claua prosternit: eductisque bubus quoniam uidebat locum aptum latronū receptaculo, speluncam bacu lo suo diruit: cumque cædem expiasset aqua fluminis, in proximo aram Ioui Inuentori posuit, quæ est Romæ prope portam trigeminā, & ob inuētas boues deo iuuencum unū sacrificat. hæc sacra etiam ætate mea Romani Græco ritu faciūt, quemadmodū ab illo instituta sunt. Cæterum Aborigines & Palantini Arcades, ut uiderunt Herculem, & Caci mortem cognouerūt, hunc propter rapinas perosi, illius stupentes spe

ciem

ciem, diuinum quiddam se uidere putabãt: & pro magna felicitate habebãt exẽptos se latronis iniurijs: & ut inopes ramis lauri, cuius in his locis magna erat copia, tam se q̃ illum coronabant: reges ipsi inuitauerunt eum ad hospitiũ. ut uerò nomen & genus ac gesta ipso narrante cognouerunt, cũ tota regione se cõmiserunt in tanti uiri fidem ac amicitiã. Euander uerò qui iam antè audierat è matre Carmenta, esse in fatis ut natus Ioue & Alcmena Hercules immortalis ex mortali uirtutis ergò fieret, mox ubi hunc ipsum esse didicit, occupare uolens eam gratiã, primus omniũ Herculem diuinis dignatus est honoribus: exstructaq; ara extẽporali præ nimio studio, mactauit ei iuuencũ indomitũ, oraculo prius communicato cum hospite precatus ut delibaret uictimam. qui lætus hospitalitate gentis populum excepit epulo, bubus aliquot mactatis, quos ex reliqua præda decimas selegerat. Reges uerò, id quod eos uehementer cupere sciebat, donauit agris Ligurũ & quorundam aliorum è finitimis, prius expulsis inde uiris quibusdam immanibus. Ferũt præterea incolas regionis ab eo rogatos, ut quando se ultro inter deos recepissent, seruarent honores ipsius perpetuos, quotannis iuuencum indomitum mactantes, & ritu Græco peragentes id sacrificium. Et ut semper libẽs adesset suis sacris, præfecit illis edoctas prius ritum duas nobiles familias. hi fuere Potitij atq; Pinarij, penes quas gentes multis seculis durauit cura sacrorum, ita ut ille iuxta Græcorum disciplinam instituerat: Pòtitijs solis extorũ dape uescentibus, à quibus arcebãtur Pinarij, in communi officio semper potiorem partem cedentes collegis sacerdotij Potitijs. ea fuit tarditatis mulcta & negligentiæ, quòd iussi mane præsto esse, adesis demũ extis ad cæteram dapem uenerint. nunc tamen illorum posteritas non habet curam horum sacrorũ, sed operãtur eis serui empti ære publico. quæ autẽ causa mutati moris fuerit, & quàm manifesta ob id indignatio numinis, suo loco dicetur aptius. Ara uerò in qua Hercules decimas obtulit, à Romanis uocatur maxima, prope forum boarium, nulla inferior quod ad ciuium uenerationẽ attinet. nam & iusiurandũ apud eam ac conuenta quæ uolunt esse firma peragunt, & decimas facultatũ ex uoto sæpe illuc offerunt. apparatus tamẽ eius parum respõdet opinioni hominũ. Passim etiam aliàs per Italiam templa huic deo dicata sunt, aræq; oppidatim & per uias: nec facile reperias in Italia locum ubi nõ colatur hic deus. Et fabulis quidẽ hæc de illo sunt prodita. Veriora uidentur quæ de eo narrant historici qui res gestas eius mandarunt literis, uidelicet quòd cũ esset ætatis suæ ducũ præstantissimus, magnasq; ductaret copias, quicquid terrarum oceano cingitur peragrauerit, tollens tyrãnos quotquot essent graues & subiectis intolerabiles: aut siqua ciuitas prę

fero

ferocia molestaret finitimos, hospitum'ue nefarijs gauderet cædibus: pro quibus legitima regna moderatasq; respublicas constituit, & in uitam mores induxit humanos ac sociabiles. ad hæc cum Græcis iuxta uersatus est ac barbaris, cum maritimis atq; mediterraneis, quibus antea male conueniebat per infida commercia: & in desertis terris urbes condidit, fluminaq; auertit campos inūdantia, uias muniuit in difficilibus accessu montibus, nihil non molitus ut mare ac terra quàm latissime paterent usibus cunctorum mortalium. Cæterum in Italiam uenit non absq; comitatu, nec agens præ se armenta pecudum: nec enim trita est per has regiones uia petentibus Argos ex Hispanijs, neq; propter uisa obiter ea loca tantis potitus fuisset honoribus: sed perdomita Hispania cum exercitu uenit ad subiugandos eorū locorum homines. coactus est enim ibi multum tēporis terere propter classis absentiam, quæ distinebatur hibernis tempestatibus: tum quia non omnes Italicæ gentes ultro imperata facerent. nam præter alios Ligurū gens magna & bellicosa in transitu Alpium sita conata est eum arcere ab ingressu Italiæ: ubi Græcis fuit certamen difficillimū, adeò ut tela eos in hac pugna defecerint. meminit autē huius belli ex antiquis Poetis Aeschylus in soluto Prometheo. Inducit ibi Prometheum Herculi prædicentem inter cætera de euentu certaminū expeditionis contra Gerionem, & q̄ difficile obiter gesturus sit bellum Ligusticū. carmen autem sic habet. Vises Ligurū copias imperterritas: quorū pugnaces, sat scio, ferox licet probabis manus, & tela te deficient. Sed postquam his profligatis patefecit sibi transitum, quidam sponte deditionē oppidorum faciebant, maxime quotquot erant Græcanici generis, aut non satis fidebant suis uiribus: plerosq; tamen armis expugnare necesse habuit. Inter eos qui bello subacti sunt fuisse aiunt & Cacum illum Romanis fabulis celebrem, qui princeps immaniū quorundam barbarorum heroi restitit, fretus locis natura munitis, unde excursabat in finitimos. is cum animaduertisset Herculem castrametatū in propinqua planicie, cum prædatorio globo in eum irruit: & dormiente etiam tum exercitu, quicquid prædæ incustoditum nactus est, retro abegit in sua. deinde obsessus à Græcis & expugnatus, fortiter resistendo in pugna cecidit. cuius castellis dirutis agros occuparunt milites Herculis, & cum his Arcades Euandro subditi, ac Faunus rex Aboriginū. cæterū Græci qui ibi mā sere, fuerunt (ut conijcere licet) Epei, Pheneatæ Arcades, & Troiani, relicti eius regionis præsidio. nam inter imperatorias Herculis artes hęc quoq; fuit mirifica, quòd abstractos à deuictis urbibus ducebat secum in militiam: quorū prompta & fideli opera usus in bellis, collocabat eos in agris adēptis hosti, de alieno eis satisfaciens. quā-

obrem durat eius nomen & gloria per Italiã, non ob transitum, in quo nihil ueneratione dignũ inerat. Sunt qui dicant eum etiam filios in locis quæ nunc Romani habitant reliquisse, susceptos è duabus fœminis: Palantē ex Euandri filia quã Lauinam nominant, Latinum ex quadam hyperboræa puella, quam obsidem à patre acceptã secum circunducebat. eam aliquantisper innuptam seruarat: sed cũ appulisset in Italiam captus amore grauidam reddidit, et abiturus Argos nuptũ dedit Fauno regi Aboriginum: quo factum est ut multi Latinum huius putarent filium, non Herculis. horum Palantem aiunt ante pubertatem mortuum. Latinum postquam uirilem ætatem attigit factum esse regem Aboriginum: quo sine maribus liberis defuncto in cõflictu cum finitimis Rutulis, regnum deuolutũ esse ad Aeneam Anchisæ filium, ipsius Latini generum. Sed hæc alijs facta sunt temporibus. Hercules autem compositis ex animi sententia rebus Italicis, & recepto incolumi exercitu Hispanico, & decimis prædæ impensis in deorum sacrificia, oppidum sibi cognomine cõdidit ubi classis eius naualia fuerant, quod nũc quoq; à Romanis habitatur inter Pompeios & Neapolim habēs portus tutos omni tempore: atq; ita gloriam exemplo futuram posteris honoresq; diuinos consecutus apud omnes Italos traiecit in Siciliam. Illi uerò quos colonos reliquit & præsidium Italiæ, locati circa collem Saturnium, aliquandiu propriam habuerunt rempublicam: sed elapso non longo tempore uiuendi rationē, leges, sacra habuerũt cum Aboriginibus cõmunia: sicut Arcades & ante hos Pelasgi in eandem ciuitatem cum illis coaliti, pro una gente habiti sunt. Atq; hæc de expeditione Herculis, & relictis in Italia Peloponnesiis dicta sint. post cuius digressum ætate altera, circiter annũ quintum supra quinquagesimum, ut ipsi Romani perhibent, rex Aboriginum erat Latinus Fauni, sed semen Herculis, annum agens regni sui quintũ & trigesimum. per id tempus Troiani cum Aenea post captum Ilium profugi appulerunt Laurētum, in littus Aboriginũ quod Tyrrheno mari alluitur, non longe ab ostio Tiberis: acceptoq; ab hospitibus ad habitandum agro, & quicquid petierunt, oppidũ condunt non longe à mari in quodam colle, nomine Lauiniũ. nec ita multo post ueteri appellatione mutata unà cum Aboriginibus à loci rege Latini nuncupati sunt: & profecti è Lauinio unà cum indigenis maiorē urbem muniuerunt dictam Albam: unde alia quoq; multa oppida deduxerunt quæ priscorũ Latinorum uocãtur, & maxima pars eorum habitatur etiam nostro tempore. deinde sextadecima ætate post captũ Ilium miserũt coloniam in Palantium & Saturniam habitatas primum à Peloponnesiis & Arcadibus, et retinentes etiamtum scintillas quasdam prisci generis: cinxeruntq;

runtq́ muris Palantium, ut formam urbis tum primũ acciperet. Conditæ urbi Romæ nomen impoſuerunt, quòd ductu Romuli miſſa ſit colonia, qui ſeptimuſdecimus ab Aenea deſcẽdebat. Dicam & aduentum in Italiam Aeneæ, ſcriptoribus partim ignoratũ, partim diſsimulatum inuidia, diligenter ſuper ea re ſcrutatus fide digniores tum Romanas tum Græcas hiſtorias, in quibus inuenio proditum ſic. Capto ab Achæis Ilio, ſiue commento equi Durij, ſicut canit Homerus, ſiue proditione Antenoridum, ſiue alio modo, cætera quidem multitudo tam ſociorum quàm ciuium in cubilibus deprehẽſa cæditur. noctu enim ex inopinato & ſine cuſtodijs oppreſsi ſunt. Aeneas autem cum ſuis ſocijs qui ex Ophrynio & Dardano Ilienſibus auxilio uenerãt, & ſiqui alij mature ſentientes inferiorem urbem captam in munitionem Pergami confugerunt, arcem proprio muro tutam occupãt: ubi repoſita erant Troianorum ſacra patria, magnaq́ꝫ uis pecuniæ, utpote in loco firmo: ineratq́ꝫ militũ quiſq́ꝫ fortiſsimus. inde propulſabant conantes in arcem aſcendere, & eos qui ex capta urbe effugerent angiportorum peritia ſuccurrentes excipiebant, ita ut pauciores interciperentur quàm euaderent. atq́ꝫ hoc cõſilio Aeneas fruſtratus eſt hoſtium impetum uolentiũ omnes ciues ferro perdere, effecitq́ꝫ ne tota urbs in eorum poteſtatem redacta ſit. ſed cum etiam in futurum proſpiceret, cogitanti impoſsibile eſſe urbem ſeruare iam captam parte ſui maxima, in mentem uenit arcem hoſtibus cedere, ſubductis prius corporibus & ſacris patrijs, & ſiquid ſecũ exportare poſſent præterea. quod ubi placuit, pueros, mulieres, ſenes, & quicquid hominum erat ad fugam tardius, præmiſit iuſſos Idam petere, dum Achæi arcis oppugnationi intenti de perſequendis eis nihil cogitant. militum aũt partem exeuntibus addidit præſidio, quo tutior ac expeditior eis fuga fieret, cũ mandatis ut occuparent montis loca natura munitiſsima. reliquã militum manum, in qua erat plurimũ uirium, retinuit intra muros, circa eos hoſtem diſtinens, dum præmiſſa turba facilius effugeret. ſed poſtquam Neoptolemus cum ſocijs euaſit in partem arcis mœniũ, uniuerſis Achæis eò concurrentibus, exceſsit arce per portam qua fugientes emiſerat, atq́ꝫ ita ſeruatis ordinibus abijt, lectiſsimis bigis uehens ſecũ patrem, deos penates, uxorem, liberos, & res cariores atq́ꝫ corpora. interim expugnata urbe Achæi direptione occupati elapſis tutũ dederũt effugium: quos Aeneas aſſecutus in itinere, uno agmine facto contulit ſe in Idæ munitiſsima. eadem nocte uenerunt illò Dardanenſes deſerto oppido, quia flammam emicantẽ ex Ilio maiorem ſolito uiderãt: abſq́ꝫ his qui cũ Elymo & Aegeſto mature egreſsi correptis nauibus commiſerũt ſe pelago. Venit & ex Ophrynio totus populus, aliarũq́ꝫ

Troianarum urbium incolæ quotquot erāt libertatis cupidi, ut breui tempore gentis eius copiæ maximæ illò cōfluxerint.atq; ita Aeneæ ſocij captæ urbi ſuperſtites ibi morabātur,ſperātes ſe nō multo poſt pro fecto hoſteredituros ad ſua. Achæi uerò oppidanis atq; agreſtibus in captiuitatē abductis,uaſtatisq; caſtellis,parabāt ſe ad expugnationem mōtium. Sed cum ad eos uenissent caduceatores acturi de pace,rogantes ne ſe ad neceſsitatē belli adigerent,pro concione decretū eſt fœdus his conditionibus:ut Aeneas ac ſocij,cum ſuis rebus quas in fuga exportauerant,intra certum tempus agro Troiano excederēt,caſtellis in poteſtatē Achæorum traditis. Achæi uerò ex pacto præberent eis terra mariq; tutam diſcedendi copiam. Accepit conditionē Aeneas,quippe qui nihil in præſens uidebat ſatius: ac mox Aſcanium filiorū natu maximum, cum parte ſociorum quæ ferè conſtabat ex Phrygibus, in Daſcyliticum agrum mittit ad lacum Aſcanium, in regnū accitum ab eius regionis incolis,manſurum ibi non longo tempore. nam cum ad eum uenissent Scamandridæ cū alijs è familia Hectoris dimiſsi è Græcia per Neoptolemum, reducēs eos in paternū principatum ad Troiam redijt. Et de Aſcanio tantum comperimus.cum reliquis autem filijs et patre ac delubris numinū Aeneas parata prius claſſe traiecit Helleſpontum,in proximam peninſulam nauigans,quæ ab Europa in mare procurrens Pallene dicitur. eam tenebat ſocia gens Thracum Cruſæa nomine,quorum ſtrenua opera in bello uſi fuerant. Sic habet uero proxima narratio de fuga Aeneæ,reperiturq; apud ueterē ſcriptorem Hellanicum in rebus Troicis:quamuis alia quorūdam feratur ab hac euarians, quæ mihi ſanè uidetur parum credibilis. iudicium ſit ſuum cuiq; liberum. Sophocles tragicus in Laocoonte fabula facit Aeneam inſtante urbis excidio ſecedētem in Idam patris Anchiſæ monitu, cui Venus eam cladem prædixerat, atq; etiam ex recenti prodigio quod circa Laocoontidas acciderat,coniectabat urbis interitum. apud eum tales exſtant ex aliena perſona iambici. Nunc in porta eſt Aeneas deæ filius,humeris baiulans patrem,ſiderata terga amictū fluxa ueſte byſſina. hunc ſtipat tota turba familiarium.ſequiturq; plebes non quanta tibi placet,ſed quotquot Phrygum de mutādis ſedibus cogitant. Menecrates autem Xanthius prodidiſſe eum Achæis urbem affirmat,ob ſimultatem, quæ illi cum Alexandro intercedebat, & in gratiam eius beneficij Græcos abſtinuiſſe ab eius domo omnem iniuriam. is ab Achillis funere auſpicatus ſuam hiſtoriam ſcribit in hunc modum. Achæos autem tenebat mœſtitia: uidebāturq; ſibi amiſiſſe caput totius exercitus. attamen iuſtis ei perſolutis infeſtabant uniuerſam hoſtilem regionem,donec Aeneæ proditione captum eſt Ilium, is enim ægre ferens

rens in nullo se apud Alexandrũ esse precio, arcerićp à sacerdotijs, prodidit Priamum. quibus perpetratis ciuis Achæorum factus est. Alij dicunt eum tunc cõmoratum apud stationem Troianarum nauium: alij missum cum copijs à Priamo in Phrygiam propter quoddam negocium ad id bellum pertinens. nec desunt qui fabulis propiora narrent de eius exitu ab Ilio. integrũ sit cuiq; quod libet credere. Quæ deinde sequuntur incertiora multi faciunt. Alij Thracia tenus perductum illic uitam finisse affirmãt: quorum è numero sunt Cephalon Gergithius, & Hegesippus qui de Pallene scripsit, uiri graues & scriptores ueteres. alij rursum è Thracia deducunt eum in Arcadiam: dicuntq; illum habitasse in Orchomeno Arcadico, ea quam insulam uocãt, quamuis sit mediterranea, cincta paludibus & flumine. quin & Capyas ab Aenea cæterisq; Troianis conditas, & deducto à Troiano Capy uocatas nomine: quod inter alios tradit Aristhus scriptor rerũ Arcadiæ. Sunt qui fabulentur uenisse quidem eum ad hæc loca, non tamen ibi defunctum sed in Italia: quod cum alijs multis testatur etiã poeta Agathyllus genere Arcas huiusmodi elegiaco.

Arcadiam tenuit, geminamq; in Neside prolem
Natam Codone liquit & Anthemone.
Italiam petijt post hæc, ubi nascitur illi Romulus.

Aduentus autem Troianorum in Italiam fidem faciũt & Romani omnes eorumq; sacra festiq; dies, & Sibyllini libri cũ Pythicis atq; alijs oraculis, quæ nemo tanquã ad gratiam ficta contempserit. quin et apud Græcos multa manifesta in hanc usq; diem eius rei exstant indicia, in quos portus appulerint, & apud quos tempestatibus aduersis detenti sint: quorũ pauca è multis referam q; breuissime potero. Primùm aduecti sunt in Pallenen Thraciæ peninsulam, habitatã ut dixi à Crusęis barbaris, tuto ibi excepti hospitio. in his hibernis Veneri templũ exstruxerunt in uno è promõtorijs, & oppidum Aeneam condiderunt, in quo nauigationis pertæsos reliquerũt, & si qui fuere manendi cupidi, habituros posthac eum locum pro patria. id durauit usq; ad imperium successorũ Alexandri Macedonũ, Cassandro demum regnãte desertis pristinis sedibus Aeneatæ in Thessalonicam recens tum conditam inter alios multos migrare iussi sunt. A Pallene Troiani Delũ ueniunt, in ea regnante Anio: ubi florentibus eius insulæ rebus uisebantur aduẽtus Aeneæ multa indicia. inde in aliam insulam Cythera uentum est, obiacentẽ Peloponneso, & Veneri templũ ibi conditum. à Cytheris nauigãtes præter orã Peloponnesi quendã ex Aeneæ socijs Cinæthũ in uno promontoriorũ sepeliũt, quod nũc ab eo uocatur Cinæthiũ: renouataq; cũ Arcadibus cognatis (ut post dicemus) amicitia, ali

quantulum in his locis morati, relictis hic quoq; aliquot è suis, Zacynthum inde uenerunt, recepti à Zacynthijs iure cognationis & amicitiæ. Dardanus enim Iouis & Electræ Atlantidis filius è Batea duos suscepit filios, Zacynthum & Erichthonium: hic fuit autor Aeneæ generis, alter Zacynthus insulæ conditor. eius cognationis memoria benigne ab insulanis accepti contriuerunt ibi aliquantum temporis quòd tum mare nauigationem non admitteret: interim Veneri in nouo templo à se constructo sacra faciunt, quemadmodũ etiam nunc publice facere solent Zacynthij: & certamina iuuentuti proposita sunt, tam cursus, quàm alia uaria. præmium accipit qui primus in templũ peruenit. uocaturq; Aeneæ cursus & Veneris, & ambobus statuæ sunt positæ. inde per altum nauigantes appulerũt ad Leucada, tenẽtibus eum locum Acarnanibus. hic rursum Veneri templum cõstruunt, quod nunc est in parua insula inter isthmũ eius peninsulæ perfossum, & ipsum oppidum: uocatur id Veneris Aeneadis. hinc delati ad Actium, stationem habuerũt in sinu Ambracio iuxta promontoriũ. inde peruenerũt Ambraciam, ubi Ambrax nepos Herculis regnabat, Dexameni filius. in utroq; loco manent eius aduẽtus uestigia: apud Actium templũ Veneris Aeneadis, & prope id aliud Magnorũ deorũ, durãtq; nunc quoq;. Ambraciæ uerò eiusdẽ deæ templum, & sacellum Aeneæ prope paruum theatrum, in quo est & statua parua operis antiqui huic heroi sacra. eam solebãt uictimis colere sacerdotes quas ipsi appellant amphipolos. Ex Ambracia nauibus Anchises oram legendo Butrotum Epiri portũ petijt: Aeneas cum militũ fortissimo quoq; duorũ dierum itinere Dodonam peruenit oraculi causa, ubi Troianos inuenit Heleni socios: acceptoq; respõso de quærẽdis sedibus, & inter cætera oblatis deo crateribus æreis, quorũ aliquot exstant & hodie literis antiquissimis testantes muneris autores Troianos, ad classem redeunt emensò quatuor fermè dierũ itinere. A Butroto deuecti in portũ Anchisæ tũc dictum, nũc deprauato nomine, cũ & iam ibi templũ Veneri dedicassent, Ioniũ sinum traijciunt, ductoribus nauigationis aliquot qui ultrò se comites addiderant, & cum his Patron Thurius. horũ pleriq; postquam incolumis exercitus peruenit in Italiã, retro unde uenerũt reuersi sunt: Patron ab Aenea persuasus ut secũ uelit ire in coloniam, et quidam ex eius socijs, manserũt in classe: quos nõnulli aiunt sedes fixisse in Aluntio Siciliç. Huius beneficij memores postea Romani Leucada & Anactoriũ Corinthijs ademptũ donauerunt Acarnanibus, & permiserunt eis restituere Oeniadas, cõcesseruntq; commune cum Aetolis ius fructus colligẽdi ex insulis Echinadibus. Cæterũ Troiani non uno loco facta exscẽsione in Italiam, quòd maior pars nauium appulisset

ſet ad Iapygiæ promontoriū, (tum Salentinū erat) reliquæ ad Mineruæ templum,ubi etiam Aeneas nauim egreſſus eſt,(id promōtorium eſt cum æſtiuo portu qui ex illo tēpore dicitur Veneris) præternauigarūt totam eam oram uſq; ad fretū,per illa quoq; loca relictis paſsim aduentus ſui ueſtigijs:inter quæ eſt in Iunonis templo ærea phiala,donum Aeneæ,nomen eius habens inſcriptum antiquis literis. Vt uentum eſt ad mare quod Siciliam alluit,ſiue animi decreto,ſiue tempeſtatibus acti,quæ in hoc maris tractu nō raræ ſunt,appulerūt ad eam inſulæ partē ubi ſunt Drepana. Hic forte fortuna inciderunt in Elymi & Aegeſti ſocios:qui priores à Troia profecti,& aſpirante cū uentis fortuna,expeditis ad curſum nauibus aliquanto ante appulſi in Siciliam, habitabant circa Crimiſum fluuium,à Sicanis in partem agrorum admiſsi propter Aegeſti cognationē & amicitiam, qui caſu quodā in ea inſula natus & educatus fuerat. Nam regnante Laomedonte quidam ex ipſius maioribus uir domi nobilis offenſo rege per occaſionē quæſitam cum omnibus melioris ſexus liberis ab eo necatus eſt, nequis ultor iniuriæ tādem exiſteret. filias uerò etiam tum uirgines occidere indignum ratus, nec tamē tutum eas elocare Troianis ciuibus, dedit negociatoribus,cum mandatis ut aſportarentur in terras longinquiſsimas. cum his in eadem naui quidā bene natus adoleſcens nauigauit. is amore captus alterius,puellam aduectam in Siciliam duxit cōiugem. ex his parētibus in eadem inſula Aegeſtus eſt genitus:qui linguam & mores eius regionis edoctus,poſt obitum eorum à Priamo rege impetrauit reditum in ueterem patriam:& cum toleraſſet cum ſuis ciuibus bellum Achaicum,quo tempore hoſtes urbe potiti ſunt nauigauit rurſum in Siciliam,unà cū Elymo fugiens tribus nauibus: quas Achilles dum oppida Troiana popularetur,ſaxis latētibus hærentes amiſerat. In hos uiros poſtquā Aeneas incidit,cōplexus eſt eos comiter: condiτiſq; in eorū gratiam Aegeſta & Elyma, exercitus ſui partē quandam reliquit in his oppidis:quantum ego coniectura poſſum colligere,ſua ſpōte,ut iactationibus maritimis & labore feſsi loco tuto quieſcerent: quāuis quidā ſcribant detrimentū claſsis ibi acceptū,nauibus aliquot opera fœminarū incenſis errorum tedio:atq; ita coactū relinquere turbam,quā poſt amiſſas ſuas reliquæ capere nō poterant. Sunt præterea multa alia Troianorū Aeneæq; ad Siculos aduētus argumenta,ſed clariſsimū ara Veneris Aeneadis ſupra caput Elymi fundata,& apud Aegeſtanos templū Aneę dicatū:illa matri ſacrata ab ipſo Aenea,hoc in beneficij memoriā ſeruatori ſuo dicatū ab his quos claſsis reliquerat. Hæ fuerunt ſedes profugorū cū Aegeſto et Elymo,appellatiq; ſunt in uniuerſum Elymi,q; huius propter genus regiū maior eſſet dignitas.

Aeneas uerò è Sicilia per Tyrrhenũ mare nauigãs primùm in Italiam appulit ad portũ Palinurũ, qui ab uno gubernatorũ Aeneæ defuncto ibi nomẽ id sortitus est. deinde insulam tenuerũt, cui nomẽ indiderũt Leucasiæ, ab Aeneæ nepte circa hæc loca mortua. Illinc deuecti ad portum bonũ ac profundũ in Opicis, extincto ibi quoq; Miseno uiro nobili, ab illo portũ denominauerũt. inde ad insulã Prochytã & eius promontoriũ Epityches deuecti, locis hæc nomina fecerũt in mulierũ ibi defunctarũ memoriã: quarũ altera nutrix Aeneæ, cognata altera fuisse dicitur. Tandẽ ad Italiæ Laurentũ peruenerũt, ubi errorũ fine inuẽto castrametati sunt: ideo castrorũ locus Troia uocatur, distãs à mari circiter quatuor stadia. In hanc aũt nauigationẽ describẽdam necessariò digressus sum, quandoquidẽ scriptores partim negant Aeneã cũ Troianis uenisse in Italiã, partim aliũ quendam uenisse dicũt, non Anchisæ ac Veneris filiũ: quidã Ascaniũ Aeneæ filiũ, alij quosdã alios. Sũt qui Veneris Aeneam dicunt deducta manu suorũ in Italiã, ipsum domũ reuersum apud Troiã regnasse, & post obitũ reliquisse regni successorẽ Ascaniũ, eiusq; progeniẽ tenuisse id regnum longo tẽpore: ut opinor, decepti non recte intellectis uersibus Homericis. nam is poeta in Iliade sua facit Neptunũ Aeneadum fata prædicentem in hanc sententiam:

Imperitabit enim Teucris Aeneia uirtus,

Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Intelligẽtes igitur Homerũ sciuisse horum uirorũ imperiũ in Phrygia, quasi uerò non possent in Italia regnũ Troianorũ tenere, reditũ Aneę cõmenti sunt. Sed quid uetabat ne Aeneas rempublicã sociorum administraret uel apud exteros? nec desunt huius falsæ opiniõis causæ aliæ. Quod si quẽ perplexũ facit q; Aeneæ sepulcra mõstrentur multis in locis, nec possit nisi uno esse cõditus: cogitet hãc dubitationẽ esse uulgarem, præsertim de ijs qui in illustri fortuna uitã egerũt uagã & instabile: et intelligat q; quãuis unicus locus capit corpora taliũ, apud multos tamẽ monumẽta eis facta sunt, in gratiã acceptę utilitatis cuiuspiã, præcipue si superessent reliquiæ generis, aut oppidũ aliquod conditũ, aut sicubi longiore usi sint hospitio, qualia de hoc etiã heroe ferũt fabulæ. Qui enim effecit ut captũ nõ funditus deleretĩ Ilium, & ut ad Bebryciã salua redirẽt auxilia, in Phrygia regẽ reliquit Ascaniũ filium, in itinere cõdidit ciuitatẽ sui nominis, in Arcadia collocauit filias, in Sicilia reliquit partẽ exercitus, in multis alijs locis hospitaliter est habitus, cõciliauit sibi hominũ eorũ beneuolentiã: qua factũ est ut postq; inter mortales esse desijt, multis in locis monumẽtis et sepulcris honoratus sit. alioquin nõ facile attuleris causam cur tot exstẽt per Italiã. Sed de his aliâs dicetur quãdo postulabit occasio. Quo minus aũt remotiores Europæ

partes

partes Troiana claſsis peteret in cauſa fuerũt oracula, finem ſortita in his regionibus,& numinis uoluntas uarijs modis ſeſe proferẽs. Poſtquam enim in Laurentino portu tentoria fixerunt per littora, cum ſiti laborarent ob aquarũ inopiam (dicam quod ab incolis loci didici) fontes ſpontanei laticis ſuauiſsimi è terra uiſi ſunt prorũpere, qui aquationem præbuerunt toto exercitui: & locus factus eſt irriguus, fontanis aquis uſq; ad mare decurrentibus. nunc tamen nõ adeo redundant ut quicquam inde profluat, ſed in concauo loco reſtagnat aqua modica, ſacra ſoli ut credunt accolæ. monſtrantur apud eam aræ duæ, quarum altera orientem ſolem ſpectat, occidentem altera, utrũq; Troianorum opus: in his Aeneam fabulantur deo mactaſſe primã uictimam, in gratiam acceptorum fontium. Deinde prandium eis humi ſumentibus, multi uice menſæ cibis ſubſtrauerũt apium, uel ſicut alij dicunt cruſta triticea, quo ueſcerentur mundius. abſumptis aũt cibis appoſitis, cum unus atq; mox alter non temperarent ab apijs ſiue cruſtulis ſuppoſitis, quidam ex Aeneæ filijs, ut fertur, ſiue is fuit alius quiſpiam è commilitonibus, exclamat: Etiam menſas conſumpſimus. quo audito omnes turbati ſunt, ut qui tum demum oraculi euentum cernerent. acceperant enim quoddam reſponſum apud Dodonam, ut nonnulli ſcribunt: ut alij malunt, in Erythris Idæ uiculo, ubi habitabat Sibylla eius loci nympha fatidica. hæc iuſſerat eos nauigare occidentem uerſus, donec eò locorum peruenirent, ubi menſas comederent. quod quàm primum factum animaduerterint, quadrupedis ductu, ubicũq; feſſa procubuerit, condendum eſſe oppidum. Huius oraculi tum admoniti, alij penates è naui transferunt quò Aeneæ placuit: alij ſubſellia ſibi adornant & altaria: mulieres ſacra cum ululatu et choreis adferunt. Aeneas uerò & ſocij, paratis omnibus ad ſacrificiũ, coronati conſiſtunt circum altaria. Interea dum hi uota faciũt, porca deſtinata ad uictimam, grauida tum & uicina partui, parantibus eam mactare ſacrificis, proripit ſe excuſsis uinculis petens mediterranea. Sẽſit Aeneas hãc profecto quadrupedem deſignaſſe oraculum. eamq; cũ paucis mox ſubſequitur à tergo paulo remotior, ueritus ne ſtrepitu territam à uia fatali auerteret. illa fermè uiginti et quatuor ſtadijs à mari digreſſa in collem quendam procurrit, ibiq; feſſa quieuit. At Aeneas qui animaduertebat finem oraculi, uidens eum agrum & terram habere non bonam, & procul abeſſe à mari, eoq; importuoſo, incertus erat animi, utrũ deberet parere uatum monitis, & male per omnem uitam habitare in bonarũ rerum inopia, an longius meliorẽ terrã quęrere. Hæc agitanti, et incuſanti numina, repẽte uox quædã è nemore acccidiſſe dicitur, incerto autore edita, iubẽs maneret ibi & celeriter oppidũ cõderet: néue præſenti hæſitationi

tioni indulgens,quasi agrum habiturus ad degēdam uitam parū com modum,breui pôst uenturam felicitatē pateretur elabi è manibus.esse enim in fatis ut ex hoc inopi & modico profecti domicilio,tandē mul tos ac bonos agros acquirant:eorum uerò liberi & posteri sibi parent imperium longe amplissimum,& plurimis duraturum seculis.in præ sentiarū Troianos debere contentos esse his sedibus.post totidem an nos quot sus porcellos pepererit,fore ut illius posteri cōdant aliam ur bem magnam & florentē opibus. Tum uerò Aeneam,ratum diuinam esse uocē, imperata fecisse. Alij narrant heroi solicito & languenti præ mœstitia,& neq; ad exercitum descendenti,neq; cibum admittēti, sed illic ita ut erat cubanti noctē illam,astitisse in somnis miram quandam deorum penatiū speciem,& præmonuisse quæ modo dicta sunt.deus nouit utrum sit uerius.Postera die sus triginta porcellos peperisse dici tur,& post totidem annos à Troianis aliam urbem esse conditam iu- xta uocem fatidicam,de qua suo loco memorabimus. Aeneas fœtum suis unà cum matre dijs penatibus sacrificat in eo loco ubi nunc est se ptum ligneum:quē Lauinienses sacrum existimantes ab eius aditu ar- cent exteros:iussisq; Troianis mouere castra, deorum suorum effigi- es transfert in sacellum constructum collis loco opportunissimo:con- tinuoq; oppidum ędificare magna omniū alacritate aggreditur,excur rens in circūuicina,& rapto quærens quicquid opus erat ad munien- da instruendaq; noua ædificia,& non sine agrestiū iniuria,ferrum,ma teriem,instrumētumq; rusticum diripiens.Interea Latinus,cuius tum erat regnum,aduersus finitimos Rutulos bellum gerens aliquoties pa rum feliciter pugnauerat:ei mox terribilis nuncius aduolat,uastari to- tam oram maritimā ab externo exercitu: cui nisi occurratur celeriter, fore bellum cū uicinis difficilius.His auditis metus uirum subijt, con- festimq; intermisso præsenti bello,in Troianos ducit magnum exerci tum. Videns autem eos armatos more Græco, & seruatis ordinibus impauide expectātes instantē martis aleam,frustratus spe qua putarat se debellaturum eos primo impetu, deflexit nōnihil:castrisq; in quo- dam colle positis,decreuit primùm suos de uia fessos reficere.ubi cum per noctem quiesceret paratus sub auroram cum hoste cōfligere, qui- dam indigetum dæmonum in somnis illi astitit, monēs ut Græcos in agri partem recipiat: aduentum enim eorum esse in rem Latini maxi- me,bonoq; futurum uniuersæ genti Aboriginum.Itidem Aeneam dij penates eadem nocte per uisionē oblati hortantur, suadeat Latino ut sponte sibi sedes concedat ubi uoluerint,malitq; Græcis amicis uti q̄ hostibus.Itaq; ambos somniū uetabat incipere prælium. Vt uerò ex- orto die constiterunt acies,utrinq; ad duces missi caducеatores postu

lantes

lantes eorum colloquium, id quod impetratum est. Ac prior Latinus questus peti se bello repentino & non denunciato, rogabat Aeneam quisnã esset, quámue ob causam ageret ferretq; res suas, nulla unquam lacessitus iniuria, nec ignorans quòd inferenti bellum fas sit armis resistere: offerebatq; ei quicquid cuperet modeste atq; amice à uolentibus ac lubentibus suis ciuibus accipere, quantũuis ille uiolato iure gentiũ, sine ullo honestatis respectu maluisset per uim usurpare non sua. Ad hæc Aeneas respondit: Nos Troiani sumus genere, profecti ab urbe apud Græcos nõ incelebri: qua post decennale bellum ab Achæis capta, errabũdi urbem aliam & agros ubi habitemus in posterum quærimus: dijsq; ita iubentibus huc peruenimus, qui pollicentur hanc solam terram fatalem portúm fore nostris erroribus. ex agris autem his ad uictum necessaria quærimus miseriæ nostræ magis q̃ honesti memores, quod quidẽ in hac rerum nostrarũ nouitate factum nolumus. sed hanc iniuriam pensabimus multis beneficijs & officijs, offerentes uobis & corpora & animos duris iam rebus exercitos, quibus uestro arbitratu utamini: à uestris agris omnem iniuriam abstinebimus, hostiles uerò unà uobiscum fortiter occupabimus. uos supplices oramus anteactorum ueniam, quam non grauatim concedetis, si reputetis necessitatis non superbiæ fuisse hoc facinus: quandoquidem omne peccatum inuoluntarium meretur ueniam. quare æquum fuerit uos nihil durius consulere in supplices. alioquin deos & dæmonas huius terræ præsides cum pace ipsorũ testamur, quòd inuiti arma inferentibus repugnabimus. nec enim primum hoc bellum gesturi sumus nec maximum. Ad hæc Latinus: Equidem & Græcorũ omne genus diligo, & fatalibus hominum casibus condoleo: essetq; mihi curæ uestra incolumitas, si compertum haberem uenisse egenos certarũ sedium, & fore contentos agris concessis per amicitiã, neq; conaturos meã ditionem ui mihi eripere. quod si uera sunt quæ dicitis fidẽ date & accipite, quæ nostra sine dolo malo cõfirmet fœdera. Aenea uerò probãte regis sententiam, fœdus inter utrosq; ictum est his conditionibus: ut Aborigines darent Troianis agri quantum peterent, à colle quoquouersus stadia circiter quadraginta: Troiani Aboriginibus essent in præsenti bello socij, eorumq; auspicijs ubicunq; usus postulauerit militarẽt: utriq; alteros pro uiribus iuuarent mutuum tam manu q̃ consilio. Hæc pacti datis ultro citroq; obsidibus cõmunem expeditionem in Rutulos faciunt: breuiq; captis uniuersis illorum oppidis reuertuntur ad semiperfectum Troianorũ ædificium, & pari omnes alacritate id muniũt. ei nomen Aeneas indidit Lauinium, ut ipsi Romani dicunt à Lauina Latini filia: ut Græci quidam fabulatores, ab Anij filia regis Deliorũ, eodem

eodem uocata nomine:in cuius morbo per id tēpus extinctæ ibíq; sepultæ memoriam oppido uocabulum aiunt impositum.hanc Aeneæ precibus impetratam à patre nauigationis comitem,quòd sapiēs esset ac fatidica.Fertur dum Lauinium conditur oblata Troianis quædam prodigia:in nemore orto sua sponte incendio,lupum ore aggesisse fomitem aridum,aquilam uerò alarum uentilatione flammam excitasse: uulpem contrà cauda in flumen intincta ignem conatam extinguere: & nunc accendentibus,nunc extinguente,præualentibus,tandem uicisse duos,illam uerò abijsse conatu irrito. Quo uiso Aeneam dixisse, illustrem quidem & mirandam futuram eam coloniam,sed suis incrementis inuidiosam & molestam exteris:fore tamen ut tandem uincat aduersarios,humanæ inuidiæ præualente fauore numinum. tam insigne futuræ urbis fortunæ præsagiū tunc accidisse dicitur:extantq; rei monumenta in foro Lauiniensium effigies æreæ horū animalium, asseruatæ longissimo tempore. Absoluto Troianorum oppido,animos omnium cupido incessit demerendi socios mutuis officijs:& initium huius rei factum est à regibus,qui per cōnubium æquauerunt dignitatem exterorū atq; ciuium,Aeneæ Latino in uxorem dante Lauinam filiam.Dein exemplo regum cæteris quoq; animo suo morem gerentibus,breui admodum tempore collatis in unum moribus,legibus,& deorum cæremonijs,cōmunicato per cōnubia genere ac iure ciuium, commixta ex utrisq; respublica,& appellatione desumpta à rege Aboriginum,Latini uocati adeò coaluerunt firmiter stantes pactis,ut nullo unquam tempore ab inuicem discedere aut separari potuerint.Atq; hæ sunt gentes quibus in unum cōuenientibus Romanum genus cōcreuit,ante urbē quam nūc habent cōditam:primùm Aborigines qui ex his locis eiecerunt Siculos,ipsi Græci oriundi à Pelopōnesiis cum Oenotro ab Arcadia profectis quantum ego cōperio. deinde Pelasgi qui demigrarunt ab Hæmonia,ut tunc uocabatur:ea nunc est Thessalia.tertij comites Euandri delati ad Italiam ex urbe Palantio. post hos è Peloponnesiis Herculi militantibus Epei atq; Pheneatæ, quibus & Troiani generis nōnihil permixtū fuerat.postremò Aeneę socij elapsi ex Ilio,Dardanoq;,& cæteris Troianis oppidis.Quòd aūt etiā Troiani cum primis Græcanica natio fuerint profecta olim à Peloponneso, dictum est quidem iam pridē & ab alijs,dicetur tamen à me quoq; breuibus.Narratur autem de illis hoc modo.Primus in ea quæ nunc uocatur Arcadia regnauit Atlas,habitans circa montē Caucasum. huic filiæ fuere septem,nunc relatæ inter sidera nomine Pleiadum. unam ex his Electram duxit Iupiter,ex qua suscepit filios Iasum & Dardanum. Iasus mãsit cœlebs,Dardanus uxorem habuit Chrysen Palantis filiā,

& ex

& ex ea filios Idæum & Dimātem, qui Atlanti mox successerunt in regnum Arcadiæ. deinde cum ingēs diluuium accidisset per Arcadiam, aquis in planicie camporū stagnantibus, homines ad montana se conferre coacti parco uictu sustentabant uitam: cuius pertæsi & animaduertentes quòd reliquus ager alendis omnibus non sufficeret, totū populum in partes duas diuidunt. altera in Arcadia mansit Dardani filio Dimanti regno credito. reliqui magna classe demigrarunt è Peloponneso. hi præter Europam nauigantes in Melanem sinum deueniūt, in portum cuiusdam insulæ Thraciæ, de qua non possum affirmare desertáne an prius quoque habitata fuerit: ei Samothracia nomen fecerūt ex loco & uiro cōpositum. ipsa enim ad Thraciam pertinet: habitator autem eius fuit Samon Mercurij filius et nymphæ Cyllenicæ Rhenes nomine. ibi non diu commorati, quòd molestam uitam agerent pugnantes simul cum sterilis terræ & maris asperi difficultatibus, paucis aliquot in insula relictis migrarunt denuo, maior pars in Asiam, deducente coloniā ipso Dardano. nam Iasus in insula fulmine ictus perijt, attentata Cereris pudicitia. exscensione autē facta in Hellesponto, eam quæ nunc est Phrygia terram habitauerūt: Idæus Dardani filius cum parte exercitus mōtes qui nunc Idæi ab illo uocantur: ubi cōdito Matri deûm templo mysteria & sacra instituit, quæ ad hæc usque tempora durant per totā Phrygiam. Ipse autē Dardanus in ea quæ nunc Troas est, sui nominis oppidum cōdidit, acceptis agris à rege Teucro, à quo Teucris tunc dicebatur ea regio. Hunc & alij multi, & Phanodemus qui scripsit de antiquitatibus Atheniensiū, aiunt ex Attica sedes transtulisse in Asiam, cū esset princeps pagi Aexonēsis, multisque argumētis fidē suo sermoni adstruūt: & quòd occupasset terrā magnam & bonā, nec multos habentem indigenas, libenter uidisse Dardanū cum Græcorū copijs, tum ut socijs uteretur contra hostes barbaros, tum ne terra careret cultoribus. Nunc ut etiam de maioribus Aeneæ dicamus locus postulat, id quod paucis indicabitur. Dardanus post Chryses Palantis filiæ, quæ primos filios ei peperit, obitum Bateam duxit Teucri filiam. ex his filius prognatus est Erichthonius, qui fertur fuisse omnium hominum fortunatissimus, quòd simul in patris & materni aui ditiones hæreditario iure successerit. is è Calliroe Scamādri filia Troem genuit, à quo genti nomen impositum. Trois & Acalidis Eumedis filiæ fuit Assaracus: huius porrò & Clytodoræ Laomedontis filiæ Capys, Capyis & nymphæ Naidis Anchises, Anchisæ & Veneris Aeneas. Itaque Troianum genus oriundum à Græco satis declarauimus. Cæterum de tempore quo Lauinium est conditū autores uariant: mihi propiores uero uidentur, qui secundo anno post discessum à Troia

id factum autumant. Ilium enim captum est uergente iam æstate, XVII diebus ante solstitium, octaua deficientis Thargelionis iuxta supputationem temporum Atticam. supererãt ex eo anno post solstitium dies uiginti. in his trigintaseptẽ diebus qui captam urbem secuti sunt, existimo Achæos res eius composuisse, & per legatos egisse cum his qui defecerant, ictaq; tunc cum eis fœdera. Sequẽti autem anno, qui ab urbe capta fuit primus, circa æquinoctium autumnale Troiani soluentes à terra Hellespontum traijciunt: delatiq; in Thraciam exegerũt ibi hiemem, colligentes profugos, & futuræ nauigationi sese apparantes. ex Thracia uerò primo uere profecti, emensi sunt medium spaciũ usq; Siciliam. in eius portu manserunt usq; ad eius anni exitum: ubi etiam altera hiems exacta est, dum Elymis oppida condunt in ea insula. mox ut mare uisum est nauigationem admittere, soluentes à Sicilia traijciũt mare Tyrrhenicum, tandemq; Laurentum ad Aboriginũ littora perueniunt, æstatis eius medio: acceptoq; agro condiderunt in eo Lauinium, expleto anno secundo post captũ Ilium. Et de his quidem rebus opinionem nostram indicauimus. Cæterum Aeneas postquam templis cæterisq; ornamentis abunde instruxit id oppidum, quorum pleraq; durauerunt ad nostra tempora, sequẽti quidem anno, hoc est post discessum suum tertio, Troianorum tantum rex fuit. quarto uerò succedens defuncto Latino, etiam illius regno potitus est, tum affinitatis iure quòd id esset Lauinæ patrimonium, tum quò ducem haberent ardente bello ut cum maxime. Rutuli enim denuo defecerant ductu cuiusdam transfugæ. is erat Turnus, nepos Amatæ Latini coniugis: qui propter Lauinæ nuptias incusans socerum, quasi cognatus ipse posthabitus sit exteris, Amata quoq; instigante, & alijs quibusdam fauentibus, cum militum manu cui præerat ad Rutulos trãsierat. Ex his causis redintegrato bello, & cõmisso acri prælio, Latinus cecidit atq; Turnus, cum multis alijs. Aeneas tamen & uictoriam cõsecutus est, & accessionem regni soceri: in quo tribus annis exactis post Latini obitũ, quarto bellum gerens interijt. nam & Rutuli arma cõtra eum sumpserunt populariter, & rex Tyrrhenorum Mezentius, timens suæ ditionis oppidis, quòd suspectam haberet crescẽtem magis ac magis Græcorum potentiam. Itaq; pugnatum est acriter non longe à Lauinio, & multis utrinq; desideratis nox diremit præliũ. corpus Aeneę cũ quæsitum nusquã compareret, alij coniectabant eum discessisse ad deos, alij necatum in flumine apud quod pugnauerãt. Latini sacellum heroi dicauerunt cum inscriptione hac. PATRI DEO INDIGETI, QVI NVMICI AMNIS VNDAS TEMPERAT. Sunt qui dicant id Aeneam dicasse Anchisæ, defuncto ante hoc bellum anno proximo. est autem

autem tumulus non magnus, & circùm dignæ spectatu in ordinē digestæ arbores. Aenea trāslato ad superos septimo fermè anno post captum Ilium, Euryleon regno Latinorū potitus est, mutato nomine in fuga dictus Ascanius. Obsidebantur tum Troiani crescentibus hostium copijs, nec Latini poterant Lauinio succurrere. ac primùm ad æquas pacis conditiones hostem prouocabat Ascanius: quæ cum fastidirētur, coactus est illi permittere arbitrium, modo pax fieret. sed cum Thuscus rex superbè quasi captis leges imponeret, ut quantū uini Latinus ager ferret quotannis deportarēt in Etruriam, rem indignam rati, uinetorum fructum Ioui sacrū esse publico decreto sanciunt ex Ascanij sententia: ipsi cohortati seinuicem ad rem gerendam fortiter, inuocataꝗ ope numinum, erumpūt obseruato lunæ silentio. moxꝗ aggressi propinquum uallum, quod sibi hostes in loco munito obiecerant, præsidiumꝗ iuuētutis Etruscorum lectissimæ duce Mezentij filio Lauso imposuerāt, improuiso incursu id capiunt. Interea cæteri qui tendebant per planiciem, ut uidere lumen intempesta nocte exortum subito, & uoces audiuere morientium, in mōtana ex campestribus refugiunt: erātꝗ omnia plena trepidatione atꝗ tumultu, ut solet fieri turbato per noctem exercitu, dum metu imminentium hostium non potest miles contineri in ordinibus. Latini autem expugnato repentina ui præsidio turbatum reliquum exercitum animaduertentes instabāt fugientium tergo sternentes trepidos: qui adeo uirtutis erāt immemores, ut uix satis intelligerent in quanto essent periculo: sed præ nimio tumultu inopes animi atꝗ cōsilij, pars iactantes se per prærupta loca exhalabant animam, alij delati in ualles imperuias, ueniebant in potestatem hostium. maxima pars sublato per tenebras discrimine, conficiebant se inuicē pro hostibus: pluresꝗ suis ꝗ hostilibus armis interfecti sunt. Mezentius cū paucis occupato quodam tumulo, postquam audiuit mortem filij, tantamꝗ stragem exercitus, & reliquum ꝗ in angustum coactum sit cogitās, ut in rebus dubijs misit caduceatores Lauinium acturos de fœdere: & quia Latini suadente Ascanio moderate fortuna usi sunt, impetrata pace reductisꝗ ut poterat copijs, posthac constanter mansit in amicitia. Trigesimo autem anno post conditum Lauinium, ascitis etiam alijs Latinis quos cōmodius habitandi cupido ceperat, Ascanius nouam deduxit coloniam. Alba dicta est: Græci sua lingua Leucam dicerent. additū est cognomen Longæ, à situs forma, ut discerneretur ab altera eiusdem nominis, iunctimꝗ Alba longa uocaretur. nunc tamen deserta est. nam regnante Romæ Tullo Hostilio, quoniam uidebatur cum sua colonia de principatu cōtendere, solo æquata est à Romanis, & ciues Romam adducti populariter. Sed hæc

euenerunt postea: olim cũ habitabatur, medium inter mõtẽ & lacum
obtinebat spacium, natura loci munitissima. nam & mons cũ primis
altus est ac arduus, et lacus profundus ac magnus; ex quo reductis clau
stris in subiectos campos dispẽsatur aqua collicibus arbitratu agresti-
um. prospectat autem in agrũ amœnissimũ & omnis generis frugum
fertilissimũ, nec cedentem ulli agro Italiæ, præcipue bonitate uini sua-
uissimi, pręcellẽtis omnibus reliquis si falernũ excipias. Dum aũt con
deretur accidisse ferunt mirum prodigium. nam cum penatibus, quos
Aeneas à Troia deuectos Lauinij collocauerat, templum exstructum
esset cũ adyto, & delubra Lauinio translata in intimũ templum recon
dita, sequenti nocte clausis ut cũ maxime foribus, & inuiolatis tecto si-
mul atq; parietibus, sponte sua simulachra in pristinas bases transisse
reperta sunt: denuoq; Lauinio trãsportata cum uotis & sacrificiorum
placaminibus, in eundem locum rursum reuersa sunt. Dubitatum est
diu quidnam facto opus esset, cum neq; sine dijs patrijs habitandum
censerent, neq; in semel relictas sedes remigrandũ. tandem placuit sen
tentia quæ & religioni deorum & utilitati hominũ satisfaceret. uisum
enim est simulacra suo loco sinere, & uiros, qui sacrorum curam gerant
ex Alba ad Lauinium habitandum reducere. fuerunt hi sexcẽti nume-
ro, cõmigraruntq; illo cum totis familijs duce Aegesto. Hos deos Ro
mani penates uocant, Græci uario modo conati significationẽ redde-
re, nũc πατρῴους, nunc γενεθλίους, alij κτησίους, aut μυχίους, aut ἑρκίους.
harum appellationum singulæ iuxta aliquam proprietatẽ eis congru-
unt: fieriq; potest ut, licet diuersis modis, omnes tamen eis cõueniant.
eorum effigiem atq; habitum Timæus describit in hũc modum: sacra
apud Lauiniũ reposita esse caducea partim ferrea partim ærea, Troia-
numq; uas fictile: idq; se cognouisse ait ex ipsis ciuibus. Ego uerò quæ
uidere non est fas omnibus, neq; audienda ab his qui uiderunt, neque
scripto prodenda censeo: neq; illos probo qui curiose inquirunt plura
quàm concessum est legibus. Quæ aũt mihi ipsi sunt cognita, nec ulla
religio uetat scribere, sunt hæc. Templũ Romæ non procul foro osten
ditur, secundum uiam quæ ad Carinas fert compendio, situm in loco
obscuro propter circumiecta ædificia, qui Romano uulgo sub oliuis
dicitur. in eo positę sunt Troianorum deorũ imagines, quas cuiuis fas
est inspicere, cum inscriptione Denates, quæ penates significat. uiden
tur enim mihi prisci ante inuentum P usurpasse pro eo D literã. sunt
autem hastati duo iuuenes habitu sedentium, admodum antiqui ope-
ris. alia quoq; multa in antiquis templis horum deorum idola conspe-
ximus, et in omnibus duos iuuenes militari habitu. Hæc igitur uidere
fas est, audire autem de illis & scribere dũtaxat ea quæ exstant in Calli

ſtrati hiſtoria quã edidit de rebus Samothraciæ, & apud antiquarum fabularum collectorẽ Satyrum, & Aratinum poetam omnium quos ſcimus antiquiſsimum, apud quos ita legitur. Chryſen Palantis filiam nuptam Dardano attuliſſe dotem Mineruę munera, uidelicet effigies ipſius deæ, ſimulq́ꝫ ſacra Magnorum deûm, quorum myſteria didicerat. Sed poſtquam diluuium fugientes Arcades relicta Peloponneſo fixerunt ſedes in inſula Thraciæ, Dardanum ibi templum exſtruxiſſe his dijs, nemini cõmunicato eorum nomine: myſteriaq́ꝫ illis inſtituiſſe, quibus & hodie mos eſt initiari in Samothracia. deinde dum maiorem populi partẽ tranſportaret in Aſiam, ſacra quidem ac myſteria penes eos reliquiſſe qui manſerunt in inſula, palladia uerò ſecum abſtuliſſe & deorum imagines. cumq́ꝫ oraculum de ſedibus cõſuleret, inter cætera de aſſeruandis ſacris ſic eſſe admonitum.

Fata dabunt urbem, poteris qua condere ſacra,
Cœlicolasq́ꝫ illic feſtis colere atq́ꝫ choreis.
Munera namq́ꝫ deæ ſeruabis arce repoſta.
Palladis: hæc quõdam cepit tua regia coniux,
Seruatura tuam duris procul omnibus urbem.

Atq́ꝫ ita Dardanũ in condita urbe noua & à ſe denominata depoſuiſſe hæc ſimulacra. poſtea cum Ilium habitari cepiſſet, reges illò tranſtuliſſe hæc ſacra gentilitia: dicatumq́ꝫ his ab Llienſibus in arce templum cum adyto: ibiq́ꝫ aſſeruata quàm poſſẽt diligẽtiſsime, omnibus miſſa diuinitus exiſtimãtibus, & penes illa eſſe incolumitatem publicam. Aeneam autem capta inferiore urbe, potitum arce, ſacra Magnorum deûm abſtuliſſe cum altero quod ſupererat palladio: nam alterum nocturno furto ſurreptũ Vlixis ac Diomedis inſidijs. cum his fugiſſe ex urbe, & ſecum ea deportaſſe in Italiam. Aratinus aũt dicit à Ioue donatum Dardano unum Palladiũ, & hoc in Ilio uſq́ꝫ ad eam urbẽ captam abſcõditum in loco inacceſsibili. ad eius exemplar effictam imaginem indiſcreta ſimilitudine propoſitã in propatulo, ad fallendas inſidias, eamq́ꝫ furto Achæos ſubduxiſſe. Itaq́ꝫ ſecutus autores idoneos aio ſacra per Aeneã translata in Italiam eſſe Magnorũ deûm imagines, quibus inter Græcos Samothraces initiantur præcipue: fabuloſumq́ꝫ illud palladium, quod dicũt in templo Veſtæ cuſtodiri à ſacratis uirginibus, ubi etiã aſſeruatur ignis perpetuus: de quibus dicetur aliâs. poteſt autem fieri ut nos profani homines ignoremus cætera. Et de ſacris Troianis hæc dicta ſufficiant. Aſcanio autem defuncto regni ſui uigeſimooctauo anno, Siluius aſſumpſit imperiũ frater Aſcanij, poſt mortem Aeneæ ſui patris ex Lauina genitus Latini filia, quem ferũt inter paſtores educatum in montibus. cum enim regno potitus eſſet Aſca-

nius,grauida tum Lauina metu nouercali cõmisit se fidei Tyrri cuiusdam subulci regij,quem Latino cum primis familiarẽ fuisse nouerat.is abductam in deserta siluarum quasi uulgarẽ quampiam mulierem procul arbitris alebat constructo in nemore tugurio:natumq́ꝫ infantẽ nutriuit & educauit nominatum à silua Siluium:Græci Hylæum dicerẽt. Tempore autem procedente ut cognouit Latinos diligenter quærere puellam,& suspectũ esse de eius nece Ascanium, indicauit rem totam populo,& ipsam unà cum puero produxit è nemore.Ita Siluius ex casu nomen inuenit,quod deinceps mansit in progenie. regnum autem adeptus est post fratris mortem non sine controuersia,quòd Iulus maior Ascanij filius postularet in paternũ regnũ succedere.sed eam litem populus diremit iusto suffragio,præter alias rationes hac motus præcipua,quòd Siluius matre hęrede regni esset progenitus.Iulo uerò pro regno honor sacerdotij repositus est, securior ac quietior, quo ad nostram usq; ætatem fruitur gens Iulia,autoris appellationẽ referens, & omniũ quas ego sciam familiarũ maxima atq; illustrissima. tulit enim uiros ducum præstantissimos,uirtute facile approbantes nobilitatem sui generis,de quibus aliàs dicetur cõuenientius.Porrò Siluius cũ undetriginta annis tenuisset imperiũ, Aeneam filium hæredem reliquit potentiæ,quem regno & uita exemit annus alter à trigesimo.post hũc quinquaginta & unum annos regnauit Latinus, post quem Alba minus uno quadraginta annos.post Albam Capetus uigintisex annis regnum tenuit,Capys deinde annis duodetriginta.Calpetus post hunc in regno annum expleuit tredecimum,octauũ uerò successor eius Tiberinus. hunc perijsse dicunt in commisso iuxta fluuium prælio,abreptumq́ꝫ eius rapidis gurgitibus fecisse ut mutato pristino nomine Tiberinus uocaretur pro Albula.Agrippa huic succesit, regnauitq́ꝫ anno uno & quadraginta:post Agrippam undeuiginti Alladius, uir impius & tyrãnicus. is deorũ contẽptor cõmentus est quomodo imitaretur tonitrua strepitus ac fragores edens fulmineos,ut ciuibus attonitis haberetur pro deo. Sed imbribus & ueris fulminibus in eius ædes irruẽtibus,stagnoq́ꝫ iuxta quod habitabat exundante præter solitum, diluuio cum ipsis ædibus absumptus est:& nunc quoq; deficiente stagno & aquis decedentibus per tranquillitatem spectantur diruta cœnacula,& habitationis alia uestigia. Auentinus post eũ succesit, à quo nomen uni è septem urbis collibus, tenuitq́ꝫ regnum annis XXXVII. & post hunc Proca XXIII.hunc proxime secutus est Amulius,qui maiore fratre Numitore pulso quæsitum iniuria regnum per annos quadragintaduos tenuit.post hunc cæsum à Romulo & Remo natis Vestali uirgine,ut mox dicetur,legitimũ regnum ad Numitorẽ redijt ma

ternum

ternum auum iuuenum. Sequēti autem anno, quo Numitor suum regnum auspicatus est, post Ilium captum CCCCXXXII, Albani Romuli & Remi ductu coloniā miserūt Romam anno primo septimæ Olympiadis, qua stadium uicit Daicles Mesenius, archonte Athenis Charopo, decennis eius principatus anno primo. Quoniam autem autores multum uariant tam de tēpore quo urbs est cōdita, quàm de ipsis conditoribus, nec mihi uidetur rem quasi cōfessam esse prætercurrendam & attingendam obiter. Nam Cephalon Gergithius scriptor antiquissimus secunda ætate post bellum Troianum ait conditam ab Aeneæ socijs ex Ilio profugis, Romo autore deducendę coloniæ: fuisseq́ hūc unum ex Aeneæ filijs. nam quatuor eum habuisse tradit, Ascaniū, Euryleontem, Romum, Romulum. cum hoc de tēpore consentiunt Demagoras & Agathyllus multiq́ alij, quemadmodum & de duce coloniæ. Sed is qui mulieres recenset potitas apud Argos sacerdotio, & quid gestum sit cuiusq́ tempore, Aeneam dicit cum Vlixe delatum è Molossis in Italiam urbis conditorem fuisse, nomeq́ indidisse illi Romæ à quadam Iliensi fœmina: quā narrat cæteras Troianas hortatam effecisse ut facto simul impetu naues exurerent, nauigationis & errorum tedio. huic astipulatur Damastes Sigeensis & quidam alij. Aristoteles philosophus scribit Achæorū partem à Troiano bello redeūtem circum Maleam cursum flexisse, correptosq́ uētorum ui ultro citroq́ diu iactatos per altum, tandem appulisse ad oram Opicorū terræ quæ uocatur Latium, Tyrrhenoq́ mari alluitur. cumq́ optati littoris desiderio naues illò subduxissent, exegisse ibi totam hiemem, dilata nauigatione in uerna tempora. sed cum naues eis cōflagrassent nocturno incendio, profectionis facultate adempta necessitatem in uoluntatem uertisse, fixisseq́ sedes in agris ad quos appulerant. eum casum obuenisse illis captiuarum Iliensium opera, quòd metuentes ne se domū in seruitutem abducerent, ignem in naues cōiecerint. Callias autem Agathoclis rerum gestarum scriptor, Romam quandam Troianam fœminam cum cæteris Troianis delatā in Italiam nupsisse Latino Aborigi num regi, peperisseq́ ei filios duos Remum & Romulū, à quibus conditæ urbi nomen matris impositum. Xenagoras historicus Vlixis & Circes tres fuisse filios, Romum, Antiam, Ardeam, eosq́ conditis tribus oppidis, à se indidisse illis nomina. Dionysius Chalcidensis consentit quidem de autore urbis Romo, sed eū iuxta quosdam Ascanij filiū fuisse dicit, Emathionis iuxta alios. nec desunt qui dicant Romam conditam ab Itali filio Romo, nato ex Electra Latini filia. Possem & alios multos Græcorum scriptores adducere uariantes de urbis conditoribus, sed ne uerbosior uidear, præstat transire ad Romanos, apud

quos nemo antiquus exſtat nec fabularum autor nec hiſtoriæ: unuſquiſq; tamen aliquid deſumpſit ex antiquis tabulis, quæ in templis ſeruantur dicatæ numinibus. Horum quidam uolunt Aeneæ filios fuiſſe cōditores urbis, Remū & Romulum: alij nepotes ex filia, tacito patris nomine. hos Aeneam Latino Aboriginū regi dediſſe obſides ex fœdere icto inter indigenas & aduenas: puerosq; benigne apud regē habitos non ſolum educatos liberaliter, uerumetiā cum is abſq; uirili ſtirpe decederet, relictos ex parte quadam hęredes imperij. Alij dicūt Aenea defuncto Aſcaniū ex aſſe hæredem regni relictum aſſumpto principatu agros & opes Latinorum tripartito diuiſiſſe cum Romulo & Remo fratribus. ipſum deinde Albam condidiſſe & alia quædam oppida: Romulum uerò Capuā dictam à Capy proauo, Anchiſam de Anchiſæ aui ſui nomine, de patris autem Aeneam quæ pòſt fuit Ianiculum, Romam quoq; de ſuo. hanc aliquāto poſt deſolatam, rurſum Albanis aliam coloniam eò Romuli & Remi ductu mittentibus accepiſſe habitatores: ut iam eadē urbs intelligatur bis condita, ſemel nō multo poſt belli Troiani tēpora, iterū ætate exinde quintadecima. Quod ſi quis uelit rem altius etiam repetere, tertiam quādam Romam his antiquiorem inueniet, ut quæ ante Aeneæ Troianorūq; in Italiam aduētum fuerit. Hoc autem nec uulgaris aliquis nec recens ſcriptor prodidit, ſed Antiochus Syracuſanus, cuius iam ſupra memini. Is ait Morgete in Italia regnante (Italia tum erat ora quàm longa à Tarento Peſtum uſque protenditur) ueniſſe ad eum quendam Romanū exulem. uerba ipſius ſunt hęc. Poſtquam autē Italus conſenuit, Morges pro illo regnauit. huius tempore uenit à Roma uir quidam profugus, nomine Siculus. Atq; ita ex autoritate Syracuſani huius ſcriptoris inuenitur quædā antiqua Roma Troianis temporibus ſuperior. utrum autem eodem loco ſita fuerit ubi nunc habitatur ea urbs, an alius locus idem nomen habuerit, quemadmodum ipſe incertum reliquit, ita nec ego conijcere ualeo. Et de priſcis quidē eius conditoribus hæc dixiſſe ſufficiat. Extremā autem Romæ conditionem, ſiue ea deductio habitatorum potius dicenda eſt, ſiue quidcunq; aliud, Timæus Siculus neſcio quam regulam ſecutus, ait cōgruere in tempus quo Carthago eſt cōdita, trigeſimooctauo anno ante primam Olympiadem: Lucius autem Cincius, in quartum annum Olympiadis duodecimæ. Porcius Cato Græcam temporum rationem nō indicat, alioquin cum eſſet diligēs collector antiquæ hiſtoriæ, dicit quadringentis triginta duobus annis poſteriorem bello Iliaco: quod tempus dimenſum iuxta Eratoſthenis Chronographias incidit in annum primum Olympiadis ſeptimæ. Eſſe autem incorruptas regulas quibus Eratoſthenes uſus eſt,
&

& quomodo ad eas dirigenda sit Romana temporum ratio, alio tractatu declarauimus. Nolui enim, sicut Polybius Megalopolitanus fecit, hoc tantū dicere, quòd circiter secundum annū septimæ Olympiadis Romam cōditam cōperi: neq; uni & soli Anchisensium tabulæ fidem inexploratam habere: sed malui supputationes in mediū propositas iudicio cuiusuis lectoris relinquere. Et exacta quidem ratio illic indicata est: hic necessaria tantum dicentur in hūc modum. Gallorū expeditio qua Roma capta est, fuit ut omnes ferè autores consentiunt, Athenis summum magistratū gerente Pyrgione. circiter primū annum nonagesimæoctauæ Olympiadis. quod si retrorsum tēpora supputes usq; ad L. Iunium Brutū, L. Tarquinium Collatinū, primos Romanorum post expulsum regem consules, cōplectentur annos centū & uiginti: sicut apparet cum ex alijs multis, tum è censorijs commentarijs quos à patribus filij per manus accipiūt, & ipsi posteris pari cura tradūt haud secus q; sacra paterna & gentilicia. hi per uiros illustres seruantur in familijs cēsorijs. in eis inuenio altero ante captam urbem anno censum populi Romani habitū, cui quemadmodū & alijs tempus adscriptum est hoc: L. Valerio Potito, T. Manlio Capitolino coss. post expulsos reges anno centesimo undeuigesimo: ut colligatur sequentem annum quo irruptio Gallorū accidit, explesse cxx. annorū numerum. iam si hoc temporis interuallum triginta Olympiadas facere compertū est, necessario sequitur primos cōsules magistratum inisse archōtis Athenarū Isagri tempore, circa primum annū octauæ & sexagesimæ Olympiadis. Cōstat autem inter expulsos reges & initium regni Romuli annos intercessisse ccxliii. quod patet ex regum successionibus & annorum numero quo quisq; regnum tenuit. Nam Romulus urbis conditor septem supra triginta annis administrationi rerum præfuisse dicitur: post cuius obitum interregnū fuisse per annum integrū. deinde Numam Pompilium electū suffragijs populi regnasse annis xl & tribus. post hūc xxxii Tullum Hostilium. huius deinceps successorem Ancum Marcium xxiiii. post quem Tarquiniū Priscum xxxviii. deinde Seruiū Tullium xliiii. huic à se occiso successit L. Tarquinius uir tyrannicus, & propter iuris contemptū cognominatus Superbus, regnauitq; ad annū usq; quintū supra uigesimū. supputatis aūt regum annis ccxliiii, Olymp. uerò lx & una, necesse est ut primus Romanorū rex Romulus regnū auspicatus sit anno primo septimę Olympiadis, primo itē Charopis decēnalis magistratus Atheniensiū. hoc enim annorum ratio postulat. quod aūt tot annis regū quisq; regnauerit, in illo libro declarauimus. Hæc mihi cōperta sunt apud autores de tēpore, quo urbs nunc rerū domina est condita. Cæterum de conditoribus eius

eius quinam fuerint, aut in qua fortuna coloniam deduxerint, & quicquid ad hanc historiam attinet, dictum est quidē à multis, quibusdam etiam multum euariantibus: dicam tamen & ipse quæ mihi uidentur uero proxima. ea sic habent. Amulius postquam fraudato maiore fratre Numitore occupauit Albanum imperium, præter alia multa super bè & iniuste facta, decreuit totā germani stirpem tollere, uel uindictæ metu, uel continuandi principatus cupidine. quod consilium cum diu multumq́ agitasset animo, primùm filium eius Aegestum pubescentem tum maxime, in loco uenationis assueto peremit positis quàm latentissimis insidijs: & post facinus perpetratum sparsit rumores, necatum à latronibus adolescentulum. nec tamē opinio mendax tacitæ ueritati præualuit, sed multi etiā suo periculo scelus id ausi sunt eloqui. At Numitor quamuis rem sciret, rationi tamen magis ꝙ dolori seruiens dissimulabat, in tempus minus periculosum iram consulto differens. Amulius autem credens occultum prius facinus, addidit & alterum: filiam fratris Iliam nomine, siue Ream ut alij malunt, sed cognomine Iliam, nuptijs iam maturam, Vestæ sacerdotē optauit, ueritus ne uirum nacta pareret ultorē auitæ iniuriæ. has puellas sacratas oportebat non minus quinquennio puras manere à nuptijs, æternumq́ ignem custodire, & obire alias solēnes uirginibus cæremonias. Id honesto prætextu fecit Amulius, quasi ornaturus cognatam, cū nec ipse inuexisset morem hunc, & iam recepto non primum inter illustres germanū ad hoc coegisset. nam honorificum habebatur apud Albanos nobilissimam quāq́ deæ famulari allectam in sacrum ordinem. Sensit Numitor non bono animo hæc à fratre fieri, indignationem tamē dissimulans ne populum offenderet, hāc quoq́ iniuriam celabat silentio. Quarto autem pòst anno Iliæ, sacrorum causa puram aquam in Martis lucum petēti, stuprū in fano nescio quis obtulit. quidam dicunt unum è procis eius fuisse, amore captum uirginis: alij uerò ipsum Amulium, insidiatorem potius quàm seruiētem libidini: septumq́ armis quo magis terrorem puellæ incuteret, nec facile agnosceretur ob insolitam cultus speciem. At plurimi fabulantur, numen ipsum cuius id fanum erat, se obtulisse puellæ hac specie: simulq́ accidisse præter alia prodigia deliquium solis & repētinam caliginē. spectrumq́ id forma fuisse augustiore ac statura ꝙ ut uideri posset humani sanguinis. quin & bono animo iussam esse uirginem, ut quæ diuinis dignata sit cōplexibus, copula nuptiali coniuncta cum eius loci genio, paritura è uiolento cōcubitu geminos longe præstātissimos uirtute bellica. his dictis nube susceptū, & sublimem ablatum per aerem. Et de his quidem quid opinādum sit: utrum contemnenda tanquā de dijs figmenta hominum, nulla ministeria pa-

tum

rum digna immortali & beata illa natura sustinentibus: an etiam tales admittendæ historiæ, quòd permixta sit uniuersa mūdi essentia, & media quædam deos inter mortalesq́ natura quæ dæmonū generi attribuitur, unde mixta origo heroici generis, non est præsentis temporis disputatio, & satis de hac re dissertum est à philosophis. cæterum post uim illatam sibi puella infirmitatem prætexens matris monitu, quo & ipsa esset tutior, & sacrorum lateret iniuria, re diuina abstinuit, cæteris eius collegij uirginibus uicem ipsius obeuntibus. At Amulius siue facti cōscientia, siue suspicione uerisimili motus, perscrutatus est causam intermissi diutius officij: missisq́ in hoc medicorum fidissimis, cum mulieres secretum morbum & haudquaquam proferendum esse causarentur, uxorem suam puellæ custodem apposuit. quæ postquā rem muliebribus coniecturis deprehensam ad maritum detulit, adhibitis armatis asseruari eam iussit, ne clam eniteret iam partui proxima: ipse uerò aduocato fratre in cōcilium, stupri fecit indicium dissimulati hactenus, incusans eius parentes ut culpæ cōscios, & iubens rem totam eos proferre in medium. ibi Numitor ait se præter omnē exspectationem hæc audire, esseq́ ab hac culpa alienissimū: simulq́ temporis spacium postulat, quo possit de his certius inquirere. Quod ubi ægre impetratū est, cognitis ex uxore quæ puella à principio narrauerat, à deo se uim perpessam, & quid ille de gemina prole prædixit, postulabat ut fides penes euentū esset, si forte partus responderet oraculo. iam enim parturitionem instare, nec fore fallacijs locum ulterius. famulas quoq́ asseruatrices filiæ offerebat ad quæstionē, nulla recusans indicia. Hæc eius postulata probante cōcilio, solus Amulius nihil sani aiebat inesse fratris causationibus, modis omnibus cupiens uirginem perdere. Interea superueniunt custodes puerperij, nūciantes editos geminos infantes masculos. Tum uerò Numitor uehementius asseuerare deū autorem eius facinoris, & abstinendam ab insonte puella omnem iniuriam. Amulium uero incessit suspicio, humana fraude non caruisse negocium, mulieribus paratum in hoc habētibus infantē alterum, & deceptis aut etiam corruptis custodibus: multaq́ in hanc sententiam uerba protulit. Tum iudices postquā intellexerunt mentem regis implacabilem, eandem & ipsi dixerunt sententiam, ut iuxta legem mater ob uiolatam pudicitiam uirgis ad necem cæderetur, proles uerò abijceretur in fluuium. Nunc autē uiuæ defodi tales iubentur sacratis legibus. Hactenus plerìq́ scriptorū consentiunt, aut non multum uariant, alij ad fabulas, alij ad ueritatē accedentes propius: procedente autem narratione discrepant. Sunt enim qui cōfestim necatam puellam tradant: nec desunt qui malint coniectam in occultum carcerem eumq́ perpetuum

tuum, unde necatam esse uulgo creditum. Dedisse autem hoc Amulium filiæ precibus, postulantis in suam gratiã remitti consobrinæ supplicium. æquales enim fuerũt eisdemq; usæ nutricibus, & sororis appellatione mutuum se salutare solitæ. Huic utpote unicæ filiæ donasse regem Iliam reuocata capitali sententia, sic tamẽ ut clam teneretur in carcere, unde post Amulij mortẽ liberata sit. Atq; hæc sunt in quibus de Ilia ueterum cõmentarij uariãt, utraq; opinione uerisimili: quapropter utriusq; meminisse libuit, quo liberum sit lectori alterutrã eligere. De natis autem ex ea Q. Fabius Pictor, L. Cincius, Porcius Cato, & Calpurnius Piso aliijq; scriptores complures sic tradunt: infantes Amulij iussu in alueo delatos à ministris quibusdã, proijciẽdos in fluuium distantem ab urbe fermè CXX stadijs. Eos cum accessissent, animaduertissentq; exundantem in campos & restagnantẽ præ continuis imbribus Tiberim, degressos à Palantij uertice ad aquam proximã, quòd non daretur ulterius procedere: ibiq; quà subiectã colli planiciem unda texerat, in alluuie relictum alueum: qui aliquãtisper fluitans, tãdem paulatim recipiẽtibus se aquis impactus saxo & subuersus effudit pueros. hi uagientes dum uolutãtur in cœno, lupa forte superueniens distentis à recẽti partu uberibus, mammas eis præbuit, lingua simul abstergens lutum quo se inquinauerãt. Interea pastoribus armenta propellentibus (iam enim aquæ decesserant) quidã ex his uisa lupa fouente infantulos aliquandiu hæsit miraculo uix satis credens suis oculis: deinde conuocatis quotquot poterat è proximo socijs, nec fidem uerbis suis impetrans, adducit ipsos ad spectaculum. Illi profecti comperiunt hanc uelut ex se natos complexam, hos pendentes uelut à maternis uberibus: moxq; rati hæc non sine aliquo numine fieri undiq; confluũt, feramq; absterrẽt clamoribus. at lupa nihil exasperata incursu hominum, ceu mansueta sensim abstitit, quasi cõtemnens pastorum strepitum. Non longe inde aberat lucus opacus densitate arborum, & rupes caua manans fontibus. is ferebatur Pani sacer cum ara inibi posita. huc se fera cõdidit. Et lucus quidem non superest, sed antrũ ex quo aqua promanat, uisitur palatinis coniunctum ædificijs, secundũ uiam quæ in circũ fert: & in propinquo est sacellũ, seruans expressum hũc casum ære antiqui operis, lupã uidelicet submittẽtem mammas duobus puerulis. Cõsecratus autẽ dicitur is locus olim ab Arcadibus Euandri socijs. Post feræ discessum pastores tollunt infantulos, rati dignos alimẽtis qui seruati diuinitus fuerint. In his erat quidam regis subulcorũ magister, uir probus, nomine Faustulus, qui ob quoddam negociũ in urbe fuerat, quo tempore de Iliæ uitio partuq; compertũ est: & postea dum infantes deportarentur ad fluuium, & deo sic uolente idem cum

ministris

miniſtris iter fecit in Palantium. Hic ceu ignarus omnium impetrauit pueros communi cõſenſu ſociorum ſibi traditos, eosq; domum ad uxorem pertulit, mœſtam tum ob infantem quem mortuum ediderat: ſimulq; ſolatus mulierẽ perſuaſit ut allatos pro ſuo ſupponeret, denarratis prius eorum caſibus. his creſcente ætate impoſita ſunt nomina, alteri Remus, alteri Romulus. ubi uerò ad uirile robur peruenerũt, non illi ſubulcis bubulcis'ue ſimiles, ſed animi ac formæ indole referebant genus regiũ, ut decebat dijs genitos, quemadmodũ celebratur etiam nunc in patrijs Romanorum carminibus. uitam tamen degebant paſtoriciam, uictum ſibi parantes manibus, in montibus plerũq; è lignis & arundine compingentes humiles abſq; ulla contignatione caſulas: quarum una uſq; ad noſtram ætatem durauit ad latus uiæ ducentis in circum è palatio, cognominata Romuli: quã ut ſacram ſeruant quibus id mandatũ eſt, nihil addentes ornatus gratia. quod ſi quid temporum aut tempeſtatũ iniuria deficiat, ſarcitur quantũ fieri poteſt ad formam priſtinam. Annum porrò ingreſsi octauum ſupra decimũ contentionem habuerunt de paſcuis cum Numitoris paſtoribus in Auentino è regione palatini montis ſtabulantibus, utriſq; mutuum conquerentibus alienam terram depaſci, aut cõmunem uſurpari, atq; id genus alia. hinc ad manus et ad arma demum uentum eſt. Numitoris pars multis affecta uulneribus, deſideratis etiã aliquot è ſuis, pulſaq; ui regiorũ iuuenum è controuerſis paſcuis, ad dolum uertitur. poſitis enim in anguſta quadam & obſcura ualle inſidijs, ad præſtitutum tẽpus magna manu inuadunt noctu ſtabula iuuenum. aberat tum Romulus, ſacrorum cauſa cum uicanorum præcipuis Cæninũ profectus. Remus uerò mature cum paucis ad opem ferendam accurrit: nec tamen impetum eius tulerunt aduerſarij, ſed receperũt ſe ad iam ſtructas inſidias. at Remus ignarus doli diu fugientes perſecutus impetu ultra inſeſſum locũ euectus eſt: moxq; alijs à tergo inſurgentibus, alijs eodem tempore à fronte in pugnam reuertentibus, undiq; ſaxis impetitus intercipitur & captiuus abducitur. ſic enim mandatum fuerat à dominis, ut iuuenes uiuos in poteſtatem ſuam redigerẽt. atq; hoc modo Remus captus eſt. Aelius Tubero grauis autor & ſcriptor diligens tradit Numitoris paſtores inſidijs elegiſſe tempus, quo iuuenes ſolenne Arcadicũ olim ab Euandro in honorem Lycei Panis inſtitutum erant celebraturi, quando mos erat incolas palatini montis peracto ſacro nudos circũ uicum diſcurrere, ſuccinctos tantum pudenda recens mactatarum pecudum exuuijs. id erat luſtrationis genus quoddam, uicanis receptum uſu patrio, quod nunc quoq; ſolet fieri. Hac occaſione collocatis circa anguſtum quendam callem inſidijs ad intercipiẽdos ludicrum agentes iu-

uenes, in primum agmen in quo Remus erat factus est impetus, longe relicto cum alijs Romulo: nam per interualla agmina tria fuerāt: & priusquam cęteri possent succurrere, insidiatores uniuersi coorti circumuentos petebāt saxis, iaculis, alijsq; telis ut quodq; in manus uenerat. illi nec opinato casu attoniti, & incerti quid faciāt inermes armatis expositi, facile in potestatem redacti sunt. Et Remus quidē siue hoc modo, siue ut Fabius scribit, captus Albam uinctus perductus est. Romulus uerò ut fratris cognouit infortunium, cum selecta manu pastorum abeūtes insequi uoluit, ratus Remum ex itinere se posse retrahere. sed ab hoc consilio ut insano Faustuli autoritate cohibitus est. Hactenus enim existimatus pater iuuenibus secretū nunquā prodiderat, ne ante tempus adirent periculum, priusquam satis esset uirium. tunc uerò necessitate compulsus semotis arbitris Romulo rem totam aperit. At iuuenem edoctū de omnibus iam inde à principio suis casibus, tum matris miseratio, tum Numitoris cura subijt: & post longam consultationem cum Faustulo habitam à præsenti conatu destitit, malens maiore apparatu paternam domum uindicare ab iniurijs Amulij, & de maximis præmijs aleam iacere, de materni etiam aui consilio. His ita decretis uicanos omnes conuocat, rogatq; ut Albam properent, nō tamen eadem porta neq; simul introgrediantur, nequa oppidanis oriatur suspicio, ibiq; circa forum ad imperata facienda præsto sint: deinde ipse primus in urbem proficiscitur. Interea qui Remum abduxerant ad tribunal regis eum sistunt, obiciētes iniurias acceptas à iuuenibus, ostentantesq; sua uulnera, & ni dedantur sibi ad supplicium, minitantes relicturos se pecuaria. Tum Amulius uolens agrestibus cateruatim concurrētibus rem gratam facere, & Numitori quoq; qui forte aderat indigne ferens læsam clientelam, cupiensq; pacem inter rusticos componere, cum etiam suspecta esset iuuenis intrepida oratio, condemnauit hominem, pœnæ modum permittens fratris arbitrio, quòd æquū uideretur penes eum esse ius supplicij, ad quem pertineret iniuria. Itaq; reuinctis à tergo manibus Remus ducebatur à Numitoris pastoribus illudentibus obiter & conuicia iactantibus, prosequente interim auo & demirante corporis decus plane regium, simulq; generosum ac constantem in rebus duris animum, præter cōmunem damnatorum morem nullis precibus solicitantis spectatorū misericordiam, sed cū modesto silentio euntis ad supplicium. Vt uerò domū peruentum est, secedere iussis alijs solum relictū interrogat, quis nam & quibus parentibus ortus esset, neq; enim sibi uideri natū è uulgaribus. ad hæc cum ille hoc se tantum scire ex fide altoris retulisset, infantem se recens natum cum fratre eodem partu edito in syluam expositū, collectumq; & educa-

educatum à pastoribus:tacitus aliquantisper Numitor, siue rationem uerisimilem reputans, siue secretum prodente aliquo numine, sic iuuenem alloquitur. Esse te in mea potestate Reme, meamq́ꝫ expectare sententiam, & omnibus modis eos qui te ob acceptas iniurias adduxerũt necem tuam expetere, cum ipse noris nõ est quod te doceam. Quod si te absolutum immunem ab omni pœna pronũciauero, referésne mihi gratiam, & operam nauabis in re utriq́ꝫ nostrum commoda? Hic cum respõdisset iuuenis quæ solent respõderi salutis arbitris in re deplorata quoties noua spes se obtulit, auus solutis prius uinculis & ablegatis qui aderãt, suam fortunam ei denarrat: fraudatũ se regno à fratre Amulio, orbatumq́ꝫ liberis, altero in uenatu oppresso per insidias, altera cõclusa in perpetuum carcerem: cæteris quoq́ꝫ in rebus eum haud aliter se uti q̃ꝫ mancipio. hæc effatus cum multis lachrymis, orabat ut uellet ulcisci domesticas iniurias. Illo uerò facile annuente, & iamiam gestiente ad exhibẽdam operam, Numitor collaudata promptitudine: Tempus, inquit, rei gerendæ ego dispensaturus sum: interim ad fratrẽ nuncium occultum mittito, saluum te esse, & iubere ut ille q̃ꝫ primũ ueniat. mox [illegible]pertus quidã ad hoc ministerium idoneus, aduẽtanti non procul [illegible]e occurrens Romulo mãdata renunciat. Is lætus ad Numitorem properat: & primò cũ ipsum tum fratrẽ complexus, narrat deinde quemadmodum expositi & nutriti fuerint, & quicquid altor ipsius ex satellite didicerat. accipiebantur hæc libenter, & ut grata credebantur perfacile, uel absq́ꝫ alijs probationibus. Vt uerò agniti sunt inuicẽ, continuo consultabatur de modo & opportunitate aggrediendi negocij. Interea Faustulus ad Amulium adducitur. Veritus enim ne nõ inueniret fidem apud Numitorem absq́ꝫ manifestis signis in rei tam magnæ indicio, quo certius agnosceretur, cũ alueo in quo infantes expositi fuerant, paulo post Romulum ad urbem cõtendit. eum trepide portas transeuntem, & quod ferebat diligenter occultantem, unus custodum cum animaduertisset (erat enim belli suspicio, & portæ seruabantur per regi fidissimos) apprehẽdit, & quidnam celaret cognoscere cupiens, amictum ei per uim detraxit: cõspectoq́ꝫ alueo uidens hæsitare hominem, percõtabatur quid ita trepidaret, quóue consilio celaret uas quod liceret deferri propalam. interim plures custodes confluebant, quorum unus agnouit alueum, quippe qui pueros in eo ad flumẽ deportauerat: & rem indicauit his qui tum aderant: moxq́ꝫ cõprehensus Faustulus ad regem adductus est. Amulius uerò intentatis homini tormentis ni uera sponte diceret, primũ rogauit num uiuerent pueri. quo cõperto amplius scitatus est quonã modo incolumes euasissent. Edoctusq́ꝫ omnia ita ut gesta sunt, Age, inquit, quandoquidem hactenus

uera fassus es, dic ubinam nunc inueniri possent. nō enim æquum est eos inter pastores ingloriam uitam degere, cū sint mihi cognati, & insuper seruati deorum prouidentia. ibi Faustulus suspectam habens nouam regis clementiam, ne forte uerba à mente essent dissona, in hunc modū respondit. Iuuenes sunt in montibus pascentes armenta ut mos illis est: me uerò miserunt ad matrem, renunciaturū quo in statu res eorum sint. nūc igitur quando uisum est tibi eos accersere, gaudeo: proinde mitte mecum quoscunq; uis. equidē indicabo illis iuuenes: ipsi mādata tua ad eos perferant. Hæc ille uolens differre necem iuuenum, simulq; sperans eos qui se ducebant facile se effugere posse in mōtibus. Tum Amulius satellitum fidissimos mittit cum mandatis occultis, ut à subulco indicatos quātocyus ad se pertrahant. Quo facto mox decreuit accitum fratrem habere in libera custodia, donec arbitratu suo rem præsentem componeret: cōfestimq; alio prætextu eum euocat. at nuncius, ut qui periclitanti bene uellet ac miseraretur fortunā illius, ad Numitorem mentem Amulij detulit. qui indicato iuuenibus præsenti periculo, iussisq; forti esse animo, correptis armis cum clientum, amicorum, famulorūq; fidissimorum manu ualida impetum facit in regiam: & à foro alia cohors agrestium non contemnenda uenit auxilio, qui sub ueste gladios secum attulerant: oppressisq; in aditu paucis custodibus Amulium nullo negocio iugulant, atq; ita arcem occupant. Sic narrant qui sequuntur autoritatem Fabij. Alij semouentes fabulas ut indignas historia, negant sibi uerisimile fieri à ministris infantes secus quàm iussum sit expositos: & mitem lupam mammas præbentem pueris cauillantur non multum abesse à figmentis poeticis: mutataq; in diuersum narratione, aiunt Numitorem posteaquā deprehendisset prægnantem Iliam, alios modo natos infantes præparatos habuisse, quos subijceret in puerperio. hos per custodes parturientis ablatos, siue illi fidem uenalem habuerint, siue muliebri astu circumuenti sint: ipsosq; arbitratu Amulij fuisse necatos. natos uerò ex Ilia seruatos cura materni aui commissos Faustulo. hunc genus duxisse ab Arcadibus Euandri comitibus, palatini montis incolam & magistrū pecoris regij: gratificatumq; esse Numitori in educandis pueris suasu fratris sui Faustuli, armentis ipsius in Auentino præpositi. cæterū nutricem puerorum quæ mammas eis præbuit, non lupam fuisse aiunt, sed (ut credere par est) mulierem, Faustuli coniugem nomine Laurentiam, cui ob prostratam quondam pudicitiam incolæ palatini montis cognomē lupæ indiderant. ea Græcis prisca est appellatio uenalem uoluptatem uenere am prostituētium, quas nunc honestiore uocabulo ἑταίρας quasi amicas uocare solent. Hinc factum ignorantibus data est occasio fingendi de

de lupa fabulam, quoniam hæc fera Latina uoce lupa dicitur. Amotos autem à nutricis uberibus uoluntate altorum ferunt missos in urbem Gabios, non longe à Palantio dissitam, ut Græcas artes edifcerēt: ibiq; apud Faustuli hospites educatos, literis, musica, tractādisq; more Græco armis institutos donec pubertatis annos attingerent. Post reditum autem ad eos qui tum existimabantur parentes incidisse litē cum Numitoris pastoribus de cōmunibus pascuis, illosq; uulneribus abactos cum suis gregibus. id factum de Numitoris ipsius sentētia, ut esset criminandi initiū, & pastoribus daretur ad urbem ueniendi occasio. quo facto Numitorem uociferatum apud Amulium, armenta sua per uim ac nefas diripi ab illius pastoribus: quod si hæc citra ipsius culpam fierent, depoposcisse pastorem unà cum filijs ad supplicium. Amulium uerò ut se à culpa alienū ostenderet, tum eos qui petebantur, tum alios qui in eodem hærebant crimine, iussisse ad dicendam causam uenire. Cumq; præter reos multi ad agendam causam conuenissent, auum iuuenum denarratis cūctis eorum casibus, adhortatum ut uindictæ occasionem qualis nulla ad eam diem oblata sit arriperent, moxq; rem aggressum pastorum multitudinis auxilio. Hæc de ortu atq; educatione conditorum urbis sunt prodita: superest ut dicamus quomodo sit condita. Postquam Amulio defuncto principatū recepit Numitor, quam primum turbatum diutina tyrānide statum reipublicæ cōposuit, mox cogitauit de paranda propria ditione iuuenibus, nouaq; urbe in hoc condenda: simulq; urbanam multitudinem uehemēter auctam numero minuendam cēsebat, semotis potissimum aduersæ factionis hominibus, ut liber à suspicione degeret. itaq; cōmunicato cum iuuenibus consilio, postquam id & illis probatū est, dat eis agros ubi educati fuerant in pueritia. populi quoq; suspectam partem nequando rebus nouis studeret, & si quibus spōte migrare libebat, eis attribuit. in his erat magna plebis pars, ut fieri solet in migrationibus, non pauci etiam ex optimatibus nobiles, Troiani quoq; generis quisq; optimus, unde aliquot gētes ad nostram ætatem supersunt, quinquaginta fermè familiæ. acceperunt autem iuuenes pecuniam, arma, frumētum, mancipia, iumenta deportandis sarcinis, & siquid aliud ad apparatum urbis erat accommodū. Albanæ deinde multitudini miscuerūt indigenas, quotquot circa Palantium & Saturniam erant reliqui, diuiso in duas partes populo. id uisum est ad æmulationē conducere, ut operantibus certatim absoluerentur opera citius: sed res in maximum malum seditionem euasit. nam suum quæq; pars ducem colendo, ut idoneum uniuersorum imperio attollebat: ipsi quoq; non iam concordes neq; fraterna mente præditi, sibi quisq; principatum affectabant, & æqualitate con

tempta tendebant ad præcellentiam. Ea principatus usurpatio latens aliquandiu, tandem erupit occasione hac. Locus condendæ urbis non idem utrię placebat. Romulo uisum est munire Palantiũ, præter alias causas ob loci fortunam, quæ eis incolumitatem & educationem præbuerat. Remus malebat Remuriam condere, quæ nunc quoq; eius seruat uocabulum. Sita est ad Tiberim, trigesimo fermè ab urbe stadio. ex ea contentione satis apparebat principatus cupiditas. Vteruis enim tum cessisset, eũ semper alteri cedere opus erat in posterũ. Elapso dein de aliquanto temporis spacio, manenteq; dissidio, conuenit inter eos ut rem totam auo committerent: amboq; ea de causa Albam profecti sunt. is monuit ut deorum iudicio permitterent, utrius coloniam dici oporteat. Itaq; pręstituta die iussit seorsum quemq; ubicunq; libuisset cõsidere, peractisq; legitimis sacris obseruare alites, & utri felicius cõtigerit auspicium, eum haberi autorem coloniæ. comprobato consilio digressi iuuenes, ad statutam diem ex pacto affuerunt. Romulus templum obseruãdis alitibus optauit Palantium, ubi animus erat coloniam condere: Remus uerò Auentinum contiguum, aut ut alijs placet, Remuriam. adhibiti sunt utrinq; custodes, qui non finerent pronũciari aliud auspicium quàm obseruatum apparuerit. ut uerò suam quisq; sedẽ cepit, paulopost Romulus præ nimia festinatione & inuidia (fortasse deus quoq; huc illum impellebat) priusquã ullum uidisset signũ, nunciat fratri ut celeriter ueniat, iam se priorem uidisse addicentes alites. dum nuncij quos doli pudebat, nõ admodum properant, interim Remo sex uultures à dextris uolantes oblati sunt: quibus cõspectis gauisus, breui post à fratris nuncijs abductus est Palantium. mox ubi illum conuenit, rogabat ecquod prior uidisset auspicium. quo hærente nec habente quod respondeat, interim ei duodecim uultures uolantes addixerunt. quibus uisis cõfirmatus, ostendens Remo: Quid, inquit, quæris præterita? en ipse uides has alites. ille indignabundus negauit se deceptum cessurum ei colonia. Hinc seditio priore maior exoritur, utroq; potiorem se esse clam cupiente, quo uerò minus cederet, propalam defendẽte ius suum. prædixerat enim auus eius fore coloniam, cui priori meliores oblatæ fuissent alites. Cæterum cum idem genus ambobus conspectum esset, tempore alter præcepto, alter maiore numero auium, regnum ad se trahebat. accẽdit eorum cõtentionem uulgus, exorsum pugnam nõ exspectato ducum imperio. ita certatum est acriter, multis utrinq; cadentibus. In hoc prælio quidam aiunt Faustulum altorem iuuenum, dum frustra conatur litem dirimere, inermem se cõiecisse in medios mortis desiderio, uotiq; sui factum cõpotem. nec desunt qui effigiem lapideam leonis, dedicati pro rostris in loco Romani

ni fori præcipuo, dicant impositam corpori eius, inuēto et sepulto ubi occubuerat. Cæso autem in hac pugna Remo, uictoriam miserabilem Romulus de fratre ac ciuili cæde referēs, defunctum in Remuria sepelit, ubi etiam uiuus uoluerat urbem condere: ipse uerò præ mœrore ac facti pœnitētia cœpit cogitare de inferēdis sibimetipsi manibus. Tum Laurentia quæ recens natos nacta educauerat, & haud secus quàm mater amabat, precibus atq; cōsolando mouit eum ab hoc proposito. collectis deinde Latinis qui pugnæ superfuerunt, ex pristino colonorum numero redactis ad paulo plures tribus milibus, Palantio speciem urbis addidit. Hæc mihi uerisimillima de Remi morte uidetur narratio, dicetur tamen etiam siquid diuersum super hac est proditū. Aiunt quidam eum cessisse de principatu Romulo: indignatū deinde quòd dolo circūuentus sit, post mœnia cōdita, illudentē operi dixisse: hæc facile quiuis hostis superauerit, sicut nunc ego: simulq; trāsilisse è uestigio. Celerem aūt quendam fabricæ murorum præpositum subiecisse: sed cum hostem facile nostrū aliquis arcuerit: moxq; inflicto in caput rutro examinasse hominē. Hic fuit exitus fraterni dissidij. Cæterū cum iam nullo impediēte fabrica procederet, Romulus indicta die qua placatis dijs auspicaretur administrationē reipublicæ, præparatisq; omnibus ad sacrificium & epulum necessarijs, ubi ea dies illuxit, ipse primum sacris operatus, deinde cæteris iussis idem pro uirili facere, aquilarum ante omnes usus est auspicio: mox piaculi causa iussit per flammas salire populum. Satis deinde propitia ratus numina, cōuocatis in destinatum locum omnibus, circumscripsit collem figura quadrangula, continentem sulcum aratro ducentibus sub idem iugum iunctis bubus mare atq; fœmina, in quo fundanda erant mœnia: unde Romanis hic mos circumarandi loca durat in condendis urbibus. Hoc peracto, & bubus mactatis ambobus unà cū multis alijs uictimis, operi populum adhibuit: quem diem, si ullum aliū, Romana ciuitas nostro quoq; tempore singulis annis festum celebrat, uocatq; Parilia, cum ineunte uere pro partu quadrupedum agricolæ grati pastoresq; sacra faciunt. Vtrum uerò hunc diem iam antè festum auspicatū condendæ urbi duxerint, an propter urbis initia consecrauerint, deosq; pastorales in eo honorādos sanxerint, affirmare certò nō possum. Hæc sunt quæ quantum potui de Romanorum genere summa cura peruestigaui, collecta ex Græcorum simul & Romanorū uoluminibus. Quapropter ualeāt qui Romam barbarorum, fugitiuorum, & lare carentium refugiū faciunt, quando satis iam constat Græcam hanc esse urbem cōmunem omnibus & humanissimam, cogitando quòd Aboriginū natio Oenotrica fuerit, hæc uerò Arcadica: præterea Pelasgos habitasse cū eis re

licta Thessalia, qui Argis oriundi uenerunt in Italiam: Euādrum item cum alia manu Arcadum eò uenisse, Palantiumq́ condidisse accepto agro ab Aboriginibus: alios rursum è Peloponeso uenisse ductu Herculis, & habitasse in Saturnia: postremo Troianos profugos commixtos prioribus eorum locorum incolis: quibus gentibus nulla inueniri potest antiquior aut magis Graecanica. quod uerò barbari admixti sunt, per quos urbs multa uetera instituta dedidicit, id multo post accidit: in qua reputatione merito mirari poßis eam non esse omnino barbaram redditā post receptos Opicos, Marsos, Samnites, Hetruscos, Brutios, Vmbros, Ligures, & Hispanorum Gallorumq́ multa milia, aliasq́ insuper gentes innumeras, uel ex Italia uel alijs ex locis conuenas, lingua & moribus dissonas: quos in tanta sermonis ac rituum uarietate, plerosq́ ui cōtractos in unum, par est multa de prisca illa & decora ciuitatis constitutione innouasse in deterius. siquidē alij non pauci sedibus fixis inter barbaros, breui omnē Graecitatem exuerunt, nec uocem nec instituta Graeca retinentes, nec deos colentes eosdem, nec ius seruantes patrium quo maxime Graecorum natura differt à barbaris, nullum deniq́ originis suae uestigium. Id uerum esse satis declarāt Achaei ponti accolae à gente cum primis Graeca oriundi, nunc uerò omnium barbarorum efferatißimi. Romani autem sermone nec prorsus barbaro nec absolute Graeco utūtur, sed ex utroq́ mixto, accedente plerunq́ ad proprietatē linguae Aeolicae, ex cōmercio tot admixtorum non omnia recte efferentes uocabula. caetero quaecūq́ sunt Graeci generis indicia, magis q̄ ulli alij Graecorum coloni retinent, ut qui non nūc primum uitae rationem ad amicitiam appositā aggreßi sunt, ex quo bona fortuna affluens honestos mores eos docuit: neq́ dum animum adiecerunt ad transmarinum imperium deuictis Macedonibus & Carthaginensibus: sed ex quo primum in unam ciuitatem contracti sunt more Graeco uixerunt, nihilo studiosiores uirtutis nunc q̄ priscis temporibus. Id cum innumeris argumentis probare poßim uirorumq́ grauium testimonijs, differre malo in librum quem scripturus sum de eorum republica. nūc ad narrationis seriem reuertor, à summaria libri praesentis repetitione facturus sequentis initium.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum, Liber secundus.

Continet res Romuli & Numæ, tempus autem à septima Olympi. qua uicit Daicles Messenius, principe Athenarum Charopo.

VRBS Roma sita est in occidentali tractu Italiæ secundum flumen Tiberim, qui circa medium fermè littus habet ostium: abestq́ ab infero mari cxx stadijs. eam tenuerũt primi post hominum memoriam barbari quidã indigenæ dicti Siculi, multorũ etiam aliorum Italiæ locorum incolæ, quorum nõ pauca nec obscura monumenta manent usq; ad nostra tẽpora, & in his aliquot locorum appellatio Siculicum, priscæ habitationis uestigium. His pulsis Aborigines eum locum occupauere posteri Oenotrorum, qui oram Tarentum inter & Pestum protensam habuerunt. hi fuerũt quædam dijs sacrata iuuentus, patrio more missa à parẽtibus ad quærendas sedes quascũq; fortuna ostenderit. Oenotris porrò fuit genus Arcadicum, ex ea quæ tunc Lycaonia nunc Arcadia est, sponte ad parandos meliores agros profectum, coloniæ duce filio Lycaonis Oenotro, à quo genti nomen inditũ. Post occupata loca hæc Aboriginibus primi cum eis cohabitauerunt Pelasgi profugi ex Hæmonia ut tũc uocabatur, nunc est Thessalia, in qua sedem aliquandiu habuerant. post hos uerò Arcades, digressum ab oppido Palantio Euandrum Mercurij & Themidis nymphæ filiũ ducem coloniæ secuti: qui domicilium fixerũt circa unum è vii collibus urbis fermè totius medium, ab Arcadica patria denominatum Palantium. Non multo deinde pòst appulso in Italiam Hercule, quando exercitum ex Erythea domum reducebat, relicta copiarum Græcarum pars quædam prope Palantium substitit, habitatura alterum collem ex his quos nunc urbs complectitur, qui tunc Saturnius ab indigenis, nunc uerò Capitolinus à Romanis dictus est. horum bona pars Epei fuerunt profecti ab Elide post deuastatam Herculis armis patriam. Decimasexta autem ętate post bellum Troianum Albani utrũq; locum mœnibus & fossa complexi habitare cœperunt: ubi ad id temporis bubulcorum, opilionum, cæterorũq; pastorum stabula fuerant, solo abunde suppeditante copiam tũ hiberni

ni tum æſtiui pabuli, propter rigantes & refrigerãtes id fluuios. porrò Albanorum genus mixtum erat è Pelaſgis & Arcadibus, Epeisq́ Elienſibus, ac poſtremo poſt Ilium captum Troianis Aeneam Veneris & Anchiſæ filium comitatis in Italiam. Horum omnium cõmune nomen fuit Latini, deductum à Latino eius regionis principe, obliteratis ſingularum gentium priſcis appellationibus. Ab his gentibus urbs eſt condita poſt Ilium captũ anno CCCCXXXII, Olympiade ſeptima. deductores coloniæ fuere gemini fratres regij generis, Remus & Romulus, materno ſanguine oriundi ab Aenea Dardanidæ: paterna propago incerta eſt, Romanis Marte ſatos eſſe perſuaſum eſt. nõ tamen ambo permanſerunt autores coloniæ, exorta de principatu controuerſia: ſed extincto in pugna altero ſuperſtes Romulus fuit urbis conditor, eiq́ nomen à ſe impoſuit. cæterũ numerus colonorum miſſorum magnus à principio ad paruum redactus eſt, tria milia peditum, CCC equites. Mœnibus igitur abſolutis, perfectisq́ ad præſentẽ neceſsitatem ędibus, cũ iam tempus moneret de futura forma reipublicæ diſpicere, Romulus de materni aui ſententia ſic pro concione locutus eſt. Vrbem à ſe cum publicis tum priuatis ædificijs, ut recens cõditam, ſatis ornatam eſſe, cogitandum tamen non in hoc ſitam ſummam reipublicæ. neq́ enim amplæ profundæq́ foſſæ munimentũ certam incolumitatis ſpem polliceri incluſis intus ſecuris ciuibus: ſed ad hoc tantum conducere, ne oppreſsis repentino incurſu hoſtis cladem aliquam inferat: neq́ ſi inteſtinus tumultus inuadat rempublicam, priuatas ædes præbere tutum cuiquã refugiũ. hæc enim ad uitam quiete ac tranquille degendam iuenta eſſe ſubſidia, quæ nihil uetent quominus uel uicinis inſidiemur per iniuriam, uel ipſi expoſiti ſimus aliorũ inſidijs: nec ullam urbem huiuſmodi ornamẽtis quæſiſſe ſibi diuturnã felicitatem & amplitudinem, aut contrà ſine his nõ potuiſſe amplam & fortunatam euadere. Aliud eſſe quod ſeruet ciuitates, & è paruis magnas faciat: nimirum in externis bellis armorũ potentiam, quæ fortitudine paretur & aſsiduo ſtudio: in ciuilibus uerò perturbationibus concordiam ciuium. eam iuſtitia temperantiaq́ foueri in republica. cæterũ eos qui in re militari exercitati ſint, ſuisq́ cupiditatibus temperẽt, egregie ornare ſuas patrias, eſſeq́ ciuitati pro mœnibus inexpugnabilibus, uitæq́ ſuę tutiſsima parare domicilia. bellicoſos certe ac iuſtos uiros prębere uiuendi formam prudenter eam ſequentibus. contrà molles, auaros, & addictos fœdis cupiditatibus, malis quoq́ occupari ſtudijs. Se quidem à maioribus rerum peritis accepiſſe, multas magnas colonias & in loca delatas fortunata, uel ſtatim ſeditionibus perditas; uel poſt non longam moram imperio uicinorũ ſubditas, & pro occupato meliore

liore agro cōditionem deteriorem accepiſſe,ſeruas ex liberis redditas: rurſum alias nō magno numero & in agros non admodū bonos profectas,liberas primum,deinde aliarum etiam dominas permanſiſſe.& neq; paucis felicitatis,neq; multis infortunij cauſam aliā fuiſſe, quàm formam reipublicæ.Quod ſi una quæpiā eſſet apud omnes homines uitæ ratio,quæ ciuitates felices faceret,eam facile potuiſſe eligi,nūc uarias reperiri eius ſpecies tum apud Græcos tum apud barbaros:ſed ab expertis laudari tres potiſsimum, nullam tamē ab omni parte ſincerā, quòd cuiq; fatale quoddam malum agnatum adhæreat,quo difficilior ſit electio.Hæc locutus iuſsit eos re per ocium cōſiderata dicere, num uni rectori,an paucis,parere malint.Equidem,inquit,quancūq; reipublicæ formam inſtitueritis,ad eam recipiendam paratus ſum,nec principatu indignum me exiſtimans, nec detrectans imperata facere. honorum quibus me dignati eſtis, primùm declarato me duce coloniæ, deinde urbi nomine noſtro impoſito,ſatis habeo.hos enim neq; externum bellum,neq; ſeditio domeſtica, neq; tempus omnia præclara abolens,neq; caſus ullus auferre mihi poterit,ſed tum uiuus tum defunctus in perpetuum his perfruar. Hęc tum Romulus à materno auo,ut iam dixi, accepta memorauit apud populum. Illi cōmunicato inter ſe conſilio reſponderunt in hūc modum. Nobis noua reipublicæ forma non opus eſt,nec à maioribus probatam & per manus traditam mutabimus,non diſceſſuri à priſcorū ſententia,quibus non ſine inſigni prudētia ſtatuere ita placuiſſe credimus:nec nos eius formæ hactenus pœnitet.cur enim hanc incuſemus,cū ſub regibus contigerint nobis bona,quæ apud homines habentur præcipua,libertas & imperium in alios.hæc eſt noſtra de republica ſentētia. cæterum honorem eum non alij magis quàm tibi conuenire perſuaſum nobis eſt,tum ob genus regium ac uirtutem,tum uerò præcipue quòd te autore deducti ſumus in hanc coloniam,multamq; in te grauitatem atq; ſapientiam animaduertimus,non tam uerbis quàm operibus.His auditis Romulus delectari ſe quidem ait hominum iudicio,quo dignus regno ſit habitus, nō tamen aſſumpturū eum honorem ante, quàm deus auſpicio certo comprobauerit.Quod quoniā & illis placuit, præſtituta die qua de regno alites conſuleret,ubi ea illuxit,ſub diuum progreſſus eſt.ibi ſtans in loco puro,& rite mactatis uictimis, uota fecit Ioui regi & dijs alijs quos coloniæ duces fecerat,ut ſi ipſorum uoluntate rex urbis futurus ſit, ſignum de cœlo felix oſtenderent.Peractis precibus fulgur à ſiniſtris ad dextra emicuit.habent autem Romani talia pro addictorijs,ſiue ex diſciplina Hetruſca,ſiue ita edocti à maioribus,hac ratione ut equidē arbitror,quòd ſedes ſit optima captandis auſpicijs quæ orientē ſpectet,

unde

unde ſol & luna ſurgunt, ſtellæq́ tam fixæ q̃ erraticæ, & unde mundi motus ſumit ęxordiũ, cuius circulari uertigine cuncta quæ in eo ſunt, modo ſuper terram exiſtunt, modo ſub terra latitant. porrò qui orientem ſpectant, ſeptentriones à ſiniſtris habent, à dextris meridiem. honoratius aũt eſt prius quàm poſterius. ſublimis enim ab aquilonari tractu polus attollitur, circa quem mundus uoluitur, & è quinq́ ſphæræ circulis qui uocatur arcticus, hac parte ſemper eſt conſpicuus. at ab auſtrali tractu is qui uocatur antarcticus ſemper in ea parte delitet. uerisſimile eſt autem inter ſigna quæ de cælo ſeruãtur ea præcellere, quæ fiũt in parte optima. & quoniam ad orientẽ uergentia potiorẽ partem obtinent quàm occidẽtalia, tum in his ipſis celſiora ſunt auſtralibus aquilonaria, merito habentur optima. Vt uerò quidã tradunt, iam tum priſcis temporibus ante receptam Hetruſcam diſciplinam Romanorum maiores ſiniſtra fulgura iudicabant felicia. Fertur enim Aſcanium Aeneæ filium, quo tempore obſidione premebatur à Tuſcorum rege Mezentio, iam deſperatis rebus erupturum poſtremo cum lamẽtis inuocaſſe Iouem deosq́ cæteros ut felix erumpẽdi ſignum darent cælitus, moxq́ ſereno cælo micuiſſe à ſiniſtris fulgura. quod prælium quoniam feliciter ceſsit, poſthac id ſignum felix apud poſteros habitum. At Romulus confirmatus in regno diuinitus, aduocata concione & indicatis auſpicijs, rex declaratur conſenſu omnium, & morem inſtituit in poſterum, nequis niſi auſpicato regnũ aſſumeret magiſtratum'ue iniret: obſeruatũq́ eſt id apud Romanos longo tempore, non ſolum ſub regibus, uerumetiam ſublata monarchia in cõſulum, prætorum, cæterorumq́ magiſtratuũ comitijs. noſtra uerò tempeſtate imago tantum quædam huius iuris remanet religionis gratia. Candidati enim prodeuntes diluculo quaſdam preces ſub diuo peragunt: tum aliquis ex augurum collegio fulguris ſignum à ſiniſtris pronunciat, etiamſi nullum ſit. at illi uocis omine contenti ad ſumẽdum magiſtratum abeunt, quidam hoc ipſum rati ſufficere quòd nullum auſpicium interceſſerit prohibitorium, quidam etiam aduerſis auſpicijs: interdum non tam aſſumunt magiſtratus quàm per uim rapiũt, quamobrem multi terreſtres Romanorum exercitus internecione deleti ſunt, multę claſſes in mari perierunt unà cum ipſis militibus, aliæq́ clades ciuitati acciderunt grauiſsimæ tum in externis bellis tum in ciuilibus, ſed maxime inſignes noſtro tempore, quando Licinius Craſſus uir ætate ſua nemini imperatorum ſecũdus expeditionem fecit contra Parthos aduerſis fatis & contemptis quæcũq́ ſe reuocabant ominibus innumeris. Verum de religionis neglectu qui noſtrum inuaſit ſeculum, longum eſſet dicere. Cæterũ Romulus dijs hominibusq́ fauẽtibus rex declaratus, et bello

dicitur

dicitur fuisse magnus periculorũq; contemptor, & in administranda republica prudentissimus. eius nũc domi ac militiæ gesta prosequar, quæcũq; memoratu digniora sunt. ac primùm de dispositione reipublicæ, quam equidẽ omnibus reliquis prætulerim, ut paci ęque ac bello idoneam. ea sic se habuit. in tres partes diuisa uniuersa multitudine, singulis præclarũ aliquẽ uirum ducem præposuit. deinde unãquanq; rursum in decem partitus, totidem fortissimos uiros eis præfecit. has curias, illas tribus, uocari uoluit, sicut uocantur & hodie. Græci has φράτρας siue λόχους, illas φύλας siue τρίττυς dicerent: sicut præfectos alteros phylarchos & trittyarchos, quos Romani tribunos: alteros curijs præpositos phratriarchos & lochagos, quos illi curiones nominant. curiæ rursum in decurias distributæ sunt, & cuiq; suus præerat decurio, ut ipsi nominant. Ita digesto per tribus atq; curias populo, agro quoq; in triginta sortes æquales diuiso, singulas curias sortiri iussit, exempto prius quantũ in ministerium sacrorum ac templorũ sufficeret, & quadam parte quæ esset iuris publici. atq; hæc fuit una diuisio tam uirorum quàm agrorum, in qua rex summam æqualitatem obseruasse uisus est. nunc alteram dicturus sum uirorum duntaxat, quæ ad subditorum curam, honores, atq; dignitates pertinet. Illustres genere & uirtute celebres opibusq; ut tum ferebant tẽpora abundantes, quibus essent liberi, secreuit ab obscuris, egenis, & humilibus. Inferioris fortunæ homines plebeios uocauit. hi Græcis sunt δημοτικοί: potiores uerò patres, siue quòd ætate anteirent alios, siue quòd haberẽt liberos, siue propter nobilitatem generis, siue propter hæc omnia, exemplo ut uidetur ab Atheniensium rep. sumpto, quæ florebat illo tempore. hi enim bifariam distributa multitudine, patricios appellabant ex illustribus familijs & pollẽtes opibus, penes quos fuit ciuitatis regimen: cæteros ciues rusticos, quibus nullum erat in repub. suffragium, licet tandem hi quoq; ad magistratus gerendos admissi sunt. Sanè qui proxime ueritatem de rebus Romanis scribũt, hanc causam afferunt cur illi uiri patres nominati sint, & progenies eorum patricij. Qui autem inuidiose loquũtur de hoc negocio, & urbi generis obscuri calumniam impingunt, nõ ideo dictos patricios aiunt, sed quòd hi soli possent patrem ostendere: quasi cætera turba fugitiuorum fuerit, non ualentium proferre patres ingenuos: & argumento utũtur hoc, quòd quoties patricij conuocarentur à regibus, præco quenq; suo ac paterno appellabat nomine: plebeios uerò ministri quidam cornibus bubulis cõcinentes in concionem contrahebant. sed neq; per præconem euocatio nobilitatis patriciorum argumentum est, neq; buccinæ sonus obscuritatis plebeiorũ indiciũ. nam illud honoris, hoc celeritatis est. neq; enim

 possibile

posſibile erat nominatim plebē excire breui tempore. Romulus porrò poſtquam diſcreuit potiores ab inferioribus, mox legibus latis praeſcripſit quid utriſq; faciendum. ut patricij ſacra curarent, magiſtratus gererent, ius redderent, ſecum remp. adminiſtrarent, res urbanas obirent: plebeij uerò ab his negocijs immunes, quippe qui talium imperiti eſſent, nec uacaret eis propter inopiā, agros colerent, pecora alerent, exercerent quæſtuoſa opificia, ne ſeditiones oirentur ſicut in alijs ciuitatibus, dum humiliores protruduntur cubito à potētioribus, aut egeni ac uiles excellentioribus inuident. Cōmendauit autem patricijs plebeios, optione cuiq; è uulgo data ut quem uellet patronū ſibi legeret: mos ſanè Græcus & antiquus, quo diu Theſſali uſi ſunt, & Atheniēſes priſci, ſed tum receptus in melius. illi enim ſuperbe utebantur clientibus, opera eis iniungentes parū decora liberis, & ſiquādo iuſſa non feciſſent intentantes uerbera, & abutentes tanquam empticijs. hos Athenienſes Thetas uocabāt ob miniſteria, Theſſali uerò peneſtas, exprobrantes eis fortunam ipſo uocabulo. Romulus contrà & appellatione decora cohoneſtauit hoc negocium, patronatum nominans tutelam pauperum & humiliū, & commoda utriſq; addidit officia, excogitata ciuili & perhumana copula. conſtabat autem ius patronatus officijs huiuſmodi, iam inde apud Romanos durātibus. Patronos oportebat clientibus reſpōdere de iure, cuius illi rudes eſſent, & abſentium æque ac præſentium curam gerere, facientes quicquid pro filijs parentes ſolent facere, quod ad pecunias & cōtractus attinet, & lites pro affectis iniuria clientibus ſuſcipere, ſiquis præter pacta detrimentū acciperet, & ſuſtinere accuſatoris impetum: & ut compendio dicam, quietem eis, qua maxime opus haberēt, parare à priuatis publicis'ue negocijs. uiciſsim clientū erat patronos iuuare elocantes filias ſi his parum eſſet pecuniæ, & ab hoſte captiuos redimere, uel ipſos uel eorū filios: priuatarum quoq; litium perditarum æſtimationes & mulctas publicas pecuniarias pro eis ſoluere idq; ſumptu proprio, non quaſi fœnoris loco, ſed ob referēdam gratiam: publicorū quoq; impendiorū quæ magiſtratuum honorúmue cauſa fiunt eſſe participes nō ſecus quàm coniunctos genere. Cōmune autem utriſq; erat, ne fas eſſet alteris accuſare alteros, aut aduerſum dicere teſtimonium ferréue ſuffragiū, aut cenſeri inter inimicos. quod ſi quis deprehēſus eſſet aliquid horum facere, tenebatur lege de proditoribus quā ſanxit Romulus: conuictūq; eius criminis cuiuis licebat, ut Diti ſacrum, interficere. mos enim erat Romanis, quos uellēt impune occidi, eorū corpora deuouere deo cuipiā, præcipue dijs inferis: quod fecit Romulus quapropter per multas ætates permanſerūt mutua patronorū ac clientū officia, haud ſecus quàm

cogna-

cognatę necessitudines posteris per manus tradita: & maxima laus erat nobilium habere clientes quàm plurimos, tam hæreditariarum clientelarum q̃ partarum uirtute propria: ingensq; certamẽ erat utrisq; ne uincerentur mutua gratia & beneuolentia, dum clientes nullum patronis negant ministerium, uicissim patroni nullo corrumpi possunt precio ut clientes molestari sinerent. Tanta illis erat in omni uita temperantia, & felicitatem uirtute non fortuna metiebantur. Nec tantum in ipsa urbe plebs tuta erat patriciorum patrocinio, sed et coloniarum, & sociarum ac amicarum ciuitatum, & bello subactarũ quæq; suos habebat patronos quoscunq; uellet è Romanis ciuibus: & sæpenumero senatus controuersias ciuitatum ac gentium ad earum patronos remisit, eorumq; iudicia rata habuit. adeoq; ab his initijs ex autoritate Romuli firma Romanis coaluit cõcordia, ut per DCXXX annos nũquam uentum sit ad cædem & sanguinẽ, multis licet ac magnis inter plebem & honoratos exortis controuersiis de republica, ut solet fieri in omnibus tam paruis q̃ magnis ciuitatibus: sed parentes & monentes mutuum, & partim cõcedentes, partim impetrantes à uolentibus, per expostulationes ciuiles componebãt negocia. ex quo autem C. Graccus tribunatum plebis adeptus perturbauit ciuitatis concordiam, sine fine occidunt se mutuum & ex urbe eijciunt, nullum nefas non patrantes propter uictoriam. Verùm de his aliàs fiet magis opportuna mentio. Cæterum Romulus postquã hæc dispofuit, confestim decreuit senatum legere, ut essent quibuscũ administraret rempublicã, centumq; uiros secreuit ex ordine patricio, ratione hac. Ex omnibus unum præcipuum ipse declarauit, cui rerum urbanarũ regimen cõmitteret, quoties ipse foras duceret exercitũ. pręterea tribum unamquãq; iussit tres uiros seligere, qui per ætatẽ maxime saperent, & genere præcellerent. post hos nouẽ, mandauit singulis curijs ut è patricijs ternos eligerent maxime idoneos: adiectisq; ad illos nouem quos tribus legerant, his XC promotis curiarum suffragijs, & omnibus præfecto duce quẽ ipse secreuerat, centenarium expleuit senatorũ numerum. hoc cõsistorium Græco more senatũ appellare licet, sicq; usq; in præsens tempus Romani uocitant: utrum autem propter ætatem in id allectorum, an propter uirtutem, nõ possum certò dicere. prisci enim uiros ætate ac uirtute præstantes senum appellatione honorabãt. qui uerò censerentur in hoc cõcilio, Patres cõscripti nominati sunt, et sic uocantur nũc quoq;: quod & ipsum moris est Græcanici. certè reges qui hæreditariũ principatum sumerent, quos' ue populus sibijpse præficeret, consilium habebant ex optimatibus, ut Homerus & antiquissimi quiq; poetarum testãtur: neq; ut fit nostro seculo, ueteres illi reges ex animi sui tantum

f 2 sententia

sentētia potestatem exercebant. Senatu deinde ex centum senioribus cōstituto, uidens quòd iuuenum quoq; sibi opus esset aliqua manu ad tutelam corporis, & quorum in rebus urgētibus uteretur ministerijs, ccc robustissimos ex nobilissimis familijs delectos circa se habuit, cōmendatos curiarū suffragijs quemadmodū senatores antea, denos per singulas curias. His in uniuersum fuit nomen, sic ut & nunc, celeres: ut pleriq; tradunt à celeritate ministerij iuxta rationē Romani uocabuli. ut uerò Valerius Antias autor est à duce suo, cui nomen id fuerit. insignem enim habebāt præfectum, cui tres centuriones suberant, & illis rursum alij minores præfecturas obtinentes: qui per urbem hastati ipsum assectabantur, & iussi exequebantur ministeria. in militia uerò antesignani erant & protectores, egregiaq; horū opera existebat in prælijs, quòd primi inirent pugnam, & postremi se reciperēt: equites quidem ubi campus esset ad equestre certamen accommodus, pedites uerò in aspero solo & equis inuio. hunc morem mihi uidetur accepisse à Lacedæmonijs, cōperto quòd & apud illos generosissimi quiq; iuuenum erant in regia custodia, quibus in prælio reges utebātur protectoribus, equestri atq; pedestri pugnæ idoneis. His cōstitutis honores & potestates in singulos distribuit. Regi quidem eximia munia fuerunt hæc. primùm ut sacra curaret atq; sacrificia, per eumq; gereretur quicquid ad placādos deos attinet. deinde ut legum ac morum patriorum haberet custodiā, & iuris siue naturalis, siue quod scripta & pacta continet. utq; de iniurijs grauissimas causas ipse decerneret, leuiores permitteret senatoribus, prouidendo interim nequid peccetur in iudicijs. utq; senatum cogeret, populum in cōcionem conuocaret, primus sententiam diceret, quod pluribus placuisset ratum haberet. Hæc regi attribuit munia, & præterea summum in bello imperium. Senatui uerò dignitatem ac potestatē eam addidit, ut is de quibus à rege ad ipsum referatur, de his decernat & ferat calculum, ita ut semper obtineat plurium sententia: et id quoq; à Laconica repub. desumptum est. Lacedæmoniorum enim reges non erant sui arbitrij ut quicquid uellent facerent, sed senatus erat potestas in negocijs ad remp. pertinentibus. Plebi autem tria hæc commisit, magistratus creare, leges sancire, de bello referente rege decernere, ita tamen ut senatus quoq; in his accedat autoritas. Ferebat autem suffragia nō uniuersus populus, sed per curias, & quicquid uisum fuisset pluribus curijs, id ad senatum referebatur: qui mos nostra ætate mutatus est. nō eīm senatus plebis scita, sed plebs senatus consulta suo assensu comprobat. utra uerò consuetudo sit potior, alijs considerandum relinquimus. Distributis in hunc modū munijs non solum ciuiles res moderate ac prudenter administrabātur, uerum

rum etiam bellicæ obsequēter ac celeriter. Quoties enim ei uisum fuisset expeditionē facere, neq; tribunos opus erat eligére per tribus, neq; centuriones per curias, neq; magistros equitum, neq; censum & delectum haberi, & in suum quenq; ordinem redigi: sed rex tribunis mandata dabat, illi cēturionibus, hi porrò decurionibus, at hi singulis sibi subditis. ita ad unum edictum uel uniuersus exercitus, uel pars eius aliqua, cū armis instructa in præfinito loco aderat. His institutis Romulus ciuitatē bello æque ac paci habilem reddidit: magnitudini uerò eius ac frequentiæ hoc modo consuluit. Primum necessitatem colonis imposuit educandi quicquid esset masculum, & è filiabus primogenitas: nullam autem prolem necari permisit minorem triennio, nisi siquid mutilum aut alioqui prodigiosum in ipso partu esset editum. tales enim fœtus exponi à parētibus nō uetuit, sed indicatos prius quinque uiris uicinis proximis, si illis quoq; exponēdos esse uisum fuerit. contra hanc legem cōmittentium, præter alias mulctas, etiam dimidium bonorum addixit ærario. deinde cognito quòd multæ per Italiam urbes uel tyrannide premerentur uel paucorum potentia, multosq; ea de causa solum uertere, hos modo essent ingenui, nihil amplius in fortunas eorum inquirens, aut quo casu excidissent patria, decreuit excipere & ad se traducere, aucturus simul Romanorū uires, & detrimento affecturus finitima oppida. id quo decētius fieret, religionem negocio prætexuit. Locum enim capitolium inter et arcem situm, qui nunc Romana lingua inter duos lucos dicitur, tunc uerò ex re habebat uocabulum, ab utroq; cliuo condensis septus arboribus, fano in hoc incertum cui deo sacrato asylum aperuit supplicibus, pollicitus eò cōfugientibus impunitatem in honorem numinis, & ad manēdum apud se inuitans oblato iure ciuitatis, parteq; agri adempti hostibus. Tum uerò undiq; cōfluebatur eò domesticorum malorum tedio: nec libebat demigrare aliò, retinēte quotidiana principis comitate ac gratia. His accessit tertium institutum Romuli, quod maxime Græci generis hominibus exerceri decuit, ut omnium longè præstantissimum, & (ut mea fert opinio) libertatis Romanæ fundamētum firmissimum, atq; ad futurum imperium momentum non minimum, quo uidelicet puberes omnes in bello captis urbibus necari uetuit, aut sub hasta uenundari, sicut nec agros earum relinqui uoluit compascuos: sed in partem agri sorte diuidendi colonos Romanos mitti, nōnullas uerò admitti in ius ciuitatis etiam. His ille atq; huiusmodi alijs institutis urbem ex parua magnam reddidit, id quod res ipsa indicat. Qui enim unà cum illo urbem habitare cœperunt, non multo plures erāt bis mille peditibus, & pauciores trecentis equites: quando autem ex mortaliū numero subla-

tus est peditum reliquit XLVI milia,& mille fermè equites. Atq; hæc ipsius instituta cum regni successores seruauerunt,tum post illos magistratus annui, addentes & alia quædam,ita ut Romanorum ciuitas nulli gēti uel populosissimæ numero hominū cederet. Quibus si Græcorum mores conferam,nō possum laudare Thebanos & Lacedæmonios,Athenienses'ue opinione sapientiæ celebres:qui ob retinendam nobilitatem generis uel nullos uel raros in ius ciuitatis admittebāt:ut interim taceam morem pellendi hospites,nec ipsorum iactantiæ conuenientem,& damnosum etiam in rebus plerisq;. Spartani certe post acceptam ad Leuctra cladem, amissosq; MDCC uiros, nunquā postea potuerunt ciuitatem suam in integrum restituere, sed turpiter amiserunt imperiū.itidem Thebani atq; Athenienses unico prælio uicti ad Chæroneam à Macedonibus,mulctati sunt libertate simul & principatu Græciæ.At Romani Hispanicis atq; Italicis bellis impliciti,& Siciliam cū Sardinia sub suam ditionē retrahētes, nec immunes interim à bellis Græcorum ac Macedonum,Carthagine rursum affectante imperium, Italia non solum deficiente ad hostem, sed accersente bellum quod Annibalis ductu gestum est,uno eodemq; tempore tot periculis expositi adeo non succubuerūt aduersis in eo bello casibus, ut uires illorum auctæ sint etiam,militum numero sufficiēte ad excipiendos impetus omnium,non ut quidam opinantur fortunæ indulgentia. nam quod ad hanc quidem attinet,uel una Cannensis clades ciuitatem eorum opprimere poterat,quando è sex milibus equitum CCCLXX tantùm superfuerunt reliqui,& ex LXXX milium copijs paulo plures q̃ ter mille manserūt incolumes.Hæc sunt quæ in hoc uiro suspicio, atq; insuper quæ mox dicturus sum:quòd cum animaduertisset felicitatis rerumpublicarum esse causas de quibus uulgo cōuenit,sed easdem assequi paucis datum est:primum fauorē numinum quo præsente mortalibus omnia cedunt prospere:deinde temperātiam unà cum iustitia, per quas fit ut minus se lædant mutuū,magis consentiant, felicitatēq; non turpi uoluptate sed honestate metiantur: postremo fortitudinem militarem cuius ope cæteræ quoq; uirtutes subsistunt:non spōte obuenire horum bonorum quodq; ratus est:sed intellexit rectis legibus honestorumq; studiorum æmulatione,piam,temperantē,iustam,belloq; fortem ciuitatē fieri.his itaq; rebus plurimū curę impendit,à deorum cultu auspicatus ante omnia.proinde templa & fana arasq; ac delubra,tum statuas effigiesq; eorum & insignia,præterea uires & dona quibus de nostro genere bene sunt meriti, festa itē quæ cuiq; deorum dæmonum'ue celebrari cōuenit,& sacrificia quibus apud homines coli expetunt,ad hæc rationes induciarū,celebritatū,intermittendorum laborum

laborum, cæteraq; huiusmodi omnia, iuxta optimos quosq; Græcorum ritus disposuit. cæterũ fabulas à maioribus de ipsis traditas, probra eorum cõtinentes ac crimina, turpes censuit & inutiles, ac ne probis quidem uiris dignas nedũ dijs superis: repudiatisq; his omnibus, ad bene ac præclare de immortalibus sentiendum loquendumq; ciues suos induxit, nihil his affingi passus beatæ illi naturæ parũ consentaneum. Neq; enim Cælius exsectus à suis liberis apud Romanos traditur, neq; Saturnus proprios natos deuorãs, metuens'ue ne appetatur ipsorum insidijs: nõ Iupiter Saturnũ patrem regno deiectum includẽs carcere Tartari: ac ne bella quidem & uulnera aut uincula deorũ seruitutésue apud heros homines. Nullum eorũ festum atratũ aut lugubre agitur, non planctus habet ob raptos deos, ac lamẽta mulierum: qualia sacra Græci faciunt raptam Proserpinã casusq; Bacchi referentia, & id genus alia. ac ne corruptis quidem his tẽporibus uideas apud eos arreptos numine aut furorẽ corybãticum, non bacchanalia cœtus'ue clancularios aut occulta mysteria, non uirorũ promiscue cũ fœminis peruigilia, non his similia prodigia: sed omnia religiose fiunt ac dicũtur quę ad deos attinent, præter morem Græcarũ atq; barbararum gentium. Et quod maxime miratus sum, quãuis innumeræ nationes in eam urbem cõuenerint, quibus necessitas incũbat patrios deos domestico ritu colere, nulla tamẽ peregrina sacra sunt recepta publice, ut fit in multis urbibus: sed etiam siqua oraculorum iussu aliunde introducta sunt, suo more coluntur à ciuibus, abdicatis fabularũ miraculis, sicut in matris Idææ sacris fit. Prætores enim quotannis Romano ritu uictimas ei cædunt et ludos faciunt: sacerdotio uerò eius fungũtur Phryges uir & mulier, eamq; uicatim circumferunt more suo circulatorio, pectora plangentes ad cantum tibiarum tympanorũq; sonitum: ingenuus autem Romanus nemo est Mitriacus, nec oberrat ad Phrygios modulos indutus synthesim, neq; ex decreto senatus initiatur magnæ matris orgijs. Tanta religio est erga ritus exteros, & omnis fastus carens decreto suspectus est. Nemo tamen credat me ignorare, fabulas quasdam Græcas esse perutiles hominibus, quæ uel opera naturæ per allegoriam indicant, uel ad consolationem humanorum casuum excogitatæ sunt, uel perturbationes ac terrores insanasq; opiniones ex animis eximunt, uel ad aliam quampiam utilitatem sunt confictæ. equidem noui ista æque ac quiuis alius, teneor tamen quadam religione, & Romanam magis probo theologiam, reputans quòd in Græcorum fabulis pauca bona insunt, nec multis prosunt nisi qui scopum earum intelligunt, quæ quidem sapientia paucis contigit. Cæterum uulgaris turba & rudis philosophiæ tales sermones in deteriorem partem

accipit,& duplex hinc capit incõmodum, aut deos contemnens tanquã multis inuolutos infortunijs, aut à nulla iniquitate turpitudine'ue abstinens, cum uideat deos quoqꝫ his obnoxios. uerùm hæc speculatiuam philosophiã ex professo tractatibus considerandam relinquimus: de constituta uerò per Romulum republica etiam illa memoratu digna sunt: primùm quòd multos addixit diuino cultui. in nulla certe alia urbe recẽs condita ostẽdere posses tot sacerdotes ac sacrificos. nam præter gentilia sacerdotia, qui publice pro ciuitate sacra tributim & curiatim facerent, LX illo regnante designati sunt, ut Terẽtius Varro in Antiquitatibus autor est, uir ætate sua doctissimus. deinde quòd cum alij temere plerunqꝫ ac inconsiderate sacerdotes eligant, quidam licitatoribus proponentes hunc honorem, quidam cõmittentes sortibus, ipse neqꝫ uenalia uoluit esse sacerdotia, neqꝫ sorti subdita: sed lege sanxit ut è singulis curijs legerẽtur bini annum egressi quinquagesimum, qui uirtute ac genere præcellerent cæteros, censumqꝫ sufficientem haberent, & integro essent corpore. his nõ ad certum tempus, sed in omnem uitam eum honorem concessit, immunibus propter ætatem à militia, & propter priuilegium exemptis ab urbanis negocijs. Quoniam autem quædam sacra per mulieres fieri oportebat, quædã per pueros patrimos matrimosqꝫ, ut his quoqꝫ quantum posset cõsuleret, uoluit uxores cũ suis maritis fungi sacerdotio, et siqua sacra uiros obire uetaret mos patrius, ea relinqui fœminis, in eiusqꝫ ministerij partẽ debitã uenire illorum etiam liberos. quod siqui prole carerent, eis licere optare ex quaqꝫ tribu puerum puellamqꝫ elegantissimos, alterum ministraturum sacris donec pubesceret, alteram tantisper dum pura esset à nuptijs, hoc quoqꝫ, credo, mutuatus à Græcorum legibus. nam hæ sacris ijsdem operantur, quibus apud Grecos quas illi uocant Canephoros: idqꝫ faciunt ornatæ capita corollis, qualibus Ephesiæ Dianæ delubra in Græcia. Quæ autem apud Hetruscos, et superiore etiam tempore apud Pelasgos in mysterijs curetum & magnorum deorum ministeria fuerant penes Cadolos quos uocant, eadem apud Romanos sacerdotes penes Camillos fuerunt. Præterea uatem unũ ex quaqꝫ tribu sacris interesse statuit, quẽ nos ἱεροσκόπον, ipsi minimũ quiddam ex appellatione prisca seruantes nominant aruspicem. De sacerdotibus autem eorumqꝫ ministris legem tulit, eligi eos à suis curijs, quam electionem ita demum ratam haberi, si cõprobata fuisset ab auguribus. Deorum cultu sic constituto, rursum sacra, ut iam dixi, sua cuiqꝫ curiæ partitus est, assignatis in singulas dijs & dæmonibus quos perpetuo colerent: sumptusqꝫ in hæc attribuit ex ærario publico. quæ quoties celebrarẽtur aderant curiæ suis uicibus: epulumqꝫ diebus festis præbebatur curialibus

rialibus

rialibus in aula cuiq; curiæ propria: & præter has sacratũ est commune quoddam omnibus curijs cœnaculũ, qualia Græcis prytanea sunt. aulæ quoq; ipsæ nominabantur curiæ, quod nomen etiam hodie retinent. Hoc institutum mihi uidetur desumpsisse à Lacedæmonijs phiditia sua tum ex more frequentantibus, quem Lycurgus à Cretensibus mutuatus uidetur magno suæ ciuitatis cõmodo. nam hoc pacto ciues pacis tẽpore ad frugalem uitam & moderatum uictum instituit: in militia uerò pudorem eis ingessit, ne quis manipularem suum desereret, eorundem sacrorum ac libaminũ participem. Nec in his solùm rebus laudanda est Romuli sapientia, uerumetiam quòd lege sanxit sacrificia deorum debere esse frugalia, quorũ pleraq; ad nostram ætatem permanent, tametsi nõ omnia priscum ritum obtinent. ipse certe spectaui in sacris ædibus cœnas dijs appositas in mensis ligneis antiqui operis, pultemq; in canistris & quadrulis fictilibus, far item & liba fructuũq; quorundam primitias, & huiusmodi cætera exilia paratuq; facilia, omni morosa curiositate carentia: itidẽ libari uidi non argenteis aureis'ue poculis, sed culignis & ampullis testaceis, multum delectatus hominum in ritu patrio cõstantia, nihil ex antiquis sacris in hunc nostrũ luxum demutantium. Sũt præterea quæ Numa Pompilius Romuli successor memoratu digna instituit, interpres rerum diuinarum excellentissimus, de quibus dicetur postea, sicut & Tullus Hostilius rex tertius, ac deinceps alij: sed seminaria & initia religionũ probatissima debentur Romulo. Quin & alia præclara instituta, per quæ Romani felicitatem suam retinuerunt tot seculis, ad illum referẽda uidentur, ut autorem legum honestarũ & utilium, sine scripto plerarũq;, quarundam etiam scriptarum, quas omnes percensere nõ opus est: præcipuas tantum et admiratione dignissimas, ex quibus aperte conijcere licet de eius uiri in ferendis legibus prudentia, quàm seuerus fuerit, & infensus uitijs, heroicarumq; uirtutum æmulus, paucis indicabimus, illud præfati: omnes eos qui reipublicæ formas constituerunt uel Græcis uel barbaris, uideri animaduertisse rectè in genere: quamlibet ciuitatem quæ constet ex multis domibus, tantisper frui tranquillitate, dum priuati homines uiuendi rationem exactam teneant: ediuerso conflictari cum uarijs tẽpestatibus, si ciues singuli non bene se habeant. proinde oportere eum qui mente sit præditus ad res administrandas idonea, siue is legislator sit siue rex, leges ferre quæ iustas ac temperatas reddant uitas ciuium. quibus autem studijs legibus tales euadere possint, nõ æque omnes intellexisse uideri: sed nonnullos multum, immo in totum ut ita dicam aberrasse in his quæ in primis ad legislatoris curam pertinent. mox enim de nuptijs agentes & cõuictu cum fœminis, unde incipien-

cipiendum est, quemadmodũ & natura uitas nostras auspicatur à con iunctione sexuum: alij sumpto exemplo à bestijs, uagos & promiscuos permiserunt concubitus, quasi hoc pacto uitam liberaturi à furoribus amatorijs, cædibusq; mutuis è zelotypia prouenientibus, alijsq; malis plurimis, quæ uel priuatas familias uel ciuitates totas propter mulieres solent inuadere: alij beluinam hanc & agrestem uenerem profligantes è ciuitate, uirum copulauerunt mulieri unicæ: de conseruando uerò coniugio, & de uxorũ pudicitia neq; magnum quid neq; paruum præscripserunt legibus, libenter abstinentes à negocio difficillimo. alij neq; licentiam indulserunt rebus uenereis, ut quidam barbari, neq; uxores incustoditas reliquerunt, ut Lacedæmonij: sed multas leges imposuerunt conseruatrices earum modestiæ: nec defuerunt qui magistratus cõstituerent, penes quos esset cura honestatis mulierum: no tamẽ per eos satis prospectum est huic negocio, sed leuius q̃ ut cohiberi posit natura pronior ad nequitiam. At Romulus neq; marito contra uxorem actione concessa stupratam aut domo profugam, neq; nuptæ contra uirum malæ tractationis aut destitutionis iniustæ, neq; de dote reddenda recipiẽda' ue ullis latis legibus, aut alijs id genus negocijs, unica tantum efficaci ad hæc omnia, ut res ipsa ostendit, constitutione redegit uxores ad decẽtem modestiam. ea fuit talis: mulierem nuptam, quæ iuxta sacratas leges conuenisset cum uiro, ei participem esse possessionum & sacrorum omniũ. nominabant autem prisci Romani sacras nuptias uocabulo suo farracia: quia coniuges uescerentur eodem farre, quod nos Græci zeam dicimus. & quemadmodũ nostri homines antiquissimam hordeaceam frugem rati, hordeo quod molam salsam uocant, hostias initiant: ita Romani quoduis sacrificiũ igne adolendum respergunt farre, quippe qui hoc genus antiquissimũ existimant & honoratissimũ. manet enim is mos hodieq;, nec quicquam est additum ad frugalitatem pristinam. Hæc sanè inter uirum & uxorem communio primi & sacri quondam habiti cibi, atq; fortunæ quãuis opimæ, à cõmuni farre nomen inuenit, uinculum efficiens insolubile: nec ulla res tale coniugium dirimere poterat. Ita lex hæc mulieres nuptas, nõ habentes quò se uertant aliò, cogebat unius mariti se attemperare moribus: uiros item sic habere mulieres, ut rem necessariã, nulloq; diuellendam tempore. Vxor enim pudica & marito semper obsequens æque ac ille domus erat domina, & in eius defuncti bona succedebat hæres sicut parentis filia: ex asse quidem si is liberis carens ac intestatus decederet: quod si prolem haberet, ex æquo cum liberis. Si autem aliquid peccasset pœnam luebat ex mariti læsi arbitrio. de huiusmodi criminibus cognati cum ipso cognoscebant, in quibus erat uiolata

lata pudicitia,& quod apud Græcos uideretur leuiſsimũ, ſi deprehenſa eſſet uinum bibiſſe mulier. nam utrunq; damnauit Romulus, ut erratorum muliebrium maximum, ratus è ſtupro naſci inſolentiam, ſtuprum è uinolentia: longoq; tempore crimen utrũq; apud Romanos iram merebatur implacabilem, comprobãtibus legis æquitatem tot ſeculis. Conſtat enim per DXX annos Romæ nullum accidiſſe diuortium. Septima demum ſupra centeſimam & trigeſimam Olympiade, M.Pomponio, C.Papyrio coss. primus dicitur uxorem repudiaſſe Sp.Caruilius, uir non obſcurus, coactus à cenſoribus iurare, liberorũ cauſa ſe coniugẽ dimittere: erat enim ſterilis: qui tamẽ ob hoc factum, quamuis neceſſarium, in perpetuũ exoſus fuit populo. Atq; hæ ſunt leges in quibus ferendis Romulus honeſtatis mulierum rationem habuit. quæ autem ad reuerentiam & æquitatem liberorum attinẽt, ut colant parentes perficiendo iuſſa illorũ omnia, plus habent grauitatis, & noſtrorum hominum leges longe ſuperant. Nam qui formas uiuendi Græcis cõdiderunt ciuitatibus, certum quoddam tempus admodum breue præſcripſerunt quo liberi patribus eſſent ſubditi, quidam ad annum pubertatis tertium, quidam tãtiſper dum illi cælibes manſerint, nonnulli donec publice inter uiros aſcripti fuerint, quemadmodum è Solonis, Pittaci, Charondæq; legibus acceperant, quorum magna celebratur ſapientia: pœnas etiam in cõtumaces filios ſtatuerunt nõ graues, permittentes patribus eos exhæredare domo'ue pellere, præterea nihil: quæ non ſufficiunt ad cõpeſcendam iuuẽtutis uæſaniã moresq; præfractos, neq; cõtemptores honeſtatis leui brachio poſſunt ad modeſtiam redigi. quapropter apud Græcos ſæpe indecora multa in parentes committũt liberi. Romanorum autem legislator omnem ut ita dicam poteſtatem patri dedit in filium, idq; toto uitæ tempore, ſiue in carcerem eum mittere, ſiue flagris cædere, ſiue uinctum ablegare ad ruſtica opera, ſiue necare libeat, etiamſi filius tractet rempublicã, etiamſi magiſtratus gerat maximos, etiamſi liberalitatis laudẽ publice ſit promeritus. certe iuxta hanc legem uiri illuſtres pro roſtris fauente plebe concionantes in ſenatus inuidiam, fruenteſq; auris popularibus, detracti è ſuggeſto per parentes abducti ſunt, pœnas daturi ex ipſorum ſententia: quos dum per forum ducerentur, nemo adſtantium eripere poterat, non conſul, non tribunus, non ipſa turba cui tum adulabantur, licet omnem poteſtatem ſua minorem exiſtimans. taceo nũc quot uiri fortes necati ſint à patribus, nimio uirtutis ardore prouecti ad patrandum aliquid præter ipſorum mãdatum: ſicut de Manlio Torquato alijsq; multis traditur, de quibus ſuo dicemus tempore. Nec cõtentus hanc poteſtatem parentibus dediſſe legislator Romanus, permi-

sit etiam uendere filium, nil deterritus crudelitatis specie, quòd res grauior uideri posset quàm pro affectu domestico. quódq; maxime quis miretur in hac dissoluta disciplina Græcorum educatus, quasi durum & tyrannicum, hoc quoq; patri concessit, licere illi terna filij uenditione pecuniam quærere, maiorem largitus potestatem patri in filium, quàm hero in mancipium. seruus enim semel uenditus, deinde libertatē adeptus, in posterum sui iuris est. filius uerò à patre uēditus, si liber fieret, rursum sub patris potestatem redigebatur. iterum quoq; uenundatus & liberatus, seruus ut antè patris reddebatur. post tertiam demū uenditionem eximebatur è patris potestate. hāc legem primi illi reges obseruabant, incertum scriptam'ne an sine scripto proditam, habētes pro omnium firmissima. post sublatam uerò monarchiā, cum primùm uisum est Romanis patrios mores legesq; omnes unà cū asciticijs in foro proponere uniuersis ciuibus, ne ius publicum mutaretur cum potestate magistratuum, decemuiri qui à populo acceperant potestatē colligendarum legum & cōscribendarum, hanc quoq; retulerūt inter cæteras: exstátq; in quarta ex his quas uocant duodecim tabulas, in foro publicatas illo tempore. quòd autem non decemuiri, trecētesimo pòst anno scribendis legibus creati, primi Romanis hanc legem introduxerint, sed iamdudum receptam non ausi sint tollere, præter alias multas coniecturas maxima est è legibus Numæ Pompilij successoris Romuli, ubi scriptum habetur sic: Si pater filio concesserit uxorem ducere, futuram sacrorum ac bonorū iuxta leges participem, patri posthac nullum ius esto uendendi filium. quod ille nō scripsisset, nisi antè ius fuisset patri uendendi filios. Sed de his hactenus. nunc libet aliam eius ordinationem summatim percurrere, qua plebeiorum honestati consuluit. Cōsiderans enim ciuiles cœtus ad uitæ sobrietatem, & maiorem æquitatis quàm lucri habendam rationem, perdurandumq; in laboribus, & uirtutem rebus omnibus præferendam, non tam facile uerborum doctrina duci, quòd pleriq; sint intractabiles, quàm operum consuetudine ad uirtutem cōferentium, cogíq; hos quàm persuaderi citius, ni cohibeātur facile relapsuros ad ingenium, sellularias quidem ac sordidas & turpibus cupiditatibus subseruientes artes, ut corporibus atq; animis tractantium noxias, seruis & exteris exercendas tradidit: longóq; tempore pudori fuerūt Romanis opera talia, omnibus ingenuis pertinaciter abstinentibus. duo uero tantum illis reliquit studia, rei militaris ac rusticæ, quippe qui uideret hæc uitæ genera uentri & illicitæ ueneri minus obnoxia, lucráq; sectari non ex iniurijs mutuis, sed ex hostium manubijs. ratus autem utrunq; absq; altero imperfectum esse ac querulum, non alijs colendas terras attribuit, alijs diripiendas abigendasq;

gendasq́ res hostiũ,ut mos fuit apud Lacedæmonios: sed ijsdem tam bellica quàm rustica iniũxit munia: in pace omnes assuefaciens ruri degẽtes incũbere operi, nisi siquando mercatu opus haberent: tum uerò in urbem conuenientes uersari in foro, nona quaq; die asignata nundinis: tempore autem belli militare docens, & certatim lucris simul instare ac laboribus. uictoribus enim æqualiter diuidebat agrum ademptum hostibus, pariterq́ mancipia & pecunias, quo libentius expeditiones susciperent. De iniurijs autẽ quibus inter se alij alios afficerent, sine dilatione decernebat, partim per se ipse, partim per alios: pœnasq́ infligebat pro modo criminũ. cumq́ cerneret homines timore maxime cohiberi à maleficijs, multa in eum usum parauit, tribunal in loco fori conspicuo, satellitij CCC militum terribilem faciem, uirgas ac secures prælatas à duodecim lictoribus, qui flagra meritos uerberabant in foro, grauium uerò criminum damnatos capite plectebant in conspectu omniũ. Hæc fuit ratio institutæ Romulo reipublicæ: ex his enim de reliquis coniecturam licet sumere. Res porrò uiri bello cõtra diuersos populos gestæ, hæ fermè traduntur à scriptoribus. cum multæ ac ualidæ gentes Romanis essent finitimæ, amica nulla, uolens eas conciliare sibi per connubia, qui mos contrahẽdæ societatis antiquis habebatur firmisimus: cogitãsq́ alias ciuitates aspernaturas nouos cõuenas, nec opibus potentes, nec rebus gestis nobiles, nullã tamen ex aduerso contentionem fore, si uim excusaret necessitas: ex consensu Numitoris aui sui cepit consilium, raptis nõ paucis simul uirginibus connubium quærere. quæ sententia postquã placuit, primùm Conso deo consiliorum occultorum præsidi uouit, si conatus succederet, solenne festum ac sacrificium: deinde re cum senatu communicata, illis quoq; comprobantibus, indixit celebritatẽ festúmq́ Neptuno diem, dimissis circum finitimas urbes qui inuitarent ad conuentum & certamina, quę tunc instarent cum uirorum tum equorum uaria. Facto deinde ad eam celebritatem confluxu plurimorum hospitum cum uxoribus simul & liberis, peractisq́ sacris Neptuni & certaminibus, extrema ludorum die cum iam soluenda esset celebritas mandat iuuenibus, dato signo rapiant uirgines quæ spectatum uenerant, quã cuiq; fors obtulerit, seruentq́ castas illam noctem, postridie uerò ad se adducant. tum iuuenes cateruatim diuisi, ubi quod conuenerat signum elatum uiderunt, discurrunt ad rapiendas uirgines, magno tumultu ac uociferatione hospitum, maius aliquod malum suspicantium. Sequenti uerò luce adductarum uirginum mœstitia deiectos animos Romulus consolatus est, rapinã eam nõ ad iniuriam spectare sed ad coniugiũ dictitans, docensq́ morem hunc Græcorum esse antiquisimum, & qui maxi-

mum decus afferat expetitis ad nuptias mulieribus. proinde darent animos maritis, quibus fors dedisset corpora. Post hæc comperto puellarum sexcentarum m octuagintatriū numero delegit totidem uiros cælibes, quibus eas in matrimonium dedit ritu cuiusq; patrio, ignis & aquæ societatem inter coniuges pactus, qui mos durat usq; nostra tempora. Hæc facta quidam scribunt anno primo regni Romuli, Cn. Gelius quartū fuisse tum autor est, quod est uerisimilius. Nouæ enim coloniæ deductorem nondum constituta republica tantum facinus esse aggressum, non uidetur rationi consentaneum. rapinæ quoq; causam alij mulierum inopiam fuisse tradunt: sunt qui belli occasionē sic quæsitam existiment. qui autem maxime probabilia scribunt, ad quorum ipse accedo sententiam, aiunt hac necessitudine quæsitam societatem finitimarum urbium. Cæterum festum quod tum consecrauit Romulus, etiam nostra ætate Romani agitant nomine Consualium, in quo ara subterranea, sita prope circum maximū, refossa terra sacrificijs honoratur & libaminibus, & equorum ac quadrigarum committuntur certamina. Deus autem in cuius honorem ista fiunt, Consus à Romanis uocatur, quem quidam nostra lingua interpretantur Neptunum σείσιχθονα, ideoq; aram ei sacratam subterraneam, quòd hic deus terram habeat. Ego uerò & aliam rationē festi Neptuno dicati audire memini, sicut & cursus equorū: aram uerò subterraneam postea positam genio cuidam cuius nomen proferri nefas sit, occultorum cōsiliorum seruatori ac præsidi. Neptuno enim occultam aram nusquā terrarum sacratam esse, nec apud Græcos nec apud barbaros. quid autem sit uerius pronunciare non est facile. Vt uerò de raptu ac nuptijs uirginum fama per finitimas urbes diuulgata est, alias indignatio, alias nō malo animo id esse factum reputatio subijt. res tādem erupit in bellum multiplex, prægrauante Sabino inter alia: quorum omnium felix fuit finis sicut iam antè uates prædixerant, laboris quidem ac periculorum fore plurimum, sed læto exitu. Primæ autē ei bellum intulerunt Cænina, Antemna, & Crustumium, prætexentes ultionem raptarū uirginum, sed re uera moleste ferentes crescentē paulatim rem Romanam in immensum, nec conniuendū ratæ dum accolarū omnium malo uires colligeret. itaq; conuenerunt harum legationes ad Sabinos, postulantes geri bellum ductu illorum & auspicijs, eo quod gens esset opulenta & præualida, principatumq; inter uicinos obtinens, nec minus alijs affecta iniuria. nam illorum plurimæ uirgines raptæ fuerant. Sed cum nihil proficerent, resistentibus legatis Romuli, et gentis fauorem uerbis factisq; ambientibus, Sabinisq; consilia belli procrastinantibus continue, pertesæ morarum decreuerūt suis opibus bellum cum Romanis

gere

gerere,ſatis uirium ſibi ratæ in unū collatis trium ciuitatum copijs ad unam non magnam urbem expugnandam. Sed quominus in unis caſtris uiſæ ſint ut decreuerant, Cæninenſium fecit feſtinatio, qui autores inferēdi belli fuere præcipui. his irruptione facta Romanū agrum populantibus occurrēs cum exercitu Romulus, ex improuiſo hoſtem aggreditur imparatum, caſtris uix dum permunitis ui potitur: refugientiumq; tergo hærens, priuſquā oppidani cladem ſuorum cognoſcerent nactus incuſtodita mœnia portaſq; patentes, urbem primo capit impetu: regem ipſum cum ualido globo iuuenū obuium manu ſua cōficit ac ſpoliat. Cænina hoc modo capta armis ademptis, imperatiſq; obſidibus, in Antemnates mouit: & horum quoq; copias palantes ac prædis etiam tum intentas, nec opinantes adortus, ſicut priores fudit fugauitq;, & eodem modo uſus uictoria domum reduxit exercitū, ſpolia hoſtibus in prælio detracta præferens, uotiuaſq; manubiarum primitias, & dijs deſtinatas uictimas. ipſe pompam extremus claudebat indutus purpuram, & coronatus laurea quadrigiſq; inuectus quo auguſtiorem ſe faceret. reliquæ peditum equitumq; copiæ ornatæ ac inſtructæ incedebant canentes deos patrios, & ducē uenerantes incondito carmine, effuſa obuiam ciuitate gratulabunda cum uxoribus & liberis utroq; uiæ latere, ſummaq; comitate excipiente uictorem exercitum. ut uerò in urbem uētum eſt, præſto erant crateræ uino plenæ, & menſæ inſtructæ cibis uarijs ante illuſtrium uirorum ædes propoſitæ ad fruendum quibuslibet. atq; hæc fuit uictorialis ac ſacra pōpa quam Romani triumphum nominant, tunc primùm inſtituta Romulo: noſtra uerò hac tempeſtate magno luxu agitur & faſtu quodam tragico, non tam ad uirtutis opinionem quàm ad oſtentationem diuitiarū, repudiata omni frugalitate priſtina. Traducta pompa & re diuina perfecta, Romulus in Capitolino uertice Ioui Feretrio templi ſpacium deſignauit non magnum: adhuc enim ſeruatur uetus eius ueſtigium uix quindecim pedum longitudine: quò inferret opima de Cæninenſium rege ſpolia. Feretrium autē Iouem ſiue quis noſtrum τροπαιοῦχον aut σκυλοφόρον ut quibuſdam placet uocauerit, ſiue quòd complexus uniuerſam naturam ac motū ſuperior feratur ὑπερφερέτην, nequaquā à uero aberrauerit. Poſt redditas dijs uotiuas uictimas ſpoliorūq; ac prędæ primitias, rex ante omnia retulit ad ſenatū de captis urbibus quid ſtatuendū cenſeant, ipſeq; primus quæ tum optima uidebatur ſententiam protulit: cumq; qui aderant probarent principis conſilium, ut tutum ſimul & magnificum, nec in præſens modo, ſed in poſterū quoq; utile, perpetuam inde ſibi parauit opinionem prudentiæ. Nam contractis in unum quotquot raptæ fuerāt Antemnatum & Cæninenſium

generis,ut uidit prouolutas sibi ad genua,lamētantes deflentesq; fortunā patriæ,desinere ac silere iussas sic affatus est. Quamuis patres uestri & fratres totæq; ciuitates extrema mereantur omnia,ut qui amicitiam nostram aspernati bellum maluerunt nec honestum nec necessarium,nos tamen multa mouent ad consulendum de illis moderatius, respectus indignationis deorum quibus inuisa est omnis superbia, & metus hominū inuidię,& quòd misericordiam credamus non parum conferre miserijs mortalium,quam & ipsi uellemus in nostra necessitate impetratā ab alijs:uobis quoq; de quibus hactenus nulla maritorum querela exstitit,hunc honorem habendum censemus & gratiam. Itaq; hoc erratum eos impune ferre sinimus,non libertate nō agris alijs'ue bonis uestros ciues mulctamus.qui uolent,his manere illic permittimus:qui malent huc transferre penates,tutò id poterunt, pollicemurq; fore ut nunquam eos pœniteat mutati domicilij. Ne autē posthac in idem relabantur peccatū,amicitiamq; nostram ulla de causa deserant,remedium erit opinor efficacissimum, si fecerimus eas Romanas colonias,& eò colonos hinc miserimus quantum sat erit.Ite igitur bono animo, & maritos iam duplici honore ac caritate complectimini,per quos tam parentibus uestris quàm fratribus & patrijs libertas manet ac incolumitas.His auditis lætæ mulieres manantibus prę gaudio lachrymis è foro abeunt.Romulus utroq; trecenos misit colonos, quibus agrorum tertia pars sorte obtigit:ipsos Cæninenses atq; Antemnates,quotquot uoluerunt,ad habitandum Romam unà cum familijs trāstulit, nec agris mulctatos nec pecunijs:eosq; mox in tribus & curias adscripsit,non pauciores tribus milibus, ita ut tum primum peditum Romanorum censerentur in uniuersum sex milia.Erant Cænina & Antemna urbes à Græcis oriundæ non ignobiles.eas enim Siculis ademptas tenebāt Aborigines,Oenotrorum pars profectorum ex Arcadia,ut antè dictum est.post hoc autem bellum coloniæ Romanæ factæ sunt.His confectis rex cōtra Crustuminos paratiores hostes educit exercitum.eos acie uictos,expugnatisq; mœnibus,quamuis repugnassent fortiter,nihilo tractauit durius:sed hanc quoq; urbem, sicut priores,Romanorū fecit coloniam . erat Crustumium ab Albanis multis seculis antè quàm Roma conditum. Volitante per urbes fama bellicæ Romuli fortitudinis,ac erga uictos clemētiæ,& multi uiri fortes cum ualida manu domesticorum commigrarunt ad regem, à quorum uno Cælio nomine mōs quidam intra urbem Cælius hodieq; dicitur:& populi integri committebant se eius fidei, exemplo à Medullinis orto,Romaq; colonias assumpserunt. hos successus ægre ferebāt Sabini, reijcientes culpam alius in alium, quòd imperij Romani non obsti-

obstitissent principijs, iamq; cū egregijs uiribus aucto habituri essent negocium. quapropter uisum est priorem negligentiam ualido exercitu immisso corrigere: moxq; indicto Cures, id gentis caput erat, concilio, cōmuni suffragio bellū decernunt, ductu & auspicijs regis T. Tatij: atq; ita soluto conuentu suam quisq; domū reuersi, oppidatim bellum parabāt, uere ineunte magnis copijs Romam petituri. Interea Romulus contra hostem bellicosum quamdiligētissime se præmuniens, palatinos muros altiores faciens prouidebat tutelæ ciuium, Capitolinum quoq; ac Auentinum (ut nunc uocant) colles fossa & uallo firmo complexus, nocturnum pastoribus & agricolis receptaculū, utriq; imposito idoneo præsidio, quod tū alijs quoq; locis opportunis factum est. auxilium etiam ualidū adduxit è Solonio Hetrusca urbe Lucumo uir strenuus & bello clarus, nuper receptus in amicitiā: & ab Albanis aui iussu uenerunt multi tam milites quàm operarij machinarūq; opifices. nec deerat frumenti, armorum, & huiusmodi rerum copia. Ita paratis ad certamen utrisq;, primo uere Sabinis priusquā exercitum educerent, placuit legatos ad hostem ante omnia mittere qui raptas fœminas repetant, raptoresq; deposcant ad supplicium, ut æquū postulantes & repulsam passi uiderētur necessarium bellum suscipere: caduceatoresq; in hoc missi sunt. Romulus contrà cēsebat sinendas mulieres, quandoquidem id non inuitæ facerent, cū maritis degere. quod si qua alia re opus habeant, acciperent tanquam ab amicis, nec bello se lacesserent. hostes uerò his conditionibus contemptis eduxerūt copias, uigintiquinq; milia peditū, equites penè mille. Romanis non multo minor fuit exercitus, uiginti milia peditum, octingenti equites: castraq; duobus locis ante urbem munierant, altera in Esquilino colle, ubi erat ipse Romulus, altera in Quirinali nondum id nomen sortito, quibus præerat Hetruscus Lucumo. At Sabinorum rex Tatius postquam cognouit apparatus hostium, noctu excitas copias ducebat sine damno agrestium, & ante solis ortum medio Quirinalem inter et Capitolium campo castra posuit: cumq; uideret omnia teneri firmis hostium præsidijs, sibi uerò nullum tutum locum reliquum, hærebat inops consilij, ratus fore ut frustra tēpus ibi tereret. sed animi perplexo fortuna inopinata uiam expedijt, munitione optima in eius potestatem redacta in hunc modum. Oberrantes pedem Capitolij Sabinos speculabundos siqua is collis ui furtóue occupari posset, è sublimi contemplabatur uirgo quædā, uiri nobilis præsidio præfecti filia, Tarpeia nomine. hanc, ut Fabius & Cincius produnt, cupido cepit anulorum & armillarum quas illi gestabant in sinistris brachijs: gaudebant enim tunc Sabini, non minus q̄ Hetrusci, molli uictu ac cultu, & ornamentis aureis: uel,

ut L. Piso uir censorius scribit, uolebat praeclaro facinore nudatos scutis hostes ciuibus suis obijcere. Vtrius autem uerior sit opinio, ex procedente narratione licebit coniecturam sumere. Ergo ancilla per occultum posticulum emissa, petit à rege Sabinorũ ut sine arbitris in colloquium suum ueniat auditurus de serijs negocijs & necessarijs. cumq; Tatius spe proditionis arripuisset oblatam occasionem, uirgo quàm potuit latenter occurrens in condictum locum progresso, ait patrem suum noctu ex arce propter necessitatem quandam profectum penes se claues portarum asseruandas reliquisse: paratamq; se munimentum noctu uenientibus tradere, mercede proditionis accepta quicquid Sabini gestarent sinistris brachijs. quod ubi probatum est Tatio, pactorum fide cũ sacramento data uicissim & accepta, locoq; Sabinis praefinito munitissimo, & nocturna ueniẽdi hora, qua putabat remissiores excubias, clam in arcẽ reuertitur. Hactenus inter scriptores Romanos cõuenit, in sequentibus discrepant. Piso censorius, cuius suprà meminimi, nũcium narrat à Tarpeia noctu ex arce missum, Romulo indicaturum quid puella cũ Sabinis pacta sit, & quòd à deceptis conditionum ambiguo petitura sit arma quibus se protegerẽt. proinde mitteret noctu in arcem manũ aliam, hostes exarmatos cũ suo duce oppressuram facile. eum nunciũ transfugisse ad regem Sabinorum, & detulisse Tarpeiae consilia. Fabius autẽ & Cincius nihil tale, sed aiunt seruasse puellam quod de proditione pacta est. ac rursum quae sequũtur uno cõsensu traduntur ab autoribus. aiunt enim adueniente rege Sabinorũ cum exercitus robore iuxta promissa Tarpeiae apertam hosti praefinitã portulã, simulq; ab ea loci custodes excitos, ut quantocyus se per auersam portam proriperent ignotam hostibus, qui iam arcem occupatam teneant. quibus elapsis Sabinos per apertam portam ingressos arcẽ desertã occupasse: ac mox Tarpeiae, ut quae fidem pacti pro parte sua soluisset, mercedem obtulisse sacramento debitam. Hic rursum Piso quidem ait, Sabinis paratis aureas armillas puellae tradere, Tarpeiam non ornamenta sed scuta postulasse ab eis. Tatio uerò simul doli causa indignationem, simul non uiolandae religionis cogitationẽ obortam. tandem ei uisum, tradenda quidem arma puellę ut postulauerat, sed ita ne acceptis uti posset. ac mox totis uiribus iecisse scutum in uirginem, caeterosq; iussos idem facere. ita petitam undiq; Tarpeiam ui & multitudine inflictorum sibi scutorum confectam esse ac obrutam. Fabius autem dolum uiolati pacti ad Sabinos retulit. pro auro enim quod Tarpeiae debebant ex pacto, indignatos mercedis magnitudinem, scuta in eam cõiecisse, quasi haec se daturos iurauerint. sed quod necem eius secutum est, Pisonis sententiae ueritatem astruit, nam & sepulchri hono

re

re dignata est ubi cecidit in colle urbis sacratissimo, & solennes ei Romani reddunt inferias, ut Piso in literas retulit: quorum neutrum consecuturam fuisse credimus uel à proditis uel ab interfectoribus, si occubuisset patriæ proditrix: immo siquæ superfuissent ossium eius reliquiæ, refossæ tandem ac disiectæ fuissent, ut hoc exemplum alios à tali facinore deterreret in posterum. Sed de his quisq; ut uolet iudicet. Cæterum Tatius & Sabini arce munitissima & Romanorum apparatus bona parte sine labore potiti iam in tuto bellum trahebant. itaq; collatis castris multæ per occasionem alterutrius partis uelitationes fiebāt, magis uirtutis experimento quàm quod in totius belli euentum afferrent momenti aliquid. bis deinde in acie cruento sed æquo marte certatum est, quādo pertesis morarum utrisq; placuit totis uiribus decernere: productisq; à peritissimis ducibus in mediam castrorum planiciem exercitatissimi milites mira edebant facinora, alternis facientes & excipientes impetum. interim stantes in munitionibus sublimes spectatores ancipitis certaminis & nunc huc nunc illuc inclinantis uictoriæ, rem fortiter gerentibus suis militari acclamatione accendebant animos: fessos uerò & cedentes gemitu ac precibus reuocantes in prælium, non sinebant uirtutē prorsus abijcere: atq; ita utriq; supra uires durabant in periculis. tandem exacto die per pugnam dubiam, superuenientibusq; tenebris, utriq; in sua castra nō inuiti se receperunt. Postero die sepultis cadaueribus, curatis saucijs, integrorum copijs suppletis, quoniam libuit instaurare prælium, eodem quo pridie loco congressi usq; ad noctem pugnauerūt, Romanis in utroq; cornu egregie uincentibus. præerat autem in dextro ipse Romulus, in sinistro Hetruscus Lucumo. mediam Sabinorum aciem unus sustentabat Metius Curtius, qui solus in causa fuit ne uincētibus cederēt, robustus uir manuq; promptus, & ob periculorum contemptum laudatissimus. hic mediam aciem curare iussus reiecit sibi oppositos. cumq; uellet etiam cornua Sabinorum laborantia iam pedemq; referētia restituere in integrum, cohortatus suos instabat hosti fugienti & petenti portas turbatis ordinibus, ita ut Romulum coactum semiperfectam uictoriam relinquere, cōtra uictricem hostium partem auerteret. Sic Sabinis hac parte leuatis tanto aduersario, rursum pugna æquata est, & in Curtianos auersus totus impetus. quem Sabini excipientes acriter restiterunt aliquandiu: dein ex aduerso confluentibus impares, sensim pedem referebant in castra, extremum agmen tutante Metio, ne fuga ordines confunderet. is enim resistebat inuehenti se Romulo, unde inter ipsos duces egregium certamen commissum est. sed cum iam exanguis telisq; confixus Curtius paulatim retrocederet, in paludem

cœnosam delatus est:quam cum nec deuitare cinctus hostibus posset, nec traijcere præ aqua in limo stagnante,armatus in eam sese coniecit. Romulus superuacuum ratus per paludem persequi periturum in uoragine,in alios Sabinos uertit impetum.ille uerò ægre tandem è palude cum armis eluctatus est & intra uallũ reductus. Locus is iam terra congesta repletus est,adhuc tamẽ ex illo casu uocatur Lacus Curtius, Romani fori meditullium ferè occupans.Romulus uerò cæteros persequens usq; Capitolium,et sperans se iam posse arcem capere,præter alia uulnera saxo è superiore loco in caput grauiter ictus semimortuus à proximis relatus est intra mœnia. ibi Romani non comparente duce territi in dextro cornu terga uertunt.sinistrum aliquandiu restitit, Lucumone clarissimo duce pugnam ciente tam uoce quàm manu,donec et ipse inuectus in medios Sabinos per latus traiectus cecidit. tum uerò uniuersis fugientibus Sabinos audacius persequentes usq; mœnia,iam'q; portis proximos,repressit erumpens cum Romulo globus iuuenũ,quos rex ad custodiam urbis reliquerat. iam enim se recollegerat ex uulnere.quo succurrente quantũ poterat, confestim mutata est fortuna partiũ.qui enim modo fugiebant,ut ducẽ suũ ex insperato uiderunt,receptis è recẽti metu animis,ordinibusq; instauratis, fine mora manus conseruerunt cum instantibus:& qui inclusi mœnibus nullum remedium putabant quin ui capta urbe uenirent in potestatẽ hostium,ad tam repentinam & inopinatam mutationem de salute sua cogitare cœperunt.erat autem hosti procliuis receptus in castra, è superę loco per uiam cauam refugienti, multiq; in ea fuga desiderati sunt. Hunc habuit ille dies euentũ dubij certaminis, quod post inopinatos partium casus uergente demum sole diremptum est. Sequentibus uerò diebus Sabini consultabant,utrum uastato quantum possent hostili agro reducendæ essent domum copiæ:an perseuerãdum in bello acceptis recentibus,donec præclarum ei finem imponerent.Durum enim erat uel abire infecto negotio,uel manere non succedente ut sperauerant. Quodsi descẽderetur in colloquium,qui solus restare uidebatur honestus belli exitus,id uerò sibi æque ac Romanis existimabant conducibile.Romani quoq; non minus,immo magis etiam q̃ Sabini,cõsiliorum erant inopes,incerti quid facerent.nam neq; retinere mulieres placebat neq; reddere: quod alterum uideretur nihil aliud q̃ confessio uictos se esse & ad quaslibet cõditiones accipiendas obnoxios: alterum multas miserias eos inspectare cogeret, agrorũ uastationem & iuuentutis fortissimæ quotidianos interitus. quod si priores mentionem fecissent amicitiæ,nihil æquum à Sabinis sperabant, ea maxime de causa,quòd qui se potiores existimant,non tam moderatis con ditioni-

ditionibus aduersarios demereri studeant, quàm iniquis premere. Inter has cogitationes partium, dum neutris uel pugnæ initium uel pacis mentionem facere audentibus tempus teritur, Romanorum uxores Sabini generis propter quas bellũ exortũ fuerat, cœtu facto absq; uiris arbitris inter se collocutæ, decreuerunt utrosq; inuitare ad fœdera, suasu Hersiliæ nõ obscuro inter Sabinos loco natæ fœminæ. hanc quidam aiunt iam nuptam inter cæteras puellas raptã pro uirgine: grauiores autores tradunt eam sua sponte mãsisse in urbe cum filia rapta, ut quæ unica illi fuerit. quod consiliũ postquam uniuersarum communi sentẽtia comprobatum est, regium senatũ adeunt: & post acceptam dicendi copiã oratione prolixa cum patribus conscriptis agũt, ut sibi bona ipsorum uenia cognatos suos adire liceat, affirmantes se certam spem concepisse conciliandæ inter duas gentes amicitiæ. His auditis in concilio rex & cæteri uehemẽter gauisi sunt, censentes solum hunc superesse perplexis rebus exitum: factumq; est senatusconsultum, ut quotquot Sabinæ haberent prolem, his domi penes maritos relictis pueris liceat legationẽ ad suospopulares suscipere. quod si quę matres sint plurium, hæ partem eorum aliquam secum ducãt, & dent operam ut duo populi coeant in amicitiam. post hæc exeunt lugubri habitu, quædam etiam ducentes secũ infantulos. ut uerò in castra Sabinorum uentum est, cum lamentis accidentes omnibus ad genua, magnam miserationem mouerunt inspectãtibus, nemine sibi temperante à lachrymis. moxq; admissas in concilium iubente rege causam aduentus dicere, autor huius consilij legationisq; princeps Hersilia longa & ad mouendos affectus cõposita deprecatione ad pacem uiris sui respectu impetrandam usa est, quandoquidem ipsæ belli suscipiẽdi causa fuissent: cuius conditiones, quod utrisq; bonum sit & cõmodum, ex communi ducum statuerentur arbitrio. oratione finita prociderunt uniuersæ cum pueris ad regis genua, nec surrexerunt nisi subleuatæ à suis, æqua omnia quantum in se esset pollicẽtibus. ac mox cum iussissent eas excedere, consultatione inter se habita, decreuerunt de reconciliatione agere: interpositisq; primùm inducijs, paulo post fœdus inter reges ictum est, & iureiurando firmatum, his pacis legibus: ut in urbe regnarent pari potestate honoreq; Romulus ac Tatius, & ut ea deductum à conditore seruaret uocabulum, ciues uerò in uniuersum à Tatij patria quirites denominarẽtur. Sabinis ius ciuitatis Romanæ ut daretur quicunq; id cuperent, utq; hi communicatis utrinq; sacris reciperẽtur in tribus & curias. Sic ante aras icto fœdere circa mediam sacram uiam permixti se inuicem consalutauerũt. Dimissis deinde cum suis copijs ducibus cæteris, Tatius rex cum tribus illustrissimis uiris Romæ habita-

bitaturus ſubſtitit. hi poſteritatem honoratã poſt ſe reliquerunt, Voleſus Valerius, Tallus cognomine Tyrannus, & Metius Curtius qui paludem armatus euaſerat, cum quibus cognati & clientes manſerunt non pauciores indigenis. iãq; ordinatis rebus uiſum eſt regibus, quando plebeia multitudo non parum creuiſſet, duplicare patriciorum numerum, allectis in eum ordinem è nouorum incolarũ numero illuſtriſſimis familijs, & ex his quoq; patricijs centum ſelecti ſuffragio curiarum aſcripti ſunt ad ueterem ſenatorum numerum. id quod uno conſenſu omnes Romanæ hiſtoriæ conditores prodũt, pauci tantum de numero aſcriptorum uariant, nõ c. ſed L. in ſenatum fuiſſe allectos. De honoribus item, quos mulieribus reges conceſſerunt ob nauatam in eis reconciliandis operam, non inter omnes Romanos ſcriptores conuenit. Sunt enim qui ſcribant eas & donis multis magniſq; remuneratas à regibus, & triginta quas diximus curias accepiſſe illarũ nomina, quòd totidẽ in legatione fuerint. Sed Terẽtius Varro hac parte diſſentit à reliquis, aſſerens iampridem curijs nomina impoſuiſſe Romulũ, cũ primùm diſtribueret multitudinẽ, partim à ducibus, partim à ueteribus patrijs: nec in legationẽ profectas triginta, ſed dẽptis tribus xxx ſupra quingentas: nec putat uериſimile, reges nulla ratione tot mulierum habita, paucis earum uoluiſſe hunc honorem concedere. uerùm hæc nec ſilẽtio præterire, nec prolixius memorare, libuit. De Curibus autem, ex qua urbe Tatius cum ſuis uenerat, quando huc nos deduxit narrationis ſeries, ſic accepimus. In Reatino agro, quo tempore Aborigines eum tenebant, uirgo quædam indigena claro genere prognata choros ducebat in templo Enyalij. hunc Sabini, ſicut eos ſecuti Romani, Quirinum nominant, nondum ſatis certi Mars' ne is ſit an quis alius honore Marti ſimilis. nam quidã uni deo bellorum præſidi nomen utrunq; tribuunt, alij duorum hæc putant eſſe numinum. In huius dei templo ſaltans puella repẽte diuino furore correpta choream deſeruit, & in ſacrarium ſe curſu proripuit. deinde à loci genio cõpreſſa, ut uulgo uiſum eſt, filium edidit nomine Mediũ, Fidium cognomine. is uirilem ætatem ingreſſus & forma ſupra hominem fuit, & in re militari longe præcellentiſsimus eſt habitus. cumq; captus eſſet condendæ urbis cupidine, collecta magna manu ex agris finitimis, breui Cures repleuit habitatoribus, uocatas ut quidam putant à genio cuius dicebatur filius: aut à haſta, ſicut malunt alij. cures enim Sabini haſtas nominant. Ita Terentius Varro ſcriptum reliquit. Zenodotus Trœzenius hiſtoriarum ſcriptor narrat indigenas Vmbros primùm in Reatino habitaſſe, et inde Pelaſgorũ armis exactos ueniſſe in terram quam nũc habitant: mutatoq; cum ſedibus gentis nomine Sabinos pro Vmbris appella

appellatos. at Porcius Cato nomē Sabinis impositū ait à Sabino filio Sabi eius quē colunt illius regionis homines, et eum Sabum à quibusdam uocari dium Fidium. primam autē eorum sedem fuisse uicū quendam Testrinam nomine, unde expeditione facta Sabinos Reatinū agrum adortos tunc habitatū Aboriginibus, urbem nobilissimā ex eis cepisse Cutilias: ac mox sparsis latius colonijs, inter alias multas, sed immunitas, etiam urbē Cures ab eis conditā. regionem aūt illos occupasse à supero mari distantē circiter CCLXXX stadijs, ab infero uerò CC & XL insuper: in lōgitudinem patere paulo minus mille stadijs. Quin & aliam opinionē in Sabinorū historijs domesticis cōperimus, Lacedæmonios eò deduxisse coloniā, quo tēpore Lycurgus tutor sui nepotis Eunomi Spartanis leges cōdidit: quarū seueritatē pertesos quosdā, secessione à cæteris facta, urbē deseruisse in perpetuū. deinde enauigato lōgo maris tractu, qualiscūq; terræ desiderio fecisse uotū, quocūq; terrarū primùm appellerent, id posthac fore sibi domiciliū. cūq; delati essent ad Pometinos campos Italiæ, agrū quò primùm uenerūt appellasse Feroniam, memores ꝙ eos huc illuc per mare ferri cōtigerat: templū quoq; cōstruxisse diuæ Feroniæ cui uota fecerūt, quam nūc una litera mutata uocāt Faroniam. ex his quosdā habitasse inter Sabinos, & ideo mores eorū accedere ad disciplinā Laconicā, præcipue quantū ad belli studia, frugalitatē, & uictus duritiē attinet. Hæc de Sabinorū origine. Cæterū Romulus atq; Tatius cū suis & urbē confestim auxerūt additis alijs duobus collibus, Quirinali Cælioq;: et diuisis habitationibus seorsum degebāt proprijs & separatis in regiōibus, Romulo tenēte Palatiū eiq; contiguum montē Cælium, Tatio uerò Capitoliū quod primū occupauerat, et Quirinalem collē. ijdem planiciē Capitolio subiectam, excisa sylua, et stagno quod propter loci cauitatē erat aquarū è uicinis mōtibus manantiū receptaculū, terra cōgesta repleto, in huius quod nūc est fori usum uerterūt: ubi magna hominū frequētia negotiabatur circa Vulcani tēplum paulū supra forū eminēs. exstructis quoq; tēplis aras consecrauerūt dijs quibus in pugna uouerāt, Romulus Ioui Statori, apud portā Mugoniā ducentē è uia sacra in palatiū, ꝙ exercitū ipsius fugientē deus post preces stare fecisset & uti uirib. Tatius uero Soli & Lunæ, Saturno et Rheæ, pręterea Vestæ et Vulcano, Dianæ et Quirino, alijsq; dijs quos nominare Græcis nō est facile. in omnibus etiā curijs mēsas Iunoni Curitidi posuit, quę ibi sitę sunt nostro quoq; tēpore. Ita per quinquenniū concordes regnauerūt, in quod spacium incidit cōtra Camerinos expeditio gesta cōmunibus auspicijs. nam cū agrū eorum infestarēt, & sæpius res repetētibus cōtumaciter pernegarent ius suū, ausos cōgredi fusosq; ac fugatos, oppido etiā ui capto armis

mis ademptis mulctauerunt & agri parte tertia. quem illi cum iterum incursarent, egreßi obuiam die tertia deuictorũ acie bona omnia contulerunt suis militibus. ipsos quotquot uellent Romæ habitare permiserunt. erãt autem fermè quatuor milia, quos in curias distribuerũt, & urbem eorum fecerunt Romanã coloniam. hanc olim Albani multo antè quàm Romam condiderant: temporibus autem priscis Aboriginum fuit domicilium cum primis nobile. Sexto demum anno ad solum Romulum urbis principatus rediјt, Tatio per insidias extincto, quæ illi ab optimatibus Lauiniensium tali de causa structæ sunt. Tatiј amicorum quidam cum manu latronum excursione in agrum Lauiniensem facta, res eorum depopulati, pecorum quoq; greges abegerãt: ipsos dominos propugnare conatos partim occiderãt, partim sauciauerant. cumq́; ad quos hæc iniuria pertinebat mißis in hoc legatis iure agerent, Romulus censuit eius autores dedendos his ad supplicium. Tatius uerò pro amicis contendens, indignum aiebat ab inimicis ad pœnam duci aliquos, idq; ciues ab exteris, postulans ut ipsi querelas suas Romæ apud iudices deponerent. sic legati indignabũdi re infecta dimißi sunt. eos Sabinorũ quidam subsecuti, repertos in uia ubi nox & sopor oppresserat, stratos in ipsis cubilibus aliquot fæuum in modum confodiunt, direptis etiam sarcinis, reliqui maturius exciti suam in urbem refugiunt. Post hæc frequẽtes legationes tam è Lauinio quàm ex aliјs urbibus accusabant uiolatores iuris gẽtium, bellum denunciantes si abiret impune tantum facinus. Tum Romulus eam legatorum iniuriam grauem, ut erat, & expiatione celeri habere opus existimans, ut proculcata lege sanctißima, uidensq; rem nõ esse curæ Tatio, nihil cunctatus comprehensos noxios & uinctos legatis abducendos tradidit. Tatium uerò simul ira, quasi hac deditione læsum à regni socio, simul abducendorum miseratio subiјt, quod etiam cognatorum eius unus obnoxius esset ei piaculo: moxq; milite stipatus accurrens sontes eripuit. nec ita multo post, uel sicut quidam produnt, cum Romulo profectus Lauinium sacrorum causa, quæ reges oportebat diјs patriјs pro salute urbis facere, coortis in eum cæsorum legatorum amicis ac cognatis, ante aram secespitarum & ueruũ ictibus confectus est: uel si Licinio credimus, neq; cum Romulo neq; sacrorum causa cũ uenisset, sed solus suasurus læsis ut iras remitterent, indignatione plebis ob non deditos ex sententia Romuli ac senatus noxios, & necatos cognatorum impetu, non amplius ualens instantem uindictam effugere, lapidibus est obrutus. Hic finis Tatiј fuit, post trienne bellum exacto quinto anno cõmunis cum Romulo imperiј. Sepultus est Romæ honorato funere, quotannisq; manibus eius publicè instaurantur inferiæ

feriæ. Romulus autē denuo solus principatū adeptus, primò ut se purum sceleris in legatos cōmissi ostenderet, igni & aqua interdixit omnibus noxijs, qui post Tatij cædem Roma profugerāt: deinde cōiuratos Lauiniēsibus ad suū tribunal sistentibus absoluit, quòd uiderētur factum id iure tueri, uim esse pro ui redditā. His peractis exercitū contra Fidenas duxit; urbē XL stadijs à Roma dissitam, magnam tunc & populosam. Cum enim à Crustuminis Romam fame laborantē commeatus deueheretur nauigijs fluuialibus, ea Fidenates aggressi diripuerunt, cæsis etiam uectoribus qui repugnare ausi fuerant, resq́ repetentibus iure contempto negauerāt. quibus iniurijs cōmotus Romulus in agrum eorum cum ualido irrupit exercitu, ingentiq́ præda potitus parabat suos domum reducere: sed Fidenatibus obuiā progressis manus cum eis conseruit: commissoq́ acri prælio, multis utrinque desideratis uictoria penes Romanos fuit. rex tergo hærens fugientiū, uelut agmine uno penetrauit intra mœnia. Captam primo impetu urbem, supplicio de paucis sumpto, impositoq́ CCC uirorum præsidio, parte agri mulctauit: quo suis militibus diuiso, hanc quoq́ Romanorum fecit coloniam. eam Albani olim condiderant quo Nomētum simul & Crustumium tempore, tribus fratribus colonias deducētibus, quorū natu maximus Fidenarum fuit conditor. Post hæc Camerinos bello repetijt, qui colonos Romanos secum habitātes per insidias oppresserant, grauante urbē pestilentia. freti enim difficili Romanorum tempore, & putātes ea lue funditus eorū genus interiturum, alios occiderūt, alios eiecerūt ex oppido. Id scelus ulturus Romulus mœnibus eorum iterū expugnatis autores defectiōis affecit supplicio: prædaq́ cōcessa militi, agri dimidio præter iam antè distributā partem mulctatis præsidiū sat ualidum imposuit ad tollendū rerum nouarū studium, atq́ ita reduxit copias. De hoc hoste secundū triumphū egit, & ex manubijs Vulcano dedicauit quadrigas æreas, simulq́ suam effigiē cum Græco rerū à se gestarum elogio. Tertiū bellum gessit cum Veijs Hetruscorum tunc urbe potētissima, distante centesimo stadio. est aūt Athenis non minor, fundata in undiq́ prærupto scopulo. Belli prætextus Veientibus fuit clades Fidenatium: missisq́ legatis postulabāt ut Romani præsidiū inde abducerent, & agrū ademptum restituerēt ueteribus dominis. quo nō impetrato ualidum educunt exercitum, & castra prope Fidenas occulto loco muniunt. nō latuit tamen eorū aduentus Romulū, sed assumpta copiarum parte fortissima Fidenis hostem exspectabat: expeditoq́ utrinq́ ad certamen milite, in æquū locum signa cōtulerunt: & cōmisso acri prælio nox diremit incertos uictoriæ. Ac tūc quidem sic pugnatum est. nō multo pòst Romani aciem instau

rant,in qua cõsilio ducis adiuti superiores facti sunt. qui equites & pedites recens ab urbe submissos in propinquo hostiũ castris monte nocturno in insidijs collocauerat. nam hi cũ aliquãdiu spectassent æquatam in plano pugnam,mox ut signum quod cõuenerat acceperũt à Romulo,cũ magno clamore procurrentes inuaserunt terga Veientiũ,& integri iam fessos in fugam uerterunt facile.pauci tamen eorum ceciderũt in prælio:maior pars in fluuium Tiberim Fidenas prælabentẽ præcipitati,frustrata spe natatus necati sunt: quippe qui labore pugnæ delassati armis insuper impedirentur & uulneribus.quidam etiã imperiti nãdi,nec præ metu cõsiderantes periculũ,gurgitibus absorpti sunt. quod si mature post tentatam belli fortunã resipuissent Veientes, nequaquam sibi maiorẽ cladem accersiuissent.nunc sperantes renouato certamine abolituros se acceptã ignominiam,si maiore paratu hostem inuaderent, imparem futurum simul domesticis copijs, simul auxilijs ex Hetruria sociarum urbium,iterum bellum Romanis intulerũt:rursumq; apud Fidenas magno prælio uicti multos amiserunt in acie,plures uiui deuenerunt in potestatem hostiũ.castra etiam expugnata sunt plena pecunijs armisq; & mancipijs:naues quoq; fluuiales cum commeatu interceptæ,quibus captiuorum turba secũdo flumine Romam deuecta est.Hic tertius triũphus actus est à Romulo,longe quàm priores magnificentior.Nõ multo pòst legatis Veientium ueniam petentibus has pacis leges Romulus præscripsit mulctæ nomine.ut agrum Tiberi contiguum,qui uocantur septem pagi,Romanis traderẽt,utq; salinis abstinerent quæ sunt circa fluminis hostia: & ad tollendam renouandi belli suspicionẽ quinquaginta obsides adducerent.quas cum illi æquo animo accepissent, in columnam inscripsit conditiones icti cum eis fœderis.captiuos qui reuerti ad suos uoluerunt,dimisit absq; precio:malentes in urbe manere,quæ maior pars fuit,iure ciuitatis donatos distribuit per curias,asignato eis agro sorte diuidẽdo cis Tiberim.Hæc Romulo regnãte bella gesta sunt memorabilia.quòd aũt nullam propinquarũ gẽtium subegerit,in causa fuisse uidetur immaturus ipsius ducis obitus,de quo multa & uaria prodita sunt scriptorib. Qui fabulosius res eius narrant,aiunt apud milites concionantem,repente serenitate in atram tempestatem mutata,euanuisse ex illorũ oculis:creduntq; à patre suo Marte raptũ esse hominem.alij, quibus libẽtius crediderim,dicũt interfectum à suis ciuibus. cuius facinoris causam afferunt,quòd præter cõsuetum inconsulto populo dimisisset obsides acceptos à Veientibus,quodq; nõ amplius pari comitate dignaretur ueteres ciues atq; adscripticios,sed illos maiore haberet in precio, posteriores uerò despiceret.inuisa erat & crudelitas eius in delinquentium

suppli-

supplicijs. Romanorũ enim quosdam latrocinij conuictos à finitimis, nec obscuros uiros nec paucos sua unius sententia damnatos iussit de rupe dari præcipites. sed maxime offendebat arrogantia, quod legitimum regnum in tyrannidis speciem uerteret. his de causis aiunt patricios conspirasse in eius perniciem. necatum autem in curia: & ne cadauer compareret, frustatim corpus discerptum à senatoribus, elatumq́ꝫ sub togis, & clam terra obrutum. Alij cum concionem habetet extinctum dicunt à nouis ciuibus: ausos autem eam cædem oborto subitaneo nimbo & caligine, quando turba diffugiente à satellitio quoqꝫ destitutus sit: & diẽ huius casus propter fugã illam populi, hodieqꝫ fugã turbæ uocari. certè qui animas illustrium hominũ opinantur cælum conscendere, de hoc uiro ut id credãt faciunt prodigia cælestia quæ circa ortum eius pariter uisa sunt atqꝫ obitum. nam & cum matri eius inferretur uis incertum ab homine an deo, deliquiũ solis factum, terrisqꝫ interdiu tenebras nocturnis similes incubuisse aiunt: quod etiam necis ipsius tẽpore accidit. Hic finis Romuli, qui primus in urbe à se condita regnum tenuit, decesſitqꝫ sine liberis post exactum annum regni trigesimumseptimum, ætatis uerò quintum supra quinquagesimũ. iuuenis enim admodum rex factus est, natus annos octodecim, ut cõsentiunt qui res eius prodiderunt memoriæ. Sequẽti anno nemo Romæ regnauit, ad nouum interregum magistratum delata administratione reipublicæ, in modum hunc. Ducenti patres cõscripti ex quibus senatum rege Romulo constitutum diximus, distributi in decurias, decem uiris sorte cõmittebant urbis imperium. hi nõ simul, sed unus post alium quinis diebus lictores habebant cæteraqꝫ insignia regia, quæ ceu per manus tradebãtur à primo deinceps usqꝫ ad ultimũ. tum quinquẽduanus ille magistratus migrabat ad sequentẽ decuriã, & inde rursum ad aliam. Visum est deinde populo abrogare decemuirale imperium, offenso crebris mutationibus potestatũ, quod et dispar ingenium, nec uoluntas esset eadem in omnibus. Tum patris aduocata concione iusserũt tribus & curias de ordinanda republica dispicere, siue regibus siue magistratibus annuis mallent eius curam credere. Non tamẽ plebs optionem sibi uindicauit, sed reiecit eam in senatum, libẽter admissura utracũqꝫ probaretur illius præiudicio. patres uno omnes consensu regem petebant, sed de regnaturo cõuenire inter eos haud poterat, alijs unum aliquem è ueteri patrum numero regnare debere censentibus, alijs regnum deferẽdum potius ad quẽpiam ex adscriptis postea, quos nouos appellabant. Tandem post longam cõtentionem partium conuentum est utrinqꝫ in has cõditiones, ut uel ueteres senatores regẽ designarent, modo nõ è suo corpore, sed alium quem putarent maximẽ

idoneum,uel noui idem facerent.acceperunt electionem ueteres,& ha bita inter se longa deliberatione decreuerũt in hanc sententiam:quandoquidem ipsi iuxta conditiones excluderentur regno,nõ esse id committendum ulli ex insidiatoribus:sed quærendum externum aliquem neutri factioni obnoxiũ,quo maxime modo tolleretur omnis materia seditionis è comitijs regijs. Id cõsilium ubi placuit elegerũt Numam Põpilium Pomponis uiri apud Sabinos illustris filiũ,fermè quadragenariũ quæ ætas est prudẽtissima, & dignitate formæ planè regia præditum:cuius tum sapientiæ fama erat inclyta non solũ apud Quirites, uerum etiam apud gentes finitimas. In hunc ubi consenserunt,concione aduocata interrex ait decreuisse patres regi ut antè committendam republicã: seq; de communi sententia regem eligere Numam Pompilium:moxq; legatos è patriciorum ordine misit,qui hominem ad regnum ineundum adducerent,anno tertio sextædecimæ Olympiadis, qua stadiũ uicit Pythagoras Lacedæmonius. Hactenus nihil possum contradicere his quæ de hoc uiro prodũt historici: sed in his quæ subiungunt ambiguus hæreo. nam multi scribunt eum fuisse Pythagoræ discipulum,& quo tempore ad regnum Romanũ uocatus est,apud Crotonem egisse philosophiæ dantem operam,id quod ratio temporum non patitur:quando nõ paucis annis,sed totis quatuor ætatibus Pythagoras fuit Numa posterior,sicut constat ex monumentis ueterum. nam hic circa medium sextædecimæ Olympiadis Romæ regno potitus est:Pythagoras uerò post quinquagesimam demũ Olympiadem docuit in Italia. Quin & ualidius argumentum habeo,nõ conuenire cum supputatione temporum quæ de huius disciplina tradũt scriptores: quia nondum erat Crotoniensium urbs quando Numa Romam ad regnũ accitus est.integro enim quadriennio post assumptum à Numa principatum Myscelus eam condidit, XVII. Olympiadis anno tertio.unde satis apparet eum nec potuisse affectari Pythagorã qui quatuor pòst ætatibus exactis floruit:neq; Crotone degere cum ad regnum uocaretur,quæ nondum condita fuerat. Sed si licet meam opinionem proferre,uidentur mihi qui hoc scripserunt occasionem sumpsisse duabus ex rebus confessis, Pythagoræ habitatione in terra Italia, & sapientia Numæ celebrata uno ore omnium: atque ita contexuisse hæc,& eum fecisse Pythagoræ discipulum, non considerantes ut ego nunc,an eodem illi uixerint tempore: nisi forte quis antiquiorem hoc Samio proferat alium Pythagoram doctorem sapientiæ, à quo suam Numa mutuatus sit: quod nescio quomodo demonstrari possit,cum in nulla quod equidem sciam uel Romana uel Græca reperiatur historia. Sed de his hactenus. Cæterũ Numa legatis ad regnum

se

se uocantibus non statim assensus recusauit aliquandiu:tandem fratribus unà cum patre deprecantibus ne tantum honorem ultro oblatum reijceret,suscepit potestatem regiam. quo Romam renũciato mirum in ciuitate excitum est hominis nondum uisi desiderium,omnibus certo argumento sapientiam eius colligentibus, quando regnum in quo cæteri summam felicitatis ponerent, ut rem uilem & aspernãdam contempserit. quapropter populariter itum est uenienti obuiam, deductusq; est in urbẽ cum honorificentissimis acclamationibus gratulantium. comitijs deinde curiatis declaratus rex, accedẽte quoq; patrum suffragio,deniq; auspicijs diuinitus missis inauguratus regnum adeptus est. Hunc uirum negant Romani ullam expeditionem fecisse,sed pietati ac iustitiæ uacantem pacato uniuerso regni tempore ciuitatem ornasse institutis optimis:& mira quædam de illo prædicãt, ad deûm monita referentes eius sapientiam. fabulantur enim congressum sæpius cum Egeria nympha,cuius è præceptis hauserit regiã prudentiam. alij non nympham,sed unam Musarum palàm ad eum uentitasse perhibent. cum enim prisci illi quirites parum creduli pro figmẽtis haberent quæ audirẽt de dijs, uoluisse eis manifesto signo facere fidem suæ cum numinibus cõsuetudinis, ipsaq; iubente uocasse domũ præcipuos ciuium:ostensaq; uili supellectile atq; apparatu qui non caperet frequens conuiuium,tunc dimissos inuitasse ad cœnã sub uesperam. quibus ad condictam horã reuersis ostendisse lectisternia splendida, mensasq; refertas multis egregijs poculis:ac mox discũbere iussis epulum præbuisse instructum omnigenis ferculis, qualia nemo facile pararet quantumuis longo tempore. Romanos uerò attonitos tam uario spectaculo, constanter posthac opinatos deam quampiam cum illo familiariter degere. At qui fabulis locum nõ relinquũt in historia, Numam hæc de Egeria dicunt finxisse, ut hac religione deuincti, leges ab ipso uelut ex autoritate deorum latas libentius admitterent: idq; exemplo Græcorum factum, Minois Cretẽsis & Lycurgi Lacedæmonij: quorum alter Iouis colloquia simulauit in Dicta monte, ubi eum à Curetibus educatum insulani prædicãt, ex cuius antro leges ille retulit quasi à Ioue acceptas: alter, uidelicet Lycurgus, profectus Delphos, ex Apollinis præscripto se leges tulisse uideri uoluit. uerũ ista fabulosa, maxime quæ ad deos pertinent, quoniam longo sermone habent opus, nunc missa faciam, dicturus potius quanta bona Romanos ex huius regis principatu percepisse in ipsorum monumentis reperio, si prius præmonuero quàm perturbatam rempublicam administrãdam susceperit. Post Romuli obitum cum per integrum annum penes senatum esset potestas publica, ipsi inter se patres dissidere cœperunt & cõtendere

dere: dum ueteres coloni Alba profecti deducẽte ipso Romulo, tam in sentẽtijs autoritatem, quàm in gerendis honoribus prærogatiuam sibi usurpant, & obsequiũ à nouellis postulant: nihil concedentibus qui posterius in patrum ordinem adscripti sunt, & par honorũ ius uindicantibus, præcipue uerò Sabinis, qui ex fœdere icto cũ Tatio cõmunicatam ex æquo ciuitatẽ cum antiquis urbis habitoribus iactabãt. Senatu dissidente clientelas quoque mali huius contagiũ corripuit: ad hæc non parua plebis pars nuper in ciuitatẽ recepta, quia nullum etiam tũ bellum Romuli ductu gesserat, ideo neglecta neque agros habebat neque ulla cõmoda. hæc egena & sine lare iniquo animo ditiores ferebat, ad res nouandas procliuior. His procellis iactatã rempublicã Numa excipiens, primùm egenam illam turbam refouit diuisis agris quos Romulus ex hostico quæsiuerat, atque etiã bona parte agri publici. deinde patricium ordinẽ pacauit relictis penes urbis cõditores suis honoribus, nouellis colonis alios pro his attribuens. Instaurata ordinum concordia, ut de cõmuni consilio prouideretur reipublicę, & Quirinalem collem cõplexus ampliatis mœnibus, tum demũ alijs institutis animum adiecit, duarum rerum in primis ratione habita, quas existimaret magnopere pertinere ad felicitatem ciuium. Pietatem ante omnia docuit homines, quòd omnia bona dij darẽt, dataque cõseruarent mortalibus: deinde iustitiã, per quam concessis diuinitus cõmodis frui liceat. quorum utrunque quibus legibus ac institutis fundauerit & auxerit, prolixum opinor esset scribere, & parum necessarium, præsertim in Græca historia: attingam tamen quædam capita, unde satis apparebit illius uiri propositum, & à diuini cultus forma faciam initium. Ergò quicquid legum atque rituum à Romulo traditum accepit, in honorem autoris immotum reliquit ut optimum: quòd si quid animaduertit ab illo prætermissum, id de suo addidit, cõditis multis sacellis nequem deum inhonoratũ sineret, multis etiam templis & aris, attributoque suo cuique numini festo, & assignatis qui sacra curarent sacerdotibus, latisque legibus de deorum cultu, purificationibus, expiationibus, cæterisque sacris ac cerimonijs, adeò ut hac parte longe à tergo relinqueret quamuis ciuitatem siue Græcam siue barbaram quantumuis pietatis nomine celebrem. Ipsum quoque Romulum ut angustiorem homine, templo honorauit et sacrificio, quod alternis annis in Quirinali colle instauratur. nam cum adhuc non satis constaret, à dijs 'ne raptus esset, an interceptus insidijs hominum, prodijt in forum Iulius oriundus ab Ascanio, bonus colonus & inculpatæ uitæ uir, & in quẽ nulla corruptelæ suspicio caderet: dixitque sibi rure domum redeunti uenientem ab urbe obuium factũ Romulum, seque his uerbis affatum: nuncia meo nomine Romanis

manis Iuli, in deorum cœtum me duci à meo genio qui nascenti contigit. iam enim mortale æuũ expleuimus. Quirinus sum qui te alloquor. Porrò Numa omnia quæ ad religiones ac cerimonias pertinent octo libris iuxta totidem sacerdotum genera cõplexus est. primus sacra triginta curionum continebat, quorum erat publice pro suis curialibus rem diuinã facere. secũdus spectabat ad stephanophoros ut nos Græci uocamus, ut ipsi Romani, flamines, dictos à capitis gestamine, quo hodieq; utuntur: id enim coronæ speciem referẽs flama nominãt. Tertia sacra peragebant tribuni celerum, quos equites ac pedites regũ stipatores fuisse diximus. nam & hi solennia quædam habebãt sacrificia. Quartus ordo erat de cœlo signa obseruantium, eaq; publica à priuatis discernentium. hi ab una suæ artis specie Romanis dicuntur augures, nostris hominibus οἰωνοπόλοι, totius diuinatoriæ peritissimi, siue quid è cælestibus signis, siue terrestribus conijciendũ sit. quinto loco erant uirgines ignis sacri custodes, quas illi à sua dea uestales nominãt, cui rex hic primus templum sacrauit & cultrices uirgines. de his ut aliquid dicamus præsens argumentũ postulat. multis enim Romanæ historiæ scriptoribus uisa est hic disquirẽda rei ueritas. quidam enim Romulum huius templi conditorẽ existimant, absurdum rati si uir rerum diuinarũ peritus non ante omnia publicũ urbis larem sacraret, præsertim educatus Albæ, ubi uetus eius deæ sacrariũ fuerat, & penes ipsius matrem sacerdotiũ. cumq; duo sint sacrorum genera, publica & gentilitia, necesse aiũt utroq; nomine illa nõ neglecta esse Romulo. Nihil enim publico lare magis necessariũ, & ipse nulla sacra habuit magis familiaria, quippe oriũdus à maioribus per quos illa trãsportata fuerant ab Ilio, atq; etiã natus ex huius diuæ sacrifica. Sed isti qui hoc templum malunt Romuli esse q̃ Numæ ædificium, quod ad rempublicam attinet recte existimãt oportuisse primum aliquem focum esse cõmunem omniũ ciuium, nec hoc ignorasse conditorẽ urbis pro sua sapiẽtia: cæterũ quod priuatim ad huius tẽpli apparatũ spectat & ad sacratas deæ uirgines, uidentur mihi parũ intelligere. Neq; enim locũ in quo sacer ignis asseruat, huic deæ dicauit Romulus argumẽto certissimo, quãdo quidẽ situs est extra quadratã Romã quã ille munijt: publici aũt laris focũ omnes solẽt in præcipua parte urbis locare, nemo extra mœnia. neq; uirgines deæ sacerdotes instituit, memor fortasse materni dedecoris, quæ inter illius ministeria uirginitatẽ amiserat: haudquaquã idoneus futurus ultor iuxta leges patrias si quã uiolasse pudorẽ deprehẽdisset, ne sibimet refricaret probrũ domesticũ. quapropter nullũ fecit publicũ Vestæ templũ, nec uirgines sacerdotes optauit ut illã colerẽt: sed per singulas curias focũ dicauit ubi curiales rẽ diuinã facerẽt: eisq;

facris curiones ipfos præpofuit, iuxta morẽ qui adhuc feruatur in antiquifsimis Græcorum urbibus. in his enim prytanea quæ uocantur facrata funt, & ad fummum magiftratum cura eorum pertinet. at Numa regno potitus relictis fuo loco focis curiatim pofitis, unũ infuper omnibus communem effe uoluit medio capitolium inter & palatium fpacio, cum iam hos colles idem murorum ambitus cingeret, quà inter utrunq; fitum erat forum tẽpli fedes, cuius cuftodiam Latino more afsignauit uirginibus. nec fatis cõftat quid fit quod intra facram ædem feruatur, cur'ue commiffum fit curæ uirginum. quidam enim negant quicquam ineffe nifi ignem illum omnibus confpicuum: uirginibus autem merito potius q̃ uiris creditum, quod quemadmodum uirgo incorrupta, ita ignis incontaminatus fit: atq; ita caftifsimo numini gratam effe rem apud mortales itidem purifsimam. cæterũ ignem dicatum Veftæ, quod ea fit terra fita in mũdi meditullio, unde fublimes illi ignes defumant fomitem. alij tradunt præter ignem occulta quædam facra in deæ fano effe depofita, folis æditui cognita & uirginibus: adduntq; argumentũ non leue ex eius incẽdio quod accidit quando primum Romani cum Pœnis bello conflictabantur propter Siciliam. tunc enim uirginibus metu diffugientibus, æedituorũ unus L. Cæcilius Metellus uir confularis, is qui deuictis in Sicilia Carthaginenfibus in celebri illo triumpho CXXX elephantos traduxerat, pofthabito publicæ utilitati priuato periculo irrupit in ardens penetrale, facraq; à uirginibus deferta è flammis eripuit: quamobrem honores maximos à ciuitate grata eft promeritus, ficut ex elogio patet, quod afcriptũ eft eius ftatuæ in Capitolio. ex hac confeffa re nectunt coniecturas proprias. quidam dicunt hic feruari partem facrorum Samothraciæ, quæ quondam ex hac infula Dardanus in urbem à fe conditam deportauerat: eaq; capta Aeneas Troia profugus fecum attulit in Italiam. alij Mineruę llienfis effigiem effe ueram & notam Aeneæ perito rerũ talium, cum alteram ad huius fimilitudinem formatam Achiui furto fuftulerint: cuius facti crebra mentio reperitur apud poetas æque ac hiftoricos. ego fanè à multis accepi cuftodiri à uirginibus non folum ignem fed & facra quædam uulgo incognita: ea tamẽ nec ipfe fcrutari aufim curiofius, nec alijs fas puto. Virgines autem quæ deæ facris operabantur quatuor erant ab initio, & ius optandi eas penes reges effe Numa uoluit: poftea tamẽ propter facrificiorum multitudinem ad fenarium numerum auctæ in eo hodieq; permanent degentes in deæ fano, à cuius aditu nemo arcetur interdiu, fed pernoctare intus fas eft uiro nemini. has neceffe eft per XXX annos manere puras à nuptijs, facrario fer uientes & legitimis cerimonijs, ac primo decẽnio rationem facrorum

eas oportebat discere, sequẽti exercere, postremo docere alias. post exactum uerò annum trigesimum nihil uetabat eas positis coronis reliquisq; insignijs sacerdotij cui uellent nubere: feceruntq; id paucæ aliquot, sed parum læto uitæ exitu & ominoso apud cæteras, ita ut libenter posthac uirgines æuum exigerent in deæ contubernio. ac tum demum in defunctæ locum alia sublegebatur à pontificibus. honores autem eis exhibentur à ciuitate multi & eximij, propter quos nec liberorum nec nuptiarum tangũtur desiderio. pœnæ quoq; si qua delinquat graues sunt propositæ, quas pontifices ab illis exigunt, flagris cædentes deprehẽsas in leuiore crimine, stupratas uerò miserabili lõgeq; fœdissimo tradẽtes supplicio. uiuæ enim funebri pompa efferuntur, amicis ac cognatis cũ lachrymis lecticam prosequẽtibus: delatæq; ad collinam portã extra muros in subterranea cella sepeliũtur, nec monumento dignatæ nec parẽtatione alijs' ue solennibus defunctorum honoribus. admissum autẽ circa sacra piaculum tum alijs prodigijs deprehenditur, tũ maxime si ignis extinguatur, quod formidolosissimũ Romanis habetur, ut perniciẽ ciuitati minitans, quacunq; tandem causa acciderit: & post multã procurationem alium ignẽ in templum inferũt, sicut suo loco dicetur aptius. illud cũ primis est memorabile, quẽadmodum dea periclitãtibus falso crimine uirginibus opem attulerit: proditum enim est & creditũ à Romanis, tametsi uideatur incredibile. certè qui se dediderunt tollenti diuinã prouidentiam philosophiæ, si tamen ea philosophia dicenda est, irridentes quicquid de præsentia deorum uel Græci narrant uel barbari, has quoq; historias naso suspendent ut commenta arrogantiũ hominum, non putantes deorum ulli curæ esse res mortalium. at qui deos non liberant respectu hominum, sed existimant tam malis infensos q̃ bonis propicios, propter magnam rerum cognitionem non grauabuntur credere uisa sæpe negocijs hominum adesse numina. Ergo cum olim defecisset ignis negligentius asseruante Aemilia, quę alteri è uirginibus nouicijs & adhuc rudimenta cultus discentibus eam curam commiserat, ferũt admodum ciuitatem turbatam, inquisitionemq; habitam à pontificibus ne forte parum caste sacrum focum sacerdos tractauerit. Tum uerò Aemiliam insontem quidem sed inopem in tali casu cõsilij, sacerdotibus cæterisq; uirginibus inspectãtibus ad arã manus tendentẽ dixisse: Vesta Romanæ urbis custos, si tua sacra sancte ac pure per XXX fermè annos obij, casto animo & illibato corpore, ades mihi nunc & fer opẽ, neue despicias tuã sacerdotẽ miserrimo periturã exitio. q̃ si quid incestũ admisimus, meo supplicio tollat̃ ciuitatis piaculũ. his dictis abscisam carbasinæ stolæ quam erat induta laciniã iniecisse foculo; ad eas preces è frigido cinere ac ne

scintillam

ſcintillam quidem retinēte flammam emicantē corripuiſſe carbaſum, ita ut nec procuratione ulla nec inſtaurato aliàs igne ciuitati opus fuerit. ſed mirabilius etiam eſt quod dicam & ſimilius fabulæ. Aiūt unam ſacrarum uirginum nomine Tuciam accuſatā à quodam, non quòd ignem extingui paſſa ſit, ſed quòd probabilibus argumentis ſuſpecta eſſet uiolatæ pudicitiæ, teſtimonijs etiā licet falſis eodē accedentibus. itaq; iuſſam pro ſe dicere, promiſiſſe re nō uerbis euaſuram ſe eam calumniam: ſimulq; inuocata dea ut ſibi dignaretur eſſe dux uiæ, petijſſe Tiberim ſacerdotū permiſſu & proſequēte uniuerſo populo. cūq; acceſsiſſet flumen, cōtra uulgatum illud adagiū auſam haurire aquā cribro uacuo, eamq; uſq; in forū perlatam effudiſſe ad pedes pōtificum. addunt accuſatorem eius poſthac multū diuq; perquiſitū nec uiuum uſquam cōparuiſſe nec mortuum. Hæc de auxilio deæ pauca è multis dixiſſe ſufficiet. Cæterū ſexta pars legum ad religiones pertinentium tractabat iura eorū quos Romani uocant ſalios ab ipſo Numa inſtitutos & ſelectos XII præcipuos ordinis patricij, qui ſacra in palatio celebrant, palatinorū cognomine. nā agonales ſiue ut quidā appellare malunt collini Salij habent in collino tumulo ſacrariū, poſt Numam inſtituti à rege Hoſtilio, ſicut bello Sabino uouerat. totum id ſaliorū genus ſaltatores quidam ſunt & laudatores deorum belli præſidum. Feſtum autē eorum incidit in panathenæa noſtra menſemq; Martiū, agiturq; publice ad dies aliquot: per quos tota urbe choreas ducunt uſq; in forum et Capitolium, aliaq; loca tam priuata q̄ publica, æreis balteis cincti ſuper pictas tunicas, et induti aſtrictas fibulis prętextas quas uocāt trabeas: quæ Romanorū ueſtis eſt propria & honorata cū primis. geſtant etiā capitibus quos uocant apices, faſtigiatos in altū pileos: Græci appellant cyrbaſias. accingūtur autem ſinguli gladio, dextra tenētes lanceam aut uirgā, aut tale quid aliud: ſiniſtra uerò ancile Thraciæ cætræ ſimile. id ſcutum eſt oblongum & anguſtius: qualia dicuntur eſſe apud Græcos geſtamina eorum qui ſacris curetū initiati ſunt. Et quantum ego intelligo ſalios in Græcum ſermonem curetes licet uertere, quaſi κούρας ab ætate appellatos noſtris hominibus, Romanis uerò à continuato tripudio: unde etiam ſaltatores in uniuerſum nominant eos qui delectantur chorearum generibus. quam meam coniecturam tanti apud ſe quiſq; ualere ſinat quanti uult. geſticulantur enim militariter ad tibiæ modulos nunc ſimul nunc per uices, interim canentes pæana quendam patrium. ſaltationem autem armatam quæ colliſis ad ſcuta gladijs crebros ciet ſtrepitus, ſiquid credendum eſt antiquis ſcriptoribus, primi curetes inuentam tradiderunt poſteris: de quibus uulgatior eſt fabula quàm ut hic repetenda ſit. Inter hæc ſcuta quæ uel

ſalij

salij gestant, uel ministri ipsorum contis suspensa circumferunt, cum sint ualde multa, unum dicunt delapsum cælitus. hoc repertum esse in Numæ regia illatum eò à nemine: ac ne uisam quidem ad id temporis talem formam in Italia: quibus coniecturis à dijs demissum Romanis persuasum fuisse. quod cum Numa uellet per urbem festis diebus transferri à præstantissimis iuuenum, & annuis honorari sacrificijs, ueritum insidias inimicorum & furta ferunt fabricasse multa illi similia, usum opera & consilio Mamurij, ut ignotum esset insidiatoribus propter indiscretam cælestis similitudinem. Est autem uernacula & solennis Romanis saltatio curetica, ut licet intelligere cum ex alijs rebus multis, tum maxime è circensibus atque theatralibus pompis ac spectaculis. in his enim omnibus pubescētes pueri prætextati galeatique & ac cincti gladijs parmasque tenentes incedunt ordine: præcedūtque pōpam dicti ludiones à Lydis ut creditur inuētoribus huius ludicri, referētes mea sententia quandā saliorum imaginem. nam curetas non æque imitantur ut salij, nec cantu nec tripudijs. solebant autē ingenui ciues esse patrimi matrimique, nunc uerò admittūtur nullo conditionis discrimine. de quibus quid opus est plura scribere? Septima legū sacrarū pars dicata erat collegio fecialiū, quos Græci εἰρηνοδίκας dicerent. hi sunt selecti è præstantissimis familijs, funguntúrque per omnem uitam eo sacerdotio, primo Numa huius sacri magistratus autore. Vtrum autem ab Equiculis exemplum mutuatus sit, ut quidam existimāt, an ab Ardeatibus, nihil compertum habeo. hoc tantum possum affirmare, quòd ante Numam regem collegium fecialium Romæ non fuit. Id ille instituit cum imminere uideretur bellum cum Fidenatibus, nisi res ex agris Romanorum raptas sine bello mallent reddere, quod tandem eis facere necesse fuit. Sed quoniam Græci carent magistratu fecialium, de potestate illius dicendū est, ut quibus hactenus ignota fuit Romanorum pietas, mirari desinant semper eis felices contigisse bellorum exitus: quippe qui nunquam arma nisi iustis de causis sumpserunt, quod illis præcipue deorū fauorem conciliauit in rebus dubijs. longum autem esset recensere omnia fecialium officia, sed in summa sunt hæc: dare operam ne Romani ulli fœderatæ ciuitati iniustum bellum inferant. quòd si qua prior contra fœderis conditiones aliquid commiserit, legatos agere & uerbis primò suum ius repetere. quòd si dedignetur facere postulata, tum uerò bellum indicere. Itidem siqui illatam sibi contra fœdus querantur iniuriam, causam eorum cognoscere, & comperto crimine sontes comprehensos læsis dedere. iudicare item de legatorum iniurijs, & dare operam ut seruentur conditiones fœderum: pacem etiam conficere, aut si parum legitime facta

uideatur

uideatur irritam reddere. præterea si quid imperatores contra iusiurandum peccauerint cognoscere atq; expiare, sicut dicemus quoties incidet occasio. cæterum quando apud aliquam ciuitatem caduceatorum funguntur munere, hos ritus eorũ à maioribus accepimus. unus quispiam illorum electus à collegio, ueste augustiore suisq; insignijs uerendus ad infestorum hominum agrum profectus, cum primum fines eorum attigit, Iouem cæterosq; deos inuocans testatur à Romanis se uenire, iusq; suum petere. deinde iuratus ire se ad iniustam ciuitatem, & siquid mentiretur seq; suosq; ciues execratus, intra fines ingreditur, et quem primum obuium nactus est eum testatur, siue is urbanus sit siue rusticus, & repetitis eisdem precibus atq; execrationibus, ad urbẽ pergit. quam prius quàm ingrediatur, uel portæ custodem, uel primum quenq; in porta obuium similiter testatus ad forũ procedit: ibiq; stans magistratibus aduentus sui causam indicat, semper iusiurandũ & imprecationes adijciens. tum si damnatos autores iniuriæ deditosq; acceperit, abducens eos amicus ipse ab amicis discedit. quòd si tempus ad deliberandum peterent, post decem dies reuertebatur, idq; aliquando tertio. elapsis autem triginta diebus si nõ impetraret ius suum, obtestatus superos atq; inferos discedebat, hoc tantũ profatus, súper ea re per ocium deliberaturum Romanum populum. deinde assumptis cęteris fecialibus senatui renunciabat omnia se rite exsecutum, & si uelint bellum decernere, licere id illis per deos. alioqui siquid horũ omissum esset, neque senatui fas erat decernere bellum neque populo. Hæc sunt quæ produntur de fecialibus. Vltima Numæ institutorum pars continebat sacra maximi apud Romanos sacerdotij, & cuius potestas est amplissima. hi ab uno suorum operum, uidelicet sartiendo ponte sublicio, uocantur pontifices, summa autoritate præditi. nam de omnibus caũsis ad sacra pertinentibus iudicãt, tam inter magistratus sacrificos, quàm inter priuatos homines: nouasq; leges de sacris arbitratu suo cõdunt, sicubi destituuntur scriptis legibus: & magistratus, penes quos cerimoniæ sunt ac sacrificia, sacerdotesq; omnes examinãt: ministros quoq; sacrorum in officio continent, nequid præter solennes ritus faciant. à profano etiam & imperito uulgo cõsuluntur de cultu deorum ac geniorum, alijsq; religionibus. quòd siquem animaduertãt præscripta sua contemnere, eum mulctant pro delicti magnitudine. ipsi nullius potestati sunt obnoxij, nec tenentur ad reddendum rationem uel senatui uel populo. id genus sacerdotes siue sacri doctores siue sacrarum legum consulti, siue sacrorum custodes recte dicendi sunt, ego hierophantas nostris appellari dixerim. in defuncti locum alius solet subrogari, nõ populi suffragijs, sed qui collegio maxime uideatur idoneus

ex omni ciuium numero:nec nisi inauguratus ad sacerdotium admittitur. Atq; ita Numa de rebus diuinis leges instituit distinctas iuxta sacrorum genera, ne alia minutiora commemorem, quibus omnibus ciues ad pietatem longe q antea proniores sunt redditi. Quæ uerò ad frugalitatem ac sobrietatem uitæ faciunt, iustitiæ'ue studium sine qua non est stabilis concordia ciuium, multa sanè & egregia, partim cõprehendit scriptis legibus, partim in mores uertit longo usu & asuetudine. de quibus omnibus quia prolixũ esset dicere, duo tantũ præcipua cõmemorasse sat erit, ex quibus facilis cõiectura sit de cęteris. ut enim contenti proprijs aliena non concupiscerent cauit lege de terminãdis prædijs. cum enim unumquenq; iussisset agrum suum circumscribere, ac in finibus statuere lapides, hos sacros esse Ioui Terminali uoluit: iussitq; ut quotannis stato die res diuina eo loco in paganorum cœtu fieret, sacrato cum primis nobili festo in honorem deorum qui terminis tutelares præsident. Id Romani uocant terminalia, sicut lapides ipsos terminos, quos nostri uariante una litera termonas. quos siquis transferre ausus fuisset aut tollere, lege terminali caput eius his dijs de uouit, interfectori ipsius tãquam sacrilegi impunitate promissa & puritate à scelere. nec de priuatorum tantum agris hoc ius sanxit, uerum etiam de publicis, hos quoq; certis complexus finibus, ut Romanum agrum à uicinarum urbium agris terminales dij discernerent, & priuatum à publico: qui mos ex illo seculo reliquus Romanis religiose seruatur etiam nostro tempore. nam deos putant terminos, eisq; sacra faciunt, non hostias cædentes, quòd nefas sit cruentari hos lapides, sed liba cerealia frugumq; offerentes primitias. Debuerant autem etiam rem ipsam seruare ob quam consecrati sunt termini, & contenti proprijs possessionibus alienas nec ui nec dolo appetere. nunc non recte neque more maiorum à suis aliena disterminant, non lege sed cupiditate possessiones finiente, quod iniquum & indecorum est. Verum hæc alijs consideranda relinquimus. certe Numa his legibus ad frugalitatem ac temperantiam ciuitatem instituit. Cæterum quod ad ius pactorum attinet, excogitauit quiddam non animaduersum antea à quoquam eorum qui præfuerunt ordinandis potioribus rebuspublicis. uidens enim contractus coram testibus factos manere inuiolatos conscientiorum uerecundia, raróque in his admitti iniuriam: qui uerò sine testibus fiant, quorum maior est numerus, eos constare sola fide contrahentium, quo magis eam commendaret omnium affectibus, diuinos illi honores detulit. Iustitiam enim & Themin & Nemesim atque Erynnes satis cultus consecutas putauit à maioribus. fidem autem qua nulla res apud mortales maior aut sanctior, nondum

dignam uenerationem consecutam uel apud ciuitates uel apud priuatos homines. hæc cogitans primus publice templum sacrauit fidei, assignatis ex ærario uictimis quemadmodum dijs cæteris. recepta enim semel in ciuitatem firmitudo fidei, apud singulos etiam ciues erat ualitura plurimum. adeò ueneranda ea res habetur & inuiolabilis, ut sua cuique fides pro testimonio debeat esse próque iureiurando sanctissimo. & quoties alter cum altero contractum fecisset sine testibus, siqua exorta esset controuersia, eam dirimebat fides alterius litigantium. quin & magistratus & iudices in dubijs causis plerunque ex alterutrius partis fide ac sacramento suam interponebāt sententiam. huiusmodi necessarijs ad temperantiam & iustitiam præceptis Numa pulchriorem in republica induxit ordinem, quàm in priuata domo posset aliquis optimus paterfamiliâs. quod autem nunc dicturus sum, curam ciuitatis in rebus commodis & necessarijs acuit. cum enim cōsideraret multum ad cōseruandam frugalitatem & æquitatem facere necessariam rerum copiam, uniuersum agrum in pagos diuisit, & suum cuique magistrum, qui eum obiret atque curaret præposuit. hi crebro perlustrantes omnia, tam bonorum quàm ignauorum colonorum adnotata ad regem deferebant nomina. ille industrios agricolas collaudatos summa comitate prosequebatur: contrà segnes obiurgatione atque etiam mulcta castigatos accendebat ad colendos agros strenue. quo factum est ut uacantes à forensibus simul & militaribus negocijs, & ignauiæ otij'ue mulctam timentes, suis manibus operarentur, opes quas tellus præberet, ut iustissimas præferentes incertis ac periculosis militiæ commodis. atque hoc pacto nec subditi grauabantur iniquo imperio, & exemplum præbebatur tam finitimis quàm posteris: & propter optime constitutam rempublicam, nec foris bello nec domi seditione laboratum est. tantum enim aberat ut ullum bellum immineret à finitimis, ut etiamsi aliqua inter ipsos existeret contentio, non alium sibi quàm Numam & Romanos arbitrum quærerent: quem equidem inter celeberrimos felicitatis opinione uiros annumerare non dubitauerim. aderat enim ei & genus regium & rege digna species, & non inutilium disciplinarum studium, sed ad pietatem cæteràsque uirtutes conferentium. ad hæc regnum Romanorum iuuenis adeptus est, accitus ab ipsis ob celebre nomen in omni uirtutum genere, habuit'que subditos toto uitæ suæ tempore obsequentissimos: integris sensibus extremam ætatem attigit, facillima morte absumptus, nimirum confectus senio, & eodem propitiæ fortunæ tenore usus donec rebus humanis exemptus est. Excessit annum uitæ octogesimum, regnauit quadraginta & tres. insuper,
libe

liberos superstites reliquit mares quatuor, ut plerique sunt autores, unam fœminam: uel ut Cn. Gellius narrat, solam filiam: ex qua natus est Ancus Marcius, qui tertio post illum loco Romæ regnum tenuit. defunctum luctu publico & insigni monumento honorauit populus, quod situm est trans Tiberim in Ianiculo. Hæc sunt quæ de hoc rege accepimus à maioribus.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN. ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum, Liber tertius.

Continet res Tulli Hostilij, Anci Marcij, L. Tarquinij Prisci, tempus autem annorum XCIIII.

DEFVNCTO Numa Pompilio, reuersaq; ad patres administratione reipublicæ, post aliquot interreges suffragio populi creatos, regnũ uniuersæ ciuitatis consensu delatum suscepit Tullus Hostilius, ortus ut fertur oppido Medullia: quod ab Albanis olim cõditum, Romulus deditione captum fecerat Romanorum coloniam. nam inde auus eius Hostilius in urbem migrauerat, ubi uxorem Sabinã duxit Hersiliæ filiam, quæ autor fuit popularibus suis fœminis, ut bello Sabino ad patres pro maritis legatione fungerentur: quo facto præcipuam laudem tulit cõciliatæ inter partes amicitiæ. Is uir multis Romuli ductu editis egregijs facinoribus, à Sabinis in prælio cæsus est, relicto unico filiolo superstite: sepultusq; est non longe à regia in maxime conspicua fori parte, cum inscriptione elogij testaturi ipsius uirtutem apud posteros. ex hoc unico filio iam adulto, & nobili matrona, prognatus est Tullus Hostilius, uir industrius, qui tum rex legitimo populi suffragio declaratus est, dijs etiam approbantibus per secunda auspicia. Annus quo regnum inijt fuit alter septimæ supra uigesimam Olympiadis, qua stadium uicit Eurybates Atheniensis, principe Leostrato. hic rex à facto longe magnificentissimo principatũ auspicatus, deuinxit sibi uniuersam operariam & egenam plebeculam. Superiores reges agrum habuerunt magnum & uberem, ex cuius reditibus sacra dijs faciebant, & domi uictitabant splendide, primum Romulus qui eum iure belli parauerat, deinde Nu

ma Pompilius qui per succeſsionem fruẽdum acceperat: habebaturq́; nõ publicus, ſed propria regũ ſors & poſſeſsio. Eam Tullus permiſit diuidi uiritim inter Romanos inopes, profeſſus patrimoniũ ſibi ſuffi‐cere in ſacrificia ſumptusq́; domeſticos. Hac liberalitate refoti egeni ci‐ues impoſterum nõ opus habuerunt alijs locare operam. necui autem deeſſet domicilium, promotis mœnibus cælium collem urbi adiũxit: ubi quotquot Romanorum lare caruerant, adepti iam agros ædifica‐bant, rege quoq; eodem in loco habitante. hæc ſunt illius uiri memo‐rabilia ad pacatum reipub. ſtatum pertinentia. In militia uerò plurima geſsiſſe proditur, quæ nũc percẽſebo à bello Albano exorſus. eius au‐tem inter cognatas ciuitates diſsidij cauſa fuit Cluilius Albanorũ di‐ctator: qui ægre ferens Romanorũ ſucceſſus & impotens inuidiæ, ma‐lignoq́; & arroganti præditus ingenio, decreuit bellum excitare inter duos populos. cumq́; nullam rationẽ uideret qua ſuis perſuadere poſ‐ſet ut copias contra Romanos duci ſinerent, quippe qui nullã cauſam haberet uel iuſtam uel neceſſariã, tale quiddam cõminiſcitur. Albanos quoſdam inopes & feroces permiſit è Romano agro prædas agere im‐punitatẽ pollicitus: oſtentatoq́; certo lucro ſine reſtitutionis periculo, repleuit finitimam regionem latrocinijs. nec fefellit eum opinio, ut res ipſa docuit. Sciebat enim Romanos impatientes armis repulſuros ra‐ptorũ iniuriam: ſibiq́; occaſionem fore criminandi eos apud populum quaſi bellum priores inferrent: & cum pleriq; inuiderent felicitati ſuo‐rum colonorum, libenter admiſſuros calumniã, bellumq́; decreturos: id quod contigit. Nam cum alteri alterorum bona diriperẽt prædasq́; abigerent, & tandem Romanus exercitus Albanum agrum ingreſſus multos latronũ partim occidiſſet, partim captiuos abduxiſſet, aduoca‐ta in concionẽ plebe Cluilius acriter uerbis in Romanos inuectus, & oſtentatis ſaucijs, productisq́; captiuorum atq; cæſorum neceſſarijs, multa etiam re atrociora de ſuo admẽtitus, effecit ut legatio decernere‐tur, quæ autores iniuriæ depoſceret ad ſupplicium: quodſi æquitatem Romani ſpernerent, bellum eis indiceret. Vt uerò legati in urbẽ perue‐nerunt, ſuſpicatus Tullus eos res raptas pœnasq́; raptorũ repetitũ ue‐niſſe, maluit eos in hoc præuenire, in ipſosq́; retorquere cauſam belli & uiolati quod cum colonis ſuis habebant fœderis. eius leges præſcri‐ptæ fuerant regnante Romulo, & inter cæteras, neutri populo fas eſſe bellum inferre alteri. quodſi alteruter crimẽ aliquod actionẽ'ue habue‐rit, læſos debere in eam ciuitatẽ ius petere, à qua profecta ſit iniuria. id ſi non impetrauerint, tum uerò bellum inferendũ ut neceſſariũ, ſoluto iam fœdere. quapropter ueritus ne Romani prius repetẽtibus res Al‐banis negarent, ſeq́; ita obnoxios eis facerẽt, mandauit præcipuis ami

cis

cis ut legatos comiter in hospitium receptos apud se detinerent conuiuijs:ipse occupatum se arduis quibusdam negocijs simulans admittere hos distulit. insequenti nocte nobilissimum quenque, instructum quid facto sit opus, Albam res repetitũ misit cum fecialibus: qui peracto ante solis ortum itinere, mane pleno iam foro Cluilium inueniunt:& questi de illatis sibi per Albanos iniurijs, conditionibus fœderis stari postulant. ille quòd priores Albani Romam legationẽ ad res repetendas misissent, & ne responso quidem digni essent habiti, abire iubet Romanos ut uiolatores fœderis, simulq́ bellũ indicit. tum legationis princeps discessurus hoc unum interrogauit, fateretur'ne eos uiolare fœdus, qui primi legatis res repetentibus nihil æquũ pium'ue concesserint. id fatẽte Cluilio, Ergo, inquit, testor illos ipsos deos quibus olim inter nos fœdus ictum est testibus, priores Romanos ius petentes repulsos pio bello uos persequi posse, per uosq́ stare quominus iure agatur, ut res ipsa indicat. priores enim res negastis repetentibus & priores nobis bellum indixistis. quare breui nos armis iniuriam ulturos expectabitis. His ex legatorum relatione cognitis Tullus tum demũ legatos accitos iubet causam aduentus exponere. Quibus Cluilij mandata renũciantibus, bellumq́ minantibus si non possent ius suum consequi. Equidem prior, inquit, id quod uos nunc feci: & quoniam per uos non statur fœderis conditionibus, liquet à uobis prius id uiolatum ac contemptui habitum. quamobrem iustum Albanis denuncio bellum & necessariũ, non solum domesticis copijs id gesturus, uerum etiam accersitis subditorum auxilijs. His de causis post factos utrinq́ apparatus maximos, & coactas tam proprias quàm sociales copias, castra collata sunt quadragesimo fermè ab urbe stadio. ea metati sunt Albani ad fossam Cluiliam, quę nunc quoq́ nomen autoris retinet: Romani oportuno loco urbẽ inter & castra hostium. ut uerò mutua consideratione satis apparuit neutram partem uel numero uel armis uel apparatu cætero alteri cedere, primus ille impetus aliquantum refrixit quo utriq́ ad certamen ferebantur, quasi mox profligandis ac ne conspectum quidem suum laturis hostibus: intentiq́ muniendis castris de propulsanda ui magis quàm de inferenda cogitabant. iamq́ prudẽtiores subpœnitebat temerarij ducum consilij, frequente multitudine duci frustra bellum, nec ullum committi prælium memorabile: mutuis tantum uelitationibus teri tempus & concursionibus turmalium. At incentor belli Cluilius ægre ferens ignauum ocium, uolebat producto in aciem exercitu hostem ad pugnam prouocare: quam si detrectaret, castra ipsa oppugnare totis uiribus. Omnibus igitur necessarijs præparatis uel ad decernẽdum acie, uel si opus esset

ad oppugnādum uallum & aggerem, cum noctu in prætorio cubasset seruante se cōsueto satellitio, mane repertus est mortuus, nullis in corpore exstantibus cædis aut ueneni strangulationis'ue, aut cuiuscunque tandem uiolentæ necis uestigijs. Qui casus cum omnibus admirandus, ut erat, uideretur: & non comparente causa, quòd ne morbo quidem tentatus fuisset: quidam ad diuinam prouidentiam referre soliti fortunas hominum, superum indignatione extinctum iactabāt: ut qui ueterem patriam cōtra suos colonos incitasset ad bellum iniustum ac impium. alij qui belli iura metiebantur proprijs commodis, putantes sibi egregiam prædam exemptam è manibus, humanis dolis & inuidiæ imputabant totum negotium, causantes aliquem ex ipsius æmulis comparasse uenenum deprehensu difficile, eóque usum in hominis perniciem. alij rursum aiebant eum præ mœrore & inopia consilij sibi necem consciuisse, quando omnes conatus difficiles uideret ac irritos, nihilque succedere ex sententia, contra quàm principio belli putauerat. qui uerò ab odio æque ac gratia ducis liberi integrum habebant iudicium, his nec deorum ira, nec æmulorū dolus, nec ipsius desperatio uidebatur extinxisse hominem, sed fatum & naturæ necessitas, uelut expleta portione debita, quam cuique nascenti sua sors destinat. Ita Cluilius priusquam aliquid strenue gessisset, tali fine absumptus est. In eius locum dictator ab exercitu creatus est Metius Sufetius, uir nec in pace fidus, nec bello administrando idoneus, & siquis Albanorū alius turbandæ duarum ciuitatum quietis iam dudum cupidus, eaque præcipue de causa successor datus Cluilio. Is imperio potitus perspecta præsentis negocij difficultate mutauit consilium, bellumque cunctando trahebat, quòd uideret suorum remissiores animos, & exta sacrificanti parum felicem exitum prælij portenderent. tandem uisum est misso caduceatore hostem prouocare ad redintegrāda secum fœdera, maxime quòd utrisque nisi mature cōciliarentur, graue immineret periculum. id erat huiusmodi. Veientium atque Fidenatium ualidæ ciuitates temporibus Romuli cum Romanis bello de principatu & potentia contenderant, uictique multis suorum desideratis, et parte agri mulctati, coacti fuerant imperata facere, sicut suprà diligenter docuimus. Numa Pompilio deinde regnante secura in pace degentes uiris simul & fortunis aucti sunt: quam ob felicitatē elatiores ad libertatem aspirabant detrectantes Romanorum imperiū. Sed eius defectionis propositum hactenus dissimulatum Albano demum bello se prodidit. ut enim cognouerūt Romanos totis copijs profectos ad decernendum cum Albanis prælio, rati se nactos egregiam rei gerendæ occasionem, potentissimi quique coniurauerunt, ut quotquot arma tractare possent occul

tis

tis itineribus Fidenas conuenirent, ita tamẽ ne plures simul intrarent, quo magis laterent insidiæ: ibi obseruarẽt tempus dum Romanorum simul & Albanorum exercitus relictis castris prodirẽt in aciem: quod cogniturі erant è speculatoribus per montes dispositis. ab his signo dato ut uniuersi armati propere contenderent ad castra, duarum aut ad summum trium horarũ itinere inde dissita. tum uerò superuenientes prælio iam peracto ut credi par erat, omnes haberẽt pro hostibus, & uictores siue hos siue illos aggressi ferro cõficerent. in hæc tum coniuratum fuit à ciuitatum principibus. quod si ferocius Albani Romanos præ se contemptos inuasissent decreturi de summa rerũ uno prælio, nihil uetabat quin succedẽtibus insidijs uterq; deleretur exercitus. nunc uerò insperata belli mora, & tempus apparatus longius, irritum fecit hoc consiliũ. quidã enim è coniuratis, siue proprijs prospicientes cõmodis, siue principum suorũ inuidentes conatibus, seu ueriti ne index alius existeret, ut fit in multorum capitum & lentis coniurationibus, siue quòd nollent exsequi tam impie conceptum facinus, dolum prodiderũt hostibus. quo cognito Sufetius maiore studio adnixus est negociũ componere inter partes, quando ne integrũ quidem sibi esset aliter facere. per idem tempus etiam Romanus rex de cõiuratione ab amicis Fidenatibus factus certior, nec ipse hortanti ad pacem Sufetio se difficilem præbuit. itaq; cõgressi ad colloquium medio inter castra campo uterq; cum suis consiliarijs uiris prudentibus, primùm ex more se salutauerunt non aliter quàm cognati & socij, deinde pacis est facta mentio: de qua prior Albanus sic orsus est uerba facere. Necessarium mihi uidetur ante omnia causam proferre, cur poscendæ pacis à me factum sit initium, cum nec armis à uobis sim superatus, nec exclusus commeatibus: ne fortè putetis me proprijs diffisum uiribus, uestræ ut inuictæ potentiæ formidine honestum belli finem quærere. quod quidem si crederetis, grauiores essetis aduersarij, nec ullæ conditiones æquæ ac tolerabiles nobis sperandæ essent quasi à iam uictoribus. ne igitur falsam quampiam causam meæ pronioris ad pacem uoluntatis suspicemini, ueram accipite. Ego quamprimum dictator à meis ciuibus creatus eum magistratum inij, cogitare cœpi quidnam concordiam nostrorum populorum conturbauerit. cúmque animaduertissem leues quasdam & friuolas occasiones nec ad dirimendam tam cognatorum amicitiam satis idoneas, non probabatur mihi nec Albanorum nec uestrum consilium. sed multo magis displicuit utrorumque insania, postquam negocium aggressus deprehendi non esse unam omnium sententiam. uidi enim nec in priuatis nec in publicis cœtibus Albanos uno consensu bellum expetere. Cum'que ut

in difficili negocio non satisfacerent humana consilia, ad deorum signa recurrens dum in uictimarum extis scrutor eorum mentem de futuro prælio, nihil lætum inueniens mœstus hærebam & animi dubius. quapropter inhibita pugnandi libidine, procrastinando bellum duxi, expectans à uobis mentionem sartiendæ amicitiæ: quod utique uos Tulle priores decebat facere colonos nostros, & hac parte nobis cedere, uestris maioribus. quem enim honorem parentibus liberi, eundem & coloni debent suis conditoribus. Sed interim dum contendimus utrius partis sit prouocare ad amicitiam, externa nos necessitas cui uix humano consilio resisti potest conciliat: quam quia nondũ forte intelligitis, uel sine respectu decori studendum reconciliationi arbitror. Graues enim contra nostrum utroſq; machinationes struũtur & dolus ineuitabilis, oppressurus nos haud aliter quàm incendium aut diluuium. eius impij consilij sunt autores coniurati potentiores ciues Veientium & Fidenatium. rationem autem insidiarum, & quomodo mihi comperta sint occulta illorum consilia, iam audietis. His dictis literas ab hospitibus suis Fidenis allatas legendas protulit, simulq; hominẽ qui eas attulerat exhibuit. cuius post lectas literas ampliore coniurationis indicio ex ipsius ore cognito, attonitis tanto tamq; inopinato periculo omnibus, eorum fremitu cohibito Sufetius rursum pergit dicere: Audistis Quirites cur hactenus cunctatus sim uobiscum manus conserere, cur'ue prior uos ad amicitiam prouocare uoluerim. nunc uestrũ est dispicere, utrum putetis satius ob raptas buculas & ouiculas conflictari perpetuo bello cum uestris conditoribus & patribus, in quo uobis siue uictis pereundum sit siue uictoribus: an posito cum cognatis hominibus dissidio, nobiscum contra cõmunes inimicos arma sumere: qui non contenti defecisse in uestram perniciem etiam conspirauerunt, neq; læsi à uobis, neque in posterum aliquam timentes iniuriam: idq; non aperte, sicut publicum belli ius postulat, sed clàm ne præuideri & proinde caueri possint insidiæ. Sed quoniam positis inimicitijs persequẽdos esse totis uiribus impios homines nemo nisi insanus dubitauerit, non libet uos pluribus hortari ad id, quod faciendum ultro cernitis. quo autem pacto ex utriusque ciuitatis commodo finiri bellum hoc possit, quia id fortasse iamdudum cognoscere auetis, conabor ostendere. Ego censeo reconciliationem inter cognatos & amicos fieri optimam & honestissimam, quando extincta ira obliuioni bona fide traduntur uniuersæ tam illatæ utrinque quàm acceptæ iniuriæ. aliquanto autem minus honestam, quando liberatis à culpa populis, hi soli iure agere inter se coguntur, ad quos iniuria pertinet. Harum rationum alteram mihi uidetur eligendam

nobis

nobis esse quæ sit decentior & magnanimis uiris dignior, communiq; decreto abolendam omnem præteritorum malorum memoriam. Quod si tibi Tullo non placet, sed mauis iure finiri utrinque læsorum quærimonias, parati sunt Albani hoc quoq; facere, tantū ut prius publica in statum pristinū restituatur amicitia. quòd si quem alium præter hos habes honestiorem iustioréмue recōcilíationis modum, quanto ocyus eum protuleris, tanto maior tibi habebitur gratia. Post hunc dicendi uices Romanus excipit: Nobis quoq; Sufeti nihil molestius posit accidere q̃ cæde ac sanguine cum cognatis decernendi necessitas, dijs etiam præsidibus bellorū quoties per exta consulerentur prælium non addicentibus nisi lacesseremur. nec nos latet occulta Veientium atq; Fidenatium in utrosq; nostrum coniuratio, nunc nuper hospitum inditio quos illic habemus prodita: ac proinde tum nobis caue mus nequid ab illis detrimenti accipiamus, tum illorum parati sumus ulcisci insidias: nec minus quàm tu bellum hoc sine pugna finire cupimus. priores autem nos pacem petere non decet, quandoquidem à nobis non est ortum belli initium, sed infestantibus restitimus. quod si arma deposueritis libenter uestram adhortationem accipiemus, neq; circa pacis conditiones morosi erimus: sed ut magnanimos uiros decet, omnem Albanis publicam iniuriam condonabimus, si publica dicenda est cuius autor fuit imperator uester Cluilius, qui iam dijs meritas pœnas dedit illatæ utrisq; nostrū iniuriæ. Tollantur igitur omnes criminationes tam priuatæ q̃ publicæ, aboleaturq; omnis earum memoria, quando tibi quoq; Sufeti sic uisum est. Sed non tā considerandum est de sartienda in præsens amicitia, quàm ne relinquatur in posterum ulla renouandi belli materia. nam pacis causa non induciarum conuenimus. Quæ quomodo firma futura sit, & quid utrisq; faciēdum ut ea perpetuo fruamur, quoniā à te Sufeti prætermissum est, conabor ipse apponere: nimirum si Albani desinant Romanorū inuidere successibus, qui sibi cōtigissent pro magnis laboribus ac periculis. siquidē ne minimo quidē à nobis affecti incōmodo, ideo solum exosos habetis, quia fortuna uti uidemur uobis magis prospera. item si Romani desinant Albanos tanquā insidiatores habere suspectos, & cauere sibi tanquam ab hostibus. nemo enim exosus firmus esse potest in amicitia. Quomodo igitur utrunq; posset fieri? nō si id inscribatur fœderi, non sacramento utriusq; partis interposito: infirma sunt enim hæc uincula: sed si alteri alterorum fortunas habeamus pro cōmunibus. unicum enim est Sufeti humani doloris ex alienis cōmodis remedium, si non amplius aliena bona putent quibus inuident. Quod ut fiat, autor sum Romanis ut Albanos omnium bonorū quæ nunc habent habituri'ue

sunt

ſunt poſthac participes faciant: Albani uerò grate quæ dantur accipiant, & aut populariter commigrent in noſtram urbem, aut ſaltem maior pars ac potior. neq; enim decet Sabinos quidem Hetruſcosq; proprijs ſedibus relictis apud nos degere: uos uerò genere coniunctiſsimos aſpernari idem facere: quod ſi eãdem nobiſcum urbem incolere, magnam licet breuiq; maiorem futuram, grauamini tenente uos amore laris patrij, ſaltem illud facite: ſenatum unum deſignate qui utriq; ciuitati conſulat, & principatum alterutri præſtantiori reddite quæ magis poſsit benemereri de altera. hæc eſt mea ſententia de conſtabiliendo inter nos fœdere: alioquin ſi duas urbes pariter excellentes incolamus ut nunc, nulla ſperanda eſt concordia. His auditis Sufetius tẽpus ad deliberandum poſtulauit: & cum pauliſper cum ſuis ſeceſsiſſet, conſultauit an eſſet accipienda conditio: cognitaq; uoluntate omnium reuerſus ad conſiſtoriũ ſic locutus eſt: Nobis Tulle nõ placet patriam relinquere, neq; patria ſacra maiorumq; lares deſerere, locumq; quẽ per quingentos fermè annos maiores noſtri tenuerunt, præſertim cũ nullum bellum eò cogat, alia'ue fatalis calamitas. unum autem ſenatũ conſtitui, & uni ciuitati deferri principatũ non diſplicet. aſcribatur et hoc, ſi ita uidetur, fœderis conditionibus, tollaturq; omnis belli materia. cum iam conueniret hactenus, reliquum erat certamen utriſq; principatum ſuæ ciuitati conantibus aſſerere, multaq; uerba ultro citroq; ſuper ea re ſunt habita, neutra concedente alteri. Albanus ſic uindicabat ius ſuum. Nobis Tulle debetur principatus Italiæ: qui à Græcis oriundi nulli in hac terra genti ſecũdi ſumus magnitudine. quod ſi non aliarum gentium, certe Latinorum penes nos erit imperium iure optimo, nimirum quod natura apud omnes ex æquo gẽtes ualere uoluit, ut generis autores præſint ſuæ ſoboli. prę omnibus autem colonijs, de quibus non eſt quod queramur hactenus, ueſtræ principatus ad nos attinet, ut quæ non multo ante deducta ſit ætate ab hinc tertia, nec dũ longo tẽporis tractu euaneſcente genere. quod ſi natura patitur ut rerum uicibus uerſis poſthabeantur nouis uetera, aut ſtirps ſuis progenitoribus, tum ferendum erit ut cõditores ſubijciamur colonorum noſtrorum imperio, ſed non antea. atq; hoc unum eſt principatus ius, quod uobis non libenter ceſſuri prætendimus: nunc alterum accipite. dicetur enim nõ in ueſtrum opprobrium, ſed quia neceſsitas poſtulat. Albanorum genus quale fuit olim urbe recens condita, nunc quoque tale permanet, nec ulla hominũ natio præter Græcos & Latinos ius ciuitatis apud nos adepta conſpicitur. uos uerò uitiaſtis rempublicam Hetruſcis atq; Sabinis in eam receptis, alijsq; multis erronibus barbaris, ut iam parua pars ſuperſit germani noſtri generis, multipliciter ſuperanti

3'' 1 peranti

perātibus exteris & adſciticijs. itaq; ſi uobis principatum ceſſerimus, germanis præerunt ſuppoſiticij, Græcanicis barbari, indigenis aduēticij. nō enim poteſtis dicere, quòd aduenarum turba excluſa ab adminiſtratione reipublicæ, ipſi indigenæ retinueritis ciuitatis gubernacula, imò etiā reges creaſtis peregrinos, & ſenatus maior pars conſtat ex aduenis: quarū rerum nihil dicetis cōtigiſſe uobis uolentibus. quis enim potior ſpōte ferat deterioris imperiū? Stultū igitur fuerit, quæ nō poteſtis negare uos pati coactos, ea poſtulare à nobis uolentib. Poſtremo Albana reſpublica eodē in ſtatu permāſit ætatibus iam octodecim ex quo primū eſt inſtituta, nec quiquā interim eſt turbatum circa ritus patrios. ueſtra cōtra nondum ſatis ordinata eſt, utpote nō pridem cōdita & cōfuſa ex multis nationibus, opus habēs lōgo tempore uariaq; fortuna ad cōponendam & ſedandam tumultuariam iſtam multitudinem. nemo aūt negauerit quin bene cōpoſita perturbatis, quæ periculum ſui fecerūt cōtrarijs, ſana languidis prȩponēda ſint: quod uos inuertere conātes nō rectè facitis. Ad hæc Tullus ita reſpōdit. Quòd ad naturæ ius maiorūq; uirtutē attinet, Sufeti uosq; uiri Albani, nihil inter nos & uos intereſt: nam eiſdem utriq; gloriamur generis principibus, nec eſt cur hac in re alteri præferamur alteris. quod uerò colonias ſuis cōditoribus iure naturæ ſubijci cōtenditis, nec uerū nec æquum nobis uidetur. multæ enim gentes ſunt, in quibus ueteres patriæ colonis ſuis ſubijciūtur, adeò nō imperant: cuius rei magnū & illuſtre exēplum eſt Spartana ciuitas, nō ſolum cæteris Græcis, uerum etiam Dorieſibus imperans, unde ducit originē. & quid opus eſt de alijs dicere? uos ipſi qui noſtram urbem cōdidiſtis, coloni eſtis Lauinienſiū. quod ſi naturæ lege imperiū eſt in colonias ſuis cōditoribus, an non hac parte Lauinienſiū q̄ utrorunq; noſtrū erit cauſa potior? Hæc ad primam rationem ueſtrā, quantūuis honeſta uideatur, reſpōdiſſe ſufficiat. quia uero etiā uitarū utriuſq; ciuitatis collationē facere conaris Sufeti, aſſerēs Albanis eūdem perpetuo manere tenorē probi generis, nos cōtrà uitiatos admixtu externi ſanguinis, eoq; indignū adulterinos imperare germanis & inquilinos indigenis, diſce quantū hic quoq; tua te fallat opinio. nos enim adeò nō pudet cōmunicaſſe ciuitatē quibuslibet, ut cū primis glorioſum id exiſtimemus facinus. nec noſtrū id exēplū eſt, ſed Athenieſes imitamur Grȩcorū hac quoq; de cauſa clariſsimos. nec eſt cur nos rei tā utilis uel pigeat uel pœniteat. apud nos eīm magiſtratus ac honores deferūtur non ditiſsimis, nō his qui longiorē maiorū indigenarū poſſunt oſtendere ſeriē, ſed digniſsimis. nulla enim alia re q̄ uirtute hominis nobilitatem, cōſtare ducimus. reliqua turba ciuitati robur ac uires adijcit ad exequēda potiorum conſilia. hæc humani

tas

tas ciuitatem nostrā magnam ex parua reddidit, & finitimis uerēdam ex cōtemptibili: huic instituto quod tu Sufeti accusas debemus, quod cæterorum Latinorum nemo de principatu nobiscum cōtendit. in armorum enim ui sita est urbium potentia, quæ nulla est absq; numerosis copijs. quæ uero paruæ sunt & infrequentes atq; ideo debiles, nec alias nec seipsas possunt regere. in summa ei demum licebit reprehendere aliena instituta, suaq; extollere, cui facile sit ostēdere quod his sua respublica facta sit auctior & felicior: alias contrà quæ reprehendūtur his neglectis prolapsas in deterius. nostra autem diuersa est conditio, quando uestra ciuitas à sublimiore fastigio & amplioribus opibus ad minorem modum redacta est: nos ab exiguis orsi principijs nō longo tempore maximam inter finitimas Romam tali administratione fecimus, qualem tu improbas. seditiones uero quas nobis Sufeti obijcis, ad salutem reipublicæ conducunt non perniciem. contenditur enim utri plus ei prosint, maiores an iuniores, domestici an aduenæ. Et ut rem in pauca uerba conferam, imperaturis duo quædam adesse debēt, in bello uires, in consilijs prudentia, quorum neutro destituimur: idq; non uane dictum testis est experientia. certe tantum roboris ac amplitudinis intra tertiam ab urbe condita ætatem non potuisset nobis accrescere absq; eximia prudentia & fortitudine. argumēto sunt multæ Latini nominis ciuitates, uestræ coloniæ, quæ à uobis ad nos deficientes maluerunt Romanorum quàm Albanorum imperata facere: quippe qui utrunq; ualeamus, & amicos beneficijs, & hostes incommodis afficere, cum uobis ad neutrum satis sit uirium. Possem Sufeti & alia multa pro nobis afferre, sed desinam uerba perdere apud aduersarios eoq; minus æquos iudices. Vnum opinor modum optimum qui solus nostram litē dirimat, quo antehac multi usi sunt tam Græci quàm barbari post longam contentionem de principatu aut de finibus. hoc indicato finem dicendi faciam. equidem censeo certamen id belliq; fortunam committendā utrinq; parti exercitus minimę contractæ in exiguum uirorum numerum, quo utriuscunq; urbis ciues superiores fuerint, ei tradatur imperium in alteram. quæ enim uerbis componi non possunt, optimum fuerit armis decernere. His ultro citroq; dictis pro causa partium, tandem itum est in Romani sententiam. cum enim tam Albani quàm Romani proceres celerem belli finem cuperent, placuit eam contentionem armorū arbitrio dirimi. restabat inter duces disceptatio de numero eorum qui pugnam capesserent. Tullus ut numero parceretur, unum cum uno cōmitti uolebat Albanorum præstantissimum cum Romanorum fortissimo, patriæ suam in hoc operam offerens, Albanumq; ducem ad æmulationē prouocans: quod pulchrum esset

esset imperatoribus pugnare pro principatu ac potentia, nec uincere tantum, sed etiam uiro forti herbam porrigere: recensebatq; multa regum atq; ducum exẽpla, qui caput pro republica periculis obiectauerint, indignum rati si his uirtute inferiores uiderentur, quos antecellerent honoribus. Albanus assentiebatur decernendum q paucissimorum corporum periculo, nec tamen singulari certamine, dicens reges si sibimet quærant potentiam honeste ac necessario tale certamẽ suscipere: quoties uerò ciuitates ipsæ de principatu contendant periculosam esse huiusmodi aleam, nec satis decoram uel uictis uel uictoribus. præstare ut terni utrinq; lectissimi uiri depugnent in conspectu exercituum. hunc enim numerum ad controuersias finiẽdas idoneum maxime, ut qui principium, medium, & finem in se contineat. in hanc cõditionem posteaquã conuentum est, soluto cõcilio in sua quisq; castra digressi sunt. Vterq; deinde dux aduocatis in cõcionem suis copijs exposuit quid actum sit in colloquio, & quæ ratio finiẽdi belli placuerit. cumq; id probaretur magno consensu utriusq; exercitus principum, mirifice ambiebatur hæc opera à centurionibus ac militibus certatim se offerentibus, & ad hanc palmam non uerbis modo uerum factis etiam aspirantibus, ita ut difficilem ducibus delectum facerent. ut enim quisq; erat aut maiorum claritate illustris, aut corporis robore conspicuus, aut manu prõptus, aut aliquo facinore audaci notabilis, primum se postulabat accenseri trium selectorum numero. Tandem ambitiosa ista iuuentutis in utrisq; castris studia dux Albanus compescuit, animaduertens diuinitus iamdudum prospectum harum ciuitatum futuro certamini, datosq; illis propugnatores non obscuris ortos familijs & bellatores egregios, ad hæc præter eximiam formæ speciem nõ uulgari & rara natiuitate admirabiles. Sequinius enim Albanus uno tempore gemellas filias, alteram ciui suo Curiatio, Romano alteram elocauerat Horatio. hæ simul ambæ grauidæ factæ primo partu prolem masculam ediderunt trigeminam: quam parentes ut felicem tam domui quàm patriæ totam educauerunt donec adolesceret. deus autẽ his formam ut iam ante dixi & robur animosq; haudquaquã à maiorũ uirtute degeneres addidit. His uiris Sufetius cõmittendum de patriæ principatu certamen ratus, Romanum regem in colloquiũ accitum sic alloquitur. Videtur mihi Tulle deus aliquis cum cæteris in rebus multis curam nostrarum ciuitatũ agere, tum uerò quod ad præsens certamen attinet manifestum fauorem ostendere. inuentos enim qui pro rei summa decernãt, egregios bello iuuenes, genere nemini secũdos, insignes specie, quodq; præcipuum est uno patre eademq; matre genitos, & quod miraculum auget eadem die in lucem editos, uestros Horatios,

noſtros Curiatios,præclarũ nimirum eſt deorum beneficiũ. Quin igitur amplectimur hanc tantã numinis prouidentiam, & inuitamus ad depugnandum de principatu ſuos quiſq; trigeminos? quos pugnãtes præter alia, hæc quoq; ſequetur haud contemnenda cõmoditas, quod deficienti propugnator germanus non deerit magis q̃ quiuis Romanus Albanus'uc alius, ſedabiturq; hac prærogatiua iuuentutis noſtræ alioqui repulſam non laturæ cõtentio. Conijcio enim ut apud nos ita apud uos eſſe qui uirtutẽ oſtentare cupiãt: eos docebimus diuina quadam fortuna eſſe præuẽtos, quæ dimicaturos pro ſuis ciuitatibus cõparauerit: atq; ita quietem illis perſuadebimus. putabũt enim ſibi non uirtute prælatos trigeminos, ſed quadam forte naturæ certamen temperantis ad æquilibriũ. collaudata ab utriuſq; partis optimatibus Suſetij ſententia, paulum cũctatus Tullus, cætera, inquit, Suſeti recte mihi uideris animaduertiſſe. mirifica enim eſt hæc & nulla memoria hominum uiſa ſimilitudo generis, quã noſtro ſeculo fortuna in ambabus ciuitatibus protulit. unum te latere uidetur, quod minus alacres ad pugnam reddet iuuenes, ſi illis credatur hoc negociũ. Horatiorũ noſtrorum mater Curiatiorũ eſt matertera, & in ambarum enutriti ſunt iuuenes finibus. interceditq; inter ipſos mutua quædam tanquã fraterna pietas. uidẽdum igitur ne iniquum ſit hos armatos inter ſe cõmittere, & iritare in cædem mutuam, cum cognati ſint & ſub eiſdem aliti nutricibus, ne fortè domeſticum ſcelus in nos redundet qui eos huc cõpulerimus. Ad hæc Suſetius. Nec me latet Tulle hæc cognatio, nec inuitos cogendos cenſeo ad certandũ cum cõſobrinis iuuenibus. itaq; cũ primum mihi in mentem uenit hoc cõſilium, accitis Curiatijs noſtris pertentaui illorum animos num abhorrerẽt à certamine. cumq; uiderem eos meam orationem mira quadam & incredibili alacritate admittere, tum demum auſus ſum proferre tecumq; cõmunicare meam ſententiam. idem ut & ipſe facias ſuadeo, & accerſitis ueſtris trigeminis explores quæ ſit uolũtas iuuenum. qui ſi ultro ſubire pro patria periculum cõſenſerint, accipiendum eſt grato animo. alioqui tergiuerſantes non cogẽdos arbitror: quãuis eadem de illis quæ de noſtris auguror, quandoquidem audio cum paucis generoſos eſſe & bello ſtrenuos. nam & ad nos eorũ uirtutis fama peruenit. quo fit ut credam pro patria libenter ſe obiecturos periculis. non aſpernatus hanc admonitionẽ Tullus, inducijs factis in decem dies, per quos uoluntate trigeminorũ cognita certius reſpõdere poſſet, in urbem reuertitur. ſequẽtibus diebus cõſultatione cũ optimatibus ſuis habita, cũ pleriſq; uideretur accipienda monita Suſetij, euocatos trigeminos fratres ſic alloquit. Scire uos uelim Horatij, in proximo colloquio me à Suſetio monitũ, diuina prouidentia

dentia factū ut ciuitas utraq; ternos propugnatores habeat, uiros quibus nec fortiores nec magis idoneos inuenire liceat, uos Romæ, Albæ Curiatios. quapropter primum se perscrutatum, uellent ne consobrini uestri corpora sua commodare patrię. cumq; illi non recusassent de summa rerum decernere, ausum se super hoc mihi uerba facere, postulando ut pertentarem uestros animos ecquid uelitis pro republica patriæ congredi cum Curiatijs, an malitis hoc decus alijs eò aspirantibus cedere. respondi benigne, me qui sciam uos forti pectore præditos manuq; strenuos, nullis libentius commissurum discrimen reipublicæ. sed quia uererer ne uos remoraretur cognatio qua iuncti estis Albanis trigeminis, deliberādi spacium petij factis decem dierum inducijs. mox huc reuersus senatu coacto retuli super hoc negocio. plurium sententia fuit, si sponte susciperetis certamen uobis tam conueniens tamq; honorificum, quod ego paratus eram solus pro omnibus decernere, laudandos uos habendamq; gratiam. quod siqua uos cognationis religio teneat, non esse urgendos amplius. cum igitur hoc sit S.C. qui neq; moleste feret si hoc facere grauemini, & magnam gratiam habiturus est si cognationi prætuleritis patriam, uestrum est deliberare quid factu censeatis optimum. His auditis iuuenes secesserunt, & post breuem collocutionem reuersis unus pro omnibus ita locutus est. Si liberi & in nostra potestate essemus Tulle, sine mora certiorem te faceremus, quid existimemus de ineundo cum consobrinis certamine. nunc quoniam superest pater, sine quo nihil nobis dicere facere'ue permittimus, rogamus ut paulisper expectes respōsum de patris consilio. annuēte rege & laudante pietatem iuuenum, ad patrem abeūt. qui postquam cognouit quid proposuisset Sufetius, quid Tullo percontanti respondissent iuuenes, rogatus sententiam, Pie, inquit, facitis filij, quòd patris arbitratu uiuentes, nihil absque mea uoluntate agitis: sed iam tempus est ut uosmetipsi declaretis uestram in tali negotio prudentiam. Fingite igitur iam me defunctum fato, & dicite quid statueretis destituti meo consilio. Tum unus eorū: Susciperemus mi pater certamen pro principatu patriæ, parati ferre quicquid fortunæ uisum fuerit. mori enim mallemus quàm uiuere degeneres à te cæterisq; nostris maioribus. cognationis autem respectum nō tam ipsi abijcimus, quàm à consobrinis neglectam ferimus æquo animo. Si Curiatijs honestas est cognatione potior, nec Horatij uirtutē postbabebunt propinquitati generis. Ibi pater cognita eorum mente gauisus sublatis ad cælū manibus gratias agebat dijs immortalibus, quòd tam egregios sibi dedissent liberos. complexus deinde & exosculatus singulos, audite, inquit, meam quoq; sententiam optimi filij, ite, et tam

pulchrum hoc piumq́ responsum Tullo referte. illi læti parentis hortatu regem adeunt, certamenq́ suscipiunt. Rex in senatu collaudatis iuuenibus per legatos Albanis denunciat, accipere conditionem Romanos, et prodituros Horatios qui litem de principatu armis dirimāt. Nunc quia præsens argumentum descriptionem eius pugnæ postulat, narrationemq́ casuum qui subsecuti sunt tragicis similium, diligēter quantū potero conabor percensere singula. Vbi tempus exsequendi pacta aduenit, uniuersus Romanorū exercitus prodijt: prodierunt & depugnaturi iuuenes, cōprecati prius deos patrios, deducente rege & toto populo prosequente faustis ominibus, ac floribus conspergente eorum capita. iamq́ & Albanorum copiæ prodierant. tum positis castris nō longe ab inuicem, medius campus in Romanorum & Albanorum agri finibus destinatus pugnæ est, ubi etiam antea castra metati fuerant. ac primum mactatis uictimis super ardentes focos iuratum est utrinq́, quanq́ ciuitatem eam fortunam boni consulturam, quam trigeminorum pugna attulerit, fœdusq́ seruaturā sine dolo malo tam ipsam quàm omnes ipsius posteros. post rem diuinam peractam positis armis processerunt extra uallum utrinq́ spectatores futuri certaminis, relicto ad id trium fermè stadiorum spacio medio. paulo post Albanus imperator produxit Curiatios, Romanus rex Horatios, pręter egregiam armaturā ornatos sicut qui morti destinati sunt. ut uerò congresi sunt propius gladios tradiderūt armigeris, ipsi ruebant in complexus mutuos flentes suauissimisq́ se salutantes appellationibus, ut nemini non cierent lachrymas, uulgo tam suam quàm ducum immanitatem incusantibus, quòd cum potuissent per alia corpora pugnam eam decernere, impio duello commisissent inter se cōsanguineos. post quam satis indultum est salutationibus, sumptis gladijs retro se receperunt: moxq́ infestis mucronibus concurrerunt uelut duæ acies. hactenus quies & silentium fuerat in utroque exercitu. tum uerò frequentes acclamationes exortæ sunt, nunc his nunc illis suos adhortantibus, & per repetitos gemitus in uota deos uocantibus: quæque aliæ uociferationes inter certamina solent fieri, dum non ea solum quæ in conspectu gerebantur obuersarentur animo, sed magis erecti penderent intentí que in pugnæ exitum. nam & longior prospectus fallebat oculos spectantium, & crebri dimicantium assultus ac recessus mutui dubiam faciebant spem uictoriæ. Sic æquo marte diu certatum est: quòd robore animisq́ pares, armatura quoque muniti essent eximia, nec ulla corporis pars nō satis tegeretur, quæ icta celerare posset exitium. quo factum est ut multos ex utroque exercitu oblitos qui se deceret affectuum paulatim pugnæ libido incesseret, mallentq́

pro

pro ſpectatoribus certatores fieri. tandem Albanorum maximus cum aduerſario conſertis manibus diu conflictatus, non irrito ictu per inguen eum traijcit: qui iam ante grauatus alijs uulneribus, letali hoc poſtremo ictus deficientibus membris procubuit. exclamant utrinque ſpectatores, Romani ut uicti, Albani ut uictoriæ compotes: quòd impares tribus uiderentur duo ſuperſtites. interim ſuccēturiatus pro lapſo Romanus. Albanum re bene geſta exultantem aggreſſus, multis ultro citróque illatis ictibus, non fallente dextra iugulo infigit gladium: mutatoq; breui cum fortuna pugnæ affectu ſpectantium, Romanis ex priſtino mœrore ſe recolligētibus, Albanis iam minus gaudentibus, alius rurſum aduerſus caſus illos terruit, his animum reddidit. Cæſo enim Albano, germanus qui proximam illi ſtationem tenuerat uictorem adortus eſt: acciditq; ut continuatis ictibus eodem tempore uterque alterum grauiter uulnerauerit, Albanus Romanum in capite, & punctim in præcordijs: ille depulſo aduerſarij ſcuto, poplitem ei ſucciderit. is letali plaga confectus in ueſtigio cecidit: alter poplite debilis utcunque ſe ſuſtentabat clypeo, unà cum ſuo fratre excepturus Romanum qui ſupererat reliquus. imminebat alter eius tergo, alter pectori. ille ueritus ne à duobus circumuentus ſuccumberet, integer conſilij pugnam ſegregat, ſimulatione fugæ facilius deuicturus ſingulos, quòd alter fratrum inſequi haud ualeret præ uulnere: fugiens'que quantum poterat, uoti compos factus eſt. hærebat enim tergo Albanorum alter nullo impeditus graui uulnere, relicto longe imbecilli altero. ibi Albanis clamore ſuos accendentibus, iubilantibusq; & tantum non coronas ut re bene geſta poſcentibus: Romanis contrà ſuum obiurgantibus & præſentem ſtatum deplorantibus, Romanus obſeruato tempore uertit ſe celeriter, & priuſquā ille caueret Albanum ferro occupat, abſciſo cubito tenus brachio: cumq; humi iaceret eius unà cum manu gladius, repetitum ictu letali iuuenem conficit: poſtremo reliquum unum adortus, ſeminecem iam & languidum iugulat. lectis deinde ſpolijs in urbem properat, primus patri nunciaturus ſuam ipſius uictoriam. Fortuna, nemini perpetuo blanda, inuidit homini, & quem momento temporis ad ſummam felicitatem extulerat, eadem die paricidam factum in fœdam calamitatem coniecit. iam enim portæ propinquus inter effuſam gratulantium turbam uidit ſororem occurrere: turbatusq; primo aſpectu quòd deſerta matre uirgo nubilis dediſſet ſe in turbam ignobilem, tandem diſcuſsis ſuſpitionibus ſiniſtris, in meliorem partem factum interpretatus eſt: deſiderio fratrum uoluiſſe amplecti incolumem, ex ipſoq; diſcere quàm fortiter occubuiſſent cæteri, ideoq; decori aliquantum oblitam mu-

flebriter. at illam nõ fratrum desiderium insuetam uiam ingredi compulerat, sed amor ex consobrinis unius, cui à patre desponsa fuerat, amoremq́ hactenus occultum habuerat. ut uerò quodam milite renũciante audiuit pugnæ euentum, non amplius sui compos relictis ædibus bacchabunda ferebatur ad portam, nutricem frustra insequentem ac reuocantem nil respiciens. egressa urbem ubi uidit fratrem gaudentem coronis uictricibus quibus eũ rex honorauerat, sodalesq́ præferentes cæsorum spolia, & in his tunicam pictam sed tum cruore fœdatam, quam suis ac matris manibus confectam sponso more gentis donum nuptiale futurum miserat: scissa ueste, pectusq́ ambabus plangens manibus, flebiliter nomine inuocabat mortuum, attonitis rei miraculo omnibus qui eo loci aderant. defleto deinde sponsi fato fratrem torue intuens exclamat: Scelestissime mortalium, gaudes infelix consobrinis cæsis, & orbata coniugio me sorore misera? neque te extinctorum cognatorum miseret, quos appellare fratrum uocabulo es solitus? sed quasi re bene gesta insanis præ lætitia, & coronatus incedis in tantis calamitatibus? cuiusnam feræ animus tuum pectus occupat? Ad hæc ille: Immo uerò ciuis amantis patriam, nec impune abire passuri quisquis ei male uult, siue is externus sit siue domesticus, in quo numero pono te quoque: quæ eodem tempore accepto altero lætissimo reipublicæ, altero priuatim tristissimo nuncio, de uictoria patriæ, quam ego tuus frater partam affero, deq́ cæsis duobus fratribus, scelesta neque publico frueris gaudio, neque luctu moueris domestico. sed contemptis germanis sponsi deploras obitum: neq́ in malam rem te abdis, sed facis id inspectante populo: mihi'que uirtutem & coronas obijcis uirgo nõ uirgo, iniqua fratribus & indigna nostris maioribus. quando igitur consobrinos lugere mauis quàm fratres, & corpore inter uiuos oberrans animum habes apud mortuum, abi hinc ad illum quem inuocas, & tam patri quàm germanis dedecori esse desine. His dictis indignationis modum supergressus, ut erat ira concitus ensem per latus eius adigit: atque ita sorore interempta pergit ad patrem. adeò autem seueri ac rigidi tum erant Romanorum mores animiq́, & si quis ad nostram hanc uitam nostráque facta conferat, duri ac crudeles, & ad ferinam quandam immanitatem accedentes propius, ut pater audito tam graui facinore, non solum non iniquo animo id tulerit, uerum etiam recte & conuenienter factum pronunciauerit: quippe qui nec domum filiæ cadauer referri, nec maiorum monumentis inferri permisit, nec funebri ornatu exequijs'ue dignatus est solennibus: sed proiectam ubi confossa est prætereuntes lapidibus glebisq́ obruerunt destitutam cura domestica. quæ quidem insignem eius ui-

ri

ri duriciam indicant, atque etiam magis id quod iam dicturus sum. ea ipsa die quasi ob rem feliciter gestam mactauit dijs patrijs quas uouerat uictimas, epulúmque cognatis ut in maximo festo exhibuit splendidum, minore ratione habita propriæ calamitatis quàm felicitatis publicæ. id quod non solus Horatius, sed & alij multi uiri illustres fecisse dicuntur postea, uidelicet recens tum orbati liberis sacrificasse coronati atque triumphasse, quoties ipsorum opera felicitas quæpiam contigisset reipublicæ: de quibus suo dicetur tempore. Cæterum post trigeminorum pugnam Romani qui in castris aderant magnifice sepultis suis quo quisque loco ceciderat, cæsisque uictimis epulabantur genialiter. Albani contrà hac clade mœsti, & incusantes imperatoris sui consilium, plerique noluerunt corpora curare eo uespere. Postera die Romanus rex uocatos eos in concionem solatus est: nihil se illis molestum aut præter iura cognationis imperaturum, sed pariter consulturum utriusque ciuitatis commodis: Sufetium quoque se in eodem magistratu relinquere, nec quidquam mutare in præsenti statu reipublicæ: atque ita dimissa concione reduxit domum copias. cumque ex senatusconsulto triumphasset, iámque ad ciuiles causas cognoscendas se uertisset, quidam non mediocris autoritatis uiri cœperunt reum agere Horatium paricidij cædis'que domesticæ: hi longa oratione proferebant leges quæ nemini quenquam indemnatum occidere permittunt: recensebant'que exempla deorum iræ in ciuitates quæ inulta siuissent scelera. Pater contrà patrocinabatur filio, accusans filiam, negans eam dicendam cædem, sed pœnam uerius: postulabátque ad se deferri domesticum iudicium, qui tum cæsam tum occisorem genuerit. cúmque multa pro reo, multa contrà dicta fuissent, hærebat rex incertus quonam modo finienda esset ea lis. neque enim confessum indemnatæ sororis paricidam contra leges absoluere sibi licere putabat, ne diras sceleris ultrices à facinoris patratore in propriam familiam auerteret. neque ut homicidam necandum censebat, qui pro patria uitæ periculum adierit, eíque tantam accessionem imperij pepererit, præsertim patre ipsum absoluente, quem potissimum ultorem filiæ ius & natura fecerat. tandem post longam deliberationem uisum est factu optimum eam cognitionem referre ad populum. Populus autem Romanus tum primum capitalis causæ iudicium adeptus, comprobauit patris sententiam, iuuenémque absoluit à cædis crimine. Rex tamen non contentus hominum calculis, & de religione solicitus, accitis pontificibus iussit placari deos atque genios, & à cæde iuuenem expiari legitime. illi positis duabus aris, altera Iunoni ad quam sorores curare attinet, altera Iano patrio nu-

mini, cuius nomen consobrini à iuuene perempti retulerant, sacrisq́ quibusdam super eas factis, inter cætera piamina quibus tum usi sunt, postremo sub iugum miserunt Horatium. Est autem Romanis mos quoties hostes traditis armis deditionem faciunt, duo tigna recta humi defigere, hisq́ tertium transuersum superimponere, & sub eo captiuos transmittere, moxq́ dimittere liberos. Hoc ipsi iugum uocant: quod tum expiatores inter piamina postremum adhibuerunt iuueni. locum uero ubi id factum est, omnes Romani sacrum existimant. est autem in angiporto qui à Carinis ducit ad uicum cyprium, ubi & aræ manent tunc positę, & lignū super eas transuersum infixum duobus inter se aduersis parietibus. quod capiti exeuntium imminet, uocaturq́ à Romanis tigillum sororium. eo loco huius casus monumentum asseruatum populus Romanus annuis honorat sacrificijs. extat & alterum uirtutis quam in pugna declarauit testimonium, angularis columella à qua altera fori basilica incipit, cui affixa fuerant trigeminorum spolia. sed illa uetustate consumpta sunt, columella tamen priscam appellationem retinens pila uocatur Horatia. quin & lex tum primum lata durat hodieq́ ad perpetuam illorum iuuenum gloriam, iubens ut quoties nascantur trigemini, alimenta ex publico usque pubertatem accipiant. Tam uaria tamq́ mirifica fuit fortuna Horatiæ familiæ. At Romanus rex per integrum annū apparatu facto bellum Fidenatibus inferre statuit: quòd citati ad dicendam causam de insidijs quas Romanis simul & Albanis struxerant, comparere noluerint, sed sumptis mox armis, portísque clausis, & ascitis Veientium auxilijs aperte defecerint. Legatis quoq́ Romanorum causam defectionis sciscitantibus responderant, nihil sibi esse cum Romanis negocij iam inde ex quo Romulus fato functus est, cum quo sibi fœdus & amicitia intercesserat. ea de causa rex & suas armabat copias, & auxiliares colrogabat à socijs: inter quas plures cæteris & fortiores ab Alba ducebat Sufetius. hunc Tullus ut fidum & promptum ad res gerendas socium laudauit, omniumq́ consiliorum fecit conscium. ille uerò cum male apud suos ciues audiret, quasi proximum bellum non bene administrans prodidisset rempublicam, iamq́ tertium annum Tullo ita uolente retineret dictaturam, pertæsus precariam potestatem, & præesse quàm subesse malens, rem commentus est nefariam. Legatis enim clam missis ad Romanorum hostes, dubitantes adhuc ad defectionem impulit, pollicitus se quoque inuasurum illos in medio prælio: easq́ machinationes tam occultas habuit, ut deprehenderetur à nemine. Tullus interim suis simul & auxiliaribus copijs instructus contra hostem profectus est: hísque ultra Anienem traductis, castra

non

non longe à Fidenis posuit. cumque inuenisset ualidum Fidenatium & sociorum exercitum instructum ante mœnia, ea die nihil molitus est. postera uerò Sufetio cum cæteris primarijs amicis accito, considerabat cum illis quid opus facto sit: & omnibus censentibus non differendum prælium, cum in sequentem diem paratos esse iussisset, datis cuique mandatis dimisit concilium. At Sufetius qui amicis etiam multis proditionem nondum aperierat, Albanorum præcipuum quenque tribunum centurionem'ue conuocatos sic alloquitur. Est uiri quod de rebus magnis & insperatis uobiscum cōsilium meum communicem, quas hactenus occultas habui: eas oro silentio tegite, si me uultis incolumem. quæ si uobis quoque uidebuntur utiles, cœptis meis adiutores non deeritis. temporis angustiæ non sinunt me multa uerba facere, ideo rem in pauca duntaxat necessaria conferam. Ego toto illo tempore, ex quo sub Romanorum imperium uenimus, turpem & tristem uitam exegi, tametsi ab eorum rege honoratus dictaturā tertium iam annum teneo, teneboque perpetuo si uoluero. Sed quia summam infelicitatem duco solus esse felix in calamitate publica, reputans mecum illos nobis contra omne ius ac fas ademisse imperium, cœpi cogitare quomodo id sine graui periculo possemus recipere: multaque in animo uersanti nulla ratio uisa est uel tutior uel expeditior, quàm si aliquod bellum exoriretur finitimum. tunc enim illis opus fore sociorum & nostra in primis opera. qua occasione facile uos ipsos intellecturos, tum honestius esse tum iustius pro libertate propria certare quàm pro Romanorum imperio. quapropter effeci clancularijs artibus ut ipsorum subditi Veientes & Fidenates arma sumerent, belli socium illis me fore pollicitus. Et hucusque conatus mei latuerunt Romanos, dum opportunitas temporis quæritur ad insidias: quare considerate quam non negligenda se nunc offerat. primum non aperte agitur defectio, anceps alioqui habitura periculum: ne uel nimia festinatione imparati domesticis'que tantum freti uiribus de summa rei iaceremus aleam: uel inter apparandū auxiliaque solicitanda præoccuparemur à paratis iam antea. nunc utramque commoditatem habemus nullo periculo. deinde aduersarios bello fortunatos, & penè inuictos si uiribus contendendum sit, nunc nō ui superabimus, sed dolo & artibus multo efficacioribus: nec id primi faciemus aut soli. ad hæc propria potētia nostra impares Romanorum atque sociorum copijs, aucti sumus Fidenatium atque Veientium quātas uidetis uiribus: quibus ut possimus tuto fidere iam ante à me prouisum est. nō enim in nostro agro, sed pro suo Fidenates pugnaturi sunt: interim defendetur noster quoque. Et quod iucundissimum est, sed raræ in omni æuo felicitatis, beneficium accipiendo

piendo conferre in illos uidebimur: & si nobis, sicut fore credimus, successerit, Fidenatium atque Veientiũ ope liberati graui dominio, ac si ipsos liberassemus gratos et deuinctos habebimus. Hæc sunt quæ mea cura prouisa satis digna mihi uidentur quæ defectionem uestram accelerent. nunc audite quomodo negocium id aggredi cogito. Locum in acie Tullus mihi ad radicem montis, & alterum cornu tuendum attribuit. eum locum ego instante conflictu paulatim deserens subducam me in montem uosque seruatis ordinibus me sequemini. cumque in summum euasero, iam tutus audite quid deinceps facturus sum. Siquidem uidero mihi ex sententia rem succedere, et hostes audaciores fretos nostris pollicitis, Romanos contra pauere quasi à nobis proditos, atque ut speramus de fuga magis quàm pugna cogitare, aggressus eos replebo campum cadaueribus, utpote ex superiore loco in eos delatus per procliuia, & turbatos integris atque instructis inuadens copijs. plurimum autem in bello ualet uel uana proditionis aut nouorum hostium aduentus opinio, multíque iam exercitus nulla alia de causa magis quàm inani metu internecione deleti sunt. hic uerò non terriculamentum erit, sed horrendum tam specie quàm re periculum. Sin autem contrà quàm cogito ceciderit: dicam enim id quoque quandoquidem hominibus multa sæpe præter opinionem eueniunt: tum etiam ipse mutabo propositũ. ducam enim & uos contra hostes, Romanis futurus uictoriæ socius: simulaboque me ideo superiora loca occupasse, ut circũuentos à tergo cæderem. quod eo facilius credetur, quia uerbis facta congruent. ita fiet ut cladis neutris, felicis uerò euentus utrislibet simus participes. Equidem hæc ut decreui, ita dijs fauentibus conficiam. uestrum est ante omnia seruare silentium, deinde compositis rebus omnibus mandata celeriter exequi, & tum uosmetipsos fortes uiros præstare, tum aliorum animos ad idem accẽdere, cogitando quòd aliter nos pro libertate certare decet quàm cæteros homines iam assuetos seruitio, quandoquidẽ talem rempublicam à maioribus accepimus. nati enim sumus liberi ex liberis, & patres tradiderunt nobis imperium in finitimos, quod quingentorum annorum tempore cõstabilitum posteris etiã nostris relinquendum est. Nec quenquam uestrum ab hoc consilio deterreat religio iurisiurandi & fœderum, sed cogitet fœdus iam antè per Romanos uiolatum nunc in integrũ restitui: idque non exigui momenti, sed sacrosanctum naturæ iure omniumque tam Græcarum quàm barbararũ gentium, quod iubet patres natis imperare ac iura reddere, itidemque conditores suis colonijs. hoc fœdus nunquam è rerũ humanarũ natura tollendum nõ nos uiolamus cupiẽtes id manere perpetuo, neque ut impij timemus indignationẽ numinum,

quòd

quòd seruire nostræ stirpi non ferimus:sed illis ira deûm imminet,qui ausu nefario coegerunt diuinas leges humanis cedere: & illis aduersaturos par est credere, non nobis: humano quoq; iudicio ipsis culpa non nobis imputabitur.Si igitur hęc uobis probantur omnibus,faciamus ita inuocato fauore deorum simul & dæmonum.quodsi uestrum aliquis dissentit,& aut nunquam nostræ ciuitati aspirãdum censet ad dignitatem pristinam,aut differendum id in tempus opportunius, eum sententiam suam in medium proferre ne pigeat. Sequemur enim consilium quod uobis uniuersis uidebitur optimum.toto deinde coetu laudante uiri sententiam,singulos operam pollicentes,iureiurando prius obstrictos dimisit.Postera die Fidenatium atq; sociorum exercitus sub ortũ solis extra uallum progressus est in aciẽ:Romanis quoq; instructis ex aduerso prodeuntibus.Sinistrum cornu Tullus cum Romanis tenebat Veientibus oppositus,qui erant in dextro hostium. in Romanorum dextro Metius Sufetius Albanis suis præerat,ex aduerso habens Fidenates hærentes montis lateri.iamq; sibi inuicẽ propinquantibus,priusquam intra teli iactũ ueniretur,Albani à reliquo exercitu diuisi montẽ petebant integris ordinibus.quo uiso Fidenates cõfirmati in opinione proditiõis ab Albano promissæ, in Romanos inuehuntur acrius.ita dextrum Romanorum latus discessu sociorũ nudatum turbabatur & laborabat grauiter.interim sinistrum egregie pugnabat,præcipue Tullus cum selectis equitum.Et ecce tibi eques præcipiti cursu aduectus,Laborat,inquit,dextrum nostrum cornu Tulle. Albani deserta acie festinant ad loca edita.Fidenates illis prius oppositi, nudatos eorum discessu iamiam circumuenturi sunt. Ad hunc nuncium,conspectumq; Albanorum in montem properantium Romanos quasi circumueniendos ab hostibus timor occupat, ut neque pugnare,nec loco ualerent consistere.Ibi prudens consiliũ Tullo in mẽtem uenisse dicitur,qui nil turbatus inopinato periculo,non solum seruauit ex præsenti pernicie Romanum exercitum, uerumetiam hostium res subuertit & redegit in nihilum.audito enim nuncio uocem attollens ut exaudiretur & ab hostibus,exclamat: Vicimus milites. Albani meo iussu proximũ montẽ occuparũt ut cernitis, inde impetum facturi in terga hostiũ.nacti igitur oportuno loco inimicissimos homines, à fronte pariter & à tergo telis uestris expositos, ut nec progredi nec retro ferre pedẽ ualeant, à lateribus quoq; hinc mõte clausos inde flumine,inuadite illos intrepide. has uoces omnib.ingerebat obequitãs ordines:statimq; Fidenates metus subijt in se uẽtẽtis proditionis, quasi stratagemate deceptos à Sufetio,quãdo nec pro se stantem uidebãt,nec Romanos,inuadentẽ ut pollicitus fuerat,Romani cõtrà iã audaciores

daciores ſublato clamore conferti hoſtem impetunt. Sequitur fuga Fidenatiũ nullo ordine urbem ſuam petẽtium. Rex immiſſo in turbatos equitatu aliquãdiu perſecutus pauidos, ubi uidit ſic diſsipatos ut non poſſent inſtaurare ordines, omiſsis fugiẽtibus reliquam hoſtium partem etiam tum reſiſtentem adoritur. acriter enim pugnabant pedites, acrius etiam equites. tuebãtur enim ſuum locũ Veientes nihil Romano equitatu territi, diuꝗ nolebant cedere. Tandem cognito profligatos eſſe in ſiniſtro ſuo cornu ſocios, & Fidenates effuſe fugere, ueriti ne circũuenirentur conuerſis in ſe qui illos profligauerant, terga dederunt ſoluta acie, conati per flumen euadere. horum qui corporibus & uiribus integris natare ualebant, armorum iactura ſalutem redimebãt cõmittentes ſe fluuio. reliqui uulneribus prægrauati rapiebantur gurgitibus. concitatus enim & uorticoſus circa Fidenas fluit Tiberis. Cæterum Tullus immiſſa parte equitum qui trucidarẽt compulſos ad fluuium, ipſe ad oppugnanda Veientiũ caſtra profectus cepit ea primo impetu. atꝗ ita Romanis inſperata ſalus contigit. Tum demum Albanus conſpicatus egregiam Tulli uictoriã, ſuis in campum deductis fugientes Fidenates perſecutus eſt, ut Romanis uideretur ſocialem præſtare operam: multosꝗ oppreſsit diſperſos in fuga. Tullus autẽ offenſus intellecta eius proditione non ſimplici, tamen ad tempus diſsimulandum ratus donec hominem in ſuam poteſtatẽ redegiſſet, palàm approbauit ſeceſſum illum ad loca edita ut uehemẽter utilem: & attributa ei parte equitum iuſsit ſupremam uictoriæ manum imponere intercipiendis cædendisꝗ Fidenatibus quo minus poſſent intra mœnia refugere. Lætus ille aſſecutum ſe alterum eorũ quæ ſperauerat, nimirum quòd Tullũ fefelliſſet, diũ per campos obequitans interficiebat quotquot uenirent in manus: occidente demum ſole à perſecutione reuertens in caſtra Romana reduxit equites, et ibi cum cæteris noctem eam exegit in hilaritatibus quæ celebrari ſolent ob uictoriam. Tullus intra Veientium uallum manſit uſꝗ ad primam uigiliam: habitaꝗ inquiſitione in captiuorum nobiliſsimos de defectionis autoribus, ut inter coniuratos nominari audiuit & Albanum Metium Sufetium, cum uideretur factum eius non diſcrepare à captiuorum indicio, conſcenſo equo aſſumptisꝗ amicorum fidiſsimis in urbem properat: & ante mediam noctem euocatis domo ſenatoribus proditionem Albanorum denarrat captiuis atteſtantibus: utꝗ ipſe ſtratagemate Fidenates cæterosꝗ hoſtes eluſerit: poſtremo referebat ad eos quid bello feliciter finito faciendum cenſerent, quóue modo ſumẽdum de proditoribus ſupplicium, & Albanorum ciuitas modeſtior reddenda in poſterum. Omnibus uiſum eſt æquiſsimum in autores tam impiꝗ facinoris animaduertere

uertere:sed quomodo id facile ac tutò fieri posset aliquandiu dubitatũ est. occulte præcipuos Albanorũ tollere uidebatur impossibile. quòd si palàm sontes ad pœnam conarentur corripere, non passuros id Albanos,sed rebellaturos potius. neq; placebat eodem tempore cum Fidenatibus Hetruscisq; & Albanis eorũ fautoribus bellum gerere. tandem reliquis nihil explicantibus in Tulli sententiam itum est ab omnibus,quã referemus paulo post.ac mox admisso equo quadraginta stadia emensus ad Fidenas in castra reuertitur:ibi accitum M. Horatium unum è trigeminis superstitem cum equitum peditumq; lectissimis mittit Albam,iussum quàm primũ amice receptus esset intra mœnia, ciuibus in potestatem redactis solo æquare omnia tam priuata quàm publica ædificia fanis exceptis, abstinere autem à cęde omniq; iniuria hominum,& res suas cuiq; sinere.quo dimisso tribunos ac cẽturiones conuocat:expositoq; senatusconsulto, eorum se stipat satellitio. Paulo post adfuit Albanus gratulaturus illi uictoriam. Tullus nondum secreta mentis proferens laudabat eum, donis amplissimis dignũ pronunciãs:rogabatq; daret sibi Albanorum scripta nomina,quorum eo prælio eminentior extitisset opera,ut & ipsi pro parte sua meritum uictoriæ fructum perciperent.ille libens amicorum fidissimos & totius secreti cõscios atq; socios in tabella notatos obtulit. tum rex edixit omnes milites in concionem uenire armis positis.quo facto, ducem Albanum cum tribunis & centurionibus proxime tribunal iussit consistere,post hos Albanorum & cęterorum sociorũ uulgus. in extimo circulo Romanos statuit,quorũ fortissimus quisq; sub amictu tegebat breuem gladium.cumq; iam inimicos haberet obnoxios,assurgens sic exorsus est. Gratia dis milites,uosq; amici & socij,quòd de Fidenatibus eorumq; auxilijs aperto bello nos infestantibus pœnas sumpsimus:& aut desinent molesti esse in posterũ,aut plectentur etiam grauius . nũc tempus postulat,ut quando primus conatus cessit prospere,alios hostes pergamus persequi tectos amicorum nomine : qui hoc bello contra cõmunes inimicos pro societate à nobis assumpti in militiã, fracta fide, & occulto cũ hostibus inito fœdere, moliti sunt nobis omnibus perniciem.multo enim hi peiores sunt apertis hostibus;& grauiore digni supplicio.nam illorum & insidias cauere est facile,& cõgressos repellere hostiliter.amicorũ uerò facta hostilia nec cauere facile,nec astu præuentis repellere. Hi sunt ab Albanis ad nos malo dolo missi socij, nulla à nobis accepta iniuria,immo multis magnisq; beneficijs. coloni enim eorum nihil detraximus ipsorũ dominio, sed nostro marte propriam nobis parauimus potentiam.deinde contra magnas ac bellicosas gentes urbe nostra munita & opposita, tutos eos ab Hetruscis &

Sabinis bellis reddidimus:cuius felicitate maxime gaudere debuerât, & periculo angi nõ minus quàm proprio.at illi semper inuidentes bonam fortunam nõ solis nobis,sed sibiipsis etiam,ut qui eius erant participes,postremo non ualentes occultum liuoris pus premere,bellum nobis indixerunt.cognito autem satis nos ad id esse paratos,cum non possent nocere,inuitarunt ad recõciliationem & amicitiam,censentes de principatu decernendum ternorum utrinque uirorum periculo.accepimus conditionem, & uictores ea pugna potiti sumus eius ciuitatis dominio.agedum quid fecimus postea?cum liceret nobis obsides accipere,præsidium in dedita urbe relinquere,præcipuos concordiæ duarum ciuitatum turbatores partim securi percutere, partim domo pellere,ciuitatem ipsam mutato reipublicæ statu uel agris mulctare uel pecuniis,& quod omnium erat facilimum arma adimere,quo firmiorem dominationem haberemus:horũ nihil facere sustinuimus,maiore pietatis quàm securi principatus ratione habita:sed Metio Sufetio,quem ipsi ut Albanorum præstãtissimum magistratu honorarunt maximo, administrationem reipublicæ usque hanc diem permisimus.pro quibus beneficiis audite quam nobis,cum maxime opus esset sociorum & amicorum beneuolentia,retulerint gratiam.pacti cum cõmunibus hostibus,eodem quo illi tempore in prælio nos aggredi,cum utrinque mouerentur acies,deserto loco quem tuendum acceperant, proripuerunt se ad mõtes proximos,occupaturi loca tutissima. quod si tum eis successisset ex sententia,nihil uetabat omnes nostras copias deleri circũuentas hinc ab amicis, inde ab hostibus: & tam multos labores quos pro repub.& principatu exãtlauimus,perire die unico. Sed quoniam illorum conatus frustra fuit,primum diis fauentibus,ad quos autores ego omnia præclare facta refero:partim etiam meis artibus, quæ non parum fecerunt ad pauorem hostium & nostrorum audaciam: (nam quod in ipso discrimine dixi, iussos à me Albanos occupare montes quo facilius hostem circumueniant,id ex tempore confictum est:)nobis contrà pro uoto successerunt omnia, non essemus uiri quales nos esse conuenit, si non sumeremus pœnas de proditoribus: qui præter non uiolandam cognationis necessitudinem recẽti etiam nobis deuincti iureiurando & fœdere,neque deos timẽtes quos pactorum testes fecerãt, neque iura & hominum existimationem reueriti,neque periculum curantes,quod instabat si detegeretur proditio, miseris modis perdere conati sunt nos colonos et benefactores suos infensissimis hostibus proditos. Hæc illo dicẽte Albani cũ gemitu ad deprecatiões uersi sunt, uulgo negante se Metii machinationũ conscium, præfectis non ante se cognouisse occulta eius consilia fingentibus quàm ipso prælii tempore

pore,cum neque uetare neque imperata facere sibi esset integrum. nec defuere qui propter affinitatē cognationem'ue coactos se fuisse dicerēt. his rex silere iussis, Neque me, inquit, ista latent Albani. uulgo incognitam fuisse proditionem uel hinc conijcio, quia quæ multi sciunt non diuturno teguntur silentio. tribunorum quoque & centurionū perpaucos opinor fuisse insidiarum socios, plerisque deceptis & inuitis necessitatem hanc impositam. immo etiamsi fallerer, cōspiratumque esset tam à præsentibus quàm à relictis Albæ in nostrā perniciem, idque nō nunc primum sed iamdudum decretum fuisset: tamē cognationis causa necesse est Romanos uobis dare ueniam. Ne autem in posterum quicquam contra nos iniuste moliamini, siue compulsi à uestris magistratibus siue decepti, unica est cautio et prouisio, si unius urbis ciues facti uniuersi eandem habeamus patriam, cuius tum aduersæ tum prosperæ fortunæ pro sua quisque portione sit particeps. donec autem per contentionem, ut nunc, utrique potiores haberi uoluerimus, non erit firma inter nos amicitia: præsertim si illos qui priores alteris insidiati fuerint, uel re bene gesta principatus, uel spe frustratos uenia propter cognationem maneat. rursum eorū quibus insidiæ structæ sint ea sit cōditio, ut aut oppressi in durissimā seruitutē redigantur: aut si euaserint obliuiscantur iniuriæ, quemadmodum nūc nos facimus. quare scire uos uelim, proxima nocte senatum me præsidēte decreuisse, urbem uestram dirui, nec ullum, exceptis fanis, relinqui uel priuatum uel publicum ædificium. ciues uerò uniuersos saluis bonis suis, mancipijs, pecudibus, alijsque possessionibus Romæ posthac habere domicilium. & qui eorum prædijs rusticis careāt, his agros ex publico diuidi, duntaxat his agris exceptis, ex quorum reditibus fiunt sacrificia publica. domus autem qua parte urbis ædificētur ad habitationem cōmigrantium, meæ curæ commisit, egenosque adiuuari à me sumptibus ad absoluenda opera uoluit. plebem munijs ciuilibus fungi distributam in tribus nostras & curias. in senatum uerò & ad magistratus gerendos admitti familias has: Iulios, Seruilios, Geganios, Metilios, Curiatios, Quintilios, Clœlios. Metiū & proditionis socios luere pœnas, quas post cuiusque causam cognitam mihi iudici uisum fuerit. nemini enim non permittetur pro se dicendi copia. His dictis quotquot Albanorum erant pauperes contenti erant Romæ habitare, agrique portionem accipere, & orationem regis approbabant magnis acclamationibus. alijs dignitate ac fortuna præminentibus molestum erat relicta patria maiorū quoque lares deserere, externumque solum incolere, nec tamē mutire audebant contra necessitatem ultimam. Tullus postquam intellexit mentem plurium; Metium iussit causam suam; si uellet; agere. qui cum nihil

poſſet reſpondere ad obiectum crimen & teſtimonia, ait ſibi cum poteſtate ad bellum profecturo id occulte à ſenatu Albano mandatum: opem Albanorum inuocans, ne ſe qui conatus ſit ipſis imperium reſtituere, in periculo deſtituāt, ne'ue patiantur patriam ſuam dirui, & nobiliſsimum quenq; ciuem rapi ad ſupplicium. itaque tumultu in concione orto, & nonnullis ad arma recurrere uolentibus, hi qui uulgum in modum coronæ cinxerant, dato ſigno gladios exerunt: & perterritis omnibus rurſum aſſurgens Tullus, Nihil eſt, inquit, quod denuo peccare poſsitis Albani. ſi enim aliquid eorum quæ dixi irritare auſi fueritis, omnes ab iſtis interficiemini. ſimulq; oſtēdit ſtrictos gladios. accipite igitur quæ offeruntur, & Romani eſtote in poſterum. alterutrum enim neceſſe eſt uos facere, aut Romam habitare, aut nullam aliam habere patriā. iam enim ſummo mane profectus eſt M. Horatius, à me miſſus ut urbem ueſtram à fundamentis diruat, & Romam traducat quantum illic eſt hominum. quod cum iamiam futurum ſciatis, deſinite in mortem ruere, & imperata facite. Metius uero Sufetius, qui occulte nobis ſtruxit inſidias, ac ne nunc quidem turbulentos homines concitare ad arma eſt ueritus, ſupplicium dabit quo dignus eſt homo malus & perfidus. Ad hæc uerba conterrita eſt concionis pars turbidior, cohibente neceſsitate ineuitabili. Sufetius præ indignatione uociferans, & inclamitans fœdus quod ipſe uiolaſſe conuictus fuit, flagris fœde laceratus eſt. quibus ubi ſatis in eum ſæuitum eſt, bigis admotis ad alteras ex brachijs, ad alteras ex pedibus loris longis reuinctus eſt. deinde aurigis in diuerſa eas agentibus, humi raptatus, mox' que à nitentibus in contraria diſcerptus eſt. Hic fuit Metij Sufetij exitus turpis ſimul & miſerabilis. in ſocios proditionis & conſcios rex pro tribunali cauſa eorum cognita animaduertit lege de proditoribus & deſertoribus. Interea præmiſſus cum delectis ad diruendam Albam M. Horatius properato itinere portas patentes occupat & incuſtodita mœnia, facile'que urbe potitur. aduocata inde concione quicquid geſtum in prælio fuerat denarrat, & S. C. recitat. petentibus illis dilationem ut legatos Romam liceret mittere, ſine mora domos & mœnia, & tam priuata quàm publica ædificia diruit: ac mox Romam traducit agentem bona ſua ferentémque multitudinem. etiam Tullus è caſtris in urbem reuerſus per tribus & curias diſtribuit, aſsignato ad ædificandum qua parte urbis uellent ſpatio: agri'que publici quantum ſat eſſent diuiſit inter eos qui antè opera mercenaria uictitauerant, alijs quoque liberalitatibus nouellos ciues refouens. Sic Alba olim ab Aſcanio ex Aenea Anchiſæ filio & Creuſa filia Priami prognato condita, & per quingentos minus tredecim annos

habita-

habitata, quo tempore multum populi frequentia opibúsque & alia felicitate creuerat, triginta oppidorum Latinorum mater, & gentis eius semper princeps, à nouissima sua colonia solo æquata, hodieq́ deserta permanet. Cæterũ Tullus rex intermisso bello per eam hiemem, ineunte uere iterum contra Fidenates ducit exercitum. His auxilia publice à nulla ciuitate summissa fuerant, sed mercede conducti quidam ex multis locis eò confluxerant, quibus freti urbem egredi ausi sunt. collatisq́ signis & multis suorum amissis in prælio, compulsi sunt intra mœnia. Vt uerò à Tullo fossa & uallo cincti ad extremam redacti sunt inopiam, necesse habuerunt ei se dedere quibus ipse uellet conditionibus. is ad hunc modum urbe potitus, affectis supplicio defectionis autoribus, reliquis dedit ueniam: & permittẽs eos bonis suis frui, ne statu quidem reipublicæ mutato dimisit exercitum: iterũq́ triumphans urbem inuectus uotiuas dijs mactauit uictimas. eo bello confecto aliud à Sabinis exortum est, cuius causa fertur hæc. Fanum est quod Sabinis æque ac Latinis summa religione colitur sacrum deæ Feroniæ, quam Græci in suam linguam modo ἀνθηφόρον uertunt, modo φιλοστέφανον, modo Proserpinam. eò statis diebus conueniebant è circumuicinis urbibus, alij uotiua deæ reddituri sacrificia, alij negociaturi propter celebritatem, mercatores opificesq́ & agricolæ, quòd forum ibi sit totius Italiæ nobilissimum. ad eam celebritatem profectos aliquando Romanos honestos uiros Sabini quidam correptos & pecunijs spoliatos in uincula coniecerant: legatisq́ eò missis nihil æqui impetrari poterat, sed tam uiros retinebant quàm pecunias, obijcientes uicissim Romanis, quòd aperto asylo fugitiuos Sabinorum excepissent, sicut superius dictum est. ex his mutuis criminationibus bello nato, eductis'que copijs, ad arma uentum est. prælium fuit dubium, donec noctis interuentu diremptum est neutro inclinante uictoria. Sequentibus diebus considerata utrinque desideratorum & sauciorum multitudine, non libuit armis experiri denuo, sed relictis castris discessum est: nec amplius quicquam eo anno moliti, postero bellum instaurauerunt maioribus copijs. pugnatum est ad Heretum centesimo septimo ab urbe stadio, multis utrinque cadẽtibus. cumq́ tum quoque diu æquo marte certaretur, Tullus protensis ad cælum manibus uotum dijs fecit, si eo die Sabinos uinceret, Saturno & Opi solennes se instituturum ferias, quas Romani post comportatas terræ fruges celebrare solent publice: duplicaturum'que Saliorum numerum. hi sunt genere nobiles, certis temporibus armati saltantes ad tibiæ modulos, & patrios quosdam hymnos concinentes, ut iam antè diximus. peracto uoto audacia quædam Romanos subijt, & quasi

redintegratis uiribus in fessos facto impetu, uergente iam die turbauerunt eorum ordines,& coactos terga uertere usq; ad castra persecuti sunt: oppresisq; circa uallum plurimis non contenti hac uictoria castra nocte eadem expugnauerunt. quo facto agrum Sabinum nemine defendente depopulati pro libito, onusti præda domum reuersi sunt: tertióque tum à rege triumphatum est. nec ita multo post Sabinis per legatos petentibus pax data, receptis transfugis & captiuis qui inter prædandum intercepti fuerant, & pro abactis iumentis ac pecoribus aliaq; præda quam agrestibus ademerant, mulcta pecuniaria ex senatus arbitrio imposita. has conditiones pacis Sabini in templorum columnas inciderunt, eo facilius impetratæ, quòd Romanis graue ac diuturnum bellum instare uideretur à coniuratis ciuitatibus Latini nominis, ex causis quæ dicentur paulo post. sed quàm libenter conditiones acceperunt, tam facile iureiurandi obliti sunt, quasi ne iurassent quidem: ratíque se nactos oportunitatem pecuniæ, quam persoluerant, recipiendæ multo cum fœnore, pauci primum & clàm prædatum ibant ultra ditionis suæ terminos: deinde successu addente audaciam multi & propalam: cúmque uiderent ad arcendas iniurias agrestibus succurrere neminem, contempto hoste decreuerunt ipsam Romam petere, contractis oppidatim copijs, atque etiam Latinis ad eius belli societatem sed frustra solicitatis. nam Tullus eorum uoluntate cognita, cum Latinis fecit inducias: & imminenti hosti decreuit totas uires opponere, accesione Albanorum iam duplicatas, corrogatis etiam undecunque poterat sociorum auxilijs. Iam & Sabini in unum conuenerant: ambo exercitus ad syluam Maliciosam castra metati sunt, modico inter utraque relicto spacio. postera die collatis signis pugnatum est diu neutrò inclinante uictoria. sub uesperam tandem cesserunt Sabini equitatui Romano impares: magnáque fugientium strages est edita. Romani spoliatis cadaueribus, direptis castris, agri quoq; partem optimam depopulati domum reuerterunt. hoc euentu regnante Tullo cum Sabinis bellatum est. Tum primum inter Latinos & Romanos simultas exorta fuit, quòd hi post dirutam Albam detractarent Romanorum imperium. anno enim post illius excidium quintodecimo rex Romanus dimisis per triginta eius colonias legatis postulabat ut imperata facerent: quòd ad uictores cum alijs Albanorum rebus transisset etiam Latinæ gentis imperium. Homines enim aut sponte aut coactos solere alteri possesionem cuiuscunque rei cedere: Vtroque modo Romanis Albanorum obtigisse imperium. nam & belli tempore armis deuictos esse, & post amissam urbem suam à Romanis in ciuitatem admissos. itaque par esse ut uel sponte

ſponte uel inuiti cedant illis imperium. Legatis à nulla ciuitate priua-
tim reſponſum eſt, ſed indicto Ferentinum gentis concilio, decernunt
imperium Romanis non concedere: mox'que duos imperatores eli-
gunt, penes quos ſit belli pacíſue arbitrium, Ancum Publicium Cora-
num, & Sp. Vecilium Lauinienſem. Hæc cauſa Romanos exciuit ad
bellum contra cognatos populos, quod per integros quinque annos
geſtum eſt more quodam antiquo & ciuiliter. nam neque uſquam to-
tis exercitibus confligentibus magna clades ſecuta eſt: neque ulla ca-
ptarum urbium direpta eſt aut diruta, alia'ue ulla grauiore calamitate
affecta: ſed alteri alterorum agros inuadentes maturis frugibus, cum
præda domum reducebant exercitus, & captiuorum fiebat permuta-
tio. Vnum Latini nominis oppidum Medulliam, quò iam dudum re-
gnante Romulo coloniam à Romanis deductam ſuprà diximus, ex-
pugnatum quia defecerat ad ſuos, rex à nouandis in poſterum rebus
abſterruit. aliud hoſtile utrinque nihil accidit toto eius belli tempore:
quo facilius ad pacem inclinauerunt non admodum exaſperati animi.
Hæc ſunt quæ geſsit regno potitus Tullus Hoſtilius, uir eximiam
laudem meritus militari fortitudine promptóque in periculis con-
ſilio, maiorem etiam quòd neque temere bellum ſuſciperet, & ſemel
ſuſcepto fortiter ac conſtanter pertenderet ad uictoriam. Perijt autem
incendio triginta duobus annis in regno exactis, abſumptus flam-
mis unà cum uxore & uniuerſo famulitio. Quidam aiunt domum e-
ius de cælo tactam conflagraſſe, irato deo propter curam ſacrorum
neglectam. Defeciſſe enim eo regnante patria quædam ſacrificia, &
pro his alia peregrina introducta. plures humana fraude extinctum
exiſtimant, & facinus hoc ad Marcium, qui mox ſucceſsit, autorem
referunt. Hunc Numæ Pompilij nepotem ex filia tuliſſe iniquo ani-
mo priuatam uitam in regio genere, maxime cum uideret prolem ſub-
natam Tullo ſucceſſuram in regnum ſiquid ipſi accidiſſet humanitus.
hac de cauſa iam dudum ei decretum regem per inſidias tollere, quòd
multi Romanorum conarentur illi regnum adſtruere, & ipſe inter in-
timos ac fidiſsimos amicos Tulli aſcitus haberet eum inſidijs obnoxi-
um. itaque regem parantem domeſticum quoddam ſacrificium adhi-
buiſſe ſolos familiariſsimos: cúmque in eum diem incidiſſet tempe-
ſtas procelloſa & turbida eximente lucem ui imbrium, nemine ante
regiam obuerſante inſidiatorem nactum ſolitudinis opportunitatem
inſinuaſſe ſe per patentem ianuam cum ſocijs gladios ſub amictu ge-
ſtantibus: occiſóque rege cum liberis alijs'que quotquot aderant, i-
gnem aliquot locis ſubieciſſe ædibus, atque hoc facto ſparſiſſe rumo-
rem de fulmine: quod equidem non credo, nec ſit mihi uериſimile.

malim priorem opinionē sequi, sublatum esse casu fortuito. neq; enim secretum in numerosa conspiratione seruatum fuisse est credibile: neq; autori eius certò constare poterat defuncto Tullo Hostilio Romanos ad se delaturos urbis imperium: & si fortè fretus hîc fuisset hominū iudicijs, certè deorum sperandum non erat suffragium. siquidem post curiata comitia oportebat deos quoq; auspicijs ei regnū addicere. hominem autem sceleratum & tot iniustis contaminatum cædibus quis deorum dæmonum'ue admisisset ad suas aras immolādasq; uictimas & cætera sacra ministeria? quamobrem ego hoc deorum indignationi libentius quàm hominum insidijs ascripsero, suum tamen cuique relinquens iudicium. Post Tulli Hostilij obitum re ad interregnum reuoluta more patrio, electus est rex ab interrege & senatu Ancus Marcius: qui mox plebis etiam autoritate comprobatus & deorum uoluntate per auspicia cognita, omnibus rite peractis quæ ad ineundū principatum pertinent, regnum assumpsit anno secūdo trigesimæquintæ Olympiadis, qua uicit Sphęrus Lacedæmonius, quo tempore Athenis annuum principatum gerebat Damasias. Hic rex cum animaduertisset negligi multa sacrificia ex his quæ auus suus maternus Numa Pompilius instituisset, Romanorum plerosque iniqui lucri cupidine bellatores factos pro terræ cultoribus, aduocato in concionem populo, ad intermissum deorum cultum eos reuocabat, pergerent sicut sub Numa cœperāt: docens à contemptis numinibus morbos, pestilentias, aliasq; calamitates innumeras urbi immissas, quibus magna populi pars absumpta sit: & ipse Hostilius ob neglectas religiones diu multumq; cum uarijs morbis conflictatus, postremo ne mente quidem satis sanus, sed utraq; sui parte laborans, miserabili exitio cum tota familia perierit. laudatis deinde Numæ institutis ut honestis & sobrijs, quibus ex iustißimo quæstu uictus pararetur quotidie, hortabatur reuerterentur ad ea, studerentq; agriculturæ ac pecuariæ, cæterisq; iustis operibus alienis à rapina & uiolentia, posthabitis militiæ commodis. Hæc & his similia concionando magnam omnibus iniecit requiei ab armis cupidinem: deinde accitis pontificibus, sumptos ab eis cōmentarios quos Numa de sacris conscriptos reliquerat, trāscripsit in tabulas, & in foro proposuit legendas quibuslibet, quæ tandem uetustate absumptæ sunt. nondum enim in usu erant colūnæ æreæ: sed in quernis tabulis incidebātur tam leges, quàm sacræ literæ: quæ tabulæ post exactos reges rursum in publicum usum reuocatæ sunt per summum pontificem C. Papirium. ubi sacrorū curæ satis prouisum est, & ociosum uulgus ablegatū ad suas operas, laudabat bonos colonos, obiurgabat male curantes sua prædia, ceu ciues nequaquam stabiles. Ita ordinata

dinata republica, sperans se quemadmodum antè maternus auus perpetuas habiturum à bello & molestijs ferias, fortunā expertus est aduersam suo proposito bellator esse coactus præter animi sententiam, & nūquam sine periculis ac tumultu uiuere. Vix enim regnare cœperat & quietam rempublicam instituere, cum Latini cōtemnentes eum ut ignauum & administrando bello parum idoneū, latronum manus dimittere per agros cōterminos, multosq́ Romanorū lędere. ad quos legatis à rege missis qui res ex fœdere repeterent, fingebant se neq; latrones ullos scire de quibus fierēt querimoniæ, neq; cōsensu quicq; factū publico, neq; Romanis se ulla in re obnoxios. cum Tullo enim se non cum illis fœdus fecisse: post quem defunctum nullo se amplius teneri pacis fœdere. ob huiusmodi responsionem coactus est Marcius exercitum contra eos ducere: obsessumq́ Politoriū prius quàm ab alijs Latinorum oppidis auxilia succurrerēt, cepit, oppidanis se dedentibus: à quibus omnem iniuriam abstinens populariter Romam traductos distribuit per curias. Oppidum ipsum desertum cum anno sequenti noui Latinorum coloni occupassent, iam ad colēdum agrum se accingentibus superuenit cum exercitu Marcius: ausosq́ in aciem prodire uicit prælio, iterūq; cepit oppidum. incensis deinde domibus etiam mœnia diruit, ne esset hosti aut agrū colere uolentibus receptaculū. Sequenti anno Latini exercitum admouerūt ad Medulliam Romanam coloniam, quam corona cinctam undiq; simul facto impetu expugnauerūt. eodem tempore Marcius Tellenas nobile Latinorum oppidum ui cepit, acie primum, mox oppugnatione uictor: oppidanos cū bonis suis integris Romam trāstulit, & locum assignauit eorum domicilijs. Medulliam quoq; per triennium à Latinis detentam quarto demum anno recepit post aliquot prælia. nec multo post Ficanam expugnauit, ex qua ante triennium dedita populum Romam traduxerat, in ipsum oppidum mitius quàm prudentius consuluerat. integrum enim relictum noui Latinorum coloni occuparūt, & prædijs proprijs elocatis, ipsi è Ficanensi agro se alebant: quamobrē Marcius coactus illam bello repetere, magno negocio in potestatē suam redegit, ædes incendit, mœnia diruit. Secuta sunt duo prælia. priore cum æquo marte diu pugnassent, neutrò inclināte uictoria receptui signo dato in castra digressi sunt. posteriore Latinos Romani uicerūt egregie, & usq; castra sunt persecuti. post has pugnas nusquā acie certatum est: excursiones tantum ultro citroq; factæ per agros finitimos, & agrestium uelitationes admixtis etiam equitibus, plerūq; superante Romano quòd opportunis lócis disposita haberet præsidia, quibus Tarquinius genere Hetruscus præerat. Eodem tēpore Fidenates à Romanis defecerūt, non aperte

te, sed agrum eorum infestantes occultis excursionibus. contra quos Marcius cum expeditis profectus, illato bello castra prope urbem eorum posuit. illi primum nescire se simulantes, quærebant ob quā suam iniuriam uenisset Romanus exercitus. rege respōdente: ut damni dati rapinarumq́ pœnas de ipsis sumeret, afferebant pro se, nihil horum factum consilio publico, tempus poscentes ad cognoscēdam eam causam & perquirendos noxios. quo impetrato multos dies consumpserunt, non in hoc negocio, sed in armorum apparatu, & clam inuocandis auxilijs. tum Marcius cognito eorū animo cuniculos fodere à castris usq́ ad mœnia hostium. quo opere perfecto comparatisq́ scalis et machinis cum reliquo instrumento ad oppugnationem necessario, excitum militem admouit ad auersam partem mœnium, non qua cuniculus actus fuerat. quò Fidenatibus uniuersis cōcurrentibus, & assultus hostium strenue reijciētibus: Romani quibus id commissum fuit, aperto cuniculi ore insinuauerunt se intra mœnia, & obuium quemq́ sternentes per effractam portam suos intromiserunt: multisq́ primo impetu cæsis, reliquos Fidenates arma tradere iussos edicto per præconem in certum urbis locum euocauit, & aliquot ex eis defectionis autores uirgis cæsos affecit supplicio: direptaq́ urbe, & relicto in arce quantum satis erat præsidij, contra Sabinos duxit exercitum. nam ne hi quidem stabant fœderis conditionibus icti sub rege Hostilio, sed finitimos uexabant latrocinijs. Marcius per speculatores & transfugas temporis opportunitate cognita, palantibus per agros Sabinis & in prædam intentis, ipse cum peditatu castra eorum modico præsidio munita primo impetu occupat: Tarquinius interim cum equitibus, ut erat iussus, prædatores aggreditur. Sabini ut uiderunt Romanum equitatum contra se tendere, missa præda & quas agebant ac ferebant sarcinis, in castra cœperunt refugere. quæ ut cognouerunt teneri à peditibus, incerti quò se uerterent, contendebant in syluas & montes se recipere. sed persequente eos leui armatura cum equitibus pauci euaserunt incolumes, cæteri passim cæsi sunt. postquam cladem legatione Romam missa pacem impetrauerunt æquis cōditionibus. nam Latini belli metu necesse erat uel pacem uel inducias habere cum cæteris aduersarijs. Quarto deinde post hoc bellum anno Marcius rex prꝫter urbanas legiones excito à socijs ingenti auxiliorū numero Veiētes aggressus agrum eorū longe lateq́ populatus est. ipsi enim superiore anno irruptione in Romanū agrum facta magnas prædas abegerāt, multasq́ cædes perpetrauerāt. Veientibus deinde cū ualido exercitu profectis obuiam, & trans Tiberim castra prope Fidenas habētibus, Marcius quāta potuit celeritate primū uias eis interclusit quòd esset equitatu

tatu superior, deinde in aciem prodire coactos uicit egregie, ita ut castris etiam eorum potitus sit: peractoque hoc quoque bello ex animi sententia, triumphali pompa per urbem ad deorum templa inuectus est. Altero deinde post anno Veientibus rursum uiolantibus inducias, & repetentibus castella quibus fœdere cũ Romulo icto excesserant, maiore quàm ante prælio cum eis ad Allas pugnatum est: sed faciliore uictoria: castellorum penes regem possesio mansit indubia. in ea pugna Tarquinij præcipua fuit uirtus & opera: ob quam honoratus à Marcio senatorum adscriptus est & patriciorum ordini. Nec à Volscis pacata fuerunt omnia, prædonibus etiam inde Romanum agrum infestantibus. Rex hac etiam expeditione suscepta exercitum ex præda ditauit: obsessisque Velitris & uallo circũdatis, toto agro potitus urbem ipsam parabat inuadere. Sed cum grandæui oppidanorum supplices progressi pollicerentur se iuxta regis estimationem illata damna persoluturos, & sontes dedituros ad supplicium, rebus per inducias restitutis, in fœdus eos recepit & amicitiam. Nouum inde bellum exortum est ab his Sabinorum populis, qui nõdum Romanorũ uirtutẽ experti, quanquã nullis iniurijs lacessiti, nõ ferentes tamen præ inuidia successus eorũ uix credibiles, uiri alioqui bellicosi, pauci primũ excursiones faciebant è latronũ receptaculis: lucris deinde illecti, fines cũ exercitu egressi aperto bello magnã agri partẽ prædationibus exhaustam deuastauerunt. quod factum nõ impune fuit, nec omnes abierũt incolumes. occurrẽs enim Romanus collatis castris pugnãdi necessitatem eis expressit: habitoque cõflictu ualido, & multis utrinque cadentibus, superiores tamẽ fuere Romani adiuti locorũ peritia: Sabini cõtra in sua castra fugientes turbatis ordinibus, tergo hærente hoste magna clade affecti sunt. castra quoque capta plena uarijs opibus, & captiui recepti quos prædones interceperant: atque ita uictores domũ reuerterũt. Hæ sunt regis huius res gestę, à Romanis scriptoribus memoriæ proditę: nũc quid in pace domi actum sit referam. primùm urbem nõ mediocriter auxit, Auẽtinum complexus eisdem mœnibus: hic collis est altus XVIII fermè stadiorũ ambitu, syluis tũ obsitus uarij generis, præcipue lauro, unde lauretũ pars eius dicitur, nunc totus refertus est ædificijs: ubi inter alia pulchra & Dianæ templũ uisitur. dirimebatͣ is à reliqua urbe, Palatinoque colle ubi primi habitatores locauerũt sibi domiciliũ, profunda quadã & angusta ualle, quæ procedente tempore terra aggesta cõplanata est. Tunc uerò Ancus ueritus ne fortè ut imminẽs urbi ob loci oportunitatẽ occupatus aliquando muniretur ab hostibus, muro eũ & fossa circũdedit: traductosque è Tellena & Politorio cæterisque deuictis oppidis habitare iussit in eo. Hoc unũ eius factũ ad rep.

pertinens

pertinens narratur egregium & admodum utile, urbe aucta, & quasi altera priori addita, & siquando hostis ingrueret, minus expugnabili reddita. Est & alterum priore etiam præstantius, tum ad uitam mitiorem ac lautiorem, tum ad res ampliores gerendas percommodũ. cum enim Tiberis amnis ex Apennino præter ipsam urbem defluẽs, & in mare inferum per planũ & importuosum littus uicinum se exonerãs, non magnopere urbanis prodesset, quòd nullũ haberet circa ostia castrum, quod negociatorias naues ultro citroq; commeantes reciperet, alioqui fontes usq; fluuialibus scaphis mediocribus peruius, usque ad urbem uerò & magnis marinis onerarijs: decreuit nauale ad eius ostia condere, pro portu usus ore ipso fluuij. pãditur enim in latum qua mari est contiguus, & sinus amplos complectitur, nõ secus ac optimi marinorum portuum. & quod maxime mireris, non clauditur ore obturato arenarum aggeribus, ut multis etiam magnis fluuijs accidit: neq; per paludes ac uoragines uagabundus absumitur penè prius q̃ ad mare perueniat: sed nauibus semper est meabilis, erumpens unico natiuo alueo, & dorsa sub alto assurgentia diuerberans, quamuis uehemẽs ibi uentus ab occidente spirare soleat. itaq; longæ naues quantumuis magnæ, & ex onerarijs uel termillenariæ intrant per eius os, & urbẽ usq; pertrahuntur funibus aut remigio: maiores autem ante os in salo firmantur ancoris, exonerãturq; lembis fluuialibus. qua autem flumen inter & mare prominens littus curuatur in cubiti speciem, oppidum Ancus munijt, ex re appellatũ Ostiam: quo factum est ut Roma non tantum mediterranea copia frueretur, uerùm maritima quoq; bona degustaret, immo transmarina etiam. Muro cinxit & Ianiculum mõtem in aduersa ripa imminentem Tiberi, collocauitq; in eo præsidium, ut ab Hetruscis tutior esset fluminis nauigatio, qui totam eam ripam tenentes infesti erant negociatoribus. sublicium quoq; pontem mere ligneum, cui compingendo nefas est quicquam ferri æris'ue addere, ille imposuisse Tiberi dicitur: qui hodieq; superest, et sacer habetur ab omnibus. quodsi qua pars eius sartienda est, id pontifices curant non sine solenni sacrificio. ad hunc modum gesto principatu rex omni posteritatis memoria dignus, traditurus successori urbem non paulo meliorem quàm acceperat, post exactum in regno annũ XXIIII. obijt superstitibus duobus filijs, altero infante, pubescente altero. post cuius mortem senatus accepto à populo arbitrio cõstituendi rempublicam, præsenti statu contentus creauit interreges: qui curiatis comitijs regem elegerunt L. Tarquinium. is auspicatus est regnum anno circiter secũdo quadragesimæ primæ Olympiadis, qua in stadio uicit Thebanus Cleonidas, principatum Athenis obtinẽte Eniochide. huius Tarquinij

nij parentes,patriam,& quibus de causis hac relicta Romam uenerit, quibus'ue artibus ad regnū peruenerit,dicam ita ut in Romanis annalibus reperi.Demaratus Corinthius ex Bacchiadarū genere negociationis gratia nauigauit in Italiā,priuato sumptu instructa naue & onerata mercibus. quas cū distraxisset in Hetruscis urbibus totius tūc Italiæ florētissimis,noluit posthac alios portus petere, sed per eadē semper maria ultro citroq; commeans Græcanicas merces mutabat Tuscanicis:unde magnis opibus auctus est.orta deinde seditiōe inter Corinthios, oppressis Cypseli tyrannide Bacchiadis,homo prædiues & alioqui principe familia natus,parum tutum se ratus in patria,sublatis quātum potuit rebus & in naues impositis Corintho abijt. cumq; ob commercia continua multos bonos amicos haberet in Hetruria, præsertim Tarquinijs in urbe olim florentissima,domicilium in ea sibi elegit;ducta uxore nobili:ex qua duobus susceptis filijs Hetrusca nomina indidit,alteri Aruntis,Lucumonis alteri.utrunque liberaliter instituit Græcis atq; Hetruscis literis,& postquam uirilem ætatem attigerunt,uxores eis summo loco natas coniunxit. nec ita multo post alter filiorū natu maior moritur,nullis quod tum sciretur relictis liberis,& paulo pòst hūc sequitur Demaratus præ luctu mortuus,ex asse hærede Lucumone relicto:qui tam luculentū patrimoniū adeptus cogitabat inter præcipuos ciues tractare rēpublicam.& cū undiq; protrusus ne inter mediocres quidē locū obtinere posset, nedū inter primarios, moleste ferebat eam contumeliam.auditoq; quòd Roma omnes exteros libenter exceptos ciuitate donaret ac honoribus pro cuiusq; merito,migrare illò decreuit cum re familiari,uxore,& quotquot sequi uellent amicis atq; domesticis,quorum magnus fuit numerus.ut uerò ad Ianiculum peruenere,quo loco uenientibus ab Hetruria urbs in prospectu est,aquila repente demissa pileum ei abstulit:superq; carpētum circumuolitans adeò sublimis ut penè uisum effugeret, rursus capiti apte reposuit.ibi omnibus prodigij miraculo stupentibus,uxor ipsius Tanaquil,à maioribus Hetruscam auspiciorum disciplinam docta mulier, seorsum abductum uirum cōplexa bene sperare iussit, euasurum à priuata fortuna ad potestatem regiam.monuit tamen, daret operam ut uolentibus Romanis principatum assumeret,dignumq; se præberet honore tam eximio. Ille cælesti prodigio lætus, iamq; portæ propinquus,uocatis in uota dijs precatus est ratum auspicium facerēt,aduentumq; suum fortunarent:atq; ita urbem inuectus est.post hæc admissus ad Marcij regis colloquium,primùm quis esset indicauit: dein de habitatum in urbem se uenisse cum toto patrimonio, quod ut maius quàm pro priuati hominis facultatibus,libenter se depositurum in

usum regis & reipublicę. Gratus fuit regi eius aduētus: receptoq́ cum Tuscorum comitatu in tribū et curiam in urbe tantum loci assignauit quantum sat esset exstruendis ędibus, simulq́ agri certū modum attribuit. his ita dispositis iam ciuis factus, quia sciebat Romanorū cuique præter gentilicium nomē esse aliud frequentatū in familia, pro Lucumone appellari Lucius uoluit, et gentili nomine Tarquinius, ut in hoc quoq́ cęteris fieret similis. Regis etiā amicitiā breui sibi parauit opportuna munificentia, & in belli sumptus pecunijs eū subinde adiuuās, in expeditionibus uirtute nulli secundus uel equitū uel peditum, & ubi opus esset cōsilio facile inter prudentissimos habitus. his artibus regi acceptus ne populi quidē beneuolentia caruit, deuinctis sibi plerisq́ patricijs, tum plebeiæ multitudinis fauore cōciliato, salutādo appellādoq́ comiter, & cæteris officijs atq́ liberalitatibus. Talis fuit Tarquinius uiuēte etiamtū Marcio gratiosus & omnibus spectabilis: quapropter illo defuncto dignus principatu iudicatus est cōsensu omniū. inito regno bellū primum cū Apiolis gessit, ciuitate Latina nō ignobili. nam hæc, sicut cæteræ Latini nominis post Anci obitū ratæ nō teneri se fœdere amplius, latrocinijs & excursionibus Romanū agrum infestabat. quā iniuriam ulcisci uolens Tarquinius magno exercitu educto deuastauit agri eorū partem optimā. quò cum è propinquis Latinorū oppidis cōfluxissent auxilia, duplici prælio cū eis cōgressus, utroq́ uictor, ad muros admouit exercitū, oppugnatoribus alijs post alios succedentibus. oppidani cōtrà pauci resistentes pluribus, nullo ad interquiescendū relicto tempore, mature expugnati sunt. oppido ui capto maior pars in pugna confossa est: pauci traditis armis sub hasta cū reliqua præda sunt uenditi, pueri & mulieres Romā in seruitutē abducti, oppidum ipsum direptū prius mox concrematū est. His gestis, mœnibusq́ funditus dirutis, rex domum reduxit exercitū. Secunda expeditio cōtra Crustuminos fuit. hæc Latina quondā colonia in Romanorum ditionē uenit regnante Romulo. Tarquinio uerò principatū adepto rursus Latinis fauere cœperat. nō tamē oppugnatione aliáue magno negocio retrahēda fuit ad officiū. Crustumini enim cognito q́ ingens aduētaret exercitus, considerātes q́ parum sibi esset uiriū, destitutis Latinorū auxilio, portas aperuerunt: progressiq́ seniores et quisq́ honoratissimus deditionē regi fecerūt, deprecātes moderaretur iram, & uteretur clemētia, quod impetratū est. introgressus enim mœnia neminem Crustuminorū necauit, perpaucos tantū defectionis autores damnauit exilio pulsos patria. cæteris sua bona reliquit, & ius Romanæ ciuitatis, ut antè habuerāt: & nequid nouarēt amplius, Romanorū partem ad habitandū ibi manere iussit. horum consiliū secuti Nomentani

tani fortunam quoq; eandem experti sunt. aperte enim à Latinis stati tes quibus fidebant, in Romanū agrum manum latronum prædatum miserant. quam ob rem bello petiti à Tarquinio, cessantibus Latinorum auxilijs, impares tanto exercitui cum ramis oliuæ obuiam egressi dediderunt se ac sua. At Colatini repugnare conati eduxerunt militem extra mœnia: sed aliquoties profligati multis uulneribus acceptis compulsi sunt intra oppidum refugere: moxq; dimissis nuncijs solicitabant Latinorum auxilia. quibus cunctantibus Romanis uerò non uno loco muros inuadētibus, tandem coacti sunt sese dedere. Sed non æque clementer ac Nomentani Crustuminiue tractati sunt, post arma adempta mulctati pecunijs, imposito etiā præsidio. quin & dominum Aruntem Tarquinium ex fratre nepotem illis præfecit quoad is uiueret: qui auo Demarato & patre Arunte defunctis natus posthumus, nec patrimonium ullum nec auitorū bonorum hæreditariam partem cōsecutus est, ob id cognominatus Egerius, quòd pauperes & inopes ita Romani nominent. ex quo autē eius oppidi præfecturam adeptus est, tum ipse Colatini appellationem inuenit, tum eius posteritas. post deditam Colatiam rex Corniculū petijt, id quoq; Latini nominis oppidum. quorum agrum impune peruagatus depopulatusq;, propius inclusis admouit copias prouocans eos ad amicitiam. illis uerò eam aspernantibus munitionū fiducia & spe affuturi ut putabāt auxilij, corona cinctos ab omni parte adortus est. Corniculani post diutinā propugnationē hosti multis illatis uulneribus fessi labore continuato, ac ne cōcordes quidē satis, quando alij deditionē, alij constanter resistendum suadebant, ob eam ipsam dissensionē facilius expugnati sunt. maxima pars ab irruētibus repugnātes concisi sunt, quibusdā ignauis uenia cum salute concessa est, qui captiui sub hasta uenierunt sicut sexus & ætas infirmior. oppidum post direptionē à uictore incēsum est. qua clade Latini exacerbati decreuerunt collatis in unū uiribus Romanos aggredi: ac mox ualido exercitu inuaserunt præcipuā eorum agri partem: unde captiuis multis abductis, præda quoq; magna potiti sunt. contra hos Tarquinius cum expeditis qui tum ad manum erant profectus, nō inuentis hostibus qui cōmodum abierant, in agrū ipsorum irrumpens talionē eis reddidit. hoc modo mutuis excursionibus nunc accipiebant damna nunc inferebant. Semel tantum ad Fidenas in acie certatum est totis uiribus, ubi multis utrinq; desideratis penes Romanos fuit uictoria: Latini desertis noctu castris discesserunt in sua oppida. post hoc prælium Tarquinius cum exercitu regionem eorum obeundo iam hoc iam illud oppidum solicitabat ad amicitiam. illi quòd nec communes totius Latini nominis haberent copias, nec proprijs

uiribus satis fiderent, inuitanti obsequebant, & nonnulli deditionem faciebant, dirui uidentes oppida ui capta & diripi: certis uero cōditionibus dedita imperium tantum uictoris recipere, aliud nihil pati durius. Fidenates primi omnium in fœdus & amicitiam recepti sunt, Camerini post eos: hos secuta sunt aliquot castella & oppidula. Terruit hoc Latinos, uerentes ne uniuersi cogerentur imperata facere. ergo in oppidum Ferentinum conuentu indicto decretum est delectus oppidatim habendos esse, ciendas ad arma fortissimas propinquarū gentium: mox'que legati ad Hetruscos & Sabinos impetrandæ societatis causa missi sunt. Sabini polliciti sunt quàm primum audissent ipsos in Romanum agrum irrupisse, se quoque sumptis armis inuasuros agrum eorum finitimum: Hetrusci summissuros se auxiliorum quantum opus fuerit: non tamen responsum est hoc de communi omnium sententia, sed à quinque tantum ciuitatibus. hi fuere Clusini, Arretini, Volaterrani, Rusellani, Vetulonienses. hac spe Latini erecti parabant domi magnum exercitum, & assumptis quos Hetrusci miserant in Romanum agrum inuaserunt: qui eodem tempore à Sabinis ex composito uastabatur parte illis contigua. Tum Romanus rex iam ante instructus exercitu occurrit hosti celeriter: ratusq́ periculosum utrosque simul arcere diuisis copijs, maluit omnes uires in Latinos uertere, & castra metari castris illorum proxima. ac primùm neutris libuit rem totam aleæ committere, quòd utrinque non ignotus esset alterorum apparatus alteris: agebaturq́ tantum uelitationibus, in quibus neutra pars multum cedebat alteri. tandem crescente contentione per crebra certamina, dum alij succurrunt alijs, pauci primum, mox uniuersi coacti sunt è castris procurrere: coortóque prælio inter milites bello exercitatissimos, & propemodum pares tam pedestribus quàm equestribus copijs, ad hęc pariter animosos ut in extremo discrimine, utrinq́ pugnatum est ut dignum erat uiris fortibus. contendentes ex æquo uix nocte superueniente dirempti sunt. postera demum luce apparuit ex utriusq́ partis animo, utri potiores fuerint pridiano prælio. Latinis enim intra uallum se continentibus, Romanus rex suos in apertum campum produxit, paratus iterum confligere, diuq́ cōtinuit eos in acie: deinde non prodeuntibus ex aduerso hostibus, spoliatis eorum cadaueribus, suorūq́ sublatis, gloriabundus in castra reduxit exercitum. Sequēti die Latini aucti nouis Hetruscorū auxilijs depugnarunt multo quàm antè acrius, uicit tamen Tarquinius egregie, omnium confessione autor eius uictoriæ: qui laborante iam Romana acie, sinistro cornu non satis seruāte ordines, intellecto suorum periculo dum ipse in dextro pugnans uersatur, assumptas fortissimas equitum alas

&

& uigentisſimā partem peditū duxit præter ſuorum terga: euectusq; ultra ſiniſtrum cornu, infeſtis haſtis & citatis equis ex trāſuerſo Hetruſcas cohortes impetijt: nā hæ dextrū hoſtium cornu tenētes urgebant oppoſitos. his tum ex improuiſo inuectus metum ac trepidationē intulit. interea pedites quoq; recollecto animo in aduerſos impreſsionē faciunt. Fit ſtrages Hetruſcorū, ac mox dextri cornus profligatio. Tarquinius iuſsis tribunis cū peditibus militari gradu & incōfuſis ordinibus ſubſequi, ipſe cū equitatu pleno curſu cōtendit ad caſtra hoſtiū: interclu ſoq; aditu refugiētibus, primo impetu eis potitur. nā relicti præſidio necdū cladem acceptā reſciuerant: & quia irruentem tanto impetu equitatū non ſatis dignoſcebant, admiſerūt pro ſuo. captis hoſtiū impedimentis, qui ſe eò recipere conabātur, ab equitibus intercepti cæſi ſunt: & qui è caſtris in campū cupiebāt euadere, in Romanas legiones incidebāt certa ſui cū pernicie. bona pars cōpreſsione mutua cōculcationeq; perijt: aut circa uallum & foſſas deprehēſa ignauo et miſerādo exitio ab hærentibus tergo cōtrucidata eſt. reliqui quādo aliter incolumes eſſe non poterant, coacti ſunt ſeſe dedere uictoribus. Tarquinius opulentis caſtris potitus & magno captiuorū numero, hos ſub haſta uendidit, cætera cōceſsit in prædam ſuis militibus. His geſtis ad oppida Latina admouebat exercitū, expugnaturus ſi qua ſe nollent ultro dedere. omnes uerſi ad preces legatos mittebāt deditionē faciētes ſupliciter, accepturi pacē quibuſcunq; conditionibus. Rex dominiū tot ciuitatū conſecutus ex fœderis cōditionibus, omnes clementer ac modeſte habuit. neminem Latinū nec occidit, nec in exiliū egit, nec mulctauit pecunia. agros etiam ſuos ipſis fruēdos reliquit, & ciuitates ſuo quamq; iure uti permiſit. trāsfugas Romanis reddi iuſsit, & captiuos abſq; precio: mācipia quoq; reſtitui proprijs dominis quotquot à prædatoribus intercepta fuerant, & rerum ereptarum agreſtibus perſolui precium, rependiq; quicquid damni eo bello his datū ſit. atq; his cōditionibus in amicitiā ac ſocietatem Romanorū recepti ſunt, facturi eorum imperata in poſterū. Hic finis Latini belli fuit, Tarquinius triumphans in urbē redijt. Sequēti anno in Sabinos duxit exercitū, qui iam ante uoluntatem eius & apparatū cognouerant. quamobrē ne bellum intra ſuos fines reciperent, cōparato ſatis magno exercitu proceſſerūt obuiam. cōgreſsiq; cum eis circa confinia uſq; ad noctem pugnauerūt acriter, neutrò inclināte uictoria. per aliquot deinde dies neq; Sabinorum imperator è caſtris eduxit copias, neq; Romanorū rex: ſed motis retro caſtris, intacto hoſtico domū utriq; reuerſi ſunt, eo propoſito, ut ineūte uere utriq; bellum redintegrarēt maioribus copijs, interim appararent neceſſaria. priores Sabini ſe mouerūt, cum non cōtemnendis

Hetruſcorum auxilijs,caſtra metati prope Fidenas ſub confluentibus Anienis & Tiberis.ea duplici uallo munita ripam utranque tenebant iam uno alueo fluentium amnium,iuncta ponte ligneo ſcaphis impoſito & ratibus, quo expeditior eſſet tranſitus, & caſtra uiderentur una & eadem.quo cognito Tarquinius & ipſe legionibus eductis locum caſtris cepit ſecus Anienem paulũ ſupra caſtra hoſtium, occupato colle quodam natura munitiſsimo. cumq́; utriq; eſſent pugnandi auidi, nullum tamen ſecutũ eſt uel magnũ uel paruum prælium. Tarquinius enim Sabinos præuẽtos ſtratagemate utriſq; caſtris eorum deletis graui clade affecit: quod quidem commentum ita ſe habuit. ſcaphas fluuiales & rates aridis lignis ſarmentisq́; refertas, ſulfure quoq; ac pice additis præparauit in altero amne ubi caſtra habebat: obſeruato deinde ſecundo uento circa quartam uigiliam igne in eam materiam immiſſo, ſcaphas & rates ſiuit deferri prono flumine. hæ breui tempore per medium delapſæ ſpacium hæſerunt in ponte, eumq́; pluribus locis incenderunt. quò Sabinis ad emicantem flammam concurrentibus,& modis omnibus conantibus reſtinguere, Tarquinius ſub diluculum cum inſtructo ueniens exercitu altera caſtra inuaſit,maxima ex parte deſerta à cuſtodijs,quæ ad incendium ſe proripuerant:reliquos ad arma & uim uerſos profligauit haud magno negocio. interea altera quoq; Sabinorum caſtra ſita trans amnem alia Romanorum manus aggreſſa occupat:quæ intẽpeſta nocte præmiſſa Tiberim ſcaphis & ratibus clam hoſte traiecerat,& caſtra tum demũ petere cœpit,cum pontem ardentem uideret,ita ut conuentum fuerat. in his etiam relicti præſidio,pars pugnantes ceciderũt,pars in amnem præcipitati, dum eius uortices eluctari nequeunt,telis eminus confecti ſunt. bona pars dum ponti ſuccurrit abſumpta eſt incendio. ita utriſq; caſtris potitus Tarquinius reliquam prædam cõceſsit diuidendam militibus, captiuos tam Sabini quàm Hetruſci generis Romam abductos in arcta cuſtodia habuit,quorũ magnus fuit numerus. Hac demũ clade fractos Sabinos facti cepit pœnitentia: miſsiſq; legatis inducias impetrauerunt in ſexenniũ. Hetruſci iniquo animo ferentes uictos ſe à Romanis toties, ac tũ irritati quòd Tarquinius repetẽtibus captiuos pernegauerit, malens eos habere loco obſidum, decreuerunt ut omnes Hetruſci nominis populi Romanis bellum inferrẽt cõmunibus auſpicijs, nõ habituri pro Hetruſca ciuitatem quæ grauaretur eſſe eius expeditionis ſocia. quod ubi placuit, traiecto Tiberi prope Fidenas caſtra ſunt poſita: & diſsidentibus Fidenatibus oppido per proditionẽ potiti, cũ multis captiuis & præda è Romano agro abacta domũ ſe receperunt, relicto Fidenis quantũ ſat eſſet præſidio. hæc enim ſedes belli Romani placuit.

At

At rex Tarquinius armatis in sequentē annum legionarijs omnibus & sociorū quantis potuit auxilijs, ineunte uere in hostes mouit, priusquam illi uenirēt ex omnibus suis ut antè collecti ciuitatibus: diuisisq; copijs ipse Romanos ducebat: socijs quorū maxima pars Latini erāt, præfecit cognatū suum Egeriū, iussum Fidenas petere. hic socialis exercitus cū non longe ab eo oppido castra loco parum tuto posuisset propter contemptū hostium, penè totus deletus est. qui enim in præsidio erāt, clàm accitis nouis auxilijs ex Hetruria, obseruatoq; suo tempore, oppido egressi primo impetu ceperūt male custodita castra hostiū: & eorū qui prædatum exierant, palantiū passim magna cædes est edita. Romani uerò Tarquinij ductu uastato & populato agro Veienti magnis prædis ditati, cū primum Veijs ab omnibus Hetruscorū populis multum auxiliorū submissum est, ausos congredi uicerunt egregie: ac deinde opulentos Hetruscorū agros impune populati, & ingenti præda potiti, captiuorūq; abducto magno numero, æstatis exitu domum reuersi sunt. Veientes tanta clade accepta non audentes urbem egredi, patiebantur in cōspectu suo uineta sua cædi & arbores frugiferas. Tarquinius tribus irruptionibus effecit ut toto triennio nihil fructuū Veientes ex agris suis perciperent, desertis iam ex parte maxima. quibus cum nullum damnū dare posset amplius, ad Cære duxit exercitū, quæ olim dum à Pelasgis teneretur Agylla dicta est, Hetrusci tum nomen ei mutauerunt: urbs erat uiris ac opibus florens si quæ alia Hetrusci nominis, unde magna multitudo procurrit ad arcendā ab agro uim hostium: multisq; occisis, sed pluribus suorum amissis coacta est in urbem refugere. Romani agro in potestatem suam redacto, multis diebus ibi morati sunt propter uberem rerum copiam: & postquam abeundi tempus uisum est, cum præda quantam auehere poterant domum reuersi sunt. Tarquinius Veientano bello defunctus ex animi sententia, contra hostem Fidenis hærentem eduxit copias, ut præsidium inde eijceret, & de proditoribus oppidi sumeret supplicium. primo cōtra hostem progressum pugnatū est acriter, secuta deinde æque acris oppugnatio mœniū. Tandem ui captis Fidenis, præsidium cū alijs Hetruscis captiuis asseruatū est in custodia. defectiōis autores, pars cæsi uirgis publice securi percussi sunt, pars missi in perpetuū exiliū. bona eorū Romanis cōcessa inibi habitātibus, quíue relicti sunt præsidio. ultimus cū Hetruscis cōflictus in agro Sabino ad Heretū fuit. illac enim ueniebant quorundā suasu, qui Romanis infensi, spem societatis Sabinorum eis fecerant. aderat enim finis induciarū sexennaliū, & adulta iam iuuentute multos tenebat abolendæ ignominiæ desideriū. nec tamen is conatus successum habuit. nam priusquam ab ulla ciuita-

te Hetruſcis auxilia ſubmitterentur publice, ſuperuenit Romanus exercitus: pauci tantum magna mercede conducti in caſtra eorum uoluntarij ſe cōtulerant. Hoc ut poſtremum ita maximum fuit prælium: ex pulcherrima uictoria mirum in modum aucti opibus Romani triumphum decreuerunt Tarquinio conſentientibus ſenatus populiq; ſuffragijs. Hetruſcis cōtrà in totum collapſi ſunt animi, ut qui ex tanto in eam expeditionem miſſorū numero per ſingulas ciuitates paucos receperant incolumes. nam alij ciciderant in acie, alij deprehēſi in locorum difficultatibus deditionē fecerant. itaq; tāta ſua clade Romanam uirtutē experti populorū principes, fecerūt quod uiros prudentes decuit. parante enim nouā expeditionē in eos Tarquinio, in cōmuni gentis cōcilio decreuerunt de pace cum eo agere: ac mox ſingularū ciuitatum legationes cū libera poteſtate conditionū uenerunt, & in his honoratiſsimus quiſq; & natu maximus. Hi cū multis regem hortarētur ad iuſtitiam atq; temperātiam, memorantes etiā cognationem quæ ei cū ſua gente intercederet, ait ſe unū hoc ex ipſis ſcitari: utrum ex æquo cum ipſo diſceptare uellent, an pacis conditiones accipere, ſeq; uictos agnoſcere, & uictoris ſubire imperiū. quibus reſpōdentibus, ſe & ciuitates ſuas in illius poteſtatē permittere, & pacem accipere quibuſcūq; cōditionibus, iam exhilaratus, Audite nūc, inquit, cōditiones, & quā uobis pro iſta ueſtra uolūtate repono gratiā. Ego neminē Hetruſcum occiſurum ſum, aut exilio pecuniaue mulctaturus: ciuitates ipſas ſine præſidijs, ſine exactionibus, permitto ſuis legibus uiuere, nihil mutato ſtatu reipublicæ. pro his omnibus quæ uobis cōceduntur unū poſtulo, ut me ueſtrarū ciuitatū principem agnoſcatis, quod etiā inuitis uobis futurus ſum quādiu ero armis ſuperior: malo tamē id cōſequi à uolentibus. hæc referte ueſtris ciuitatibus: ego interim dū huc reuertimini uobis inducias polliceor. Cū hoc reſponſo legati dimiſsi poſt paucos dies redeūt, non nuda uerba tantum afferentes, ſed & principatus inſignia quibus ſuos reges ornare ſunt ſoliti, coronā auream, & ſellam eburneam ſceptrūq; in ſummitate habēs aquilam, & tunicam auro diſtinctam ac purpura, togāq; pictam purpureā, qualia fuere Lydorum atq; Perſarū regum geſtamina, niſi φ nō quadrata ut illa, ſed figura ſemicirculi. hoc genus Romani togā, Græci τήβεννον appellant, neſcio unde ſumpto uocabulo. nō enim uidetur Græcæ originis. Sūt qui prodant allatas etiā ſecures XII, ſingulas miſſas à ſingulis populis. Hetruſcorū enim mos fuit quāq; ciuitatem ſuo regi lictorē unum addere, qui cū faſce ſecurim illi præferat: quoties uerò cōmunis XII populorū erat expeditio, xij ſecures ei tradebant, cuius erat imperiū in exercitū. non tamē omnes ſcriptores hic cōſentiunt, quandoquidē nōnulli aiūt ante

ætatem

ætatẽ Tarquinij secures regibus præferri solitas: fuisseq́ hoc institutũ Romuli mox ex quo principatũ adeptus sit. Nihil tamen uetat Hetruscorũ id esse inuentũ, primumq́ ab illis mutuatũ Romulum: attamen Tarquinio quoq́ allatas inter cætera insignia regia secures XII, quemadmodum nunc Romani sceptra & diademata dono mittũt regibus, quãdo eis cõfirmant potestatem regiam: quibus utũtur etiamsi ab illis nõ accipiãt. Hos honores nõ statim admisit Tarquinius, si plerisq́ scriptoribus Romanis credimus: sed cũ ad S.P.Q.R. retulisset iuberent ne ut eos reciperet, uolentibus illis & cõsentientibus tum demum illis usus est: totoq́ uitæ tempore amictus toga picta purpurea gestabat coronam auream & sceptrũ eburneum, sella item sedere solitus eburnea, lictoribus iura reddẽti astantibus, & per uias eũ præcedentibus. idem ornatus mãsit & ipsius successoribus, & post pulsos reges annuis consulibus, excepta corona togáq́ picta: nam hæc sola his adempta sunt, q́ inuidiosa uiderẽtur & libertati grauia. post uictoriã tantum ex S.C. triumphantes ornantur auro, & amiciũtur togis pictis purpureis. Ad hunc modũ post bellum Hetruscũ per nouẽ annos ductu & auspicijs Tarquinij gestum pax redintegrata est. Sabini soli supererãt qui cum Romanis de principatu contenderent, uiri pugnaces, regionem colentes amplam & fertilem, nec longe à Roma disiitam. hos etiam subigere cupiens Tarquinius bellũ eis indixit, incusans quòd deposcenti sibi ad supplicium noluissent dedere suos populares qui Hetruscos ad bellum exciuerant, polliciti si cum exercitu uenirent pertracturos se in eius belli societatem suas patrias. Gratum id fuit Sabinis iniquum existimantibus si tot præpotentes ciues sibi adimerentur: & non expectato Romanorum aduentu ipsi in eorum agrum irruperunt. quos ubi Tarquinius cognouit superato Aniene populari uicina castris omnia, assumptis Romanæ iuuentutis expeditissimis, quantũ potuit properauit ut palantes prædatores opprimeret: cæsisq́ plurimis & recepta præda, prope hostem castra posuit: ibi paucis aliquot diebus expectato reliquarum copiarum & à socijs auxiliorum aduẽtu, postquam his auctus est, in campum progressus pugnãdi fecit copiam. quo uiso Sabini ex aduerso pari alacritate prodiere, nec uirtute cedentes nec numero: pugnaueruntq́ ingenti animo tantisper dum res erat cum solis à fronte oppositis. deinde ut animaduerterunt aliam hostium manum instructam à tergo in se tendere, desertis signis in fugam uersi sunt. Tarquinius enim noctu delectos equites simul & pedites opportunis locis in insidijs collocauerat, qui tum à tergo in Sabinos coorti sunt: ad quorum nec opinatum conspectum attoniti nihil amplius fecerunt fortiter, sed uelut arte circumuenti & malo ineluctabili,

diffugien

diffugientes alij alio salutem quærebant pedibus. tum uero ingens eorum strages est edita persequente equite & obstante undiq;, ita ut admodum pauci euaserint in propinqua oppida: maior pars aut capti sunt aut cæsi in fuga & in prælio. neq; enim ad repugnandum animus adfuit, sed oppresi ex insperato & se & castra sua dediderunt. Populi autem Sabini astu se non uirtute superatos dictitantes maiorem rursus parabant exercitū sub imperatore ueterano & artium belli peritissimo: quorum uoluntate cognita rex celeriter comparatis & in unum collectis copijs, priusquā illi conuenirent Anienem transiit. id ubi Sabinorum imperator audijt, cum ijs qui ex recenti delectu ad manum erant profectus, castra non longe à Romanis metatus est in prærupto quodam tumulo: & abstinendum à prælio ratus donec ad se uenirent cæteræ Sabinorum copiæ, tantum emissis subinde equitibus, & insidijs per nemora & syluas dispositis defendebat agrum à populationibus. dumq; ita bellū ducitur crebro pugnatū est procursantibus uelitibus simul & equitibus, exercitus in aciē educti sunt nunquā. tandem Tarquinius morarū ac irę impatiens oppugnationē aggressus aliquoties impetum fecit in castra hostium: deinde sentiens ui nihil se proficere, quòd locus munitior esset q̃ ut expugnari posset facile, decreuit inopia commeatus eos premere. itaq; custodijs per omnes uias eò ferentes dispositis, lignatione ac pabulatione prohibitos breui ad tantam redegit rerū omnium inopiā, ut coacti sint obseruata nocte imbribus & procellis turbida turpiter castra deserere, relictis per trepidationem iumentis & tentorijs, simulq; saucijs & apparatu bellico. Postero die Romani discessu eorū cognito sine pugna castris potiti, direptis his captiuisq; abductis in urbē se receperūt. durauit id bellū nō intermissum integro quinquēnio: in quo agri utrinq; uastati sunt mutuis excursionibus, & multa cōmissa maiora minoráue prælia, in quibus raro Sabina res fuit superior: sed ultimū manum supremā bello imposuit. Sabini enim nō ut ante per uices, uerum populariter quantū militaris ætatis fuit in expeditionē profecti sunt: Romanæ quoq; legiones omnes, accitis etiā Hetruscorū ac Latinorū aliorumq; sociorū auxilijs obuiam iuerunt hostibus. Sabinus imperator in bina castra partitus est suas copias, Romanus rex tres exercitus in ternis castris habuit nō longe à se inuicē dissitis. ipse legionarijs præerat, Arūtem fratris filium præfecit Hetruscis auxilijs. Latinis præposuit uirum strenuum & rei militaris peritissimum, licet peregrinū necdū ciuitate donatū, Seruiū Tullium: cui Romanus populus post obitū Tarquinij, nulla superstite prole masculа, regnū detulit admiratus uirtutē hominis uel pacatæ ciuitati regendæ uel bello administrādo idoneā. huius genus, educatio, fortuna

& quod

& quod circa eum apparuit prodigium, suo loco dicetur aptius. Ergo utrinque parati ad decernẽdum signa cõferunt. læuum cornu Romani, dextrum Hetrusci, mediã aciem Latini occupant. toto die pugnatum est acriter, tandem Romani uicerũt egregie, stratisque in pugna multis uiris fortibus, in fuga maiorem ceperunt numerum: & utrisque castris potiti, ingentique præda ditati, sine metu iam agris quae late patebant ferro flammaque peruastatis, sub initium autumni domũ dimissi sunt. Tarquinius tertium triumphans in urbem rediit. Sequenti anno rege rursus expeditionem parante ad expugnanda Sabinorũ oppida, nullum expectare belli fortunam sustinuit: sed uno consensu priusquã adirent extremum periculum eorum quæ ui expugnatis solent accidere: de pace agere decreuerunt. itaque uenerunt singularum ciuitatum optimates ad Tarquiniũ aduentantem iam cum exercitu: dediderunt que tam se quam sua oppida, orantes ut æquas pacis conditiones impetrare liceat. Lætus ille sine periculo sibi oblatum gentis imperium, pace data in societatem & amicitiã eos recipit eisdem legibus quibus Hetruscos aliquãto ante receperat: captiuosque sine precio restituit. Hæc sunt quæ bello gessit Tarquinius, nũc dicemus pacis opera, quãdo nec ipsa libet prætrire silentio. Mox ut principatum accepit, ad conciliandum sibi plebis fauorem, sicut à prioribus regibus factum est, hac benignitate usus dicitur. selectos ex omni plebeiorum numero uiros centum spectatæ uel fortitudinis uel prudẽtiæ, in patriciorum primo allectos ordinem, patrum etiam ascripsit numero: ac tum primum Roma trecentos habuit, qui ducenti ante fuerant. Vestalium quoque collegium auxit, ad quatuor duabus additis. cum enim creuissent numero publica sacrificia, quibus opus erat interesse has uirgines, non uidebantur quatuor solæ sufficere. hoc institutum secuti sunt reges alij, & usque ad nostram ætatem mansit is numerus. quin & supplicium quo in eas stupri conuictas animaduertunt pontifices, ad hunc autorem refertur: siue id alia ratione, siue (ut quidam opinantur) in somnis monitus instituit: quod post illius obitum inter Sibyllina oracula repertum aiunt ipsi pontifices. deprehensa enim est eo regnante sacerdos quædam Pinaria Marci filia corpore non casto rem diuinam accedere. modus autem supplicij quo tales puniuntur, superius à nobis indicatus est. Forum etiam ubi ius redditur, conciones fiunt, alia'que ciuilia negocia peraguntur, ab illo rege ornatum est, officinis circumdatum alijs'que ornamentis publicis. Vrbis mœnia quæ antè properato ac rudi opere condita fuerunt, extruxit quadratis lapidibus, quorum singuli iustum plaustri onus conficerent. cœpit & cloacas fodere, quibus in Tiberim corriuatur quicquid aquarum est per uias, dici uix potest

teſt quàm admiranda opera. Mihi ſane tria magnificentiſsima uidentur, ex quibus maxime apparet amplitudo Romani imperij, aquæductus, uiæ ſtratæ, & hæ cloacæ, reputanti non ſolum utilitatem operum de qua ſuo dicetur tempore, uerumetiam impenſarũ magnitudinem: quam uel hinc licet conijcere, quòd, ut affirmat C. Aquilius, neglectas aliquando cloacas, & non tranſmittentes aquam, cenſores mille talentis purgãdas locauerint. idem in circo maximo inter Palatinum & Auentinũ montes ſito primus circũquaꝗ operta tecto fecit ſedilia. nam antea ſtantes ſpectare ſolebãt, furcis tabulata ſuſtinẽtibus. Locos ſpectaculorum in triginta curias diſtribuit, ut curialium quiſꝗ ſuo loco ſpectaturus ſideret: quod opus & ipſum procedẽte tempore annumerandum erat inter totius urbis pulcherrima. longitudo enim eius eſt trium ſtadiorum cum dimidio, latitudo quatuor iugerũ. à duobus maioribus lateribus, & uno minore, cingitur euripo qui aquas recipiat, decempedali profunditate ſimul & latitudine. poſt euripum extructæ ſunt triporticus. imæ habent lapidea paulum ſcandentia (ſicut in theatris) ſedilia, ſuper duplici contignatione ſunt lignea. duas maiores porticus tertia minor coniungit, tranſuerſim lunata ſpecie appoſita, ut ex tribus una conficiatur amphitheatralis octo ſtadiorum amplitudine, capax centum quinquaginta miliũ hominum. reliquũ è minoribus latus, quod ſubdiuale eſt, habet fornicatos carceres unde equi emittuntur, omnes uno clauſos repagulo. externe ambit circum ſimplex contecta porticus, habens officinas et ſuperne cellas per quas ſpectatores intrant & aſcendunt per officinas ſingulas, ut nulla confuſio exoriatur inter tot milia tum uenientia tum diſcedentia. Templum etiam ædificare aggreſſus eſt, quod cum Sabinis confligens ultimo prælio, Ioui, Iunoni, & Mineruæ uouerat. Huic ſedem cum deſignaſſet in tumulo qui multa & laborioſa egeret opera, quippe qui difficili aditu erat, nec in ſummo planus, ſed pręruptus & faſtigiatus, multis ex partibus amplexus eſt eum altis ſubſtructionibus: inter quas & uerticem cõgeſto aggere planam effecit aream ad excipiendam ſacram ædem aptiſsimam. fundamenta tamen iacere fato præuentus non potuit, cum quadriennio tantum poſt eius belli finẽ ſuperuixerit. Poſt multos deinde annos tertius ab hoc rex Tarquinius, is qui regno pulſus eſt, fundamenta iecit, & bonam partem confecit eius ædificij. ac ne is quidẽ abſoluit hoc opus, ſed à tertijs cõſulibus dedicatum eſt. Memorabile eſt & quod ante templi eius ædificationem accidit, conſtanter proditum ab omnibus Romanis ſcriptoribus. ædificaturus Tarquinius accerſitis auguribus iuſsit primùm deos cõſuli de loco, quiſnam eſſet in tota urbe ad id aptiſsimus, dijsꝗ ipſis gratiſsimus. cũꝗ indicaſſent immi-
nentem

nentem foro tumulum,qui tum Tarpeius dictus nūc Capitolinus uocatur,iterū quæsiuit qua tumuli parte deberet fundamenta iacere.nam id erat non admodū facile,multis deorum geniorūq; sacellis penè inter se cōtiguis locū occupantibus,quæ oportebat transmoueri aliò, & aream liberam futuro templo relinquere.placuit auguribus de singulis aris ibi sitis aues cōsulere,& si numina ipsa uellent cedere,transferre eas in locum alium.omnes sacellorum exaugurationes admiserūt aues: Terminus tantū et Iuuentus nullis augurū precibus flecti potuerūt ut sustinerent locis suis cedere.quo factum est ut eorum aræ cōtineantur tēpli ambitu,altera sita in uestibulo Mineruæ,altera in ipsa æde prope delubrum.hinc conijciebant augures,nec mouēdos unquā urbis terminos,nec iuuenilem uigorē ei defore.utrunq; minime uanū fuit usq; nostra tēpora per ætates iam XXIIII.illustrissimus aūt augurum,qui aras dicauit,fanumq; designauit, & multa populo prædixit diuinitus, Nauius Actius dictus est, qui dijs fuisse fertur omniū eius artis professorū charissimus,clarum nomen cōsecutus ob uix credēda eius experimēta edita.quorū unum præcipuū dicetur,qua fortuna quáue occasione à dijs oblata ad tantā nominis celebritatē peruenerit,ut cæteri eius seculi augures collati ad illū in nullo penè honore fuerint. paupere hic patre natus exigui colono rusculi,puer etiā tum iuuabat eum & alijs operis quas ætas ea fert,& pastū agendis suibus.accidit aliquādo ut experrectus à somno desideraret sues aliquot, nec inueniens fleret metu paternæ sæuiciæ. profectus deinde ad ligneū quoddā sacellum in eo rure sacratum heroibus, eorum opem in peruestigandis suibus implorabat:uoto facto,si preces suæ non fuerint irritæ, oblaturum se illis uuam eius ruris maximam. paulo post inuentis porcis cum uellet uotum heroibus persoluere,non uidebat uiam qua uuam eam inuenire posset. quamobrem anxius animi deos comprecatus est ut quod quærebat indicarent sibi auspicio. cumq; diuinitus in mentem ei uenisset uineam in duas partes diuidere, dextram & sinistram, obseruabat utriusq; partis auspicia:conspicatusq; aues in altera, ad indicatam uitem accedens inuenit uuam miræ magnitudinis, quam ad sacellum deferens à patre uisus est. cui admiranti botrionis molem,& unde nactus esset scitanti,rem omnem denarrauit ordine. pater suspicatus id quod erat,inesse ingenio pueri natura quædam artis diuinatoriæ semina,adductum in urbem cōmendauit literatoribus.deinde ubi triuiales istas disciplinas perdidicit,tradidit eum Hetruscorum doctissimo, ut auspicādi artē disceret.ita Nauius ad innata principia præceptis artis additis omnes diuinos,ut dixi,longo post se reliquit spacio.& quāuis nō esset unus è collegio,tamē ab urbanis auguribus in omni publico

n negocio

negocio adhibebatur propter prædictionũ eius certitudinẽ, nec prædicebãt quicq̃ nisi ex illius sẽtẽtia. idẽ Nauius, cũ aliquando Tarquinius ad ueteres equitũ cẽturias ex recẽti delectu tres à se atq; amicis denominatas uellet addere, solus fortiter cõtradixit, nõ sinens hic quicq̃ mutari ex instituto Romuli. ea de causa iratus rex Nauio, conatus est uanitatẽ artis & hominis arrogantiã coarguere. itaq; pleno foro sedẽs altiore solio, præmonitis circũstantibus quid pararet facere, accersit augurẽ. uenienti & comiter salutato, Nũc, inquit, tẽpus est Naui, q̃ artis tuæ peritus sis ostendere. cõcepi mente negociũ arduũ, id fierine possit scire cupio. I cõsultisq; auibus respõsum refer celeriter: ego hic præstolabor interim. fecit quod iussus est, ac mox reuersus ait addicere aues futurũ esse omnino. Risit Tarquinius, simulq; promẽs è sinu cotẽ & nouaculã, Deprehẽsus es, inquit, prætextu numinis nobis imponere, quãdo polliceri audes impossibilia. ego certe cogitaui possẽmne cotẽ nouacula discindere. tũ risu exorto circũstantium, Nauius nil turbatus strepitu et ludibrio exclamat, Feri Tarquini cotẽ strenuè. profecto eñ diuides. miratus rex uatis cõfidentiã, nouaculã in cotẽ adigit: ferrũ dissecta cote adusq; manũ tenẽtis eã penetrat. ad tã incredibilẽ euentũ conclamatũ est à corona spectantiũ miraculo attonita. Rex cõfusus artis experimẽto, et uolẽs indecorã opprobrationẽ corrigere, primũ à duplicãdis centurijs abstitit: deinde ut Nauio debitũ honorẽ referret ut dijs omniũ mortaliũ charissimo, præter magnã comitatẽ exhibitã, etiã ærea statua hominẽ dignatus est quæ memoriã eius sempiternã prorogaret ad posteros: spectataq; est in foro usq; ad nostra tẽpora, ante curiã prope ruminalẽ ficũ posita mediocri statura & operto capite. cotẽ quoq; ac nouaculam nõ lõge inde sub ara quadã sitas fuisse memorãt: qui locus Romanis puteal dicitur. atq; hæc de augure dixisse sufficiet. porrò Tarquinius rex iã annis grauis & octogenarius, ob idq; à bello feriatus, per insidias ab Anci Marcij filijs oppressus interijt: qui iam antea de principatu eũ deturbare nõ semel cogitauerãt, spe successiõis ob paternam memoriã gratam etiã tum uiris bellatorib. Verùm ea spe frustrati insidias illi struxerũt ineuitabiles: quod facinus non impunitũ siuere numina. Libet et insidiarũ modum narrare. Nauius ille quem regi centurias equitũ augere uolenti intercessisse diximus, cũ maxime cõmendatione artis & autoritate floreret in urbe, siue æmulatione sui ordinis, siue inimicorũ dolo, siue alio quocũq; repẽtino casu sublatus nusquã cõparuit: & neq; mortẽ eius cõiectare potuerũt ipsius necessarij, neq; cadauer usquã repertũ est. quẽ casum cũ populus multa de multis suspicãs ferret iniquissime, Anci liberi uidentes cõmotam multitudinẽ, per calũniam impingebãt id scelus regi Tarquinio, nulla alia cõiectura

ctura

ctura, nisi quòd dicerent eũ uoluisse multa mutare in republica, ideoq́ sustulisse hunc ne aduersaretur ipsi ut antea: deinde quòd in tam graui casu non inquisiuisset autores facinoris, sed totum dissimulasset, non facturus ni sceleris esset conscius. ita comparata factiosorũ manu è plebeijs simul & patricijs, quos adiutabant de suis facultatibus, magnam regi faciebant inuidiam: hortabãturq́ populum, ne paterentur uirum manus impuras admouentem sacrificijs, & polluentẽ potestatem regiam, præsertim qui ne ciuis quidem esset, sed peregrini generis. ita concionabũdi homines diserti cõmouebant bonam partem popularium, uenientem in forum conati ut impurũ pellere: non tamẽ ueritati præualere potuerunt, nec persuadere populo reliquo ut eum regno pellerent. ut uerò & ipse causam pro se dicere exorsus calumnias omnes egregie diluit, & gener eius Tullius, cui alterã filiarum nuptũ dederat, multum apud populũ pollens, Romanos flexit ad misericordiam, improborum calumniatorũ opinionem lucrati è foro coacti sunt discedere. is conatus ubi parum successit, reconciliationem per amicos quærentes regem inuenerũt facilem ad ueniam, qui ob paternorum beneficiorum memoriam cõtentus fuit temere cœptorum pœnitentia: atq́ ita integro triennio manserunt in ficta amicitia. deinde occasionẽ nacti tali dolo eum aggressi sunt. iuuenes duos cõiuratorum audacissimos pastorali habitu & falcibus lignatorijs instructos meridie miserunt in regiam, præmonitos quid eos dicere oporteat, quóue modo rem gerere. qui ut in uestibulum peruenerunt, magno tumultu se inuicem conuicijs lacessentes, ne manibus quidem temperabãt, amboq́ magna uoce regem appellabant, præsentibus multis cõiuratis ęque rusticano habitu, utrinq́ paratis huic illi ue adesse ac testari de iniurijs. uocati intro ad regem, iussiq́ litem proponere, aiebant se contendere de caprarum gregibus, uociferando, obstrependoq́ sibi inuicem, & nihil ad rem dicendo, sic ut risum mouerent omnibus. ita inter ludibria regem incautum aggrediuntur falcibus, & grauiter sauciato per ianuam se proripiunt. sed conclamatione facta multis accurrentibus à fuga retracti, tormentisq́ admoti, coacti sunt autorem insidiarum prodere, ac mox meritum dederunt supplicium. ita rex Tarquinius fato cõcessit, cum per triginta octo annos, quibus regnauit, multa & magna in rempublicam contulisset beneficia.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN. ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum, Liber quartus.

Continet res Seruij Tullij & L. Tarquinij Superbi regum Rom. ultimi, tempus autem annorum LXIX.

TARQVINIO defuncto in principatũ ſucceſſit gener eius Tullius, anno quarto quinquageſimæ Olympiadis, qua in ſtadij curſu uicit Epitelides Lacon, principe Athenis Archeſtratide: de quo iam proſequẽda eſt narratio quam ſupra diſtulimus, de parentibus eius, quid'ue priuatus ante acceptã regiam poteſtatẽ geſſerit. ac primũ de genere ipſius dicã quæ mihi uidẽtur maxime uerisimilia. Corniculanus quidã in Latio uir regij ſanguinis nomine Tullius uxorẽ habuit Ocriſiam præſtãti forma & pudicitia fœminã. hæc marito in Corniculi expugnatione occiſo prægnãs inter captiuos abducta, in prædæ partẽ Tarquinio extra ſortem honoris cauſa conceſſa eſt, quã ille dono dedit cõiugi. Tanaquil omni eius fortuna cognita paulopoſt manumiſit mulierem, eiq́ꝫ maximam ſemper beneuolentiam & honorem exhibuit. ex hac Ocriſia etiã tum ancilla natus eſt puer, cui mater ſupra gentile nomẽ Tullij, prænomen addidit Seruio, de præſenti conditione ſumptum, ꝙ in ſeruitute eũ peperiſſet. Seruius enim Græce dici poſſet Δοῦλιος. Latini tamẽ aliter & penè fabuloſe natales eius narrãt, quemadmodũ apud multos eius gẽtis ſcriptores inuenio, ſi tale quid de dijs fas eſt credere. è foco regię, ubi cum alia ſacra domeſtica ſolent fieri, tum cœnarũ libari primitiæ, extitiſſe uirilis mẽbri ſpeciẽ. id primam conſpicatam Ocriſiam, quæ ex more liba eò tulerat, indicaſſe regibus. uiſo prodigio mirãti marito Tanaquilem mulierẽ & alioqui prudẽtem & Thuſcarum cum primis peritam artium dixiſſe ſolam ſoli, fatale eſſe in regia maiorẽ homine proſem naſci ex ea fœmina quæ cum ſpectro illo concumberet. id cũ confirmaſſent alij quoq́ꝫ prodigiorũ interpretes, placuiſſe regi ipſam cum eo coire, cui primæ apparuerit: ac mox mulierẽ nuptiali ornatu excultam incluſam eſſe in id cubiculum. cõgreſſamq́ꝫ cum quopiam deo uel genio, ſiue is Vulcanus fuit, ut uulgaris eſt opinio, ſiue familiaris Lar, poſtquam is diſparuit grauidam factam legitimis mẽſibus exactis peperiſſe

perisse hũc Tullium. id ne fabulosum uideretur, fides rei prodigio nouo cõfirmata est. puero enim in reginæ cubiculo meridianti flamma emicuit è capite, matre ipsaq; regina inspectãte cum mulieribus & alijs qui tum forte aderant: nec prius ardere caput desiit, quàm excitato à matre flamma simul cũ somno euanuit. atq; hæc sunt quæ feruntur de eius origine. merita uerò, quibus adhuc priuatus regis simul & populi Romani consecutus gratiam secũdus à rege est habitus, fuerunt huiusmodi. Penè puer primo bello Hetrusco, quod auspicijs Tarquinij gestũ est, in equestribus pugnis tam insignẽ præbuit operã, ut uulgo celebrarẽt militaribus donis decoratus ante alios. altera deinde in eam gẽtem expeditione cũ acre prælium cõmissum esset ad Heretũ, fortissimus omniũ iudicatus rursus à rege coronas accepit aliquot. anno autem ætatis ad summũ uigesimo præfectus auxilijs quę socij Latini nominis miserant, in subigẽdis Hetruscis multũ adiuuit Tarquiniũ. Primo bello Sabino magister equitũ profligauit equitatũ hostiũ, & usq; Antemnam urbem prouectus, tum quoq; ob rem sua potissimũ opera bene gestã accepit præmia. in alijs etiã multis cum hac gente conflictibus, nunc equitũ nunc peditum dux, semper declarauit eximiam generositatem animi, & præ alijs coronas assecutus est. ac demũ perdomito hoc hoste, deditisq; Sabinorum oppidis, uisus Tarquinio fuisse causa uictoriæ, nouis coronis ab eo honoratus est. nec minor seipso pacis artibus, prudentissimus fuit singulariq; eloquẽtia præditus, & cuiuis fortunæ ferendæ idoneus, ut qui sciret se accõmodare moribus omnium. ob has uirtutes suffragijs populi Romani è plebeio ascitus est in patriciorum ordinem, sicut ante Tarquinius, atq; ante hunc ipsum Numa Pompilius. Rex ipse generum sibi asciuit, iuncta ei filiarum altera: & si quid per se morbo senectáue impeditus obire nõ poterat, huius opera utebatur, non in domesticis tantum, uerumetiam in publicis negocijs: in quibus omnibus æquũ se ac fidũ præstitit, nec referre putabant ciues Tarquinius ne rempublicam curaret an Tullius, adeò deuincti erant eius beneficijs. Ergo cũ et regali esset ingenio, & à fortuna multis gradibus prouectus, post Tarquiniũ interemptum ab Anci Marcij filijs paternum principatũ recipere conãtibus, uisus est sibi uocari ad regnũ ab ipsa republica, & ut uir industrius nõ emisit hanc occasionẽ è manibus. Multũ hic ualuerunt & reginæ uiduæ cõsilia, quæ genero fauebat, nõ ignara in fatis esse ut is uir ad regnũ Romanũ perueniat. erat autẽ iamdudũ orbata filio iuuene, qui duos infantulos superstites reliquerat. quare destitutã se cogitans, & uerita ne Marcij regno potiti pueros tollerẽt, omnemq; cognationẽ regis extinguerent; primùm regia clausa custodes adhibuit ne cui uel aditus pateret uel exi

tus. deinde iuſsis omnibus excedere cubiculo in quo Tarquiniũ ſemi necẽ depoſuerant, Ocriſia tantũ cum Tullio cõiugeq; ipſius ſua filia retentis, & accitis cũ nutricibus pueris, ſic eos affata eſt. Vides Tulli regem noſtrum Tarquiniũ, qui te alumnum ſuum præ omnibus amicis & cognatis in honore habuit, impiorũ manibus adductum ad fatalem terminum, prius q̃ uel domeſticas res diſponere, uel proſpicere publicis, uel noſtrũ cuiquã extremum uale dicere potuerit. ſuperſunt hi miſelli & iterũ iam orbati parẽte pueri, quorum incolumitas in maximo nũc uerſatur diſcrimine. nam ſi ad Marcios aui eorũ interfectores peruenerint gubernacula reip. miſeris modis eis pereundũ eſt: ac ne uobis quidẽ uita in tuto erit, quibus Tarquinius maluit q̃ illis locare filias, ſi paricidas regno potiri patiemini, omneſq; cognatos et amicos idem inuoluet periculũ: ne nobis quidẽ parcẽt miſeris mulieribus, ſed omnes nos clámue palámue conabũtur illi perdere. Hæc igitur cũ ita ſe habeant, non conniuendũ eſt nobis dũ nefarij paricidæ nobis infenſiſsimi graſſantur ad imperiũ, ſed obſiſtendum & uetandũ aſtu primùm, quando præſens rerũ ſtatus ita poſtulat: deinde poſtquam primus conatus nobis ſucceſſerit, aperte iam aduerſabimur, & armis eos arcebimus: ſi tamen his opus erit, modo ne pigeat nunc quæ facienda ſunt facere. Quænam hæc? Ante omnia regis mortem occultemus ſpargendo famam nullum acceptum eſſe uulnus letale: medici quoq; promittant intra paucos dies reſtituendum ſanitati priſtinæ: quo facto ego progreſſa ad populum quaſi regis nomine mandata referam: cõmittere eum curam & cuſtodiã tam propriæ domus q̃ reipublicæ, interim dum ipſe conualeſcat, alteri generorum Seruio Tullio. id populus libenter accipiet, iam ante aſſuetus tua Tulli imperata facere. ita præſenti diſcuſſo periculo (collabentur enim uires inimicorum audito regem uiuere) tu accepta cum faſcibus & armis poteſtate, uoca inſidiatores Tarquinij uitæ in populi iudicium, primoſq; omnium Marcij filios, & ius poſtula. ſi comparuerint, plectito eos capite. ſin, quod eſt uerí ſimilius, cauſam deſeruerint, bonis mulctato exilioq; perpetuo. ac tũ deniq; ad res componendas uerſus officijs & comitate conciliabis tibi fauorem multitudinis, præcipuè uerò innocẽtiæ cura, & in egenos ciues liberalitatis ac beneficentiæ. poſt hæc ubi uiſum fuerit tempeſtiuum, dicemus regem defunctum, & funerabimus eũ magnifice. poſtremum eſt quod mihi abs te licet meo iure petere, ut quando à nobis enutritus & inſtitutus es, indulgenterq; habitus non ſecus q̃ filij ſolent à parentibus, & degis uitam cum noſtra filia, ſi ad regnũ quoq; me prouehente peruenire tibi dabitur, pueris iſtis paternã exhibeas beneuolentiam: & cum ad eam ætatẽ uenerint quæ ſit par adminiſtrandæ rei-

publicæ, maiorem natu Romanis præficias. His dictis, puerisque altero post alterũ in generi ac filiæ ulnas miserabiliter impositis, mature cubiculo egressa, domesticos iussit parare curationi necessaria, simulque cõuocare medicos: cũque per noctẽ superuenientẽ interquieuisset, mane cõcurrentem ad regiam populum per fenestras in nouam uiam uersas allocuta est, autores capitalium insidiarum indicãs, productis ut erant uincti ministris eius facinoris. cuius indignitate cõmota multitudine, & irritata contra noxios, tandem ait eos nihil scelestis consilijs proficere, quandò cædem animo destinatam perpetrare nequiuerint. ad hæc uerba exhilaratis, cõmendat eis Tullium, quasi declaratum à rege priuatorum ipsius negociorum simulque publicorũ curatorem omnium, tantisper dum haberet melius. itaque populus lætus abijt, ratus regis saluti nihil esse periculi, in quo errore diu perstitit. Tum uerò Tullius ualida manu stipatus cũ lictoribus in comitiũ progressus, Marcios per præconem citauit in iudicium, & absentes damnauit exilio perpetuo, bonis etiam eorũ in fiscũ relatis, atque ita iam tuto regnabat pro Tarquinio. Nũc priusquã ad ulteriora narratio trãseat mihi causa reddẽda est cur à Fabio alijsque qui hos à Tarquinio superstites pueros filios eius fuisse tradunt dissentiã, nequis lectis illorũ monumentis credat me data opera fingere, qui nõ filios sed nepotes fuisse dixerim. Omnino enim incõsiderate ac negligẽter hac parte quidã scripserunt, nõ excussis absurditatibus quę fidem ipsorũ eleuẽt, quas ego paucis conabor ostẽdere. Tarquinius ex Hetruria cũ familia migrauit ætate iam matura prudentiæ, ut qui solũ uertisse feratur, quia nõ admitteretur ad honores et curam reipublicæ. alius igitur eum diceret tũ fuisse ut minimũ trigenarium, quòd hanc ætatem leges censeant magistratibus idoneam & negocijs publicis: ego quinquenniũ integrum detrahẽs, xxv annorum eum faciam. Venisse aũt eum cum Hetrusca uxore, quã uiuo suo patre duxerat, omnes Romani scriptores cõsentiunt: quorũ Gellius aduentum eius refert in annũ Anci Marcij regni primũ, in octauũ Licinius. Sit ita ut scribit Licinius. nã si nõ prius, certe posterius nõ uenit: quandoquidẽ nono Anci anno ad bellum Sabinũ magister equitũ ab ipso rege missus est, si utrique scriptori credimus. quod si xxv. annos natus Romã uenit & circiter octauũ regni eius annũ in Anci amicitiã receptus, xvii reliquos exegit cũ eo, qui in totũ regnauit annos xxiiii, ipse uerò successor xxxviii, ut omnes cõsentiunt, sequitur ut octogenarius sit mortuus. is enim numerus ex hac supputatiõe colligit. habuisse aũt eũ uxorẽ quinquẽnio se iuniorẽ probabile est, hoc est cũ ipse moreretur natã annos lxxv, quæ nouissimũ filiorũ pepererit anno ętatis suę quinquagesimo. Vlterius ẽm nõ fert uterũ fœmina, sed hic est partuũ

terminus, ut ſcribunt quibus curæ fuit perſcrutari talia. eum filium oportet uigintiquinqꝫ annorum fuiſſe quando patre orbatus eſt: Lucium uerò non minus XXVII, qui natu erat grandior. Ergo Tarquinius nullos infantes ſuperſtites reliquit filios ſuſceptos ex hac muliere. Ad hæc ſi uirilem ætatem habuiſſent filij, nec pater fuiſſet occiſus, nec mater adeò miſera & dijs inuiſa fuiſſet fœmina, ut liberos ſuos ſpoliaret principatu hæreditario, eúqꝫ ſerua nato & nil ad ſuam cognationem attinenti traderet. ne filij quidem fraudari ſe paterno regno per ignauiam ſiuiſſent in ipſo ætatis flore, uel ad exerendam eloquentiam, uel ad rem manu gerendam aptiſsimo. quos Tullius nec generis nobilitate præcellebat, nec ætatis prærogatiua, triennio tantum eorum alterum ſuperãs. quapropter nunquã regnum uſurpanti ultro ceſsiſſent de iure ſuo. Quin & alia quædã inſunt in hac opinione incõuenientia, quæ omnes hiſtoriæ Romanæ cõditores parum animaduertiſſe uidentur, uno excepto quem paulo poſt nominabimus. in cõfeſſo enim eſt Tullium in occupato poſt Tarquinij mortẽ regno expleſſe annum XL. igitur ſi quãdo ſucceſsione fraudatus eſt grandior Tarquinius XXVII. annorum fuit, ſeptuagenario maior erat quando interfecit Tulliũ. at ſcriptores tradũt eum tunc fuiſſe ætate uigentiſsima: adduntqꝫ arreptum ab eo regem medium, elatũqꝫ è curia per gradus datum præcipitẽ: poſt quod facinus uigeſimoquinto demũ anno pulſus eſt, quãdo cum Rutulis bellum gerens omnia per ſe obibat imperatoria munia, quod incredibile eſt de eo qui nonagenario ſex annis ſit grandior. exactus etiam regno bellum cum populo Romano geſsit annis quatuordecim, ipſe interim ab armis non temperans: id quod in monumẽta relatum fidem de tam grandæuo non inuenit, quem oportebat tunc decimum ſupra centum annum excedere: tam longam autem uitam nõ eſt reperire in noſtris regionibus. Has abſurditates quidam Romani hiſtorici alijs abſurditatibus diluere conati ſunt, pro Tanaquile matrem liberorum ſubſtituentes quandam Geganiam, nuſquam nominatã in hiſtorijs. Certe hoc coniugiũ Tarquinio non conuenit penè octogenario, nec ea ætate liberorum procreatio eſt credibilis. neqꝫ enim omnino carebat prole, ut eius deſiderio teneretur, quippe duarum filiarum pater, idqꝫ nuptarum. quare tot ſimul impoſsibilia reputanti mihi placuit ſequi potius autoritatem L. Piſonis Frugi, qui ſolus non filios fuiſſe, ſed nepotes, ſcribit in ſuis Annalibus: niſi forte natura nepotes, adoptione filij regis facti ſunt, quod fallere potuit rerum Romanarum ſcriptores cæteros. Nunc à diuerticulo repetamus inſtitutum narrationis ordinem. Adeptus uicariam reip. adminiſtrationẽ Tullius, pulſa factione Marcia iam ſecurus, regem Tarquiniũ quaſi recẽs tũ ex uulneribus

mor

mortuum magnifico funere extulit,monumentoq́ insigni cõdidit, aliisq́ ornauit honoribus: ac deinceps regiorum puerorum tutor habitus, simul patrimonium eorum curabat,simul negocia reipublicæ. id molestum fuit patriciis indignantibus quòd ipse sibi maliciosis artibus asseruisset potestatem regiam,non à senatu decretã,nec acceptam ritu legitimo.quamobrem sæpe potentiores eius ordinis occultis cœtibus agitauerunt de abrogando illi principatu ut illegitimo:placuitq́ ut q̃ primum Tullius senatũ indiceret,cogerent eum fasces & reliqua insignia deponere,ac mox creatis interregibus per illos legitimum regem eligerent.quo cognito Tullius ad promerẽdum plebis fauorem & subleuandos inopes adiecit animum,usurus ad dignitatem suam tuendam illorum opera:& productis in concionem pueris ex altiore loco sic populum allocutus est.Magna mihi necessitas incumbit, quirites,curãdi pueros hos teneros. Nam auus eorum Tarquinius orbum me larisq́ egenum exceptum educauit pariter cum suis liberis, & matrimonio iunxit mihi filiarum alteram,totoq́ uitæ suæ tempore paternum,ut scitis,affectum erga me obtinuit multis ornãs honoribus.tandem post infelicem illum casum,si quid humanum sibi accideret,mihi curam nepotum credidit. quis igitur me diuini humaniue iuris oblitum non diceret,si desererem aut proderem pupillos quibus tam ingentem debeo gratiam?uerum nec meæ fidei deero,nec horum deseram solitudinem,quantum equidem potero. Aequum autem est uos quoq́ meminisse beneficiorum ab horũ auo collatorum in rempublicam:qui tot Latinorũ urbes antehac æmulas uestro subiecit imperio, sicut Hetruscos quoq́ uniuersos uicinarum gentium potentissimos, Sabinos etiam imperata coegit facere:atq́ hæc omnia confecit nullis laboribus parcens aut periculis.quapropter quãdiu ipse uixit, illi uos decuit pro beneficiis habere gratiã:nunc uerò postquam fato functus est,posteris eius referenda est,ne uideamini cum corporibus simul defodere beneficiorum memoriam.Sic igitur cogitate,quasi uniuersi curatores relicti sitis his pueris, & confirmate eis auitum imperiũ. non enim æque illis prodesse potest mea unius tutela,atq́ cõmune ciuitatis auxilium.hæc dicere coactus sum,quia sensi cõspirasse quosdam ut regnum aliis traderent.Licebit aũt Quirites & meos labores reuocare uobis in memoriã,quos nec paruos nec paucos impendi reipublicæ,quos apud scientes uos recẽsere necesse nõ habeo:pro his gratiam siqua mihi debetur,istis reponi cupio.non enim mihi regnum astruo, quo tamen indignus nõ uideor:sed Tarquinii posteris opem ferẽs accepi rerum gubernacula.quamobrem supplex oro ne destituatis pupillos nunc de principatu periclitantes:quodsi primus conatus inimicis

succeſſerit, exulaturos etiam in perpetuum. Verùm de his quæ & ſcitis ipſi, & facietis ita ut facere cõuenit, nihil addam amplius. Supereſt ut audiatis quid excogitauerim in ueſtrum cõmodum, cuius'ue rei cauſa uos in concionem aduocauerim. Quotquot ueſtrum ære alieno grauati non ſunt ſoluendo propter inopiam, his ego ſuccurrere paratus, quoniam ciues ſunt & multos labores exantlarũt pro patria, ne libertatis publicæ propugnatores amittant propriam, de meo pecuniam dabo qua ſatis fiat creditoribus. Si qui autem in poſterum à fœneratoribus mutuum acceperint, eos ob æs in neruum duci non ſinam: caueboq́ lege ne fœneratoribus ius ſit in libera corpora, ſed cõtenti ſint debitoris facultatibus. Et ut tributorum collationem, propter quæ pauperes ære alieno grauantur, feratis leuius, uolo cenſeri bona omnium, & pro ſuo quenq; cenſu conferre, ſicut in magnis & bene inſtitutis ciuitatibus fieri audio. Iuſtum enim exiſtimo & reipub. utile, ut qui multum poſsident multum conferãt, parum uero qui ſunt in re tenui. Placet etiam mihi agrum publicum armis ueſtris quæſitum non ab impudentiſsimo quoq;, ut nunc fit, occupari, nec gratis acceptum, nec comparatum precio: ſed eorum eſſe qui adhuc exortes ſunt, ne mercede ſeruiatis cum ſitis liberi, ut'que non alienos fundos colatis ſed proprios. nihil enim generoſum poteſt ſapere qui quotidiani uictus penuria premitur. poſtremo decreui æquare ius ciuium, ut æquo iure aſſueſcãt uiuere. quoſdã enim tantum ſibi arrogare audio, ut non uereantur plebeios contumeliis afficere, & pauperes pro ſeruis habeant. itaq; ut minoribus quoq; contra potẽtiores iure agere liceat, leges feram quæ pariter omnibus cõueniant prohibentes uiolentiã & cuſtodes iuſtitiæ: & ipſe nunquam hanc æqualitatẽ tueri deſinam. Hæc oratio uehemẽter concioni placuit, aliis fidem eius erga bene meritos laudantibus, aliis benignitatem in pauperes, aliis moderationem et humiliorũ patrocinium, omnibus uerò iuſticiam & æquitatem uiri complectentibus atq; admirantibus. Dimiſſa concione, ſequentibus diebus obæratos iuſsit dare nomina, qui fidem ſuam liberare nequirent, ſimulq; aſcribi quantum quiſq; debeat: quibus recognitis menſas in foro poſuit, et in omnium conſpectu debitã pecuniam annumerauit creditoribus. His peractis edictum regium propoſuit, ut omnes qui publicum agrũ priuatim uſurpaſſent, intra certam diem eo decederent, et eorum qui nulla prædia ruſtica haberent, deferrentur ad ſe nomina: legesq; Romuli & Numæ Pompilii uetuſtate neglectas in uſum reuocauit, & nouas ipſe tulit alias. Hanc eius adminiſtrationem moleſte ferebant patricii, uidentes diminui ſenatus potentiam, ſtatimq; mutauerunt conſilium. qui enim prius principatum ut illegitimũ abrogare illi uoluerãt, creatisq;

tisq; interregibus per illos declarare alium regẽ legitimũ, iam cõtenti præsenti statu nil satagendũ putabãt amplius. Subibat enim eos cogitatio, si senatus aliquẽ à se electum admoueret regni gubernaculis, fore ut plebs refragaretur continuo. si uerò plebi permitteretur libera regis electio, Tulliũ habiturum omniũ suffragia, iamq; futurũ regem legitimum. Visum est igitur cõsultius sinere eum in principatu surreptitio, quem obtineret deceptis magis quàm persuasis ciuibus. Sed nihil profecerunt huiusmodi rationibus: adeo callidis artibus occurrit eis Tullius, ut uel inuitis eis regnare pergeret. Sparsis enim iam ante rumoribus de patriciorũ insidijs, mœstus & sordidatus in forũ prodijt, comitãtibus matre Ocrisia et socru Tanaquile totaq; cognatiõe regia. ad quod inopinatũ spectaculũ multis cõfluentibus, cõscenso tribunali sic cõcionatus est. Non de Tarquiniorũ puerorũ securitate modo agitur quirites, sed iam mihi ipsi timere cogor, ne triste aliquod iustitiæ feram præmium. Appetor enim patriciorũ insidijs, & indicatũ est mihi cõiurasse aliquot eorũ in meã perniciem, nulla uel magna uel parua læsos iniuria, sed quia in plebẽ fui & esse porrò uolo beneficus, id uerò eos male habet quasi indignũ facinus: fœneratores, quia pauperibus libertatẽ seruaui incolumem: alios qui coacti sunt occupato per se publico agro cedere, quia terrã uestro sanguine partã tam iniquo animo relinquũt quàm proprium patrimoniũ. sunt qui censum ægre ferant, quod in impensas bellorũ posthac contribuendũ sit illis pro suis cuiq; facultatibus. communis autẽ omnium dolor est quod iuxta leges scriptas assuescent æquo iure uobiscum uiuere, nec tanquã emptitijs abutentur pauperibus, ut nunc faciunt. His de causis cõmunicato consilio coniurauerunt reductis prius exulibus, mox ad Marcij filios regnum deferre: quibus uos ob necatum regem uestrũ Tarquinium, uirum bonũ & amatorem reipublicæ, ut qui conscientia sceleris deserta causa ultroneo sese damnarint exilio, aqua & igni interdixistis. reduxissentq; intẽpesta nocte stipatos cateruis externorum militum, nisi mature fuissent indicio proditi. cætera ipsi uel me silente intelligitis, quòd Marcij si patriciorũ auxilio tam facile rerum potiti fuissent, primum me tutorẽ regiorum puerorũ arripuissent, deinde hosce pueros & cæteros cognatos atq; amicos Tarquinij cũctos interfecissent: uxores autẽ & matres ac filias nostras, reliquasq; fœminas, habuissent in mancipiorum numero, homines immanes & tyrãnico spiritu. Igitur si etiã uobis quirites placet homicidas illos reductos regno præfici, benefactorũ uerò uestrorũ posteros auito principatu fraudatos eijci, feremus fortunã quãlibet. oramus tamen per quicquid usquã est deorum atq; geniorũ quibus curæ sunt res mortaliũ, supplices uobis unà cũ uxorib. & liberis, ut pro plurimis

Tarqui

Tarquinij puerorum istorum aui officijs quibus uos demereri perpetuo conatus est, procq; non paucis quibus ego ipse quantum mihi fuit uirium prodesse laboraui uestris commodis, reponatis nobis unicam hanc gratiam, uidelicet indicetis uestram sententiã. Si enim aliosquospiam digniores quibus hic honor deferatur quàm nos ducitis, pueri quidem isti & reliqua Tarquiniorum cognatio relicta patria proficiscentur in exilium, cæterum ego mihi ipse aliter consulam. iam enim satis & ad uirtutem & ad gloriam uiximus: necq; sustinuerim frustratus uestra beneuolentia, qua nihil habeo carius, turpiter apud alios quoscuncq; uiuere. accipite hos fasces, & si ita uidetur, date patricijs, ego uobis amplius molestus non ero mea præsentia. Hæc dicentem & de tribunali descendere parantem clamor undicq; ingẽs excipit, mixtæcq; lachrymis preces, maneret rerumcq; habenas retineret timore posito. deinde subornati quidam passim turbæ inserti uociferabantur creãdum eum regem, postulantes uocari ad suffragia curias. à quibus initio facto mox plebs uniuersa in eam inclinauit sententiã. Id animaduertens Tullius occasionem oblatam cupide arripuit, Se uerò gratias illis maximas habere professus quòd beneficiorum essent memores, maiora insuper pollicendo si rex ab eis declararetur: simulcq; diem indicit comitijs, quibus agrestium quocq; multitudinẽ uniuersam interesse uoluit. Fiunt curiata comitia, & distribuũtur calculi. Itacq; omnium curiarum consensu dignus regno iudicatus, ualere iussis patribus conscriptis, qui nolebant ratam habere plebis uoluntatem ut eis mos erat, principatum obtinuit. Ad hunc modũ regno potitus, præter alia multa quæ domi præclare instituit, bellum etiam cum Hetruscis gessit maximũ. Sed prius acta eius dicentur quæ ad reip. ordinationem attinẽt. Mox ut regnũ adeptus est, agrum publicum ciuibus ob egestatem mercenarijs diuisit. deinde curiatis comitijs leges tulit de contractibus & iniurijs. erant autem L, quas nunc non est necesse ut enumerem. urbi duos colles Viminalem & Esquilinũ addidit, singulos iusta oppidi magnitudine: atcq; ibi loca ciuibus lare carentibus ad ædificandũ distribuit. ipse quocq; Esquilijs habitauit loco regionis eius cõmodissimo. Hic regum ultimus urbis pomœria protulit, duobus ad quincq; colles additis, auspicato & re diuina rite peracta ut mos fuit. Vlterius nõ processit eius ambitus, religionibus ut fertur non permittentibus. Suburbia quæ late patẽt immunita sunt & hostium incursibus obnoxia: quæ adeo urbi coniuncta sunt, ut magnitudinem eorum cõsiderantes fallantur, nec certò discernere queant ubinam ea uel incipiat uel desinat. ita urbanis ædificia suburbana perpetuo nexu cohærent, in infinitam longitudinem porrectæ urbis existimationem spectãtibus præbentia. quod si

quis

quis mœnia,inuentu difficilia propter undiq; coniunctas ædes,uestigijs ueteris structuræ perlustrata conferre Athenarũ amplitudini uoluerit,non multo capacior apparebit Romæ ambitus. Verum describendæ eius magnitudini ac pulchritudini,quæ nunc est,alius locus erit commodior. Cæterum Tullius postquã septem colles uno muro complexus est,urbem in quatuor partes diuisit à collibus cognominatas,Palatinam,Suburranam, Collinam,Esquilinã, & quatuor tribus esse fecit quæ ad id temporis tres fuerant,suosq; cuique tribules ascripsit diuisa habituros munia nec mutaturos domiciliũ: ita ut in quaq; seorsum delectus militum & collationes tributorum fierent: nec iam iuxta tres illas generales tribus,ut antea,sed iuxta has quatuor per locos à se digestas ordinabat militiã,tribunis in singulas prępositis,quos iussit scire quam ciuium quisq; domũ incoleret.deinde per omnia cõpita mandauit ut uiciniæ sacella lignea dedicarent laribus, & quotannis eis sacra facerent,conferẽtibus liba singulis domibus.Sacrificis cõpitalia sacra faciẽtibus nõ ingenuos sed seruos ministrare uoluit,quasi hoc gratius esset laribus:quod festum nostra quoq; ætate Romani agitant paucis diebus post Saturnalia cum primis celebre & sumptuosum,compitalium appellatione:duratq; mos ille priscus in sacris placandi genios per seruorum ministeria,qui temporaria libertate fruuntur per eos dies,ut hac honorifica humanitate mãsuetiores redditi dominos cariores habeant, & leuius ferant suæ fortunæ inclementiam. Diuisit & uniuersum agrũ,ut Fabius autor est, in partes XXVI, quas ipse tribus nominat,ita ut triginta fiant urbanis quatuor ad has additis.Cato certe tot eas fuisse dicit iam tum regnante Tullio.Ego libentius accesserim Venonio,qui triginta & unam tribus numerat, tacito agri partium numero.Cæterum quotcũq; fuerunt,Tullius in montanis & natura munitis tumulis tuta agrestibus parauit refugia,pagosq; dixit Græco uocabulo.eò se omnes recipiebãt sub aduẽtum hostium, & ibi pernoctabant sæpius.his quoq; sui magistratus præerãt,ad quorum curam pertinebat scire paganorum nomina,et ex quibus se alerẽt prædijs:tum quoties opus esset rusticos ad arma uocare,aut tributa uiritim exigere,hi delectus habebant & recipiebant pecunias.Vt autem etiam rusticanæ multitudinis facilius iniri posset numerus, per singulos pagos aras iussit dedicari dijs tutelaribus,quotãnisq; ibi conuentum fieri & sacrificium, festũ hoc cum primis religiosum constituens uocatum paganalia,simulq; eorum sacrorũ ritus, qui nunc quoq; seruantur,conscripsit.ad id sacrificium eumq; conuentũ omnes paganos iussit in singula capita cõferre certum numismatis genus,sed aliud uiros,aliud mulieres,aliud impuberes,quibus connumeratis per sacro-

rum præsides apparebat hominũ numerus per sexus ac ætates distinctus. Tradit L. Piso in primo Annalium, uoluisse eum & urbanæ multitudinis scire numerũ, tum nascẽtium, tum morientium, tum eorum qui uirilem togam sumerẽt: statuisseq́ quãti precij nummos pro singulis inferre deberẽt cognati in ærariũ Ilithyiæ (Romani Iunonem Lucinam uocãt) pro nascẽtibus: in Veneris quæ in luco sita est (ipsi Libitinam appellãt) pro defunctis: in Iuuentutis pro togã uirilem sumentibus: unde poterat nosse annis singulis quantus esset in uniuersum numerus ciuium, tum ꝙ multi ex his essent per ætatẽ idonei militiæ. His ita institutis iussit censeri bona omniũ ciuium cum iureiurando bonæ fidei, adscriptis ætatis annis & parentũ nominibus, atq; adeo liberorũ etiam atq; cõiugum: ad hæc quã quisq; regionẽ urbis quemúe pagum incoleret: ei qui non censeretur pœna proposita, ut bonis in fiscũ redactis, cæsus uirgis, sub hasta ueneat: diuq; lex ea Romanis seruata est. Peracto censu cũ ex scripto & ipsorum numerũ & opes eorũ cognouisset, cõmentus est institutũ longe prudẽtissimum, & reipublicæ saluberrimũ ut res docuit, id fuit tale. unam selectam ex omni numero partem, cuius maximus census erat, nec minor centũ minis, in octuaginta centurias digestam, arma habere imperauit, clypeum argiuum, loricam ex ære galeamq; & ocreas, tela hastam & gladium. ex his quadraginta centurias fecit iuniorum qui foris bella gererent: totidem seniorum qui manerent ad urbis custodiam. hæc prima classis fuit. eius iuuentus primum semper locum tenebat in acie. Secunda classis census erat intra decem milia drachmarum usq; ad minas septuaginta. ex his conscriptæ uiginti cẽturiæ: arma gestare iussi eadem, nisi quòd loricæ ademptæ, & scuta data pro clypeis. hic quoq; nati super quadragesimum quintũ annum à militari ætate diuisi, centuriæ decem iuniorum qui ad bella emitterentur, totidem seniorum ad seruanda mœnia. huic classi secundus locus dabatur in acie. Tertiæ census ut ad septies mille & quingentas drachmas non perueniebat, ita L. minas excedebat. his non solum loricæ ademptæ sicut proximis, sed & ocreæ, eundem numerum centuriarum explentibus, diuisarum æque in denas ætatis discrimine. locum in acie tuebantur post secundam classem proximum: ex reliquis rursus cum detraxisset qui minus quinq; milibus drachmarum in bonis posiderẽt, usq; ad uiginti minas, quartam classem fecit, æque uiginti constantem centurijs, decem uigentium cum maxime, totidem maturitatem iam egressorum, quemadmodum & priores distinxerat. arma his imperata, scuta, hastæ, & gladij, locus asignatus in postrema acie. in quintam classem reiecti sunt quorum facultates censerentur inter uigintiquinq; minas & duodecim cum dimidia. trigin-

ta

ta erant centuriæ pro ætatis ratione diuiſæ pariter, xv ſeniorum, iuuenum totidem. his imperatum ut cum fundis & iaculis militarent extra ordines. iuſſæ etiam armatos ſequi quatuor inermes centuriæ, duæ ad armorum & machinarum fabricam, totidem cornicinum, tubicinum, quiq; alijs inſtrumentis ſigna canerent. opifices in ſecunda claſſe cenſebantur, aſcripta ſenioribus una eiuſdem ætatis centuria: altera iuniorum ſtipendia faciebat cum iuuenibus. tubicines & cornicines quartæ claſsis pars erant, pari ætatis diſcrimine. centuriones deinde præfecti, ut quiſq; erat uirtutis ſpectatiſsimę, qui cẽturias imperatis peragẽdis aſuefacerẽt. Hi ordines fuere tam legionariorum quàm leuis armaturæ peditum. cæterum equitũ delectum habuit ex opulentiſsimis nobilium. horum octodecim centurias primis illis legionariorũ LXXX centurijs attribuit cum ſuis præfectis uiris illuſtriſsimis. Reliquos ciues quorum cenſus minor fuit duodecim minis cum dimidia, ſed numero non cedebant quinq; claſsibus aut ſuperabant etiam, in unũ ordinem congeſtos immunes fecit à tributis ſimul & militia. Sex claſſes Romani uocant, quas κλήσεις Græci dicerent, unde illi detorſerũt uocabulum: ſicut quod uerbũ nos imperatiua forma κάλει, ipſi cala proferunt. quin & priſci Græci pro κλήσεις dicebant καλήσεις. Hæ claſſes continebãt CXCIII centurias. prima XCVIII annumeratis equitibus. ſecunda XXII cum opificibus. tertia XX. quarta XXII cum cornicinibus & tubicinibus. quinta XXX. ultima pro una cenſebatur egenorum centuria. His ita ordinatis delectus militũ faciebat per centurias, tributa imperabat pro pecuniarum habitu. quoties enim opus haberet decem aut uiginti milibus militum, ita ut populus erat diuiſus in centum nonaginta tres centurias, earum quamq; ſibi cõpetentem numerum præbere iubebat. pecuniam uerò quanta opus eſſet in cõmeatus & alia bello neceſſaria, parabat eodem modo per centum nonaginta tres centurias pro ratione cenſus & facultatum à ſingulis exigens. quo factum eſt ut ditiſsimi cũ pauciores eſſent, ſed in plures diuiſi centurias, nunquam uacarent à militia, & plus pecuniæ contribuerent q̃ cæteri: qui uerò mediocres aut paruas facultates poſsiderent, cum uiginti centurijs ſuperarentur ab illis, per uices militarent, & parum tributorum conferrent: cæterum quibus non ſatis facultatũ eſſet, immunes haberentur ab omnibus oneribus. Nec ſine cauſa hæc ita digeſsit, ſed quia ſciebat omnibus hominibus bellorum præmium eſſe pecunias, & pro his conſeruandis omnes fatigari, æquum putauit ut quibus maius eſſet uictoriæ præmium, hi plus laborum & pecuniarũ impenderent: ecõtra quibus minus eſſet operępreciũ, in utroq; minus grauarentur. Cæterum quibus nullum immineret iacturæ periculũ, prorſus

immunes essent, ut qui à tributis liberarentur ob inopiam. necp tunc stipendia Romani accipiebant ex ærario, sed suo sumptu militabant. itacp nec tributi nomine aliquid extorquẽdum putabat ab his quibus ægre quotidianus uictus suppeteret: necp militandum eis quum nihil contribuerent, ne tanquã mercenarij alieno sumptu in castris uiuerẽt. Atcp ita toto periculorum simul & impendiorũ onere diuitibus impo sito, ut uidit eos ægre ferre, alio modo tristitiam eorum solatus est & iram lenijt, prærogatiua quædam totius reipublicæ potestate illis tradita, summotiscp à rerũ administratione pauperibus, quod tamẽ tum à plebe intellectum nõ fuit. ea res sita erat in comicijs, ubi de maximis negocijs decernit populus. Diximus autem antea quòd iam olim penes populum trium horum erat arbitriũ, creandi magistratus tam domi quàm militiæ, leges abrogandi uel confirmandi, bellum pacémue decernendi. de his rebus quoties disceptabatur, curiatim colligebãtur suffragia, & tantundem ualebat pauperrimi quantum ditissimi calculus: cumcp pauci essent diuites præ pauperum multitudine, uincebantur suffragijs. hoc intelligẽs Tullius ad diuites uim suffragiorum transtulit. quando enim magistratus creare, aut de lege cognoscere, aut bellum inferre uolebat, pro curiatis centuriata indicebat comitia. primæ ad suffragia uocabantur maximi census centuriæ XVIII equitũ, LXXX peditum. hæ quia tribus centurijs plures erant q̃ reliquæ, si consentirent uincebant, & definiebatur sententia. sin minus, XXII centuriæ secundæ classis inibãt suffragia. quod si ne tum quidem cõuenirent calculi, tertia classis uocabatur, ac deinceps quarta: idcp tamdiu fiebat donec nonagintaseptem centuriarum cõsentirent suffragia. id si ne post quintam quidem uocationem contingeret, centum nonagintaduabus centurijs pari utrincp numero diuisis in duas sententias, tum demum uocabatur ultima inopum cẽturia immunis à tributis atque militia: & utricunque parti accederet, eam reddebat potiorem altera: quod perrarum erat & penè impossibile. plerunque enim prima uocatione absoluebantur comitia, raro ad quartam perueniebatur: quinta & sexta erant superuacaneæ. hoc institutum tanto potiores diuitum partes efficiens fefellit plebem ut diximus, deceptam'que amouit à tractatione reipublicæ. omnes enim putabant se æquari, dum uiritim suffragia ferunt in sua quisque centuria. sed in hoc decipiebantur quòd non animaduerterent unum esse totius cẽturiæ suffragium, siue ea paucos ciues contineret siue plurimos: & quòd primæ suffragia ferrent quæ essent census maximi, plures quidem cæteris, sed minorem habentes hominum numerum: maxime uerò quòd pauperes unicum haberẽt suffragium, qui cum multi essent uocabantur ultimi. Hoc pacto diuites

multa

multa insumentes & in continuis uersantes bellorum periculis æquio re animo id ferebant autoritatem adepti maximam, trãslata in se potestate adempta immunibus. pauperes tantillum reliquum habentes administrationis publicæ, non grauatim hac parte cedebant, contenti uacationibus & immunitatibus. quin & reipub. satis prospectũ est, cum penes eosdem essent & consilia publica, & cõsiliorum sua potissimum opera atq; periculo executio. Is ordo ciuitatis multis seruatus est ætatibus. nostra uerò tẽpestate per quorundã uiolentiam redactus est in magis plebeiam speciem, non quòd centuriæ nõ maneant, sed quòd à prisca illa sinceritate nõ nihil discesserint, quod mihi sæpe comitia spectãti est cognitum, uerum de his rebus disserere nõ est præsentis tẽporis. Perfecto cẽsu omnes ciues iussi sunt armati adesse in campo Martio. ibi instructos in sua quęq; cẽturia equites pedites uelites lustrauit rex solitaurilibus. Hostiæ taurus aries & hircus ter circũductæ circũ exercitum Marti mactatæ sunt. Hoc modo etiam nostra ætate post cẽsum Romani lustrantur à magistratu sanctissimo, quod lustrũ sua uoce nominant. Sed illo lustro minus trecentis ciuibus LXXXV milia censa reperiuntur in censorijs tabulis. Quin & augendo ciuium numero non mediocriter prospexit, cõmentus rem à nullo regum animaduersam antea. illi enim quosuis exteros sine natalium cõditionis'ue discrimine in ius ciuitatis recipientes augebant populi frequentiã: Tullius etiam seruis manumissis, nisi mallent redire in patriam, cõmunicauit ius ciuium. iussos enim cum ingenuis bona in cẽsum referre, in quatuor urbanas tribus distribuit, in quas & nostro tempore mos est referri hoc genus ciuium. Libertinos admisit ad omnia plebeiorum munia. Id suum factum cum uideret improbari patricijs, aduocata concione mirari se dixit, primum si natura non fortuna putarent seruos differre à liberis: deinde si dignitatem eorum metirentur conditione potius q̃ moribus, præsertim cum uiderent quàm instabilis & uersatilis res sit felicitas: adeo ut nemo quantumuis beatus certo scire ualeat quàm diu talis futurus sit. exemplis deinde propositis considerare eos iussit quàm multæ Græcæ barbaræ'ue ciuitates è seruitute in libertatem uindicatæ ac rursum è libertate in seruitutẽ redactæ sint. addebat stultum esse qui bus libertatem concessissent, eis inuidere ciuitatis ius. aut enim non manumittendos si mali uideantur: aut si sint boni, non habendos pro exteris. Absurde uerò & imperite facere eos cũ quoslibet exteros admittant ad ius ciuium nil inquirendo in eorum fortunam, nec curiose scrutando sint'ne è seruis facti liberi, si eos qui apud se seruissent nõ eadem dignẽtur gratia, aut putent mente deteriores cæteris, ac ne id quidem quod uulgo fit considerent uel hebeti perspicuum: fore ut hoc pacto

cto nec heri manumittant temere, ne facilitate uilescat maximũ inter homines beneficiũ: & serui esse frugi herisq́ placere magis studeant, si sciant se ipsorũ iudicio libertatẽ meritos asciscẽdos in ius ciuitatis longe florẽtissimæ, debituros dominis cõduplicatam gratiam. postremo aiebat id ciuitati ipsi utile, scientes admonens, ignaros docens, urbi ad imperium & res magnas gerẽdas aspiranti nulla re æque opus esse ac ciuium numerosa multitudine, quo posit ad omnia bella domesticis armis sufficere, & non impensis in mercedes cõducticiorum militũ exhaurire ærarium: & hanc esse causam cur priores reges extero nemini ciuitatis ius negauerint. quod si hãc legem receperint, fore ut in tribus ascribantur multi manumissi iuuenes, nec unquam ciuitati domestica arma defore, sed habituram sufficientes copias etiamsi bellum suscipere cogeretur cum uniuerso genere hominũ. nec publice tantum id utile futurum, uerum etiam priuatim opulentis ciuibus, si liberti admittantur ad comitia. reportaturos enim ab illis cum in alijs ciuilibus negocijs, tum in ferendis suffragijs qua maxime opus habeant gratiam, & relicturos clientelas etiam posteris. Talia differenti regi permiserũt patricij ut is mos reciperetur in rempublicam, seruatusq́ est usque ad nostram ætatem æque ac ulla è sacrosanctis legibus. Et quia in seruorum mentionem incidimus, necessarium mihi uidetur hoc loco dicere de Romanorum institutis circa seruitia, ne uel rex ipse qui primus aggressus est è libertis ciues facere, uel qui hanc legem receperunt, reprehensionem cuiuspiam incurrant, quasi male collocantes beneficia. Parabantur serui modis iustissimis, aut sub hasta empti è præda publica, aut ab ipsis dominis bello capti & imperatoris permissu detenti cum cæteris militiæ commodis, aut empti ab his qui talibus modis eos sibi comparauerant. Nec inhonestum aut inutile ciuitati putauit Tullius eiusq́ institutum secuti, si priuati libertate ac patria, uel à militibus capti, uel de præda empti, ab ipsis heris utrunq́ reciperent. assequebantur autem libertatẽ gratis plurimi, honestatis ac probitatis merito: atque hæc erat manumissionis causa optima: pauci uero mercede persoluta, ex iustis & pijs quæsita laboribus. At non ita nostro tempore, sed talis est rerum confusio, & sic ad sordes & ignominiam degenerauit Romanorum probitas, ut nonnulli è latrocinijs, parietum perfossionibus, prostitutionibus, omnibusq́ alijs sceleribus pecunia collecta libertatẽ redimant: alij conscij dominis & socij ueneficiorum, homicidiorũ, facinorumq́ tum cõtra deos perpetratorũ tum contra rem publicam, eam gratiam recipiant: quidam ideo manumittũtur, ut acceptum è publico frumentũ menstruũ, & si quæ aliæ liberalitates in egenos ciues conferuntur à principibus, dent his à quibus facti sunt liberi

ri:alij per herorum leuitatē, gloriam inde captantiū. scio qui tota seruitia testamēto libera esse iusserunt, ut benignitatis laudem ferrent post obitū: & funus suum deduceretur magna pileatorū frequentia: in qua pompa quidam erant, ut à scientibus audiui, recēs dimissi è carcere malefici mille supplicia cōmeriti. istos impuros pileos multi opprobrāt urbi cū stomacho, indignū facinus clamitantes, populū rerū dominū, & usurpantē sibi orbis imperiū, talibus cōtaminari ciuibus. Sunt & alia multa reprehēsione digna, quibus licet recte instituta sint à maioribus, nūc uulgus abutitur, ego tamē hanc legē non tollendā censeo, ne quod grauius malum reipublicæ inde proueniat, corrigendā tamē quātum fieri potest nō negauerim, & nō dissimulandum tantum dedecorū & macularum ineluibilium in ciuitatē inuehi: quæ cura maxime ad censores attinet, aut certe ad cōsules. opus enim est magistratu magna potestate prædito, ut eos qui singulis annis manumittuntur examinet, qui sint, qua de causa & quomodo libertatem assequuti sint: quemadmodum in equitū & senatorū mores inquiritur. deinde qui digni ciuitate comperti fuerint, in tribus adscriptos sinant urbem incolere, scelestam uerò & impuratam multitudinem honesta specie ablegēt aliquò in coloniam. Hæc sunt quæ non iniqua nec ab hoc argumento aliena necesse habui admonere eos quibus morum censura Romæ cōmissa est. Cæterum Tullius in constituenda republica non eo tantum ad plebem fouēdam uisus est procliuior, quòd senatus atque patriciorum potentiam moderatus est, uerum etiam quòd de regia potestate detraxit dimidium. cum enim priores reges ad se reuocarent iudicia omnium litium, & cognitionem criminum tam ad priuatas iniurias quàm ad rem publicam pertinentium, ille separauit hæc, læsæ reip. criminum se faciēs iudicem, priuatarum personarum querelas ad alios relegauit iudices, legesque ac regulas ipse præscripsit quas sequerentur in iudicijs. Ordinato statu reipublicæ cupido eum cepit illustri quopiā opere sempiternam sui memoriam transmittere ad posteros. Hæc animo agitans, & considerans priscorum regum monumenta ciuilia, nec Assyriam illam mulierem mactam putauit muris Babylonijs, nec Aegyptios reges pyramidibus Memphiticis, aut siqua alia principis alicuius extabat diuitiarum & operarum multitudinis ostentatio, parua hæc omnia, temporaria, nullaque admiratione digna existimans, nō ad uitæ utilitates inuenta, sed tantum ad conditorum felicitatis prædicationem, & oculorum illecebras. Ille uerò laude ac æmulatione digna credens mentis opera, quorum utilitas ad plurimos manat & longissimo tēpore, præ huiusmodi cæteris Græci Amphictyonis inuēto delectatus est: qui animaduertēs infirmam & finitimorū barbarorum iniu-

rijs obnoxiam gentem Græcorum, cõuentum eis instituit de se denominatum. Amphictyonicum, legesq́ tulit, quæ præter illas cuiq; ciuitati proprias communes essent omnibus, quas uocant Amphictyonicas, quarum uinculo cõtineretur amicitia mutua, cognationēq; colentes non tam uerbis quàm operibus, barbaris essent graues & formidabiles. quorum exemplũ imitati & Iones, qui ex Europa in oram Cariæ demigrauerant, & Dorienses his cõtigui, templa cõstruxerunt impensis communibus, illi Dianæ Ephesiæ, hi Apollinis in Epitropio. quò conuenientes cum coniugibus & liberis statis temporibus unà sacris dabant operã & mercimonijs: ubi publico certamine cũ equis pernicibus, tum uiris uiribus artéue musica præcellẽtibus proponebant præmia uictoriæ, & dijs ciuitates dedicabãt donaria. peractis spectaculis ac negociationibus, alijsq; festis & publicis hilaritatibus, sicui ciuitati si multas intercedebat cum altera, præsto erãt iudices qui litem cõponerent: tum de bello cõtra barbaros gerendo, deq; mutua gentis concordia consulebatur in mediũ. Horum & his similium exempla secutus, animum adiecit ad constituendũ uelut unum corpus ex Latinorũ populis, ne intestinis bellis & dissidijs debilitati subiugarentur à finitimis barbaris. Id postquã apud se statuit, optimates cõuocauit è singulis urbibus, denuncians se cõsultaturum cũ eis de magnis rebus & ad communem utilitatem pertinẽtibus. quibus in senatũ introductis uerba fecit de cõcordia, docẽs quãtopere ciuitates cõsensus deceat, quãq; fœdum uisu sit cognatorũ inter se dissidiũ: ostendens infirmas res cõcordia potentes fieri, cæterum uel potẽtissimas pessum ire ubi laboratur inuidia mutua. atq; ita docebat eos, oportere Latinos finitimis imperare iuraq; reddere, nimirũ Græcos barbaris: Romanorũ autẽ principatũ esse in reliquo Latio, ut qui habeant urbem magnitudine ac rebus gestis præcipuam, & à dijs magis propitijs ad tantũ claritatis prouecti sint. In hanc sententiam longa oratione suasit eis ut templũ cum inuiolabili refugio cõmuni sumptu Romæ construerent, quò cõuenientes ciuitates quotãnis priuatim simul & publice sacra facerẽt, exercerentq; forum rerũ uenalium certis temporibus: & si qua offensa populis incideret, inter sacra deorũ conciliarentur ex aliorũ populorũ arbitrio. Hæc & alia multa cõmoda proponens quæ cõsequerentur ex cõmuni cõcilio, omnibus persuasit qui tum aderant. collatis deinde oppidatim pecunijs Dianæ templũ ædificauit in Auentino eminẽtissimo urbis tumulo, & fœderis leges cõscripsit ciuitatibus, ritusq; celebrãdi festi atq; fori cõstituit. Et ne ulla iniuria temporũ abolerentur, in ærea colũna incidit decreta cõcilij, & ciuitates eius cõuentus participes. ea columna permãsit usq; nostram ætatẽ in Dianæ templo dedicata, in-

scripta

ſcripta literarũ characteribus Græcanicis,qualibus olim utebatur Grę cia:quod & ipſum non leue argumentũ eſt,Romã non eſſe conditam à barbaris.nunquã enim uſi fuiſſent Græcis literis ſi fuiſſent barbari. Hæc præcipua memorãtur quæ hic rex domi geſsit in cõſtituenda re publica.Bello cũ una Hetruſcorũ gente cõflictatus eſt,de quo nũc nar raturus ſum.Defuncto Tarquinio ciuitates quæ ſe illius imperio ſub miſerãt,nolebãt amplius ſtare fœderis cõditionibus,dedignatæ pare re Tullio homini obſcuris orto natalibus,& ſublatæ ad nouas ſpes pa triciorũ cum rege diſsidio.Initium defectionis à Veientibus ortũ eſt. hi legatis à Tullio miſsis reſpõderunt,nihil ſibi eſſe cũ illius imperio, nihil cũ ſocietate & amicitia.hos Cęretani et Tarquinieſes ſecuti ſunt, poſtremo in armis fuit uniuerſa Hetruria. Hoc bellũ continuatum eſt annis xx.utriq; nõ ſemel alterorũ agrũ inuaſerũt cũ exercitu,ſæpenu mero collatis ſignis pugnatũ eſt.Tullius in omnibus prælijs ſuperior quotieſcũq; uel cũ ſingulis ciuitatibus,uel cũ tota gẽte dimicatũ eſt,tri bus clariſsimis triũphis honoratus,tandẽ coegit eos uel inuitos impe rij frenũ accipere.uigeſimo demũ anno in gentis cõcilio xii ciuitates cõſumptis bello tũ uiris tũ pecunijs decreuerũt Romanis ſe dedere eiſ dem quibus antea cõditionibus:moxq; ab omnibus populis legati ue nerũt ſupplices,cõmittentes ſe & ſua in fidem Tullij, deprecãteſq; ne in ſe ſæuius cõſuleret.Reſpondit rex, illos quidem ob uæſaniã & con temptũ deorum,quos teſtes nil ueriti uiolaſſent fœdera,multas & ma gnas pœnas cõmeritos:uerũm ob Romanorũ æquitatem ac clementi am,quandoquidẽ agnito errore cũ ſupplicũ inſignijs iram deprecaturi uenilſent,nihil paſſuros grauius.Hic dictis pacẽ eis dat,alijs quidẽ im pune ut oblitus iniuriarũ omnium,permiſsis ſuo iure uiuere & ſuis a gris frui,ſaluis Tarquinij cõditionibus: tribus uerò populis qui pri mi defecerãt,cæteroſq; ad bellũ Romanũ concitauerãt,parte agri mul ctatis,quẽ his diuiſit qui recẽs tum ciuitatẽ adepti fuerãt. His pace bel loq; geſtis,& duob. tẽplis cõditis,altero Bonæ fortunæ, ob perpetuũ eius fauorẽ,in foro boario,altero Fortunæ uirilis,ſicut hodieq; cogno minatẽ,in ripa Tiberis,prouectus iam ætate propinquuſq; naturæ ter mino,inſidijs Tarquinij generi filiæq; ſuæ perijt:quas narraturus,rem paulo altius repetã.Erant Tullio duæ filiæ ex uxore Tarquinia,quam ei rex ipſe in matrimoniũ collocauerat.Has puellas iam nuptijs matu ras iũxit cõſobrinis earũ,Tarquinij nepotibus,maiorẽ maiori,iunio rẽ iuniori,bene ita cõparatos exiſtimãs:ſed forte fortuna uterq; gener moribus ſuis diſsimilẽ nactus eſt.Lucio enim natu maiori,audaci,arro gãti,naturaq; tyrãnico proba,modeſta, et erga patrẽ pia uxor cõtigit: cõtrà Arũti iuniori,miti & bono ingenio prædito,ſceleſta,infenſa pa

tri

tri,nihil nõ ausura fœmina.utrunq; maritum ab innatis moribus uxor traducebat in contrarios.alter ferox socerum regno pellere cupiens,& nihil non contra eũ moliens,flectebatur uxoris precibus & lacrymis. alter mitis,nunquam læsurus socerum,sed expectaturus eius è uita exitum,fratris quoq; scelestos impetus cohibẽs,à nefaria muliere in contraria solicitabatur, hortante ut uir esset, quotidianoq; iurgio exprobrante ignauiam.cumq; nec modestæ illius preces quicquam proficerent ad honesta consilia reuocantis iniustum mariti animum:nec alterius scelestæ hortatus, ad sceleratum facinus uirum natura nõ malum hortantis:sed uterq; obsequeretur suo genio, molesteq; ferret dissentientem coniugem,illa quidem dolenter ferebat suũ infortunium. cæterum altera ferox indignabatur,& quærebat quomodo se liberaret à molesto coniuge. tandem furijs & naturæ peruersitate in desperationem acta, & putans sororis uirum maxime conuenire suis moribus, accersit eum in colloquium quasi de rebus necessarijs.qui ubi uenit,semotis arbitris ut sola cum solo colloqueretur:Ecquid, inquit, Tarquini libere mihi licet tutoq; proloqui omnia quæ sentio de cõmunibus nostris cõmodis? Continebis ne audita,an tacere præstat, nec proferre silenda consilia? illo iubente quicquid uellet eloqui, & in ipsius uerba iurato de fide silentij,mulier ad eũ posito iam pudore, quousq; Tarquini fraudatum te regno ferre cogitas? an quia humilibus & obscuris natus es parentibus,ideo non uis de teipso sentire magnifice? atqui omnibus notum est, maiores uestros Græci generis & à florentissimo illo Hercule oriundi dominatos Corinthijs aliquot ut audio seculis.auus uerò tuus Tarquinius trãslato ex Hetruscis in hanc urbẽ domicilio regnum uirtute quæsiit, cuius non bonorũ tantum uerum etiam regni tibi debetur hæreditas,cum sis nepotũ alter natu grandior.an forte deformem te & inualidum corpus parum felix destituit obeũdis regijs munijs? atqui & robur tibi eximiũ superest,& forma regijs digna natalibus.an forte horũ neutrum,sed iuuentas immatura cõsilijs te retrahit ab administratione reipublicę? cũ sis quadragenario maior, quę ætas in hominibus est optima.At forte iste qui nunc regno potitur homo nobilis & apud proceres gratiosus à nouãdis rebus te absterret utroq; nomine.atqui utrũq; deest ei,quod ne ipse quidem nõ intelligit. Sed et audacia periculorũq; cõtẽptus inest tuis moribus,regnaturo cũ primis necessarius. adest diuitiarũ & amicorũ satis, aliæq; occasiones multæ ac magnæ, quæ te inuitẽt ad aggrediendũ negocium. Quid igitur cunctaris, & tempus expectas quod tibi ocioso regnum in manus afferat? post obitum Tullij scilicet.quasi uero fortuna expectare soleat procrastinationes hominum, aut obitus contingant naturæ ac ætatis

ordine

ordine,& non in incerto sint omnemq́ coniecturam effugiant cunctæ res mortalium.dicam libere, etiam si temeritatis nota incurrenda sit, quid mihi uideatur omnem tibi ambitionē & gloriæ cupiditatem eximere.uxor tecum degit prorsus moribus tuis dissimilis, quæ te emolliuit suis incantamentis & illecebris:ita fiet ut te imprudentē ex uiro reddat hominem nihili:quemadmodū mihi quoq; uir est nihil uirile habēs & timidus,qui me deprimit ampla fortuna dignissimā, & florentem corpore,nisi q tabescit ipsius tedio.quòd si tibi liceret me uxorem ducere,mihiq́; te habere maritum,non tam diu uixissemus uitam priuatorum hominū.quin igitur nosmetipsi erratum fortunæ corrigimus permutato cōiugio,& tu uitam uxori adimis:ego uerò mox pari modo maritū meum tractauero.quibus extinctis cōiuncti, securè conficiemus quod superest,è medio sublatis tam molestis obstaculis. etenim etiamsi in alijs rebus iustitiam colere libeat, certe regni causa audenda sunt omnia.His auditis libēter conditionē accepit Tarquinius, dataq; utrinq; fide,& delibato incestarū nuptiarū fructu, abijt.nec ita multo post eodem fato maior Tullia minorq́; Tarquinius absumpti sunt.Hic rursum reprehēdendus mihi uenit Fabius,non satis diligens supputator temporū.deductus enim narrationis ordine ad Arūtis interitum,nō in uno tantū lapsus est,de quo antè monui,prodens Arūtem Tarquinij fuisse filiū:sed & alterum erratū addidit,sepultum à matre Tanaquile,quam cōsentaneum non est superfuisse illo tempore.ostendimus enim à principio exactum ei annū septuagesimumquintū, quando fato cōcessit rex Tarquinius. quodsi ad LXXV addas XL alios, quandoquidē in annalibus inuenimus quadragesimo Tullij regni anno defunctū Aruntem, erit Tanaquil annorū CXV.adeo parū laboris hic scriptor impēdit perquirēdæ ueritati historicæ.Tarquinius deinde sine mora duxit Tulliam, ipsius tantum uoluntate,nec patre nec matre probātibus.ut uero cōiūcta sunt ingenia duo nefaria nataq; parricidijs,regno pellere Tullium,si spōte cedere nollet, machinati sunt, factionē ascisc ētes patriciorū quos administratio popularis à rege alienauerat,et è plebe quenq; egentissimū, nullo respectu iuris redimētes talium operā,& hæc facientes propalā.Horū Tullius nō nescius moleste quidē ferebat etiam sibi timens ne imparatū opprimerēt: cæterum uehemēter indignū uidebatur cū genero & filia bellū suscipere, & pœnas quasi de inimicis sumere.Itaq; sæpe corā amicis accitū in colloquium Tarquiniū incusando,monēdo,dehortādo ab iniuria,cū nihil proficeret,illo dicēte uelle se in senatu causam suā agere:cōuocato senatu, Patres,inquit,cōscripti Tarquinius cū sua factiōe deprehēsus est uelle me regno pellere.uolo igitur omnib.uobis præsentibus ex ipso cogno

scere

ſcere,ob quam meam iniuriam,uel in ſe priuatim admiſſam uel in rem publicam,moliatur in me talia.Reſpõde Tarquini iam nihil diſsimulans,quid habes quod me incuſes?quandoquidem ab his te audiri poſtulas.Ad hæc Tarquinius:Pauca Tulli & iuſta dicturus,ideo coram his eloqui uolui. Tarquinius meus auus Romæ regnum adeptus eſt multis & magnis laboribus exhauſtis pro republica, eius defuncti ego ſucceſſor ſum iure communi omnium tam Græcarum quàm barbararum gentium.& ſicut reliquorum bonorum hæreditatẽ adij omnium,ita non modo pecuniarum,uerumetiam regni me hæredem eſſe conuenit.Tu uerò bonis mihi quæ ab illo relicta ſunt redditis, regno mẽ fraudas,idq́ iniuſte occupatum tam longo iam tempore detines. nam neq́ interreges te regẽ declarauerũt,neq́ ſenatus ſuffragijs creatus es:neq́ legitimis comitijs poteſtatẽ hanc conſecutus es, ſicut auus meus,& omnes reges qui eum præceſſerunt tẽpore.Sed mercede conducta,modisq́ omnibus corrupta,inopum, uagorum,obæratorũ bonisue mulctatorum multitudine,nihil rempublicam curantium, ac ne profeſſus quidem tibi ipſi te poteſtatẽ quærere,ſed nobis ſeruaturum fingens pupillis & paruulis, ad gubernationem rerum Romanarum admiſſus es,prius omnibus audientibus pollicitus, quamprimũ uirilem ætatem attigerimus,traditurum te principatum mihi ætatis merito,ut qui fratre eſſem natu grandior.Debueras igitur ſi uoluiſſes iuſti uiri fungi officio,cum auitis facultatibus etiam regnum mihi reddere, honeſtorum tutorum exemplo,qui regijs pupillis ſibi à patribus commendatis mox ætate adulta recte ac iuſte principatus tradiderũt, ſucceſſuris in parẽtum & progenitorum ſuorum potentiam.quod ſi tum nondum maturus uidebar curis publicis,& ob iuuenilem ætatem impar rerum tantarum regimini,ſaltem quando perueni ad corporis robur & uim animi,iam trigenario cum filia nupta oportebat te urbis administrationem committere. ea certe ætate ipſe procurationẽ domus noſtræ ſuſcepiſti,ſimulq́ curas regias.quod ſi feciſſes, primum pij iuſtiq́ uiri laudem tuliſſes:deinde omniũ conſiliorum et honorum mihi particeps,benefactoris,parẽtis,ſeruatoris,aliasq́ honeſtiſsimas, quæ pro egregijs meritis retribui ſolent,appellationes audiſſes,nõ fraudatoris qui me iam quadrageſimũquartum annum à mea hæreditate arceat,nec mente uitioſum nec corpore.Et poſtea rogare audes,cur te accuſem,quáue tua culpa pro inimico habeam?Immo tu mihi reſponde Tulli,cur indignum tibi uidetur me in auitos honores hæredem ſuccedere? aut quam decentem fraudationis cauſam potes uel fingere?an me germanam illius prolem non putas,ſed adulterinam & ſuppoſiticiam?cur igitur procurabas res alieni à familia,& adulto facultates nõ

dubitaſti

dubitasti reddere? an tibi etiam nūc pupillus & puer reipublicæ curandæ parum idoneus uideor iam pene quinquagenarius? Mitte istas interrogationes impudentes ac ludicras, & iam tandem improbus esse desine: & si quod ius habes cōtra hæc quæ diximus, paratus sum rem committere horum iudicio, quibus non potes alios meliores uiros in hac urbe ostendere. alioqui si hos fugiēs, ut tibi mos est, ad obnoxiam tibi turbam uoles confugere, nō patiar. paratus sum enim uel iure causam meam agere, uel si hoc persuadere non dabitur, quod iustum erit facere. Eius orationem sic excepit Tullius, Apparet P.C. omnia expectanda esse homini quantumuis incredibilia, nihilq́ absurdum putandum, quādo Tarquinius iste regno me parat pellere: quem ego paruulum in tutelam receptū, & insidijs inimicorum appetitum seruaui, & alui, educatumq́ à me postquam ætas maturuit affinitate dignatus optaui generum, & siquid humanitus accideret mihi successorem destinaueram. nunc quoniam opinione falsus sum, & iniuriarum postulor, aliàs tempus erit deplorandi meum infortunium: nunc de iure contendendum est. Ego tutelam uestrum Tarquini ætate pupillari patre orbatorum suscepi, non spōte, sed necessitate coactus. auū enim uestrum affectatores regni propalam occiderant: uobis uerò & alijs eius cognatis dicebantur clam insidias struere: confessumq́ erat apud omnes uestros amicos, si illi rerū potirentur ne scintillam quidem relinquēdam Tarquiniorū generis. qui uos curaret ac seruaret nemo alius erat nisi una mulier paterna auia uestra, quæ propter senium ipsa potius opus habebat curatoribus. Supereram ego solus destitutorū custos, quem nunc alienum uocas nulla uobis cōiunctum necessitudine: qui tamen rerum administrationi adhibitus de aui uestri interfectoribus sumpsi supplicium, uos ad uirilem ætatem eduxi, & carens prole mascula, rerum mearum dominos facere decreueram. Habes tutelæ rationē Tarquini, nec dices me hic quicquam fingere. cæterum de regno, quando id criminaris, audi quomodo eo potitus sim, cur' ue nec uobis nec cuiquam uolo cedere. Quo tempore suscepi curam reipublicæ, cum sensissem parari mihi insidias, uolebam administrationem populo reddere, & pro concione deponēbā principatum, inuidiosa hac & plus molestiæ q́ uoluptatis habente potestate securam quietem permutaturus. Non tulerunt id Romani, nec uoluerunt alium reipublicæ creare principem, sed me retinuerunt, suisq́ suffragijs dederunt mihi regnum, in quod ipsorum ius est, non uestrum Tarquini: quemadmodum & auo uestro commiserant rerum habenas, extero & prorsus alieno à cognatione regis cui successor ipse datus est: quamuis liberos mares Ancus Marcius rex reliquerit ætate florentes, non nepotes & paruulos, sicut

uos Tarquinius.quod si cōmunis omniū lex esset, eos qui succedunt in defunctorum regum bona & familiam,simul etiam regnum accipere,non accepisset id Tarquinius uester auus post Anci obitum,sed alter filiorum natu grandior.uerum populus Romanus nō patris hæredem,sed uirum principatu dignū reipublicæ moderandæ præposuit, sic existimans, pecuniā deberi proprijs dominis,regnū uerò non nisi probatis suo iudicio:& illas ubi quid earū dominis humanitus accide rit,testamento migrare ad hæredē familiæ, regni uerò ius ad eos redire qui regnum olim dederant.nisi fortè huiusmodi rationē afferre potes,auum uestrum accepisse regnū certis conditionibus,ut & ipse nūquam eo priuari posset,& integrum ei esset uobis posteris id relinquere, nec populo liberum fuisse ablatum uobis id mihi tradere. quod si tale quid habes,quin profers eas conditiones in medium? Sed non facies. Quod si non bono modo id assecutus sum, nec à senatu electus nec ab interregibus,nec alioqui legitime,his fit iniuria non tibi,& horum est à me principatū reposcere, non tuum. Sed nec his,nec alijs fit iniuria.quod uerò iuste & tunc acceperim hanc potestatē,& nunc habeam,testātur anni quadraginta: quo tēporis spacio nemo Romanus de me questus est:nec unquā uel plebs uel senatus cogitauit me regno pellere. Verum ut his omissis ad tua uerba respōdeam,si te auito deposito fraudaui,& præter omne humanum ius regnum tuum occupaui, debueras adire eos qui mihi hanc potestatē dederunt,& indignabundus accusare,tum me qui aliena occupē,tum largitores ipsos, qui non de suo liberales fuerint.facile enim eis persuasisses, si quid iuris pro te potuisses afferre.quod si in tali ratione nō habebas fiduciā, attamē existimabas me non regnare legitime,teq́ administrādæ reip.magis idoneū,debueras potius propositis & examinatis meis erratis, enumeratisq́ tuis præclaris facinoribus,iudicio mecū contendere: quorū neutrū fecisti,sed tanto post tēpore,quasi è diuturna crapula experrectus, nunc demū accusatū me uenis,ac ne nunc quidem ubi oportuit. nō enim tuum est hoc loco talia uerba facere.quod dico P.C. boni cōsulite. nō uobis cognitionē hanc adimo,sed huius refello calumniam, cui pollicitus sum accusandi mei pro cōcione copiā.uerum quoniā tu tergiuersaris,ipse populū cognitorē nostræ causę iudicemq́ faciam, uter nostrum hoc regno sit dignior:& quod omnes hi de nobis statuerint, id facturus sum.atq; hæc dixisse sufficiat.quoties enim res est cum inimicis aduersarijs,perinde est uel multa uel pauca dicere, quādoquidem non patiuntur se corrigi. Vestrū autē P.C. demiror si qui sunt,qui me priuatū q̄ regem malentes cū isto cōsentiant. libēter enim scirem qua in re læsi infensi mihi sint quidue in me displiceat, Sunt'ne conscij multos

tos me regnante indemnatos perditos, aut mulctatos iniquo iudicio? an nihil tam tyrannicum possunt obijcere, sed illusam matronarũ pudicitiam & constupratas filias uirgines, aliáue flagitia nõ toleranda ingenuis? Siquid tale admissum est, nõ deprecor uitam cũ regno perdere. At superbus sum & morosus neminíq; ferendus ob insignem arrogantiam. immo quis regum ante me tam moderate usus est potentia? quis tam comiter uersatus est in populo? non secus quàm pater inter filios. quippe qui ne potestatem quidem à superiorũ temporum regibus per successionem ad me deuolutã integram retinere uolui: sed legibus latis quas ipsi ratas fecistis, ex earum præscripto reddi iura institui, quibus me primum subieci & hactenus parui quasi unus è priuatorum ciuium numero. criminum quoq; non omnium usurpaui iudicium, sed priuatas causas ad uestram cognitionẽ relegaui, quod nemo regum ante me. Fortasse nihil horũ quosdam male habet, sed erga plebem beneficentia, licet immerito, cuius rei non semel est reddita ratio. Sed quid opus est nunc uerbis pluribus? Si Tarquinius uidetur melius prospecturus reipublicæ, non inuideo populo Romano potiorem principem. Honore à quibus accepi reddito, in priuatorum ordinẽ redactus declarabo scire me & bene regere, & modeste ferre imperium. Hæc locutus incussa patribus magna sui reuerentia senatum dimisit. deinde per præcones iussit tota urbe uocari in concionem populum. cumq; in comitium factus esset cõcursus multitudinis, progressus in tribunal lõga oratione mouebat affectus populo, enumerans egregia sua facinora quæ uel uiuo Tarquinio uel mortuo diuersis bellis ediderat, simulq; instituta sua singula quibus plurimum rempublicam adiuuerat. cumq; ad singula ferme plauderetur affatim, omnibus scire cupientibus quorsum ea tenderent, tandem ait à Tarquinio se accusari, q regnum iniuste occuparet illi magis debitum. auum enim morientem ei reliquisse principatũ unà cum priuatis opibus, nec populo ius esse aliena donare alteri. exclamante autẽ præ indignatione populo, postquam silentiũ eis imperauit, postulabat ne tumultuarẽtur: sed si quod ius pro se haberet Tarquinius, uocato eo causaq; cognita, siue affectus iniuria, siue principatu dignior uideretur, regimen urbis illi traderent. Se enim regnũ deponere, ipsisq; reddere à quibus acceperit. Post hæc uerba descendere à tribunali paranti acclamatum est undiq; cum precibus & lachrymis ne cui cederet: nec deerant qui clamarent, feri Tarquinium. ille metuens ne res ad manus ueniret, domũ refugit cum socijs. Tullium plebs uniuersa gaudens ac plaudens domum deduxit cum faustis acclamatiõibus. Postquam hic quoq; conatus parum successit Tarquinio, anxius destitutum se à senatu in quo plurimum ha-

buerat fiduciæ, aliquãtiſper domi ſe cõtinuit, amicos tantũ admittens: deinde cõſulente uxore nõ eſſe molliter ac frigide agendum amplius, ſed omiſsis uerbis aggrediendũ ad opera, conciliato prius per amicos Tullio, quo minus ut amicũ iam caueret, probauit eius monita: ſimulansq́ pœnitentiam, multis precibus per amicos petebat peccati ueniam. Itaq; recõciliatus uiro natura facili, & abhorrenti ab inimicitijs exercendis cum filia & genero, obſeruato ſuo tempore, cũ plebs paſsim per agros intẽta eſſet colligẽdis frugibus, prodijt cum amicis tela ſub ueſte occultãtibus, præcedẽtibus cum faſcibus famulis, ipſe ornatus amictu regio, cæterisq́ principatus inſignijs. ut uentũ eſt in comitium ante curiã, iuſsit patres in ſenatũ uocari à præconibus. & iam ante præparati aderãt in foro conſcij patrãdi facinoris nõnulliq́ è patricijs adhortantes ad rem gerendam intrepide. interim ſenatores conueniebãt in curiã. Tullio uerò domi tum agenti quiſpiã renunciat, Tarquinium progreſſum cũ ueſte regia ſenatũ cogere. ille admiratus eius audaciam procurrit celerius q̃ prudẽtius, comitatus paucis aliquot. in curia deinde uidens Tarquiniũ in ſolio ſedentem ornatu regio, magna uoce, Quis, inquit, ſceleſtiſsime hominum hunc ornatum te permiſit ſumere? Ille cõtrà, tua Tulli audacia & impudentia, qui cũ ne ingenuus quidem ſis, ſed ſeruus ſeruaq́ natus, quã meus auus emit captiuã, auſus es teipſe Romanorũ regem facere. His uerbis Tullius exacerbatus plus æquo, impetũ in eũ fecit deturbaturus ſolio. Tarquinius occaſione lætus proſilit, ſenemq́ corripit uociferantẽ & fruſtra opem famulorũ inuocantẽ: ac mox è curia protractũ multo ætate uiribusq́ ualidior medium arripit, & per gradus in comitiũ ferentes deijcit. ſenex cum egre ſurrexiſſet ſemianimis, ut uidit circumquaq; plena omnia Tarquinij fautoribus, circa ſe magnã amicorum ſolitudinem, abijt gemens, deducentibus paucis & cruentatũ ac toto corpore miſere afflictũ ſuſtentantibus. Poſt hæc graue auditu impiæ filiæ facinus tradit. cognito enim patrem iuiſſe in curiã, de euentu ſolicita, carpento in forũ inuecta eſt. ibi rem totã reſciuit, cõſpicataq́ ſtantẽ in ſummis curiæ gradibus Tarquinium, prima regẽ ſalutauit, deos precata ut regnũ eius fauſtũ ac felix uellent eſſe reipublicæ. cõſalutatum deinde à cæteris quorum opera in aſſerenda regia dignitate uſus eſt ſeorſum abducens, Primus, inquit, Tarquini conatus ſucceſsit ſicut debuit: cæterũ nõ prius firmum habebis principatum quàm ſublato Tullio. cõcitabit enim denuo ſuis cõcionibus in te populum, ſi hodie quocunq; modo euaſerit: & ſcis quàm apud totam plebem gratioſus ſit. At tu prius q̃ domum ſe recipiat tolle ipſum immiſsis percuſſoribus. His dictis rurſum conſcenſo carpento abijt. Tarquinius ratus hoc quoq; recte monere ſceleſtã coniugem

iugem mittit ficarios:qui magna celeritate præuentum in uia non procul regia iugulant. recenti cadaueri & adhuc palpitanti superuenit filia: & quòd uicus angustus erat qua transuehenda fuit, mulis territis auriga quoq; ad tam miserabile spectaculum resistens oculos reflexit in dominam:illaq; scitante quin pergeret: no uides,inquit,Tullia patrem tuum iacentem mortuum,nec alium nisi per cadauer patere transitum? mulier irata scabello pedum arrepto petit aurigam inclamans, Non ages scelestе iumenta uel per mortuum? ille iussa facit, grauius quàm ictu affectus eo spectaculo.is uicus cyprius tũ dictus ex eo diro casu sceleratus est uocatus mutato nomine. Hic finis Tullij post exactum in regno annum quartum supra quadragesimum.Romani hunc primum regnum præter mores publicos quæsisse dicunt,non ex consensu senatus populíque, ut ante illum reges cæteri, sed fauore solius plebis corruptæ illectæq; munificentia & cæteris ambitiosis artibus, quibus facile capiuntur inopes.nec falsum id crimen est.nam superiore tempore mos erat defuncto rege senatũ à populo accipere potestatem cõstituendæ ad quam placeret formam reipublicæ.senatus interreges creabat. illi uirum eligebant optimum nullo ciuium, sociorúm ue, exterorúmue discrimine,quem regem constituerent.in quem si senatus populúsq; consentirent suffragia, & addicerent auspicia,assumebat imperium. quod si horum trium aliquid deesset, alter nominabatur, & post hunc tertius, nisi secundus ille probaretur deorum hominumq; iudicijs. Tullius uerò primum regij tutoris assumpta persona, ut iam antè diximus, deinde fauore plebis redempto liberalitatibus, per illam rex creatus est.factus deinde uir æquus atque modestus pristinam parum seruatarum legum inuidiam aboleuit actis posterioribus,adeò ut opinionem post se relinqueret,ni præuentus fuisset intestino scelere,uoluisse deposito regno libertatem populo & reipublicæ curam reddere:& hac de causa præcipue aduersatos ei quosdam patricios:qui cum alioqui essent impares, assumpsisse in consiliorum societatem Tarquinium,eiq; principatũ parasse,ut premeretur plebs cuius uires sub Tullio non mediocriter creuerãt, ipsiq; dignitatẽ pristinam reciperent.Interempto rege cum magnus tumultus urbem haberet omnibus ferè mortem eius lamentantibus,ueritus Tarquinius ne si per forum funus duceretur, ut mos Romanis est, regia pompa solennibusq; ceremonijs,plebs forte impetum in se faceret nõdum satis confirmata potentia, consuetos sepulturæ ritus adhiberi non passus est. Noctu paucis amicis prosequentibus uxor eum extulit Tarquinij Prisci filia,& cum multis lamentis dirisq; in generum atque filiam imprecationibus sepelijt. à monumento domum reuersa,unam nõ amplius

diem ſuperſtes funeri, ſequēti nocte obijt, incertum quo lethi genere, quibuſdam dicētibus illam tedio uitæ manus ſibi intuliſſe, alijs extinctam à genero & filia, quòd immoderatius ferret mariti obitum . atq; his de cauſis monumēto fraudatus Tullius, operibus tamen ſuis ſempiternam conſecutus eſt memoriam . quin & prodigio carum ſuperis fuiſſe apparuit, quod etiam natalium eius fabulam quam diximus, credibiliorem reddidit. In templo Fortunæ ab ipſo condito dedicata eius effigies inaurata lignea ſola incēdio ſuperfuit integra abſumptis intus reliquis omnibus: & hodieq; templum & quicquid ineſt inſtauratum poſt incendiū apparet eſſe noui artificij, ſtatua qualis prius antiqui eſt operis. durat enim adhuc & à Romanis colitur. Atque hæc de Tullio prodūtur ab autoribus. Ad L. Tarquinium deinde regnum peruenit per uim nō legitime anno quarto ſexageſimęprimæ Olympiadis, qua in ſtadio uicit Agatharchus, principe Athenis Heraclio. Hic contempta plebe ſimul & patricijs per quos ad regnum prouectus fuit, confuſisq; legibus ac moribus patrijs & omni decoro corrupto quo ciuitas ſub prioribus regibus floruerat, principatum in manifeſtam uertit tyrannidem. ac primum ſatellitio ſe ſtipauit audaciſsimorū hominum, gladios & lanceas geſtantium, exterorū & ciuium: qui noctu excubantes circa regiam, interdiu comitantes eum per uias, tutum reddebāt ab inſidijs. deinde progrediebatur nō ſæpe nec ſtatis temporibus, ſed ex improuiſo & raro: tum negotia publica domi plerunq; tractabat cum amicis intimis, pauca uero in foro: nec admittebatur quiſquam niſi uocatus ab ipſo. ac ne his quidem comem ac mitem ſe præbuit, ſed tyrannico more iracundum & grauem, uultu ad terrorem magis quàm hilaritatem compoſito: controuerſias quoq; litium non ex iure dirimebat, ſed ex ſuis moribus: unde Superbus uulgo cognominatus eſt . Græci ὑπερήφανον dicerēt. auus uero eius Priſcus uocatus eſt, noſtratibus diceretur πρεσβύτερος. alioquin utrunq; nomen cum iuniore commune habuit. in principatu deinde confirmatus nequiſsimo quoq; ſodalium ſubornato, eorum opera multos illuſtres uiros inuoluit criminibus capitalibus, primùm inimicos & ægre ferentes caſum Tullij, pòſt etiam alios quibus putabat moleſtam mutationem ſtatus publici, præcipue diuites . at delatores arripiendo alium poſt alium falſis criminibus, maxime inſidiarum in caput regium, accuſabant eos apud ipſum iudicem. ille alios morte damnabat alios exilio, tam occiſorum quàm pulſorum bona occupans, unde paruam quandam portionem decidebat accuſatoribus, maiorem ſibi retinens. quapropter multi potentiores priuſquam calumnijs opprimerentur, non ignari cur appeterentur inſidijs, ſponte urbem tyranno relinquebant, quorum maior

quàm

quàm reliquorum fuit numerus. Fuerunt & qui ab eo clam interficerentur, arrepti in uillis & domibus uiri non cõtemnendi, quorum ne cadauera quidem usquam reperta sunt. ita sublata per mortes exiliaque parte senatus maxima, senatum alium ipse constituit, amicis suis in uacua loca suppositis. ac ne his quidem permisit quicquam iniussu suo uel facere uel dicere. Ergo quotquot supererant ex allectis in senatum sub Tullio, cum prius simultatem exercuissent cum plebe, sperantes mutationem reipublicæ futuram suo commodo (sic eos Tarquinius suis pollicitationibus lactauerat) tum demum sentientes se amotos à republica, & unà cum plebeijs libertate exutos, dolebant quidem & grauiora etiam suspicabantur in posterum, cogebantur tamen præsentem statum boni consulere, quòd uires ad uetandum non suppeterent. Id uidentes plebeij existimabant hæc eos pati merito, & stulte gaudebant alieno infortunio, quasi illis solis tyrannide pressis ipsi futuri extra periculum. superuenerunt tamen & his paulopost mala grauiora etiam. nam leges à Tullio scriptas, quæ ius æquum faciebant utrique ordini, nec sinebant à patricijs (ut ante) plebeios circumueniri in contractibus, omnes sustulit: ac ne tabulas quidem quibus erant inscriptæ reliquit, sed & has foro summotas aboleuit. deinde antiquatis iuxta censum tributis, ueterem eorum morem restituit: & quoties opus esset ei pecunijs, tantundem conferebant diues & pauperrimus. id institutum uehementer afflixit plebeiam multitudinem, prima statim exactione coactis denas drachmas in singula capita pendere. præterea cœtus omnes, paganorum, curialium, uicinorum, uel in agris uel in urbe antea sacrorum causa fieri solitos uno edicto in posterum uetuit, ne multis in unum locum conuenientibus occultæ cõspirationes contra tyrannidem fierent. habebat autem passim speculatores & inquisitores tam dictorum quàm factorum occultos plerosque, qui mixti confabulantibus, & interdum tyranno male loquentes, pertentabant animos singulorum ciuium: deinde quos sensissent præsentem rerum statum moleste ferre, deferebãt ad principem. conuicti autẽ pœnas dabant acerbas & ineuitabiles. Nec his cõtentus plebem uexare, selectis ex tota multitudine fidis et idoneis militiæ, reliquos cogebat ad opera publica, ratus nihil esse monarcharum potentiæ periculosius quàm si uilis & egena ciuium turba sinatur in ocio uiuere: cupiens etiam opera, semiperfecta à suo auo relicta, in principatu suo absoluere, cloacasque ab eo inchoatas usque ad fluuium perducere: circum uero maximum, qui nihil præter gradus habebat, circumdare tectis porticubus. Hæc omnia peragebantur labore pauperum, modico frumento ab ipso adiutorum: quorũ pars cædebat materiem, pars onera subuehebant hu-

meris,pars subterraneos fodiebant cuniculos,ædificando in eis forni ces,& alibi excitando porticus,opificibusq; in opere uersantibus subministrando. nam ferrarij, materiarij, cæmentarij, abstracti à priuatis officinis detinebantur in opere publico.his laborib.attrito uulgo nulla concedebatur requies,ita ut patricij suas & alienas calamitates intuentes,uel gauderent nonnihil,uel propriorum malorum obliuiscerentur interim:neutri tamen conabantur resistere,iniuriasq; repellere. Cæterum Tarquinius cogitans ui nō iure partam potentiam opus habere nō solum domestico,uerum etiam externo præsidio,illustrissimum Latinorum & potētissimum sibi iunxit amicitia,filia data in matrimonium.is uocabatur Octauius Mamilius,oriundus à Telegono Vlixis & Circes filio,Tusculum incolens,et peritissimus rei militaris imperator habitus.per hunc conciliatis oppidatim procerum res publicas tractantium animis,eorum societate fretus,tum demū copias in Sabinos ausus est educere,detrectantes imperium, & Tullij morte liberatos se putantes ab icto cum eo fœdere.prius tamen per nuncios in diem certam Latinis ad forum Ferentinum indixit cōcilium,quasi de cōmunibus & arduis tractaturus negocijs.Conuenere cæteri,solus Tarquinius non adfuit in tempore:cumq; diu expectatus esset, plerisq; factum hoc in suam contumeliam interpretantibus,Turnus Herdonius à Coriola,opibus pollēs & amicitijs,uir militaris,ciuili tamē facundia præditus,Mamilio per ambitionē semper æmulus,eoq; infensus Tarquinio,quòd in affinitate alteri esset posthabitus, ferociter in absentē inuectus est, enumeratis cum alijs eius factis plenis superbiæ,tum quòd conuocator eius concilij cæteris præsentibus solus non cōpareat. Cæterum excusante Mamilio, & moras imputāte necessarijs quibusdam causis, postulanteq; in crastinum diem differri concilium, persuaderi sibi passi sunt Latinorū præsides.Postera die Tarquinius affuit, paucaq; de sua tardatione præfatus, cœpit principatū uerbis sibi asserere, iure quo Tarquinius ipsius auus eū bello uictor acquisierit: cūq; multa disseruisset de suo iure deq; fœderibus, quorū etiā singillatim proferebat formulas,ut cū quaq; ciuitate icta fuerant:postremo ingētia pollicendo si māserint in officio,in belli cōtra Sabinos gerēdi societatem eos pertrahere conatus est.Eius orationē Turnus excipiens,multisq; serū eius aduentū calumniatus,nō sinebat præsides principatū illi concedere,qui nullo ei iure competeret,nec esset in rem Latinorū publicā, utrunq; cōfirmans multis rationibus. nam fœdus post traditum principatum cum auo eius ictum iam cessare irritū post illius obitū, quandoquidem nō adscriptum sit cōditionibus, eandem gratiā deberi etiā Tarquinij posteris.quod si auitas gratias postularet esse hæreditarias,

id uero

id uerò & iniquiſsimũ aiebat & impudentiſsimũ. Artes deinde recenſendo quibus Romæ regnũ aſſecutus ſit, multisq; ac grauibus in eum congeſtis criminibus, docuit ne regnum quidem legitime accepiſſe à uolentibus, ſicut reges ante eum cæteri, ſed extortum armis & uiolentia: idq; mox uerſum in dominationem tyrannicam, ciues partim interfici, partim pelli patria, partim exui facultatibus, omnibus ita libertatem ademptam, ut ne mutire quidem audeant. neminem niſi fatuum, menteq; mulctatum à ſuperis, ſperare poſſe quicquam benignitatis aut beneficentiæ ab ingenio ſæuo & impio, nec expectaturũ ut ſibi parcat, qui ne cõiunctiſsimis quidem neceſsitudinibus pepercerit. monebatq; ut priuſquam ſeruitutis frenum receptũ ſit, repugnent ne recipiant, quid ipſis immineat cõijcientes ex aliorũ calamitatibus. Ad hãc inuectionem Turni uehementer cõmotis multorum animis, Tarquinius impetrata in ſequentẽ diem reſpõdendi copia, poſt dimiſſum cõſiſtorium accitis amicorũ intimis unà conſultabat quid opus facto ſit. illi rationes quibus ſe contra criminationẽ defenderet ſuppeditabant, & modos excogitabãt quibus conciliaret ſibi Latinorũ beneuolentiã. ipſe uerò nihil iſtis opus eſſe aiebat, ſuam præferens ſententiã, non diluenda crimina, ſed accuſatorem tollendum potius. omnibus cõſilium probãtibus & operas offerentibus, ita ex cõpoſito rem aggreſſus eſt, ut nulla humana præcaueri poſſet prouidẽtia. exquiſitos enim ſeruos nequiſsimos ex his penes quos cura erat iumentorũ Herdonij corrupit auro, ut noctu acceptorũ à ſe gladiorũ magnã uim inferrent in eius diuerſoriũ, & inter impedimentorũ ſarcinas abderẽt. Sequẽti deinde luce in cõciliũ progreſſus, ait ſibi breuẽ defenſionẽ ſat fore, nec ſe uel ipſum accuſatorẽ refugere iudicẽ. Quãuis, inquit, nõ poteſt uos latere proceres, iam tum me abſolutũ iſtius Turni iudicio, cũ filiam meã ambiebat cõiugem. qua ſpe fruſtratus: quis enim ſanus Mamilio potẽtiſſimo Latinorũ nobiliſsimoq; repulſo iſtũ aſciret generum, qui ne trita uum quidẽ nominare poteſt: nũc præ indignatione accuſatũ me aduenit. Atqui ſi talẽ me ſciebat, qualem nũc haberi uult, debuerat meã affinitatẽ non expetere. quodſi tũ ei uir probus uiſus ſum, ne nũc quidem accuſari debeo. atq; hęc pro me dicta ſint. Vobis uerò proceres in ſummo ueſtro diſcrimine nõ de me cõſiderandũ eſt, bonus an malus ſim: id enim etiã poſtea licebit facere: ſed de ueſtra incolumitate, deq; libertate patriæ. nã egregius iſte cõcionator molitur inſidias principib. ciuitatũ & rectoribus, paratus occiſo nobiliſsimo quoq; inuadere Latinorũ imperiũ: & in hoc aduenit. Nec cõiectura eſt quod dico, ſed exacte rem teneo, hac nocte cõpertã indicio cõiuratorũ unius. argumentũ ueritatis repręſentabo uobis indubiũ, modo ſequi uelitis ad eius diuerſo

rium

riũ,occulta inde arma proferẽs. Territi omnes cõclamant poscẽtes indicium,nec uerbis credituri amplius. Turnus ignarus doli, se utro libenter inquisitionem ait admittere,ultro proceres prouocans ad perscrutandum diuersoriũ,& è duobus alterum postulans,ut aut ipse necaretur si inuenirẽtur apud eum arma præter uiatoria,aut in falsorũ delatoris caput ea pœna uerteret. Placuit hoc omnibus: cõfestimq; missi ad diuersoriũ deprehendũt inter sarcinas abditos à seruis illis gladios: ac mox Turnus non permissus amplius pro se dicere, in uoraginem quãdam proiectus uiuus terra est obrutus. Tarquinium collaudatum in concilio,quasi seruatis tot optimatibus de cunctis populis bene meritum,Latinorum principem faciunt,cum ea potestate qua quondam auum ipsius Tarquiniũ fecerant ac deinde Tullium: incisoq; in columnas fœdere,& iureiurãdo addito,solutũ est cõcilium. Tarquinius gentis imperio potitus legatos misit ad Volscos & Hernicos, eorũ quoq; amicitiam & societatem expetens. Volscorum duo tantũ populi assenserunt, Ecetrani & Antiates: Hernici uniuersi societatem decreuerunt. Et ut sempiternum maneret id fœdus, Tarquinius proposuit designare commune fanum Romanorum, Latinorum, Hernicorum, Volscorum duntaxat in societatem receptorum, quò ad mercatum cõuenientes quotannis unà epularentur, fruerenturq; sacris communibus. gratum id fuit omnibus: locus cõuentui præstitutus est in meditullio ferme harũ gentium, mõs altus Albanis imminens, ubi singulis annis feriæ celebrarẽtur,& eo tẽporis spatio propter loci religionẽ legemq; de hoc latam ab omni ui tẽperarent omnes: sacraq; communiter Ioui Latiari facerẽt & uacarẽt epulis, constituto prius quantum quisq; populus in ea sacra præbere, quãtámue portionem recipere debeat. earũ feriarum atq; sacrificij participes fuerunt tribus minus L. populi quas nostra quoq; ætate Romani agitãt Latinas uocatas: cõferuntq; in eas populi sacrorũ participes, quidã agnos, quidã caseos, quidã lactis certum modũ, quidam liba lactaria. Victima est taurus unus communis omnium, de cuius uisceribus cuiq; populo sua certa portio tribuitur. Sacrificatur autem pro omnibus, & Romani præsunt sacrificio. Post constabilitum regnum etiam his societatibus, rex in Sabinos decreuit exercitum ducere, habito Romanorum ciuium delectu quibus tuto posset arma committere non admodum libertatis appetentibus. his longe maiores sociales copias cum adiunxisset peruastato hostico & profligatis qui ausi sunt acie congredi, contra Pomptinos duxit qui Suessam incolebant tunc omniũ uicinorum populorum florentissimi, eoq; molesti cæteris. belli causa fuit, quòd legatis res repetentibus superbe responderant; & erant parati hostem armis excipere.

Hos

Hos circa fines agri uictos acie, magnaq; clade affectos & compulsos intra urbem cum uideret non amplius prodire, obsessos fossa & uallo cingebat, crebris interim assultibus tentans mœnia, oppidanis aliquandiu fortiter oppugnationem sustinentibus. Sed commeatu deficiente uiribus quoq; destituti, & nemine succurrēte fessi ne noctu quidem intermissis laborib. ui expugnati sunt. Potitus urbe armatos occidit, uxores eorū cum liberis, & eos qui maluerunt se dedere, mancipiorumq; ingentē numerum in prædā permisit militi: cætera quoq; bona quantum cuiq; obtingeret uel ex urbe uel ex agris ferre & agere: argētum etiam aurūq; quod inueniri potuit unum in locum collatum, decimis in templi fabricam sepositis, reliquum diuisit uictoribus. Tantum autē argenti auriq; repertū est, ut quinæ argenti minæ obuenirent singulis: sacratæ uerò decimæ explerēt quadringentorū argenti talentorum numerum. Nondū Suessa discesserat cum ei nunciatū est Sabinorum lectam iuuentutem fines egressam duobus agminibus late populato Romano agro prædas agere, & alterā manum ad Heretum castra metatā, ad Fidenas alterā: actum esse de illa regiōe ni mature eatur obuiam. His auditis reliquit Suessæ modicā partē exercitus ad prędæ impedimentorūq; custodiā. cęteras copias expeditas raptim duxit ad hostes tēdentes prope Heretū, & non lōge inde castra loco edito munijt. Cūq; Sabinis ducibus uisum esset accitis suis à Fidenis sequenti mane decernere prælio, Tarquinius hoc cognito ex interceptis literis quibus illi accersebātur, ex re nata cōsilium sumpsit huiusmodi. Bifariā diuiso exercitu, alterā partem sub noctem clam hoste misit in eam uiam quæ Fidenas fert: alterā diluculo instructam è castris produxit in aciem. Sabini audenter processerunt obuiam contempta paucitate hostium, expectantes suos iamiam à Fidenis adfore. collatis signis æquo Marte diu pugnatum est, donec noctu à Tarquinio præmissi, conuerso itinere Sabinis à tergo se ostenderent. quibus uisis & ex armorum habitu signisq; agnitis amentes metu abiectis scutis conabantur fuga salutem quęrere: sed nullum ab hoste circūuentis patebat effugiū: nam Romanus equitatus eis imminebat undiq;. quo factum est ut perpauci incolumes ex tanta clade euaserint, aut deditione sibi cōsuluerint. ac ne castra quidē retineri potuere: sed primo impetu uallū expugnatum est: ubi præter Sabinorum bona, captiui etiam Romani cū cætera præda recepti sunt adhuc integra. hoc primo successu Tarquinius alacris militē ducit in eam Sabinorū manum quæ ad Fidenas castra habebat, etiam tum cladis suorū inscios. & forte fortuna illi quoq; iam progressi erant in itinere. ut uero ex propinquo uiderūt hastis præfixa ducum suorum capita, quæ Romani præferebant ad terrorem hostiū, cognita interne-

internecione alterius exercitus, ne ipsi quidem armis experiri ausi, ad supplices potius deprecationes uersi deditionem fecerunt. Itaq; ignominiose amisso utroque exercitu Sabini ad res angustas redacti, & timentes expugnationem urbium, legatos de pace miserũt, qui se ac sua Tarquinio dederent, tributaq; in posterum pendenda promitterent. Pace his data, receptisq; in fidem qua dixi cõditione populis, Suessam reuersus est: inde assumpto præsidio quod reliquerat, prędaq; cum impedimentis alijs, Romam ditatũ exercitum reduxit. Fecit & alias post in Volscos expeditiones, tunc contentus magnam prædam abegisse immissa in eorum agrũ parte exercitus. Ita magnis succesibus aucto bellum natũ est finitimum, quod septẽ cõtinuis annis gestũ est: cuius initij causas, & quomodo uaframento militariq; ducis arte confectum sit, dicemus breuiter. Vrbs erat Latini nominis, Albanorum colonia Gabij, uia prænestina ad centesimum à Roma stadium. nũc tantum ea parte habitatur quæ ad publicam uiam obuersa frequentatur diuersorijs, tunc populosa & nulli secunda magnitudine, sicut cõiecturam sumere licet è ruinis ædium pasim extãtibus & mœnium ambitu, quæ hodieq; supersunt parte sui maxima. eò confluxerant quidam è Suessa pomptina profugi, quo tempore Tarquinius eam uastauerat, præterq; hos multi Romani exules. Hi Gabinos orãdo obtestãdoq; ut ulciscerẽtur suas iniurias, multaq; pollicitãdo si ope ipsorũ restituerẽtur in patriã, facileq; opprimi Tyrannũ posse ostẽdentes urbanis quoq; libenter consociaturis secum operam, tandem persuaserunt ut arma sumerent, promptis ad id etiam Volscorum animis, qui & ipsi per legatos inuitauerant eos ad societatem, bellumq; inferendum Tarquinio. Post hæc factæ sunt multæ utrinq; incursiones in solũ hosticum, nunc prædatoria manu, nunc totis exercitibus, fortuna sæpe uariante, dum modo Gabini Romanos fugatos usq; ad portas persequuntur, multisq; captis agros populantur intrepide: modo uice uersa Gabini profligati & in urbem suam cõpulsi, captiuos & prædas ex agris suis abactas spectare coguntur è mœnibus. quod cum sine intermisione fieret, necesse habuerunt utriq; locis opportunis communitis per agros præsidia disponere ad agrestiũ refugia: unde siquos prædones obseruassent, aut milites à reliquo exercitu auulsos palãtesq; secure ut fit in populationibus, inuasos repente contrucidabant. idem metus utrosq; coegit siqua parte mœnia uiderentur hostibus esse obnoxia facile per scalas ad summum euasuris, altius attollere, fossamq; circũducere. occupatior tamẽ in hoc negocio fuit Tarquinius, & partem urbis ad Gabios uergentem contracta operarum multitudine munijt fossa latiore reddita murisq; altioribus, additis per interstitia modica propugnaculis

lis:quòd ea pars uideretur infirmior,reliquis satis tutis & inaccessibi-libus.itaq; quod in diuturnis bellis solet tũ quoq; accidit, ut dum cõtinuis uastationibus ager incultus deseritur, ambo populi laborarent annonæ penuria,nec in futurum spes esset melior. maior tamen caritas Romæ fuit quàm Gabijs, & pauperes ea maxime presi damitabant; opus esse pacem cum Gabinis cõponere,et bellum finire quibuscunq; conditionibus,quamobrem cum anxius Tarquinius, & neq; ignominiosam pacem neq; belli moras sustinens,multa cõmenta tentaret, dolosq; uersaret uarios, Sextus natorũ eius maximus cõmunicato cum solo patre consilio,quamuis uideretur conatus periculosus & audax, sed qui posset succedere,impetrato tamen eius cõsensu,fingit se offendisse patrem quòd ipse bellum finiendum contenderet:cæsusq; uirgis publice,& alijs affectus contumelijs,quo latius se fama spargeret,primum fidissimos amicorum ad Gabinos mittit,qui clam indicarẽt uelle eum contra patrem bellum gerere,si fidem ab illis acciperet sicut cæteri Romani exules,eos nunquã in Tarquinij potestatem ipsum tradituros,respectu pacis & utilitatis propriæ. Pergratũ id Gabinis fuit:ac mox certior factus eos paratos seruare iura quæ debentur hospiti & supplici,uenit magnũ amicorum & clientũ transfugarum post se trahens numerum,quo facilius crederetur uere à patre defecisse, & insuper multum argenti auriq; afferens:confluebantq; etiam postea multi ex urbe,simulantes se fugere tyrannidem, ita ut breui circa se haberet manum ualidam. Tum uero Gabini crediderunt magnã accessionem suis rebus contigisse tam multis ad se cõuenientibus,breuiq; Romam in potestate fore sperabant,eam spem alente patris desertore, qui quotidianarum excursionum magna referebat precia. nam pater ex cõposito loca quæ ille petiturus erat,nudabat præsidijs,& obijciebat ei trucidandos selectos è ciuibus,ut quisq; fuit suspectissimus. atq; ita ab omnibus amicus fidus & dux egregius habitus, redemptis etiam nonnullorum fauoribus,imperator Gabinorum eligitur. Ea potestate per dolos & præstigias potitus unum è famulis occulte ad patrem mittit, scitatum quid se facere uellet,quandoquidem ipse quod uellet posset. Hunc famulum quia rex nolebat sua iussa scire, eo comite in hortũ ædium transiit.ibi inambulans inter matura papauera,eminẽtiora cæteris capita decutiebat baculo. quo facto quamuis sæpius interrogatus sine responso remisit nuncium,Thrasybulũ Milesium ut mihi uidetur imitatus. nam & ille olim à Periandro Corinthiorum tyrãno per nuncium rogatus,quomodo firmissimũ tenere posset imperium,nihil uoce respondit,tantùm hominem qui ab eo uenerat sequi se iussit per maturas segetes,& eminentiores spicas decerptas cõterere. ex simili Tar-

q quinij

quinij facto Sextus mente patris tum intellecta, iuberi se præminentiores Gabinorum tollere, cōcionem aduocat. ibi præfatus receptū se in fidem unà cū amicis in periculo esse ne à quibusdam comprehensus patri dedatur, ait se paratū deponere imperiū, & abire priusquā patiatur aliquid grauius: simulq; lachrymabatur fortē suam miserans, nō aliter quàm qui uere in extremo capitis uersantur discrimine. ita cōcitata multitudine scitātibus quinā essent illi proditores, illustrissimū Gabinorum Antistiū Petronem nominat, uirū bello paceq; notæ in rep. industriæ. inficiante illo, & ut erat libera cōscientia ad omnem inquisitionem sese præbente, ait se uelle ædes eius perscrutari per quosdam, atq; interim manere cum illo in cōcione, donec perscrutatores reuerterentur. & iam subornauerat pecunia corruptos quosdam eius seruos, qui obsignatas à patre suo literas domi deponerent, quibus Petroni parabatur pernicies. missi ad ædes quibus id consentiente earum domino mandatum fuit, repertas ubi repositæ erant in concionem protulerunt literas erant autem obsignatæ epistolæ multæ, & in his una inscripta Antistio. hanc Sextus aperuit, dicens se patris sigillum agnoscere, & scribæ publico recitandas tradidit. continebantur in ea mandata, ut uiuum, si posset, filium in potestatem suam redigeret: sin minus, certe caput eius abscisum mitteret. id si perfectum sibi redderet, tum uero daturum se ipsi eius'que adiutoribus præter alias mercedes iam ante promissas, ciuitatem Romanam, ascripturumq; omnes ordini patricio, additurum domos, agros, aliaq; multa & magna munera. His lectis irritati Gabini Antistium inopinato casu attonitum ac ne uerbum quidem ualentem dicere cōiectis in eum lapidibus obruunt: in consilij socios inquisitionem & animaduersionem Sexto committunt. ille amicis tradita portarum custodia, ne qui reorum possent effugere, missis ad illustriorum domos satellitibus multos bonos uiros de medio sustulit. Interim tumultu, ut par erat, exorto Gabijs, Tarquinius per literas monitus iter ingressus est cum exercitu, & cum intempesta nocte peruenisset ad mœnia, paratos inuenit qui apertis portis se admitterent, atque ita sine labore urbe potitus est. Id ubi cognitum est, deplorantibus suam uicem omnibus, cædésque & captiuitates atque reliqua mala ut in capta à tyranno urbe expectantibus, uel si optime res caderet, seruitutem, bonorum direptionem similiaq; animo præcipientibus, Tarquinius nihil horum quæ metuebant fecit, sæuus alioqui & in puniendis inimicis implacabilis. neminem enim Gabinum interfecit aut expulit patria, neminē pecunijs mulctauit aut honoribus: sed uocato in concionem populo regem non tyrannum agens, ait se & ciuitatē eis reddere, & omnia bona habenda permittere,

ut posthac in sua dignitate ac potestate tuenda uteretur ipsorum opera,quos arbitraretur donatæ salutis,receptarumq́ facultatũ beneficio deuinctos,fidos sui custodes fore suæq́ familię.Et ne soliciti essent beneficium id fortasse non fore proprium ac perpetuũ,ad tollendam omnem dubitationẽ ex eorum animis,scriptis legibus quibus in fidem reciperentur & amicitiã,fœdus id inibi pro concione iureiurando super ardentes in aris uictimas sancijt.estq́ huius fœderis monumentũ Romæ dedicatũ in templo Iouis fidei præsidis(Sãgum ipsi nominãt)clypeus ligneus inductus eius bouis corio qui tũ mactatus est,in eoq́ antiquis formis inscriptæ literæ cõtinentes leges fœderis. His ita gestis, Sextoq́ rege Gabinis imposito,reduxit exercitũ. Sic bellũ Gabinum finitũ est.Post hæc Tarquinius à bellis unà cũ populo quiescens uertit se ad templorum fabricam,ut aui sui uota persolueret. nam ille ultimo bello cum Sabinis dimicãs,si uinceret, Ioui, Iunoni, Mineruæq́ tẽpla uouerat:& rupem quidẽ destinatã sacro ædificio ingenti sumptu aggeribus in areę formam cõplanauerat,ut superiore uolumine dictum est, cæterum structuram templorum præuentus morte non potuit absoluere.Hoc opus Tarquinius ex decimis Suessanæ prædæ perficere cogitans,omnis generis artifices ad operandum adhibuit: quo tempore fertur mirum quoddam extitisse prodigium:fundamentis opera fossorum ad magnam profunditatem perductis inuentum caput modo occisi hominis,facie integra uiuo persimile,& calido etiamtum recentiq́ manans sanguine.Hoc uiso Tarquinius operas iussit fossionem intermittere,accitisq́ regionis eius uatibus, scitabatur quid sibi uellet hoc prodigium.quibus nihil explicantibus, & ad Hetruscos eius scientiæ professores regem relegantibus,percontatus ex eis quisnam apud Hetruscos uates esset præcipui nominis,ubi id didicit,legatos ad eũ mittit ciuium lectissimos.his ad eius domũ uenientibus forte fortuna pro foribus adolescens quidam fit obuiam:qui rogãtibus ut se Romanos legatos uatem conuenire cupientes ad ipsum deduceret:Pater,inquit, meus est quẽ quæritis,nũc occupatus nonnihil:licebit uobis post modicam dilationem eum accedere.interim mihi qua de causa uenitis dicite.ita fiet ut à me præmoniti caueatis,ne quid in rogãdo peccetis per imperitiam.est enim non minima pars nostræ artis recta interrogatio. Placuit id legatis,& indicauerunt prodigium.ille interposito breui silentio, Audite,inquit,Romani.Prodigium hoc pater uobis interpretabitur nihil mentiens.id enim uati nefas est. cæterũ quomodo ad interrogata recte absq́ mendacio respõdendum sit(id enim uestra interest)ex me discite.Post denarratum prodigium dicens se non satis percipere quid dicatis, circumscribet certum terræ spaciũ baculo, deinde

dicet: hic est Tarpeius tumulus, hæc orietalis eius pars, hæc occidentalis, hæc septentrionalis, hæc opposita, singulas ostendens baculo. scitabitur deinde ex uobis, in quanam harum partium caput inuentum sit. Quid igitur uos respōdere moneo? In nullo eorum locorū, quos ille interrogans indicarit baculo, inuentū caput, sed Romæ uisum apud uos in Tarpeio tumulo. hanc responsionem si seruaueritis, nec ab illo seducti fueritis, intelligens quòd fata transferre non licet, quid sibi uelit prodigium interpretabitur uobis nihil dissimulans. hæc edocti legati, postquam ad iam ociosum accersiti sunt, introgressi exposuerunt uati quale uisum sit prodigium. illo uero describente in terra circulares lineas, ac rursus rectas alias, & per singulas regiones astute de inuentione rogante, nihil perturbati legati eodem modo respondebant, ut erant à uatis filio præmoniti, semper nominantes Romam & Tarpeium tumulū, & postulantes ne interpres sibi usurpet id signum, sed bene ac iuste dicat omnia. Tum uates nō ualens signum interuertere, & sibi usurpare auguriū, sic eis locutus est. Referte Romani uestris ciuibus, esse in fatis ut locus in quo id caput inuentū est, fiat caput totius Italiæ. ex illo tempore uocatur Capitolium ab inuento ibi capite, caput enim est Romanis quæ Græcis κεφαλή. His ex legatis cognitis Tarquinius structuræ adhibuit opifices, magnāq; templi partem perfecit, sed totum opus absoluere non potuit præuentus exilio. tertio demum consulatu libera iam ciuitas operi supremam manū imposuit. Situm est & fundatum in alta crepidine octo iugerum ambitu, ducentis fermè pedibus patēs per latera singula, pari propemodum longitudine atq; latitudine, uix quindecim pedum differentia: nūc in eisdem fundamentis ætate patrum instauratum est post incēdium, nisi quod maiore luxu quàm fuerat cōditum. frons eius meridiem spectans porticum habet cum triplici columnarū ordine: in lateribus ordo duplex est: tres ædes pares communibus continentur lateribus, media Iouis, hinc & inde Iunonis & Mineruæ, sub eodē tecto & pinnaculo. Quin & alia Tarquinio regnante miranda felicitas urbi contigit; siue deorum alicuius siue dęmonum munere, non temporario, sed in omne æuum seruatura eam è grauissimis periculis. Venit ad tyrannum externa quædam mulier, nouem libros Sibyllinorum oraculorum uenales offerens: cumq; Tarquinius nollet eos tanti emere quanti illa indicauerat, abijt & tres exussit ex eo numero: nec multo post reliquos relatos tantidem obtulit: derisaq; pro delira, quòd tantum pro paucioribus peteret, quantum pro pluribus obtinere non potuerat, rursum discedens reliquorū cremauit dimidium: relatisq; tribus auri quantum antea petijt. Tum rex miratus mulieris consilium accersiuit augures:

req;

recꝙ denarrata quid faciendũ eos consuluit. illi augurijs quibusdã edocti, aspernatũ eum rem missam diuinitus, & piaculũ graue admissum. quòd nõ omnes libros emerit, iusserũt numerari mulieri auri quãtum peteret, & reliquum oraculorũ redimi. mulier datis libris diligẽter eos seruari monuit, nec posthac usquã uisa est inter homines. Tarquinius duumuiros creauit ex numero nobiliũ, hisꝙ addidit duos ministros publicos, & per hos custodiri libros uoluit. Duumuirorum alterum M. Atilium, uisum nõ bona fide rem gerere, & ab uno ministrorũ delatum paricidij, in culeum insutũ proiecit in mare. Expulsis postea regibus Sibyllinorum cura deuenit ad populũ: is nobilissimos uiros custodes eorum creauit, qui per totũ uitæ tempus fungãtur eo munere, liberi alioqui ab omnibus militaribus atꝙ ciuilibus munijs: hosꝙ libros publice accipiũt, nec sine his cuiquã licet eos inspicere. & ut cõpendio dicam, nullã rem, ne sacrã quidem Romani tam diligenter ꝙ Sibyllina oracula custodiũt. Vtũtur autẽ eis ex senatuscõsulto, siquãdo seditionibus turbatur status reip. aut in bello insignis aliqua clades accepta est, aut prodigia quæpiã dubia magnumꝙ aliquid portẽdentia nunciata sunt, ut plerunꝙ fit. Hi libri manserunt incolumes usꝙ ad bellũ Marsicum, in templi Capitolini cella subterranea, inclusi arcæ lapideæ, asseruati à decẽuiris. post exactam uerò tertiã supra centesimã & quinquagesimã Olympiadẽ cremato capitolio, siue de industria, ut quidã autumant, siue fortuito incendio, cum alijs donarijs Iouis hi quoꝙ igne absumpti sunt. nam qui nunc extant è multis locis comportati sunt, partim allati ex Italicis urbibus, partim ex Erythris Asię, ex S.C. legatis illuc ad transcribendum missis, partim ex alijs urbibus etiam à priuatis hominibus descripti, in quibus inueniuntur quædam suppositicia, cæterum deprehendũtur acrostichidũ quas uocãt discrimine. Sequor autem hic Terentij Varronis opinionẽ quæ habetur in eius commentarijs theologicis. Hæc sunt quæ bello paceꝙ gessit Tarquinius, præterꝙ deduxit duas colonias, Signiã casu fortuito, cum in eo campo milites hibernantes castra in modum oppidi cõmunissent: Circeios uerò data opera, quòd in põptino campo totius Latij maximo locus is opportune ad mare situs sit. est autẽ terrenus tumulus infero mari imminens, ubi Circe habitasse fertur Solis filia. Has ambas cũ duobus filijs ut conditoribus dicasset, Circeios Arũti, Tito Signiã, securus iam de regno, ob uiolatam à Sexto natorũ maximo matronæ pudicitiam urbe simul & regno pulsus est, diuinitus de domestico infortunio præmonitus, cum alijs prodigijs, tum ultimo hoc. par aquilarum non longe à regia uerno tẽpore nidum cõstruxerãt in proceræ palmæ cacumine. hunc uultures magno agmine aduolantes disturbauerũt, pullosꝙ

etiamtum implumes enecauerũt: ipsas aquilas à pastu redeuntes à palma abegerunt rostris & crebro alarum uerbere. Hoc auspicio animaduerso Tarquinius tametsi magnopere sibi caueret, fatum tamẽ fuit potentius, ut conspiratione patriciorum, adiuuãte eos & plebe, regno tyrannus excideret. qui autem fuerint eius tumultus autores, & quomodo ad summum magistratũ euaserint, dicetur quantũ potero breuiter. cum Rutulis Ardeam incolentibus bellũ gerebat Tarquinius, causam prætexens, quòd Romanos exules exceptos conarẽtur reducere in patriam: sed re uera inhiabat eorum diuitijs, quòd essent omnium Italorum fortunatissimi. cumq́ꝫ hostis fortiter resisteret, inter obsidionis moras pariter & in castris militi laborũ tediũ, & urbanis subuehendorũ commeatuum subijt: spectabatq́ꝫ res ad defectionẽ, si modo quis præberet initiũ. Interea Sex. Tarquinius à patre missus Collatiam ob eius belli usum aliquem, diuertit ad cognatũ suum L. Tarquiniũ Collatinum. Hunc Fabius prodit Egerij filium, eius qui supra nobis dictus est Tarquinij Prisci fratris fuisse filius, & ab eo Collatiæ præfectus Collatini cognomen accepit à domicilio, quod mox demanauit & ad posteros. Ego hunc quoq́ꝫ nepotem Egerij crediderim, quãdo æqualis fuit Tarquinij liberis, uel ipsius Fabij testimonio, uel multorũ aliorum quibus curæ fuit res Romanas mandare memoriæ: & hanc meã coniecturam confirmat ratio temporum. Aberat tum domo Collatinus agens in castris ad Ardeam. Vxor eius, Lucretij nobilis Romani filia, hominem ut uiri cognatũ excepit benignissime. huius mulieris eximia forma spectataq́ꝫ pudicitia præditæ per uim uiciandæ mala libido Sextum iam ante ceperat apud cognatũ diuersari solitum, sed tum uidebatur oblata occasio. post cœnã deductus cubitũ tantisper se lecto cõtinuit dum sopitos omnes putaret: deinde nemine sentiente obrepsit ad Lucretiæ cubile in manu habens gladium. cumq́ꝫ mulier ad strepitũ experrecta sciscitaretur quisnam esset, Tace, inquit. Sex. Tarquinius sum. moriere si uocẽ emiseris, aut fugere uolueris. Sic perterritæ fœminę optionẽ proposuit, utrũ mallet turpiter mori, an feliciter uiuere. nam si sustinueris, inquit, tui corporis copiã mihi facere, in legitimum thalamum recepta mecũ regnabis. nunc enim cuius pater iussit urbis sum dominus: post eius uerò obitũ, Romanorum simul & Latinorũ atq́ꝫ Hetruscorũ cęterorũq́ꝫ ut ille habebo imperiũ. Scio me in paternũ regnũ successurum ætatis priuilegio. quanta aũt sit regũ felicitas, quæ tibi mecũ cõmunis erit, quid opus est apud nõ ignaram dicere? quod si amore castitatis reluctari uolueris, interficiã te, iugulatoq́ꝫ uno è famulis cõponam uestra corpora, & fingam in stupro deprehẽsos pœnas dedisse nõ ferenti gẽtilis iniuriam, ut post exitiũ infame sepulturæ quoq́ꝫ & funebrium iacturam

cturam

cturam facias. ita precibus ac minis iureiurãdo addito, omnia se loqui serio, effecit ut Lucretia metu ignominiosæ mortis territa coacta sit cedere perferreq́ quæ illi patrare libuit. iuuenis exsatiata perniciosa cupidine mane ad exercitũ abijt. At Lucretia casum hũc moleste ferens, cõfestim carpẽto cõscenso Romam properabat amictu atro & sub ueste cultrum habẽs abditũ, obiter nec alloquẽs appellantes, nec respõdens quicquã causam trepidationis scitantibus, mœsta interim & uultu demisso lachrymis suffusa oculos. ut uerò in paternas ædes uentum est (& forte aderant cognati aliquot) genua patris cõplexa diu fleuit tacita: tandem ab ipso subleuata quærẽte quid acciderit: Supplex, inquit, uenio pater, indignis modis tractata, ut ulciscaris illatã mihi iniuriam, neq́ despicias morte grauiora passam filiam. mirantibus omnibus, & quodnam iniuriæ genus, quis'ue autor, percontantibus: Audies, inquit, meas calamitates pater in tempore. sed primùm mi pater concede mihi hanc gratiam, cõuoca quotquot potes amicos & cognatos, ut ex meipsa quid perpessa sim audiant, non ex alijs. ubi uerò didiceris ad quàm indignam necessitatem adacta sim, deliberabis cum eis quonam modo uindicanda sit mea tuaq́ iniuria. postquam uocati cõuenerunt propere uiri nobilissimi ita ut postulauerat, atrocitatem rei denarrat ordine: deinde complexa prius patrem, multisq́ tum ipsum obtestata tum cæteros, cõprecataq́ deos & dæmonas ut se cito è uita eximant, stricto cultro pręcordia uno ictu traijcit. coorto deinde clamore ac eiulatu planctuq́ muliebri totis ædibus, pater moribundam complexus uocabat nomine, medicamina poscens quasi recollecturæ se ex uulnere. illa uerò in ulnis eius palpitans luctantem emisit animam. id uero omnibus qui aderant tam graue ac miserandum uisum est, ut uno ore uociferarentur, satius esse pro libertate uel milies emori, quàm tales à tyrãnis dissimulanter perferre iniurias. in his erat P. Valerius, ab uno Sabinorum qui cum Tatio Romam uenerant oriundus, uir prudens & industrius. Is ad exercitum ab eis mittitur, indicaturus uiro casum Lucretiæ, & cum illo ad defectionem à tyrãno solicitaturus militarem multitudinẽ. huic portam exeũti casu quodam Collatinus fit obuiam à castris urbem repetẽs domesticæ calamitatis inscius, cum eoq́ L. Iunius cognomine Brutus, quod in Græcam linguam uersum sonat ἠλίθιον: de quo paucis, priusquam reliquũ narrationis attexamus, dicendum est, quando ad hunc potissimum autorem Romani libertatem suam referunt, quis fuerit quóue genere, & quomodo appellationem à moribus suis tam alienam nactus sit. Pater ei fuit M. Iunius ab uno Aeneæ sociorum oriundus, inter nobilissimos Romanorum ob uirtutem habitus: mater uerò Tarquinia Prisci filia. ipse eleganter insti-

tutus,omnibus urbanis disciplinis excultus erat,ingenio ad nullas nō artes honestas facili. Verū postquam occiso Tullio Tarquinius inter alios multos & bonos ciues patrē quoq; illius occulte de medio sustulit,non ob delictū ullum, sed diuitiarū cupidine,quas antiquæ ac opulentæ familię hęres à maioribus cōgestas sibiq; relictas acceperat:cum eoq; filiorū natu grandiorē,quòd iuuenis generosus nō inultum laturus uideretur patris interitū:Brutus etiamtum adolescēs,destitutusq; cognatorū auxilio,rem aggressus est prudentissimā, fatui speciē fictitiam assumere,eāq; ex illo tēpore cōstanter retinuit, expectans opportunitatē temporis,fatuū interim agēs, suoq; respondens cognomini. idq; unicū remedium fuit cōtra tyranni sæuiciam debacchātis in multos ciues optimos. Tarquinius enim uere nō ficte stultū existimās contempsit hominē,spoliatumq; patrimonio,ut parētibus orbatū & curatore egentē apud se sustentabat exiguū quiddam in alimenta quotidiana suppeditans, uersariq; inter liberos suos patiebatur, non honoris causa ut uideri uoluit,quasi cognatū:sed ut ridiculis dictis factisq; oblectamēto esset adolescētibus,quēadmodū solent ueri fatui. Eo quoq; tempore quando ignotū pestilentiæ genus per ditionem eius grassabatur,quod in pueros maxime sæuiebat & uirgines,sed prægnātibus perniciosissimū,matres unà cum ipso fœtu passim sternens per uias, profecturis ad Delphicū oraculum Arunti & Tito filijs,qui deum de mali fine cōsulerent,comitem illum addidit,gratificatus adulescētibus ut haberēt cui iuueniliter uerbis & rebus illuderēt.qui accepto responso deum uenerati donarijs,multū riserūt Brutū,quòd baculū ligneum obtulisset Apollini.at ille excauato in modum fistulæ aurum indiderat conscio nemine.priuatim deinde rogauerūt deum,quemnam fata destinarent Romanis futurū principem.responsum est,eum qui primus matrē osculatus fuerit.adolescētes nō percipientes sensum oraculi,pacti sunt inter se ut simul matrem oscularentur,cōmunibus auspicijs regnum administraturi.at Brutus intelligens quid deus uellet significare,quamprimū Italiam contigit,prolapsus terram osculatus est, quòd hæc sit cōmunis mater omnium.Et ad id quidē temporis talis fuerat. Tunc uero ut ex Valerio cognouit casum & necem Lucretiæ, protensis ad cœlū manibus:Iupiter,exclamat,dijq; omnes quibus cordi sunt res mortalium, hoccine tempus illud nunc aduenit, expectatum mihi sub hoc ficticio habitu? hoccine fatale est Romā meis auspicijs meaq; opera liberari ab infanda tyrānide? His dictis cum Collatino simul & Valerio properat. ut intra ædes peruentum est, Collatinus conspicatus Lucretiam iacentem in medio, patremq; complexum exanimam, ingenti gemitu edito in cadauer irruit, complexusq; osculabatur no-

mine

mine ciens mortuam, nec aliter quàm uiuam alloquens, mentis impos præ dolore nimio. qui dum ita cum patre totaq; familia fletu ac lamentis occupatus est, Brutus: Aliàs, inquit, Lucreti, tuq; Collatine, uosq; cæteri mulieris necessarij satis temporis ad deflēdum habebitis, nunc de uindicta cogitandum est. nam id præsens tempus postulat. Visus est recte monere, ac mox soli cōsidentes, semota turba seruorū & familiariū, consultabant quid agendum sit. Ibi primus Brutus præfatus de seipso q̄ non uerā præ se tulisset stultitiam, quibus'q; causis ad simulandum adactus sit, postquam apparuit hominem esse longe prudentissimum, prosequens orationem hortatus est ut unanimes consociata opera Tarquinium & filios urbe pellerēt, multa locutus in eam sententiam ad persuadendum efficacia: animaduertens deinde neminem non promptum: Non uerbis, inquit, nec pollicitis, sed factis hic opus est, si quid uolumus proficere: seq; dixit facturum initium. ac mox accedens ad cadauer, quod etiamtum propalam iacebat spectaculum miserabile, cruento cultro imposito desuper, iurauit Martem deosq; cæteros, se quacunq; ui possit Tarquinium exacturum: & neq; tyrannos Romæ regnare, neq; quenquā ciuium id permittere, passurū: sed amicos eorum pro hostibus habiturum: & usq; ad mortem cum tyrannis eorum'q; factione bellum gesturum. quod si iusiurandum uiolaret, talem sibi suisq; liberis exitum uitæ imprecatus est, qualis miseræ illi contigisset: idem deinde iusiurandum exegit à cæteris. illi incunctanter surrexerunt, & cultrum per manus tradētes iurabant alius post alium: moxq; iurati iam quærebant modum aggrediendi negotiū. Bruti hæc fuit sententia. Ante omnia custodias portis adhibeamus, nequid eorum quæ in urbe dicūtur aguntur'ue cōtra tyrannidem Tarquinius sentiat priusquam res nostræ paratæ sint. deinde prolato in forum cruore fœdato sic ut est mulieris corpore, Lucretius atque Collatinus progressi in medium deplorent suum infortunium, & rem exponant ordine. reliqui deinde alius post alium accedens accusent tyrannidem, populumq; ad libertatē prouocent. erit hoc ciuibus exoptatissimum, uidere à nobis patricijs initium libertatis fieri. multa enim à Tarquinio passi sunt & grauia, & satis illis erit uel modica occasio. ubi uero multitudinem aduersus tyrannos concitatā habuerimus, abrogato regno Tarquinio, plebiscitum super hoc quantocyus transmittamus ad exercitū. etenim si armati cognouerint urbem à tyrannis alienatā, studebūt libertati patriæ, ne largitionibus quidē deuincti. Tum Valerius interloquens. Reliqua, inquit, recte monere uideris Iuni, cæterū de comitijs scire uelim, quis indicet ea legitime, suffragiaq; curiarū colliget? magistratus enim est hoc officiū, & nostrū nemo ullum magistratum obti

obtinet.ad hoc ille,Ego Valeri.Sum enim sacrificorũ princeps:licetq́ꝫ mihi per leges quandocũq́ꝫ in comitium uocare populum.hunc enim honorum omniũ maximum Tarquinius mihi dedit ut fatuo, & neq́ꝫ intelligenti eius potestatem,neq́ꝫ usuro ea si intelligerem.quin & contra tyrannũ primus perorare paratus sum .Id ab omnib. collaudatum est ut honestũ ac legitimũ.Brutus iussus pergere: Quãdo, inquit, hæc ita uidentur,dispiciamus item quis magistratus rẽp.post expulsos reges curaturus est,& à quo creatus:imò prius etiã qualis erit status reipublicæ quẽ inducere paramus in locũ tyrannidis. Præstat enim omnia cõsulta habere priusquã aggrediamur tantũ facinus, & præcõsiderátis omnib.nihil inexcussum relinquere.dicat super his uestrũ quisq́ꝫ suam sentẽtiam. Variatum est deinde nõnihil. quibusdam placebat regem denuo creare,enumerantibus quanta in rẽpublicam beneficia superiores reges contulerint. alij negabãt unius potestati amplius credẽdam rem Romanam,permoti iniurijs,quibus et alij reges multi, & postremo Tarquinius,ciues suos affecerant:malebãtq́ꝫ penes senatum summam potestatẽ esse sic ut in plerisq́ꝫ Græcis ciuitatibus. Alijs neutrum horũ placebat,popularẽ gubernationẽ qualis Atheniensium præferentibus,& cõmemorantibus quo pacto paucorũ potentia premi humiliores soleant,motisq́ꝫ seditionibus cõtra illos uicissim insurgere:prædicantibusq́ꝫ nihil esse libertate & æquato iure ciuium uel tutius uel honestius.cũq́ꝫ difficilis electio uideretur omnibus, q̃ nullus ex his status careret suis uicijs,ubi uentũ est ad Brutum sic locutus est. At ego Lucreti tuq́ꝫ Collatine & cæteri quotquot adestis boni uiri bonisq́ꝫ progeniti,nihil nũc de reip.forma statuendũ censeo.nam & tempus hoc angustũ est præ negocijs,nec ad corrigendũ rerum ordinem sufficiẽs:& ut optimam excogitemus mutationis rationẽ,non carebit tamen periculo.cæterũ postquam à tyrannide liberati fuerimus, maiorem facultatem & plus ocij habebimus de cõmuni consilio reformandi rempublicã in melius,si quid tamẽ melius est eo statu,quem Romulus,Põpilius,alijq́ꝫ pòst reges nobis tradiderunt, sub quorum administratione cõtinuata felicitate magna lateq́ꝫ populis imperitans nostra fuit ciuitas.Incõmoda autem propter quæ regnum facile in sæuiciam tyrãnicam degenerat,& quæ regiam potestatem inuisam omnibus faciunt,ea & nunc corrigenda,et in posterũ cauenda moneo.ecquænam illa? primum quoniam multi spectant rerum nomina, & ex his estimatione facta res ipsas aliquando uel noxias expetunt,uel utiles fugiunt,inter quas est & regnum,nomẽ in republica ei mutandũ arbitror: ut quorũ curę posthac cõmittetur ciuitatis incolumitas,nõ reges neq́ꝫ monarchæ uocẽtur,sed alio quopiã modestiore magisq́ꝫ populari uo-

cabulo

cabulo. deinde non cōſtituendam unam poteſtatem penes quam ſint omnia, ſed duobus uiris permittendum regium imperium, ſicut Lacedæmonios audio facere iam multis ætatibus, ideoq; hāc formam reip. inter omnes Græcos maxime florere legibus & opibus. minus enim iniurioſi erūt et moleſti diuiſa poteſtate bifariā, ambobus eandem uim obtinētibus: & alter alterū reuerebitur ac uiciſsim reuocabit à licentia: æmulatio quoq; ad uirtutis opinionem ex poteſtate æquata maxime naſcitur. Præterea è tam multis regijs inſignijs ſiqua ſunt inuidioſa & moleſta populo, uel moderari opus eſt, uel in totū tolli: ſceptra iſta dico & coronas aureas, & purpureas auro intertextas trabeas, niſi ſtatis feſtis & in pompis triūphalibus, aſſumantur honoris deorum gratia. rarus enim horum uſus inuidioſus nō erit. cæterū ſella eburnea in qua ſedentes ius reddant populo, relinquenda eſt unà cum prætexta candida & lictoribus duodecim ſecures præferentibus per uias. Supereſt unum ad retinendos in officio ſummos magiſtratus omniū quæ hactenus memoraui utiliſsimum, ut perpetuum non ſit & cum uita demum finiendum imperiū. prægrauis enim eſt omnibus magiſtratus cui nullum certum tempus præfinitum eſt, eoq; rationem repoſcitur à nemine, unde tyrannis naſcitur. cōtrahenda igitur poteſtas exemplo Athenienſium intra tēpus annuum. imperādi enim parēdiq; uiciſsitudo, & poteſtas antequā corrūpat animum relinquenda, reprimit ingenia faſtuoſa, nec ſinit inebriari licētia nimia. In hūc modum cōſtitutis rebus fruemini bonis gubernatiōis regiæ, abſq; agnatis illi incōmodis. Et ut nomen regiū auſpicato in hanc ciuitatē receptū ſeruetur religionis cauſa ut ſacrū, creetur ſemper rex cui honor hic ſit perpetuus, et immunitas à militia, nec aliud negociū habeat q̄ curam ſacrorū quæ per reges factitabātur antea. Nūc audite quomodo cōficiemus ſingula. Ego indicam comitia, quādo ut oſtēdi cōceſſum hoc eſt mihi legibus: rogaboq; populū iubeant'ne exulare Tarquiniū cum uxore atq; liberis: arceriq; urbe ac ditione Romana in perpetuū cū omni poſterorum progenie: quæ rogatio ubi approbata fuerit ſuffragijs ciuiū, indicata prius ratiōe reip. quā cogitamus inſtituere, interregē creabo qui deſignet magiſtratus populi, & ipſe deponā honorem quē à rege acceptū nūc gero. tum interrex centuriatis comitijs nominet magiſtratus, deſignandos in locū regiū, expectaturus ſuffragia ciuiū. quodſi plurib. cēturijs placuerit ratā eſſe electionē, ſimulq; aues addixerint, tū aſſumptis faſcibus cū reliquis regiæ poteſtatis inſignijs, dent operā ut liberā habeamus hāc patriā, néue unq; reditus in eā Tarquinijs pateat. Tentabūt enim uel perſuaſo populo, uel ui, uel dolo, uel quauis arte alia dominationē recipere, niſi ab eis nobis cauerimus. Hæc ſunt præcipua quæ in rē præſentē admonen

admonendos uos duximus. Reliqua nec pauca nec disquisitioni nostræ propter temporis angustias facilia, præstat cōmittere futuris magistratibus. Sed hos oportet omnia ex senatus cōsulto decernere, quēadmodum mos erat regibus, & nihil sine nobis agere, & senatus placita referre ad populum, sicut maiores nostri solebant, nec in re ulla eius pristinam autoritatem diminuere. nam hoc pacto honestissime se habebit magistratus summus, eritq́ꝫ tutissimus. Omnes laudarunt Iunij Bruti sententiam: ac post modicam de magistratibus futuris consultationem decreuerunt interregem dicere Sp. Lucretium patrem eius quæ se interfecerat, & ab eo designari magistratus cum potestate regia L. Iunium Brutum, L. Tarquinium Collatinum. eos magistratus placuit nominari ipsorum lingua consules, quos Græca uoce interpretari licet συμβούλους siue προβούλους. nam consilia Romani uocant, quas nostrates συμβουλάς. Græci tamen procedente tempore ὑπάτους appellare maluerunt à potestatis præcellentia, quòd rerū imperium, summumq́ꝫ inter reliquos reipublicæ Romanæ magistratus locum obtineant. nam quod præcellens & summum est, prisci Græci uocabant ὕπατον. His ita statutis, dijsq́ꝫ in uota uocatis ut iusta piaq́ꝫ cœpta secundarent, in comitium prodeunt, sequētibus famulis in atrata lectica ferentibus incuratum cruentatumq́ꝫ cadauer Lucretiæ: qua ante curiam in loco sublimi & conspicuo posita conuocabatur populus. cumq́ꝫ non solum forensis turba, sed excitus tota urbe per præcones populus confluxissent, Brutus cōscenso loco unde cōcionari mos erat, astantibus patricijs, in hūc modum locutus est. De necessarijs & prȩclaris rebus uerba facturus apud uos Quirites, de meipso primum paucis præloquar. Fortassis enim quibusdam, imò dubio procul multis insanire uidebor, quòd uir mentis nō integræ, de maximis rebus dicere aggrediar, cui curatore opus sit. Volo igitur uos scire falsam fuisse opinionem de me publicam, cuius tamen autor nemo fuit præter me. ut autem neq́ꝫ pro ingenio meo neq́ꝫ pro decoro uiuerē, sed prout Tarquinio libuit, & mihi uisum est utile, in causa fuit metus & uitæ periculum. Regem enim qui principatus initio patrem meum occiderat, ut opes eius luculentas inuaderet: & maiorem fratrem ultorem paternæ necis futurum si licuisset, cæde clancularia de medio sustulerat: satis apparebat non parciturum nec mihi destituto carissimis necessitudinibus, nisi egissem morionem ficticium. hoc me figmentum creditum à tyranno & è familiari clade eripuit, et huic incolumem seruauit tēpori: quod postquā exoptatū mihi aduenit, nunc deniq́ꝫ per uigintiquinq́ꝫ annos gestatam personam libet deponere. Et hæc quidem de me dixisse sufficiat. Cæterum de republica cuius causa cōuocati frequentes

adestis

adestis, hoc aio, Tarquinium neq; legitime patrióue more assumpsisse principatũ: neq; posteaquã eum quibuscunq; artibus adeptus est, honeste gessisse aut regie, sed per maiorẽ uniuersi iuris & æqui contemptum q̃ ullus unquã tyrannus in omni memoria. Eum de cõmuni sententia nos patricij regno priuare decreuimus, quod utinam dudum factum esset: nũc uero opportunitatẽ nacti uos Quirites cõuocauimus, ut indicata uoluntate nostra, ueſtrã opem precibus expetamus in asserẽda libertate patriæ, cuius nec antè nobis occasio cõtigit ex quo principatum occupauit Tarquinius, nec posthac, nisi nunc fortes uiri fuerimus, unquã dabitur. Quod si tẽporis quantum opus esset haberẽ, aut cum nescijs agerem, omnia tyranni enumerarẽ scelera, quibus non unum supplicium cõmeruit. Verum quoniã temporis angustia id nõ patitur, quod pauca dicta, multa facta postulat, & ad nõ ignaros uerba facio, pauca tãtum cõmemorabo, sed præcipua eius facinora, adeo manifestaria, ut nullam excusationẽ admittant, nullius quantumuis diserti sceleratus ille subleuari possit patrocinio. Hic est ille Tarquinius qui rites, qui nondum princeps fratrẽ germanũ, quia malus esse nolebat, ueneno sustulit, assumpta ipsius uxore in societatẽ eius sceleris, suæ cõiugis germana, quã drjs inuisus adulterio iã antè corruperat. Hic uxorem pudicã matronam & cõmunium liberorum parentẽ eodem ueneno eodem tẽpore necauit, ac ne paululum quidem lugubri specie dissimulauit utrunq; ueneficium. sed cõfestim post perpetrata egregia hæc facinora, fumãtibus etiamtum rogis qui misera illa corpora exceperãt, ipse amicos excipiebat nuptiali epulo, ducens uiricidam spõsam in sororis thalamum ex pacto nefario, primus ac solus inducens in hanc urbem morem impium & apud omnes Græcas simul atq; barbaras nationes abominabilẽ. Quale porrò fuit illud facinus quirites, q̃ dirum & infame, quod perpetrauit in soceros? iugulato enim propalam Seruio Tullio regum omniũ æquissimo, optimeq; de uobis merito, cuius ne corpus quidem sepultura dignatus est: Tarquiniam eius cõiugem, quã ipsius merito debuerat matris loco ut materterã colere, ante persolutã marito luctus & inferiarum extrema officia necauit laqueo miseram: atq; ita tractauit eos à quibus ipse seruatus & educatus fuerat, hæres etiam atq; successor futurus si paulũ expectasset naturalem eorum obitum. Sed quid his obiurgandis immoror, cum præter domestica in cognatos & soceros facinora tot iniquitates accusandas habeam, admissas in nos omnes cõmunemq; patriam? si tamen iniquitates dicendæ sunt, ac non potius piacula & abominationes omniũ nationum & gentium. primò regnum, ut hinc incipiam, quomodo adeptus est? num ita ut antè reges alij? minime, immo plurimum interest. nam

illi omnes à nobis ad principatũ prouecti ſunt ritu moreq́ patrio, primùm ex ſenatus conſulto, cuius primæ partes ſunt in omnibus publicis conſilijs: deinde per electos à ſenatu interreges, penes quos eſt iudicium quis regno ſit idoneus: poſtremo ſuffragante in comitijs populo, cui confirmandi ius eſt in rebus maximis. accedunt huc auſpicia, litationes, cæteraq́ diuinitus ſigna felicia, ſine quibus nihil humana conſilia proficiunt. agedum quis ueſtrum ſcit obſeruatum horum aliquid quando Tarquinius aſſumpſit imperium? quod ſenatus conſultum? quod interregum iudicium? quæ populi ſuffragia? quæ auſpicia addictoria? non dico hæc omnia, tametſi in recta creatione nihil prætermitti debuiſſet legitimum: ſed ſiquis unum quoduis horum tunc obſeruatum poteſt oſtendere, non recuſo notam calumniæ. Quomodo igitur principatum aſſecutus eſt? armis & ui, malorumq́ hominum conſpirationibus, ut tyrannis mos eſt, nobis inuitis & indigne ferentibus. Sed forte regnum quomodocunq́ quæſitum adminiſtrauit regie, ad ſuperiorum regum exemplum, qui nihil nõ dixerunt atq́ fecerunt quo fortunatiorem et maiorem hanc ciuitatem ſucceſſoribus traderent, quàm ipſi accepiſſent à ſuis maioribus. Ecquis ſanus hoc diceret? qui modo uideret quàm miſeris modis omnes accepti ſimus ab eo. taceo iniurias noſtri ordinis patricij, quas ne hoſtisquidem audiret abſq́ lachrymis, quãdo pauci è multis ſuperſumus, è magnis facti humiles, ad paupertatem atq́ adeo egeſtatem redacti ereptis ingentibus opibus. at illi præclari uiri, graues & magnifici, per quos olim inclyta fuit hæc noſtra ciuitas, partim perierunt, partim exulant. Quid res ueſtræ plebeij, quomodo ſe habent? an non leges uobis abſtulit? an non interdixit omni conuentu ſacrorum gratia? an non comitia, ſuffragia, cõcionesq́ ſuſtulit? quin & corporibus ueſtris haud ſecus quàm mancipiorum empticiorum ad uarios labores abutitur, cogens materiem cædere, onera humeris ſubuehere, in profundis & uoraginoſis foſsis conteri ſine intermiſsione, ne minima quidem cõceſſa requie. quis igitur erit harum calamitatũ finis? quouſq́ hæc pati ſuſtinebimus? uſq́ ad obitum Tarquinij. Ita per Iouem. Ecquid tum nobis erit melius? immo quid nõ deterius? tres enim ex uno prognatos habebimus Tarquinios patre ipſo ſceleratiores. nam quando iſte ex priuato factus tyrannus, & ſero maliciam exercere aggreſſus, in omnibus tyrannicis uicijs eſt abſolutiſsimus, qualem oportet exiſtimare euaſuram eius ſobolem, malo genere natam, maleq́ educatam, quibus nũquam aliquod eius moderatum aut ciuile factum uidere uel audire licuit? & ne diuinare opus ſit uobis de execrando ipſorum ingenio, utq́ pernoſcatis quales catuli ſuboleſcant in Tarquinij tyrannide, en factum unius eorum

natu

natu maximi. Hæc est Sp. Lucretij filia, quem tyrãnus discedens urbi præfectum reliquit, uxor Tarquinij Collatini tyrannorum gentilis, multis laboribus præclare de ipsis meriti: quæ pudica amansq́ mariti mulier, cũ ex officio bonæ matronæ propter cognationẽ Sextũ domi excepisset hospitio, præterita nocte absente Collatino & in castris agẽte, indomitã tyranni libidinẽ effugere nõ potuit, sed quasi bello capta pertulit quæ nefas est offerre liberæ fœminę. quã iniuriã indigne ferẽs ut intolerabilẽ, postquã patri cæterisq́ cognatis suũ denarrauit infortuniũ, multũ precata obtestataq́ ut ultores eius calamitatis fierẽt, stricto cultro quẽ sub ueste celauerat, patre inspectãte quirites, ferrum demersit in uiscera. o admirandã mactãq́ nobilis poposisti fœminam. Abijsti, perijsti, nõ ferens tyrannicã libidinem, cõtemptis omnibus uitæ uoluptatibus, nequid posses posthac pati simile. Et postea cũ tu Lucretia nata mulier generosi uiri mentẽ habueris, nos quos natura uiros esse uoluit, uirtute uincemur à fœminis? Et tu quidẽ unius noctis tyrãni despoliata per uim impolluta pudicitia, mortẽ uita existimasti beatiorem: nos uerò nõ idem credemus? quibus Tarquinius nõ una die, sed per continuos iam uigintiquinq́ annos oppresis, adẽpta libertate simul spes omnes abstulit. non est uitalis Quirites hæc uita tot miserijs inuoluta nobis illorũ uirorum posteris, qui digni etiã exteris iura redderc, tam periculosa pro imperio gloriaq́ subiuerũt certamina: alterutrum eligendũ est, aut mors gloriosa, aut uita libera. Venit tẽpus quod optauimus, abest Tarquinius, duces ad audendum sunt patricij: nihil nobis deerit si rem alacriter aggrediamur, nõ uiri, non pecuniæ, nõ arma, nõ duces, non aliud quicquã quod ad apparandũ bellum attinet. referta est urbs his reb. omnibus: & turpe est in Volscos ac Sabinos, multosq́ præter hos imperiũ affectãtibus, ipsos domi seruire alijs: gestisq́ tot bellis pro ambitiõe Tarquinij, nullũ pro libertate propria suscipere. At quibus facultatibus fretos, quibus'ue auxilijs? hoc enim dicendũ superest. In primis deorũ immortaliũ, quorum sacra, fana, arasq́ Tarquinius manibus cruẽtis ciuiliq́ cæde cõsceleratis polluit, dum sacrificijs præest ac libaminibus. deinde nostramet ipsorũ ope, nec paucorum nec imbelliũ imperitorũ'ue artium militariũ: sociorũ quoq́, qui à nobis non uocati, nihil amplius erũt soliciti: sin uiderint uirtutis memores, libenter in huius belli societatẽ uenient. tyrãnis enim res inuisa est omnibus libertatẽ amãtibus. Quòd si aliqui uestrũ ciues timẽt qui cũ Tarquinio militãt, ne forte pro illo stent cõtra nos, eorum timor uanus est. nec enim leuiore illi premũtur tyrãnide, & innatũ est omnibus mortalibus libertatis desideriũ, & inuitis labores perferentibus uel leuis occasio ad res nouãdas uidebitur idonea: quos si uestro decreto ad

opem patriæ ferendã uocaueritis,nõ metu,nõ gratia retineri apud tyrannos poterũt,nec quacũq; suasione aut uiolẽtia,quibus à recto deduci solent homines.& ut sint aliquot qui uel peruersitate ingenij uel mala educatione trahãtur in factionẽ tyrannicã,eos quoq;,licet nõ multi sint mediusfidius,uel inuitos cogemus adhærere bonorũ uirorũ partibus.obsides eñ habemus in urbe cõiuges eorũ et liberos atq; parẽtes, uita ipsa cariora pignora. Hæc recepturos simulq; ueniã erratorũ pollicíti,facile à tyrãnis eos alienabimus.Ergo in tã ampla spe fortiter quirites bellũ suscipite, omniũ ad hanc ætatẽ honestissimũ. Dij patrij terrę huius boni præsides,uosq; genij quorũ cultus maiorib.nostris obtigit,uestra sacra teq; patria dijs carissima,in qua nati sumus & educati, tuebimur tota mẽte,dictis factisq;,etiã animas impẽdere si opus sit parati,patiq; quicquid fors fatũq; tulerit.auguror tamẽ bene cepta felicẽ habitura exitũ.Dij faxint ut pari fortitudine unanimes omnes seruemus,seruemurq; inuicẽ.Cõcionanti Bruto frequẽter acclamatũ est ad singula,magna significatione alacritatis omniũ,ultro etiam ad audendum accendentiũ:no paucis ad tam mirificam & inexpectatã orationem lachrymãtibus prę gaudio,affectis uariè multitudinis animis. mixtum enim erat mœrori gaudiũ,cõsideratione præteritorũ malorum, futurorũq; bonorum spe:& audacia metũq; alternantibus, nũc tedio malorũ contemnebatur securitas,nũc difficultatis in tollenda tyranni de reputatio retardabat impetus.ut uero dicere desiit,uelut uno ore omnes exclamauerũt,arma sibi traderet. Tũ Brutus lætus,Ita,inquit,si prius cognita senatusuolũtate,uestris eã suffragijs ratã feceritis.Placet enim nobis exulare Tarquinios urbe Romana,totiusq; imperij finib. cũ tota progenie:nec cuiquã ullo modo licere pro eorũ reditu uel dicere aliquid uel facere:esseq; capitalẽ siquis cõtra fecerit. hãc sententiã si ratã esse uultis,curiatim ferte suffragia. id esto uestræ libertatis initiũ. Factũ est ita,omniũq; curiarũ calculis decretũ tyrãnorum exiliũ. Tum Brutus:Quoniam quod erat primũ omnium ratũ fecistis ita ut debuistis,audite reliqua quæ in remp.consuluimus.Nobis considerantibus quænã rerũ gubernatio sit potior, nõ placet regiã in posterũ cõstitui, sed duobus uiris magistratũ cõmitti annuũ cum potestate regia,quos cũq; uos cẽturiatis comitijs designaueritis.Id si uobis quoq; ita uidet, ferte suffragia.Et hęc sentẽtia cõprobata est omib.ad unũ calculis,quo facto Brutus more patrio dixit interregem comitiorũ causa Sp.Lucretiũ.Ille cõcione dimissa iussit omẽs cũ armis adesse in campũ Martiũ, ubi mos est legitimis comitijs magistratus eligi.eò postq̃ uentũ est,duos uiros nominauit habituros potestatẽ regiam, Brutũ & Collatinũ, his populus eum honorẽ ratum fecit collectis centuriatim suffragijs.

Dum

Dum hæc in urbe geruntur, Tarquinius rex ubi ex primis nūcijs, qui per urbis portas priuſquam clauderentur euaſerant, hoc ſolum cognouit, Brutum concionantem uocare ad libertatem populum, re nemini communicata, filijs tantum & amicorum fidiſsimo quoq; comitatus admiſsis equis properat, immaturam defectionem præuenire cupiens. cumq; portas clauſas reperiſſet, refertaq; armatis mœnia, quantocyus repetebat caſtra gemens ſeq; afflictans obiter. Sed illic quoq; ſuperuenit rebus iam perditis. Conſules enim præuidentes animo aduentum eius celerē, diuerſis itineribus literas ad milites in caſtra miſerāt, hortantes eos ut à Tyranno deficerēt, & certiores facientes de decretis populi. Has receptas præfecti caſtrorum à tyranno relicti, T. Herminius & M. Horatius pro concione legerunt: perquiſitaq; per ſingulas centurias ſententia militum, quid opus facto ſit, cū uniuerſi cenſerent approbanda decreta urbanorum ciuiū, noluerunt amplius Tarquinium uenientem admittere. atq; ita hac quoq; ſpe fruſtratus rex fugit cū paucis Gabios, ubi regem filiorum maximū Sextum ab eo relictum diximus, iam canus ipſe, uigintiquinq; annis exactis in imperio. Herminius & Horatius in quindecim annos inducias cum hoſte pacti abduxerunt exercitum ab Ardea. Regnatum eſt Romæ à condita urbe ad liberatam annos ducentos quadraginta quatuor.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSENSIS

ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum, Liber quintus.

Continet regibus eiectis mutationem reip. & res deinceps ſub Coss. geſtas ab Olympiade ſexageſimaoctaua uſq; ad ſeptuageſimāprimā, tempus duodecim omnino annorum.

REGNANTE Romæ ultimo rege cū iuſtum ac legitimum regnum uerſum eſſet in tyrānidem, per quos diximus uiros liberata eſt patria, initio ſexageſimæ octauæ Olympiadis, qua in ſtadio uicit Iſchomachus Crotonienſis, gerēte Athenis annuū principatum Iſagro. Quadrimeſtres conſules L. Iunius Brutus, L. Tarquinius Collatinus, quem magiſtratū lingua ipſorum à conſulendo appellatum diximus, aſſumptis in ſocietatē multis poſt

inducias et exercitus ab Ardea reditũ, paulo post q̃ pulsus est Tarquinius uocatũ in concionẽ populũ multis uerbis ad cõcordiam hortati, effecerũt ut nouo plebiscito prius illud decretũ cõfirmaretur de perpetuo Tarquiniorũ exilio. Post hæc lustrata urbe, cæsisq; uictimis, primi ipsi super eis stantes iurarũt nunquã se reducturos ab exilio regẽ Tarquiniũ, neq; eius filios, neq; ex illis progenitos: regem Romæ posthac creaturos neminẽ, neq; creari passuros. atq; hæc pro se proq; suis liberis ac posteris iurauerũt. Sed quoniã multa magna beneficia collata uidebãtur in rẽp. à regibus, uolẽtes hoc nomẽ in urbe seruari perpetuo, iusserũt ut põtifices & augures designarẽt unũ aliquem è seniorib. ad hoc idoneũ, qui sacris tantũ præesset, immunis à militia, uocareturq; rex sacrificulus, primusq; hũc honorem Romæ accepit Manius Papirius uir patricius, quietis amãtissimus. His ita constitutis, ueriti opinor falsam uulgi opinionẽ de innouata rep. quasi pro uno duobus factis regibus, utruq; cõsulem præeuntib. duodecim securibus, sicut antè mos regũ fuerat, decreuerũt ciuiũ terrorẽ tollere, & potestatis inuidiã minuere, instituto ut alterũ cõsulũ duodecim secures præcederẽt, alterũ duodecim lictores cũ solis fascibus, atq; etiam cum furcis, ut à quibusdã est proditũ: secures singulis mensibus collegæ sibi uicissim traderẽt. hoc institutum humilem plebẽ obsequẽtem in officio retinuit, sicut & alia quædam similia nõ pauca. Leges enim Tullij de cõtractibus humanas admodũ & populares, quas in uniuersum Tarquinius sustulerat, reuocauerũt in usum: & cœtus sacrorũ causa tam in urbe q̃ in agris fieri solitos, per paganos & tribules diligẽter celebrari iusserũt quemadmodum Tullij tẽporibus. reducta sunt et comitia suffragiaq; de rebus maximis, cæteraq; instituta ueterũ, gaudente populo post diuturnã seruitutem ex insperato restitutũ se libertati pristinæ. Non defuerũt tamen stulti quidã quos licentiæ desideriũ teneret cui sub dominatione tyrannica assueuerãt, uiri nõ ignobiles: qui cõiuratione facta polliciti sunt urbe prodita Tarquinios ab exilio reducere, cõsulesq; interficere. Horũ quinã duces fuerint, et q̃ insperato casu indicati sint, cũ se putarẽt fallere omniũ cõscientiã, dicam nũc rem paulo altius repetẽs. Pulsus regno Tarquinius aliquantulũ Gabijs substitit, cõuenientes ex urbe colligẽs quotquot libertati præferebãt tyrãnidẽ, sperãsq; reducẽdũ se in patriã opib. Latini nominis. Sed cũ preces eius negligerẽt hi populi, nec uellent ipsius causa Romanos bello impetere, desperato auxilio in Hetruscam urbẽ se recepit, unde materno genere ducebat originẽ. ibi cõciliatis sibi per munificentiã animis Tarquiniensiũ, in cõcionem ab eis productus renouauit cognationẽ quæ sibi intercedebat cũ eo populo: enumeratisq; beneficijs quæ auus ipsius in uniuersam Hetruriã cõtulerat,

fœderis etiam mentionē fecit, quod inter eos & illū ictū fuerat. postremo questus est de suo infortunio, qui una die magnis euersus opibus, erro et inops cū trib. filijs coactus sit ad suos olim subditos cōfugere. orationi per se miserabili additis etiā lacrymis cōmotus est populus adeò ut legatos Romā mitteret qui cōditiões pacis offerrēt. et spes erat nō defore proceres aliquot Romanos qui fauerēt regis reditui. His legatis ipsius electis arbitrio, prçter mādata quid dicere facereúe debeāt, literas etiā dedit scriptas ab exilij socijs ad amicos & domesticos, addidit & auri nōnihil. qui postq̃ Romā peruenerūt admissi à patrib. aiebāt postulare Tarquiniū, ut ipsi uenire senatū ́q; ita ut æquū est accedere liceat: & si patres permiserint, tū etiā pro cōcione plebi rationē reddere omniū quæ gessisset toto regni tēpore, subireq́; iudiciū totius Romani populi. ubi uero causam suā probauerit immerito se eiectū ex patria, siquidē certis cōditiōib. regnū sibi ciues restituerint, regnaturū ut antea: sin maluerint mutato reip. statu carere regibus, māsurū in patria contentū domesticis facultatibus, usurū ́q; iure æquato cū cæteris ciuibus, exiliū tantū deprecari uitāq́; uagam diuersis erroribus. His mādatis expositis orabāt senatum primū per cōmune ius omniū gentiū, quod neminem uetat causam suā dicere, ut nec illi hoc pernegēt, cuius ipsi futuri sint iudices. quod si ipsum indignū existimēt hac gratia, saltē ciuitati pro eo deprecāti gratificētur, & missa obstinatione tantū honoris habeāt, quantū habere possint nullo suo incōmodo: utq́; homines cū sint, nō supra humanā conditionē sapiāt, nec immortales iras gerāt in corporibus mortalibus: sed uel præter animi sententiā ad æquitatē se demittāt in deprecatorū gratiā, cogitātes prudentiū uirorū esse officiū amicorū causa inimicis offensas remittere, cōtrà barbarorū et insipientiū nullū inter amicos et inimicos discrimē facere. Ad hęc Brutus assurgēs ita respōdit. Quod ad Tarquiniorū in hāc urbē reditū attinet, desinite Hetrusci uerba facere. Iam enim decretū est perpetuū eorū exiliū, et per oīa sacra iurauimus, nec reducturos nos tyrānos, nec reduci passuros ab alijs. quod si quid aliud nō iniquū petitis, quod nec iusiurandum nec leges uetent nos facere, dicite. Tum legati. Præter omnē expectationē nobis hoc contigit. Agentes enim pro supplice parato rationem uobis reddere ius cōmune omnium gētium ad priuatā gratiā impetrare non ualuimus. sed quoniā ita uobis uidetur, de reditu Tarquiniorum amplius molesti nō erimus. Aliud quiddā nō iniustū petimus ex mādato patriæ, quod lex nulla, nullum iusiurandū uos uetat facere: ut restituatis regi bona, quorū absq́; uiolentia nemine uestrū defraudato olim ipsius auus fuit dominus, hæreditate ad se deuolutorū post patris obitū, cū quibus migrās in urbē uestrā receptus est. Satis em̄ erit ei suis reb. receptis alibi beate uiuere, nullo uestræ quietis periculo. His

 dictis

dictis legati curiam egresſi ſunt. Conſulum alter Brutus bona retinenda cenſuit mulctæ nomine, quòd tyranni rempublicam grauibus affeciſſent iniurijs: tum utilitatis publicæ gratia, ne habeant belli materiã, docens non fore contentos receptis bonis Tarquinios non aſſuetos priuatã uitam uiuere, ſed cõducto externo milite bello tentaturos in regnum reditum. Collatinus ſuadebat contrarium, dicens à tyrãnis læſam rempublicam non ab ipſorum facultatibus, cauendaq́ue duo crimina, ne incurrant infamiã publicam, quaſi propter diuitias expulſis Tarquinijs, neúe uideantur iuſtam belli cauſam eis præbuiſſe, nimirũ ſpoliatis proprijs facultatibus. Incertũ enim eſſe an receptis bonis bello tentaturi ſint reditũ: manifeſtum uerò non quieturos ſpoliatos rebus omnibus. cũq; in utranq; ſententiam multi patrũ irent, ambiguus cõſilij ſenatus, poſt aliquot dierum deliberationẽ, Brutũ utiliora, Collatinum iuſtiora ſuadere exiſtimans, poſtremo rem totam commiſit iudicio populi. utroq; deinde conſule multis uerbis conato pro cõcione ſuam perſuadere ſentẽtiam, ubi ad triginta tribuum ſuffragia uẽtum eſt, adeò leui momento præponderauit altera, ut hi qui retinẽda bona cenſebant, ab alteris qui reddi iubebãt, uno tantũ calculo uicti ſint. Hetruſci poſt acceptum à conſulibus reſponſum, multum laudata ciuitate q́ maiorem iuſtitiæ quàm utilitatis reſpectum habuiſſet, Tarquiniũ per literas certiorem fecerunt, recepturũ eſſe bona: ipſi in urbe reſtiterunt, ſimulantes ſe intentos comparandis uehiculis quibus aſportarent res, uendituroſq; quicquid agi ferriq; nõ poterat: ſed re uera pertentantes omnia ex mandato Tarquinij. nam & literas ab exulibus reddiderunt eorum neceſſarijs, & alias ab eis acceperunt remittendas ad exules: uarijsq; colloquijs nunc horum nunc illorum explorabant animos: & quotquot inueniebant faciles corrumpi ob inconſtantiam animi, uictus'ue inopiam, aut licentiæ deſiderium, partim ſpe oſtentata, partim præſenti pecunia conabantur in partes ſuas pertrahere. nec mirũ erat in urbe ampla & populoſa reperiri quibus magis placeret ſtatus reipublicæ deterior, nõ ſolum inter obſcuros, uerumetiam inter nobiles, in quibus erant duo Iunij, Titus Tiberiuſq;, filij Bruti conſulis uix tum puberes, & duo Gellij, Marcus Maniuſq;, fratres uxoris Bruti, iã maturi tractandæ reipublicæ, & Collatini alterius conſulis ſororis duo filij, Lucius Marcuſq; Aquilij, æquales Bruti filijs, apud quoſplerũq; conueniebatur, patre tum nõ ſuperſtite, cõſultabaturq; de tyrãnorum reditu. Itaq; cum alijs multis argumentis colligere licet res Romanas diuina prouidentia prouectas ad tantam felicitatem, tum hoc præſenti non minimo. Tam dirus enim ſtupor inuaſit illos miſeros, ut ſuſtinuerint literas proprijs manibus ad tyrannũ ſcribere, cõtinentes con-

iura-

iuratorum multitudinem,& tempus deſtinatum opprimendis per inſidias conſulibus:perſuaſi tyranni epiſtola ad ſe miſſa, uelle eũ præſcire,quibus Romanorũ reſtitutus in regnum gratiam pro meritis referre debeat.hæ literæ tali caſu peruenerũt ad cõſules.Ad Aquilios Collatini ſororis filios conuenerant cõniuratorum capita,inuitati ad epulas.Poſt cœnam iuſsis miniſtris è cõuiuio in atrium ſecedere,conferebãt inter ſe de reducẽdis tyrannis:repertoq́ idoneo ut ipſis uidebatur conſilio,autor eius id retulit in literas conſcriptas manu propria, quas Aquilij unà cum alijs epiſtolis legatis Hetruſcis darent tranſmittẽdas porro ad Tarquinium.Interea Cœninenſis quidam nomine Vindex, qui bello captus & ſeruus pincernam tum agebat, ex ablegatione illa ſuſpicatus eos aliquid mali tractare,ſolus foris ad ianuam reſtitit, ubi & uerba eorum audiuit,& uidit ſcribi literas,ad quandam ualuæ commiſſuram perſpicuam admoto oculo.is intẽpeſta nocte egreſſus,quaſi ob aliquod negocium miſſus à dominis, ad conſules quidem ire non auſus eſt,metu ne rem celare uolẽtes propter affectum erga cognatos, indicem cõiurationis tollerent.cæterũ adito P.Valerio, qui unus erat è quatuor primis libertatis publicæ aſſertoribus,fideq́ cũ iureiurando accepta ab eo, fraudi ſibi id non fore, indicauit quæ uidit & audijt. ille confeſtim cum magna clientum & amicorum manu ad ædes Aquiliorum aduolat appetẽte iam die:& intromiſſus quaſi aliud quippiã acturus,nondũ digreſsis adoleſcentibus nemine prohibente potitus eſt literis,ipſosq́ cõprehenſos apud conſules ſtatuit. Quæ uerò iam hinc dicturus ſum facta alterius cõſulum Bruti mirifica,quæ maxime à Romanis iactãtur,uereor ne apud alios Græcos ut nimis dura fidem non inueniant:quandoquidem omnes ex domeſticis coniecturam facientes aliena credẽda uel nõ credẽda exiſtimãt. dicentur tamen nihilo minus. Simul atq; dies illuxit,ſedens pro tribunali cũ epiſtolas coniuratorũ recognoſceret, ubi utriuſq; filij ſigilla agnouit,ac mox reſignatis manus quoq; ipſorũ apparuit,primũ utrãq; recitari iuſsit per ſcribam ut exaudirentur ab omnibus:deinde filijs dicẽdi ſi uellent dedit copiã. cũq; neuter auderet impudẽter negare,actũ de ſe putãtes ambo flebãt affatim.ille paulum cunctatus ſurrexit,indictoq́ per præconẽ ſilentio, omnibus exitum rei expectantibus,capitalem ſententiã in filios protulit.ad quam auditam cõclamatum eſt,omnibus indignum facinus ducentibus talem uirum mulctari filijs,& uitam adoleſcentulorũ donare patri uolentibus.ſed neq; clamore motus neq; gemitibus duci eos iuſsit ſupplicãtes & blãdiſsimis ſe appellantes uocibus. id quoq; mirum uiſum eſt,nihil eum flecti nec miſeratione filiorũ nec ciuium precibus: multoq́ magis,nihil remiſſum de ſupplicio.nam neq; è conſpectu po

puli

puli abduci necandos permisit, necp ipse priusquã in eos animaduersum esset è foro abijt quo uitaret id spectaculũ, necp absq; flagris passus est dare suppliciũ: sed exegit quæcunq; leges infligũt maleficis, ut ipso inspectante totoq; populo uirgis lacerati postremo securibus ferirentur. sed nihil æque miraculo fuit atq; uultus immotus nullisq; mutatus affectibus: cum cæteris omnibus præ miseratione flentibus, ipse adeo non fleret, ut ne gemitum quidem ullum ederet aliãmue doloris significationem uel leuissimam, non filiorum fati, nõ orbitatis suæ desolatæq; domus reputatione, sed cõstanti rigore mentis alieno à gemitu simul & lachrymis. tam firmũ animi robur uiro ad exequẽda decreta supererat, tãtaq; aduersus affectus cõstantia. Necatis filijs mox collegæ sororis filios uocauit Aquilios, ad quos coniurati conuenire soliti, iussoq; scriba & horum publice recitare literas, ait se illis causæ dicendæ potestatẽ facere. illi producti ad tribunal, siue monitu amici cuiuspiam, siue ipsis hoc in mentẽ uenerat, acciderũt ad auunculi genua, quasi seruandi huius beneficio. cumq; Brutus lictores iuberet, abstractos eos ducere ad supplicium, nisi mallent causam suam agere, Collatinus innuens ministris ut abstinerent paulisper dum cum collega colloqueretur, seductum eum multis uerbis orauit excusans ætatis imperitiam, & malorum sodalium consuetudine dicens in eam pertractos amentiam: petebatq; unam sibi hanc concedi gratiam, salutem cognatorum, nihil obturbaturo postea. addebat periculum esse ne totus populus concitaretur si omnes suspectos quasi studeant exulibus uelint capite plectere: quòd magnus sit eorum numerus, & in his nonnulli nobiles. quod cum non impetraret, postremo postulabat non capitalem sed mitiorem in eos proferri sententiam, absurdum dicens, tyrannos exilio mulctari, tyrannorum amicos dare pœnas capitis. renuente collega, ac ne differri quidem iudicium reorum sinente, quod ultimum Collatini postulatum fuerat, imò eadem die se omnes interfecturum iurante, ægre ferens alter nihil se impetrare: Ergo, inquit, quando tu durus et austerus es, ego adolescẽtes absoluo pro potestate qua sum tibi par. Tum Brutus iratus: Certe me uiuo Collatine nũquam patriæ proditores eripere supplicio poteris, imò tu quoq; breui pœnas persolues debitas. His dictis & custodia reis addita, conuocauit in concionem populum: plenoq; foro (iam enim rumor casum filiorum per totam urbem uulgauerat) progressus in mediũ cum senatorũ honoratissimis, ita populũ affatus est. Vellem equidem quirites Collatinũ hunc collegam mihi additũ consentire mecũ per omnia, & non uerbis solis, uerũ & factis declarare infensum se ac hostẽ tyrannidi. nunc quoniam satis liquet eum mihi aduersari, coniunctum non tantum cognatione

sed

sed & uoluntate Tarquinijs, agẽtem'q; de illis reconciliandis, propria magis quàm publica curare cõmoda, & ipse iniquos eius conatus cohibere paro & uobis idem faciendi autor ac hortator sum. Ac primum in quãto periculo respublica fuerit audite, deinde dicam quomodo in eo nostrum uterq; se gesserit. Aliquot ciues clam cõgressi in Aquiliorum ædibus Collatini sororis filiorum, inter quos & ambo mei filij, & uxoris meæ fratres, & alij quidam non ignobiles fuere, cõiurauerunt me interfecto Tarquinium in regnum reducere, atq; etiam epistolas manu sua scriptas, suis sigillis obsignatas, missuri erant exulibus, quo certiores de toto negocio fierent. Ea consilia deus aliquis nobis propitius indicauit per hunc hominem seruum Aquiliorũ, in quorum ædibus præterita nocte scriptæ sunt literæ quæ nũc in nostris sunt manibus. quamobrẽ de Tito & Tiberio meis filijs suppliciũ sumpsi, legum & iurisiurandi maiorem rationem habens q̃ affectuũ. cæterum Aquilios Collatinus mihi eripit, negans se passurũ ut qui filijs meis fuerũt culpæ socij, fiant socij & supplicij. qui si impune abibũt, nec in uxoris meæ fratres nec in alios patriæ proditores licebit mihi animaduertere. quo enim iure, si hos dimitto, cum illis agere potero? Cuius hoc rei signum uobis uidetur? utrum amoris erga patriã, an tyranno recõciliati animi? utrũ ad confirmationẽ iurisiurandi pertinẽs quod nobis præeũtibus iurastis, an ad uiolationẽ & periurium? Qui si nos fefellisset, certe diris obnoxius pœnas dijs dedisset quos peierat: nũc à nobis deprehensus ad nostram animaduersionẽ pertinet. quippe qui nuper uobis persuasit bona tyrannis reddere, ut nõ reipublicæ contra inimicos, sed inimicis sint usui contra rempublicam. nunc uero coniuratis in tyrannorum reditum dandam censet ueniam, mirum ni ut illos demereatur: ut siue proditione siue per uim recipiantur, possit pro amico officio reposcere quamuis gratiam. Ergo ego qui meis non peperci liberis, tibi parcam Collatine, qui corpore nobiscum uersaris, apud hostes habes animum: & proditores patriæ seruas, me pro ea decertãtem interficis. Quo pacto? Multũ abest. At ne quid tale perpetres, magistratum tibi abrogo, & aliò te migrare iubeo. Vos quirites uocati centuriatim ad suffragia, uelitísne hoc ratum declarabitis. Scitote autẽ alterum è duobus, uel Collatinum uos habituros consulem uel Brutum. Hæc loquẽti Collatinus moleste reclamabat, insidiatorẽ proditorẽq; amicorum appellans, & nũc pro se respõdens, nũc pro cognatis deprecãs, & suffragia de se populo adimẽs, ita ut plebs indignabũda ad tumultum uergeret. Itaq; iratis ciuibus & neq; defensionẽ eius neq; preces admittẽtibus, sed calculos poscẽtibus, socer eius Sp. Lucretius gratiosus apud populum, timẽs illi ne cũ contumelia pelleretur ex urbe, petijt ab.

utroq;

utroq; consule dicendi ueniam: primusq; omnium hoc impetrauit, ut tradunt Romanæ historiæ, cum eo tempore nō esset mos pro concione loqui priuatum hominem. is utrunq; cōsulem orabat, Collatinum ne cum iratis contenderet, néue magistratum retineret inuitis ciuibus, quē accepisset à uolentibus, sed si ita illis uideretur, reposcentibus spōte concederet, criminaq; re potius q̄ uerbis refelleret: tum domicilium sibi ubicūq; terrarum optaret deportatis etiam omnibus facultatibus, donec in tuto esset respublica, quando id postulare uideatur ciuitatis utilitas: cogitaretq; alia peccata commissa demum ad iram cōcitare homines, proditionis uero uel solam suspicionem, dum malunt uano metu cauere periculum, quàm per contemptum opprimi. Rursum Bruto suadebat ne turpiter & cum contumelia collegam urbe pelleret, à quo adiutus optime de patria sit meritus: sineret eum potius sponte discedere, & bona sua deportare per ocium, atq; etiam solaretur eius infortunium munificentia publica. Hæc monita cum à populo etiam laudarentur, Collatinus multum conquestus quòd fraudi sibi esset suorum affectuum miseratio, propter quam cogeretur carere patria, magistratu se abdicat. Brutus laudata eius prudētia, quòd tum sibi tam reipub. consuluisset optime, rogabat ne ea de causa uel sibi uel patriæ fieret infensior, utq; etiam post mutatum domicilium contra ciues suos nullis inimicorum cōmunicaret consilijs, & peregrinationē hanc uerius crederet q̄ fugam aut exilium, & corpus aliò transferens animum apud dimittentes se relinqueret. His uerbis delinito cōsentiente populo dono dat uiginti talēta ex ærario, additis quinq; de propria pecunia. Tarquinius fortuna ita ferente profectus est Lauiniū ueterem Latinorum patriam, ubi senex admodum fato functus est. At Brutus nolēs solus imperare, ne ciues suspicarentur regni cupidine collegam ab eo pulsum patria, conuocato populo in campum Martium, ubi mos erat reges & magistratus creari, collegam assumpsit P. Valerium, à Sabinis oriundum ut diximus, uirum multis nominibus laude admirationeq; dignū, sed frugalitate præcipua. Inerat enim huic innatum quoddam sapientiæ studium, ut in multis eius factis apparuit, de quibus dicetur paulopost. cum hoc sanè per omnia consentiens cōtinuo supplicium sumpsit de coniuratis omnibus. seruo cōiurationis indici præmiū fuit libertas & non mediocris pecunia, honoris etiā gratia ius ciuitatis additum. Deinde consules tribus egregijs consilijs & reipublicæ utilissimis aluerunt concordiam ciuium, & diminuerunt factionem regiam. fuerunt autem hæc. Omnium primum præcipuos ex plebe allegerunt in patriciorum ordinem, & ex his senatum suppleuerunt ad trecentorum numerum. deinde bona tyrannorum populo diripienda dederūt: agrum

agrum quem illi priuatim possederant, inopibus ex plebe diuiserunt, uno tantum campo excepto, qui situs est urbem inter & fluuiū. is iam ante Marti sacer erat, pratum equis & iuuentuti in armis exercēdæ accommodum. id Tarquinius cōtempta religione suis oppleuerat segetibus, sicut satis apparet ex decreto cōsulum de eius frugibus. cū enim omnia tyrannorum bona agēda ferendaq; permisissent populo, quicquid frumēti erat in eius campi areis uel in stipula uel tritum iam, non permiserunt auehi religione uetante, iusseruntq; totum effundi in Tiberim: & nunc quoq; manet eius facti monumentum bene magna insula sacra Aesculapio cincta flumine, concreta (ut fertur) è frumenti aceruis putrescētibus, & paulatim alijs quæ fert temere flumen eodem inuectis facta auctior. postremo ciuibus cū tyranno profugis reditum in patriam cum impunitate præteritarūq; offensarum omniū obliuione concesserunt, præstituto uiginti dierum spatio, intra quod si quis non redisset, exilio perpetuo mulctaretur & amisione bonorum omnium referendorum in ærarium publicum. Ita factum est ut regia præda quomodocūq; potiti, metu ne rursus eam amitterēt, alacres essent ad subeunda pericula: qui uerò cōscij sibi alicuius facinoris sub tyrannis patrati metu iudicij spontaneo se damnauerant exilio, timore hoc liberati desertis tyrannis in patriæ partes cōcederent. Post hæc Coss. paratas ad bellum copias prope urbem in campis continebant sub signis & ducibus, uacantes interim militaribus exercitijs: quòd nunciaretur conatus exulum ex omnibus Hetruscorū populis exercitum cōtra se colligentium, duosq; ex professo illos adiutare, Veientes & Tarquinios, missa utrinq; non contemnenda manu militum: ex reliquis adesse eis uoluntarios, uel ab amicis missos uel conducticios. ubi uerò hostes iam ad bellum egressos est cognitum, obuiam profecti priores traiecerunt fluuium, nec procul ab Hetruscis castrametati sunt in pratis Iunijs ad syluam sacratā heroi Arsio: & forte acciderat ut pares essent illis uel numero uel pugnandi cupidine. ut in cōspectum uentum est primi equites, peditibus etiam tum castra metantibus, cōgressi inter se uirtutis fecerunt periculum, & post breuem uelitationem utrinq; se receperunt ad suos, nullo insigni accepto uel illato incōmodo. deinde utrinq; in aciem prodierunt pedites simul & equites eodem modo instructi, latera peditatus claudentibus alis equitum. In dextro cornu Romanorum Valerius consul præerat oppositus Veientibus: in sinistro Brutus ex aduerso Tarquiniensium, quos ductabāt regij iuuenes Tarquinij. prius quàm signa canerent prouectus ante Hetruscā aciem Aruns Tarquinius animi ac corporis robore fratrū præstantissimus, cum eò processisset unde agnosci & exaudiri à Romanis posset, inces

sebat Brutum cõuicijs, bestiam immanem appellitans contaminatam filiorũ sanguine, imbellem & timidã, postremo ad singulare certamen prouocans. Tum dux Romanus probrorũ impatiens concitato equo procurrit et ipse extra ordines, cõtẽptis amicorũ dehortationibus ad fatalem mortẽ fortiter properans. adeoq; infestis animis concurrerũt, neuter dum hostem uulneraret sui protegẽdi memor, ut per parmam atq; thoracem uterq; transfixus, alter per costas letale uulnus acceperit, alter per ilia. equi quoque impetu nimio collisi & in posteriores pedes erecti sessores excusserunt saucios. quibus ita iacentibus & luctantes animas effundẽtibus cum multo sanguine, reliquæ copiæ ut duces prostratos uidere clamore sublato concurrunt, maxima contentione omnium tam equitũ quàm peditum, fortuna quoq; non dissimili. Dextrum cornu Romanum cui consulum alter Valerius præerat, profligatos Veientes usq; ad castra persecutum, medium campum repleuit cadaueribus. Dextrum item Hetruscorũ ductu Sexti et Titi uicit egregie Romanos in sinistro cornu sibi oppositos: quibus in castra cõpulsis etiam uallũ oppugnare ausi, acceptis multis uulneribus reiecti sunt. præsidiũ enim cõstabat ex triarijs quos uocãt, ueterano et spectatę uirtutis milite, cuius opera in extremis uti solent periculis. Sub solis occasum demũ utriq; in castra reuersi sunt, nõ tã læti uictoria, q̃ mœsti propter desideratorũ multitudinẽ, q uix suffecturi uiderent instaurãdo si opus esset prælio: tã multi erãt inter superstites saucij. sed maior apud Romanos luctus et desperatio fuit propter ducis interitũ, adeò ut multi cogitarẽt noctu castra deserere. inter huiusmodi cogitatiões & colloquia circa primã ferme uigiliã è sylua ad quã castra habebãt uox quædam ab omnib. utriusq; partis militibus exaudita est, siue ea fuit herois cuius ibi fanũ est, siue Fauni quẽ uocant. nam ad hunc autorẽ Romani solẽt referre panicos terrores, spectraq; uarijs formis formidinẽ mortalibus incutiẽtia: & ab hoc aiũt edi horrẽdas uoces dæmoniacas. ea uox bono animo Romanos esse iubebat, uictores dicẽs, et uno plus Hetruscorũ cecidisse in acie. Hac animatus Valerius fertur ante lucẽ aggressus Hetruscorũ uallũ, multis cæsis, reliquis fugatis, castra etiã diripuisse. atq; ita pugnãdi fine facto, Romani spoliatis hostium cadaueribus, suis humatis, domũ inde reuersi sunt. Bruti corpus multis laudibus ac lachrymis honestatum, coronatũ etiam in urbem humeris fortissimorum equitũ relatum est. aduentanti senatus obuiam factus, triumphali põpa ducẽ inferri iussit, populus crateris & mẽsis plenis excepit exercitũ. Consul quoq; triũphans regio more urbẽ inuectus, re diuina facta et dedicatis spolijs, eius diei reliquũ exegit inter epulas cũ nobilissimo quoq; ciuiũ. postera die pullatus ipse Bruti corpus in foro proposuit in

lecti

lectica ornatissima: aduocatoq; in concionem populo, pro tribunali funebrem orationem habuit: qui mos túmne primum institutus sit à Valerio, an à regibus Romanis traditus, certò affirmare non possum: sed quòd Romanorum non Græcorum, uetus inuētum sit laudari magnos uiros in funere, compertum habeo ex doctissimorum tam poetarum quàm historicorum scriptis uetustissimis. ibi enim uirorum ex quorumq; certamina funebria in honorē heroicorū uirorum ab ipsorum amicis celebrata legimus, ut ab Achille in Patrocli funere, & antè in Pelopis ab Hercule: laudatos publice nemo prodidit præter Atheniensium tragicos, qui assentantes in hoc urbi suæ, Theseo sepelienti argiuos affinxerunt id quoq;. Sero enim Athenienses legitimis funerandi ritibus laudationem addiderunt, siue id in desideratis ad Artemisium & Salaminem primùm factū est: siue in eis qui ad Plateas Marathónaue occubuerunt pugnantes pro patria. & ut demus morem hunc cœpisse à Marathonensi pugna, hæc quoq; sedecim annis funere Bruti est posterior. Quod si quis semota inuentionis quæstione usum ipsum funebrium laudationū examinet apud utros se melius habeat, uidebit hic tanto meliorē quàm illic, quòd Athenienses instituisse uidentur ut solorum in bello cæsorum sic honorarentur funera, existimantes hominis alioqui forte nequam, uirtutem censendam tantūmodo ex militari fortitudine. Romani uerò omnibus claris uiris, siue illi bello gerendo præfuissent, siue rempub. in magistratu prudētibus consilijs factis'ue adiuuissent, eundem honorem habuerunt, non tantum in bello defunctis fato, sed quemcūq; uitæ sortitis exitum: rati bonis laudem deberi ob totius uitæ uirtutes, non solum ob gloriosum obitum. Hic finis Iunij Bruti, qui post expulsos reges primus cōsul creatus sero inclaruit: & quamuis exiguo temporis spatio floruisset, habitus est nihilominus omnium Romanorum præstantissimus. Liberos nullos reliquit superstites, nec mares nec fœminas, sicut proditum est à Romanorum diligētissimis, præter alia multa uno insigni argumento, cui non facile est contradicere, quòd ille patricij generis fuerit. Qui uerò se iactant eius familiæ posteros, Iunij & Bruti, omnes fuere plebeij, & magistratus gesserunt quos à plebeijs geri iura permittunt, ædilitates & tribunatus uidelicet. Consulatus uerò solis dabantur patricijs. Sero tandem & ad hos admissi sunt, cōmunicatis cum plebe summis honoribus. Verum hæc alijs discutienda relinquimus, quorū id interest, uel qui curant talia. Superstes Bruti collega Valerius, quasi regni affectator in suspicionem uenit apud populum, primùm quia neminem in locū Bruti subrogauerat, deinde quia in loco inuidioso ædificabat. Is est tumulus foro imminens, altus satis & munitus: Romani

Veliam uocant. admonitus autẽ à familiaribus, hæc moleste ferre populum, indicto die comitijs consulem creauit Sp. Lucretium. quo post paucos dies defuncto in eius locũ subrogauit M. Horatium. Domum è summo tumulo in imum cliuum transtulit, ut ciues possent (sicut ipse pro concione dixit) è superiore loco eum lapidare, si in peccato deprehenderent. Et quo maiorem fidem impetraret, studiosum se esse libertatis populi, ademit secures fascibus: moremq́; post se reliquit consulibus ut tantum extra urbem securibus utantur, intra mœnia cõtenti insignijs fascium. Leges quoq; humanissimas tulit in fauorem plebis: unam in qua diserte cauit nequis Romæ gereret magistratum iniussu populi, mortis pœna proposita qui contrà fecerit, & impunitate qui talem occiderit. alteram in qua statutum est, siquis magistratus unum aliquẽ ciuem capite plectere, aut flagris cædere, aut pecunijs mulctare uelit, licere priuato prouocare ad populum: nec interim magistratui licere in eum animaduertere, dum populus suffragijs suis de eo statuerit. ob hæc instituta gratiosus apud plebem inuenit cognomẽ Publicolæ, quod Græcis δημοκηδῆ significat. atq; hæc sunt gesta illius anni consulum. Sequenti uero Coss. creantur is ipse Valerius iterum, & cum eo Lucretius: nec aliud eo consulatu memorabile actum est præter censum & tributorum ordinationem ex instituto regis Tullij: quę omnia Tarquinio regnante intermissa, ab his Coss. in usum reuocata sunt. censa sunt ciuium Ro. qui pubertatem attigissent CXXX M. & ad Sinquirium milites missi eius loci præsidio, quòd opportune Latinorum Hernicorumq́; oppidis immineat, unde bellum expectabatur eo tempore. P. Valerio Publicola tertium, M. Horatio iterum Coss. Lars Porsena Clusinorum rex in Hetruria, qui Tarquinium ad se confugiẽtem exceperat hospitio, pollicitus effecturũ se duorum alterum, ut aut reconciliatus suis ciuibus restitueretur in patriam et imperium, aut saltem amissa bona reciperet: quoniam superiore anno missis Romam legatis mixtas minis preces afferentibus, neq; reconciliationem ei impetrauit & reditum, senatu deuotione & iusiurandum causante, neq; bonorum restitutionem, his quibus ea rapto sortitóue obtigerãt restituturos se perne gantibus, sibi iniuriam hac repulsa illatã interpretans, qui neutrũ è postulatis obtinere ualuisset, homo arrogans & inflatus diuitijs amploq́; ac opulento imperio, ratus se nactum bonam occasionem subuertendi Romanorum imperij, quod iam antè in animo destinauerat, bellũ eis indixit. in eius belli societatẽ ultro se obtulit regi Octauius Mamilius gratificatus Tarquinio socero, à Tusculo Romanos infestaturus, à quibus Camerini Antemnẽsesq́; Latini nominis populi aperte iam defecerant illiq́; se adiũxerant: è reliquis Latinis

nolen

nolentibus cũ fœderato & præpotẽte populo ex professo bellum sine causa necessaria gerere, pellecti sunt non pauci spõte sequentes eius amicitiam. His cognitis Coss. primũ agrestiũ uulgus res suas pecora & mancipia transferre in proximos mõtes iusserũt, castellis per loca munita dispositis ad refugia. deinde Ianiculũ montem in aduersa urbis ripa situm munierũt addito etiam præsidio, modis omnibus dantes operam ne tam opportunus hosti locus in eius potestatẽ ueniret, sedesq; belli fieret. intra mœnia quoq; multis blandimẽtis plebem retinebant in officio, ne proprijs cõmodis à tyranno illecta proderet publica: immunitate cõcessa à portorijs quæ sub regibus pendebantur, simulq; à tributis & stipendijs, quòd satis uideretur si pauperes corpora exhiberent reipublicæ ad defendẽdam patriã: cumq; militem haberẽt iam ante præparatum & exercitatũ, ante urbem castrametati sunt. At Porsena cum exercitu ueniens Ianiculũ primo impetu capit, metu desertum à præsidiarijs, suumq; ibi præsidium collocat. ad urbẽ deinde pergens quasi & hanc sine labore occupaturus, ubi propius pontem uenit, & Romanos animaduertit paratos iter præcludere, expediebat se ad pugnam, quasi obtriturus eos suorũ multitudine, cõtemptimq; admouebat copias. Sinistrũ cornu ductabãt Titus & Sextus Tarquinij, habẽtes circa se manum exulũ & florem Gabinæ iuuentutis, præter externi ac mercenarij militis nõ exiguũ numerum. Dextrum tenebat Tarquinij gener Mamilius, in quo Latini erant qui à Romanis defecerãt. Porsena uersabatur in acie media. In Romanorũ dextro Sp. Largius & T. Herminius Tarquinijs erant oppositi. Sinistrũ tuebãtur M. Valerius Publicolæ cõsulis frater, & T. Lucretius superioris anni cõsul, cõflicturi cũ Latinis & Mamilio. mediam aciem tenebãt ambo Coss. ubi ad manus uentum, diu pugnatũ est utrinq; acriter neutris cedentibus, quòd Romani Latinis Hetruscisq; uirtute præstarent reiq; militaris peritia, hostes uerò longe superiores essent numero. tandem post multam utrinq; cædem editam Romanos timor subijt, in sinistro cornu primùm, quòd uidissent duces Valeriũ & Lucretium ex acie referri saucios: quibus fugiẽtibus, dextrũ quoq; cornu iam uincẽs Tarquinios, idem metus corripit. ita uno agmine in urbẽ refugiẽtibus, & confertim per pontem irrũpentibus, hostes à tergo impetũ in eos faciunt: parumq; abfuit quin urbs eo die ui capta sit, immunita qua flumine alluitur, & hosti obnoxia si irruisset unà cũ fugientibus. tres tantum uiri sustinuerunt impetum & seruauerunt rempub. Sp. Largius & T. Herminius dextri cornus duces è senioribus, è iunioribus P. Horatius Cocles cognomine, quod illi ex oculi uitio in pugna amissi est inditũ, uir egregia forma, & singulari animi uirtute præditus. hic consulum alte-

rius M.Horatij fratris fuit filius, nobili genere oriundus ab uno trigeminorum M.Horatio, illo qui olim Albanos trigeminos uicerat, cum inter duas ciuitates certaretur de imperio, quãdo parcendo totis exercitibus ternis utrinq; uiris pugna commissa armis decretũ est, sicut supra diximus. Hi soli occupato primo pontis aditu hostem arcebãt, nec de gradu ullis telis eminus cominus'ue deturbari poterãt, donec trãsmitteretur in tutum exercitus. quo facto Herminius & Largius, armis iam præ multitudine ictuũ inutilibus, paulatim se receperunt ad suos. Horatius solus frustra consulibus alijsq; reuocãtibus, & de tam egregij uiri salute sollicitis, eundem locum ingenti gradu obtinet, prius denunciato socijs per Herminium, ut suo iussu quàm primũ pontem interrumperent: qui tempore illo erat unicus, totus ligneus absq; ferro è solis compactus sublicis, qualis hodieq; permanet. utq; maiore parte diffracta parum quid relinquẽtes ad transitũ clamore sublato signum darent, tum sibi curæ fore cætera. hostes cõgredi ausos & conantes se detrudere, hos umbone, hos gladio, reijcit, omnesq; à ponte submouet: ita ut nemo amplius ut furentem & mori certum impeteret. ac ne accessus quidem iam erat facilis, quod utrinq; satis tutum fluuius faceret, à fronte armorum & cadauerum congeries. eminus tantum iaculis petebatur & saxis manualibus: aut, si hæc deerant, cæsorũ clypeis atq; gladijs, illo ipsorum tela retorquẽte in eos, nec unquã frustrato ictu ut in confertis aduersarijs. iamq; armis undiq; cõfixis & aliquot mẽbris uulneratis, traiectoq; lãcea summo femore grauiter saucius ut præ doloris acerbitate uix subsisteret, audit à tergo clamantes minimum abesse quin pons interruptus sit: ac mox sicut erat armatus in amnem se deijcit: & ægre quidem, quòd concitatus ibi ferretur Tiberis crebrisq; iugorum obicibus uorticosus, tamen ad suos saluis etiam armis omnibus enatauit, rem ausus immortali dignam gloria. confestim enim coronatus & à militibus haud secus quàm unum Heroum se celebrantibus in urbem relatus, ab effusa urbanorũ multitudine exceptus est, dum pro se quisq; ad extremum uiri conspectum certatim properat, quem putabant propter uulnera non diu fore superstitem. ubi uero euasit mortis periculum, effigiem ex ære armatam populus in maxime conspicuo fori loco ei posuit: agriq; tantum dono dedit ex publico, quantum uno die uno boum iugo circumarauit. priuatim quoq; tam mulieres quàm uiri unusquisq; de suo uictu aliquid detrahens in summa inopia, tantum contulit quantum in unius diei alimenta sufficeret, cum essent supra CCCM. capitũ. Ita Horatius egregie uirtutis exemplo edito nemini Romanorum secundus, sed imposterum negocijs publicis propter claudicatem inutilis, ea de causa nec consulatũ nec mi-

lita-

litares præfecturas assecutus est. Vnus hic eo bello præcipuã laudem tam mirãdo facinore meruit, & alter præterea C. Mutius Cordus, honesto loco natus, & ipse magnũ quiddã ausus, ut dicemus paulopost, expositis prius difficultatibus in quibus tũ erat resp. Nã rex Hetruscorũ in proximo mõte unde præsidiũ Ro. eiecerat castris positis in potestate habebat quicquid agri erat ultra Tiberim. Tarquinij iuuenes cũ affini suo Mamilio impositas ratibus et scaphis suascopias in ripã Romanã traiecerãt, & loco munito castra cõmunierant: unde excurrendo agros uastabãt, uillas diruebãt, pecora pastũ è castellis progressa intercipiebãt per insidias. cũq; quicquid extra muros erat occuparẽt ab hostibus, & è prædijs atq; per fluuium nihil aut parũ subueherẽt, breui fuit ingens inopia tot milibus quæ ad uictum præparauerãt absumentibus. præterea dominos quotidie deserebant mancipia transfuga: & è plebe nequissimus quisque ad tyrannos deficiebat. Hæc considerantibus Coss. placuit ad eos Latinos, apud quos uideretur superesse aliqua cognationis reuerentia & amicitiæ respectus, legatos auxilia petituros celeriter mittere: & alios in Campaniam Cumas, & ad pomptini campi oppida, qui frumenti exportandi sibi dari copiã peterent. Latini negauerunt auxilia, quòd religione uetarentur tam contra Tarquinios quàm cõtra Romanos bellũ gerere, quandoquidẽ ex æquo utrisq; iũcti essent societatis fœdere. In põptino campo Largius & Herminius frumentatũ missi multas scaphas uario cõmeatu oneratas à mari per fluuium noctu silente luna subuexerũt elusis hostibus. Sed hoc quoq; intra paucos dies absumpto, postquã laborare fame ad eãdem inopiam relapsos Porsena è trãsfugis didicit, per caduceatorẽ postulauit recipi Tarquiniũ, si uelint bello simul atq; fame eripi. id cũ Romani grauarentur facere malentes pati extrema omnia, Mutius uidens alterum euenturũ, ut aut inopia coacti tandem decedãt de proposito, aut pertinaciter obstinati miserrimo genere mortis pereãt, impetrata à Coss. adeũdi senatus potestate, quasi allaturo aliquid necessariũ, ita locutus est. Patres cõscripti, audax facinus cogitãs, quod finẽ imponat malis præsentibus, successurũ satis cõfido, imò etiã facile me cõfecturũ quod uolo. cæterũ superfuturũ me post perpetratũ facinus in uita nõ magna spes, uel si uerũ fatẽdũ est, nulla potius. In tantũ periculũ me ipse cõiecturus, latere id uos omnes nolui: ut quoniã de magnis rebus iacietur alea, si conatus frustratus fuerit, saltẽ laudẽ promerear, et pro mortali corpore gloriã immortalẽ recipiã. apud populũ enim, quid facere cogitẽ, nõ est tutũ prædicere, nequis lucri cupidus spe præmij rẽ silendã ad hostes deferat. uobis uerò, quos arcana cõtineri posse credo, primis & solis ea proditurus sum, ut per uos suo tẽpore discant cæteri. Nego-

tium autem sic aggrediar. Transfugæ specie castra Hetruscorum accedam, ut si suspectum me occiderint, unus tantum ciuis decedat uestro numero. quòd si intromitti cōtigerit, regem hostium interficere uobis polliceor. Cæso uero Porsena uos belli finē habebitis, ego quod fortunæ uisum fuerit perferam. hæc sunt quorū uos uolo conscios, testes mihi futuros apud populum. nūc abeo duce fortuna patriæ. Senatus collaudatum iuuenem ire iussit bonis auibus. ille transmisso fluuio castra Hetruscorum introgreditur, sub tusco habitu deceptis portarū custodijs: quod eo fuit facilius, quia nec telum ullum gestabat propalam, & lingua utebatur tuscanica, quam puer à nutrice Hetrusca didicerat. ubi ad prætorium uenit, conspicit hominem præstanti corpore purpuratum pro tribunali sedētem armatis circūstantibus: falsusq; opinione, ut qui nunquam Hetruscorum regem uiderat, hunc esse Porsenam suspicatus est. erat aūt scriba regius, & tum recēsens milites reddebat eis stipendia. ad eum scribam per confertam turbam accessit, et nemine ut inermem prohibente cōscenso tribunali, ferro quod sub ueste texerat obtruncat hominē: ac mox à circūstantibus comprehensus, ad regem facti non ignarum perducitur. Tum rex: Scelestе, inquit, & mox pœnas dature quas meritus, quis es? unde uenis? quo fretus ausus es tale facinus? Solum'ne scribam, an me quoque interficere decreueras? quos habes insidiarum socios? caue quicquam mentiaris, nisi mauis per tormenta ueritatem exprimi. ad hæc Mutius nec colore nec uultu mutato metū præferens, nec ullo alio signo qualia solent in mortis periculo accidere: Romanus sum inquit, nec leui de causa, sed ut patriam ab hoc bello liberarem, in tua me castra contuli, sub transfugæ specie te uolens interficere, sat sciens moriendum mihi siue succederet conatus siue non, donaturus tamen uitam meam ei quæ me protulit, & pro mortali corpore immortalem recepturus gloriam. nunc spe frustratus pro te scribam ignotum occidi, deceptus purpura & sella cæterisq; potestatis insignijs. Mortem igitur, quam ipse mihi aggressus hoc facinus destinaui, non deprecor: quod si tormenta cæterasq; uexationes mihi te remissurum fidem cum iureiurando dederis, polliceor me tibi rem magnam indicaturum quæ ad incolumitatem tuam pertineat. Hæc ille, parans uaframento militari circumuenire hominem. Rex non satis sui compos obuersantibus animo terriculis inanibus, fidem iureiurando confirmat. Ibi Mutius nouam doli rationem cōmentus, quam difficile esset deprehendere: Trecenti, inquit, Romani iuuenes, patricij omnes, in tuum rex caput coniurauimus. cum'que de modo insidiarum consultaremus, placuit non omnes simul rem aggredi, sed alium post alium, nemini communicato con-

silio

silio de tempore,loco,modóue aggrediendi,quo facilius sit fallere. his ita decretis sorti commisimus quis nostrum primus faceret rei periculum, ea sors mihi obtigit. ergo præmonitus tam multos fortes iuuenes eandem mentem habere eandemq́ gloriæ cupidinem,quorum aliquot esse me feliciores necesse est, considera quibus opus sit tibi contra omnes custodijs.His auditis rex iussit satellites abducere illum in uincula,asseruandum magna diligentia. Ipse assumptis fidissimis amicis,cumq́ his Arunte filio,dispiciebat quomodo præcauere posset coniuratorum insidias.ibi singulis sua consilia conferentibus nõ multum ad securitatem conducibilia,uidebatur nemo illorum quid opus facto esset satis intelligere præter unum filium. nam is postremus iussus dicere,prudentiorem quàm pro ætate sentẽtiam protulit, censens non tam cogitandum qualibus custodijs uti debeat,quàm quomodo efficiendum ne ullis opus sit custodijs.Admirantibus hoc dictum omnibus & percontante patre quonammodo id posset fieri:Si,inquit,tales uiros amicos ex hostibus feceris,& tuam uitam exulum restitutione cariorem habueris. Rex probari sibi consilium dixit, unam tamen superesse deliberationem,quomodo honestis conditionibus pax fiat: quòd turpe uideretur hostibus prælio uictis & intra mœnia compulsis obsidionem relinquere,infectis rebus præter expectationem Tarquinij,quasi à uictis uinceretur,& eos fugeret qui ne portis quidẽ prodire audeant. nec alium esse honestum pacis componendæ modum, nisi ipse prius per legatos prouocetur ad amicitiam.hoc tum amicis & filio responsum est:post aliquot tamẽ dies coactus est prior pacis mentionem facere ob causam huiusmodi.dum hostis palabũdus per agros operam quotidianam daret intercipiẽdis commeatibus, Romani dispositis per oportunos locos insidijs interfecerunt multos, plures captos in urbem secum abduxerunt. quem casum moleste ferentes Hetrusci regem incusabant in cõuenticulis ducesq́ alios quod bellũ tam diu traherent.rex uidens suos pertesos militiæ, & pacem gratam fore omnibus,in legationem mittit amicorum intimos.his quidam Mutium dicunt additum,data fide regi de reditu:alij detẽtum in castris pro obside,donec cõueniret inter partes de pace,quod est ueri similius. Legatis mandatum erat sine mentione reditus Tarquiniorum bona tantũ repetere, præsertim quæ Priscus hæredibus reliquerat, & bene parta alia.id si obtineri nequiret,saltem rusticorum urbanorumq́ prædiorum & pecorum atq́ terræ frugum precia quantũ fieri posset integra, siue mallent à possessoribus ea conferri,siue ex ærario persoluere. atq́ hæc pro Tarquinijs. cæterum sibi pro pace reddi septem pagos quos uocant,quem agrum olim po.Ro.Hetruscis belli iure ademerat,dariq́

obsides

obſides amicitiæ nobilium uitorum liberos. hæc legatio poſtquam in urbem aduenit, Senatuſconſultum factum eſt ex Publicolæ conſulis ſententia, omnia concedi quæ Hetruſcus poſtulet, quòd plebs egena non amplius latura uideretur inopiam, & pacem libentiſsime amplexura, quibuſcunq; tandem conditionibus. populus excepta bonorum reſtitutione reliqua omnia rata habuit, non paſſus quicquam reddi uel ex ærario, uel à priuatis hominibus, legationemq; ad Porſenam decreuit, quæ agrum offerret cum obſidibus. cæterũ quod ad reſtitutionem bonorum attineat, rem totam iudicio regis committeret, ut auditis partibus & cauſa bene cognita, quod iuſtum uideretur pronũciaret, ſemotis odio atq; gratia. cum hoc reſponſo legati remiſsi, & cum his profecti legati populi, ducentes ex primarijs familijs pueros futuros obſides, & in primis Coss. liberos, M. Horatij filium, P. Valerij filiam iam nubilem. Hos rex lętus excepit, laudatisq; Romanis inducias dedit ad certum dierum numerũ, & in ſe recepit iudicium. Tarquinij quamuis ægre ferrent fruſtratos ſe à rege in quo totam ſpem reditus collocauerant, tamen quia ſic erat neceſſe, præſenti fortuna contenti, & ipſi has conditiones admiſerunt. cumq; ad præſtitutam diem ex urbe ueniſſent ad dicendã cauſam ſenatores natu maximi, rex pro tribunali cum amicis ſedens, adhibito etiam ad id conſiſtorium filio, fecit eis dicendi copiam. dum hæc cauſa agitur ſuperuenit quidã nuncians de fuga obſidum uirginum. nam hæ cum impetraſſent à cuſtodibus lauandi in amne facultatem, iuſsis uiris tantiſper ſecedere dum poſitis ueſtibus ſe abluerent, ne illi nudas conſpicerent, cum hoc quoq; feciſſent cuſtodes, hortatu atq; exemplo Clœliæ natatu ſuperato flumine in urbem ſe receperant. ibi Tarquinius uehementer in Romanos inuectus perfidiam eis obijciebat & periurium, conatus exaſperare Porſenam, ne dictis hominum fraudulentorum attenderet. Verùm conſule id factum negante iuſſu parentum, ſed ultro id auſas uirgines, & aſſeuerante fidem ſe facturum non multo poſt, nihil hic doli admiſſum publice, perſuaſus rex permiſit eum ire ad reducendas ut pollicebatur uirgines. Sic Valerius id facturus abijt. Interea Tarquinius eiusq; gener calcato iure auſi rem impiam, cateruam equitum in eam uiam ſummiſerũt, ut comprehenſis quæ adducebantur uirginibus, & cum ſuo comitatu conſule in caſtra eos ducerent, quæ corpora detinerentur pro pignore dum Tarquinij bona ſua reciperent, non expectato fine iudicij. Sed fortuna noluit has inſidias ſuccedere. prius enim quàm inſidiatores è caſtris Latinis prodirent, iam conſul maturato itinere puellas proxime portam Hetruſci ualli adduxerat: coactus tamen pugnare cum illis qui ex alteris caſtris procurrentes aſſecuti eum fuerant: ſed Hetru-

ſci

ſci ſenſerunt, ſtatimq́ regius filius induciarum fœderis memor cum ala equitum adfuit auxilio, peditibus quoq; qui ſtationem pro caſtris habebāt, ſuccurrentibus. quamobrem indignatus Porſena Hetruſcorum concione aduocata diſſeruit, quemadmodum delato ad ſe iudicio & cognitione criminum quæ Tarquinius Romanis obijceret, nondum definita cauſa, contemptaq́ induciarum religione, corpora obſidum & legatorū ſacroſancta uiolare conati ſint, quos populus Romanus iure in exiliū egerat. Sic Hetruſcorum ſuffragijs abſoluuntur Romani: Tarquinio & Mamilio renunciatum eſt hoſpitium, iuſsiq; eadem die caſtris excedere. Itaque Tarquinij qui antea bonam ſpem habuerant Hetruſcorum auxilio recepturos ſe tyrannidem, aut certe amiſſa bona, utroq; fruſtrati diſceſſerunt è caſtris cum odio & ignominia. Rex obſidibus ad tribunal adduci iuſsis conſuli eos reſtituit, dicens pluris ſe facere fidem populi Romani quàm ullos obſides. unam deinde uirginem, quæ reliquis tranandi fluuium autor fuerat, laudatam ob præſtantiorem quàm pro ſexu atque ætate indolem, admiratus inſuper felicitatem ciuitatis, quæ non ſolum fortes uiros, ſed uirgines quoque uiris ſimiles produceret: donauit puellam equo bellatore ornato inſignibus faleris. poſt concionem icto cum legatis Romanis fœdere pacis & amicitiæ, ipſis'que acceptis hoſpitaliter, dono per eos remiſit ciuitati uniuerſos captiuos abſque precio, quorum magnus erat numerus. locum quoq; in quo metatus eſt, non ut caſtra in hoſtico temporaria, ſed inſtar oppidi priuatim ac publice ſatis ornatum, quamuis non eſſet moris Hetruſcis finito bello domū repetentibus integra caſtra ſinere, ſed exurere, ita ut erat reliquit, haud mediocri erga populum Romanum munificentia: id quod apparuit ex auctione quam fecerunt quæſtores poſt regis abitum. Hic finis belli quod cum Hetruſcis Cluſinorúmque rege Larte Porſena populus Romanus geſsit adductus in magnum periculum. porrò ſenatus poſt diſceſſum regi mittendā decreuit ſellam eburneam cum ſceptro, coronamq́ auream, & triumphalem ueſtem regiam. Mutio uerò ei qui paratus fuerat pro patria mortem oppetere, quia uiſus eſt fuiſſe finiendi belli cauſa præcipua, donandum ex publico agrum trans Tyberim, quemadmodum antè Horatio pontis defenſori, quantum poſſet circumarare uno die: qui noſtro quoque tempore uocatur prata Mutia. atque hæc uirorum fuere præmia. Clœliæ uirgini effigiem æream ſtatuerunt in ſacra uia quæ fert in comitium patres uirginum. eam nos non inuenimus iam olim abſumptam incendio propinquarum ædium. Hoc demum anno templum Capitolini Iouis abſolutum eſt, de quo ſuo loco in ſuperiore uolumine diximus. eius dedicationem atque inſcriptionem

ptionem absente collega occupauit alter consul M. Horatius, cùm ille profectus esset ad tuendum agrum cum exercitu. quàm primum enim agrestes relictis castellis in uillas suas se contulere, mox Mamilius immissis prædatorijs globis eos infestabat. Hæc tertio consulatu gesta sunt. Quartus annus quietus à bellis Coss. habuit Sp. Largiũ, T. Herminium. Horum cõsulatu Aruns Porsenæ Hetruscorum regis filius, secundo anno postquam cum Aricinis cœpit bellum gerere, fato suo functus est. mox enim post pacem Romanis datam dimidium exercitus à patre acceptũ duxit ad Ariciam, uolens sibi proprium principatum acquirere: & cum parum abesset quin urbe potiretur, superuenientibus Aricinorũ auxilijs ab Antio & Tusculo Cumisq; Campaniæ, acie congressus cum maiore ui hostium, cæteros quidem fugatos usq; ad mœnia persecutus est, ab Aristodemo autem cognomine Malaco uictus occubuit: exercitus duce amisso fusus & fugatus est. multi in fuga Cumanis persequentibus interẽpti: maior pars dispersi in propinquum Romanum agrum refugere sine armis, & ad ulterius procedendum præ uulneribus inualidi. quos è uillis suis Romani comportatos in urbem plaustris & carpentis iumentisq; nonnullos semineces, & illatos in domos proprias, cibis, medicamentis alijsq; humanitatis officijs magno cum affectu refouebant, adeò ut multi his beneficijs deuincti extincto patriæ desiderio mallent manere apud bene meritos. his senatus locum in urbe ad ædificandum dedit, uallem palatinum inter & Capitolinum colles quatuor fermè stadijs protensam, qui usque ad nostram ætatem Tuscus uicus Romana lingua uocatur, quà transitur à foro in circum maximum. eam benignitatem rex repẽdit munificentia longe gratissima populo, largitus transtyberinũ agrum ademptum ex fœdere: & dijs sacrificatum est magno impendio, quas uictimas uouerant si septẽ pagos reciperent. Anno deinde post eiectos reges quinto Olympias erat nona supra sexagesimã, qua uicit in stadio Ischomachus Crotoniensis, Athenis iterum annuo principe Acestoride, Romæ consulatum gerẽtibus M. Valerio fratre Publicolæ, & P. Posthumio Tuberto. Horum consulatu aliud bellum Romanis exortum est à finitimis per occasionem latrociniorũ, progressum ad multa magna prælia: quod tamen postremo honestum habuit exitum quartis post Cõsulibus, ad quorum tempora sine intermissione bellatum est. nam quidam Sabinorum populi animaduertentes debilitatam bello Hetrusco rempublicam, & nunquam pristinam dignitatem recepturam sperantes, reuersos agrestes è castellis in sua prædia grauiter infestabant prædonũ incursionibus. propter quas iniurias Romani prius quàm arma sumerent legationem ad illos miserunt res repetituram, & postulaturam

laturam ut uim abstinerent ab agricolis. qui cū superbe respondissent, bellum eis indictum est. Prima profectio contra prædones repentina fuit: Valerius Cos. cū equitatu & leuis armaturæ lectissimis aggressus palantes magna clade affecit, ut qui nihil minus quàm pugnā expectauerant. Deinde ualido Sabinorum exercitu aduentāte ductu imperatoris peritissimi, rursum Romani exiuerunt obuiam cum omnibus copijs, quibus præerant ambo Coss. Posthumius prope urbē in montanis locis castrametatus est, ueritus ne exules interim molirentur aliquid: Valerius propius hostes ad Anienem: qui fluuius ad Tibur de alta rupe præcipitatus per cāpos deinde labitur, Sabinos à Romanis disterminans, amœnus aspectu & potu non ingratus donec Tiberim influat: trans fluuium castra Sabina erant, sita in quodam leuiter accliui nec admodum munito tumulo. ac primū metu mutuo neutri audebant transmisso milite pugnā incipere: postea non ratione consilioq́, sed per contentionem iritati cōmiserunt prælium. aquatores enim qui dam & equos potum ducentes longe in alueum prouecti sunt, fluuio nondum aucto hibernis tēpestatibus, ut uix superaret genua. ibi pauci cum paucis congressi effecerunt ut ex utrisq́ castris procurreretur in suorum auxilium: ac rursum hos alij secuti ut suos loco cedentes restituerent. ita uicissim alteri alteros repellebant à fluuio, non sine cæde ac uulneribus: crescenteq́ cōtentione, ut fieri solet in pugnis commissis temere, duces etiam cupido cepit transmittendi fluuiū. prior Cos. Romanus transmisit, & Sabinos etiamtū se armantes aggressus est prius quàm explicarent aciem. nec illi detrectauerunt pugnam, contempto hoste, quòd nec Coss. ambo, nec omnes eorū adessent copiæ: pugnaueruntq́ acriter nihil sibi reliquū facientes ad summam alacritatem & audaciam. itaq́ feruente prælio, & Romanorū dextro cornu reijciente cedentes iam aduersarios, quòd ea parte cōsul pugnam accenderet: sinistro contrà non sustinente sibi oppositos, & referēte pedem ad fluuium: consul qui alteris castris præerat, re cognita eductoq́ exercitu, ipse peditatum militari gradu ducebat, præmisso Spurio Largio superioris anni consule. qui cum equitatu effusis habenis prouectus celeriter, nemine prohibēte superato facile fluuio prætervectus dextrum cornu hostium, in transuersum equitatus Sabini latus fecit impetum: diuq́ acriter certatum est cominus inter equites neutris loco cedentibus. Interea Posthumius cum legionibus superuenit, & illatus in pedites multis in pugna cæsis fugauit reliquos: fuissentq́ internecione deletæ Sabinorum copiæ circumuentæ à Romanis equitatu præpollentibus, nisi nox interueniens partem earum non magnam, amissis tamen armis, seruasset incolumem. castra consules sine certamine in

t potesta-

potestatem suã redegerunt, deserta à præsidiarijs quàm primum suos senserunt terga uertere. his in prædã cõcessis militi, exercitus domum reductus est. ac tum primũ po. Ro. post cladem ab Hetruscis acceptam recollegit uires simul & animos, ausus ut antè imperiũ sibi asserere in finitimos: decreuitq; ut simul triumpharent ambo cõsules: Valerio etiam aream ad ædificandũ dono dedit sitam in præcipua parte palatij, sumptusq; præbuit ex ærario. huius domus, ad quã stat taurus æreus, ualuę solæ pręter morẽ omnium urbanarũ tam publicarũ quam priuatarum ædiũ, dum aperitur ianua reuoluũtur in uiam publicã. Sequens annus in magistratu habuit P. Valerium Publicolam quartùm, T. Lucretium iterum, consules. horum consulatu Sabinorum gens uniuersa de communi consilio bellum decreuit cũ Romanis gerere, quasi soluta à fœdere post exilium Tarquinij, cũ quo id ictum fuerat: quod factum est solicitãte Sexto altero filiorum Tarquinij, qui priuatis officijs precibusq; proceres uniuscuiusq; populi flectendo bellũ conflauit omnibus, pellectis etiam ad defectionẽ Fidenatibus & Camerinis, & pertractis in partes suas: pro qua opera imperator ab omnibus electus est, data facultate habẽdi delectus ex omnibus populis, quasi proximo prælio clades accepta esset ob defectũ uirium & ducis stultitiam. His ita in apparando bello occupatis fortuna quædã uolens facere paria, pro desertoribus socijs aliud insperatum Romanis auxiliũ ex ipsis hostibus desumptũ addidit. Ap. Claudius Regillũ oppidum Sabinorũ tunc habitãs, uir opulentus & nobilis, trãsfugit ad eos cũ tota cognatione, comitatus insuper multis amicorũ & clientium familijs, in quibus erant circiter milia quinq; militaris ætatis armis ferẽdis idonei. causa migrationis fuisse dicitur hæc. principes nobiliorum populorum inique ferentes eius ambitiosam potentiam, reum fecerũt obiecto proditionis crimine, quòd ad bellum Romanum parum propensus, etiam in cõcilio solus contradiceret turbandæ pacis autoribus, & suos oppidanos non sineret approbare cæterorum placita. Ille in alieno foro iudicari metuens, cum rebus suis atq; amicis adiunxit se Romano populo, tantumq; momenti hæc accessio attulit, ut omnium opinione præcipua uictoriæ causa fuerit. Quamobrem S.P.Q.R. adscripsit eum in patriciorum ordinem, concessa ad ædificandum urbis parte quantã petijt. comitatui ex publico datus ager Fidenas inter & Piculiã uiritim diuidendus: unde mox facta tribus Claudia usque ad nostram ætatem nomen id retinens. Bello utrinq; satis parato Sabini priores eductis copijs bina castra metati sunt, altera non lõge à Fidenis in campis patentibus, altera in ipsis Fidenis, ut essent oppidanis præsidio, & siquid foris tendẽtibus accideret, haberent paratũ refugiũ. Cõsules cognito Sa-

binorum

binorum aduētu ipsi quoq; cum totis iuniorum copijs profecti gemina castra opposuerunt hostibus, Valerius prope castra Sabina in aperto sita: Lucretius non longe inde in quodam tumulo, unde collegæ castra erant conspicua. Romani ut in manifestario bello cupiebant celeriter armis decernere: Sabinorum imperator metuens aperte signa conferre cum hoste potente & audace contra omnia pericula, maluit eum noctu aggredi. & comparatis omnibus rebus ad cōplendas fossas uallumq; transcendendum necessarijs, cum iam sibi pulchre instructus uideretur, post primum somnū excito copiarum suarum robore iter ad Romanorum munimenta instituit: simulq; intra Fidenas castra habentibus denunciauit, ubi suos egressos senserint, & ipsi oppidum exeant armati leuiter: dispositisq; per opportuna loca insidijs, si qui Valerio ex alteris castris succurrerent, eos à tergo inuadant cum magno clamore ac strepitu. Hoc consilium cum & centurionibus probaretur, expectabat oportunitatem temporis. interea transfuga quidam in castris Romanis consuli Sexti mentem indicat: nec multo post aderant equites adducentes captiuos Sabinos, quos lignatum egressos interceperant. hi seorsim interrogati quid paret ipsorū imperator facere, responderunt scalas & pontes fabricare, incertum in quem usum. hoc cognito Valerius legatum suum Marcum fratrem mittit in castra altera, significaturum eorum præsidi Lucretio quid hostes in animo habeant, & quomodo sit occurrendū illorum conatibus. ipse conuocatis tribunis & centurionibus exposuit quæ ex transfuga & captiuis audierat, adhortans ut fortem sibi operam præbeant, uidentes aduenisse tempus optabile sumēdi pœnas de inimicis egregie: simulq; submonitos quid opus facto sit, & data tessera, dimisit ad suos ordines. Nondum medium noctis erat, cùm Sabinorum dux excitis militibus contendebat ad castra cum exercitus robore, indicto omnibus silētio ne hostis ex armorū strepitu aduentū eorum præsentiat. ut uerò prope uallum uentum est, nec ignes uidendo, nec uoces uigilum audiendo, damnantes Romanorum stulticiam qui intra castra incustodita stertérent, multis locis complebant fossas materia, transcendebantq; prohibente nemine. inter fossam autem & uallum cohortes Romanæ latebāt in tenebris, quæ trucidabant gladijs exceptos cominus, his qui sequebantur aliquandiu non sentientibus præcedentium perniciem. oriente deinde luna proximi fossę uidentes accumulata secus eam cadauera, & ex aduerso inuadentem se ualidum globum hostium, abiectis armis terga dant: Romani uerò sublato ingenti clamore, ita ut cum altero consule compositum fuerat, unà omnes è castris procurrunt in eos. Tum Lucretius ut clamorem audiuit, præmissis equitibus qui explorent num

quæ lateant insidiæ, modico interuallo sequebatur cū lectissimis pedi tum. ita eodem tēpore & equites progressos Fidenis insidiatores uerterunt in fugam: & peditum manus eos qui castra sua repetebāt cædebat, insectabaturq; semiermes & fugientes nullo ordine. in his nocturnis pugnis perierunt Sabinorum atq; sociorū circiter XIII. milia, capta quatuor milia & ducenti insuper. castra quoq; eadem luce capta. Fidenæ uerò post paucorum dierum oppugnationē, quà ut minime expugnabiles minime custodiebātur, ea parte captæ sunt, nec tamen in prædam cessere corpora, nec urbs ipsa est diruta, & pauci occisi postquam in potestatem redacta est. Satis pœnæ uisum est consulibus ciuitatis gentilis peccatum mulctari bonorum direptione mancipiorūq;, & amissis in pugna ciuibus: ad cauendā porro captorum rebellationē, sufficere ex more Romano autorum defectionis supplicium. itaq; conuocatis in forum Fidenatibus, multis uerbis inuecti in eorū amentiam, dignos esse qui omnes internecione deleātur unà cum pueris, ut qui nec pro beneficijs gratiam habeant, nec corrigātur castigationibus, uirgis cæsos nobiliores in conspectu omnium securi percusserunt. reliquos permiserunt habitare ut antea, nisi quòd senatus certum habitatorum numerū illuc misit præsidio, & partem agri ademptam diuisit præsidiarijs. his gestis milites de hostico reducti, Coss. ex S.C. triumphauerunt. hæc sunt huius consulatus memorabilia. Coss. deinde P. Posthumius Tubertus iterum. Agrippa Menenius Lanatus. quo anno Sabini instaurato prius quàm Romani sentirent maiorem quàm antè exercitu, peruaserunt agrum eorum usq; ad urbis mœnia. magna tum cædes edita, non agrestium modo quos ex improuiso malū id occupauit priusquam in proxima castella refugerēt, sed urbanorum etiam. Nam Posthumius alter consulū non ferendam ducens hanc iniuriam, cum repentinis copijs hosti occurrit alacrius quàm prudentius. quorum cateruas Sabini uidentes in se cōtemptim ferri nullo ordine, quo magis eum contemptum augerent, simulata fuga retro abibant celeriter, donec uenirent ad syluam magnam, ubi reliquus ipsorum exercitus subsederat. deinde conuersi inuadunt persecutores suos, simulq; magno clamore sublato è sylua in eos prorūpunt alij. qui cum in homines perturbatos & ex cursu anhelos inciderent ipsi instructi egregie, prostratis quotquot auderent congredi, reliquos in fugam uersos intercepto in urbem refugio concluserunt in quodam inculto montis dorso & aspero: et quia nox superuenit dispositis excubijs seruabāt uias, ne clam aufugerent. qua clade renunciata in urbem magna trepidatio fuit discurrentiū in mœnia, omnibus timentibus ne hostis elatus uictoria nocte urbem inuaderet; miserebatúq; cæsorum simul & superstitum, qui

&

& ipsi subsistere nō possent propter uictus inopiam, ni succurreretur celeriter. illa igitur nocte deiectis animis peruigilatum est. postero die consulum alter Menenius omnes iuniores armatos & pulchre instructos duxit ad obsidionem montis soluendam. quos Sabini aduentantes non expectauerunt, sed cōfestim abduxerunt à monte copias praesenti felicitate cōtenti: nec diu pòst morati receperūt se gloriose in sua, ditati magna praeda ex direptis iumentis & mancipijs rebusque domesticis hostium. At Romani aegre ferentes cladem & causam eius referentes in Posthumium, decreuerunt totis uiribus expeditionem in agrum Sabinum facere, non solum ad abolendam acceptam ignominiam, uerum etiam superbae hostiū legationis indignitate recenti offensi. nam quasi ui coacturi ni mallent imperata facere, iubebant ut reciperent Tarquinios & imperio sibi cederent, legesque ac constitutionē reipublicae tanquam à uictoribus acciperent. Respōsum est legatis, irent & haec Romanorum iussa domum referrent: Sabinos armis depositis oppida sua populo Romano dedere, & imperium eius ut antè agnoscere, ac tum demum uenire ad petendam iniuriarum damnorumque superioribus expeditionibus datorum ueniam, si uelint pacem consequi & amicitiam. quae iussa ni fecerint, expectandum eis domi bellum primo quoque tempore. Talia sibijnuicem imperantes cū iam satis ad bellum instructi uiderentur eduxerunt copias: Sabini delectu iuuentutis bene armis ornatae oppidatim habito: Romani contracto quicquid erat uirium uel in urbe uel in castellorum praesidijs, rati eos qui militarem aetatem excessissent cum seruitiorum turba sufficere ad tutelam urbis & arcium. castra collata sunt ad Heretū Sabinum oppidum propinquum, modico interuallo à se inuicem distantia. ut uero ex propinquo utrique cognouerūt res hostium, tam ex castrorum spatio quàm ex relatione captiuorum, Sabinis audacia creuit ex contemptu paucitatis hostium, Romanis cōtrà multitudo aduersariorum incussit formidinem. Receperunt tamen animos & spei nōnihil ex quibusdam prodigijs, sed maxime ex hoc ultimo, quod praecessit diem praelij. Ex pilis defixis ante tentoria: tela sunt haec Romanorum quae primo congressu eiaculantur, oblonga hastilia crassamento quod manū compleat, tripedaneis ferreis utrinque praefixa uericulis, unà cum ferro longitudine paria mediocribus iaculis: ex his inquam pilis circa summa uericula emicantes flammae uisae sunt totis castris splendorem non aliter quàm faculae ad multā noctem reddere. hoc ostento interpretes, coniectura facili cuiuis, aiebant numen significare breui affuturā illustrem uictoriam: quandoquidem igni cedunt omnia, & nihil est quod non absumatur eius ui. Is postquam ex ipsorum telis effulsisse uisus est, ala-

cres è castris progressi, collatis signis cõflixerunt cũ longe maioribus Sabinorum copijs, freti audacia, militariũq; laborum assuetudine durati ad contemnendũ quantumlibet periculũ. Ac primùm Posthumius in sinistro cornu abolendæ ignominię cupidus dextrũ hostium cornu impulit, nullo uitæ respectu dum modo uinceret, uelut insanus certusq; mori conijciens se in hostes medios. quo factũ est ut qui cũ Menenio alterum cornu tenebant, laborantes iam pedemq; referentes, ex uisa Posthumianorũ uictoria receptis animis impressionẽ in aduersos facerent. ita utroq; Sabinorũ cornu cedente fuga fit omniũ. neq; enim media acies utroq; latere nudata subsistere potuit, sed et ipsa equitibus Romanis incurrẽtibus loco suo tandẽ submota est. tũ uerò effuse fugientibus omnibus Romani tergo hærentes & simul irruẽtes binis castris potiti sunt. ne autem internecio secuta sit hostium nox interuẽtu suo uetuit, & locorum peritia fauẽs Sabinis in agro suo per nota diuerticula fugientibus. Sequenti die consules crematis suorũ cadaueribus, collectisq; spolijs, inter quæ fuerũt & uiuorum scuta abiecta à fugientibus, captiuis quoq; multis potiti sunt & pecunijs rebusq; alijs, præter eas quæ in prædam cesserunt militibus. è manubijs tantum pecuniæ confectum est, quantum insumptum fuerat armando militi. atque ita uictores læti domum reuersi sunt. Senatus decreuit utrunq; consulem cum pompa urbem inuehi, sed honoratiore & triumphali Menenium sedẽtem in sella curuli regia: Posthumium minore, et humiliore, quam deprauato uocabulo nominãt ouationẽ quasi εὐασμόν. Sic enim primùm integra uoce dicebatur ut conijcio, atq; etiam scriptum reperio in multis Romanis historijs: quod genus tũc primum à senatu inuentum Licinius prodidit. differt autem ab altero, quòd in ouatione dux non curru sed pedibus in urbem præcedit pompam militum. deinde pro intertexta auro trabea induitur toga prætexta, qui quotidianus cultus est prætorum atq; consulum. nec sceptrum gestat ut triumphantes, sed tantum lauream, in cæteris nullo discrimine. ne autem honore Menenio æquaretur, quamuis in pugna præcipuam nauarit operam, in causa fuit clades paulo ante accepta cũ ignominia, quãdo multis desideratis parũ abfuit quin ipse in fuga ueniret in potestatẽ hostium. His cõsulibus P. Valerius Publicola morbo perijt, uir suo seculo præstantissimus Romanorũ habitus in omni uirtutũ genere: de cuius egregijs omniq; memoria dignis facinoribus non opus habeo dicere, quãdo in huius libri principio pleraq; dicta sunt. una tantũ restat eius laus admiratu dignissima: siquidẽ censeo decere historicos non solum res bello gestas illustrium uirorum mãdare posteritatis memoriæ, aut siquid in pace consilio profuerũt reipublicæ, uerum etiam eorum uitæ

rationem, si temperãtes, modesti, patrijq́ moris obseruantes fuere, ostendere. Ergo tantus ille uir qui cũ tribus alijs praecipuis patricijs reges expulit, eorũq́ bona concessit populo, quater cõsul & uictor duobus bellis maximis, utroq́ triumphũ meritus, primo de Hetruscis, de Sabinis iterũ, cum tot habuisset parãdæ pecuniæ occasiones iustas & honestas omniũ iudicio, non est captus à domitrice omniũ atq́ corruptrice auaricia: sed cõtentus paruo patrimonio, temperantẽ, frugalem, nullisq́ obnoxiam cupiditatibus uitam exegit, & in tam exigua re familiari liberos educauit dignos tali genere: satisq́ declarauit omnibus diuitem esse non qui possideat plurima, sed qui paucissimis opus habeat. cuius eximiæ perpetuæq́ frugalitatis certissimã fidem facit inopia quæ post eius obitum apparuit: quãdo ne tantum quidẽ reliquit, quantum talis uiri funeri & sepulturæ sufficeret, à cognatis misere uelut unus è uulgo extra urbẽ ustulandus humãdusq́ nisi senatus re cognita miseratus eius egestatem, decreuisset in sepulturam impensas ex ærario, locumq́ rogo & sepulchro intra urbem prope forũ, qui honor huic soli ex illustribus uiris ad hãc diem contigit. id quasi sacrariũ gentis patet ad sepulturã eius posteris, res omnibus opibus & regnis potior, siquis honestate felicitatẽ metiatur non uoluptatibus. Ita Valerius Publicola qui nihil præter necessariũ uictũ possidere uoluit, nõ aliter q̃ aliquis opulentus rex, magnifice à populo funeratus est: matronæ quoq́ uniuersæ ex cõposito eũ sicut prius Iunium Brutũ, deposito auro & purpura per integrũ annum luxerũt, non aliter q̃ in luctu domestico. Sequẽti anno cõsules facti sunt Sp. Cassius Vecelinus, Opiter Virginius Tricostus, quorũ consulatu Spurio duce cum Sabinis debellatum est, commisso ad Cures magno prælio, in quo cæsa sunt hostium decem milia trecentiq́ insuper, capta circiter quatuor milia. Hac ultima clade perculsi Sabini legatos miserunt ad consulem, acturos de amicitia. qui relegati ad senatum ab eo, postquam in urbem uenerunt, multis precibus ægre pristinam pacem impetrauerunt, frumento dato exercitui quantum postulauit Cassius, mulctati etiam in singula capita certo argenti pondere, & ademptis agri culti mille iugeribus. Sp. Cassius triumphans redijt. alter consul Virginius contra Camerinos, qui defecerant à societate, duxit dimidiam partem exercitus: & nemine sciente quonam iter faceret, noctu emensus est uiam, ut imparatos offenderet, quod & factum est. prius enim quàm sentiretur iam ad mœnia erat diluculo, & nondum castris munitis, arietes scalas'que muris admouebat, modis omnibus oppugnans oppidum. Camerinis autem repentino eius aduentu attonitis, & alijs portas consuli aperiendas censentibus, alijs omni ui repugnandum hostes'que

arcendos, dum illi tumultuantes contendunt inter se, excisis portis & muris quà humiliores erant superatis oppidum ui captum est. ea die sequentiq; res oppidanorum in prædam cōcessæ militi. tertia uero captiuis in unum locū adduci iussis autores defectionis consul ad unum interfecit. reliquos sub hasta uendidit, oppidum ipsum diruit. Septuagesima deinde Olympiade, qua in stadio uicit Nicæas Opuntinus è Locris, Myro Athenarum principe, consulatum inierunt, Posthumius Cominius, T. Largius. hoc anno Latini populi à societate Romanorum desciuerunt, Octauio Mamilio Tarquinij genero uniuscuiusque oppidi proceres, partim pollicitationibus partim precibus impellente ad ferendam opem Romanis exulibus in patriam redire conantibus: indictumq; concilium ad Ferentinum, quò soli Romani præter morem non uocati, ut bellum decerneretur ducesq; crearentur, & consultaretur de apparatu cætero. Forte fortuna tunc M. Valerius uir consularis legatus populi Ro. obibat finitimos populos rogans ne studerent nouitatibus. iam enim latrocinia quædam exercebantur, submissis à potentioribus qui infestarent agrestes conterminos. is ubi cognouit decernendi belli causa conuentum celebrari, adijt consessum procerum: acceptaq; dicendi copia, missum se ait legatum ad eos populos unde latrones excurrerent, postulatū ut sontes perquisitos dedant sibi ad supplicium iuxta leges fœderis quibus in amicitiā recepti sint: utq; in posterum caueant à talibus iniurijs, quæ dirimere ualeant contractam iure cognatiōis amicitiam. Cumq; uideret omnes populos propter bellum Romanum conuenisse, quod præter alias coniecturas maxime inde colligebat, quia soli Romani ad eum cōuentum uocati non essent, cum diserte ascriptum esset conditionibus, communibus concilijs omnes Latini generis ciuitates interesse debere euocatas à præsidibus: aiebat se demirari quanam re offensi, aut quo populi Ro. crimine proceres concilij solam eam ciuitatē non assumpsissent, quæ debuisset prima omnium adesse, & prima rogari sententiam, ut quæ gentis principatum Latinis ultro deferentibus pro multis magnis beneficijs accepisset. Tum Aricini impetrata dicēdi uenia Romanos accusabant, bellum Hetruscū contra se neglecto cognationis iure induxisse, & quantū in ipsis fuerit, omnium Latinorū libertatem Hetruscis prodidisse. Rex quoq; Tarquinius renouans cum populis omnibus icta societatis & amicitiæ fœdera, postulabat ut seruato iureiurando se in regnum reducerent. Camerinorum item & Fidenatium exules, hi captam patriam suumq; exiliū, illi ciuibus sub hasta uenditis dirutā querentes, ad bellū hortabantur. Postremus omniū Tarquinij gener Mamilius, cuius præcipua tū apud Latinos erat autoritas, assurgēs longa

concione

concione inuectus est in po.Ro. Verũ ad omnia obiecta respondente Valerio,q̃ uideretur eius causa iustior,illa die per criminationes defensionesq́; absumpta,finis cõsultationi nõ est impositus. Sequenti uero nõ amplius introductis Romanis legatis,audito tantũ Tarquinio Malilioq́; & Aricinis cæterisq́; qui uellent accusare po.Ro.decreuerunt uiolata esse ab eo fœdera:respõsumq́; est Valerio,iura cognatiõis uiolata esse illorum iniurijs:& deliberaturos se per ociũ quomodo eas ulcisci oporteat. Interea dũ hæc aguntur,coniuratũ est à non paucis seruis de occupanda arce,& urbe incendenda locis aliquot. quod consilium ubi ex conscijs didicere consules,confestim portis clausis omnia munitiora loca insessa sunt ab equitibus.sontes partim in priuatis ædibus,partim in foro correpti,omnes ad unum in cruces acti sunt. Consulibus deinde Ser. Sulpicio Camerino, Manio Tullio Lõgo aliquot Fidenates acceptis à Tarquinio militibus,arceq́; occupata,& aduersæ factionis ciuibus partim cæsis partim expulsis,effecerunt ut ciuitas ea deficeret à Ro.po.cumq́; legati Romani eò uenissent, ægre temperatum est ab eis interuentu seniorũ:inauditiq́; oppido eiecti sunt. His cognitis senatus nolebat Latinos bello lacessere,quòd intelligeret nõ toti genti placere decretũ concilij, plebibus tergiuersantibus, & maiore ex parte permanendũ in fœdere censentibus.cęterũ contra Fidenates missus Manius cum ualido exercitu,primo agrum eorũ impune uastauit prohibẽte nemine:deinde castrametatus prope mœnia, interclusit aditum cõmeatibus armisq́; & alijs auxilijs. Fidenates obsessi opem à Latinis implorabant,ut sibi quã celerrime succurrerẽt. Tum optimates in conuentu gentis publico rursum auditis Tarquinijs & obsessorum oratoribus,rogabãt sententias de bello gerẽdo,incipientes à natu maximis.cũq́; diu disceptaretur,& primùm an bellũ decernendũ, turbulentiores è cõsessoribus aiebant reducendũ regem & succurrẽdum Fidenatibus,hoc agentes ut ipsi duces præficerent & res magnas gererẽt:præcipue qui patriarũ suarum affectabãt tyrannidẽ,persuasum habentes non defore sibi Tarquiniorũ operam, si restituti essent in imperiũ. Diuites cõtra & æqui amantes censebant manendũ in fœdere,nec arma temere sumenda, atq́; horum autoritas plurimum ualebat apud uulgarem multitudinem. tandem nouarũ rerum studiosi à pacis suasoribus repulsi,hoc tamen obtinuerũt ut legati Romã mitterentur,qui rogarent simulq́; consulerent,ut Tarquinij cæteriq́; exules reciperentur in urbem conditionibus impunitatis & præteritorum obliuionis: quas ubi iureiurando confirmassent, administrarent ut antea rempublicam, & Fidenarum obsidionem soluerent:alioqui se non passuros ut amici cognatiq́; sui carcant patria. quod si neutrum uellent facere,

tum

tum demum de bello consultaretur. Non ignorabant enim neutrum facturos, & belli honestos prætextus quærebant, simul sperantes posse interim aduersarios suos deliniri officijs atq; beneficijs. His decretis, datoq; anno integro ad deliberandum Romanis, sibi uero ad bellum apparãdum, & legatis ex arbitrio Tarquinij designatis, dimissum est cõcilium. Reuersis ad suos Latinorũ præsidibus, Mamilius & Tarquinius uidentes multitudinem pronam ad pacem & seruanda foedera, spem ut dubiam nolebãt collocare in exteris: mutataq; sententia conabantur ciuile & inexpectatum bellum in urbe conciere, iritatis contra diuites pauperibus. iam enim magna pars plebis, præsertim egeni & oppressi fœnore, iniquo animo præsentẽ ciuitatis statum ferebant. impotenter enim se gerebant fœneratores, & in neruum abducebant obæratorum corpora, quibus non aliter utebantur quàm empticijs. His cognitis Tarquinius misit ad urbem in Latinorum legatorũ comitatu quosdam deferentes secum aurum, de quibus non facilis esset suspicio. hi collocuti cum egenorum audacissimis, largiendo nõnihil, sed plura pollicendo post regum reditum, ualde multos ciues corruperunt: coniuratumq; est contra optimatum administrationem non solum ab ingenuis inopibus, sed etiam à seruis nequam spe libertatis inductis: qui propter conseruos supplicio traditos anno proximo male affecti erga dominos, & ipsi uicissim suspecti quasi per occasionem ausuri similia, facile ad societatem pellecti sunt. coniuratorum consilium fuit tale. Capita coniurationis obseruata nocte per lunæ silentium obscura, arces & loca urbis munitiora occupare: seruos uero quàm primum hæc occupata clamore ex composito edito senserint, necare oppressos somno dominos. quo facto direptisq; diuitum ædibus, portas tyrannis aperire. Sed affuit urbi, quæ cum sæpe aliàs eam periculis eripuit, tum hodie quoq; incolumem tuetur, diuina prouidentia, detectis insidijs apud alterum consulum Sulpicium indicio duorum fratrum Tarquiniorum Marci & Publij Laurentinorũ, diuina quadam ui expresso, cum essent coniuratorum præcipui. In somnis enim obuersabantur eis horribiles quædam species, intentãtes pœnas atroces nisi cœpto desisterent: uidebanturq; sibi exagitari à quibusdam furijs & uerberari, oculos etiam effodi sibi tractatis miserum in modum, ita ut horrore ac tremore excitarentur, ac ne somnum quidem præ huiusmodi terriculamentis possent capere. hi primum auerruncatorijs quibusdam & piacularibus sacris conabantur infestantes se dæmonas auertere: cumq; nihil proficerent, uates consulebant, cælantes arcanum propositum, & hoc tantum scitantes, adesset ne tempus perficiendi quæ cuperent. uate uerò respondente malam eos uiam insistere, ipsis

pernicio

perniciosam ni mutarent consilium, perituris modo fœdissimo: ueriti ne præuenirentur ab alijs, prodiderūt secretum ei consuli qui tum in urbe aderat. qui laudatis horum dictis, multaq́ pollicitus si & facta præstarent similia, apud se domi eos retinuit. Latinorum uero legatis, quibus hactenus responsum dare distulerat, in curiam introductis ita ex senatus sententia respondit. Amici nostri & cognati renunciate Latinis, Populū Ro. neq́ prius in Tarquiniensium gratiam concessisse tyrannis reditum, neq́ post ab omnibus Hetruscis eadem postulantibus, & Porsenæ ductu grauissimum bellum inferētibus flecti potuisse: maluisseq́ post uastatos in conspectu suo agros uillasq́ incensas obsidionem ferre, quàm imperata quæ non placerent facere. Vos quoq́ Latini miramur cum hæc sciatis nihilo minus tyrannos recipere, & ut Fidenarum obsidionē solui iubeatis huc uenire, minariq́ bellū nisi pareamus. Desinite frigidas istas & incredibiles inimicitiæ causas prætexere: si hæc pluris quàm cognationem facientes bellum cogitatis, quid cunctamini? Cum hoc responso legatis dimissis & extra urbem deductis, tum demum exponit senatui de occulta coniuratione quæ ex indicibus didicerat: acceptaq́ ab eo plenaria potestate inquirēdi consiliorum socios & inuētos plectendi, non arrogantem & tyrannicam uiam ingressus est, sicut alius quispiam in talem necessitatē deductus fecisset: sed rationabilem & tutam est secutus, cōuenientemq́ præsenti formæ reip. neq́ enim domi correptos et ab uxoribus ac liberis parentibusq́ abstractos ciues ad suppliciū duci uoluit, cogitans q́ miserabile esset unūquenq́ necessarijs suis affectibus ultimū uale dicere, ueritusq́ ne per desperationē ad arma recurrere inciperēt, et ad ciuilem sanguinē iniuste profundendū se cogerēt. neq́ iudicijs rem cōmittendam duxit, cōsiderans omnes inficiaturos: nec adfore iudicibus argumenta de quibus nō possit ambigi, præter indicium, cui credendo capitis damnare ciues noxios opus sit. Sed nouū quendam modū inuenit quo rerū nouarū studiosos deciperet, quo primū ipsi coniurationis duces nemine cogēte in unū locum contraherentur, deinde indubijs argumētis cōuincerentur, ut nullam sibi defensionē reliquam facerent: destinato ad id loco nō solitario ubi paucis deprehēderentur testibus, sed in foro, ubi in omniū cōspectu detecti paterētur quicquid meriti, absq́ ullo tumultu aut cōmotione aliorū, quales fieri solent quoties de nouitatū affectatoribus suppliciū sumitur, præsertim periculosis temporibus. Hic alius fortasse satis putasset rei summā dicere, comprehensos à consule cōiurationis conscios, affectosq́ supplicio, credens non esse opus narratione uerbosiore. ego uero etiā modum comprehendendi existimaui nō prætereundum silentio, reputans ex lectione

historia-

historiarum aliquam utilitatē captantibus non sufficere si cognoscant solos rerum exitus: requiri etiam narrationem causarum unde quidq; prouenerit, & modum quo peractum sit, mentemq; eorum qui negocium aggressi. tum quātum fortuna uel fauerit uel aduersata sit, ut narrationem affectētur per singulas rerum circumstantias: rem publicam uero tractantibus necessariam esse cognitionem talium, ut in similibus casibus exempla in promptu habeant. Modus autem cōprehendendi excogitatus à consule fuit talis. delectis è senatorum numero qui ætate & uiribus ualerēt maxime, iussit eos quàm primum signum à se datum acceperint, cum fidissimis amicorum & cognatorū occupare munita urbis loca domicilijs suis proxima. equites quoq; præmonuit ut in foro circa ædes opportunissimas præsto essent cum gladijs iussa facturi. & ne dum sontes comprehenduntur, familiares eorum alijue auderent aliquid, néue rebus turbatis cædes inter ciues patrarentur: per literas obsidenti Fidenas collegæ significauit, ut initio noctis è castris ad urbem profectus cum meliore parte exercitus subsideret in montano loco mœnibus proximo. His ita præparatis indices iussit coniurationis ducibus edicere, ut circa medium noctis in forum uenirēt cum sociorum fidissimis, eo loco accepturi ordinē rei gerendæ simulq; tesseram, & audituri quid opus facto sit. Factum est ita: & postquā socij cum suis omnibus in forum confluxere, signo illis ignoto moniti armati confestim arces & loca urbis editiora occupāt in defensionem patriæ: & circa forum erant equitum custodiæ, nequis inde posset elabi: eodemq; tempore alter consul Manius à Fidenis aduentabat cum copijs. quamprimum autem illuxit consules cum armatis pro tribunali aderant: dimissisq; per omnes uias præconibus qui ad concionem uocarent populum, collecta mox uniuersa urbana multitudine, exposuerunt ei coniurationem de reducendo tyranno initam, & indices statuerunt iuxta se. deinde facta potestate dicēdi si quis fidem indicum in dubium uellet adducere, nemine ad inficiationē refugiente, digressi è comitio in curiam, in senatu rogabant sententias: factoq; senatusconsulto reuersi ad concionem id recitauerunt. fuit autem huiusmodi. Tarquinijs indicibus datū ius ciuitatis & in singulos dena drachmarum milia, & agri ex publico uicena iugera: socios autem cōiurationis comprehendi placere, si idem uideatur populo. cumq; collecta multitudo probaret senatus decretum, iussis primum è foro secedere qui ad concionem conuenerant: imperatū est ministris ut coniuratos gladijs conficerent: qui cum eos quo loco seorsum inclusi erāt corona cinxissent, omnes ad unum contrucidauerunt. quo facto Coss. contra neminem amplius admiserunt indicium, sed omnes qui præsentem pœnam effugissent

fugissent

fugissent una sententia absoluerunt à crimine, ne qua in urbe tumultus materia resideret. atq; ita in cōiuratos animaduersum est. senatusconsultum deinde factum ut lustraretur ciuitas, quòd populus necessitate coactus esset ciuilis cædis autor fieri: quasi nefas esset sacris interesse et participare uictimis, nisi exemptos piaculo solennibus lustrationibus: quibus legitime peractis ritu patrio, tum demum dijs gratias agētes sacris operati sunt, ludiq; decreti in triduum. qui cum celebrarentur Manio Tullio Cos. è sacro curru in ipso circo prolapso, tertioq; post pompam die defuncto, reliquū anni spatium, quia perparuū fuit, Sulpicius solus magistratum obtinuit. Sequenti anno consules facti, P. Veturius, P. Ebutius Helua. Horum Ebutio res urbanę commissæ, quòd diligenti opus habere uiderētur cūstodia, nequis alius nouus tumultus exoriretur à pauperibus. Veturius cum dimidio copiarū Fidenatem agrum uastauit arcente nemine, & obsessum oppidum assiduis tentabat oppugnationibus: cumq; expugnare non posset, uallo ac fossa circūquaq; cinxit, fame ad deditionem coacturus. Iamq; magna difficultate laborātibus commodum uenit Latinorū auxilium, unà cum armis frumētoq; & alijs rebus bello necessarijs submissum à Sex. Tarquinio: quo freti ausi sunt in aperto castra metari non mediocribus aucti copijs. tum Romani omissa circumuallatione ut superuacanea parabant se ad prælium. pugnatum est prope muros aliquandiu neutrò inclinante uictoria. uicit postremo Romanorū duricia multis laboribus exercita, Fidenatibus coactis terga uertere. cædes tamen non magna fuit ob propinquum refugium, cum insequētes telis peterentur è mœnibus. quo facto auxiliarij diuersi abierunt oppidanis nihil adiutis: & obsessi denuo laborabāt inopia exclusi cōmeatibus. Eodem tempore Sex. Tarquinius duxit Latinorū exercitū ad Signiam Romanorum coloniam, sperans se primo impetu oppressurum præsidiarios. sed repulsus strenuè à propugnatoribus, multū ibi frustra contriuit temporis. coactusq; est infecta re discedere, submisso nouo præsidio cū commeatu cura consulum, & obsidione exemptū oppidum. Sequenti anno cōsules creati T. Largius Flauus, Q. Clœlius Siculus. Clœlius domi remp. curare à senatu iussus est cū dimidio exercitus retento ad cauēdas nouas res, uir mitis & populari ingenio. Largius ad oppugnādos Fidenates instructum duxit exercitum. quos diuturnitate belli rerumq; omnium uictui necessariarū inopia fessos, infestabat insuper fodiendis subter mœnia cuniculis excitandisq; aggeribus, machinas etiam admouēs & noctesq; diesq; oppugnationē continuans, quòd sperarct breui se potiturum oppido. nam Latinorum populi quibus maxime freti Fidenates bellum tolerabāt, eos seruare non poterāt. nullus

enim per se ualebat obsidionem soluere:in cõmune uerò nondum contraxerant copias,sed aliquoties per legatos appellati proceres semper idem respõsum dabant,auxilia breui affore.res autẽ non respondebat pollicitis,sed uerbis tantum fouebatur spes.nec tamen prorsus de Latinorũ ope desperatũ est à Fidenatibus,obstinata spe omnia mala perferentibus,quamuis super alia fames dira premeret, multosq; mortales conficeret.tandẽ prægrauati calamitatibus,legatione ad consulem missa inducias petebant ad certum dierum numerũ, deliberaturi interim de pacis legibus.reuera tamẽ nõ consultationis causa quærebatur mora,sed cõparandi auxilij,sicut cõpertum est ex recẽtibus trãsfugis. proxima enim nocte nobilissimos ciuiũ & gratiosissimos apud Latinorum populos,ad totam gentem supplicatũ legauerant. Quo cognito Largius petẽtibus inducias respõdit,deponẽda esse arma portasq; aperiendas,atq; tum demum impetraturos colloquiũ:alioqui nec pacem nec inducias,nec aliud quicquam humanũ moderatúmue sperandum eis à Ro.po.Cæterum legatos ad Latinum nomen missos accurate obseruabat ne redirent intra mœnia, interclusis omnibus uijs ad oppidum ferentibus.quo factum est ut obsessi desperatis externis auxilijs,coacti sint ueniam ab hoste precibus petere: decretúq; pro concione ferre conditiones quascunq; consul uictor dederit. Et adeò ciuiles erant mores ducum eius seculi,abhorrentesq; ab omni arrogantia tyrannica,quam ætatis nostræ duces pauci euadere potuerũt elati potestatis magnitudine: ut deditione potitus oppido nihil egerit de sua sententia:sed ademptis armis,& relicto in arce præsidio ipse Romam abijt: coactóque senatu dispiciendum patribus proposuit quomodo tractandi sint dediti. Qui læti tantum honoris à consule sibi habitum, pronunciauerunt nobilissimos Fidenatium à quibus defectionis initium ortum fuerat,quoscunq; consul pœna dignos iudicauerit,uirgis prius cæsos plectẽdos capite. de cæteris in ipsius potestate reliquerũt quidnam uellet statuere. Ille totius negocij factus arbiter,paucos aliquot Fidenatium accusatos ab aduersæ factionis ciuibus in omnium conspectu supplicio affecit,bonis eorum addictis ærario, reliquos omnes permisit frui bonis suis et patria.agri dimidium ademptum,quem diuisit relictis in arce Romanis militibus præsidiarijs.his rebus gestis domum reduxit exercitum.cæterum Latinos populos audita Fidenarum deditio terruit:passimq; male audiebant administratores rerũpublicarũ, quasi prodidissent socios:coactisq; rursum apud Ferentinum concilij præsidibus,belli suasores in pacis studiosos multis uerbis inuecti, præcipue Tarquinius & gener eius Mamilius, Aricinorumq; proceres,effecerunt suis concionibus ut omnes Latini nominis popu

li

li commune bellum contra po.Ro.susciperent.& ne quis populus societatem proderet,neúe sine cõmuni cõsensu pacem priuatim faceret, iureiurãdo inter sese deuincti sunt, additis diris execrationibus in eos qui à fœdere discederent,decretoq; ut pro hostibus haberentur à reliquis omnibus.In hoc fœdus nomina dederunt,Ardeatæ,Aricini,Bouillani,Bubetani,Corani, Cornetani, Gabini, Laurentini, Lanuuini, Lauiniẽses,Labicani,Nomẽtani,Norbani,Prænestini,Pedani, Querquetulani,Satricani,Scaptenses,Setini,Tellini,Tiburtini,Tusculani, Trebiani, Veliterni.Ex his omnibus populis delectu iuniorum habito tantum copiarũ contractũ,quãtum Octauio Mamilio,& Sex.Tarquinio satis uisum est,penes quos erat imperium. Et ut honestam belli causam habere uiderentur, legatos Romam miserunt nobilissimos uiros ex uno quoque populo. Qui introducti in curiam aiebant populum Romanum accusari à populo Aricino non solum iter tutum præbuisse Hetruscis bellum inferentibus Ariciæ,uerũ etiam adiuuisse eos rebus ad id necessarijs:deinde eos qui ex prælio effugissent excepisse inermes & saucios omnes seruasseq;,cum non ignorarent eos cõmune bellum intulisse uniuerso Latino nomini, si Aricia potiti fuissent, facile occupaturos cætera. Si igitur uelint iure cum Aricinis experiri in communi Latinorum iudicio, & stare illorum placitis, bello opus non fore.quod si solita superbia nihil iustum æquúmue cognatis concedant,minabantur gentem Latinorum cum eis bellum gesturam totis uiribus. Senatus nolens eosdem habere & accusatores & iudices, ueritus'q; ne illi hoc obtento grauiora imperarẽt postea,maluit bellum accipere:& securus quantum ad fortitudinem reiq; militaris peritiam attinet,nonnihil timebat tam numerosam hostium multitudinem: dimissisq; legatis circum finitimos populos ambiebat eorũ societatem atque amicitiam,Latinis ubiq; obnitentibus, & multa crimina in populum Romanum congerentibus.Hernici nihil sani responderunt in suo concilio,parti utrique suspecti.aiebant enim neutris se in præsens missuros auxilia, deliberaturos prius per ocium utrorum postulatio sit iustior,& ad eam deliberationẽ opus sibi anno integro.Rutuli Latinis auxilium diserte polliciti, Romanis tamen offerebant suam operam in impetrandis æquioribus conditionibus,si bello pacem anteponerent. Volsci demirari se dicebant Romanorum impudentiam, qui & aliarum offensarum sibi conscij, & nouissime ablatæ agri partis optimæ,nihilo minus audeãt ab inimicis auxilia petere.irent & agrum prius restituerent, ac tum demum ab amicis quod æquum est peterent.Hetrusci utrosque frustrabantur,cum Romanis dicentes recens fœdus sibi intercedere, cum Tarquinijs cognationem & amicitiam.

Talibus responsis acceptis Romani non abiecerunt animos, licet magno bello instante nulla spes auxilij se ostenderet: sed freti solis domesticis uiribus multo audaciores reddebantur contra pericula, quasi necessario fortes uiri futuri in certaminibus: & si res prospere successerint propria uirtute paraturi uictoriam, nemini communicata gloria. cæterum in apparando bello & militum delectibus difficultatis fuit nonnihil, non omnibus pari alacritate dantibus nomina. nam egeni, præsertim ære alieno pressi, quorum ingens erat numerus, citati non parebant, nihil sibi cum patricijs esse dictitantes, nisi senatusconsulto remitterentur debita. immo non deerant qui deserturos se urbem dicerent: seq; inuicem hortabãtur ad non immorandũ in urbe in qua nullius bonæ rei sint participes. hos aliquandiu patricij solari conabantur & ad meliorẽ mentem traducere: sed cùm hac ratione nihilo modestiores eos redderent, in senatu cõsultatum est quonam honesto modo ciuitati tranquillitas posset contingere. Patrũ aliquot mediocris census & æquioris ingenij suadebant remittenda inopibus debita, redimendamq; paruo dispẽdio beneuolentiam ciuium, magnopere utilem tam priuatim quàm publice. huius sententiæ princeps erat M. Valerius Marci filius, fratris P. Valerij Publicolæ eius qui unus fuerat è Tyrannorum expulsoribus. is docebat, quorum paria essent commoda, eos solere in certaminibus parem exhibere operam: cæterum eis ad quos inde nihil fructus redeat, nũquam innasci generosos spiritus. addebat iritatos esse omnes inopes, obambulantesq; per forum dictitare: quid nobis proderit uicisse foris hostẽ, si domi fœneratoribus licet nos ob æs alienum in neruũ abducere? & asserto urbi imperio, ipsi ne corporum quidem libertatem retinebimus? nec id solum periculum ostendebat, si plebs infensa fieret senatui, ne deserat rempublicam iniquis temporibus, quod omnibus metuendum sit studiosis salutis publicæ: sed aliud etiam hoc grauius, ne tyrannorũ blandimentis decepta cum illis arma contra patricios consociet, ac mox Tarquinium in regnum restituat. hactenus intra uerba & minas eam constitisse, nec prorupisse ad opera: id uero cauendum in posterum, & demerendam hac ope plebeculam, non nouo exemplo nec omnino indecoro. multos enim se posse ostendere qui grauiora etiam pertulerint, cum non daretur aliud remediũ. Necessitati enim semper homines cedere, & securitatis rationem priorem quàm decori habendam. Enumeratis deinde multis multorum populorum exemplis, postremum adduxit Atheniensiũ ciuitatis omnium confessione sapientissimæ: quæ non ante multas ætates, sed patrũ memoria, egenis remissionẽ debitorum suasu Solonis decreuerit: quod factũ reprehensum à nemine, nec autorẽ consilij uocatũ rei

alienæ

alienæ interuersorē aut maleficum, sed tam inuentoris sapiētiam probari omniū testimonio, q̄ executricis prudentiam. Romanis uerò qui non de paruis quibusdam cōmodis periclitētur, sed ne rursum tradantur immani omniq; bestia ferociori tyrāno, quē sanæ mētis uitio daturum, si eadem benignitate ciues egenos pro inimicis reddant sibi belli socios? mox ab externis exemplis transitu facto ad domestica, commemorauit necessitates superioris tēporis: quando agro ab Hetruscis occupato inclusi mœnibus, extremaq; uictus inopia pressi, nō sumpsere animos insanorū morteq; appetentiū: sed à necessitate mutuati consiliū, sustinuerūt obsides dare Porsenæ uirorū nobilissimorū liberos, & agro mulctari cōcessis Hetrusco septē pagis, & in tyrannorū causa hosti cōmisso de se iudicio, frumēto insuper dato & armis positis, præbitoq; quicquid Hetrusci in mercedē pacis postulauerāt. His exemplis usus negabat eorundē esse hostibus nihil quod poscerent non cōcedere, cū ciuibus uero de re parua cōtendere: idq; post multos honestissimos labores pro impe[r]io ab eis exātlatos etiā sub regibus, post assertā alacriter à tyrānide patriā: paratis etiā in posterū ad nauandā operam strenuā, si habita ratiōe inopiæ, animi tantū & corpora quæ sola super sint, impēdenda sint reip. aiebatq;, etiāsi illi præ pudore nihil tale auderent dicere aut poscere, patriciorū esse decenter eis prospicere, & quibuscūq; rebus opus habere scirent uel priuatim uel publice, eas prompte suggerere: reputādo cōtumeliosum esse quorū utātur corporibus, eis nō gratificari in re nummaria: & iactare apud omnes, bella se pro libertate gerere, qua suos adiutores spoliēt, nō quòd mali sint, sed quòd inopes, eoq; nomine miseratione digniores q̄ odio. His dictis cū multi assentirent nō sine laude Valerij, Appius Claudius Sabinus suo loco rogatus sententiā suasit cōtrarium, negans seditionem in urbe cessaturam remissis debitis, imò periculosius ad diuites migraturā ab inopibus. omnibus enim liquere laturos ægre qui fraudabūtur pecunijs, cum sint ciues ciuilibusq; fungantur munijs, omnibusq; expeditionibus interfuerint: nec passuros bona relicta sibi à maioribus, auctaq; industria simul & parsimonia, publicari nequissimis & ignauissimis ciuium: & quosdam de alieno liberales adimere possessionem eorum iustis dominis. cogitandū præterea non ab inopibus in quibus nihil sit uirium perdi respublicas, quādo hi necessitate cōtineantur in officio: sed à diuitibus & tractantibus res populi, si à deterioribus afficiantur iniuria, & ius suum obtinere nequeāt. Atq; ut nulla sequatur pecunijs defraudatorū indignatio, leniq; animo damna sua perferāt, ne sic quidem honestum fore aut tutū patribus, ita gratificari inopibus, ut è uita tollantur cōtractus & commercia, pro quibus succedat inhumani-

tas & rerum sine quibus cõmode non uiuitur penuria, neq; in agro co lonis serentibus atq; plantantibus, neq; nautis maria exercẽtibus aut negotiatoribus cõmeatus trãsmarinos subuehentibus, alijsue iustis la boribus egenis uacãtibus. in omnia enim hęc, quoties opus fuerit, neminem diuitũ impensurum suas pecunias. ita opes secuturã inuidiam, cessaturũ operandi studiũ: potiorẽq; fore conditionẽ perditorũ q̃ frugi hominũ, iniustorũ q̃ iustorũ, aliena usurpantiũ q̃ sua seruantiũ. eas uero esse ueras seditionũ causas in urbibus, et mutuarũ cędiũ omniũq; malorũ per quæ uel fortunatissimæ ciuitates libertate excidũt, quædã uero minus felices etiam funditus intereunt. Sed maxime considerandum his qui nouã reip. formã inducũt, nequis malus mos surrepat, q; necessario qualiacũq; sint publica studia, talis etiã fiat uita priuatorum hominũ. non esse aũt morem peiorẽ in urbibus domibúsue, q̃ unum quẽq; pro libidine semper uiuere, et potiores omnia indulgere deterioribus, siue id spõte siue coacti faciãt. nec enim expleri amentiũ cupidines si potiãtur quibus uelint, sed iritatas augeri in immẽsum, idq; maxime uulgi esse ingeniũ. quę enim quisq; aut pudore proprio, aut ab alio præstãtiore cohibitus ueretẽ facere, ea si more publico recipiãtur audet facilius, in sua uolũtate cõfirmatus aliorũ consuetudine. Inexplebiles porro et infinitas esse insensati uulgi cupidines, quarũ priusq; inualescãt resistendũ principijs, alioqui iam adauctis sero medicinam fieri. nã omnes ęquiore animo speratis frustrari, q̃ semel sibi cõcessa amittere. Exẽpla deinde aliquot Græcarũ urbium cõmemorauit, quæ intẽpestiua lenitate admissis malorũ morũ principijs, nõ amplius eos potuerint tollere, eoq; in grauissimas calamitates inciderint. ciuitatẽ em̃ similem esse uni homini, in quo senatũ animus, corpus plebẽ referat. itaq; si senatũ plebi subiecerint, perinde fore acsi corpus præficiãt animo, nec ratione ducãtur sed affectib. quod si plebẽ senatui parere assuefecerint, sic facturos ut illi qui corpus animo subdũt, & in omni uita uirtutẽ nõ uoluptatẽ respiciũt. Post hæc aiebat urbẽ nihilo peius habiturã, si egeni negata sibi debitorũ remissiõe detrectẽt militiã, dicẽs omnino paucos esse quosdã qui præter corpus nihil sibi reliquerint: quorũ neq; pręsentia in expeditiõib. magnã utilitatẽ afferat reip. neq; absentia multũ incõmodet: q; censum minimũ habẽtes ultimũ in bello locũ teneãt, & legionũ additamentũ sint ad pauorẽ incutiendũ hostibus, ut qui præter fundas nihil telorũ gestent, quarũ minimus usus sit in prælijs. Eos uero qui ciuiũ non ualentiũ æs alienũ dissoluere egestatẽ miseratione auxilioq; dignã existiment, cõsiderare iubebat unde nã illa egestas acciderit, cũ agri portiões à maioribus relictas acceperint, & in militia multa lucrati sint, ac postremo direptis tyrannorũ bonis rẽ familiarẽ pro sua

parte

parte auxerint:ut quos uētri turpibusq́ uoluptatibus impēdisse patrimonia uideāt, eos propudia & labes urbis existimēt, magnūq́ reip.cō modū si ultro in malā rem abeāt: quos uero iniquitate fortunæ excidisse facultatibus, eis de proprijs bonis bene faciāt. id enim facile discerni cū unà uixerint: & auxiliū ferendū spōte nō alijs cogētibus, ut pro pecunijs honestius debeatur gratia. cōmunem aūt opē ferre malis pariter ac probis, & de alieno benefacere, tū quibus adēpta sit pecunia, eis ne gratiā quidē pro beneficio debitā relinquere: id uero alienū à Romanis uirtutib. Postremo rem esse omniū longe grauissimā, nec ferendā affectātibus in alios imperiū: si quæ maiores parta magno labore prognatis ex se reliquerint, ea nō spōte, neq́ persuasi, neq́ suo tēpore quando consulendū est reip. sed quasi capta urbe aut breui in hostis potestatē uētura, præter suā uoluntatē ita collocent, ut inde nihil aut parū cōmodi percipiāt, & insuper graue sibi accersant periculū. Lōge enim satius esse Latinorū imperata ut minus iniqua facere, ac ne bellū quidem admittere, q̄ nullius bonæ frugi hominibus cōcedendo quæ postulant, fidem à maioribus in tēplo consecratā & annuis honoratā sacrificijs, ex urbe tollere in funditorū gratiam, ne in bello desit eorū opera. Summa autē sententiæ hæc erat. Ciues qui æquo iure cum alijs experiri uelint belli fortunā, assumendos ad res gerēdas: eos uero qui quomodocunq́ paciscantur de armis sumendis pro patria, ualere sinendos, ut inutiles futuros etiam si quid impetrauerint. Si enim hanc senatus uoluntatē esse didicerint, ultro uenturos ut operā suam bene reip. consulentibus offerant, seq́ paratos profiteātur. nam stultorū semper id esse ingenium ut contra obsecundantes insolescant, nec nisi territi sapiant. Ita eodem tempore duæ aduersissimæ sententiæ dictæ sunt, & præter eas aliquot aliæ moderantes utranq́. nam quidā censebant his tantum remittēda debita qui nihil possideant, ut fœneratoribus abducēdi ius esset in bona, non etiam in corpora. quidem ex ærario persoluendum æs alienum eorū qui soluendo nō sint, ut per publicam gratiam priuatorum inopū fides fiat incolumis, & creditoribus caueatur ab iniuria. quidam nexos nectēdósue in libertatē restituēdos, & pro his reddenda fœneratoribus bello acquisita mācipia. has omnes una sententia uicit, nihil in præsentiarū statui, sed bello bene finito cōsules super ea re ad senatum referre debere, suspēsis interim omnibus debitarum pecuniarū exactionibus, atq́ etiam iudicijs, ut magistratus à reliquis negotijs uacui apparādo bello tantūmodo studeāt. Hoc S.C. ubi in populū exijt, turbationē minuit ciuium, nec tamē in totum cessauit seditio. quidam enim ex opificum uulgo nō multum spei ponētes in senatus auxilio, postulabant duorū alterū: aut remissionē debitorum cōcederent, si

se uellent periculorũ socios, aut per dilationes fucum sibi facere desinerent. aliam enim mentem esse indigentibus, aliam assecutis ea quibus eguerant. In hoc rerum statu senatus curans ne qua nasceretur à plebe nouatio, decreuit cõsulari potestate in præsens sublata, alium magistratum creare belli pacisq; & omnium rerum potentem, à quo non liceat consiliorum factorúmue rationẽ reposcere. ei semestre tempus præstitutum, quo exacto consules gubernacula reip. reciperẽt. ut autẽ ad depellendum tyrannorũ bellum sponte subirent tyrannidem, inter alias præcipua causa fuit lex Valeria, quã antè diximus latã à Publicola: quæ sentẽtias consulũ capitales irritas faciebat ni po. Ro. iudiciũ accederet, permissa reis prouocatione ad plebis suffragia, ante quæ in tuto erant ipsorũ tam bona, quàm corpora. eum uero qui contra hanc legem fecisset, impune licebat occidere. itaq; uidebatur manẽte hac lege ad nulla munia per magistratus cogi posse inopes: nimirũ sublato metu supplicij, quod repræsentari nõ poterat, sed expectenda erant suffragia populi: cessante uero lege necessario iussa facturos. & ne palàm uiolanti legem aduersarẽtur, par tyrannicæ potestas in troducta est in rẽp. omnibus legibus superior. atq; ita hoc S.C. prodito inopibus astum nõ sentientibus ablatũ est Valeriæ legis auxiliũ. fuit autẽ tale. Largiũ & Clœlium Coss. & si quis alius magistratus sit in rep. potestatem deponere. Vnum aũt uirum à senatu electum, approbatũq; suffragijs populi, habere semestrẽ potestatem rerũ omniũ, ampliorẽ quàm sit consulũ. Hoc quid sibi uellet nõ satis intelligẽtes plebeij, senatus consultũ ratum fecerũt: quãuis potentior esset hic magistratus quàm dominatio legitima: simulq; electio senatui permissa est. ac mox agitatum in senatu de uiro ad hoc idoneo. Videbatur enim resp. opus habere aliquo industrio reiq; militaris peritissimo, ad hæc prudẽte ac temperato, qui sapiẽter uterẽt potestatis amplitudine: artibus etiã imperatorijs instructo, qui moderate regeret, seuereq; castigaret nõ parentes imperio, quod tũ quærebatur maxime. Cũq; omnia hæc adesse uiderẽt alteri cõsulum T. Largio (nã Clœlius excellẽs ciuilibus artibus industria militari carebat, & mitior quàm pro magistratu lentus erat ad supplicia) senatus pudore quodã retinebat, ne abrogato alteri magistratu legitimo, amborũ potestatẽ alteri largiretur maiorẽ regia: simulq; subuerebat ne Clœlius prælatũ sibi collegã ægre ferẽs, id factũ interpretaretur in suã contumeliã: mutataq; uolũtate plebẽ amplexus patrocinio turbaret statũ reip. eas cogitationes omnibus in mediũ proferre cũctantibus, maximus natu cõsulariũ honoratissimus sic tẽperauit sententiã, ut amborũ pari honore seruato, et ab illis ipsis magistratui magis idoneũ acciperet. Ait enĩ sibi uideri, quãdoquidẽ S.P.Q.R. uni uiro summã potestatẽ cõmittendã decreuerit,
&

& duo superſint curanda, cui nam dandus magiſtratus par tyrannidi, & à quonam legitime creandus: alterum conſulum, ſiue cedente collega, ſiue ſortito, electorem factum ei mandare curam reipublicæ, quem iudicet ex omni numero ciuium maxime ad eam idoneũ. interregibus enim nunc opus non eſſe, penes quos regẽ nominandi ius fuerit, quãdo reſpublica legitimum magiſtratum habeat. Eam ſentẽtiam laudantibus omnibus, aſſurgens alius: Mihi, inquit, uidetur addendum: quoniam hoc tempore duo præſtantiſsimi uiri adminiſtrant rẽpublicam, quibus meliores uix inueneritis, alteri dari nominandi poteſtatem, alterum à collega eligi, ubi inter ipſos comparatum fuerit uter magis idoneus: ut honore æquati pariter quoq; gaudeant, alter ob ornatum collegam ſuo teſtimonio, alter ob collegæ de ſe iudicium. nam utrũq; & iucundum & honeſtũ eſt. Equidem ſcio etiamſi hoc non fuiſſet additum ſententiæ, ipſos facturos: rectius tamen fiet uobis etiam uolentibus. Placuit omnibus, & nihil amplius addendo ſenatuſcõſultum factum eſt. Tum conſules accepta poteſtate diſcernendi uter ipſorum aptior ad imperium, mirandum quiddam fecerunt & uix ulli credibile. nam uterq; collegam ſe digniorem uideri uolebat: & totus ille dies cõſumptus eſt in deprecando honore, ac enumerandis alterius uirtutibus, mirante ſenatu ſuſpenſoq; ad contentionẽ conſulum. dimiſſo deinde ſenatu, cognati utriuſq;, & reliquorum ſenatorũ honoratiſsimus quiſq; Largium conuentum uſq; ad noctem obtundebant precibus, docentes in illo ſitam totam ſenatus ſpem, & iſtum honoris contemptum eſſe damnoſum reipublicæ. ille conſtanter eos precibus atq; obteſtationibus pergebat repellere. Sequenti uero die coacto rurſum ſenatu, tergiuerſantem tunc etiam & contra omnium uota non decedentem de propoſito aſſurgens Clœlius pronũciat, quemadmodũ per interreges ſolitum, ipſeq; magiſtratũ eiurat. Huic primo omniũ Romæ ſumma & libera belli ac pacis omniũq; aliorum negociorum poteſtas eſt credita, cum dictatoris nomine: ſiue à poteſtate imperãdi & edicẽdi quidlibet, tum alijs præſcribendi æqua & iuſta ſuo arbitrio, quæ edicta Romani uocant: ſiue (ut quidam malũt) quòd à collega dictus, hoc eſt nominatus ſit: non enim à populo magiſtratũ accepit more patrio, ſed ab uno uiro deſignatus: ſimulq; cauebatur ne inuidioſum & moleſtum nomen imponeretur magiſtratui gubernaturo ciuitatem liberam: tum ſubditorum cauſa, ne offenderentur odioſis uocabulis: tum ipſorum qui id imperium aſſumunt reſpectu, ne imprudentes uel efferantur plus æquo ab alijs, uel ipſi eos tractent inſolentius, ſicut in tanta poteſtate ſolet fieri. Nomen certe non præ ſe fert tantam poteſtatem tyrannicæ proximam. Videntur autẽ mihi Romani & hanc ad-

miniſtra

ministrationis publicæ speciem mutuati à Græcis. nam qui αἰσυμνῆται apud priscos Græcos uocabantur, sicut in cōmentario De regno Theophrastus narrat, tyranni quidam erant electitij. eligebantur autem à ciuitatibus pro ratione temporum, non sine præfinito termino neque perpetui: sed ad certum temporis spatium, quemadmodum & quantisper postulabat reip. utilitas: sicut Mitylenæi olim elegerunt Pittacum contra exules Alcæi poetæ socios. primi autem inuentores rei utilitatem experimento didicerunt. A principio enim omnes Græcæ ciuitates erant sub regibus, nisi quòd illi non barbarica licentia dominabantur, sed legitime iuxta patrios mores regnum exercebant: optimusq; rex habebatur qui esset iustissimus & legum seruantissimus, nusquam discedēs ab institutis patrijs: id quod ex Homero liquet, appellante reges δικασπόλους siue θεμιστοπόλους, hoc est iuris redditores siue iuridicos: diuq; regnatum est certis conditionibus, sicut apud Lacedæmonios. Sed postquam aliquot eorum inceperunt abuti potestate, & in rebus administrandis non tam leges sequi quàm suam libidinem, regni tedio magna pars Græciæ mutauit statum publicum, in leges ac magistratus translata potestate, qua conseruarentur respublicæ. Quoties autem nec leges satis tuerentur iusticiam, nec magistratus ad legum tutelam sufficerent, & in temporum nouitatibus opus esset institutis non tam optimis quàm ad præsentem rerum statum accommodatissimis, non solum in improuisis casuum aduersitatibus, uerum nonnunquam & in immodicis prosperitatibus, quæ bonam constitutionem reip. corrumperent, celeremq; ac liberam correctionem postularent, necesse erat regias ac tyrannicas potestates rursus in medium proferre, conuelatas honestioribus uocabulis. Sic Thessali archos, sic Lacedæmonij harmostas eos appellabant pro tyrannis uel regibus: quòd religio esset restituere potestates, cum iureiurando & deuotione abrogatas deorum monitu. Ego igitur (ut dixi) à Græcis desumptum hoc exemplum opinor, sed ab Albanis mutuatum mauult Licinius, qui primi post Amulij Numitorisq; obitū deficiēte stirpe regia magistratus annuos creauerint cum regia potestate, Dictatores uocatos. ego non tam de nomine inquirēdum putaui, unde profectum Romam peruenerit, quàm de exemplo ipsius potestatis quam in se continet hæc appellatio. Verum de hoc plura scribere non uidetur præsentis operis. Quas autem res Largius primus dictator gesserit, quémue ornatum addiderit huic magistratui, compendio conabor dicere, ratus lectori hæc utilissima, quæ magnam copiam præbebūt honestorū ac conducibilium exemplorū legislatoribus & iuuentutis eruditoribus, cæterisq; omnibus qui ad res publicas tractandas animum adijciunt.

Non

Nō enim illaudatæ humilis'ue ciuitatis instituta & uitæ rationes, neq; ignobilium negligendorum'ue uirorum consilia resq; gestas narrabimus, ut uideri possim uerbosius parua etiam friuolaq; prosequi: sed eius quæ iuste honesteq; statuat omnia: deq; uiris qui eam ad hoc dignitatis fastigium perduxerunt: quorum cognoscēdorum studiosus facile sapiens & ciuilibus negocijs aptus euaserit. Ergo mox ut magistratum inijt, equitum magistrum creauit Sp. Cassium, qui consulatum gesserat Olymp. septuagesima: qui mos usq; ad nostram ætatem seruatur à Romanis, nec ullus unquā dictator fuit absq; magistro equitum. deinde potestatis uim ostendere uolens quanta sit, ad terrorem magis quàm ad usum lictores iussit cum fascibus secures sibi per urbem præferre, patrio quidem more, sed post exactos reges intermisso à consulibus, dum Publicola primus Cos. noui magistratus inuidiam uult minuere, tūc uero renouato. his cæterisq; regij principatus insignijs ubi turbulentos quosdam & nouarū rerum studiosos perterruit, ante omnia tributim censum egit ex optimo instituto Seruij Tullij regum gratiosissimi apud populum, ascriptis nominibus ætatibusq; & ipsorum qui censebantur & liberorum: breui'que tempore metu pœnæ, ne detrectantes ciuitate simul & bonis mulctarentur, censa sunt CL milia eorum qui pubertatem attigissent, & septingenti insuper. deinde militari ætate separata à senioribus, digestaq; per centurias, tam pedites q; equites quadrifariam distribuit, & è quatuor præcipuam partem circa se habuit, è reliquis Clœlio in consulatu collegæ optionem fecit quam uellet accipere, tertiam Sp. Cassio magistro equitum attribuit, ei quæ supererat fratrem præfecit Sp. Largium. hæc urbi præsidio fuit, manens unà cum senioribus intra mœnia. Bello satis apparato, productisq; copijs, terna castra metatus est, quà maxime uenturos Latinos suspicabatur. Cogitans autem prudentis imperatoris esse, nō tantum suas partes confirmare, uerum etiam hostiles debiliores reddere: & in primis sine pugna laboréque hostem debellare, aut certe quàm minimo detrimento militaris multitudinis: eaq; pessima esse bella & molestissima quæ contra cognatos & amicos necessario suscipiuntur, existimabat ea magis ex æquo quàm ex iure finienda. quapropter certis hominibus, de quibus nulla erat suspicio, dimissis clam ad Latinorum nobilissimos, suadebat eis ut de pace agerent: palam quoque legationibus tum singillatim populos, tum in commune totam gentem sollicitans, facile effecit ne omnes æque procliues essent ad eam militiam. sed maxime proceres demeruit, & ducibus parum morigeros reddidit. At Latinorum imperatores Sextus & Mamilius intra Tusculum continendo copias parabant se quasi Romam uersus moturi

turi,diu tamen tempus terebãt,siue quòd expectarēt eos populos qui nondũ aderant,siue quòd nõ litarent in sacrificijs:interim pars quædã à reliquo exercitu diuulsa Romanũ agrum populabatur.Largius re cognita immittit in eos Clœliũ:qui nec opinis superueniens,paucos aliquot repugnantes interficit,uiuos capit reliquos.hos dictator curatos ex uulneribus,& cęteris humanitatis officijs deuinctos,uniuersos Tusculum remisit sine precio,& cum his legatos misit Romanorũ nobilissimos:per quos impetratũ est ut dimisso Latinorum exercitu induciæ in annum fierent.His gestis domum reduxit exercitũ,& nondum exacto imperij tempore,consulibus prius designatis dictaturam depo suit,nemine ciuium à se occiso,nec pulso in exilium,nec mulctato grauius.Id exemplũ omnes postea dictatores secuti sunt usq; ad ætatem ab hac nostra tertiam.Nusquam enim in omni historia proditũ reperi mus aliquē in hoc magistratu se gessisse immodeste uel inciuiliter,quãuis sæpe resp.solennibus magistratibus abrogatis omnia unius potestati permiserit:qui si in externis tantũ bellis dictaturã adepti bene patriã defendissent nil corrupti magnitudine imperij, minus mirũ esset: nunc inter multas magnas seditiones ciuiũ,uel regnum tyrãnidem'ue affectantibus quibusdam ciuibus,uel imminētibus innumeris alijs calamitatibus,ad prohibendas eas potestate accepta omnes ad unũ sine reprehēsione usi primũ illum dictatorē æmulati sunt:ut uulgo crederetur unicum id esse cuiusuis insanabilis mali remediũ:& extremã hanc salutis spem reliquam cæteris deficientibus.Sed patrũ ætate quadringentis annis elapsis à dictatura T. Largij, odiosa res uisa est omnium mortalium iudicio, quãdo L. Cornelius Sylla primus & solus acerbe crudeliterq; usus est ea,ut tum primum sentirent Romani quod superioribus temporibus ignorauerant,dictaturã esse tyrannidem.nam & senatum ex qualibuscunq; cõstituit, & tribunitiam potestatē fecit q; minimam,& urbes desolauit integras, & regna alijs dedit, alijs abstulit,aliaq; multa superbe gessit, de quibus longum esset dicere. ciuium quoq;, præter eos qui prælijs absumpti sunt,dediticiorũ interfecit nõ minus quatuor milia,& ex his excruciatos prius aliquot. An autē necessariò & è rep.omnia illa fecerit,inquirere non est præsentis temporis:tantũ indicare uolui cur graue & inuisum redditũ sit dictatoris uocabulum:id quod non solis potestatibus,sed alijs etiam uulgo mirandis expetēdisq; rebus interdum euenit.Omnia enim honesta & utilia uidentur tantisper dum usus eorũ rectus est:quo per eos qui illis præsunt deprauato,eadem turpia habentur & inutilia. Sed ita fert rerũ natura,ut uel optimæ fatales habeant terminos. Verum hæc disputatio non est huius temporis.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum, Liber ſextus.

In quo hæc continentur. Bellum cum Latinis, & Regillenſis pugna. Bella cum Volſcis, Sabinis, Auruncis. Seditio propter nexos. conſularium orationes grauiſsimæ. Seceſsio pl. in ſacrum montem. legatio de cōcordia. Bruti oratio. Trib. ædiliūq; pl. creatio. Cn. Marcij Coriolani laus. fœdus cum Latinis. tempus quinq; omnino annorum.

SEQVVNTVR Coss. A. Sempronius Atratinus, M. Minucius, ſeptuageſimaprima Olympiade, qua uicit ſtadio Tiſicrates Crotonien. Hipparcho Athenarum principe. horum conſulatu nec bello nec pace quicquam actū quod dignum ſit memoria. nam & induciæ cum Latinis dabāt ab externis bellis ociū, et ſuſpēſa ex S.C. exactio fœnorum, donec futurum bellum finem ſecurum inuenerit, cohibebat in urbe motus inopum remiſsionem debitorum flagitantium. eo anno aliud S.C. æquiſsimum plebs ſancijt: ſiquæ mulieres Latinæ nuptæ eſſent Romanis uiris, aut Romanæ Latinis, penes ipſas arbitrium eſſe, uelint'ne manere apud coniuges, an patrias repetere. è liberis mares apud patres ſuos manere, fœminas innuptas proficiſci cum ſuis matribus. erat autē frequens inter utrunq; populum cōnubium propter cognationē & amicitiā. hæc tum accepta ex hoc decreto licentia, ſatis indicarūt quanto tenerētur urbis deſiderio. nam & Romanæ Latinis oppidis maritisq; relictis penè omnes ad parentes reuerſæ ſunt: & Latinæ in urbe nuptæ duabus exceptis maritos prætulerunt patriæ, omine auſpicatiſsimo futuræ uictoriæ. his Coss. ferūt templum Saturno dedicatum in cliuo Capitolino qua è foro aſcenditur, & ferias publicas decretas cū ſacrificio anniuerſario. Aram uero quæ ibi antea fuerat ſacratam ab Hercule, ubi Græco ritu ab illo tradito adolebātur uictimæ. id templū quidam ſcribunt locatum à T. Largio ſuperioris anni Cos. quidā à Tarquinio Superbo. dedicatum uero ex S.C. à Poſthumio Cominio. Horum igitur conſulatu, ut diximus, alta pax fuit. Poſt eos facti ſunt Coss. A. Poſthumius. T. Virginius, quando finitæ ſunt cum Latinis induciæ, utriſq; denuo ſe ad bellum expedientibus. Romana multitudo tota erat ad decernendum alacris: Latini contrà maxima ex parte inuiti cogebantur, proceribus

ribus populorū præter paucos corruptis Tarquinij Mamilijq́ muneribus & pollicitis: plebeijs uero quibus bellum nō placeret, ſemotis à cura reip. nec enim rationē belli poſcere licebat: quamobrē multi moleſte ferentes indignitatem rei, neceſſe habebant relictis ſuis ciuitatibus ad Romanos transfugere. non enim uetabantur à potentioribus, quibus pergratum erat diſſentiētes à ſe ultro profugere. hos Romani excipientes, quotquot cum uxoribus & liberis ueniebant, domeſticæ aſcribebant militiæ, intermixtos urbanis cohortibus: reliquos circa urbem per caſtella & colonias diuiſos obſeruabant nequid noui molirentur. cūq́ uniuerſorum uotis rurſum expeteretur unius uiri libera omnium rerū gubernatio, iunior Cos. A. Poſthumius à collega Virginio dictator dictus magiſtrū eq. more iam recepto aſſumpſit T. Ebutiū Heluā: properatoq́ iuniorū delectu, & diuiſis quadrifariā copijs, unā partem ſibi, alterā Virginio conſulatus collegæ attribuit, tertiam Ebutio magiſtro equitū, quartam A. Sempronio, cui cōmiſſa urbis cuſtodia. Iamq́ omnibus rebus ad bellum inſtructo ſpeculatores nūciant Latinos iter ingreſſos cū toto exercitu: ac mox alij, obiter ab eis occupatum munimentū quod Corbionē nomināt, à paucis cuſtoditū præſidiarijs, quos ad unū occiderūt, & eum locū fecerūt belli receptaculū. captiuis tamen & pecorib. nō multis potiti ſunt, præter capta in Corbione, eo quòd agreſtes mature cū rebus ſuis quæ agi ferriq́ poſſent in proxima munimēta ſe contulerint. quapropter in uillas ſæuitum incēdio, terraq́ uaſtata eſt. acceperant autē in ea expeditione ab Antio Volſcorū urbe nobiliſſima & recētes copias, & arma, & frumentū aliaq́ bello neceſſaria: qua acceſsione multū animati bonā ſpem habebāt cæteros quoq́ Volſcos in ſocietatē uenturos facto ab Antiatibus initio. His cognitis, Poſthumius celeriter occurrit hoſtib. prius quàm in unū conuenirent omnes eorū copiæ: properatoq́ per noctē itinere cū exercitu uenit prope caſtra Latinorū ad lacum Regillū loco munito poſita. ipſe caſtra metatus eſt in tumulo alto et arduo imminēte hoſtibus, loco multo quàm illi opportuniore. At Latinorū duces, Octauius Tuſculanus Tarquinij regis gener, uel ſicut quidā ſcribūt generi filius, & Sex. Tarquinius, qui tū forte ſeorſum caſtra habebāt, in unum locū ea cōtulerunt: & adhibitis in conſiliū tribunis atq́ cēturionibus cōſultabant quonā modo bellū gerere oporteat, uariatūq́ eſt ſentētijs. quidā enim cenſebant impetū faciendū in occupatū à dictatore tumulū, donec ipſi eſſent terrori hoſtibus, ſic interpretātes, timoris cōfeſsionem eſſe, locum tam munitū caſtris metandis quæſitū. alij, circūuallandos eos & obſidendos parte exercitus: reliquū ad urbē ducendum ut expugnatu facilē abſente iuuentutis robore. alij ſuadebāt expectāda à Volſcis cæterisq́ ſocijs auxilia,

&

& præferenda tutiora cōsilia fortioribus. Romanis enim moram nihil profore: sibi uero meliora expectanda processu temporis. His ita deliberātibus superuenit T. Virginius, repente uiam emensus nocte præterita unà cū exercitu: seorsumq́ à dictatore in alterius mōtis dorso aspero & natura munito castra posuit, ut utrinq Latinis clauderetur in hosticum exitus, à dextris dictatore assidēte, à sinistris consule. Ita magis etiam turbatis hostiū ducibus tuta modo circūspectantibus, & uerentibus ne ducendo bellum cōmeatu destituerētur, Posthumius animaduersa eorum imperitia, mittit magistrum equitū T. Ebutium cum equitum & leuis armaturæ lectissimis qui occupent montē quendam imminentem uiæ qua Latinis domo cōmeatus subuehebantur. is nocte cum suorum manu per syluas nullis callibus tritas euadens, prius q hostis sentiret occupat eum tumulū. duces uero hostiū ut cognouere infessa à tergo loca munita, ac ne commeatus quidem spem sibi relictam, q nō posset tutò aduehi, deturbare inde Romanos decreuerūt, priusquā uallo tumulū muniant. tum Sextus ducū alter equitibus assumptis inuasit Romanū equitatum, ratus sustineri non posse suū impetum. sed fortiter exceptus, repulsusq iterum atq iterum, loci etiam natura aduersante, quæ è supernis pugnātes adiuuās, irrito conatu subeuntibus in montē nihil afferebat præter uulnera, re infecta retro in castra abijt, territus insuper aduentu nouo militum, quos selectos è legionarijs Posthumius præcedentiū uestigia sequi iusserat. Romani iam securè locū tenentes, palàm cōmuniuerunt ibi præsidiū. post hæc Latinorum ducibus uisum nō amplius differre prælium, sed q primum armis decernere. Cæterū dictator quāuis à principio animū haberet debellare absq prælio, idq́ se effecturū speraret per hostium uictus inopiam, magna de causa mutauit propositum. Intercepti enim erant ab equitibus uias obseruātibus nuncij cum literis à Volscis ad Latinorum duces, significantes magnas sociorum copias adfore ad diem tertium, & alias item ab Hernicis. quo factum est ut necessario præter propositum accelerarctur prælium. cuius signum posteaquā datum est, in medium castrorum spatium utriq progressi instruebāt acies in hunc modum. Sex. Tarquinius præerat sinistro Latinorū cornui, dextro Octauius Mamilius: mediā aciem tuebatur alter filius Tarquinij Titus, & circa eum Romani transfugæ atq exules: equitatu quoq trifariam diuiso in alas cornuum & mediam aciem. Romanorū uero dextrum cornu tenebat magister equitū T. Ebutius oppositus Sex. Tarquinio, sinistrum T. Virginius ex aduerso Octauij Mamilij, mediam aciem explebat dictator Posthumius, cōgressurus cum T. Tarquinio & exulibus. Stabant autē in utraq acie, in Romana xxiiij peditum milia, mille

equites: in Latina quadraginta peditũ, equitum tria milia. Sed prius ꝙ ad manus ueniretur, & Latinorum duces multis uerbis adhortabãtur suos ad fortitudinem non sine precibus: & dictator uidens milites territos aduersariorum tanto maiore multitudine, ad eximendum eum timorem progressus in concionem unà cum senatorum natu maximis, sic eos allocutus est. Dij nobis adsunt, Milites, & tam extis, quàm auspicijs cæterisq; uaticinijs pollicẽtur ciuitati nostræ libertatẽ lætamq; uictoriam, remunerãtes nos pro perpetua pietate qua eos colimus: & inimicis nostris merito infensi, ꝙ multis magnis beneficijs à nobis affecti, & tam cognatione nobis deuincti ꝙ amicitiæ fœdere, quo iuratum est cõmunes utrisq; fore inimicos & amicos, omnibus his cõtemptis iniustum bellum nobis inferant, non de imperio potentiaq; contendentes, utris ea magis cõueniant: id enim utrunq; ferri poterat: sed de Tarquiniorum tyrannide, ut ex libera seruam nostram ciuitatem faciant. Opus est ergo ut uos centuriones atq; milites, cũ sciatis præsto esse deorum opem fortiter certantibus, & quantum in se est ad uictoriam aspirantibus, nõ pericula & labores fugientibus, fortes uos uiros præbeatis, nec desitis fauori numinũ qui semper hactenus seruauit rẽpublicam. Habetis enim fortunæ beneficio alia quoq; multa quæ pro uictoria uestra faciãt, sed in primis tria manifestissima. primùm mutuã fidem, qua nihil contra hostes ualidius. non enim hodie coire cœpit uestra societas & amicitia, sed cõmunis patria iamdudum uobis hanc felicitatem peperit. simul estis educati eisdẽq; instituti artibus, in eisdem sacra dijs fecistis altaribus, bonorum malorũq; longo iam tempore socij, quod ualidissimũ amicitiæ uinculum inter mortales natura esse uoluit, quoties certamen instat de rebus maximis. Deinde si hostes superiores fuerint, nõ alij quidem expertes erunt malorũ omnium, alij contrà patientur calamitates grauissimas: sed ex æquo omnes amittemus dignitatem, libertatẽ, atq; imperiũ: nec uxoribus, liberis, facultatibus, aliàue bona re ulla quam nunc habetis frui dabitur. proceres autem ciuitatis & magistratus reipublicæ miserrimis modis prius excruciati tradenẽ exitio. Nam si nulla nostra noxa nec magna nec parua læsi, ipsi nullam à nobis omnibus abstinuerũt iniuriam, quid expectandũ est à uictoribus alta mente repositam habentibus distractionẽ à patria, bonorum suorũ direptionem, nec unquam postea concessum per uos accessum soli natalis? Postremũ est neutro iam dictorum leuius, si recte consideretis, nimirum non tales nobis occurrisse res hostium quales suspicabamur, sed multo opinione deteriores. nã præter Antiates neminem alium eis adesse uidetis belli socium: nos uero putabamus uenturos omnes Volscos in eorũ auxilium, multos etiã è Sabinis & Hernicis

nicis alijsq́ꝫ populis, metu fingente sibi uana terricula. At ista Latinorum erãt somnia, irrita spe uanisq́ꝫ subnixa pollicitationibus. alij enim deseruerunt eorum societatẽ, dedignati tam imperitorum ducum imperia. alij cũctantur magis quàm opitulantur, spem frustrantes & tempus terentes inaniter. qui uero nunc in apparatu sunt, post præliũ sero uenientes ad nihil erunt eis utiles. Quod si qui uestrum recte hæc à me dicta credentes, solam hostium multitudinem metuũt, eos rem leuem metuere paucis docebo, uel potius reuocabo in memoriam: primum si consideretis maiorem illorũ partem coactam cõtra nos arma sumpsisse, sicut ex multis ipsorum dictis factisq́ꝫ nobis satis apparuit: reliquorum qui ultro & alacres pro tyrãnis certaturi sunt paruum admodum esse numerum, quotam putatis portionem si cõferantur ad nostras copias? Præterea in bello non multitudine fretis uictoriam cõtingere solitam, sed fortitudine. lõgum esset cõmemorare Græcorũ barbarorũq́ꝫ exẽpla quoties ingentes exercitus superati sint à modicis, adeò ut quibusdam uideatur incredibile. Omitto cætera. uos ipsi quoties debellastis prospere, cum minores q̃ꝫ nunc haberetis copias, oppositi maioribus q̃ꝫ nunc sunt hostium? At forte alijs quidem fuistis terribiles assueti eos uincere: à Latinis uero istis & Volscis eorũ socijs merito cõtemnimini, ut qui in præteritis cõflictibus experti sint quales nam sitis. immo omnes uos scitis, multis prælijs gentes has uictas à nostris maioribus. quænam igitur ratio est, istorum post tot clades cõditionem uideri meliorẽ, nostram uero deteriorẽ qui eos toties uicimus? aut quis sanæ mẽtis hoc diceret? ac demiror siquis uestrum horret hostiũ multitudinem, in qua pauci sunt strenui: nostrum uero cõtemnit tam magnum & ualidum exercitum, quo nullum unquã uel numero uel uiribus præstantiorem habuimus in omnibus bellis quæ hactenus gessimus. Vnum etiam hoc ad audendum incitamentũ est maximum, præsentes adesse omnes senatus primates ut cernitis, cõmunem nobiscum subituros belli aleam, quamuis emeriti sint & immunitatẽ militiæ habeant ętatis priuilegio. Annon igitur turpe uos uiribus ualentes tergi uersari: hos uero iam annis graues offerre se ad labores atq́ꝫ pericula? & senibus audentibus si non hostem perdere, saltem perire pro patria: uestrum robur, quibus si bene cedat licet salua uita uincere: sin secus, et facere & pati fortiter, nec fortunam experiri, nec uirtutis gloriã post se relinquere? Nónne ante uestrum seculũ milites multa egregia facinora apud alios edita sunt decantari dignissima? multa item uestra celebrabuntur apud posteros, si huius belli bene gesti laudẽ ad alias pristinas adieceritis? Et ut tam fortibus præmia, quàm timidis supplicia proposita sciatis audite quid utrosq́ꝫ maneat. qui egregij alicuius facinoris in

pugna editi testes habuerit, ei præter solennes istos honores agrũ ex publico adijciã,efficiamq́ ne in posterũ necessarijs ad uitam indigeat. cui uero dijsiratis mala et turpis cupido fugæ incesserit,repræsentabo mortẽ frustra uitatã.talem enim ciuem mori tum ipsi tum patriæ utile fuerit:& sic perẽptis nec sepultura nec parẽtatio dabitur,sed neglecti, indeplorati,à feris laniabũtur & alitibus. Hæc igitur cũ præsciatis ite alacres omnes ad præliũ,bona spe ducti ad rem gerẽdam fortiter, uno hoc periculo redẽpturi quicquid uotis expetendũ est,exẽpturi libertatem uestrã à metu tyrannidis,relaturi patriæ reposcenti nataliũ & educationis gratiã,teneram liberorũ ætatem & nuptas mulieres defensuri ab inimicorũ libidine,senibus patribus præstituri ut quod superest uitæ cũ uoluptate exigãt.ó felices quibus licebit huius belli triumphum deducere,excipiẽtibus uos uxoribus,liberis,& patribus.ó mactos uirtute,qui corpora impẽdent patriæ.Mors certe fatalis est omnib. ignauis æque atq́ fortibus: sed gloriosa nunquã nisi bonis uiris contigit. Adhuc extrema ad fortitudinẽ inhortãtis uerba erãt in auribus, cũ diuinitus audacia quædam inuasit exercitum,& quasi uno ore cõclamarunt,duceret se,& suis militibus fideret. Tum Posthumius laudata eorum alacritate,uotisq́ factis,si felix pugnã sequatur exitus,sacra se dijs facturũ magnifice,& anniuersarios ludos institaturũ splendide, dimisit militẽ ad suos ordines.accepta deinde à ducibus tessera, & tubis signa canẽtibus,cũ clamore hostem inuadũt,leui armatura utrinq́ procurrente & equitibus, subsequentibus legionarijs instructis & armatis pariter:ac mox ubiq́ pugnabatur acriter,nusquam cessante milite. ut uere utrosq́ sua fefellit opinio:nam utriq́ animo præceperant pugna sibi opus non fore,sed ne primum quidem impetũ hostes laturos: Latini freti equitatus multitudine, perculsura Romanos equites primo ut putabãt incursu:Romani rati se territuros hostem audacia contemptuq́ periculi:hac inquam opinione utriq́ frustrati,nec iam in aduersariorum formidine,sed in sua fortitudine collocantes fiduciam & spem uictoriæ,supra uires egregios pugnatores se præstiterũt. fuitq́ uaria & reciproca fortuna certaminis. Ante omnes dictator in acie media selectißimos inter equites fortiter exẽplo suo pugnam ciens impulit oppositos,cum Titus Tarquinij filiorũ alter impacto in dextrũ humerum pilo grauiter saucius manu nõ posset uti amplius:quamuis Licinius & Gellius non habita ratione temporũ,ipsum regem Tarquinium faciunt ex equo pugnantẽ & saucium,uirum pene nonagenarium. prostrato autẽ Tito,eius milites post non longũ certamen relato uiuo ducis corpore nihil postea gesserunt fortiter,sed pedẽ referentes cedebant dictatoris militibus.ac mox in fratris locũ succurrẽte Sexto cum

Romanis

Romanis exulibus equitumcp lectissimis, non restiterũt modo sed im presiõnē in aduersos fecerũt. Ita ibi pugna æquata, parte alia T. Ebutius et Octauius Mamilius inter se oppositi egregie pugnãdo quacũcp se uerterent, uel hostem profligabãt, uel suos titubantes restituebãt in gradum: postremo ex prouocatione inter se cõcurrentes, grauiter non tamen letaliter alter alterũ uulnerãt, eq. magister in pectus Mamilium hasta per thoracē adacta, Mamilius contra illius transfixo dextro brachio: amboćp equis deturbati sunt. Vtrocp ex acie relato, succedens in magistri equitum locum legatus ipsius M. Valerius cum aliquantulum restitisset cũ suis, reiectus est extra aciem ab hostiũ equitibus, quibus exulum equitatus & leuis armatura subuenerat, ac postremo Mamilius iam ex uulnere recollectus ualidam equitum uelitumćp manum eò adduxerat. In eo conflictu legatus M. Valerius, qui primus de Sabinis triũphauit, & animos po. Ro. post cladē ab Hetruscis acceptã collapsos erexit, hasta ictus cecidit, & circa eum honestorũ ciuiũ magnus numerus. de cuius cadauere magna cõtentio fuit, Publio et Marco Publicolæ filijs patruũ protegentibus: qui inspoliatũ & adhuc spirantem armigeris impositũ cum in castra remisissent, ipsićp in medios hostes præ dolore furẽtes ruerent, ab exulibus multitudine uulnerũ confecti unà occubuerũt. post quorũ casum acies Romana in sinistro cornu laborans uscp ad Posthumianos mediũ locũ tenẽtes, ægre seruabat ordines, cùm dictator inclinatis iam ad fugã celeriter succurrit cũ eis quos circa se habebat equitibus: iussoćp altero legato T. Herminio cũ equitũ ala legiones circũuehi, & à tergo suorum fugã sistere, nisićp pareant, fugientes occidere, ipse cũ fortissimo quocp equite in cónstipatum hostium globũ facit impetũ. iamćp propinquus primus equũ in aduersos pleno cursu cõcitat. tãtaćp fuit uis incurrentiũ, ut furentes & efferatos Latini nõ ferẽtes, in fugã uersi multi caderẽt. Interea legatus Herminius suos ex fuga receptos iãcp firmatos uertit in Mamiliũ: cõgressusćp cũ uiro statura ac robore omniũ ætatis suæ præstãtissimo, & illum interfecit, et ipse dũ cadauer spoliat, gladio in latus à quodã ictus interijt. At Sex. Tarquinius sinistrũ Latinorũ cornu regẽs resistebat constanter, tandẽćp loco mouit Romanos oppositos. sed ut uidit tendentē in se cũ delectis equitib. Posthumiũ, desperata salute cõiecit se in medios: ubi circũuentus à Ro. equitib. simul & peditibus, telis undicp feræ in modũ impetitus, nõ inultus tamē perijt, interfectis aliquot qui eũ ausi sũt cominus lacessere. Ita cæsis ducib. reliqua Latinorũ multitudo tota in fugã uersa est: castra quocp à custodib. deserta Romani ceperũt, ubi luculẽta præda inuẽta cessit militi: maximaćp ea clades Latinorũ fuit, qualis nunquã antea, cuius diuturnus sensus fuit reliquus. nã è quadra

x 4 ginta

ginta milibus peditum, tribus equitum, quæ diximus, superstites uix decies mille domum rediere incolumes. in eo prælio feruntur Posthumianis equitibus apparuisse duo primę lanuginis iuuenes pręstãtiore statura & forma q̃ quæ uideri posset mortalium, præcedentes Romanum equitatũ, hostemq́ʒ hastis ferientes cominus, et in fugã cogentes. ac rursum post fusos fugatosq́ʒ Latinos & castra eorũ capta, ferè iam finito prælio in Romano foro uisi esse adolescentes duo militari cultu procerissimi & pulcherrimi, uultu adhuc retinẽte quam in pugna habuerãt speciem, & equis sudore madentibus. cũqʒ de equis descendissent ambo, lauissentq́ʒ fontana quæ ad ædẽ Vestæ profluens paruã sed profundã facit lacunã, multis eos circũsistentibus, rogãtibusq́ʒ ecquid ab exercitu noui afferãt, pugnã indicasse atqʒ uictoriã: digressosqʒ è foro nusquam comparuisse postea, quãuis ualde à præfecto urbis quæsitos. Postero die cùm senatus ex dictatoris literis inter cætera eius prælij memorabilia cognouisset de hac quoqʒ uisione, ratus utrobiqʒ eorundem spectra obuersata oculis, uerisimili coniectura credidit Castorum eas fuisse imagines. Eius mirificæ apparitionis numinum in urbe multa extant monumẽta: in foro templum Castorum publice constructum ubi uisæ sunt eorum imagines, uicinusq́ʒ fons his sacer dictus & usque ad nostra tempora creditus: tum sacrificium splendidum, quod quotannis populus Romanus per primarios equestris ordinis Idibus Quintilibus peragit, qua die uictoria hæc illi contigit. Præter omnia uero post sacrificium transuectio eorum qui equos habent ex publico, qui per tribus & centurias distincti, ordine in equis uehuntur omnes quasi è pugna redeant, coronati frõde oleagina, & togis palmatis amicti, quas uocãt trabeas, initio põpæ facto ab æde Martis quæ extra urbem sita est, & pertranseuntes cum cæteras urbis partes, tum forũ ædemq́ʒ Castorum, nonnunquam quinqʒ uirorum milia, gerentes quicquid donorũ militarium acceperũt à ducibus, egregium sanè spectaculum, dignumq́ʒ imperij magnitudine. Hæc sunt quæ ob gemellorũ Iouis filiorum apparitionẽ dicta factaq́ʒ à Romanis obseruauimus: unde facilis cõiectura est q̃ dijs cari tunc fuerint homines, præter multas & magnas alias. At Posthumius illa nocte in castris acta, sequenti luce coronauit eos qui præclaram in prælio nauassent operam: & captiuis custodiæ traditis, uotiua sacra reddebat superis. Cui coronato etiã tũ & exta aris imponẽti, speculatores quidã ab editioribus locis cursu in castra delati, nũciant aduẽtare hostiũ exercitũ. Erat aũt Volscorũ selectũ robur, Latinis ante pugnã missum auxilio. quo cognito iussit omnes arma sumere, & intra castra ad sua quęqʒ signa præsto esse, pulchreq́ʒ instructos imperata expectare. Volscorũ uero duces ubi eo uentũ est

unde

unde prospectus patebat, ut uidere stragem totis cāpis editam, utrisq; castris stantibus, neminem uero è munimentis prodire nec amicū nec hostem, aliquādiu stupentes nō poterant conijcere quænam esset fortuna partium. deinde ubi ex quibusdam fuga seruatis cognouere de prælio, consultabant inter se quid opus facto sit. Audacissimus quisq; censebat optimum esse ex itinere uallum Romanorū inuadere, donec multi laborarent ex uulneribus, omnes labore fessi essent, armis etiam maxima ex parte inutilibus, obtusis & fractis, necdum ab urbe recens subuenisset auxilium. ipsis adesse magnū ualidumq; & bene armatum exercitum, bellorū peritum, & tunc improuiso aduentu audacibus etiam terribilem. Prudētioribus aūt nō uidebatur tutum absq; sociorum auxilijs lacessere uiros fortes ac bellicosos, elatosq; recēti de Latinis uictoria, præsertim in alieno territorio, in quo siquid secus quàm uellent accideret, nullum habituri essent refugiū. prǽstare celeriter redire in patriam, & pro lucro reputare quòd impune ferrēt eam militiā. Alij neutrorum probabant, nimis iuuenilem dicentes eorum audaciam qui ex itinere uellent impetum dare, sicut turpe sine causa domum refugere: utrumuis horum fecerint, hosti gratam rem facturos. Horum sententia erat, munirent tunc castra & pararent se futuro prælio. interim per nuncios ab alijs Volscis peterēt, aut mitti alias copias pares Romanorū uiribus, aut iam missas reuocari. Sed postrema maxime placuit honoratioribus: mittendos exploratores in Romanorū castra, protectos legatorū nomine: qui data duci dextra dicāt se socios uenire à Volscorum gente: dolereq; suam uicem quòd serius aduenerint, nullā aut exiguam relaturi prōptæ uoluntatis gratiam: cæterum ipsorum fortunæ gratulari, qui tanto prælio absq; auxilijs uictores euaserint. ita fore ut deceptis illis amicitiæ specie uerborūq; blandicijs explorētur omnia, numerus eorum, armatura, paratus, quidúe animi habeant. quibus cognitis se facile electuros consilium, utrum satius sit aggredi illos accitis alijs copijs, an domum se recipere. Ergo cum legati ad dictatorē uenissent, productiq; in concione exposuissent mandata ad decipiēdum composita, Posthumius paulo post ita respōdit. Mala consilia Volsci bonis uerbis tegitis, & cū faciatis hostilia, uultis reportare opinionem amicitiæ. Vos missi estis cōtra nos in Latinorū auxiliū. nūc quia post pugnam uenistis, & illos uictos uidetis, uultis nos decipere, fingentes eorū quæ facturi eratis cōtraria: & neq; beneuolentia quā uerbis simulatis, neq; aduentus uestri prætextus quicq; sani habet, sed omnia fucata doloq; plena sunt. nō enim nostræ felicitati cōgratulatū missi estis, sed exploratū quantū nobis sit uiriū: et cū re uera sitis speculatores, uerbis legatos agitis. Tū illis inficiātibus ait se breui ueritatē declaraturū:

moxq;

moxq́ literas,quas Latinorum ducibus ſcriptas & auxilium pollicen tes ante prælium interceperat,protulit, ſimulq́ latores earum produxit.quibus perlectis,& captiuis auditis quænam mãdata accepiſſent à ſuis,militaris multitudo ad feriendum Volſcos cõcitata eſt,ut deprẽhenſos & confeſſos ſpeculatores.Poſthumius uero negabat bonis uiris imitandã aliorum maliciam,ſatius dicens & Romana magnanimitate dignius ſeruare iram in eos qui ipſos miſerant,q̃ in miſſos effundere:& nomini legationis quam præ ſe ferant donandam ſalutẽ hominum potius, q̃ ſæuiendum propter tectum ſpeculationis facinus: ne Volſcis detur honeſta belli occaſio,ſimulaturis legatos eſſe cæſos contra ius gentium,& alijs inimicis facultas mentiendi de ſe uerisimiliter. Ita cohibita uulgi ira,iuſsit homines retro unde uenerant abire,ac ne reſpicere quidem,nedum reuerti amplius:ſimulq́ equites addidit, qui eos uſq́ ad caſtra Volſcorũ deducerent. moxq́ ſpeculatoribus eiectis, militem curare corpora & in craſtinũ parare ſe iuſsit,producturus eos in aciem.Sed nõ opus fuit prælio.nam duces Volſcorum intempeſta nocte deſertis caſtris domum ſeſe receperũt unà cum exercitu.Ita omnibus rebus ex uoto cedentibus,humatis ſuorum cadaueribus luſtratoq́ exercitu,triumphans in urbẽ redijt:in qua pompa tranſuecti ſunt multis plauſtris armorũ cumuli et militaris ſupellex,captiuorũ quinq́ milia traducta & D.inſuper.De ſpoliorum decimis ludos & ſacra dijs fecit XL talentorum impendio, & ædem locauit Cereris Liberi Liberæq́.nam initio belli laboratũ eſt uictus inopia,& magnus metus erat ne in totum deficeret,terra fructus negante, & bello ne cõmeatus ſubueherentur uetante.quamobrẽ Sibyllini libri iuſſu dictatoris inſpecti ſunt à ſuis cuſtodibus:& monentibus oraculis placanda eſſe hæc numina,uotum fecit prius q̃ exercitum educeret, ſi imperij ſui tempore felix prouentus fieret qualis antea,templa ſe illis conſtructurum & inſtituturum in ſingulos annos ſacrificia. exaudiuerunt dij,dederuntq́ magnum prouentum frugum tum arborearũ tum terreſtrium: & Poſthumius uoti damnatus templũ eis promiſſum reddidit.Ita Romani Latino bello depulſo deorum beneuolentia,ſacris uacabant & ferijs. Poſt aliquot dies legati totius Latini nominis,ex ea factione quæ bello reclamauerat oppidatim delecti,uenerunt ſupplices.qui ad ſenatum adducti,culpam illati belli referebant in proceres:uulgus hoc tantum peccaſſe,quòd malis ductoribus propria lucra quærentibus obſecuti ſint.Deceptos quidem ſe, ſed neceſſariò, ut ea facilitas ueniam magis quàm accuſationẽ mereatur,propter uim dolo additam:ſatisq́ pœnarum datum,ex unaquaq́ ciuitate flore iuuentutis ſublato,ut nõ temere domus inueniatur quæ luctu careat, petebantq́ ut ſe ultro deditionem

nem facientes reciperent, non de imperio nec de æquo iure cõtendentes, sed posthac semper futuros socios subditosq́;, & quicquid fortuna Latinis ademptũ uoluit, addituros ad Romanorũ felicem fortitudinem. In fine orationis per cognationẽ obtestabantur, & ferendis auxilijs promptã quondam societatẽ reuocabant in memoriam, deplorantes suum infortuniũ longe maius q̃ pro merito, & lamẽtis prosequentes calamitates singulas, procumbentesq́; senatui ad genua, positis ad Posthumij pedes supplicũ insignijs, ita ut totus patrũ consessus molliretur ad lachrymas eorum adiũctas precibus. ubi uero è senatu excesserunt, & dici cœptæ sententiæ, T. Largius qui primus omnium dictator paulo antè fuerat, moderate fortuna utendum censuit, præcipuam laudem dicẽs ut singulorum ita ciuitatium, non corrũpi felicitatibus, & bona sua ferre æquo modestoq́; animo. omnes enim prosperitates inuidiosas esse, præsertim quæ à prostratis & obnoxijs iniuriam non abstineant. nec fortunæ credendũ, cuius uersatilem inconstantiam suo malo bonóue toties experti sint. nec cogendos aduersarios ad extremũ periculũ, quod plerunq; inuitis ex desperatione addat animos. Verendum etiam ne publicum odium sibi contrahant omnium in quos affectent imperium, si peccantibus acerbos se præstent & implacabiles, obliti quibus artibus ad tantam claritatem euaserint, & imperium quod ante principatus & præcellentia fuerit, uertentes in tyrannidem. nec enim indignandum si assueti libertati atq; imperio populi ueterem dignitatem retinere cupiant. quod si rerum bonarum cupidos, deinde spe sua frustratos, malum immedicabile maneat, breui omnes homines interituros mutuis cladibus. omnibus enim innatũ libertatis desiderium. Addebat optimum & firmissimum esse imperium, quod subditos beneficio magis q̃ pœna in officio contineat. illius enim beneuolẽtiam, huius timorem esse comitẽ. quicquid autem timeatur, id necessitate naturali exosum esse omnibus. postremo ad egregia maiorũ exempla eos hortatus est, laude immortali dignissima, recẽsens urbes ui captas, quas illi nõ diruerint, nõ cæsis puberib. desolauerint, nõ oppida nos in potestatem redactos sub hasta uẽdiderint, sed colonias populi Romani fecerint, & uictis quotquot ad se migrare uellent ciuitate data urbem ex parua magnã reddiderint. Summa sententiæ fuit renouari pristinũ fœdus cum Latino nomine, abolita omni præteritarum offensarum memoria. Post eum rogatus Ser. Sulpicius, de pace renouandoq́; fœdere nihil contradixit. Sed quoniam Latini non tum primũ uiolassent fœdera, ut deceptos se & coactos excusantes mereantur ueniã, sed antea quoq; sæpius, ut castigatione opus habeãt, satius esse cõcessa omnibus uenia et libertate ob cognationis respectũ, dimidio a-

gri

gri eos mulctari,eumq́ꝫ ciuibus Romanis diuidi,qui fruantur illo apposíti genti pro custodibus, nequis posthac res nouas moliri audeat. Sp.Cassius deinde diruenda eorum oppida cõsuluit, mirari se dicens simplicitatem eorũ qui peccata impunita sinenda suadeant,quòd non intelligant eos propter innatam sibi & nunquam eximendã inuidiam qua persequantur crescẽtem Romanũ po.alia post alia bella serere,nec unquam spõte quieturos ab insidiandi proposito,donec miserũ hunc affectum gerant in præcordijs, quandoquidẽ postremo nõ ueriti sint immanissimæ omniũ bestiæ tyrannidẽ in cognatam ciuitatẽ asserere, calcatis omnibus fœderibus,cõtemptisq́ꝫ dijs eorum testibus, nón alia spe freti q̃ nostræ clementiæ, cui nullas pœnas daturi essent aut leuissimas,Adducebatq́ꝫ & ipse maiorum exẽpla, qui Albam unde ipsi omnesq́ꝫ Latini populi deducti,quia uideretur inuidere ipsorum felicitati,& prima uenia ad nouas insidias abuti,una die delendam decreuerint,existimantes perinde esse,nullum mediocre peccatum dignari uenia,& in nullum enorme atq́ꝫ incorrigibile animaduertere. id enim esse stultæ cuiusdam indolentiæ,non humanitatis & modestiæ,in autoribus sui generis coloniæq́ꝫ immodicam ac intolerabilem inuidiam non pati,& eandem ferre in cognatis,& post mulctatos patria deprehensos in leuioribus criminibus ab irrecõciliabile odium præ se ferentibus nullam pœnam exigere.His dictis enumeratisq́ꝫ omnibus Latinorum defectionibus,& reducta in memoriam multitudine eorum ciuium qui superioribus bellis Latinis ceciderant, aiebat quam Albani dederant pœnam meritós, ut dirutis oppidis ager ciuibus Romanis diuideretur.Latinorum uero quotquot beneuolentiã declarassent erga Ro.populum,incolumibus facultatibus ciuitate donari debere,defectionis uero autores & fœderis uiolatores securi ut proditores percuti,reliquum uulgus egenorum ociosum & inutile in mancipiorũ haberi numero.Hæ fuere primariorũ senatorum sententiæ,è quibus Largij maxime dictatori placuit:& nemine pòst contradicente legati in senatum reuocati sunt,ut responsum acciperent. Tum Posthumius exprobrata eis inemendabili malicia, Vos quidem,inquit,digni estis extremis calamitatibus,ut qui si successisset quod toties tentastis, nos nihilo tractassetis mitius:sed non est Romanum iuri æquitatem postponere,cognationis respectu,& quòd confugistis ad offensorum misericordiam:ideo hoc quoq́ꝫ peccatum impune uobis erit,in gratiam deorũ quibus cognationis iura curæ sunt,& fortunæ incertæ penes quam opes sunt. Nũc igitur ite absoluti omnino & liberi. ubi uero captiuos dimiseritis,perfugas dedideritis,exules eieceritis, tum de amicitia societateq́ꝫ legatos ad nos mittite, impetraturos quicquid æquum est.

Cum

Cum hoc reſpōſo dimiſsi legati poſt paucos dies reuerſi ſunt captiuis remiſsis,adducentes quotquot potuerunt transfugas,exulibus etiam pulſis cum Tarquinio:pro quibus meritis à ſenatu in priſtinam ſocietatem amicitiāq; recepti ſunt,renouato per fœciales fœdere. Hic finis fuit belli quod cum tyrannis poſt eorum eiectionē per quatuordecim annos geſtum eſt. Tarquinius rex ſolus ſuo generi ſuperſtes,nonageſimo fermè ætatis anno liberis orbatus & genero,ſenectāq; uel inimícis miſerabilem tolerās, neq; Latinis intra oppida eum recipientibus neq; Hetruſcis,neq; Sabinis,neq; ullo alio propinquo & libero populo,in Campaniam Cumas ſe contulit ad Ariſtodemū cognomine Malacum Cumanorum tyrannum,apud quem paucis poſtquam uenerat diebus uixit,et mortuus ab ipſo ſepultus eſt.eius comitum exulū pars Cumis manſit,pars per alios populos diſperſi in exilio uitam finierūt. At Romanis ab externo bello quietis domi ſeditio nata eſt, reſtitutis per ſenatum iudicijs,& controuerſiis quæ propter bellum dilatæ fuerāt,ad iudices reuocatis ut dirimerētur legibus. nam perplexæ de ære alieno lites multas graues tempeſtates excitabant, dum plebeij ſe non eſſe ſoluendo impudenter fingūt,cauſantes agros ob bellorum diuturnitatem tot annis incultos,abacta pecora,mācipiorum captiuitates & transfugia,rem familiarem exhauſtam impenſis militiæ:fœneratores contrà referunt cōmunes omnium fuiſſe has calamitates,non ſolis incubuiſſe debitoribus,negantes ſe ferre poſſe, ſi rebus ſuis per bellum ſpoliati ab hoſtibus,inſuper ea quoq; cogantur perdere,quæ tempore pacis ciuibus egenis mutuum dederint.itaq; dum hi nihil de iure ſuo remittunt,illi iura nihili faciunt,his etiam uſuras repoſcentibus,illi ne caput quidem debiti perſoluebāt.inde iam cœtus & circuli fiebant eorum quos ſimilitudo querelarum contraheret, & in foro cōglobati ex aduerſo ſtabant,interdum non temperantes manibus,cōturbato omni ciuili ordine.Hæc uidens Poſthumius,cui etiam tum honor habebatur ex æquo ab omnibus,externo bello ciuiles tempeſtates ſedādas cenſuit: & priuſquā imperij ſui tempus exiret eiurata dictatura, & indicto comitiorum die,unà cum collega conſule magiſtratus cōſtituit. ita denuo conſules annuum legitimūq; magiſtratū aſſumūt, Ap. Claudius Sabinus,P.Seruilius Priſcus.qui ſciētes nihil eſſe magis è repub. quàm turbulētam plebem ab urbe in externa bella abſtrahere,expeditionem in Volſcos,cuius alter ipſorum dux ſit apparant, ulturi quòd contra ſe Latinis auxilia miſiſſent,& nondum ſatis paratos præoccupaturi.nunciabatur enim & illos exercitum magna cura conſcribere, & propinquas gentes ad belli ſocietatem per legatos ſolicitare,cognito quòd plebs diſsideat à patricijs,& ſpe concepta facile excindi poſſe

urbem laborantē seditione domestica. Ergo postquā ex senatus quoq; sententia uisum est consulibus expeditionē facere, edixerūt ut omnes militaris ætatis ad certum tempus præsto essent daturi nomina. cūq; delectu cœpto plebeij citati non parerent, & sacramentum recusarent, non conueniebat inter consules, & iam inde toto magistratus tempore discordes fuere. Nam Seruilio placebat mitiorē uiam ingredi, iuxta M. Valerij popularissimi ciuis sententiam: qui censebat medendū seditionis principijs, decreta remissione aut diminutione debitorum, si fieri possit, sin minus, nō permittendo tunc in neruum duci eos qui non soluissent ad præstitutum terminū: & persuadendos potius q̄ necessitate adigendos ad sacramentum inopes: pœnas quoq; iussa detrectantibus non graues & immites infligēdas, quasi in ciuitate unanima, sed moderatas & æquitati cōuenientes. Periculum enim esse ne cœtu facto ad insolens aliquid se uertant homines quotidiani uictus indigi, si cogantur militare sumptu proprio. Appij uero qui præcipuus erat factionis optimatium, sentētia fuit austera & rigida: nihil indulgendum plebi, sed permittendam debitorū quocunq; iure exactionē fœneratoribus, & consistoria iudicū ordinanda more patrio per urbanū consulem: pœnas quoq; delictorū iuxta leges exigendas: nihilq; nisi iustum plebeijs concedendum, nec alendam eorū malam potentiam. Nunc enim, inquit, immodica libertate lasciuiunt, sublatis tributis quæ antea pendebant regibus, & pœnis quas illis luebant corpore, nisi iussa celeriter facerēt. quod si quid de præsenti rerū statu mouere aut nouare conabuntur, coerceamus eos per sanam populi partē & sobriam, quam uitiosa longe potiorem uidebitis. nec parū uirium habemus in iuuentute patricia iussis nostris obsequētissima. sed ualidissimum telum ad conficiendam plebeiorū insolentiam est senatus potentia, quam pro legibus stantē ubi uiderint, non terreri nō poterunt. quod si nos postulatis eorū submiserimus, primò dedecus incurremus permissa plebi rep. cum eam ab optimatibus regi liceat: deinde periculū est ne siquis ingenij tyrannici uir eius fauorē eblanditus legibus superiorē potentiā sibi cōparauerit, rursum libertas nobis pereat. Ad hūc modum disceptantibus inter se consulibus non solum in priuatis colloquijs sed etiā in senatu, et utriq; multis adhærentibus, cū per altercationes & incōditum uerborum strepitum nihil salutare decerni posset, patres re infecta dimissi sunt. In has contentiones insumpto multo tempore alter consulū Seruilius, cui sorte exercitus obtigerat, multis precibus & obsequijs demerita plebe ut uellet esse belli particeps, contractisq; pro tempore copijs uoluntariorū magis q̄ ex necessarijs delectibus, ad bellum exijt Volscis etiam tum in apparatu occupatis, opinantibus Romanos nec

cum

cum exercitu uenturos, ut quorũ res ne domi quidem satis pacatæ essent propter mutuas inimicitias, nec si quis ultro lacesſat ausuros congredi, sibi uero integrum esse bellum eis inferre quãdo libet. cum uero contra quos bellum parabatur, ipsos id inferre uiderent, territi hac celeritate, seniores honoratiſsimi ex oppidis progreſsi obuiã supplices, faſsiq́ peccatũ, cõmittebant se in fidem & arbitrium Seruilij. qui accepto in usum exercitus frumẽto ac uestibus, trecentisq́ obsidibus delectis ex nobiliſsima quaq́ familia, retro abijt, finem belli credens quæ fuit dilatio uerius, donec qui tum celeritate præuenti sunt, ad id instaurandum per ocium se instruerent. quamprimum enim Romanus exercitus abijt, denuo cœperunt munire oppida, & locis opportunis præsidia disponere, aſcitis in societatẽ Sabinis & Hernicis propalam, clam uero nonnullis alijs. cæterum Latini legatos eorum societatis petẽdæ causa ad se missos uinxerunt Romãq́ perduxerunt: quibus senatus ut fidelibus & studiosis Ro. populi (ultro enim offerebant ad id bellum suam operam) conceſsit quod eos putabat maxime cupere, sed præ uerecundia non audere petere, captorum proximo bello fermè sex milia, idq́ sine precio: & quod maxime ornabat debitã cognatis munificentiam, omnes uestitos & cultos liberaliter. cæterum auxilio Latinorum negauit se opus habere. Satis sibi uiriũ esse ad sumendas pœnas de imperij desertoribus. cũ hoc responso dimiſsis Latinis, bellũ cõtra Volscos decreuit. Interim patribus in curia consultantibus quantis contra eum hostem opus esset copijs, magno natu quidã se in forum proiecit, pãnosus promissaq́ barba & capillitio squalidus, implorans quiritium fidem. factoq́ concursu ex proximo, stans cõspicuo loco, ait se ingenuum ciuem & emeritum militem, post duodetriginta prælia, donaq́ militaria sæpe reportata, difficili reipublicæ iniquo suo tempore æs alienum fecisse ut tributũ imperatũ conferret: deinde agello ab hostibus populato, domi re familiari per annonę caritatẽ absumpta, cum soluendo non esset ductum se à fœneratore unà cũ duobus filijs in seruitium: & quia domino quiddam durius imperãti respõsasset, cæsum flagris affatim. His dictis, pannisq́ abiectis, ostentabat honestas cicatrices aduerso pectore, tergumq́ fœdum recẽtibus uestigijs uerberũ. Ad quam indignitatem clamore cum lamentatione coorto, senatus solutus est: totaq́ urbe discurrebant inopes, quiritantes & deplorantes suum infortunium. simulq́ è priuatis ædibus nexi ob æs alienũ proripiebant se in publicũ squalidi, nemine retinere audẽte: quos si quis uel attingeret, statim res agebatur manibus: tanta rabies plebem id temporis corripuit: moxq́ forum erat plenũ profugis à creditoribus. Ibi Appius ueritus ne in se, ut horum malorum autorem, multitudo impetũ

faceret, trepide fugit è comitio. At Seruilius abiecta prætexta procumbens cum lachrymis ante singulos plebeiorum gratiosos apud suum ordinem, ægre persuasit eis ut illo die se continerent, & redirent postero, promittens rem curæ fore senatui. His dictis præconem iussit proclamare, nemini creditorum licere ciuium corpora in priuatum usum abducere, donec senatus super ea re statuat: & præsentes posse abire secure quocunque libeat: atque ita tumultus sedatus est, discedēte è foro populo. Sequenti die summo mane non tantum urbana plebs aderat, sed etiam uulgus uicinorum agrestium: coactoque senatu ad cōsultandum quid in negotio tali opus facto sit, Appius collegam popularem uocabat & ducem insolentiæ inopum: contra Seruilius illum austerum & arrogantem, causamque malorum præsentium. nec finem faciebant altercandi, donec Latini equites aduolarent in forum nunciantes Volscos infesto exercitu uenire, iamque transisse Latij terminos. Ad quem nuncium ordo patriciorum equitumque, & quantum erat diuitum uel nobilium, ut in summo periculo arma capiebant celeriter. egeni uero præsertim obærati, nec arma curabant, nec ullam reip. nauabant operam, gaudentes insuper & grate bellum externum accipiētes, quasi per id inuenturi finem malorum præsentium: & si quis eos hortaretur ad defendendā patriam, catenas ostentantes ac compedes cū iurgio rogitabant, ecquid horum bonorum causa pugnare æquum sit. nec deerāt qui auderent dicere, satius esse apud Volscos seruire, quàm perferre patriciorum iniurias. interea tota urbs strepebat, referta eiulatu & lamentis mulierum. Id uidentes Patres alterum consulum Seruilium, cuius in eo rerū statu grauior uidebatur autoritas, obsecrabant ut patriæ succurreret. Is aduocata concione ostendebat præsentem necessitatem, in qua non esset locus ciuilibus contentionibus, orans ut nūc in hostem eant unanimes, nec patiantur euerti patriam, in qua deos à maioribus cultos, ipsorumque maiorum monumenta singuli habeant, quæ hominibus sunt carissima: certè parentes reuereantur qui se per ætatē non possint defendere: misereanturque mulierum quibus iamiam ferēdæ sint infandæ libidines, sed maxime ætatis teneræ nō in has educatæ iniurias & contumelias. cæterūpostquàm à præsenti periculo omnibus connitentibus liberati fuerint, deliberandum quonam modo æquabiliter & salubriter constituta rep. nec diuitibus insidiæ struantur per pauperes, nec illi insultent fortunis humilium. Hæc enim non esse ferenda in ciuitatibus: sed fore ut & pauperibus ciuile non desit auxiliū, & creditorum conueniens habeatur ratio. Nam optimū in uita contra omnes iniurias remediū, quo cōstet concordia ciuium, nō omnino nec in perpetuum tollendum è Romana rep. præter morē cæterarum omnium.

Hæc

Hæc & alia quæ tempus postulabat differēs, postremo adiecit nonnihil de sua erga plebem cōstanti beneuolētia, unam reposcens gratiam, ut secum expeditionē susciperent, quādo penes collegā urbis cura sit, penes se uero exercitus imperiū, fortibus ita uolentibus. aiebatq; pollicitos sibi patres, ratū fore quicquid ipse plebi promitteret: seq; illis uicissim, persuasurum plebeijs ne patriam prodant hostibus. His dictis iussit præconem proclamare: quotquot Romanorū contra Volscos ductu cōsulis profecti fuerint, horū domos nemini licere neq; retinere, neq; uēdere, neq; oppignerare, neq; familias eorū ullo pacto abducere, neq; prohibere uolētes dare nomina. quotquot uero deseruerint militiam, cōtra hos actionē esse creditoribus. Hæc audita flexerūt inopes, moxq; omnes magna alacritate ad bellum se parabant, pars spe lucri exciti, pars imperatoris gratia, sed plurimi ut Appium & urbanorum insultationes effugerēt. At Seruilius cū exercitu properat continuato itinere, ut hosti extra fines Romanos obuiam fiat: quem cum in pomptino campo tendentem offendisset, uastantemq; agros Latinorum, quod noluissent esse belli socij, sub uesperam circa quēdam tumulum uiginti fermè stadijs à Volscis distantem et ipse castra metatus est. qui noctu consulem aggressi sunt, rati paucos secum habere, eosq; fessos de longo itinere, nec promptos ad nauādam operam propter seditiones inopum quæ uigere uidebantur ut cum maxime. At Seruilius q; diu nox fuit uallo defenso, ubi prima luce animaduertit ab hostibus nullos seruari ordines, ad unum signum simul omnibus portis immisit in eos militem. qui repentino nec opinato casu territi, pauci resistere conati ante uallum pugnantes contrucidati sunt, reliqui effusissime fugiētes, multis suorum amissis, plerîq; saucij et inermes intra suum uallum se receperunt. sed à Romanis è uestigio sequētibus circūdati, post non longam defensionem castra dediderūt mancipijs & pecoribus armisq; ac cætero apparatu bellico refertissima. captus est etiam liberorum corporum magnus numerus, partim Volscorū, partim sociarum gentium, & pecuniarū, auri, argenti, uestiū plurimū, haud secus quàm expugnata opulenta urbe aliqua: quæ omnia cōcessa militi à Seruilio, ut unusquisq; lucraretur in publicum. ita præda diuisa & castris incensis exercitus ad Suessam pometiā ductus est. nam hæc urbs amplitudine habitatorūq; frequentia, præterq; diuitijs & gloria præcellebat, uelut gentis caput. hanc obsessam noctesq; diesq; sine intermissione oppugnauit, nequid ocij hosti daretur ad interquiescendum somnumue capiendum aut curanda corpora: qua contentione effecit, ut fame consilijsq; ac propugnatorum defectu pressi expugnati sint intra non longum temporis spatium, omnesq; interfecti qui pubertatis annos atti-

gissent. cōcessaq́ hac quoq; præda militi, exercitus ad alias urbes ductus est, Volscis defendere non ualentibus. ita domitis Volscis, alter Cos. Appius productos in forū ccc. eorū obsides, nequis post fidem datis obsidibus confirmatam uiolaret temere, uirgis cæsos in conspectu omniū securi percussit. Reuerso deinde post paucos dies collegæ & ex more triumphum à senatu ob rem bene gestam petenti obstitit, seditiosum appellans & corruptorem disciplinæ publicæ. sed maxime incusabat nihil ex eius belli præda relatū in publicum ærarium, absumptaq́ omnia priuatis largitionibus: persuasitq́ senatui ne triumphum decerneret. Tum Seruilius iniuriam sibi à senatu factam existimans, præter Romanum morem se gessit arrogātius. aduocata enim in campum Martiū concione, denarratisq́ rebus à se eo bello gestis & collegæ inuidia, repulsaq́ quā ipse à senatu passus sit, ait se ex suis factis & exercitus laborum socij uolūtate habere potestatem triumphi rei feliciter gestæ debiti. simulq́ laureatis fascibus assumptis, ipse laureatus triumphali habitu procedebat in urbem, prosequēte toto populo usq; in Capitolium, ubi uotis redditis dedicauit spolia. quo facto plebis fauorem sibi conciliauit, patriciorum uero maiorem incurrit inuidiam. In tam exacerbatis rebus fuerunt tamen aliquandiu tacitæ quædā induciæ, quiescente seditione dum ciuitas patrijs sacris operatur & magnifice festiuitates concelebrat: cùm Sabini occasionē adesse rati ex improuiso eos aggrediuntur, initio noctis iter ingressi, ut adessent priusquam sentiretur in urbe: fuissentq́ uoti cōpotes, nisi uelites aliquot à reliquo peditatu diuulsi prædæ cupidine, adortiq́ uillas tumultū exciuissent: moxq́ cum clamore agrestium cōcursus ad mœnia factus est, prius quàm hostes ad portas accederent. quorum aduētum ut cognouit populus coronatus & spectaculis intētus interim, relictis ludis ad arma discursum est: priorq́ Seruilius uoluntariorum manum præsto habuit, qua instructa hostem inuasit fessum nocturno itinere & uigilia, nec expectantem Romanorum impetum. ut uero intra teli iactum uētum est, cōcurrerunt utriq; nullo ordine præ festinatione nimia: sed ut sors tulit legioni legio, centuria centuriæ, uiro uir occurrit, pugnabantq́ promiscue pedites & equites: & subueniebant utrisq; è propinquo qui laborantes in integrum restituerent, ut in longum tempus certamen id protractum sit. tandem Romani equitatu sibi affluente Sabinos fundunt denuo: multisq́ cæsis reuertuntur in urbem ducētes magnum captiuorum numerum: conquisitisq́ intra mœnia Sabinis, qui spectandi prætextu uenerant, occupaturi in suorum aduentum arces & loca munita cætera ut compositum fuerat, omnes truserunt in carcerem. Sacra uero per tumultum interrupta duplo maiori quàm antè

sum

ſumptu ex ſenatusconſulto inſtaurata ſunt,atq; ita rurſum populus erat in epulis & hilaritatibus. nondum finito feſto legati ab Auruncorum gente ueniunt,quæ campi campani regionem tenebat præcipuam.hi in ſenatum introducti repoſcebāt Volſcorum Ecetranorum agrum, quem populus Romanus de Ecetranis captum diuiſerat eius loci præſidiarijs,deduciq; inde præſidium poſtulabant. quod ni fieret denunciabant Auruncos breui uēturos in Romanum agrum,& ſumpturos pœnas pro illatis in finitimos iniurijs.quibus ita reſpōſum eſt: Renunciate legati Auruncis,populum Romanum iuſto bello & uirtute quæſita tanquam res proprias ſolere prognatis ex ſe relinquere: neq; timere bellum ab Auruncis,ut nec primum nec grauiſsimum, ni mirum aſſuetos cū quibuſuis certare de uirtute imperioq;,& ſi ad manus uentum fuerit,excepturos hoſtem intrepide. Poſt hæc Auruncis cum ualido exercitu uenientibus Romani cum domeſticis copijs Seruilio duce occurrerunt ad Ariciam,quæ ab urbe diſtat centeſimo & uigeſimo ſtadio.utriq; caſtra poſuerunt in natura munitis mōtibus non multum inter ſe diſtantia,ualloq; circūdato proceſſerunt in aciem:collatisq; ſignis à mane uſque meridiem tam acriter præliabantur, ut multi utrinque caderent.bellicoſa enim Auruncorum gens erat,ſtatura & robore truciq; oris aſpectu præ ſe ferens ferum quiddam & terribile. in hoc prælio laudatur equitum Romanorum opera, & in primis ducis eorū A.Poſthumij Albi qui dictator ſuperiore anno fuerat. locus enim in quo pugnabatur nō capiebat equites, confragoſus ſaxeis tumulis & interruptus profundis anguſtisq; uallibus, ut neutri parti equitatus qualiſcunq; poſſet eſſe uſui. Ibi Poſthumius equitibus iuſſis deſcendere,& facto ſexcētorum globo,qua maxime parte legiones laborabant,ea hoſtes inuaſit,confeſtimq; repreſsit illorum impetum. tum reiectis ſemel barbaris Romanos audacia ſubijt,accenſis equitum æmulatione peditibus:factoq; ex utriſq; cuneo dextrum hoſtium cornu impulſum eſt uſq; ad tumulum.quo factum eſt ut pars in caſtra refugiens cæderetur ab inſequentibus,altera conſtanter pugnās à tergo circumueniretur.Sed his quoq; auerſis & laborioſe per accliuia fugiētibus inſtabant neruos pedum & poplites ſuccidentes obliquis ictibus donec intra uallum compulſi ſunt. cuius propugnatoribus per uim ſubmotis facile,neq; enim multi erant,caſtra quoq; capta & direpta ſunt, non magno lucro militum.nihil præter arma equoſq; & inſtrumenta belli repertū eſt.Hæc ſunt quæ geſſere in ſuo cōſulatu Claudius & Seruilius.poſt hos creati ſunt Coss.A.Virginius Cœlimontanus, T.Veturius Geminus, principe Athenis Themiſtocle, anno ab V.C. ducenteſimo ſexageſimo, quorū conſulatus præceſsit initiū ſe-

ptuagesimæ secūdæ Olympiadis,qua Tisicrates Crotoniēsis uicit iterum.his Coss.Sabini rursus contra po.Ro.maiorem quàm antè parabant exercitum,& Medullini defecerunt icto cum eis societatis fœdere.quorum mente cognita patricij uolebant confestim eos totis adoriri uiribus,plebe imperium detrectāte,quæ meminerat se toties falsam eorum pollicitationibus de subleuanda inopia,decretis omnibus irritis.itaq; cœtus paulatim facientes coniurabant non amplius armis iuuare patricios,& unicuiq; inopum adesse contra cuiuscunq; uiolentiam:apparuitq; statim ea conspiratio cum in alijs contentionibus & rixis,tum maxime Coss.delectum habentibus.cum enim citati ad danda nomina uenire nollent, iussus est lictor unum quēdam arripere.ac mox conglobati inopes eripuerūt hominem, repulsis & male mulctatis lictoribus. quod si quis eques aut patricius se interponeret, ne ab his quidem manus abstinebant:paulatimq; tota ciuitas confusione ac tumultu repleta est:& interim dum intus gliscit seditio,foris bellū magno conatu parabatur ab hostibus, Volscis ad defectionem spectantibus,quibus Aequi se adiunxerant,& crebris sociorū legationibus senatum solicitātibus ne se deserat obiectos in uia hostibus urbi bellum inferentibus.Latini enim aiebant agros suos uastari Aequorū populationibus,iamq; direpta aliquot oppida.Crustumeriæ quoq; præsidiarij significabāt Sabinos prope esse,cupidos oppugnandi præsidij: alij aliud malum nunciabant iam factū aut imminens,poscentes opem celerem.Iamq; & Volscorum legati aderāt,à senatu postulantes ut agro suo decedatur,bellum minantes ni fiat.Ergo consultantibus patribus, primus sententiam rogatus T.Largius, dignitate tunc præcellens & prudentia,sic locutus est.Mihi P.C.quæ alij timenda existimant & celeri habere opus remedio,nec timenda uidentur nec admodum urgentia,quæ ad opem socijs ferendā & arcendos hostes attinēt.quæ autem illi nec maxima mala putāt,nec curam necessariam nūc postulare,negligentes tanq; nihil damni datura,ea uero mihi horrēda apparēt, & nisi reprimātur celeriter extremā confusionem & subuersionem reip. allatura,uidelicet plebeiorum inobedientia detrectantiū iussa consulum, & nostra ipsorum erga refractarios & liberius se gerentes morositas. ego certe nunc nihil aliud magis prospiciendum censeo,q; quomodo sublatis ex urbe his uitijs,unanimes maiore publicæ rei q; priuatæ respectu ciuitatē gubernemus:quę cōcors erit satis idonea tuēdis amicis terrēdisq; hostibus:seditiōib. uero iactata,ut nūc,neutrū horū præstare poterit:mirū ni seipsam cōfectura,& hostibus sine labore traditura uictoriam:quod per Iouē deosq; omnes breui fore opinor,si ita pergamus ut cœpimus.diducti eñ sumus ut uidetis in duas ciuitates,quarū

alte-

alterā paupertas & necessitas regunt, alterā superbia & satietas. pudor aūt & decorū & ius, in quibus cōsistit omnis ciuilis societas, ab utraqꝫ exulāt. Itaqꝫ manu iam iura reddimus, & summū ius ponimus in summa uiolentia, sicut bestiæ, malentes aduersarios nostro malo perdere, qꝫ nostræ securitati cōsulendo unà cum illis manere incolumes. Huic ego rei prospiciendū, & super ea cōsultandum censeo qꝫ primum legatos absolueritis: quibus ita nūc responderi placet. Volscis repetētibus à nobis quæ uictores armis quæsiuimus, & ni reddamus bellū minātibus, dicemus Romanis honestissime acquisita uideri quæ iusto bello parta sint, nec tam stultos esse ut uirtutem fraudēt suo præmio, sed daturos operam ut huiusmodi possessiones ad nepotes trāseant. alioqui si ipsi nobis eas adimeremus, nos ipsos tractaremus hostiliter. Latinis uero laudata prius eorum beneuolentia timorē eximamus iubētes bono esse animo. nunquā enim opem defore, donec in fide po. Ro. manserint: nec passuros quidquā propter nos, sed mature affuturas eis copias quantæ ad defensionem sufficiant. Hæc respōsa puto fore optima & iustissima: post discessum autem legatorū aio primum senatū dandum urbanis tumultibus, idqꝫ die crastino. hac sententia collaudata à patribus, legati cum iam dictis responsis profecti sunt. Sequenti uero die consules coacto senatu de corrigendis rebus urbanis ad eum retulerunt. ac primus sententiam rogatus P. Virginius uir popularis, mediam uiam ingressus dixit: quoniā superiore anno plebs egregiam operam nauauit reip. Volscorū & Auruncorū ualidis exercitibus nos inuadētibus opposita, mihi uidetur eis quorū ope in bello adiuti sumus cōcedenda remissio, ut creditoribus nec in corpora eorū ius sit nec in bona. et idem ius esse parentibus eorū usqꝫ ad auos, natis quoqꝫ ad nepotes, in cæteros ius esse creditoribus iuxta obligationes contractuū. Post hunc T. Largius dixit. Mihi P. C. uidetur optimum, non hos solos qui in bello fortes fuerunt, uerū etiam totam plebē à contractibus liberā facere. nec enim aliter poterimus totam ciuitatē in cōcordiam redigere. Tertius deinde Ap. Claudius superioris anni Cos. dixit. Quoties P. C. de hoc negocio consultandum est, semper eandem obtineo sententiam, plebi permittēdum nihil eorum quæ postulat, nisi iustum & honestum, neqꝫ summittendos ei generosos ciuitatis animos. neqꝫ me hactenus huius consilij pœnitet, alioquin essem mortalium stultissimus, si cùm præterito anno collegæ dissentiēti & plebē in me cōcitanti restiterim cōstanter in proposito perseuerās, nec terrore flexus, nec precib. nec gratia: nūc priuatus meipsum deijcerē, & libertatē loquēdi proderē. utcūqꝫ cuiqꝫ uestrū appellare libet hāc animi mei libertatē, siue generositatē siue arrogantiam, nunquā eum inducā ut malis uiris æs

alienum

alienum largiar, immo etiam autores eius sententiæ oppugnabo alacriter, reputans quòd omnia uitia & dissensiones, & ut compedio dicam subuersio ciuitatis ex interuerso ære mutuaticio nascitur. & siue quis prudenter, siue insane quasi priuata magis quàm publica spectem commoda, siue quomodocunque hæc à me dicta opinabitur, fruatur sua ista opinione per me licet, modo mihi uicissim liceat semper aduersari noua instituta præter patriæ morem inducentibus. quoniam autem non de ære alieno ut agatur tempus postulat, sed de præsentaneo quopiam contra seditionem remedio, dictatorem quàm primum dicẽdum censeo, qui pro imperio & senatum & plebem cogat ad consilia reipub. utilissima. aliàs nullus erit horum malorũ finis. Finem Appij uerborum iunioribus fremitu approbantibus Seruilius cõtradicturus assurrexit & aliquot alij seniores qui parati ad hoc uenerant: quibus tamẽ frustra obnitentibus uicit tandem Appij sententia. deinde consules de cõmuni consilio, præter plurimorum opinionem qui Appio dictaturã destinabant ut soli ad hoc idoneo, repulso illo M. Valerium fratrem Publij primi consulis, ualde popularem ut apparebat, iam senem creauerunt dictatorem, rati ad terrorem potestatem ipsam sufficere, cæterum miti uiro esse opus in tali negocio, ne rebus exasperatis existeret aliqua nouitas. Is inito magistratu, & electo magistro eq. Q. Seruilio, fratre collegæ Appij, in cõcionem uocauit populũ. qui cùm freques adesset tunc primũ ex quo Seruilius magistratũ deposuerat, & plebs dum ad militiam cogeretur ad manifestariã insolẽtiam se uerterat, pro tribunali sic locutus est. Sat scio Quirites, nunquã uos pœnitere magistratuũ gentis Valeriæ, per quam à grauissima tyrãnide liberati estis, & consecuti æqua omnia, permittẽtes uos arbitrio uirorũ plebis amantissimorum. quare nõ opus est ut uos doceã conseruaturos populo libertatẽ qui eius autores fuerũt, sed ut paucis admoneã, posse uos nobis tutò fidere quicquid polliciti fuerimus. ea enim ætate sumus in quã nõ cadit doli suspicio, ea dignitate quã minime decet temeritas: & quod uitæ superest nõ alibi agetur quàm inter uos, ut decepti possitis pœnas de me sumere. uerum hæc (ut dixi) apud uos totius rei non ignaros tacebo, ut quæ multis uerbis non egeant. Cæterũ quoniã merito suspectos habetis omnes, toties frustrati ab alijs, qui ad arma in hostem sumenda uos cohortando, quicquid opus haberetis impetraturos se à senatu polliciti nihil hactenus præstiterunt: idem & de me suspicari uos iure non posse, duobus modis fidem faciam: uel quòd senatus me plebis amantissimo non abuteretur ad tale ministerium, cùm non desint alij magis idonei: uel quòd non in aliud me ornarit hoc summo imperio, quàm ut quæ priuato uisa sint optima, & nunc ad opem uobis ferendam exe

quar

quar. certè non est cur putetis me prudentem & doli cõscium uelle uobis inferre iniuriam. quod si me putatis adeò hominũ omnium nocentissimũ, facite de me quod libet, tantùm suspicionẽ istam ex animis uestris eximite: iras porrò ab amicis trãsferte in hostes, qui patria uos & libertate spoliare cogitant, alijsq; grauissimis cladibus afficere, & nunciãtur iam nõ longe abesse à nostris finibus. expedite igitur uos alacriter, & ostendite eis quòd etiã inter se dissidentiũ Romanorum uirtus potentior est q̃ aliorum cõcordia. aut enim nõ expectabũt nos si contra eamus unanimes, aut meritas pœnas dabũt audaciç. Sic enim putate, Volscos esse Sabinosq; qui bellum nobis inferũt, multis à uobis uictos prælijs, & neq; maiora corpora afferre, neq; fortiores animos, fretos tantum uestra discordia. ubi uero de hostibus uindictam sumpseritis, ego spondeo uobis senatũ non solum quod nunc de ære alieno contenditis ex æquo & bono cõcessurum, sed etiam alia uirtutis præmia. interim libera sunto omnia corpora, omnia bona Ro. ciuiũ, absto ab eis omnis omnium fœneratorum uexatio cuiuscunq; obligationis nomine. qui uero fortiter certauerint, ijs pro honestissima corona erit incolumitas patriæ, nec minus honesta cõtinget laus à socijs. nos quoq; talibus eum honestabimus præmijs, quæ & rem familiarem possint restituere, & clariorẽ reddere ipsam familiam. Exemplum audendi à me sumite. pro uobis enim periculis me obijciam, non secus q̃ si essem uestrum ualidissimus. Hæc dicentem tota plebs & libẽter audijt loquentem sine fuco ac serio, & mox pollicita est ad id bellũ suam operam. decem legiones cõscriptæ sunt quaternorum milium. ex his ternæ cõsulibus attributæ sunt & equitũ quantum sat erat, reliqui dictatoris auspicia sequebãtur cũ quatuor legionibus: cõfestimq; maturauerũt iter, in Aequos T. Veturius, in Volscos A. Virginius, ipse dictator Valerius in Sabinos. ad urbis custodiam cũ senioribus et paucis iuniorũ T. Largius est relictus. cũ Volscis cito debellatũ est. fidentes enim maioribus copijs, & obliti superiorũ cladium, ut primũ Romanos uidere, castra cõtulerunt cum eis: progressiq; in aciem, post acrem pugnã maiore clade accepta q̃ reddita, in fugam uersi sunt: simulq; castra ui capta, et Velitræ expugnatæ nobile gentis eius oppidũ. pari modo & Sabinorum superbia intra breue temporis spatium est domita, decretũq; uno prælio: deinde ager uastatus & expugnata aliquot oppidula, unde magna præda tum rerum tum corporum miles potitus est. Aequi autem diffisi suis uiribus, postquã audiuere debellatũ cum socijs, cõtinebant se locis munitioribus non ausi in aciem procedere, & qua poterant recedebant per saltus aut iuga montium, elusis aliquandiu hostibus. non potuerunt tamen incolumem exercitum reducere, castris ui captis, milite

Roma

Romano audenter euadente per ardua rupium. quo facto fuga se proripuerunt ex agro Latinorum, ac mox secutę crebræ deditiones oppidorum quæ primo impetu ceperant, aut expugnationes etiã, siqui obstinate arces retinere contenderent. Valerius re feliciter gesta ex more triumphans urbem inuectus dimisit milites nõ admodum uolente senatu, ne tam cito inopes promissa repeterent. agrũ Volscis ademptum diuisit selectis ex inopibus qui contra hostem essent præsidio, & seditiosam in urbe turbam minuerent. His ita ordinatis petijt à senatu, ut pro nauata in bello opera quod promiserat redderet. quo negligente rem & ut antea reclamante ipsius sententiæ, non pauci iuniores audaces conspiratione facta aduersabãtur uiro in curia, etiam in foro totam eius familiam infamantes ut adulatricem plebis & malarum legum autorem. quod ubi dictatori nunciatum est, esse qui apud populum uociferentur eius consilijs aboleri totam patriciorum potentiam, multum questus de iniustis eorũ calumnijs cum deploratione infelicis talium consiliorum exitus: et ut fieri solet in talibus aduersitatibus, uel præ dolore, uel ut erat præcellenti prudentia multa uaticinatus, è curia se proripuit. aduocata deinde concione sic populum allocutus est. Cum magnam gratiam uobis Quirites haberem ob promptos ad militiam animos, maiorem etiam ob spectatam uestram uirtutem in bellicis certaminibus, ualde mihi curæ fuit eam uobis referre præstando quæ senatus nomine sum pollicitus, & reconciliando exasperatos seditionibus animos, si monitor & arbiter utriusq; partis fierem. Sed huic meæ uoluntati obstat quorundam non bene reipublicæ consulentiũ & priuatis tantum cõmodis studentium obstinatio: qui numero ac uiribus cæteros superant, ipsi pro iuuenili ætate feruidiores quàm præsens rerum status postulat. Ego cõtrà senex, ut uidetis, similes habeo socios, consilio pollentes, sed ad ea exsequẽda destitutos uiribus: nec aliud nobis est reliquum, quàm ut hæc, quam habere uidemur, utilis reipublicę prouidentia, transuersa abripiatur simultatibus & dissidijs partium, quas ambas offendimus. nam senatus me criminatur ut plus satis studiosum uestræ multitudinis: apud uos traducimur quasi patres cõscriptos maiore prosequamur beneuolentia. Si igitur plebs [illegible]or affecta beneficio non stetisset promissis senatui, merito pro me respõdissem, uestrum id mendacium esse, me uero alienum à culpa. nunc quoniam senatus pollicita sunt irrita, necesse habeo apud plebem causam meam agere, non factum id consensu meo, sed fucum factum ambobus, imò mihi magis ꝙ uobis: cui non solum ut cum alijs omnibus decepto fit iniuria, sed priuatim etiam male audio, quasi prædam de hoste captam egenis plebeijs non ex senatus sentẽtia dederim captans propria com

moda

moda,& nũc ciuium uelint nolint bona publicare cupiam: inuitoq́ꝫ senatu uos absoluerim à militia præter disciplinæ rationem, quos debuerim in hostico castrēsibus laboribus durare crebrisq́ꝫ itineribus. Obijcitur mihi & colonorum in Volscos deductio, quòd agrum magnum & bonũ nõ patricijs aut equitibus largitus sim, sed egenis ex uestro numero diuiserim, &, quod eos pesʃime habet, quadringenti uiri aut amplius censu aucti in equestrem ordinem allecti sint. Hæc si mihi corpore ualenti accidissent, declarassem inimicis quali uiro contumelia facta sit. nunc quia sum maior septuagenario, nec possum me ipse ulcisci aut defendere, nec uestras seditiones compescere, magistratum depono, et siqui se à me deceptos putant, eis mei corporis potestatē facio, tractent me ut libet. His auditis tota plebs ad miserationem mota è foro discedentem domum deduxit, id quod magis etiam senatum exasperauit. ac mox uarij motus secuti sunt. inopes non amplius clam neq́ꝫ noctu ut antea, sed propalam cœtus facientes, consultabant de secedēdo à patricijs. senatus uero uetare uolens iussit cõsules nondum exercitus dimittere. habebat enim legiones in potestate quod sacramento tenerentur, nec possent signa deserere. tanta erat in unoquoq́ꝫ iurisiurandi religio. prætexebatur autē causa, quasi Sabini & Aequi cõtra po. Ro. conspirauerint. eductis deinde legionibus cum consules uicina inter se castra haberent, milites cum armis in unũ omnes congresʃi autore quodam Sicinio Belluto, raptis signis defecerũt à consulibus. nihil enim in Romanis castris habetur uenerabilius, haud secus q̃ deorum simulacra: creatisq́ꝫ nouis tribunis & rei summa delata ad Sicinium, mõtem quendam occupant situm ad Anienem non longe ab urbe, qui nũc inde uocatur Sacer mons. cumq́ꝫ à consulibus & tribunis reuocarentur cum precibus & lachrymis, multa interim pollicentibus, respõdit Sicinius: quid uobis uultis patricij, nunc eos reuocantes, quos ipsi expulistis patria, redactos è libertate in seruitiũ? aut qua fide promissa uestra firmabitis, toties deprehensi in mendacio? Si ita placet, ut soli urbē habeatis, abite, non erunt uobis molesti humiles & inopes. nos contenti erimus quacunq́ꝫ terra ubi libertatem tueri licebit, eamq́ꝫ patriam nobis putabimus. His in urbem renũciatis magnus tumultus fuit & cõploratio discursusq́ꝫ per uias, plebeijs urbem deserere parantibus, patricijs eam à proposito diuertere conantibus, aut per uim retinere inuitos etiã: eratq́ꝫ clamor circa portas & trepidatio, nec dictis factisq́ꝫ temperabatur hostilibus, nulla ætatis, amicitiæ, dignitatis, uirtutis reuerētia. reiectis deinde custodibus exituum, quòd pauci nõ ualerent subsistere contra impetum multitudinis, tum uero magna pars plebis se effundebat, ut capta urbe plorantibus qui relinquebantur, non sine incu

z satione

fatione mutua desolari urbem uidentium. secutæ sunt consultationes multæ,& accusationes eorum qui causam secessioni præbuerant. per idem tempus & hostes prædabundi excurrebant usq; ad mœnia. Sed qui defecerant milites contenti frumẽtum in propinquos agros petere,cætera temperabant à maleficijs,sub diuo manentes & receptantes confluentem ad se tam urbanam plebem q̃ agrestium è castellis finitimis,crescente in horas numero.refugiebant enim eò non hi soli qui iudicia miseriasq; inde secuturas uitabãt,uerum & alia turba ociosorum ac segnium,nec habentium unde satis facerent suis cupiditatibus: tum eorum qui malis artibus studebãt,aut inuidebant felicioribus,uel quacunq; de causa iniquo animo ferebant præsentem statum reipublicæ. At patricij tanto malo attoniti metuebant ne illi prima quaq; occasione cũ externo hoste cõiuncti facerẽt in urbem impetum:ac uelut signo dato armati unà cum familiaribus et clientelis,pars uias seruabant quà timerent aduentũ hostium,pars castella proxima occupabãt præsidijs: alij castrametati sunt pro mœnibus.qui uero propter senium nihil horum facere poterant,in mœnibus sunt dispositi.postquam autẽ urbani cognouere,secessores nec hosti se adiungere,nec agros uastare, nec quidq; damni dare quod alicuius momenti esset,desierũt metuere: & mutata sententia deliberabant quibus recõciliari possent conditionibus:uariatumq; est in senatu inter consulares, maximis natu modeste differentibus & pro ratione præsentis temporis:non malicia secessisse plebẽ,sed partim compulsam calamitatibus, partim inductam à malis consiliarijs,& iræ magis obsecutã quàm sano iudicio, ut fit in imperita multitudine.præterea ipsos patres sibi conscios,quòd plerıq; male consuluerint reipublicæ,& correctionem erratorum iam requirere, modo detur honesta occasio.cum igitur præ se ferant pœnitentiam, si bona spe in futurum concepta impunitatem eis decernãt, & honestas conditiones præscribant,fore ut illi quoq; contenti sint in proprias sedes se recipere.orabãt deinde ne præcellentes cætero,deteriores essent quantum ad iracundiam,néue expectarent donec tempus partes conciliet,dementibus necessitate coactis sapere, aut minore malo maiori mederi,traditis armis,deditisq; in seruitutem liberis hactenus corporibus,id quod uideatur penè impossibile. Quod si modeste se gerant patres,initium ab eis fore consiliorum utilium, ipsosq; priores reconciliationem tentaturos,reputantes quòd ad patricios magis reipublicæ cura pertineat,& bonos uiros deceat pacis & amicitiæ principium quærere. Maiestatem porrò senatus non eo detrimẽtum accepturam, quòd necessarios casus ferens fortiter,tuta sequatur consilia,sed si per iracundiam cladem reipub. afferat. Insanorum autem esse,magis deco

ro quàm saluti consulere. Optãdum enim utrũq;, si possint simul contingere. quod si alterutro carendum sit, honestati præferendam incolumitatem ut magis necessariam. Huc deniq; tendebat horum admonitio, ut legati mitterentur acturi cum secessoribus de amicitia, quando erratum eorum non sit immedicabile. Placuit id senatui: moxq; electi ad eam legationem maxime idonei missi sunt in castra cum mandatis, ut quærerent ab eis, quanam re opus habeant, & quibus legibus in urbem redire postulent. Si enim æqua petant & possibilia, nõ habituros senatum difficilem. nunc si positis armis in urbem reuertãtur, cum impunitate obliuionem offẽnsarum in posterũ eis cõcedere: quòd si strenuam operam reip. præstiterint, & pro patria periculis se fortiter obiecerint, non defutura honesta & commoda præmia. His mãdatis expositis apud exercitum legati orationem adiecerũt conuenientem ei tempori. Respuerunt eam inuitationẽ secessores grauiter inuecti in patriciorum morositatem ac superbiam: quasi uero ignorarẽt quibus rebus plebs opus habeat, aut quãta necessitate coacta sit secedere. largiri eos sibi secessionis impunitatem, quasi ea penes illos adhuc sit, cum egeãt ciuium auxilio contra externum hostem iamiam affuturum cum totis uiribus, contra quos ne uultum quidem possint attollere, qui nũc ipsorum salutem putent non tam sibi fore bono, q̃ ferentibus opem cõmodo. postremo sic orationẽ clauserunt: scire ipsos in qua necessitate constituta sit ciuitas, & breui intellecturos quales habituri sint aduersarios: multa minati insuper. ita legati infecta re ad patricios reuersi exposuerunt quid respõsum sit. Tum uero in urbe multo magis tumultuatum & trepidatum quàm prius: & neq; senatus expediebat malorum remedium aut dilationem aliquam, principibus patrum nihil aliud q̃ inter se altercantibus: neq; plebs urbana quę adhuc detinebatur patriciorum fauore aut desiderio patriæ, sui perstabat similis: sed hi quoq; clámue e palámue magna ex parte diffugiebant, & nihil firmi uidebatur reliquum. Interea cõsules, quorũ magistratus pauci mẽses supererant, indixerunt comitia. quorum tempus ubi aduenit, cum iam deberẽt in campo ferri suffragia, nemine illum honorẽ ambiente, ac ne ultro quidem oblatum admittente, ipse designauit consules qui eum magistratum iam antè gesserant, uiri ex æquo gratiosi apud optimates ac plebem, Posthumius Cominius & Sp. Cassius, quorum auspicijs Sabini debellati fuerãt. Horum consulatus incidit in septuagesimam secũdam Olympiada, qua uicit stadio Tisicrates Crotoniensis, principe Athenis Diogneto. Hi cùm maturius solito consulatum iniissent Calẽd. Septembribus, ante omnia retulerunt ad senatum de plebis reditu: primumq; rogauerunt Agrippam Menenium, uirũ stata ætate insigniq;

prudentia, sed maxime laudatum quòd honeste se gereret in cura reip. medius inter partes, neq; superbiam fouens optimatium, neque plebi permittens licentiam: qui ad pacem hortans sic locutus est. Si omnes quotquot hic adestis P.C. eandem mẽtem haberetis, nec esset qui obstaret paci cum plebe quibuscunq; componendæ cõditionibus, & de his tantũ consultandũ esset, paucis exponerem quid ego censeam. nũc quoniam quidam de hoc ipso ambigunt, utrum satius sit reconciliari plebi, an bellum cum ea gerere, non uidetur mihi facile in pauca uerba conferre meam sententiam: sed necesse habeo prolixiore uti oratione, ut intelligatis eos qui inter nos à pace abhorrent, parum reip. prospicere, & inaniter nos terrere obiectis leuibus incõmodis facileq; medicinam admittentibus, maxima uero & incurabilia mala negligere: quod nõ aliam ob causam faciunt, nisi quia magis iram q̃ rationem in consilium adhibent. Quis enim diceret istos præuidere quid utile aut possibile, qui putant ciuitatem hanc cuius tam late patet imperium, ut inuidiosa & grauis sit finitimis, posse in officio cõtinere aut incolumes seruare gentes subditas absq; ope plebeiæ multitudinis: aut pro hac quæ secessit, aliam meliorem introducere, quæ foris pugnet pro imperio, domi quiete degat, neutrobi discedẽs à modestia. quid enim aliud possunt dicere, quo freti à pace nos dehortẽtur? quàm autem utrunq; hoc stultum sit, uobisipsis considerandum relinquo, reputantibus post discessum infimæ plebeculæ non ferentis quosdam inciuiliter abutentes suis calamitatibus, quæ tamen nihil uobis mali nec facit nec cogitat, tantum honestam pacem expectans, multos esse uobis male uolentes qui cupide arrepta occasione inflantur, iactantes hoc esse illud tempus optatissimum, quando imperium uestrum euertere dabitur. Nam Aequi, Volsci, Sabini, Hernici, hostes nostri perpetui, & nunc recẽtibus exasperati cladibus, agros nostros sibi diuidendos spe præcipiũt. Campaniæ uero Hetruriæq; quicquid dubia fide reliquimus, aut aperte desciscunt aut occulte defectionem cogitant. Quin & Latinorũ cognata gens uidetur parum constans in officio & fide amicitiæ, uerùm eius quoq; magna pars nunciatur laborare nouarum rerum cupidine, quarum pleriq; omnes natura sunt auidi. Nos qui nuper alijs arma inferebamus, nũc ipsi obsidemur, aruis sine semẽte relictis: prospectamusq; uillas diripi, prædas abigi, seruitia transfugere, nec possumus his malis occurrere. & hæc patimur adhuc sperantes cum plebe cõcordiam, scientes in nobis situm uno senatusconsulto seditionem componere: nec melior est rerum nostrarum status domi q̃ foris. nam neq; sociorum auxilijs instructi sumus cõtra externam uim, neq; ipsi propter urbanorum infrequentiam ad arcendã sufficimus, infensis nobis tot gentibus

tibus.atq; in hoc ipso modico & imbelli numero maior pars plebeia est,quotidianis operarũ mercedibus se sustentantes clientes nostri & opifices,non admodũ firmi custodes periclitantis optimatium regiminis.ad hæc crebri ad secessores trãsfugæ & reliquos omnes suspectos faciũt.Sed super omnia cõmeatus per hostes interclusus fame nos iam territat:quod si accesserit inopia,magis etiã terrebit. prætèr ea bellum nunquã finit animos nostros cõquiescere:& quòd molestissimum est mulierculæ secessorũ paruuliq; pueri & parentes senio cõfecti, habitu squalido ac miserabili oberrãt per fora & cõpita,plorãtes,supplicãtes, tangentes dextrã uniuscuiusq; atq; genua,lamentantes suam præsentem,& magis etiam futurã desolationẽ,miseranda & non ferenda specie.nemo enim tam immanis est ut ad horũ aspectum nõ turbetur animo & afficiatur hominũ infortunio.quapropter si plebeijs fidere nolumus,tollenda sunt è medio & hæc corpora,partim obsidioni ferendæ inutilia,partim dubiæ fidei quibus expulsis quid uirium reliquum erit ad urbis custodiam? aut quibus auxilijs freti audebimus aduersus tot simul ingruẽtia mala resistere? nam propriũ nostrum refugium & unica firma spes, robur patriciorũ paruum est ut uidetis,nec dignum ob quod de nobis sentiamus magnifice. quid igitur belli ferendi autores uel ipsi delirant,uel nos decipiũt,ac nõ potius aperte suadent,sine sanguine ac labore urbẽ inimicis iam nunc dedere? At fortasse ipse uaniloquus nõ timẽda timeo:cæterum urbi nihil aliud accidere potest quàm mutatio,res non magni negocij,quòd facile fit ex quibusuis gentibus & locis mercenarios colonos & clientelarũ uulgus recipere.hoc enim est quod pleriq; iactant plebis aduersarij,per Iouem nõ omnino ut ipsis uidetur stolide.nã eò stulticiæ iam uentũ est,ut pro salutaribus sententijs afferantur uota inania.Quos ego libẽter rogauerim, quantum temporis nobis ad ista exequenda concedatur, hoste imminente urbi è proximo.aut quã ueniam meretur cunctatio in expectandis auxilijs, aduersitatibus nostris nil cũctantibus? aut quis mortalium immortali ũmue interim nos tuebitur,dum per ocium undecũq; cõtrahuntur & huc adducuntur auxilia.Isti uero qui relicta sua quisq; patria cõmigrabunt ad nos,qui tandẽ erũt? Vtrum domi diuites & honorati uel maiorũ suorũ nobilitate uel uirtute propria? Et quis sustineat relictis domesticis bonis alienorũ malorũ turpiter fieri particeps? Non enim ut pace ac delicijs unà nobiscum fruantur huc uenient,sed ad bellũ & pericula,quorum incertus exitus.An plebeiam & lare carentem introducemus multitudinẽ,expulsæ hinc similem,uidelicet æs alienum et mulctationes ac huiusmodi mala libenter quocunq; secum translaturam? quam ut demus alioqui frugi & modestam fore,certè uel hoc ipso ple-

be nostra longe deterior erit, quòd aliena à nostra consuetudine, uitæ ratione, moribus, legibus, institutione, omniū harum rerum imperita, male nobis conueniet. Et indigenarum liberi, uxores, parentes, aliíue affectus hic sunt obsides, atq; adeo natalis soli desiderium, quod omni bus inest necessario, nec potest eximi. At accersitū istud & inquilinum uulgus si nobiscum cohabitet, cum nihil tale hic queat ostendere, nihil boni habebit pro quo se exponat periculis: nisi quis eis promittit agros & partem urbis ad domicilia, spoliatis horū possessoribus: quæ etiam ciuibus ægre concedimus post multa pro rep. certamina. ac fortasse ne his quidem solis contenti fuerint, affectaturi etiam honores et magistratus, aliarūq; bonarum rerum cōmunionem ex æquo cum patricijs. Ita fiet ut si non cōcesserimus quicquid postulauerint, inimicos eos habeamus: si uero permiserimus, pereat respublica, à nobisipsis pes sundata. taceo quòd corporibus bello idoneis nunc opus habemus, non agricolis, nec operarijs, nec negociatoribus, nec opificibus sellula rijs, qui bellando discant bella gerere. durum enim est non assueto periculum facere: quales utiq; erūt isti collectanei ex omnibus nationibus. at militare auxilium neq; usquam uideo, neq; si se ex improuiso offerret, suaderem recipiendum intra mœnia, cum constet multas urbes op pressas à suis præsidijs. Hæc sanè atq; alia iam dicta considerantes, simulq; inuitantium uos ad concordiam memores, quódq; non nouo exēplo pauperes dissideant à diuitibus, humiles à nobilibus, sed in omnibus ut ita dicam paruisq; magnisq; ciuitatibus male inter plus et minus conueniat, in quibus reip. præsides moderatione seruauerunt patrias, superbia uero & sua bona & sese perdiderunt: & quòd quicquid ex multis partibus cōstat, aliqua uitiosum sit necesse est: præterea neq; in humano corpore semper resecandum membrum uitiatum, ne fœdetur reliqui species, & natura breui deficiat: neq; à ciuili societate malo aliquo infectam partem excludendam continuo: quòd alioquin partibus paulatim depereuntibus uniuersitas ipsa cōsistere salua haudquaquā ualeat: postremo cogitantes necessitatis uim, cui soli coguntur uel dij cedere, ferte æquo animo fortunæ uicissitudines, neque quasi semper futuri compotes uotorum tumēte arrogantia & inscitia, sed flectimini & cedite, exemplo felicium cōsiliorum non aliunde sumpto q̄ à uobismetipsis. Oportet enim tum ciuitates, tum singulos uiros cū seipsis contendere, operamq; dare ut posteriores eorum actiones à prioribus non degenerent. Ergo uos ipsi multos infensissimos hostes sub iugū redactos neq; occidistis neq; expulistis è sua patria: sed domibus & agris redditis siuistis eos retinere sedes pristinas, nōnullis etiam ciuitatem largiti & ius suffragij: quódq; magis mirādum est, uestrorum

ciuium

ciuium multis, poſt grauia peccata in uos admiſſa, pœnam remiſiſtis contenti in autores iram effudiſſe, ut miſsis colonis Antemnas, Cruſtumeriam, Medulliam, Fidenas, multisq; alijs. quorſum enim attinet omnes enumerare, quos ui captos moderate caſtigaſtis & ciuiliter? nec ullum unquam ciuitati aut periculum aut dedecus inde accidit: ſed laudatur ueſtra clementia, in tuto eſt hac parte ciuitas. Et qui hoſtibus pepercistis, cũ amicis pugnabitis? qui perdomitis mulctam remiſiſtis, propugnatores imperij ueſtri male mulctabitis? qui urbem ueſtrã præbetis omnibus eò refugientibus tutum receptaculum, ſuſtinebitis indigenas ex ea pellere, cum quibus diuturnã habuiſtis conſuetudinem, pariter educati, communium aduerſitatum & felicitatum bello paceq; participes? Non, ſi quod iuſtum eſt et uos decet uolueritis facere, & ſine ira quid utile ſit iudicaueritis. Dixerit aliquis. Nobis quoq; placet ſedari diſsidium, & uehementer id cupimus. ſed quonam modo id faciendum oſtende ſi potes. Vides quanta ſit in plebe arrogantia: quæ cum prior nos læſerit, tamen non dignatur legatos de pace mittere, ac ne noſtris quidem reſpondet humane & ciuiliter, ſed tumens faſtu minitatur, nec quid ſibi uelit coniectura eſt facilis. Audite igitur meum conſilium. Ego neque plebem tam infenſam nobis exiſtimo ut reconciliari non cupiat, neque facturam quæ minatur, hoc inde conijciens, quòd dictis facta non reſpõdere uideam: immo puto eam pacis magis q̃ nos cupidam. nos enim habitamus cariſsimã patriam, rem familiarem, domos, parentes, omnia quæ magni faciunt homines, in poteſtate noſtra habemus. illa exul aris focisq; caret, orbata propinquis neceſsitudinibus, ne quotidiano quidem uictu ſuppetente. Quòd ſiquis roget, cur igitur miſera neq; noſtras inuitationes admittit, neque per legatos nobiſcum agit? ei hoc tantum referam: quia per Iouem cũ ſemper eadem uerba à nobis audiat, nihil poſtea uel humanitatis uel æquitatis uidet quod re illis reſpõdeat: & proinde uerbis ſolis ſe lactari exiſtimat, nobis ſemper prouiſionẽ aliquam pollicentibus, nũquam pollicita præſtantibus. nec poteſt animum inducere ut legatos mittat, uerita ne propter iſtos accuſatores ſuos quotidianos repulſam patiatur. Aut forte inſanæ contentionis id uitiũ eſt. Nec mirũ, quando hoc peruicax contentionum ſtudium aliquot noſtri ordinis occupauit, & uulgato uitio nolũt aduerſæ parti cedere, ſed quocũq; modo uincere, nec prius largiri beneficium, q̃ accepturos obnoxios ſibi fecerint. Hæc ſanè reputans cẽſeo legatos ad plebẽ mittendos, ex his quibus facilime fidẽ habitura ſit, dandamq; eis poteſtatẽ res cõponendi cõditionibus quibuſcũq; ipſis æquũ uiſum fuerit, nihil ad ſenatũ referẽdo amplius. Ipſi enim ſe præbebũt faciles, qui nũc uidentur nos uelut è ſublimi de-

ſpicere, ubi ſenſerint ſerio uos ſtudere cōcordiæ, & ad æquiores cōdeſcēdent cōditiones: nihilq́ inhoneſtū poſtulabūt nec impoſsibile. Sic enim natura cōparatum eſt, ut uel modeſtiſsima ingenia exaſperentur iritata cōtumelijs, ſed eadē facile miteſcāt officijs. Hæc Menenij dicta murmur excepit, patribus per partes capita cōferentibus: & qui plebi æquiores erāt ſeſe inuicē cohortantibus ad omnem operam nauādam quo plebs reducatur in patriā, quandoquidē ducē ad id ſe præbeat nobiliſsimus factionis optimatiū: diuerſæ autē ſentētiæ hominibus, qui nihil omnino uolebāt mutari de priſtino ſtatu reip. cū nullum expedirent præſentaneū conſilium, nō libenter diſcedētibus à propoſito, nec tamen uolentib. in eo perſiſtere: integris porrò & neutri factioni deditis, pacē cupientibus, & id unū ſpectantibus quomodo præcaueri poſſet obſidio. poſtquā autem omnes cōticuerunt, maior cōſul laudata ingenuitate Menenij, cæteros etiam hortatus ad capeſſendam curā reip. liberéq́ promendum quicquid ſentiāt, & exequendum quæ comprobata fuerint, ſequentē nominatim rogauit M. Valerium, fratrē unius ex patriæ liberatoribus, uirum optimatiū nemini ſecundum populari gratia. Qui cū aſſurrexiſſet, primùm cōmemorauit patribus acta ſua ciuilia & ſæpe ſe prædixiſſe his calamitates, alijs uerba ſua nihili facientibus. Deinde ſuadebat paci reclamātibus, non ut æquitatis rationē haberent, ſed quandoquidē ſeditionem nō paſsi ſint eximi ex urbe priuſquam gliſceret, nunc ſaltem diſpicerēt quomodo tolli queat quātocyus, priuſquā iam adultior fortaſſe inſanabilis fiat, aut certe curatu per difficilis, magnā aliquam calamitatē ipſis afferat. Plebis enim poſtulata nunc alia fore, nec uideri ſtaturā intra eoſdē quos antè terminos, & æris alieni remiſsionē tantum petiturā: ſed fortaſſe aliquid etiā auxilij, quo tuta permaneat in poſterum. Dictatura enim introducta in remp. antiquatā legem per quā libertas eius antea ſarta tecta fuerat: quæ non ſinebat ciuem indemnatū à quoquā interfici, aut plebeios in neruum adiudicari patricijs, ſed prouocationē eis cōcedebat ad populum, abſoluēdis damnādiſue ex eius ſuffragijs. Aliā quoq́ poteſtatē plebi pene in totū ademptā, quæ penes eam fuerat ſuperioribus ſeculis: quādo nec triumphum à ſenatu impetrare potuerit uiro nemini uirtute ſecundo & hoc honore digniſsimo P. Seruilio. quapropter uulgus offenſum merito male ſperare de ſecuritate ſua, quando nec conſulis nec dictatoris fauor ſibi profuerit, adeò ut magiſtratus ipſi ob id ſtudium incurrerint contumeliam. Quæ omnia clam effecta non à gratioſiſsimo quoq́ ordinis patricij, ſed à contumelioſis quibuſdam & iniuſtorum lucrorum auidiſsimis: qui ciuibus mutuati pecuniam magno fœnore oppreſſos abduxerint in ſeruitium, & crudeliter eis ac ſuperbe domi-

nati

nando alienauerint uniuersam plebẽ ab optimatibus: & factione cõfla ta duce Ap. Claudio, uiro paucorũ potẽtiæ studioso et infenso plebeijs hominibus, illius opera subuertant remp. & nisi sanior senatus pars id genus impedimẽta repulerit, periculũ esse urbi ne diripiat & diruatur ab hostibus. Postremo probari sibi dixit sententiã Menenij, & ut prospere mittatur legatio. Legatos uero tẽtare an possint arbitratu suo seditionem cõprimere: quòd si plebs ablatas conditiones dedignata fuerit, ipsos quascũq; illa dederit accipere. Post hũc rogatus est Ap. Claudius, aduersæ plebi factionis uir multum sibiipse tribuẽs, nec omnino immerito. nam & quotidiana eius uita sobria fuit ac uenerabilis, & generosus in administrãdis rebus animus, dignitatis optimatium cõseruandæ studiosissimus. Is occasione arrepta ex concione Valerij, uerba fecit in hunc modũ. Rectius existimationi suæ cõsuluisset Valerius, si cõtentus suo loco sententiã dicere, tẽperasset ab incusandis diuersum sentientib. Sic enim poterat nihil audire de suis ipsius uitijs. nũc quoniam ei nõ fuit satis id cõsulere, quod nos in teterrimorũ ciuium seruitutem cõijciat, uerum etiam in sibi aduersantes inuectus, in me quoq; uelitatus est, ualde mihi necesse est ad hæc respõdere, & primùm ad ea quibus me calũniatus est. Exprobrauit enim mihi nec ciuile nec liberale studiũ, q lucra consecter modis omnibus, multosq; pauperes libertate spoliauerim, quodq; nõ minima causa secessionis plebis sim. quorum nihil uerũ esse neq; sanum facile uobis ostẽdero. Dic mihi Valeri, scin aliquẽ à me nexum ob alienum æs? quos unquã ciues in neruo habui, aut nunc habeo? quis è secessoribus propter meã crudelitatem aut auariciam caret patria? certe proferes neminẽ. Tantũ enim abest ut alicuius ciuis libertatẽ ob æs alienũ oppresserim, ut multos etiã de meis bonis subleuauerim, remisso debito, nec unquam quenquã qui soluendo nõ esset in seruitutem uindicauerim: sed omnes per me sunt liberi, omnes gratiam habent ut clientes & amici deuincti summa necessitudine. Nec hoc dico in accusationẽ eorum qui nõ idem faciũt, sed quod legibus permittũtur facere: uerũ calumniatori ad meũ crimen respondeo. Quòd autem morosum me appellauit & antesignanũ malorũ hominum, infensumq; plebi & paucorũ potẽtiæ studiosum, insimulans quòd optimatibus faueam, cõmunia hæc mihi uobiscũ sunt crimina, quotquot cũ sitis ipsi meliores detrectatis deteriorũ imperiũ, & quam à maioribus accepistis rẽp. non fertis degenerare in uilissimã omnium speciẽ popularis regiminis. non potest enim iste optimatũ administrãtionẽ significare paucorũ potentiæ nomine, ut res per se bona nouato uocabulo adducta in inuidiã pereat: nos iustius & uerius exprobraremus ipsi ambitionẽ & affectationẽ tyrannidis. cõstat eñ fermè omnes

tyran

tyrannos ex plebis adulatoribus fieri:& expedita uia eſt ad opprimendam ciuitatis libertatem,quæ per fauorem peſsimorū ciuium ducit ad potētiam:quos iſte ſemper coluit,ac ne nūc quidem deſinit. Scitis uos ipſi nunquam hęc auſuros fuiſſe uiles & abiectos homines,niſi ab hoc magnifico amatore patriæ cōcitatos ſpe nō impunitatis ſolum,uerum etiam potioris cōditionis ꝙ antea.& hæc uere dici ex ipſius uerbis poteſtis colligere,ſi meminiſtis dū uos bello terreret, & recōciliationem eſſe neceſſariā uellet oſtendere,negaſſe cōtentos fore pauperes æris alieni remiſsione,ſed poſtulaturos aliquod auxilium,nec imperium noſtrum ut antea laturos.poſtremo ſuaſiſſe ut boni conſuleremus & permitteremus plebi quaſcūq; leges reditus,nullo honeſtarū inhoneſtarum'ue,iuſtarum iniuſtarū'ue diſcrimine. Tanta arrogātia repleuit inſanum uulgus uir ſenex & noſtro fauore omnibus defunctus honoribus.Id uero te dignū erat Valeri,alijs falſa probra obijcere,cū ipſe talibus ſis obnoxius criminibus? Sed hæc cōtra iſtius calumniam ſuffecerint. Quod uero ad præſentem cōſultationem attinet,mihi uidetur iuſtum & po.Ro.dignum nobisq; utile,ſi quemadmodū à principio dixi,& nūc quoq; conſtanter eadē aſſeuero,nō confundamus bene conſtitutū reip.ſtatum,nec moueamus non mouendos mores acceptos à maioribus,nec tollamus è uita fidem,rem ſacrā, per quam ciuitatibus contingit ſecuritas:tum ingratæ plebi non cedamus,cōcupiſcenti res iniuſtas ac nefarias. Tantumq; abeſt ut ab aduerſarijs perterrear,qui iſdeo uulgus in hac urbe in me concitant, ut duplo magis ꝙ antè indigner plebi poſtulanti talia. Veſtrā quoq; P.C.abſurdam mentē demiror,qui quod ei negaſtis prius ꝙ ex profeſſo hoſtis fieret,æris alieni et iudiciorū remiſsionem petenti,nunc armatæ & hoſtiliter agēti concedere uultis,& quicquid illi prẹterea collibuerit:libebit aūt ante omnia poſtulare ius æquū gerēdorum honorū,& ut earundē rerum quarum & nos ſint participes.Ergo ad plebis adminiſtrationem patiemini res recidere,quæ forma reip.ut dixi eſt craſsiſsima,et uobis minime digna qui aſpiratis ad imperium.Nō,ſi ſapueritis,aliàs eſſetis omniū ſtultiſsimi, ſi dedignati unius uiri tyrannicū dominiū,nunc plebis beluæ multorum capitū uoſipſi ſubijciatis tyrānidi,idq; nō gratijs inducti,ſed neceſsitate adacti,quaſi uero nihil ſuperſit aliud,niſi præter animi ſententiam illi cedere. Quod ſi ſemel inſenſatæ multitudini pro debita peccato pœna inſuper honorari contigerit,ꝙ arrogantem & ſuperbam putatis fore? non eſt enim quod ſperetis his impetratis modeſtiorē futuram poſtea,ſi ab omnibus uobis ea ſibi decreta cognouerit. multū hic opinione ſua fallitur Menenius,uir integer,& alios ex ſuis morib.æſtimās.perget em̄ moleſta eſſe per arrogātiā,quæ uictoriā comitari ſolet,

&

& per insipientiam, cui maxima uulgi pars est obnoxia: quod si nō statim, certe aliquātō post ob unāquanq; repulsam armis arreptis eodem modo uos terrere conabitur. Itaq; si prima postulata cōcesseritis ei pro tempore, mox accersetis uobis aliquid deterius, ac mox rursus aliud illo ipso molestius, quasi & prima illa terrore uobis expresserit, donec postremo urbe pellamini, sicut in aliјs multis ciuitatibus accidit, & nouissime Syracusis, ubi agrorum domini à colonis suis clientibus pulsi sunt. Sin autē pertesi tandem eius improbitatem cōcessuros uos negabitis, quid uetat iam nunc uti ea libertate incipere? præstat enim minore periculo & nondum accepto detrimento, ingenuè mentem proferre, q; post admissa damna indignari errori præterito, & nihil tale committere amplius, seroq; tandem sapere. Nec est quod aut desertorū motu, aut externo bello terreamini, aut desperetis de domesticis uiribus quasi ad urbis tutelam non sufficiant. nam profugorū istorum uis non diuturna est, nec sicut nunc æstate, ita per hiemem durare sub diuo poterunt in tuguriјs, aut rapto uiuere cōsumptis cōmeatibus, ac ne aliunde quidem cōparata aduehere propter inopiam, ut qui nec priuatā ullam pecuniam habeant, nec publicā. nam bella plerunq; sustentantur pecuniarū copia. at istis nec pecunia est nec imperiū: unde credibile est secutura dissidia, & ex his confusa irritaq; cōsilia. neq; enim dignabūtur Sabinis aut Hetruscis aliјs'ue exteris in seruitutem sese dedere, quibus ipsi prius nobiscū libertatem ademerūt: imò ne fides quidē eis habebitur, q; post desertam turpiter patriam, non idem facturi sint his à quibus recepti fuerint. Regūtur autem & finitimæ gentes ab optimatibus, nec apud ullam earū plebs æquo iure degit cū proceribus. haud patientur illi, cum in unaquaq; ciuitate plebē contineant in officio, externā istam & seditiosam turbam in suas patrias recipi, ne ab admissis in æquam partē hac ipsa priuentur postea. quod si me fallat opinio, & excipiantur ab aliquo populo, tum pro hostibus habiti patiētur hostilia. Habemus obsides eorū parentes & coniuges cæteramq; cognationem, quo quid optabilius dӣ concederent? hos in conspectu cognatorum trucidabimus si nos aggredi ausi fuerint, quo nihil eis facere possemus cruciabilius. Qui si audirent uos hoc uelle facere, credite mihi mox uenirent supplices, & cum lachrymis inermes se uobis dederent quantumuis duris conditionibus. Vehemētes enim sunt necessitates huiusmodi, & ad frangendā quālibet contumaciā ualidæ, redigendāq; in nihilū. Iam satis dictū puto cur istos profugos timendos nō putem. Externos uero terrores sæpe sensimus intra minas cōsistere, aut si quid ulterius hostis audeat, res uerbis nō respōdere. Quod aūt aliqui uerentur ne nobis domesticæ uires nō sufficiant, & ideo bellū timēt, sciāt se non satis

ſatis quãtæ ſint intelligere.certe quos deſertoribus opponamus habebimus,ſi uoluerimus delectu ex ſeruitijs habito libertate donare quęq; robuſtiſsimum: quod ſatius fuerit,quàm ab illis imperio exui.ſunt ſatis periti rei militaris,ut qui toties interfuere noſtris expeditionibus. cæterum externo hoſti obuiam ipſi alacriter ibimus, aſſumptis omnibus clientelis,& reliqua plebe quæ manet in officio.quã ut alacriorem reddamus ad ſubeũda pericula,ęris alieni remiſsionem eis largiemur, non in cõmune ſed uiritim.Nam ſi moderatione opus eſt pro ratione temporis,non erga inimicos ciues utendũ eſt ea,ſed erga amicos, quibus perſuaſi non coacti gratificari uidebimur.quod ſi his copijs non ſufficientibus aliũde indigebimus auxilio,è caſtellis præſidiarios euocabimus,& in colonias dimiſſos reuocabimus:quorum quanta multitudo ſit,è proximo cẽſu licet cognoſcere.CXXXM. ſunt Romanorum ciuium qui pubertatem attigerint,quorum ne ſeptimam quidem partem numero æquarint profugi. Quid dicam Latinorum XXX populos, quibus propter cognationem nihil optabilius poſſet contingere quàm ut pugnent pro nobis,ſi modo decernatur eis æquum ciuitatis ius,quod petere non deſinunt.Finem faciam ſi unum etiam addidero, quod quãuis in bello momẽti ſit maximi, nec uos animaduertitis, nec conſultorum quiſquam monuit. Nulla re ad uictoriam æque opus eſt ac bonis ducibus,his nos abundamus,apud aduerſarios rari aut nulli ſunt. Numeroſa porrò turba ſi imperitos duces habeat, nihil agit ut decet,ſed ſua ſe impedit multitudine,tantoq; magis conflictatur quanto maior eſt.boni uero imperatores etiamſi paruas acceperint copias, augent eas celeriter.proinde quantiſper bonos ductores habuerimus, non deerunt qui eorum ductu libenter militent.Hęc igitur cogitantes & geſtorum populi Romani memores,nihil humile & uobis ipſis indignum decreueritis. Rogare poſſet ueſtrũ aliquis:quid igitur nobis faciendum cenſes? hoc enim forte iamdudum audire cupitis. Nullam ad deſertores legationem mittendam,nec æs alienum remittendũ,nec faciendum aliud quicquam quod ullam timoris ac trepidationis ſpeciem præ ſe ferat.Quodſi poſitis armis in urbem reuerſi uobis poteſtatem de ſe per ocium deliberãdi fecerint, moderate ſtatuendum de eis: quando ſcitis omnes ſtultos,præſertim uulgus,in humiles ſuperbire, erga ſuperbos ſe demiſſe gerere. Vbi Claudius deſiit,uociferationes et ingens ſtrepitus in ſenatu diu fuit.nam qui optimatium factionis uidebantur, & de iure ſuo nolebant decedere, probabant nouiſsimam hanc ſententiam,hortabanturq; ambos conſules ut meliori parti accederent,memores regiam ſe poteſtatẽ habere non plebeiam.ſin minus, ſaltem æquos ſe præberent utriq;,donec dinumeratis ſententijs appa

reat

reat maior numerus.quod si neutrum horum facere uolentes ad se arbitrium rerum traxerint, negabāt se id permissuros, sed reclamaturos uerbis donec licuerit,atq; etiā armis repugnaturos si opus sit. erat autem is globus ualidus, & penè tota patriciorum iuuentus adhærebat huic proposito.pacis studiosis sententia Menenij Valerijq; magis placebat,præcipue senioribus, reputantibus quantæ calamitates soleant ciuilia bella consequi.Sed superante clamore ac petulantia iuuenū,contentionem eorum ueriti & contumaciam erga cōsules, ne forte nisi eis cederetur res ad manus deueniret,uersi in preces & lachrymas obtestabātur aduersarios.Sedato tumultu,ægreq; reddito silētio,Coss. prius inter se collocuti,hanc tandē suam pronunciauerunt sententiam.Nos P.C.imprimis uellemus ut omnes consentiretis,cum aliàs,tum maxime quoties de publica salute incidit consultatio:sin minus,saltē senioribus uestrū cedere iuniores,& non contendere,cogitantes sibi quoq; ubi ad id ætatis uentum fuerit eūdem honorem habendum à natu minoribus.sed quoniam uidemus uos ad rixam prolapsos omniū malorum nocentissimam,& arrogantiæ multum in uobis iuuenibus,nunc quia parum diei superest,nec potest quicquā statui tam cito,abite redituri senatu proximo,sed cum melioribus mētibus.q; si à contentionibus nō destiteritis,uobis iuuenibus posthac nec iudicibus utemur nec cōsultoribus,sed imposterū hanc cōfusionem lege arcebimus,præscripto annorū numero,quem senatores habere oporteat. Seniores uero denuo rogati si dissenserint,contentionem eorum dirimemus ratione compendiaria,quam audire nunc uos operæpretium ducimus. Scitis sanè legem nobis esse iam inde ab V.C.quæ omnia in senatus potestate facit, præter magistratuū creationē, legum lationem,& belli inferēdi finiendi ue arbitriū.horum trium potestatē esse penes suffragia populi.nunc non de alio consultatur,q; de bello & pace:quare necesse est nostras sententias confirmari populi calculis.Itaq; indictis ex hac lege comitijs,sententias à uobis dictas committemus suffragijs, ut sic optime tollatur uestra contentio:& quod plurium calculis probatum fuerit,id ratum habebimus.digni sanè sunt hoc honore qui permāserunt in fide reip.nobiscum bonorum malorumq; participes. His dictis senatum dimiserunt.Deinde cum per nuncios iussissent omnem agrestium & castellanorum multitudinem sibi præsto esse,senatumq; in diem certam indixissent,postquā cognouere plenam esse urbem turbis aduenticijs,patriciosq; uictos lachrymis,precibus,& querelis quibus à parentibus secessorum & paruulis liberis fatigabantur,ad præstitutam diem summo mane in forum progressi sunt,refertum uulgo omnis generis:& pro æde Vulcani,ubi concionari mos erat,primùm lau

dauerunt plebem quòd frequens adesset ac alacris, deinde rogauerunt ut quieti expectarent donec senatusconsultū fieret. domesticos autem secessorum bono animo esse iusserunt, recepturos breui affectus suos carissimos. tum ingressi curiam & ipsi leniter ac modeste locuti sunt, & alios orabant ut mites & humanas proferrent sententias: primūq; rogauerunt Menenium. Is cum assurrexisset eadem dixit quæ antea, hortando senatum ad reconciliationē: eandem quoq; sententiam, propere mittēdos ad profugam plebem legatos cum potestate, qui agant de reconciliandis partibus. Post hunc alij consulares secundum ætatis ordinem rogati omnes accedebant Menenij sententiæ, donec ueniretur ad Appium. Qui surgens, Video, inquit, P.C. & consulibus & uobis fermè omnibus placere, plebem reduci quibus ipsi libet conditionibus: meq; ex omnibus qui ante reclamabant solum superesse, & illis exosum, nec uobis utilem. non tamen desistam à pristino proposito, nec mea sponte fraudabo rempub. unius senatoris sententia. quo magis nunc ab alijs destituor, eo maiore in precio ero aliquando apud uos: & uiuus laudem merebor, defunctus memoriam apud posteros. Faxis Capitoline Iupiter & dij urbis huius præsides, semonesq; & genij, ut bono commodoq; reip. profugi redeant, & ego fallar opinione quam concepi de futuro tempore. quòd si quid mali propter ista consilia ciuitati acciderit, id quod breui apparebit, uos celerem opem & salutem rebus labantibus attuleritis. mihi uero qui nec aliàs unquam iucunda malui quàm utilia dicere, nec nunc prodo rempub. meæ securitati consulens, benigni eritis ac propitij. Hæc sunt uota mea: uerbis enim non opus est amplius. cæterum in sententia permaneo, & ijs qui urbem non reliquerunt remittendum æs alienum censeo, cum desertoribus uero bellum gerēdum modis omnibus, quandiu in armis perstiterint. His dictis obticuit. Approbata senioribus Menenij sententia, ubi ad iuniores secundum ordinem rogandi uentum est, omnibus patribus expectatione arrectis surrexit Sp. Nautius familia natus honestissima. Nam autor eius generis unus ex Aeneæ socijs fuerat, qui sacerdos Mineruæ in arce Iliensi consecratæ, palladium secum transtulerat, cuius custodia mansit penes successionem gentis Nautiæ. is etiam suis uirtutibus conspicuus, uidebatur breui consulatum assecuturus. Hic tum exorsus à communi defensione iuuenum, negās eos per contendendi studium aut arrogantiam dissensisse à maioribus natu cum diuersam tuerentur sententiam, sed culpam, si quid culpæ esset, in feruorem ætatis ad lapsum facilem transferens: tandem ait se fidem suis uerbis facturum mutatione sentētiæ. Itaque permittere se eis, ut prudentioribus, decernerent quicquid uideatur è republica, se nihil contradictu

tradicturos, sed obsecuturos senioribus. Similia deinde cæteris iuuenibus pollicentibus, præter paucos propinqua cognatione iunctos Appio, consules laudata horum modestia, iussisq; ut semper in publicis consilijs ita se gererent, decem legatos elegerunt nobilissimos seniorum, omnes uno excepto consulares. fuerūt autem hi. T. Largius Flauus, Agrippa Menenius C F, M. Valerius M F, P. Seruilius P F, P. Posthumius Q F. Tubertus, T. Ebutius T F Flauus. Ser. Sulpicius P F Camerinus, A. Posthumius P F Albus, A. Virginius A F Cælimontanus, & Sp. Nautius. Dimisso deinde senatu Coss. in comitium progressi S C legerunt & legatos produxerunt. Omnibus uero cupientibus mandata eis data cognoscere, aperte responderunt: ut plebem quocunque modo patricijs reconcilient sine dolo malo, reducantq; secessores in sua primo quoq; tempore. Cum his mandatis legati eadem die profecti sunt. præuenit tamen eorum aduentum rumor eorum quæ in urbe acta fuerant: moxq; totis castris plebs effusa est eis obuiam. erat inter eos qui secesserant uir quidam admodum seditiosus, acri ad prouidendum ingenio expeditaq; facundia, nomine L. Iunius, quod illi commune erat cum regum expulsore: cognomen Bruti usurpauit ipse, ut expleret appellationis similitudinem hæc affectatio multis fuit ridiculo, ut per iocum Brutus uocitaretur. Hic cum præfectum castrorum docuisset, consultius esse plebi si se difficilem faciat, ne iniquioribus legibus consequatur reditum, sicq; aliquantisper aduersetur per commentum quodpiam tragicū: pollicitus se acturum causam plebis, commonstratoq; quid dicendum faciendúmue, persuasit homini. Ac mox plebe ad concionem excita, legatis dicendi copia data est, quanam de causa uenerint. Tum M. Valerius legatorum maximus natu & popularis maxime, faustis acclamationibus & salutationibus multitudinis gratitudinem testantibus exceptus, postquam hæc consiluerunt, uerba fecit in hunc modum. Nihil amplius uetat uos Quirites reuerti ad uestra domicilia, & in gratiam redire cum patribus. Decreuit enim uobis senatus honestum atque utilem reditū, cum omnium præteritarum offensarum obliuione. nos'que quos nouit uestri amantissimos, & à uobis uicissim merito honoratos, legatos misit cum libera potestate componendi huius negocij: ne nobis opus sit coniecturis uti de uestris uoluntatibus, sed audita ex uobis postulatione, quibus legibus cupiatis finiri discordiam, si uestra postulata æqua sint & possibilia, & salua S.P.Q.R. dignitate concedi queant, impetretis à nobis non expectata senatus deliberatione amplius, non procrastinando nec alendo ulterius inuidiam hostium. Hanc igitur senatus gratiam libentes & alacres accipite Quirites pro magna felicitate:

dijsq́ gratias agite, quòd po. Romanus cuius tam late patet imperi-um, & senatus penes quē sunt reip. gubernacula, non soliti aduersarijs cedere, in uestrum honorem se submittant, non habita diligēti ratione quid utrosque deceat, quódue sit superiorum aut inferiorum officium: prioresq́ ipsi uos inuitent ad amicitiam, ne superbo quidem responso quod iam legationi proximæ dedistis offensi, cōdonantes uobis puerilem istum fastum & petulantiā, non aliter q̄ indulgētes parentes pueris nondum per ætatē rectè sapientibus: decretaq́ noua legatione parati nonnihil de iure suo decedere. Tantam ergo felicitatē nacti ne cunctemini indicare quanam re opus habeatis ciues charissimi, & nolite nobis illudere. Missam facite seditionē, ite læti in Vrbem quæ uos genuit & aluit, cui malam educationis gratiam redditis, desolatæ quantum ad uos attinet, & relictæ pecorum pascuis. Quod si hanc occasionem amiseritis, frustra optaueritis similem. Eius uerba sic excepit Sicinius. Non ex una oratione æstimandum est bonū consilium, sed oportet etiam contrariam expendere. Simulq́ iubebat ut loqueretur qui uellet, pudore atq́ timore posito. eum enim esse rerum statum, qui pudorem & cunctationem non ferat. Silentio deinde facto cum alius in alium oculos iactantes, requirerent aliquem qui pro uniuersis diceret, nemo existebat, Sicinio sæpius repetente uerba eadem. Tandem ut erat pollicitus, prodijt L. Iunius ille qui Brutus uocari uolebat, & magno assensu totius multitudinis talem concionem exorsus est. Metus patriciorum uos Quirites, quo tabescitis, attonitos habere uidetur nunc quoq́: eoq́ pressi non audetis in medium proferre quæ iactatis quotidianis sermonibus. fortasse quisq́ uestrum putat proximum aliquem locuturum pro omnibus suo periculo, ipse malens per tuta incedere, securè pro parte sua fruiturus aliena audacia, iniquo sanè cōsilio. Si enim idem omnibus esset animus, singulorum timiditas unà omneis læderet: & dum unus quisq́ sibi priuatim prospicit, periret respublica. Ergo si antea nesciebatis finem adesse uestro timori, et libertatem confirmatam ex quo arripuimus arma, nunc saltem discite his uos docentibus. Superbi enim & imperiosi homines non iam ut antea cum iussis & minis ad nos ueniunt, sed rogant & inuitant ut redeamus ad propria, incipiuntq́ ut liberos alloqui. Cur igitur etiam nunc metu attoniti siletis? quin mentem liberam sumitis, & frenis abruptis, quantis iniurijs ab eis affecti sitis, profertis coram omnibus? ò miseri, quid timetis me autore loquendi liberè? Loquar enim ipse cum eis intrepide nullo respectu periculi, nilq́ dissimulans: & quoniam Valerius negat quicquam uetare quin redeamus ad propria, postquam senatus concessit reditum, decretumq́ addidit de abolenda omnium offensarum

rum memoria:respondebo quod ueritas dictat & necessitas postulat. Nos Valeri cũ aliæ multæ causæ uetãt positis armis uestræ fidei nos ipsos cõmittere,tũ apertissimæ tres. Primùm quia nos accusatis quasi peccauerimus,& pro beneficio imputatis concessionem reditus. dein de quia inuitatis ad pacem, nec indicatis quibusnam legibus. postremo quia toties decepti & elusi,nihil certi putamus inesse uestris pollicitis. Dicam seorsim de singulis, & à iure incipiam, cuius in omnibus uel priuatis uel publicis disceptationibus prima debet esse ratio. Ergo si uobis iniuriam fecimus,non opus habemus nec obliuione ulla nec uenia:ac ne ciuitatem quidem desideramus, habituri sedes quas fata dederint,quæsituri eas Fortuna dijsq; ducib. Quòd si uestris iniurijs exagitati compulsi sumus hanc fortunam experiri, quin culpam agno scitis ingenue,uobisq; magis opus esse ista obliuione ac uenia? Nunc uero quam petitis,eam uos dare fingitis: & iram quam uobis remitti cupitis,remisisse iactatis,confundentes ueritatis naturam, & iuris rationem inuertentes. Quòd autẽ afficiatis iniuria non afficiamini,multis magnis plebis beneficijs uel in tuenda libertate uel in parando imperio deuincti,audite.loquar quæ ipsi scitis:& siquid mentiar, sine mora me arguite obsecro. Nostra resp. olim sub regibus fuit, durauitq; is status septem ætatibus:totoq; illo tempore nihil detrimenti plebs accepit à regibus,præsertim nouissimis: ut interim taceam multas magnas felicitates quas ex illorum principatu percepit. nam præter alia blandimenta,quibus eam sibi obnoxiã,uobis infensam studebant red dere,qui mos est omnium legitimam potestatem in tyrannicam uerte re cupientium:cum Suessam urbem florentem longo bello expugnassent,potuissentq; prædam nemine in partem eius admisso, retinere sibi,& regum fieri ditissimi,noluerunt,malentes eam cedere uulgo militum,ut nobis præter mancipia & pecora resq; alias magni precij,uiritim quinq; minæ argenti cederent. Quibus nos neglectis quòd potestatem tyrannice exercerent,non in plebem,sed in uos,facta eorũ indi gne ferentes,à beneuolis regibus desciuimus, uestras partes secuti: & unà uobiscum in eos tam in urbe quàm in castris coorti, illis expulsis uobis principatũ eorum detulimus. cumq; sæpius licuisset nobis tran sire ad exules magnis largitionibus nos solicitantes,non sustinuimus id facere ne uestrã fidem desereremus. sed continuata bella periculosissima propter uos pertulimus,quibus iam decimumseptimum annum atterimur,pro communi libertate pugnantes cum omnibus hominibus. uix dum enim constituta repub. ut fieri solet post repentinas mutationes,duobus nobilissimis Hetruscorum populis cum magno exercitu reges reducentibus obuiam profecti,pauci cum multis decreui

mus ferro, & alacritate maxima deuictis pulsis'que hostibus superstiti consuli principatum conseruauimus. nec ita multo post Porsena Hetruscorum rege uolente exules reducere, & cum totius Hetruriæ uiribus ueniente, cum pares non essemus longo tempore comparatis regijs copijs, conclusi obsidione, consiliorum'que simul & rerum inopia, perdurando coegimus regem ex hoste amicum factum discedere. Tertio dein & ultimo regibus reditum tentantibus, cum præsto illis essent triginta Latini nominis populorum auxilia, uos supplices nostram opem implorantes, & ut in quenque incideretis sodalitates communésque uel educationem uel militiam commemorantes deserere non sustinuimus: rati'que nihil honestius aut magnificentius quàm pro uobis pugnare, iecimus periculosam aleam: & cum hoste congressi multis acceptis uulneribus, desideratis multis cognatis amicis'que ac contubernalibus uicimus, cæsisq; ducibus extinximus totum genus regium. Hæc sunt quæ uobis pro libertate pugnantibus præstitimus, penè plura quàm pro uiribus, utpote magis necessitate coacti quàm uirtutis ostentandæ gratia. nunc quàm egregiam operam nauauerimus imperium asserentibus, & maiorem existimationem atque potentiam quærentibus, audite: & si quid à ueritate discessero, quemadmodum à principio dixi, reclamate. Postquam in tuto uisa est libertas, non hac contenti ausi estis res nouas moliri, habentes pro hostibus quicunque liberi esse cuperent, & bellum penè omnibus hominibus intentãtes: rati ad hæc pericula & cupiditatum uestrarum propugnationem abutẽdum nostris corporibus. ex eo tempore quoties singulas binásue ciuitates pro libertate pugnantes, partim acie uictas, partim expugnatas, sub imperium coegerimus taceo. quorsum enim attinet minutatim recensere gesta, quæ tantam uerborum præbent materiam? malo uti compendio. Vniuersam Hetruriam in duodecim diuisam ducatus, terra mariq; potentem, quis perdomitam coegit imperium agnoscere? Sabini isti gens tam ualida, & imperij æmula, ne amplius de æquo iure uobiscum contendat, quorumnam opé factum est? Quid? triginta Latini nominis populos, non potentes solum, uerumetiam potiora iura iactantes, quis perdomuit, effecit'que ut deditione facta deprecarentur direptiones & dirutiones suarum urbium? Omitto alia quæ nondum à uobis dissidentes, & ipsi quoque nonnihil commodorum ex imperio sperantes, unà uobiscum in militia gessimus. Cæterum posteaquam aperte iam tyrannicam dominationem usurpantes, deprehensi estis nostra quoq; uelut mancipiorum abutentes opera, & nostros animos à uobis alienastis, desciscentibus interim subditis penè omnibus, initio defectionis à Volscis,

orto

orto, ac mox eorum exẽplum secutis Aequis, Hernicis, Sabinis, multisq; alijs: cum potuissent, si per nos licuisset, alterutrum facere, aut excutere uestrum imperium, aut in posterum moderatiores dominos reddere: meministis'ne in quantam desperationem de imperio ueneritis? & quàm solliciti fueritis ne uel uos desereremus, uel indignatione moti ad hostes transiremus, tum quàm multas preces ac pollicitationes effuderitis? Quid igitur nos humiles & à uobis oppressi fecimus, uicti precibus & inducti pollicitis quæ hic Seruilius uir optimus tunc Cos. plebi obtulit? obliti præteritarum iniuriarum, in futurum sperantes melius, nos uobis præbuimus: & quicquid usquam erat hostium debellatis breui tempore, cũ multis captiuis redijmus prædaq; egregia. pro ea opera quam nobis reddidistis gratiam? iustam scilicet dignamq; talibus periculis. immo nihil minus. frustrati estis nos omnibus quæ consulem iusseratis reip. nomine promittere. ipsum hunc uirum optimum, quo fueratis abusi ad imposturam faciendam, priuastis triumpho, quem magis quàm ullus hominum meruerat: hacq; ignominia non ob aliud eum mulctastis, nisi quia suo iure postulabat ut præstaretis pollicita, & ægre ferebat fucum factum suo nomine. Nuper autem (unum etiam hoc addam, mox'que desinam de iure disserere) cum in uos Aequi, Sabini, Volsci, de communi sententia consurrexissent, concitaréntque alios, nónne ad nos coacti estis refugere, uenerandi uiri & graues ad uile uulgus & humile, nihil non pollicentes præsentis salutis gratia. & ne nos rursum, ut sæpe antè, decipere uelle uideremini, prætexistis fraudi hunc M. Valerium uirum plebi gratissimum: cuius fide inducti, quasi nullo modo à dictatore, præsertim erga nos benigno decipiendi, socij uobis & huius belli fuimus, hostemq; multis magnis prælijs uicimus. cumq; spe citius debellatum fuisset egregie, tantum abfuistis à reddenda plebi gratia, ut nos inuitos in armis & sub signis retinere uolueritis, ut possetis promissa irritare, sicut decreueratis à principio. Dictatore uero ægre ferente tum uestram iniustitiam, tum suum dedecus, relatis'que signis dimittente militem, uos arrepta occasione fallendi & ipsum affecistis iniuria, nec nobis quicquam ex pactis est redditum: unóque hoc facto uiolastis ius triplici nomine, maiestate senatus diminuta, fide huius uiri fracta, benefactoribus nulla pro labore gratia reddita. Hæc aliaq; huiusmodi multa cum possemus uobis patricijs obijcere, non dignabamur fieri supplices, nec uelut post graue aliquid admissum, impunitatis et obliuionis iniuriarum conditionibus reditum impetrare. Non tamen hæc diligẽtius excutienda nunc arbitror, quãdo acturi de concordia conuenimus, sed obliuioni tradẽda potius. Quin igitur aperte

dicitis,quæ nam afferatis mandata, quid ue ipsi petatis. quanam spe uultis nos urbem repetere? quam fortunam sequi? quo gaudio, quibus excipiẽdos gratulationibus? nihil enim humanitatis aut benignitatis nobis offerri hactenus audiuimus, non honores, non magistratus, non leuamen inopiæ, non quicquam aliud. Quanquam non opus est quid facturi sitis dicere, sed quid feceritis, ut percepto aliquo beneficio, possimus ex eo coniecturam de cæteris futuris sumere. Respondebunt opinor, uenire se cum libera potestate agendi de rebus quibuslibet: & ratum fore quicquid inter nos cõuenerit. Sit ita, fiat nũc quod sequi debet, nihil contradico. Sed cupio ex ipsis discere, ubi nos conditiones proposuerimus, quibus recipi uelimus in urbem, easq́ impetrauerimus, quis erit sponsor pacta non fore irrita? quis erit fideiussor, positis armis tutò nos posse in horum potestatẽ concedere? utrum credemus futuro senatusconsulto? nam nondum ullum super hoc negocio factum est. & quid uetat id antiquari posterioribus, quando Appio & eius factioni uisum fuerit? an dignitati legatorum suam fidem interponentium? atqui per hos deceperunt nos & antea. an dijs testibus, iureiurando firmata fide? at hæc mihi magis quàm humana suspecta est, quando eam à potestatibus contemni uideo. Et societates quæ inter imperandi auidos & libertatis tenaces non spõte coeunt, sæpe iam didici tantisper durare, quandiu eas coniungit necessitas. quænam igitur hic potest intercedere amicitia, ubi non ex animo colemus alteri alteros, factionibus obseruantibus suas opportunitates temporũ? Certe suspiciones & mutuæ calumniæ non aberunt, & odium ac inuidia, cæteraq́ uitiorum genera, utrisque alteros dolo præuenire contendentibus, & in mora periculum intelligentibus. Nihil autem est ciuili bello peius confessione omnium, in quo uictos sequitur miseria, uictores impietas, & alteri à carissimis perimuntur, alteri perdunt carissimos. ad tales fortunas nec uos uocate patricij, nec uos plebeij obsequimini uocantibus, & quando nos fortuna diuisit, contenti simus eius beneficio. habeant sibi urbem totam & sine nobis ea fruantur eiusq́ commoditatibus, quando nos humilem & ingloriam plebem è patria libuit eijcere. eamus & nos quocunque fortuna duxerit, existimantes alienam urbem non nostram deseri: quando nostrũ nemo hic relinquit agellum aut larem aut sacra cõmunia aut dignitatem uelut in patria, ut inuiti retineamur eorum desiderio: immo ne libertas quidem superest armis parta & laboribus. omnia uel bellum absumpsit uel quotidiana inopia, & si quid relictum est cessit his superbis fœneratoribus. ad ultimum eò miseriæ uentum est, ut nostros agros illis cogamur colere, fodiendo, plantando, arando, pecora pascendo, no-

strorum

ſtrorum mancipiorum conſerui, pars catenis nexi, pars pedicis, non-nulli uelut truculentiſsimæ beſtiæ compedibus ligneis, uel millis ferreis. taceo tormenta & contumelias, flagraq́; & labores continuatos à ſummo mane ad noctem uſque, reliquasq́; iniuriarum neceſsitates & intolerabilem ſuperbiam. tot tantis malis bono quodam euentu liberati fugiamus læti quiſq; pro uiribus, deo duce fortunaq́;, qui nobis ad ſalutem uiam muniunt, habituri libertatẽ pro patria, uirtutem pro domeſticis facultatibus. quæuis enim terra nos excipiet, conuicturos innocenter & utiliter. exemplo nobis ſint multi Græci, plurimi barbari, pręcipue uero horum ſimul & noſtri autores generis: quorum pars Aeneæ ductu in Europam profecti ex Aſia condiderunt urbem in Latio, pars aliquanto poſt ex Alba ſecuti Romulum, coloniã deduxerũt in loca quæ nunc relinquimus. nobis uero triplo maiores quàm illis uires ſunt, & cauſa migrandi iuſtior. Ilienſes enim migrauerunt pulſi ab hoſtibus, nos uerò hinc à ciuibus. minus autem miſerabile ab alienis pelli quàm à domeſticis. Tum qui ſecuti ſunt auſpicia Romuli, meliorem terram prætulerunt patriæ. nos autem qui hactenus urbe patriaq́; caruimus, nec dijs inuiſam, nec hominibus moleſtam, nec terræ cuiquam grauem deducimus coloniam: non cruenta cæde conflictati cum expulſoribus, nec igni ferroq́; uaſtata terra quam deſerimus, nec alio monumento relicto ſempiternæ inimicitiæ, ſicut mos eſt contra pacis fœdera uiolatis & in neceſsitates huiuſmodi redactis nationibus: ſed deos geniosq́; teſtati qui iuſte moderantur res mortalium, illisq́; committentes uindictam. Illud unum poſtulamus qui habemus in urbe paruos liberos & parentes, aut etiam uxores ſi quæ uolunt eſſe noſtræ fortunę comites, ut earum corpora nobis recipere liceat. hoc nobis ſufficit, nec aliud quicquam petimus è patria: ſed ualete felices & uiuite ut libet, quando tam inciuiliter & auare uos erga humiliores geritis. Sic Brutus dixit: uiſusq́; eſt tum de iure ſuo tum de ſenatus ſuperbia uera dixiſſe, præſertim quod ad dubiam conditionum fidem & fraudulentiam attinet. ad ultimam autem iniuriarum cõmemorationem quas à fœneratoribus pertulerant, renouata ſingulis miſeriarum ſuarum memoria, nemo erat adeo rigidus ut contineret lachrymas, aut abſtineret à lamentationibus, id quod etiam his qui à ſenatu uenerant accidit. nam nec legati temperabant à lachrymis, cogitantes ſeceſsionis miſerias: diúque mœſtum ſilentium eos tenuit, lachrymantes & quidnam ad hæc dicendum dubios. ut uero lamentis ceſſantibus concioni quies reddita, prodijt ad reſpondendum is qui cæteros ciues uidebatur ætate ac dignitate antecedere T. Largius bis conſul, qui dictaturæ ſumma cum laude geſtæ plurimum ſacræ cuiuſdam

maieſta-

maiestatis addiderat, cum ea potestas aliàs inuidiosa sit. aggressusq; de iure disserere, & nunc fœneratores ut immanes criminās, nunc inopes taxans, quòd male faciant, malentes ui extorquere æris alieni remissionem quàm impetrare gratia, & irasci senatui qui nihil æquum concedat, potius quàm his qui in culpa sunt: ostendere conatus minimam plebis partem non data opera peccare, coactamq; longa inopia remissionem petere, plurimos uero quæ in luxum & intemperantiam profundant rapinis uelle quærere: discernendosq; censens scelestos à miserabilibus, & à benignitate opus habentibus dignos odio: aliaq; in hanc sententiam locutus uera quidem, cæterum non perinde grata audientibus, nihil proficiebat, obmurmurante ad singula multitudine, alijs indignantibus refricari dolorem, alijs aperte uera eũ dicere fatentibus. sed hi pauciores erant alteris, ut obscurarentur in turba, prævalente clamore indignantium. cum'que præterea Largius adiecisset pauca in temeritatem eorum & rebellationem: excipiens eius uerba dux plebeiorum Sicinius magis etiam exasperabat eorum animos, dicens eos uel ex his posse discere, qui honores, quæ gratiæ reuersos in patriam maneant. quibus enim nunc in ipso grauissimorum periculorum articulo plebis opem inuocantibus nulla uerba humanitatis ac modestiæ in mentem ueniant, quales putandos si res ex uoto successerint, & quos nunc contumeliosis uerbis lacerant, potestati suæ habuerint obnoxios. à quibus iniurijs temperaturos, quibus tormentis, quibus immanitatibus tyrannicis. Si uobis, inquit, placet seruitutem seruire toto uitæ tempore, & uinculorum, uerberum, ignis, ferri, famis, cæteris'que iniurijs atteri, quid cunctamini proiectis armis & manibus post terga reflexis in urbem eos sequi? quod si libertatis amore tenemini, nolite eos ferre amplius. Et uos legati aut reditus leges dicite, aut si hoc non uultis, relicta concione discedite. non enim audiemus uos postea. Hæc ducis uerba secutus est multitudinis approbantis fremitus. qui ubi consiluit, tum Agrippa Menenius plebis apud senatum patronus & eius legationis autor, significauit se quoque uelle aliquid dicere. Id uero pergratum fuit plebi, tum demum speranti audituram se conditiones ueras & salutares parti utrique. ac primùm ore uno acclamatum est ut diceret: mox tantum silentium tota concio præbuit, ut nemo se moueret uestigio. Ille post alia quædam ad eorum ingenium & uoluntatem dicta quàm potuit appositissime, postremo sermonem clausit fabula ad Aesopearum formulam conficta: quæ quoniam ut ad rem præsentem accommodatissima uisa est maxime flexisse plebem, celebratur omnibus priscis historijs. Locutus est autem in hanc sententiam. Nos à senatu missi sumus

mus ad uos Quirites, nec pro illo responsuri, nec accusaturi uos: non enim hæc status ciuitatis præsens aut fortuna postulat: sed modis omnibus daturi operam ut compositis dissidijs in pristinum ordinem restituatur resp. cumq́ in hoc potestatē acceperimus liberam, non opus uidetur de iure disserere, quod prolixa oratione fecit Iunius. quod uero ad æquas pacis conditiones & confirmationem ac fidem earum attinet, quid ipsi censeamus audite. Nos animaduertentes quamlibet seditionem in quauis ciuitate recte curari, si tollantur eius causæ, necessarium duximus præcipuas huius dissidij causas cognoscere atque eximere. compertoq́ quòd inclementes æris alieni exactiones præsentium malorum causa fuerint, sic eas corrigimus. Qui soluendo nō sunt, ijs omnibus æs alienum remitti æquum uidetur. Et si quorum corpora elapso iam legitimo termino creditoribus sunt obnoxia, hæc quoq́ placet esse libera. Et si qui per iudices addicti sunt creditoribus, & hos liberos esse uolumus, eorumq́ mulctas irritas facimus. & de præteritis quidem contractibus, propter quos hæc secessio uidetur facta, ita statuimus. de futuris uero quicquid ex uestra & senatus populique sententia communi statutum fuerit, id pro lege habeatur. Nónne hæc sunt quæ uos plebeios alienauerunt à patricijs, & his impetratis contentos uos fore putabatis, nec desideraturos quicquam præterea? dantur nunc uobis. Ite nunc læti in patriam. Fides autem & certa conuentorum confirmatio erit ea quæ solennis est omnibus in gratiam redeuntibus. Senatusconsulto hæc sancientur, & inter leges incisa referentur in ærarium. uel potius nos hic scribamus quod uidebitur, & senatus assentiet. Vt autem hæc quæ conceduntur rata fore certum sit, nec senatum quicquam contrà moliturum, primùm nos legati uobis corpora & animas & familias nostras oppignerabimus, deinde alij senatores idem facient, quorum in S. C. ascribentur nomina. non enim nobis inuitis quicquam scribetur quod plebi officiat. nos enim sumus senatus proceres, & primi sententias dicimus. Vltima fides est communis omnium Græcarum ac barbararum gentium, quam ex earum usu nullum tempus eximet, uidelicet iusiurandum & icta dijs testibus fœdera: quæ multas priuatorum simultates, multa populorum bella finijt. hæc quoq́ dabitur, siue paucos principes pro toto senatu iusiurandum interponere permittitis, siue mauultis omnes senatores, quorum nomina S. C. ascribentur, iurare per omnia sacra, utique seruaturos se conditiones fœderis. huiusmodi autem fidem dextras'que dijs testibus acceptas & datas calumniari Brute desine, nec è uita tolle rem pulcherrimam: neque uos cæteri auscultate memoranti hominum impiorum & tyrannicorum scelera, à quibus Roma

Romana uirtus abest plurimum. unam etiam dicam nemini uel ignotam uel dubiam, nec addam amplius. Quam tandem? Communẽ utilitatẽ, quæ alteros seruat per alteros. hæc nos prima & sola contraxit in unum, nec unquam sinet separari ab inuicem. eget enim semperq́ue egebit imperita multitudo prudentibus ducibus: itidem qui præesse possunt & rebus consulere, opus habent aliquibus qui parere uelint: idq́ue nõ rationibus tantum, uerũ etiam quotidianis experimẽtis discimus. Quid igitur terremus & terremur inuicem? quid malis dictis utimur, cùm bona facta sint præ manibus? Quin potius obuijs brachijs cõplexi nos inuicem abimus in patriam, fruituri pristina carorum consuetudine iucundissima, & suauissimum expleturi desideriũ? At nos requirimus securitates parum securas, & fides insidas, quasi hostes infensissimi suspicantes omnia in deterius. Nobis quidem senatoribus una fides sufficit, uos plebeios post reditum bonos fore erga nos, uidelicet non ignota uestra bona disciplina, studia legitima, & uirtus domi militiæq́ue spectata sæpius. Quòd si uidetur fides ad cõponendas res & cõfirmandam meliorum spem necessaria, nos certe uobis bene fidimus, nec moramur iusiurandum aut obsides & id genus alia: uobis tamen nihil æquum negabimus. atq́ue hæc de fide suffecerint, quam Brutus conatus est conuellere. Quod si qua in uobis residet mala de senatu cogitatio, libet nonnihil hac quoq́ue de re dicere, quod uos Quirites per deos oro ut attenti audiatis per silentium. Videtur ciuitas humano corpori similis. Vtrunq́ue enim constat è multis partibus, quarum singulæ nec eandem uim habent, nec usus pares exhibẽt. Iam si per se quæq́ue humani corporis pars proprium sensum itemq́ue uocem accipiat, deinde seditione inter eas orta reliquæ omnes contra unum uentrem conspirent, dicantq́ue pedes, totum sibi corpus incumbere, tum manus, opificia se exercere, uictum comparare, cum hostibus pugnare, aliasq́ue utilitates in commune conferre, item humeri onera se baiulare omnia: caput, uidere se & audire: os, loqui se, alimentorumq́ue sapores discernere: deinde uentri dicant: tu uero bone quid horum facis? ad quid prodes? quam nobis refers gratiam? immo tantum abest ut aliquid in commune conferas, ut officias etiam & interturbes, nec ferendus sis nobis, cogens ministrare tibi & undecunq́ue cõquirere quæ tuas cupiditates expleant. age asseramus nos in libertatem, & excutiamus tot occupationes quas sustinemus huius gratia. Si hæc eis placeãt, & nulla posthac faciat suum officiũ, fieri ne ullo modo poterit ut corpus duret diutius, ac nõ intra paucos dies fame cõsumatur genere mortis pessimo? nemo negare potest. Eodẽ sanè modo & de ciuitate cogitate. nam et hanc cõficiunt multa hominum genera inter se dissimilia, quorũ quodq́ue pro-

prium

prium aliquem usum in commune confert sicut membra suo corpori. quidam agros colunt, pro his pugnant alij contra hostes, alij mercaturam exercentes per mare important multa commoda, sunt qui necessaria tractant opificia. quodsi omnes hi contra senatum ex optimatibus constantem insurgendo dicerent: tu uero quid nobis boni facis? cur alijs imperare postulas? non enim ullam causam afferre potes. nunquam ne nos uindicabimus ab hac tua tyrannide? nunquam ne sine principe degemus? hæc inquam si sibi proponerent, & à consuetis studijs discederent, quid uetabit hanc ciuitatem malam male perire, fame, bello, alijs omnibus calamitatibus ingruentibus? Discite igitur Quirites, sicut in nostris corporibus uenter iste à multis male audiens, alit corpus dum alitur, & seruat dum seruatur, éstque uelut commune penuarium, suum cuique attribuens conseruánsque pacem omnium: ita in ciuitatibus dispensantem publica senatum & cuique conuenienter prouidentem, omnia seruare, custodire, corrigere: & desinite inuidiosas in eum uoces iactare, expulsos uos patria per eum ut errones & mendicos uagari. nihil enim mali uobis fecit, nec faciet: sed reuocat & orat obuijsq; manibus & portis patentibus uos excipit. Dum hæc loqueretur Menenius, multæ uariæ'que uoces existebant per totam concionem, ut quísque dicebat. postremo cum in fine orationis uersus ad lamenta proponeret calamitates utrisque imminentes tam relictis quàm expulsis, deploraréque horum miserias, effusi in lachrymas una uoce conclamauerunt, duceret se in urbem nec tempus tereret. Nec multum aberat quin celeriter è concione abirent re tota legatis commissa, nihil amplius de securitate curantes, ni Brutus cohibuisset eum impetum, dicás recte habere cætera quæ senatus plebi offerat, habendámque pro his magnam gratiam. Vereri se tamen futurum tempus & quorundam animos tyrannicos ne iras seruent, quas per occasionem in plebem effundant. Vnam porro securitatem esse omnibus qui se potentiores timent: si certum sit, etiamsi uelint lædere illi, nocendi potestatem eis defore. quandiu enim malis relinquatur potestas malefaciendi, adfore & uoluntatem procul dubio. hanc igitur securitatem si plebs assequatur, nihil opus fore præterea. Cum'que Menenius iuberet eum dicere, quænam sit illa securitas qua putet indigere plebem amplius: Concedite, inquit, nobis creare annuos magistratus aliquot nostri ordinis, qui nullam aliam potestatem habeant, nisi ut oppresis iniuria plebeijs & uim patientibus succurrant, nec patiantur quenquam fraudari iure suo. hoc à uobis precibus con

tendimus præter illa quæ ultro dedistis, si non uerbis, sed re uera de pace agitur. His auditis plebs uirum laudauit magnis acclamationibus, rogabátque legatos ut sibi hoc concederent. tum legati è concione secedentes post breue colloquium redeunt: factóque silentio Menenius ita locutus est. Hæc res quirites magna est, & multis plena suspicionibus absurdis: timor etiam & cura quædam nos subit, ne forte duas ciuitates faciamus in una: tamen quantum in nobis est ne has quidem preces uestras repellimus. hoc tamen nobis concedite, quod & in rem uestram est, permittite legatos in urbem reuerti & senatui hæc proponere. quamuis enim potestatem habeamus ab eo pacem nostro arbitratu componere, & quicquid placuerit promittere, ipsi tamen non æquum censemus tantum nobis sumere: sed quia præter opinionem occurrit nobis res noua, potestatem hanc deponentes, ad senatum rem totam referimus. confidimus tamen ei quoque probatum iri eadem quæ nobis probantur. Ego igitur hic manebo & mecum legatorum pars. Valerius ibit cum reliquis. Placuit hoc: properéque conscensis equis aduolarūt in urbem qui significarent senatui quid agatur. & Coss. ad senatum referentibus, Valerius censebat concedendam plebi hanc gratiam. Appius uero qui ab initio paci contra dixerat, tunc quoque se opponebat, uociferans, deos obtestans, prædicénsque quantarum reipublicæ calamitatum semen iacerent. sed nihil proficiebat, quòd maxima pars (ut dixi) ad pacem esset procliuior. factum'que est S. C. quod & cætera legatorum pollicita plebi confirmabat, & hanc securitatem quam peterent permittebat. His ordinatis legati sequenti die in castra reuersi senatus placita indicauerunt. deinde plebs monitu Menenij misit ad senatum qui ab eo fidem acciperent, L. Iunium Brutum, de quo iam dixi, cum eóque M. Decium & Sp. Icilium. ex Senatus autem legatis media pars cum Bruto in urbem profecta est: Agrippa cum reliquis mansit in castris, rogatus à plebe ut legem præscriberet qua magistratus crearent. Sequenti die Brutus unà cum collegis aderat, pace cum senatu per feciales quos uocant composita. Plebs curiatis comitijs annuos magistratus creauit L. Iunium Brutum, C. Sicinium Bellutum, quos & antea duces habuerat, cum his'que C. & P. Licinios, & Sp. Icilium Rugam. hi quinque primi tribunitiam potestatem acceperunt, ad quartum Iduum Decembrium, quemadmodum fit & nostro tempore. post peracta comitia legatis senatus uidebantur bene se habere omnia quorum causa missi fuerant. Brutus uero concione aduocata suasit plebi ut cum magistratum sacrosanctum

& inuiolabilem esse decerneret, lege in hoc lata & iureiurando addito quo confirmaretur hæc securitas. placuit hoc omnibus, lex'que à tribunis scripta est. eius uerba sunt: Tribunum inuitum nemo, ut unum è uulgo, quicquam facere cogito, nec uerberato, nec alium uerberare iubeto: nec occidito, nec occidere iubeto. Si quis contra fecerit, sacer esto: & bona eius Cereri dicata sunto. & qui eum occiderit, purus à cæde esto. Et ne in posterum plebi potestas esset abrogare hanc legem, sed perpetuo maneret immobilis, adacti sunt omnes ciues iurare per sacra omnia, utique usuros se hac lege in sempiternum & ipsos & posteros, addita'que imprecatio: Ita eius confirmatores superos ac inferos habeant propicios, transgressores uero iratos utrosque, ut obligati grauissimo scelere. Indéque mos apud Romanos obtinuit, ut Tribunorum corpora sacrosancta sint, qui manet usque ad nostrum seculum. his ita decretis aram posuerunt in uertice montis eius in quo castra habebant, sacrarunt'que Ioui Fauno, cognomine iuxta ipsorum linguam ducto à panicis quibus tum infestati fuerant terroribus. quo sacrificijs placato, consecrato'que loco, redierunt in urbem legatis deducentibus: & hic quoque persolutis pro gratiarum actione uictimis, impetratá que sui magistratus confirmatione à patricijs, petierunt à senatu permitti sibi ut quotannis duos è plebe crearent subministraturos tribunis quicquid opus sit, & lites nonnullas eorum permissu dijudicaturos, ædium'que sacrarum, locorum publicorum, atque annonæ curam habituros. hoc quoque per senatum concesso creauerunt quos tum ministros & socios Tribunorum ac iudices appellabant: nunc uero ab officiorum uno Aediles uocant, potestatem habentes alterius magistratus ministram ut antea. curãt autem multas magnas res, sunt'que maxima ex parte Græcorum agoranomis similes. Pace domi parta & restituta in pristinum ordinem republica, externorum bellorum causa delectus sunt habiti magna plebis alacritate, ita ut intra breue temporis spatium ad bellum parata fuerint omnia: ac mox consulibus ex more sortitis munia, Spurio Cassio cura rerum urbanarũ obtigit, relictumq́ militum quantum ad præsidium urbis uideretur sufficere. cæteras copias eduxit Posthumius Cominius, nec tantũ legiones, sed & Latinorum non contemnenda auxilia: primos'que Volscos aggressus ui cepit oppidum eorum Longulam, ausis oppidanis prodire obuiam, & uenientem arcere, sed turpiter compulsis intra mœnia, & ne hæc quidem

dem fortiter defendẽtibus. uno igitur die tum ager eorum ſine puluere (ut uulgus loquitur) in poteſtatem redactus eſt, tum oppidum ipſum expugnatum non magno negocio. Conſul præda militibus conceſſa, & relicto ibi præſidio duxit Poluſtiam non procul à Longula diſsitam: nemine'que obuio facile agrum emenſus admouit exercitum ad mœnia. ibi milites pars ualuis portarum exciſis, pars per ſcalas ſuperato muro, primo die oppugnationis oppido potiti ſunt. quo capto in paucos defectionis autores animaduertit, reliquos pecunijs & armis mulctatos populi Romani iuſſa facere coegit in poſterum. Hic quoque relicta modica manu militum, ſequenti die cum exercitu Coriolos petijt urbem nobilem & quaſi caput Volſcorum, in quam bene munitam ualidus exercitus ſe receperat, & apparatus bellicus iam antè ibi inerat. hanc cum uſque ad ueſperam oppugnaſſet, amiſsis ſuorum compluribus repulſus eſt. poſtero die comparatis arietibus, uineis, & ſcalis inſtauraturus erat oppugnationem totis uiribus: ſed cognito aduentu Antiatium Coriolanis propter cognationem magna manu ſuccurrentium, diuiſo exercitu dimidium ad oppugnationem reliquit cum legato Tito Largio, reliquo hoſtem arcere propoſuit. eodem die res utrobique geſta eſt feliciter, omnium egregia opera, ſed unius uiri uirtute incredibili uix referẽda oſtentantis facinora. is genere patricius erat, non obſcuris natus parentibus, nomine Cn. Marcius, homo frugi & perliberali ac generoſo animo. pugnatum eſt autem utrobique in hunc modum. Largius prima luce admoto exercitu ad Coriolana mœnia, multis locis tentabat aditum. oppidani uero erecti Antiatium auxilio, quod credebant iamiam affore, omnibus portis apertis ſimul in hoſtem fecerunt impetum. Romani primam impreſsionem exceperunt fortiter, irruentibus inferentes multa uulnera: deinde pluribus eódem procurrentibus impulſi per decliuia, cedentes in caſtra refugiebant reliqui: ſolus Marcius de quo dixi, hoc uiſo cum paucis reſtitit, excipiens aduerſum cuneum. proſtratis'que aliquot, reliquos in urbem ſe recipientes perſequebatur, cædens interim quotquot aſſequeretur, & ſuos ex fuga ad ſe reuocans: effecit'que ut præ pudore in hoſtem conuerſi, breui mutatis uicibus eum ad mœnia repellerent: & Marcius iam audacius urgebat, ita ut tergo hærens fugientium per portam unà cum ſuis irrumperet. ac mox aliquot locis intra

urbem

urbem pugnabatur, multis utrinq; cadentibus, tum per uias, tum in expugnationibus ædium. nec ociosæ erant mulieres, è tectis petentes hostem tegulis, & pro se quisq; quātum poterat opem ferebat patriæ. non tamen diu restiterunt, coacti dedere se uictoribus. capta in hunc modum urbe milites ad prædam uersi diripiebant bona & mancipia. At Marcius qui primus impetum hostium retuderat, insignemq; præ alijs operam in expugnatione nauauerat, in secunda pugna cōtra Antiates maiorem etiam uirtutem pręstitit: nec enim æquum putabat uel huic deesse prælio, sed mox post deditionem cum paucis qui cōsequi poterant accurrit: cumq; offendisset instructas iam acies mox cōgressuras, & urbem captam primus suis nunciauit, fumum ostendens erūpentem ex incēsis domibus, & locum à Cos. impetrauit aduersum hostium robori. signis deinde canentibus primus oppositos aggressus, multis cæsis in mediam perrupit aciem. nam Antiates nō sustinentes eum cominus, quà se inferret loco cedebant, & corona circumdatum eminus telis impetebant. ibi Posthumius ueritus ne desolato grauius aliquid accideret, auxilio submisit globum ualidissimorum iuuenum, ut hostes disiiceret: qui aperta ferro uia, fusisq; aduersarijs, impetu elati ulterius, inuenerunt Marcium consauciatum undique, & circa eum stratos multos occisos aut semineces. huic adiūcti ductu eius reliquos inuaserunt qui etiam tum seruabant ordines, cædentes quotquot resisterent haud aliter quàm mancipia uilissima. memorabilem operam ediderunt in ea pugna Romani milites, cum alij, tum præcipue qui Marcium protexerāt: sed omnes superauit ipse Marcius, cui citra controuersiam imputabatur uictoria. crepusculo tandem milites retulerunt se in castra, læti eo successu, multis Antiatium cæsis, multos etiam captiuos secum ducentes. Sequenti uero die Posthumius aduocato in concionem exercitu prolixe laudauit Marcium, coronis honoratum uirtutis ergô, alijsq; donis militaribus: inter quæ fuit equus faleratus, & decem captiua corpora ex optione ipsius, argentiq; quantum ipse ferre posset, & ex reliqua præda honestæ primitiæ. militibus uero acclamatione crebra gratulantibus, Marcius ad consulem accedens ait se pro honore habere gratias ei cæterisq; omnibus: nō tamen se usurum eius liberalitate, contentum equo propter falerarum pulchritudinem, & uno captiuo qui hospes sibi sit. tum milites qui prius uenerabantur uiri fortitudinem, magis etiam diuitiarum contemptum admirati sunt, & in tanta felicitate tantam modestiam: ex quo facinore Coriolanus cognominatus est, omnium ætatis suæ nobilissimus. Post eam pugnam reliqui Volscorum populi pacati sunt, & si qui alij bellum cogitabant, Antiatium clade territi aut arma posuerunt, aut

ne sumere quidē ausi sunt. quibus omnibus clementer habitis Posthumius domum reduxit exercitum. alter consul Cassius in urbe relictus interim ædem Cereris et Liberi Liberęq; dedicauit, quæ est in fine circi maximi super ipsos carceres sita, bello Latino ab A. Posthumio dictatore uota pro salute reipublicæ, & post uictoriam ex S. C. locata, absoluta ex manubijs his consulibus. quorum cōsulatu etiam cum Latinorum populis omnibus fœdus renouatum est, & instaurata amicitia: quoniam seditionis tēpore nihil contra populum Romanum mouerant, & publice gratulati plebis reditum, fidelem operā nauauerant contra populos qui à Romanis defecerant. continebantur autem hæc in eo fœdere. Romanis & Latinorum populis omnibus mutua pax esto dum cœlum & terra stationem eandem obtinent: & neutri alteris bellum inferant, aut aliunde hostes inducant, nec bellum inferentibus iter tutum præbeant: & bello infestatis opem ferant totis uiribus, prædamq; ac spolia ex æquo diuidant. de priuatis contractibus lites iudicio dirimantur intra decem dies in foro eius populi ubi contractus is factus sit. conditionibus fœderis nihil addatur aut dematur nisi ex consensu Romanorum & Latinorum populorum omnium. in has conditiones fœdus inter utrosq; ictum est, iuratumq; per sacra omnia. Supplicationes etiam senatus decreuit ob plebis in gratiam reditum, & ferijs Latinis diem tertium addidit, cum prius duo tantum fuerint, primus consecratus à rege Tarquinio quo tempore deuicit Hetruriam, alter à populo additus, quando regibus pulsis libertatem adeptus est. tunc uero tertius accessit post reconciliatam plebem patribus. Earum feriarum & sacrificiorum certaminumq; curam Senatus commisit ædilibus, ornatis prius prætexta & sella eburnea, regijs insignibus. nec ita multo post consularium unus Agrippa Menenius diem suū obijt; is qui de Sabinis triumphauerat: cuius etiam suasu senatus profugis concesserat reditum, & cuius fidem secuta plebs ab armis discesserat: elatusq; est impensis publicis, & sepultus magnificētissime. nam priuatæ facultates hominis non sufficiebāt ad honestum funus & sepulchrum: quamobrem tutores liberorum decreuerant ut unum è uulgo efferre & humo condere. At non permisit hoc plebs: & tribuni aduocata concione multis laudibus prosecuti eius memoriam, commemoratisq; gestis eius tam bellicis quàm ciuilibus, temperantia quoque ac frugalitate, maximeq; pecuniarum abstinentia, indecorū aiebant tantum uirum ignobiliter & humiliter sepeliri ob inopiam: autoresq; plebi fuerunt ut in funeris sumptum conferrent quantum ipsis libeat: quibus libenter obtemperatum est, confectaq; mox ex collaticia stipe magna uis pecuniæ. cæterum senatum pudor cepit hoc cognito, rem indi

gnam, nobilissimum Romanorum sepeliri collatis à plebe uiritim assibus: decreuitq; sumptum ex ærario, commissa hac cura quæstoribus. qui multo ære funus locauerunt libitinarijs, corpusq; ornatũ magnificentissime pari apparatu cætero sepelierunt pro dignitate ac uirtute hominis. nec tamen plebs patribus cessit in honoranda defuncti memoria, noluitq; collecticium illud æs à quæstoribus recipere: sed largita est ipsius liberis, miserata inopiã, ne exercerent aliquid indignum paternis uirtutibus. Eodem tempore & census actus est, censa'que capitum centum & decem milia, eo'que amplius, atque hæc sunt gesta his consulibus.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN.

ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum, Liber septimus.

In quo annonæ difficultas eiusq; remedia. digressio de Aristodemo. Volscorum motus. Tribunorum plebis cõciones in senatum. Lex de concionibus. Cn. Marcij Coriolani in Volscos expeditio. eiusdem conciones in pleb. Tribunorum pl. in eum impetus. Conciones Bruti, Appij, M. Valerij. Coriolani exilium. De ludis digressio. tempus trium omnino annorum.

Tito Geganio Macerino, P. Minucio Coss. annonæ caritas urbem inuasit ex secessione orta. plebs enim à patricijs secesserat post æquinoctium autumnale, sub ipsum sementis initium: agerq; per hos motus à colonis desertus est, dum ditiores senatum & patricios, inops autem ac mercenariũ uulgus plebis partes sequitur: manserũtq; ita separatim donec rursus in unum coiret ciuitas, quod paulo ante brumam contigit. medio temporis spatio, quod maxime sementi faciendæ est appositum, rura colonis erant uacua: atq; etiam post agricolarum reditum aliquandiu cultura ægre poterat reparari propter seruiciorum fugam & perniciem iumentorum quibus opus erat, nec multum parati fuit in sequentem annum uel alimentorum uel seminum. Quo cognito senatus legationes dimisit in Hetruriam & campanos atq; pomptinos campos ad coemenda frumenta pro uiribus. In Siciliã missi sunt P. Valerius et L. Ge

ganius, alter filius Publicolæ, alter Geganij Cos. frater: in qua tum oppidatim tyranni regnabant, & inter hos eminentissimus Gelo Dinomenis filius, qui recens tum in Hippocratis fratris sui dominationem successerat, non Dionysius Syracusanus, ut Licinius scripsit & Gellius alijque aliquot Romani historici, non habita ratione temporum ut res ipsa indicat, sed temere narrãtes quicquid in mentem uenerit. nam hæc legatio secundo anno septuagesimæ secũdæ Olymp. nauigauit in Siciliam principe Athenarum Hybilide, XVII annis elapsis post pulsos reges, ut constat inter hos & alios fermè omnes autores: Dionysius senior anno ab hinc quinto & octuagesimo Syracusis inuasit tyrannidem anno tertio Olymp. nonagesimætertiæ principe Athenis Callia qui succeßit Antigeni. Ferendum erat siquis paucis annis falleretur in supputatione temporum, præsertim in prisca & multorũ annorum historia, sed totis duabus aut tribus ætatibus à uero recedere non permittitur. mihi uidentur posteriores secuti errorem primi alicuius, qui hoc tantum in priscis commentarijs inuenerat, his Coss. legatos missos in Siciliam frumenti comparandi gratia, & aduexisse inde à tyranno donatum: nec amplius scrutatus Græcorum historias quis tum fuerit tyrannus Siciliæ, temere & inconsiderate Dionysii nomen posuit. Illi igitur Siciliam petentes aduersas tempestates habuerũt, & circumnauigare insulam coacti sero ad tyrannum peruenerunt, exactaque ibi hyeme, in Italiam æstate demum reuersi aduexerunt multum cõmeatuum. Qui uero in Pomptinum campũ missi sunt, parum abfuit quin à Volscis interficerentur pro exploratoribus, falsò delati ab exulibus Romanis: ægreque seruati à suis hospitibus amissa pecunia reque infecta in urbem reuersi sunt. Idem accidit his qui Cumas uenêre. cum enim in hac urbe multi Romani degerent, qui cum Tarquinio rege euaserant ex ultimo prælio, primò à tyranno ad mortem deposcebant hos uiros. quo non impetrato postulabãt ut sibi liceat eos detinere, donec ipsi bona sua recipiant, quæ aiebãt iniuste publicata à Romano populo, & eius litis tyrannum faciebãt iudicem. Dominabatur tunc Cumis Aristodemus Aristocratis filius, uir non obscuri generis, cognominatus Malacus, qua appellatiõe pòst magis innotuit: siue quòd puer passus esset muliebria, ut quidam produnt: siue ut alij malunt, quòd mollis esset minimeque iracũdo ingenio. qui cuiusmodi occasione ad tyrannidem peruenerit, & quomodo se in ea gesserit, quem'ue habuerit uitæ exitum, non intempestiuum uidetur intermissa paulisper Romanarum rerum narratione compẽdio dicere. Olympiade sexagesimaquarta principe Athenis Miltiade, Cumas Græcã urbem in Opicis ab Eretriensibus & Chalcidensibus conditam, Hetrusci superi maris accolæ

suis

suis sedibus à Gallis pulsi, cum'que his Vmbri & Daunij alijq; nonnulli barbari conati sunt excindere, nõ ob aliud quàm felicitatem inuidiosam & nimiam. erant enim eo tempore Cumæ per totam Italiam opinione diuitiarum ac potentię celebres, quòd agrum haberent campani campi fertilissimũ, & portus circa Misenum opportunissimos, his felicitatibus insidias struentes barbari expeditionem contra urbem eam fecerunt, peditum quingenta milia non minus, equitum duodeuiginti milia. his non procul ab urbe castra habentibus prodigium accidit, quale nullum extat in omni hominum memoria, nec apud Græcos nec apud barbaros. qui præter eorum castra fluebant amnes, Vulturnus & Glanis, omisso naturali meatu uerterunt cursus, aliquandiu ab ostijs retrocedentes ad fontes suos. quod ubi Cumani audiuerunt, ausi sunt cum hoste congredi, interpretati deum depressurum elatas res hostium, elaturum suas humiles: diuisáque trifariam iuuẽtute, parte una ad urbis præsidium, altera ad nauium custodiam relicta, tertiam in aciem produxerunt excepturi impetum hostium. erant autem sexcenti equites, peditum quatuor milia, & quingenti insuper. tam paruo numero sustinuerunt tam multa milia. quos ut pugnare paratos animaduerterunt barbari, clamore ut illis mos est sublato inuaserunt eos nullo ordine permixti peditibus equites, quasi omnes deleturi. erat autem ante urbem ubi pugnabatur uallis angusta montibus & paludibus clausa, pro uirtute Cumanorum faciens, iniqua barbarorum multitudini. protrudentes enim & proculcantes se inuicem, cum alibi, tum circa cœnosam paludem, priusquam ad manus cum Græcis uenirent obterebantur à suis plerique. ita ingens ille pedestris exercitus mutua collisione afflictus, nullo facinore memorabili edito fuga dispersus est. equites autem strenue pugnantes exhibebant Græcis multum negocij: sed quia propter loci angustias circumuenire hostem non poterant, superne etiam fulminibus & imbribus Græcos adiuuantibus, terga uerterunt territi. In hac pugna eximia fuit equitum Cumanorum opera, ut qui causa uictoriæ fuerint confessione omnium: sed inter omnes Aristodemus Malacus enituit. etenim ducem hostium prostrauit congressus cum eo singulari certamine, multósque fortes uiros alios. Pace reddita, & sacro dijs peracto pro uictoria, sepultis'que honorifice qui in pugna ceciderant ciuibus, magna contentione certatum est cui nam deberetur prima corona ob rem gestam fortiter. nam sinceri iudices Aristodemum hoc honore dignabantur plebe quoque fauente: potentes ciues & senatus propensiores

erant

erant in Hippomedontem magiſtrum equitum. erat aũt tunc penes optimates Cumana reſp. plebs uero non multum poterat ex hoc ambitu orta ſeditiõe, ueriti natu maiores ne in arma & cædes exiret contentio, perſuaſerunt utriq; factioni, ut ambo uiri ex æquo honorarentur. quo factum eſt ut Ariſtodemus Malacus haberetur plebis patronus in poſterum: qui quòd eſſet facũdus concionibus eam ductabat, concilians ſibi actionibus popularibus, & proceres peculatus arguens, pecuniaq; priuata multos ciuium adiuuans. quapropter optimatibus reipub. moleſtus timebatur etiam. uigeſimo deinde anno poſt pugnam illam barbaricam uenerunt ad Cumanos Aricinorum legati ſupplices, opem orantes contra Hetruſcos. nanq; poſt pacem Romanis datam rex eorum Porſena filium ſuum Arũtem cum dimidio copiarũ miſit, ut propriam ditionem ſibi quæreret, ſicut ſuprà dictum eſt. is tum Aricinos oppugnabat cõpulſos intra mœnia, ſperãs ſe breui eos fame in ſuam poteſtatẽ redacturum. hac legatione admiſſa proceres optimatium Ariſtodemo infenſi, & timentes ne ille in aliquam calamitatem conijciat rempublicam, uidebantur ſibi egregiam occaſionem nacti tollẽdi hominis ſub prætextu honeſtiſsimo: perſuaſoq; populo ut Aricinis duo milia uirorum auxilio ſubmitteret ductu Ariſtodemi, quòd eſſet rei militaris peritiſsimus: poſtea parabant inſidias homini, per quas uel ab Hetruſcis interimeretur, uel inter nauigandum periret. cum enim delectus habẽdi poteſtatem à ſenatu accepiſſent, ex nobilibus aut alicuius precij hominibus nullius nomen retulerunt in matriculam: ſed conſcriptis ex plebe pauperrimis ac nequiſſimis, quos ſemper ut nouandarum rerum cupidos habuerant ſuſpectos, in claſſem eos impoſuerunt, deductis decem uetuſtis & nauigationi parum idoneis triremibus, quarum præfecti erãt Cumanorum egentiſsimus quiſq;, & propoſita pœna capitali ſigna non ſequentibus. Ariſtodemus hoc tantum præfatus, non neſcire ſe inimicorum mentem, qui auxiliorum ferẽdorum ſpecie ſe in manifeſtam mittant perniciem, ſuſcepit earum copiarum imperium: emenſusq; cum Aricinorum legatis mare quod eſt inter Cumas & littus Ariciæ proximum, exſcenſione ibi facta, & relicto nauibus præſidio, eadem nocte confecto itinere terreſtri, quod non longum eſt, diluculo in Aricinorum conſpectum peruenit. cum'que prope urbem poſuiſſet caſtra, perſuaſit obſeſsis ut in campum prodirent, confeſtimq; hoſti pugnæ fecit copiam. ac mox collatis ſignis cõmiſſum eſt acre prælium: non tamen Aricini diu locum ſuum tenuerũt, ſed ſemel impulſi refugerunt iterum intra mœnia. Ariſtodemus ſtipatus lectiſsimo quoq;

totam

totam eius pugnæ molem sustinuit: & sua manu cæso duce hostium fugatisq́ barbaris, pulcherrimam acquisiuit uictoriam. His gestis honoratus ab Aricinis perquam munifice, abnauigauit quantocyus, ut ipse Cumanis nunciaret suam uictoriā. eum sequebantur multæ Aricinorum onerariæ, uehentes captiuos Hetruscos & spolia. Iamq́ propinquus Cumis naues ad littus appulit: & aduocata concione militum, multis uerbis inuectus in ciuitatis proceres, laudatis quorū opera in prælio fuerat clarior, diuisoq́ uiritim argento et muneribus Aricinorum in mediū propositis, rogabat ut beneficiorū memores, post quàm in patriā restituti fuerint, si quod sibi periculū ab optimatibus immineret, opem ferrent pro uiribus. Omnibus autē gratias agentibus pro insperata salute quā ipsi deberent, & quòd nō redirēt uacuis manibus, & suas citius animas quàm illius salutem inimicis se prodituros pollicētibus, laudata eorum uoluntate cōcionem dimisit. ac mox uocatū in suum tentoriū scelestissimum quenq́ & manu promptissimū, largitionibus, cōmunitate, deniq́ spe neminē non illicere solita corrupit, ut paratos haberet ad mutandum præsentē statum reipub. His assumptis operæ ac periculi socijs, monitis prius quid agendum cuiq́, & captiuis quos secum portabat, sine precio libertate concessa, ut eorum quoq́ uteretur beneuolētia, ornatis nauibus in portus Cumanos delatus est, effusis ad littus cognationibus militū, & parentibus, liberis, coniugibus suos lachrymis, osculis, amplexu excipientibus, suauissimisq́ appellationib. cōsalutantibus. necnon & alia multitudo urbana cum gratulatione plausuq́ ducem deducebat ad ipsius domicilium. quam rem moleste ferentes, præsertim qui copiarū imperium ei dederant, & alia in perniciem ipsius machinati fuerāt, male de futuris cogitare cœperunt. Ille post paucos dies quos uotiuis sacrificijs exsoluendis insumpsit, & recipiēdis tardioribus onerarijs, ratus iam adesse tempus ait se uelle apud senatum de rebus à se gestis disserere, & prædam eo bello partā ostendere. cumq́ frequens senatus coactus esset, affuit & ipse, omniaq́ cōcionabūdus denarrabat ordine. interim parati iam ante facinoris socij sicas habētes sub ueste, per cōfertam turbā pro curia stantē insinuati in senatū, interemerūt omnes optimatiū proceres. ac mox omnes è foro diffugere, domū quidā, extra urbem alij, exceptis cōscijs. hi arcē & naualia, locaq́ urbis munitiora occupant. Sequēti uero nocte solutis uinctis & damnatis capitis quorū magnus erat numerus, armatisq́ unà cū amicis alijs in quibus erāt Hetrusci captiui iuuenes, satellitiū ex his circa se cōstituit: & postquā illuxit dies, cōuocato in concionē populo, multū in occisos à se ciues

inuectus

inuectus, pronunciauit illos pœnas luisse meritas toties sibi appetito insidijs: cæteris libertatem se afferre & ius æquum, aliaq; bona plurima. His dictis, repletisq; mirifica spe plebeijs hominibus, à duobus egregijs actionibus administrationem reip. orsus est, quæ solent esse tyrannidis cuiuslibet exordia, agrorum diuisio, & alieni æris remissio, in se curam utriusq; recipiens, imperator creatus causa cõstituendæ & in popularem formam redigendæ reipublicæ. Vulgo autem libenter alienorum bonorum rapinam accipiente, iam plenariam potestatem adeptus aliud intulit consilium, per quod deceptos ciues pariter libertate omnes exuit. Fingens enim uereri si nequis tumultus à diuitibus in plebem cooriretur, propter diuisionem agrorum & æris alieni remissionem, néue bellum ciuile ac cædes existerent, ait se unicum modum inuenire quo caueri hoc possit, si omnes arma ex ædibus prolata dijs dedicarent, ut queant eis uti contra externũ hostem si opus fuerit, non contra seipsos. interim rectissime deponi penes deos. quod ubi persuasit, abstulit una die Cumanorum arma omnium: deinde sequentibus scrutatus priuatas ædes, multos bonos uiros in eis occidit, quasi non omnes indicassent arma dijs debita. quo facto tribus custodijs tyrannidem suam communijt: quarũ una constabat ex sordidissimis & nequissimis ciuibus, quorum ope reipublicæ gubernacula optimatibus ademerat: altera ex impijs seruis, quos ipse herorum suorum occisores manumiserat: tertia ex conducticijs barbaris immanissimis. hi non pauciores erant duobus milibus, in re militari longe præstantiores cæteris. interemptorum effigies ex omnibus templis in profanos locos transtulit, suis in locos earum substitutis. domos eorum & prædia bonaq; cætera inuadens, exportato inde auro argentoq;, & siquid aliud inerat dignum possessione tyrannica, reliqua largiebatur suæ dignitatis assertoribus. sed plurima & maxima dona dabat ijs qui heros suos occiderant. at illi petebant etiam uxores eorum et filias in coniugiũ. cæterum masculam occisorum progeniem principio cõtemptam, postea siue oraculo quopiam monitus, siue ipse reputans eam in suum ali periculum, conatus est omnem una die perdere. sed deprecantibus id matrũ maritis apud quos alebantur pueri, pro magno munere concessit eis uitam, ita tamen ut caueret nequando conspiratione facta molirentur aliquid contra tyrannidem: iussitq; omnes ex urbe abire alium aliò, & per rura sparsos degere procul omnibus liberalibus disciplinis ac studijs, exercentes pastoralia munia & agrestia opera facientes, mortem interminatus siquis eorum deprehenderetur intra mœnia. illi relictis paternis

laribus ruri alebantur quasi mancipia,seruiētes patrum suorum interfectoribus. Et ne uel in aliorum ciuium quoquā animus fieret generosus ac masculus,dedit operam ut effœminaretur tota urbanæ iuuentutis educatio,sublatis gymnasiis & armorum meditationibus, & mutata uictus ratione qua prius utebantur pueri.iussit enim eos more uirginum comam alere ac plectere sertisq; redimiri & reticulis,induiq; pictis tunicis talaribus,amiciriq; tenuibus & mollibus palliolis,et in umbra degere.In ludum saltatorium,aut euntes ad tibicinem fidicinémue comitabātur pædagogæ mulieres cum flabellis & umbellis,ipsæq; lauabant eos, pectines in balnea deferentes & alabastros unguentarias atq; specula.huiusmodi educatione corruptos usq; ad annū ætatis uigesimum,tum demum inter uiros censeri passus est.cumq; his aliisq; multis modis illusisset & insultasset Cumanis ciuibus, à nullo libidinum crudelitatúmue genere temperans,iam in tuto putās suam tyrannidē, senex tandē pœnas dedit excisus à stirpe diis hominibusq; plaudentibus.Insurrexerunt enim in eum,& ciuitatē pristinæ libertati rediderunt filii cæsorum ab ipso ciuium,quos olim una die uolens occidere, cohibitus fuerat satellitum qui matres eorum habebant precibus,relegatis in agros pueris.Nam cum aliquot annis pòst iter per uicos faciens,animaduertisset in eis multum iuuentutis ualidæ, timens eorum conspirationē & præuenire uolens,cogitauit omnes ex improuiso interficere:adhibitisq; amicis consultabat quomodo posset eos cito & facile opprimere.hoc ubi sensere iuuenes,siue alicuius consciorū indicio,siue suspicione moti uerisimili,fugerūt in montes arreptis ferramentis rusticis: moxq; adfuit eis auxilium Cumanorum exulū qui agebant Capuæ: inter quos nobilissimi erant,& plurimos Campanorum habebant hospites,Hippomedontis filii,eius qui Hetrusco bello fuerat magister equitum:omnes armati & arma illis quoq; afferentes, adducentesq; Campanos mercede conductos & amicorum manum ualidam.coniunctis deinde uiribus agros inimicorū infestabant latrociniis,prædas abigentes,& seruos abducētes à dominis: uinctósq; soluentes armabant:& siquid rerum pecorum'ue non poterant ferre ageréq;,incendebant & iugulabant.Ibi tyranno perplexo animi,nec expedienti rationem qua inimicis occurreret,quòd nec aperte rem gererēt, nec eodem loco hærerent diutius, sed pro nocturni diurni'ue itineris spatio,nunc hic mane,nunc illic uespere grassarentur,eluderentq; militem præsidio missum agrestibus,ultro quidam è numero exulū se obtulit,lacerato uerberibus corpore perfugam simulās.is ueniam à tyranno stipulatus,pollicitus est perducturum se copias illius cò loci,ubi sequentem noctem acturi essent exules.& habita est fides homini,quòd

nihil præmij poſcens ſeipſum præberet obſidē. moxq; miſsi ducum fidiſsimi addito equitatu & mercenarijs copijs, cū mandatis ut exules omnes ſi poſſent, aut certe plurimos uinctos in urbem pertraherent. tum fictus ille trāsfuga exercitū per inuios & deſertos ſaltus itinere laborioſo tota nocte continuato abduxit ab urbe q̄ longiſsime. interea fugitiui exulesq; in Auerno monte prope urbem poſitis inſidijs, ubi ſigno ut cōuenerat à ſpeculatoribus dato cognouerūt diſceſſum exercitus, miſerunt ex ſuis circiter LX. audaciſsimos, maſtrucatos & faſces ſarmentorū gerentes, qui crepuſculo alij per alias portas uelut operarij ſe clam in urbē inſinuauerūt: depromptisq; quos in faſcibus celauerāt gladijs cōuenientes in unum ſimul portā inuaſerūt quæ ad Auernum fert: cęſisq; cuſtodibus per cubilia, ſuos iam mœnibus propinquos admiſerunt portis patentibus, ſentiente nemine. erat enim illa nocte feſtum quoddā publicum, & totū uulgus uacabat potationibus alijsq; hilaritatibus, ita ut ſine impedimento peruenirent ad tyranni regiam. ac ne circa ianuam quidem multi uigilabant cuſtodes: ſed hic quoq; alios ſopitos alios ebrios confoderunt non magno negocio: & irruentes in ædes uno agmine, alios omnes nec corporis iam nec mētis præ uino compotes iugulauerūt more pecorum: cæterum Ariſtodemum cum liberis & cognatis cōprehenſum, ad multāq; noctem prius laceratum & excruciatum omni tormentorū genere, poſtremo & ipſum interfecerunt. atq; ita radicitus euulſa tyranni familia, ut nec paruulos filios, nec uxorem, nec ullum ex eorū uniuerſa cognatione reliquū ſinerent, ſcrutati etiā per totam noctem adiutores tyrannidis, ſimul cū luce orta in forum proceſſerūt: aduocataq; concione, & armis poſitis, reſtituerunt in integrū remp. Ad hunc Ariſtodemū quartodecimo anno eius tyrannidis exules Tarquiniani uenerunt, poſcentes ſibi ius reddi contra patriam. Legati primùm negabāt ſe ueniſſe ad iudicium, quòd poteſtatem dicendæ cauſæ nō haberent, quam à ſenatu nō acceperint: deinde cum nihil proficerēt, uiderentq; tyrannū propenſiorem in partem aduerſam propter preces exulū, petito tēporis ſpatio, & uadati pecunijs, nemine amplius obſeruante, & cauſa etiā tum pendente furtim dederunt ſe in uiam. famuliciū eorum & iumēta pecuniasq; allatas frumentationis gratia tyrannus detinuit. ita hę legationes re infecta reuerſæ ſunt. cæterū qui miſsi fuerūt in Hetruriā, milium & frumentum ab eius regionis populis coemptū in urbem cōportauerunt nauibus ſecūdo flumine, quo cōmeatu breui abſumpto laborabatur inopia ſicut antea, ut nullū cibum intentatū relinquerent, ad quē adigere ſolet neceſsitas. quo factū eſt ut multi uel præ inopia, uel præ inſuetis alimētis affectis eſſent corporibus, pauperes uero prę inedia prorſus inualidis.

quod ubi Volſcis nuper deuictis eſt cognitum, occultis legationibus ſe inuicem ad bellũ ſolicitabãt,rati populũ Ro. nequaquã parem fore fami ſimul & hoſtibus. Sed diuina prouidẽtia cui erat curæ ne is populus inimicis ſuccũberet,tum quoq; manifeſte uim ſuam exeruit. tanta enim peſtilentia repente Volſcos inuaſit,quanta in omni hominũ memoria nec apud Græcos fuit nec apud barbaros,nulli ætati parcẽs uel conditioni uel ſexui,ſiue in debiles incideret ſiue in ualidos. cuius cladis magnitudo ſatis liquere poteſt ex nobili eius gentis urbe Velitris, quæ magna prius & populoſa ſic tum exhauſta eſt,ut decima tantum pars incolarũ reliqua mãſerit.qui ſuperfuere incolumes legatis in hoc miſsis deſolationem patriæ cõqueſti,ſe & ſua dediderũt in fidẽ Romani populi.nam & antea colonos ex urbe acceperant,in quorum agros tunc uacantes petebãt ſubmitti nouos dominos.quo cognito Romanos alienarũ calamitatum miſeratio ſubijt,ita ut obliuiſcerentur iniuriarum,rati ſatis pœnæ dijs luiſſe inimicos pro cogitato ſcelere. Velitras uero nõ paruum colonorũ numerum mitti placuit, reputantibus multa inde prouentura cõmoda.nam & locus ipſe uidebatur idoneus qui occuparetur ualido præſidio,ut impedimẽto eſſet res nouas molientibus:& in urbe apparebat leuiorem fore alimentorũ inopiam,ſi migraret nõ cõtemnenda plebis portio. Sed nihil æque mouit ac ſeditio uix dum priore extincta ſuppullulans,quæ ne matureſceret eo facilius decreta eſt colonia. rurſus enim ut antè plebs concitabatur infenſa patricijs,multaq; in eos iactabantur conuicia:alijs incuriam eorum & ſupinitatem incuſantibus,qui non multo ante proſpexerint annonæ:alijs data opera caritatem inductam aſſeuerantibus,per iracundiam & libidinem uexandæ plebis,à qua ſe deſertos fuiſſe meminerint.quo citius coloni deducti ſunt à creatis in hoc triumuiris, ex ſenatus autoritate.plebi autem principio gratum erat mitti aliquos in coloniam, fame carituros & regionem habitaturos fertilem. deinde conſiderantes peſtem quæ urbem ipſis deſtinatam uacuefecerat abſumptis habitatoribus,& aduenas metu ſimilis tractationis terrebat,paulatim mutabãt animos,ut multo pauciores darent nomina, q̃ quantũ ſenatus decreuerat.atq; hos ipſos iam cõſilij pœnitebat,& tergiuerſabãtur exitum.relicta eſt tamẽ domi hæc pars, & quotquot nõ ſponte proficiſci cuperẽt,ſenatuſcõſulto facto ut ex omni ciuiũ numero ſorte coloni ducerẽtur,grauiſsima & irremiſsibili mulcta propoſita ire detrectãtibus. Ita bene magna manus neceſſe habuit Velitras migrare,nec multis diebus pòſt alia Norbam Latini nominis urbẽ non ignobilem. Fefellit tamen ſua ſpes patricios quantum ad cõpeſcendam ſeditionem attinet: quòd reliqua plebs magis etiam efferaretur,uociferãs in patres per cœ

tus & sodalitia, paucis primum coeuntibus, mox gregatim, grauius iam urgente inopia: concursuq; facto in comitium tribunos uocabãt. Coacta deinde concione, progressus in medium Sp. Icilius, qui tunc locum principem inter collegas tenebat, & ipse uehementer in senatum inuectus est, quantum poterat grauans eum inuidia, & alios iubebat suam mentem coram populo proponere, nominatim Sicinium & Brutum tunc aediles, qui & primae secessionis plebi autores fuerant, & introducto in rempub. tribunatu primi eum magistratum assecuti sunt. Hi progressi maliciosissimas conciones habuerunt, iam dudum praeparatas, quas multitudo libenter audiebat: quasi data opera & insidijs diuitum contigerit praesens inopia, quia libertatem illis inuitis plebs per secessionem inuenisset. non enim aeque grauari fame locupletes atq; inopes. nam illis esse occulta penuaria, pecuniasq; ad emendos cõmeatus aduectitios, quibus freti facile possint hoc malum contemnere: plebeios carere utroque. Addebant coloniam deductam in locos pesti obnoxios manifesto periculo, exaggerantes id quantum poterant, & rogantes quis tandem malorum finis, refricantesq; memoriam prioris diuitum saeuiciae, qua in nexos usi fuerant, & alia similia declamantes magna licentia. Postremo Brutus sermonem suum comminatione clausit: si uelint sibi parere, breui se effecturum ut qui malum hoc accenderunt, ipsi restinguerent. ita tum concio dimissa est. Postera die consules senatum conuocauerunt nouationem aliquam timentes, & soliciti quonam Brutus plebis assentator euaderet: multa ibi dicta sunt ab ipsis consulibus, multa à natu maioribus, nonnullis censentibus deliniẽdam plebem omni comitate uerborum, & pollicitatione operae: placandosq; duces eius, proposita rerum difficultate, rogandosq; ut uelint in commune consulere: alijs contrà suadentibus nihil indulgendum uulgo imperito & refractario, nec alendam improbam & intolerabilem eius adulatorũ insaniam: sed respondendum non esse patricios in culpa, & senatui rem curae fore pro uiribus. caeterum turbatores plebis obiurgandos cum interminatione, daturos meritas poenas ni seditiones fouere desinant. Huius sentẽtiae princeps fuit Appius, quae & uicit magna patrum contentione, ita ut populus clamoribus eorum territus è comitio in curiam concurreret, erectis in expectationem omnibus. post haec Coss. die iam urgente in concionem à se uocatam progressi conabantur senatus uoluntatem ostendere: sed intercedente tribuno exorta est indecora altercatio. nam utrinque clamoribus agebatur, & obstrepebant sibijnuicem, ut difficile esset quid sibi uellent intelligere. Consules pro potestate postulabant sibi tota pariter urbe ius imperij. e diuerso tribuni

con-

contendebant suum locum esse concionem, sicut illorũ senatum: & in sua potestate esse quicquid per plebẽ iudicandum decernendũ'ue. pro his plebs stabat acclamatione addens animos, & parata cõgredi cũ obstantibus si opus sit: consules stipabãtur à patricijs. eratq; ingens certamen, quasi in præsenti uictoria ius omne quod in posterũ habituri essent consisteret. iamq; sol circa occasum erat, & procurrebatur passim è domibus in forum: uidebanturq;, ni nox litem diremisset, à manibus non temperaturi & iactu lapidum. quod ne fieret, progressus in medium Brutus à cõsulibus dicendi potestatẽ sibi petijt, seditionem se compositurum pollicitus. illi putantes se uicisse, quòd præsentibus tribunis concionator plebeius à se dicendi copiam petierit, permiserũt hoc ei. qui silentio facto nihil aliud locutus sic interrogauit consules. Meministis'ne, inquit, inter conditiones pacis concessum nobis, ut quoties tribuni concionem aduocauerint, ei se patricij non misceant, neq; interturbent? Meminimus, inquit Geganius. Tum Brutus: Cur igitur impeditis nos, & non sinitis tribunos quæ uolunt dicere? Respondit Geganius: quia non ipsi conuocauerunt plebem in cõcionem, sed nos Coss. quam si ipsi uocassent, non ingereremus nos: nunc quia coiuit ex autoritate nostra, non hos concionari uetamus, sed nos uetari iniquum ducimus. Tum Brutus, Vicimus quirites, concesserunt nobis aduersarij quod uolumus. Abite nunc & desinite contendere: cras uobis ostensurum me polliceor, quãtam habeatis uim. Vos quoq; tribuni in præsentiarum eis foro cedite, non cessuri ubi potestatẽ uestri magistratus intellexeritis. intelligetis autem breui. ego hoc uobis declarabo, & superbos istos docebo modestiam. quod si uos decepero, quod uultis mihi facite. His uerbis cum nemo cõtradiceret, soluta est cõcio, uariante expectatione hominum. nam inopes putabant egregium aliquid excogitasse Brutum, nec temere tam ingentia pollicitum. patricij contemnebant leuitatem hominis, audacia promissa rati non ultra uerba processura. nihil enim à senatu cõcessum tribunis, nisi ut opem ferant plebeijs iniuriam patientibus. non tamen omnes, præsertim natu grandiores, negligebãt hoc negocium, soliciti ne graue aliquod malum afferat hominis insania. Sequenti uero nocte Brutus cõmunicato cum tribunis cõsilio, & præparata manu plebeiorum non modica, descendit cum eis in forũ ante claram lucem æde Vulcani occupata, qui locus destinatus erat concionibus, uocabatq; plebem in comitium. ac mox referto foro (neque enim unquam antea tanta turba conuenerat) progressus in medium Icilius tribunus multis uerbis accusauit patricios, memorans omnia quæ unquam contra plebeios egerant. deinde aiebat se hesterna die per eos à dicendo prohibitum, & potestate sui

magiſtratus exutum. Quid, inquit, nobis fiet reliquum, ſi ne loqui qui dem permittimur? quomodo ueſtrum alicui per eos oppreſſo poteri mus ſuccurrere, ſi nobis poteſtas conuocandi uos adimitur? Verba e nim initium ſunt omnium operum: & manifeſtum eſt, quibus dicere quæ ſentiunt non licet, eos non facturos etiam quæ uolunt. aut igitur reddimus uobis poteſtatem quam accepimus, niſi uultis eam confir mare ut tuta ſit: aut lege lata uetate nequis nobis poſthac impedimẽto ſit. Hæc locutus, acclamante plebe, ferret legẽ, iam ſcriptam habens re citabat: moxq́ tribus iuſsit ferre ſuffragia, q res dilationem nõ pateretur, ne forte impediretur interuẽtu conſulum. erat aũt lex hæc. Concio nanti apud populũ tribuno nemo cõtra dicito. nec dicentem interpel lato. Si quis contrà fecerit, uades dato tribunis ſoluturum ſe mulctam quam impoſuerint. qui uades nõ dederit, morte mulctator, & bona e ius ſacra ſunto. Siquid controuerſiæ mulctarum huiuſmodi cauſa in ciderit, iudicia penes populum ſunto. hac lege cõfirmata ſuffragijs po puli, tribuni concionem dimiſerũt: plebs bono animo abijt, magnam Bruto habens gratiam, cuius legem hanc inuentum putabat. Secutæ ſunt deinde multæ altercationes tribunorum & cõſulum, dum neque plebs ſenatuſconſulta rata habere uult, neq; ſenatus approbare plebi ſcita. ita per cõtentionem utriq; ſuſpecti erant alteris. non tamen odiũ hoc proceſsit ad facinus aliquod grauius, ut fieri ſolet in huiuſmodi perturbationibus. nam neq; pauperes impetũ fecerunt in ędes diuitũ, ubi putarẽt inuenturos ſe frumentũ reconditum, aut cõmeatum uena lem auſi ſunt diripere: ſed perferebãt res paruas emere magno precio, & cum argentũ deficeret, cõtenti erant radicibus & oleribus. neq; diui tes freti ſuis ac clientelarũ opibus induxerũt animũ ut ſoli urbem tene rent, per uim pulſis aut cæſis inopibus: ſed uelut prudẽtes patres iram moderabãtur erga filios, indulgẽter eorũ errata ferendo. In hoc rerũ ur banarũ ſtatu, propinqui populi inuitabant ſiqui uellent ad ſe migrare, offerẽtes ultro ius ciuitatis & alia humanitatis officia, quidã benigna mente ob beneuolentiã & miſerationem, alij malicioſe ob inuidiam fe licitatis priſtinæ: multiq́ cum totis familijs mutarũt domicilium, quo rum alij redierũt mox ut trãquillitas urbi eſt reddita, quidam in totum emãſerunt. Hæc uidẽtibus Coss. placuit ex S.C. delectu habito exerci tum educere. arripuerunt autẽ occaſionem honeſtã excurrẽtibus & a grum uaſtãtibus hoſtibus, reputãtes interim et alia huius expeditionis cõmoda: uidelicet leuiorẽ fore annonã domi relictis iam paucioribus, & armatos maiorẽ copiam alimentorũ habituros miſsis in hoſticũ fru mẽtatoribus; ſeditionẽ quoq; interquieturã durãte militia. Videbatur etiam multũ ad confirmandã reconciliationẽ facere cõmunis patricio
rum

rum ac plebeiorũ militia, interq́ pericula prosperæ ex æquo aduersæq́ fortunæ societas. Verum plebs non tam facile parebat ut antea, neq́ spõte dabat nomina: cogere uero eam legibus nolebãt cõsules, sed uolũtarij quidã è patricijs cõscripti sunt unà cũ suis cliẽtibus. quos pauci ex plebe secuti sunt. ductabat aũt eos Cn. Marcius qui Coriolos ceperat, & ex cõflictu cũ Antiatibus fortitudinis palmã retulerat: cuius ductus maximæ parti militũ addebat animos, uel quòd amarent eum, uel quòd bonam spem cõciperent. Iam enim fama celebrabatur, & magno terrori erat hostibus. Is exercitus usq́ Antium progressus, præter magnam frumenti uim in agris repertam, mãcipijs quoque pecoribusq́ multis potitus est, breuiq́ ditior factus domũ redijt, ita ut qui manserant in urbe mœsti obloquerẽtur tribunis, quorum culpa uidebãtur simili felicitate fraudati. In hunc modũ Geganius et Minucius huius anni consules magnis iactati tempestatibus & penè obruti, euaserunt tamen & seruarunt rempublicã, maiore prudẽtia q̃ felicitate. Hos secuti M. Minucius Augurinus, A. Sẽpronius Atratinus, iterum eundẽ magistratum adepti, uiri armis & cõsilio clari, multam curã habuerunt importandi frumenti aliorũq́ cõmeatuum, uelut in annonæ uilitate concordia populi consisteret: non tamen eis utrunq́ contigit, saturitatem consequente petulantia: & quando minime putabatur, tũc denuo maximum populus Romanus periculũ adijt. nam & legati frumentatum missi è mediterraneis & maritimis emporijs fruges coemptas aduexerunt in horrea publica: & negociatores frumentarij undiq́ confluxerant, quos ciuitas exonerauit redemptis mercibus ex ærario, quæ afferuarentur publice. Venerunt & legati superiore anno in Siciliam missi Geganius Valeriusq́ cum multis onerarijs, quæ afferebant tritici quinquaginta milia medimnum siculorum: quorum dimidium emerant admodum uili precio, reliquum tyrannus dono miserat, suo'que sumptu aduexerat. eas appulisse postquam in urbe cognitum est, diu agitatum est inter patricios quid eo deberent facere. nam qui æquissimi erant plebisq́ amantissimi, considerantes eam in quantis esset necessitatibus, & donum tyranni suadebant diuidendum plebeijs hominibus, & emptũ pecunia publica reuendẽdum eis paruo precio, docentes hoc maxime pacto fieri posse ut deliniti beneficio pauperes æquiores reddãtur diuitibus. at arrogantiores et amici paucorũ optimatium potentiæ, aiebãt omnibus modis omniq́ studio plebẽ affligendã: consulebãtq́, ut q̃ possent carissime frumentũ ei uenderent, ut uel necessitate adacta sobrietatẽ disceret, & magis subijceretur ciuitatis legibus. ex horum numero erat & Marcius ille Coriolanus cognomine, nõ ut reliqui dissimulans timore suã sentẽtiam, sed aperte magnaq́ audacia

clamitans, multis plebeijs audientibus. nam præter publicas odij causas, etiam priuatim infensus erat plebi ob recentem ut illi uidebatur iniuriam. Consulatum enim ambienti proximis comitijs cum non deessent patriciorum studia, plebs aduersata magistratū eum dare noluit, uerita uiri claritatē & audaciam, ne forte his fretus conaretur è repub. tollere potestatem tribuniciā, augente metū eum alacritate patriciorū, qui nulli unquā candidato æque fauerant. hac igitur offensa irritatus, & mutatam remp. in pristinam formā restitui cupiens, & ipse (ut dixi) palam aduersabatur plebis potētiæ, & idem ut facerent persuadebat alijs. Iamq; circa se habebat ualidam sodalitatem nobilium iuuenum, & multos clientes quos illi militiæ commoda conciliauerant: quibus elatus ferociebat & agebat splendide, in ciuitate insigniter præminēs, sed minus felici exitu. Senatu enim hac de causa coacto, & rogatis ex more primum senioribus, in quibus multi aperte contrarias plebi sententias dicebant, ubi ad iuniores ex ordine uentū est, à Coss. petita proferendi quæ uellet facultate, omnibus annuētibus & aures attentas præbentibus, in hunc modū contra plebem disseruit. Nō necessitate inopiáue coactā plebē secessisse P C, sed maliciosa mente ut optimatium potentiam destrueret, & ipsa posset omnia, puto uos fermè omnes intellexisse ex tam iniquis pacis cōditionibus. quādoquidem nō contenta fidem è contractibus sustulisse, uiolasséq; leges de his cōditas, nouū magistratum instituit per quem consulatus antiquaretur, eúq; lege lata sacrosanctum fecit, & nunc is recenti plebiscito tyrannica potestate suffultus est uobis imprudentibus. Cū enim homines hanc maximam potestatem nacti honesto prætextu succurrēdi presʃis iniuria ciuibus, abutentes ea bona uestra ferant agantq; uetante nemine: quòd nec priuatus quisquam nec magistratus id audeat metu legis auferētis uobis dicendi faciendiq; copiam, & mortē minantis liberā uocem emittentibus: quodnam nomē ei potestati dabimus si sapimus nisi uerissimum illud tyrannidis & cōfessum omnibus? quid enim refert unius'ne uiri, an totius plebis, feramus tyrannidem? effectus certe utriusq; idem est. Optimum igitur fuisset ne semen quidem huius potestatis admittere, sed quiduis perferre potius: sicut bonus hic Appius cēsebat multo ante mala hæc prospiciens. quod quia nō est factū, nunc saltē omnes unanimiter euulsam radicitus eijciamus è ciuitate, dum imbecillis est & expugnatu facilis. Nec primis hoc nobis P C aut solis accidit: sed multi sæpe per incōsiderantiam constituti in necessitatibus, agnito errore q; principio malorū non obstitissent, eorum incrementa conati sunt tollere: apparuitq; pœnitentiam sero incipientium sapere, licet non cōferenda sit cum prouidentia, tamē alio modo non minus rebus consule-

re

re,dum effectũ aufert cuius fefellerant principia, Quod si qui uestrum moleste quidem ferunt plebis insolentiam, & compescendam putant ne pergat ulterius: sed religione quadam tenentur, ne uideantur à conuentis priores discedere, & iusiurandum contemnere: sciant se non inferre iniuriam, sed repellere: nec uiolare pacta, sed in uiolatores eorum animaduertere, nulli deorum iræ obnoxios, & pie iusteque consulentes suis commodis. quod autem plebs non stet conditionibus uiolato fœdere, non uos, hinc liquet: quia non est cõtenta ijs quæ in reditu obtinuit. petijt enim tribunitiam potestatem ne à senatu læderetur ipsa, non ut senatum ultro læderet. utitur autem ea non ad quæ uti debet, aut ad quæ inuenta est, sed ad corruptelam ac confusionem huius reipublicæ. Meministis sanè concionis nuper habitæ, tum quæ à tribunis tunc dicta sint arroganter & impudentissime, quamq; se nunc iactent insani homines, ubi uident eo plebiscito contineri totam uim reipublicæ, quam ipsi facile obtinebũt cum nos uincant numero. quid igitur nobis faciendum restat quando ipsi cœperunt transgredi leges & fœdera, nisi ut nos defendamus, & quæ iniuste usurpant, iuste ab eis extorqueamus, cohibeamusq; cupiditates eorũ in posterum: gratiamq; dijs habeamus, qui non eam mentem eis dederint, ut circumscripta repub. modeste agerent cætera: sed tantam eis impudentiam & fraudulentiam immiserint, quæ uos cogat & recuperare iam perdita, & reliqua diligenter custodire ne uobis pereant. Nec alia melior occasio expectanda est, siquidem sapere incipitis: quando magna pars fame afflicti sunt, cui reliqui non poterunt diu resistere præ inopia, si rari & cari commeatus præbeantur. quapropter asseruandos censeo, nec remittẽdum quicquam de precio, sed flagellandam annonam quàm maxime, tantíque uendenda omnia, quanti uobis libuerit: nec immerito, quando iustum est & rationi consentaneum ingratam plebem premere, conferentem in nos culpam charitatis & inopiæ quæ propter ipsorum secessionem accidit, agris per eos uastatis ac direptis tanquam hostilibus, & propter hoc exhausto in externas frumentationes ærario. quamuis non his solis uos affecerunt iniurijs, ut intelligamus quonam modo nos tractaturi sint, nisi omnia pro libidine plebis ferimus, sicut concionatores eorum nos territantes minati sunt. quodsi præsentem occasionẽ emiseritis è manibus, posthac frustra similem optabitis. et si cognouerit plebs uoluisse uos uires eius dissolue re nec potuisse, instabit uobis multo grauior, ut uolentibus quidem nocere, sed minime ualentibus. Ad hanc orationem Marcij uariatum est in senatu sententijs, & tumultuatum etiam. Nam qui iam inde à principio dissensionis infensi plebi pacem inuiti fecerant, in quibus

erat

erat iuuentus penè tota,& è senioribus quisq; ditissimus ac ambitiosissimus,molestè ferentes uulgi insolentiam,laudabant uirum ut generosum & amantem patriæ,optimeq; cõsulentem reip. At qui propensiores erant in plebem,censu honoribusq; modici,& nihil pace haben tes potius,uerba eius non libentibus accipiebant animis:postulabãtq; ut nõ uiolentiores,sed prudentiores præessent humilioribus, & æquitatem non ut indecoram aspernarentur,sed amplecterentur ut necessariam,cũ aliàs,tum cõiungendis mutua beneuolentia ciuibus:aiebãtq; insanã eius orationẽ,nõ liberam.hæc tamẽ pars ut parua & debilis,cogebatur cedere ui numeroq; potioribus.Hæc uidẽtes tribuni(aderant enim in senatu uocati à Coss.)fremebant & obiurgabant Marciũ appellantes eum pestem perniciemq; reip. quem plebi male loquentẽ & ciuile bellum in urbem importantẽ nisi cohiberẽt patres mulctatum capite aut exilio,ipsi se id facturos minabãtur.ad quorũ uerba etiam maiore tumultu exorto,præsertim iunioribus minas indigne ferentibus, audacior iam Marcius inuehebatur in tribunos acrius: Immo, inquit, uos perturbatis remp.concionibus uestris seducẽtes turbam inopem: quod ni desieritis, non uerbis posthac uobiscum agam sed manibus. Exacerbato autẽ senatu,tribuni cognito plures esse qui uellent potestatem plebi semel concessam adimere,quàm qui cuperent stare conditionibus,proripuerunt se curia uociferantes,& inuocãtes deos testes fœderum.deinde coacta in concionem plebe,indicauerũt quid in senatu locutus sit Marcius,iubebantq; ut causam apud populũ diceret. quos cùm ille cõtemneret,atq; etiam uiatores eorum à quibus accersebatur cum contumelia uerborum reijceret,magis exasperati assumptis ædilibus & aliquot alijs ciuibus properauerunt ad eũ,forte fortuna hærẽtem adhuc pro curia, stipatum multis patricijs cæterisq; sodalibus. quo uiso imperauerunt ædilibus ut eum comprehenderent, & nisi sponte sequeretur,ui ducerent. erant autem tunc ædiles L.Iunius Brutus,Sp.Icilius Ruga. hi accesserunt quasi arrepturi hominem. patricij contra indignati tribunorum audaciam,qui ante iudicium aliquem sui ordinis ducerent, obiecerunt se pro Marcio,& pugnis abegerunt eos qui propius illum accederent. ad cuius facti rumorem tota urbe prosiliebatur ex ædibus, honoratis & diuitibus contendentibus protegere Marcium simul cum patricijs, & recuperare pristinum statum reip.humilibus aũt & egenis paratis tribunos defendere, & quicquid iuberent facere,sublata omni reuerẽtia qua ab iniurijs cohibiti fuerãt hactenus. nihil tamẽ atrox ea die cõmissum est. sed differebãt in crastinũ, exorati à Coss. Sequẽti die primi tribuni in forũ progresi uocato in concionẽ populo,unus post aliũ grauiter accusabant senatũ q; non

starent

ſtarent fœderibus, eſſentq́ obliti iuriſiurandi plebi dati de offenſarum obliuione: afferebātq́ argumentū parū ſincere plebeijs reconciliatorū, frumenti penuriā cuius ipſi autores fuerint, & miſſos in utrāq́ coloniam, quicquid præterea moliti eſſent ad minuendā plebis multitudinē. Vehemēter etiam taxatus eſt Marcius, referētibus uerba eius quæ in ſenatu dixerat: utq́ uocatus ad dicendā cauſam apud populū, nō ſolū modo nō paruerit, uerumetiā ædiles ad ſe uenientes pulſatos reiecerit. citabantq́ teſtes in ſenatu dictorū honoratiſsimū quenq́ eius ordinis: factæ uero ædilibus iniuriæ, totū qui tunc in foro adfuerat populū. His dictis dabāt patribus, ſi uellent, pro ſe dicendi copiam, detinētes in comitio populum, donec ſenatus dimitteretur. nam forte de hoc ipſo cōſultabatur in curia, utrū reſpōdere apud populū ad obiectas calumnias ſit ſatius, an eas diſsimulare ſilentio. & quia pluribus placebant humanæ q̄ ſuperbæ ſententiæ, Coſs. dimiſſo ſenatu proceſſerunt in comitiū, pro omnibus reſpōſuri ad calūnias, & deprecaturi pro Marcio, ne plebs animaduerteret in eū grauius. quorū ſenior Minucius ita locutus eſt. Quod ad inopiā frumēti attinet Quirites, paucis uerbis opus eſt, nec alijs q̄ uobis teſtibus. Scitis certè ipſi fruges non prouenisse propter ſationem intermiſſam, nec ignoratis quænam agrorum uaſtitatis cauſa ſit, quóue modo acciderit ut tantū egregiorum fundorū uacuum ſit frugibus, mācipijs, pecoribus: quæ partim ab hoſtibus direpta ſunt, partim à uobis tam multis abſumpta, non aliunde uictum petentibus. Eſt igitur cauſa non quam concionatores iſti per calūniam afferūt, ſed quā ipſi ſcitis: quod cū ita eſſe uos non lateat, definite calamitatē hanc imputare noſtris inſidijs, & iraſci nobis immeritis. Cæterum colonos neceſsitas coegit deduci ex communi omnium, ueſtrum ſententia, ut eſſent præſidio locis ad bellum opportuniſsimis: profuitq́ id tam iniquo tempore, tum ipſis qui profecti ſunt tum uobis reliquis. nam illi uberiorem habent rerū copiam: his qui manſerunt, magis q̄ antè commeatus ſufficiunt. nec improbari poteſt conſilium, quo ſorte lecti ſunt tam ex ueſtro ordine q̄ ex noſtro mittendi in colonias, futuri eiuſdem fortunæ participes. quid igitur in mētem uenit iſtis concionatoribus criminari nos, qui eandem uobiſcum habemus & fortunā & ſententiam, ſiue malam ut iſti aiunt, ſiue ut nobis uidetur cōmodam. Nam calumnias quibus appetierunt ſenatum proximum, nolle nos moderari rerum uenalium precia, conari per inſidias tollere poteſtatem tribunitiam, retinere ſeceſsionis memoriam, & omnibus modis plebem afflictam cupere, breui factis ipſis diluemus: quando nullius maleficij ſumus nobis conſcij, & poteſtatem tribunitiam quibus conditionibus tunc uobis conceſsimus, eiſdem confirmamus nunc quoque.

frumen

frumentum etiam ita uēdetur, ſicut uobis omnibus placuerit. expectate igitur ſi quid horum non præſtabitur, & tum demum nos accuſate. quod ſi uelletis diligenter examinare hanc cōtrouerſiam, iuſtius patricij nos plebem accuſaremus, ꝙ ſenatum uos, qui hoc facitis non expectato noſtrorum conſiliorum exitu. Atqui nemo neſcit ꝙ facile ſit cuiuis rebus turbatis concordiam è ciuitate tollere, ea criminâti quorum fides incerta pendeat, & non tam nos tueri poſsit, ꝙ continere in officio. Nec ſoli duces ueſtri obiurgationē merentur qui calumnijs ſenatum impetunt, ſed non minus uos qui eis temere creditis, & nondum experti fidem patrum, iam illis indignamini: quos oportebat ſiquas in futurum timeretis iniurias, iram quoqꝫ in illa ſeruare tempora. nūc certe præpropere magis ꝙ prudenter agitis, dum ſecuritatem ueſtram in malefaciendo collocatis. Hæc pro toto ſenatu contra calumnias tribunorum puto ſufficere. quoniam autē & ſingulos noſtrum falſo criminantur, quaſi ſententijs in ſenatu dictis feramus in ciuitate diſsidia: & nunc Cn. Marcium amatorē patriæ libere de rep. locutum necare aut in exilium agere cupiunt, uolo de hoc quoqꝫ quod iuſtū eſt dicere: uos conſiderate ꝙ modeſte ac uere locuturus ſum. Vos plebeij redeuntes cum ſenatu in gratiam ſatis putabatis æs alienum remitti uobis, & in auxilium pauperum uim patientium magiſtratus petijſtis creari ex ueſtro corpore. pro utroqꝫ impetrato magnas nobis egiſtis gratias. magiſtratum autem conſulum abrogare, aut ſenatui regimen rerum adimere, peruertereqꝫ bene conſtitutum reip. ordinem, nec petijſtis, nec unquam petetis. quid igitur uobis nunc accidit, ut uelitis confundi hæc omnia? aut quo iure honores noſtros tollere cupitis? Si ſenatores à ſententijs ex animo libereqꝫ dicēdis deterrueritis, quid æqui à ueſtris magiſtratibus expectandum eſt? aut quibus legibus patricios mortis exilij'ue reos peragere poterunt? nam nec ueteres leges hanc uobis poteſtatem dant, nec nouæ conditiones initi cum ſenatu fœderis. legū porro præſcripta tranſgredi, & uim iure potiorem facere, non plebis eſt, ſed tyrānorum, ſi uera licet dicere. Ego ſuaderem uobis, ut quæ à ſenatus benignitate impetraſtis retineatis: quæ uero cum rediretis in gratiam non poſtulaſtis, ne nunc quidem uſurpetis. ut autē melius intelligatis nihil moderatū iuſtum'ue tribunos petere, ſed iniqua & impoſsibilia cupere, rem conſiderate perinde ac ſi ueſtrum eſſet negociū: & fingite à ſenatoribus ueſtros magiſtratus accuſari, quòd male de ſenatu loquantur apud uos, & perditum eant remp. hactenus bene adminiſtratam ab optimatibus, ſeditionesqꝫ cōcitent: quæ ſanè uera crimina ſunt, faciunt enim omnia: deniqꝫ quòd maiorem conceſſa poteſtatem ſibi uſurpent, conantes quemlibet noſtrum indemnatum occidere: ac

deinde postulari ut talia facientes liceat impune interficere: quomodo ferretis hanc summi ordinis arrogantiam? quid diceretis? an non indignaremini dicentes uobis iniuriam fieri si adimatur loquendi libertas, proposito uitæ periculo audentibus pro plebe liberam uocem emittere? negare non potestis. Et postea quæ ipsi nõ ferretis, æquum putatis ferre alios? hæccine sunt illa uestra ciuilia modestaq́ consilia? an non hoc pacto criminatoribus uestris fidem astruitis, ut uideantur iuste ac è rep. suadere, ne sinamus iniquam hanc uestram potentiam crescere? mihi certe uidemini astruere. quod si contrà quàm insimulamini uultis facere, me autore modesti estote: & si quibus uerbis offendimini, ea non iracunde ferte sed ciuiliter. hoc enim modo & ipsi bonorum uirorũ opinionem lucrifeceritis, & inimicos uestros ad pœnitentiam adduxeritis. Ergo cum ratio uobis reddita sit ni fallor iustissima, suadeo nequid faciatis præter officium. Beneficiorum quoq; nostrorum memineritis ut æquum est, quæ non ut exprobremus, sed ut placatiores uos habeamus, tum uetera, tum hæc nouissima reditus uestri tempore accepta, nobis non uobis obliuiscenda, reuocamus in memoriam: & pro multis à nobis impetratis hanc unam gratiã reposcimus, ne occidatis néue pellatis uirum amantem patriæ, & in re militari omnium excellentissimum. magnam profecto iacturam faceremus quirites, si ciuitas tãtam uirtutem amitteret. Iustissimũ est igitur ut ipsius causa remittatis iram hanc, memores quot uestrum bello seruati salutem ei debeant, & egregiorum facinorũ magis quàm uerborum inutilium. nam uerba uiri nihil uos læserunt, gesta adiuuerunt plurimũ. quod si hunc indignum iudicatis uestra gratia, saltem nostris atq; senatus eum donate precibus, & tandem firmiter redite nobiscum in gratiam, ac ciuitati pristinam unitatem reddite. Id si uobis persuaderi non sinitis, scitote nec nos cessuros uestræ uiolentiæ: sed experti uestram uoluntatem, aut amicitiã sinceram colemus officijs, aut ciuilis belli calamitatũq; grauissimarũ initium habebimus. Hæc differente Minucio tribuni uidentes tum oratione modesta tũ benignis pollicitis flecti multitudinẽ ægre ferebant, præsertim C. Sicinius Bellutus secessionis autor & dux armorũ tempore, infensissimus optimatib. & hac una re inter ciues nobilis, tũc tribunus omnium collegarum maxime auersabatur ciuitatis cõcordiam & statum pristinũ, ut minime sibi utilem. Tantum enim aberat ut honores aut potẽtiam speraret in administrata per optimates republica, homo ignauus, male institutus, nec belli artibus spectatus nec pacis, ut etiam capitis periculo esset obnoxius ob seditionem à se cõmotam, & ciuitatem afflictam inde tot calamitatibus. Is communicato cum collegis cõsilio surrexit, & præfatus quædam de plebis miserijs, laudatisq́

Coss. quòd dignati essent plebi rationē reddere, patribus quoq; aiebat se habere gratiam, quòd tandem inciperent agere curam inopum: & adiecit, testem se futurum unà cum cæteris, si dictis facta responderint. His dictis cum iam uideretur mitior et ad ueniã pronior, uersus ad Marcium astantem consulibus, Quid tu, inquit, bone uir, nō defendis hic apud ciues tuos quæ in senatu dixisti? imò non supplex deprecaris eorum iram ut mulceris clementius? nam inficiari nō suadeo corã tot conscijs, aut ad impudentē defensionem confugere, quãuis sis Marcius, & maiore q̃ qui priuatum hominē deceat animo: nisi forte Coss. et patricijs decorũ est pro te cũ plebe agere, te uero idem pro teipso facere dedecet. Hæc autē dicebat non ignorans uirũ esse magnanimũ, nec posse animũ inducere ut suimetipsius accusator mulctã sibi remitti peteret, & ad preces mouēdamq; miserationem præter ingenium suũ refugeret: sed aut omnino causam non dicturum, aut pro arrogantia natiua sine modestia blanditijs'ue plebem allocuturum, id quod factum est. præbito enim silentio, & penè omnibus inclinatis ad absoluēdum hominem, si se accommodaret tempori, tam arroganter & cōtemptim eos affatus est, ut nihil inficiaretur eorum quæ in senatu cōtra plebem dixerat, nec ullam præ se ferret pœnitentiã, aut miseratione uẽniam'ue peteret. imò ne iudicio quidē eorum se uolebat submittere, quasi non habentiũ iudicãdi potestatē legitimam. quòd si quis apud Coss. reum se alicuius non recte dicti facti'ue ageret, paratum se aiebat causam dicere. nunc uero se prodijsse ad plebeios ipsis uocantibus, ut obiurgaret ipsorum iniquas cupiditates, in quas erupissent uel secessionis tempore uel post reditũ, suaderetq; cohiberēt eas in posterum. post hæc magna audacia inuectus est in omnes, sed in tribunos maxime. inerat autem eius uerbis nō ciuilis reuerentia bonis rationibus admonentis populum, nec priuati hominis sobria modestia loquentis ad potentiores infensos sibi, sed uelut insultantis intrepide inferioribus & obnoxijs bilis immodica, insignisq; cōtemptus affectorum iniuria. quapropter & loquente etiam tum magnus tumultus erat, ut quidque placeret aut offenderet in tam diuersis multitudinis uoluntatibus alijs applaudentibus, obstrepentibus alijs: & ubi desiit, maior etiã coortus est clamor ac strepitus. nam patricij optimum uirum appellantes, laudabant eius ingenuam facundiam, affirmantes solum omnium esse liberũ, qui nec inimicorum ex aduerso stantium turba sit territus, nec ciuium superbos & iniquos conatus blanditijs delinire conatus sit. plebeij uero ægre ferentes improperia prædicabant eum molestũ et acerbũ, hostiũq; omnium infensissimum. nec deerat quibusdam animus, id quod uidebatur facile, statim eum interficere. hos adiuuabãt duces multitudinis,

insti

instigatore præcipuo Sicinio,qui acerbissime inuectus in hominem, accenso furore populi,accusationem clausit capitali sententia,quam la tam aiebat à tribunorum collegio,ob iniuriam factam ædilibus, quos pridie iussos à se ut eum ducerent, pulsatos abegerit. nam contumeliam ministris factam, in ipsos qui iusserant recidere.his dictis iussit eum duci in imminentem foro tumulum.est autem locus uasta rupe horrendus,unde solent damnatos dare præcipites.ędiles igitur accesserunt ut eum comprehenderent.contra patricij cum magno clamore simul fecerunt in eos impetum,ac rursum plebs in patricios. nec iam in dictis factis'ue decorum seruabatur utrinque,impellentibus se inuicem nec à manibus temperantibus.cohibiti sunt tamen à Coss. in medios sedantibus, & per lictores turbam summouentibus. tanta tum erat eius magistratus reuerentia, tantum honoris tribuebatur potestati regiæ.Ibi Sicinius perturbatus & anxius,quòd timeret ne aduersarios cogeret uim ui repellere, nolens à cœptis desistere,nec tamen ualens sententiam suam exequi,cogitabat quidnam faceret.quem hærentem uidens L. Iunius Brutus, concionator ille qui conditiones pacis excogitauerat,uir acer cum aliàs, tum in expediendis difficultatibus, solus solum monuit ne contenderet, desisteretq; ab incepto nimis iniquo & calido,cum uideat uniuersos patricios iritatos, paratosq; omnes,si à Coss.uocentur,arma corripere:plebis uero maximam partem ambigere, nec libenter uirum omnium nobilissimum ad supplicium præsertim indemnatum dedere.consulebat autem tum quidem cedere,nec pugnare cum Coss. nequid sequatur durius, sed uiro diem ad populum dicere:& quod plurium suffragijs ratũ fuerit id facere. nam esse uiolentiæ tyrannicæ quod tum patrare conaretur,ipse accusator & iudex,idemq; pœnæ arbiter. ciuilius autem data dicendæ causæ potestate,reum passurum quicquid iudicatum fuerit. Paruit Sicinius uidens hoc consultissimum:& progressus in medium,Cernitis, inquit, Quirites studia patriciorum ad cædes & uiolentiam tendere, qui unum hominem superbum totiq; ciuitati noxium,uobis omnibus præferunt.nos non sumus eorum similes,non sumus tam præcipites:nec inferemus bellum,nec inferentibus repugnabimus. sed quoniam honestum prætextum habent legem,cuius propugnatores sontem eripiunt supplicio,quòd ea non sinat ciuem Ro.indemnatum occidi, fruantur hoc iure quamuis ipsi non agant nobiscum legibus: ut intelligant malle nos erga ciues in nos peccantes uti clementia q̃ uiolentia. Vos igitur abite,&expectate tempus quod breui aderit.nos interim res magis urgentes curabimus,& uiro huic dato ad causæ dictionẽ meditandam spatio,diem dicemus qua sistatur uestro iudicio. ubi uero calcu-

los habueritis in manibus suffragijs legitimis mulctate illū ut dignus uidebitur.& de hoc quidem hactenus.quod uero ad frumentū uēdendum atq; dispensandum attinet,ut id fiat q̃ iustissime, nisi senatui curæ fuerit,nos prouidebimus.his dictis concionē dimisit. Post hæc cōsules coacto senatu deliberabant per ocium de componendis tumultibus:uisumq; est eis primū demereri plebem annonæ uilitate: deinde agere cū eius magistratibus ut in gratiam senatus ab incepto desistāt, nec Marcium adducāt in iudicium populi.quod impetrari si non possit,id quantū fieri potest differant,donec iræ uulgi languescēdo in dies cōcidant.his decretis S C.de annona promulgarunt, approbatū mox omnibus laudantibus.erat autem tale. Precia rerum ad quotidianum uictum uenalium non maiora esse,q̃ fuissent ante seditionem annona uilissima.à tribunis deinde multis precibus,cum remissionē non possent,dilationem impetrarunt iudicij quantā petierant:eamq; mox ipsi longius prorogarunt arte huiusmodi.Legatos Siculos qui post donū tyranni Romam peruectum repetebāt patriam,piratæ Antiatium interceperunt,cum non longe ab eorum portu in salo iecissent ancoras; direptisq; rebus eorū hostiliter,ipsos quoq; coniecerunt in carcerem, his cognitis Coss.expeditionem decreuerunt in Antiates, quòd legatos ob hoc missos infecta re dimisissent:habitoq; iuniorum delectu ex utroq; ordine militem eduxerunt, suspensis interim causis tam priuatis quàm publcis omnibus donec in armis esset Romanus populus, quod opinione citius desiit.Nam Antiates ubi cognouerūt se peti totis uiribus,sine mora uersi ad preces & res Siculorū reddiderūt & corpora,ut necesse habuerint Romani urbem repetere. Dimisso exercitu Sicinius pro concione diem dixit Marcio: iussitq; nō urbanos modo frequentes adesse ad id iudicium,sed agrestem quoq; multitudinē intermissis operibus ad eam diem præsto esse,quasi ferēda essent suffragia pro libertate saluteq; totius populi: monito etiam Marcio, ut auderet suam causam committere iudicio legitimo.Consules communicato cum senatu consilio existimarunt non permittendam tantam potestatem populo:uidebātur enim sibi rationem uetandi legitimam inuenisse,qua dissoluerent aduersariorū omnia consilia. post hæc uocatis in colloquiū magistratibus plebis unà cum suis necessarijs,sic locutus est Minucius. Nobis tribuni uidetur ex urbe seditio tollenda omnibus uiribus,& nullo modo cōtendendum cū plebe, præsertim cum uideamus uos omissa ui iure ac uerbis agere.quam uoluntatē uestram laudantes æquum censemus senatusconsulta reipublicæ præire more patrio. potestis autem uosipsi testes esse,semper ex quo urbs hæc à maioribus nostris est cōdita, honorem hunc senatui habitum:nec unquam

quam quicquam absq; S C decretū suffragijs populi, nō modo nūc, sed nē sub regibus quidem. illi enim quod senatui placuisset, ad populum referebāt, atq; ita ratum faciebāt. hoc ius nolite nobis auferre, nec inueteratū bonum morē tollite: sed si qua re iusta honestaq; opus habetis, apud senatū ea proposita, quod patribus placuerit referte ad populum. haec Coss. uerba ægre ferebat Sicinius, nolens quicquam in senatus potestatem committere. collegæ uero illius ex Decij sententia concesserūt S C fieri, cum prius & ipsi iustū quiddam postulassent, quod eis Coss. negare non poterāt: uidelicet ut patres data dicendi copia tribunis ipsis, alijsq; uel eadem uel contraria suadentibus auditis, tum demū quod iustū & è rep. uideatur pronūcient, sed iurati quemadmodū fieri solet in consessu iudicum, atque ita S C. fiat ex sententia plurium. quo à consulibus impetrato solutum est colloquium. postera uero die frequenti senatu, postquam consules indicauerunt patribus quid inter se ac tribunos conueniat, uocatos illos in senatum iusserunt quid postulent dicere. Tum progressus Decius, is qui senatusconsultū fieri permiserat, in hunc modum locutus est. Non latet uos patres conscripti, futurum ob certas causas ut hic noster aduētus accusatorem apud plebem habeat unum è nostro collegio: qui negat opus à uobis accipere quod nobis leges dant, aut ius nostrum imputandum pro accepto beneficio: quod iudicium nobis periculosum est, ne damnati ut proditores & transfugæ, mulctemur grauissime. huius nō nescij, tamen ad uos uenire sustinuimus, freti iustitia & iureiurando, quo obligati feretis sententias. Nobis quidem non adest ea grauitas, quæ requiritur in differentibus de tantis negocijs: sed rerum ipsarum grauitas impetrabit ut attenti audiatis: & si petere uidebimur iusta, reipublicæ utilia, addam & necessaria, ultro nobis ea concedatis. ac primùm de iure dicturus sum. Vos P C pulsis nostra ope regibus, & constituta hac reipublicæ forma quam non reprehendimus, uidentes plebeios in iudicijs opprimi quoties litigarent cum patricijs, id quod non raro fiebat, legem tulistis autore P. Valerio Cos. licere homini plebeio à patricijs oppresso prouocare ad populum: qua lege nihil fuit utilius ad tuendam ordinum concordiam, & repellendos reges subinde tentantes reditum. hac igitur lege, Marcio huic à quo nobis omnibus uim & iniuriam factam affirmamus, diem ad populum dicimus, & ibi causam iubemus dicere. nec senatusconsulto est opus. ubi enim legibus destituimur, ibi uestris consultis locus est & populi suffragijs. ubi uero præsto est lex inuiolabilis, parendum est etiamsi uos nihil consulueritis. nemo sanè dixerit, priuatis hominibus affectis iniuria prouocationem esse ad populum, nobis tribunis non esse idem ius. huius igitur

legis fiducia ne ueſtrum quidem iudicium refugimus. quod autem ad naturæ non ſcriptas leges attinet, poſtulamus P C ut iure æquo uobiſcum uiuere liceat nobis qui multa magna bella ueſtris auſpicijs geſſimus, egregiamq́ operam ad debellandū nauauimus, nec minima cauſa fuimus ut non aliorum imperata faciatis, ſed ipſi habeatis in alios imperium. Sic autem non deteriore iuris conditione fuerimus P C, ſi eos qui corporibus noſtris & libertati conantur iniuriam facere, metu pœnarum cohibeatis. Magiſtratus ſanè, adminiſtrationem rerum, honoresq́, uirtute ac fortuna potioribus deberi fatemur: cæterum iniurias non pati, & ſi quis intulerit in eum iure uindicari, omnium ex æquo ciuium commune ducimus: & ſicut ſplendida illa & magnifica uobis cedimus, ita æqua iſta & communia nolumus amittere. hactenus de iure, licet poſsim afferre & alia. quòd autem & reipublicæ poſtulata plebis conferant, paucis accipite. age ſi quis uos interroget, quæ ſit maxima ciuitatum calamitas & perniciem afferens celerrimam, nónne reſpōderetis diſcordia. mihi certe ita uidetur. quis igitur adeo ſtultus eſt, aut moroſus, aut ęquabilitati iniquus, ut nō uideat data populo poteſtate legitima iudicandi cauſas quæ ad ipſum attinent, concordem fore rempublicam. ſin contrarium uobis placeat, & adimatis nobis libertatem (libertas enim aufertur ablato iure ac legibus) confeſtim nobis diſsidendi & rebellandi neceſsitatē uos impoſituros. nam ex quacunq́ ciuitate ius legesq́ exulant, in eam ſeditio bellūq́ ſolent ingruere. & qui nunquam experti ſunt calamitates bellorum ciuilium, nō mirum ſi non offendūtur præſentibus incommodis nec futura mala mature prohibent. qui uero, ut uos, leuibus periculis tentati, libenter eis remedium afferunt pro tempore, hi quid honeſte cauſari poterunt, ſi rurſum in eadem mala inciderint? quis non damnet ueſtram imperitiam & amētiam, ſi cum nuper tollendæ ſeditionis cauſa plebi quædam inuiti conceſſeritis, nec utilia uobis fortaſſe nec admodū honeſta: nūc nullo facultatum ueſtrarum aut honoris compēdio, nullo reipublicæ commodo, ipſam exacerbetis in eius inimicorum gratiam? Non facietis, ſi ſapitis. Equidem libenter uos rogarem, quid cogitantes tunc nobis dederitis reditum quibus uoluimus conditionibus? utrum ratione prouidentes id eſſe factū optimū, an neceſsitate coacti? Si enim credidiſtis id eſſe è republica quin manetis in eadem ſententia? quòd ſi neceſsitas ita poſtulabat, nec licebat aliter facere, quin æquo fertis animo? nam principio fortaſsis expediebat non concedere, ſi negare poteratis: ubi uero ſemel conceſſum eſt boni conſulere. mea certe opinione recte proſpexiſtis P C paci publicæ, & nunc ſtare debetis eius conditionibus. Deos enim nobis dediſtis ſponſores fœderis, multa mala

mala imprecati eius transgressoribus, tum ipsis, tum in sempiternũ eorum posteris. Itaque iusta & utilia nos petere, quæq; uos necesse sit facere, satis ostendimus, siquidem meministis iurisiurandi, nec opus est ut uos hac de re obtundam pluribus. Quòd uero nostra quoq; plurimũ intersit ab hoc incepto nec ui depelli, nec dolo deduci, & quòd coacti in hoc certamen descẽderimus, grauiter & plusquã grauiter offensi ab hoc uiro, audite P C & reuocate in memoriã, quæ dicturus sum scientibus: simulq; fingite uestrum esse negocium, siquis è nobis plebeijs ausus fuisset apud populum talia dicere ac facere contra uos, qualia Marcius apud uos hic dixit, quomodo affecti essetis in eum. Conditiones pacis firmissimas & tantumnon adamantinis astrictas uinculis, quas nec uobis iuratis nec uestris posteris uiolare fas est, quandiu hæc urbs habitabitur, primus uestrum ausus est uiolare hic Marcius, nondum quadriennio exacto ex quo factæ sunt, non clam aut in obscuro quopiam angulo, sed palam in hoc loco uobis omnibus præsentibus, sentẽtia lata de abolenda tribunitia potestate, cuius ut primariæ atq; unicæ libertatis nostræ custodis fidem secuti redijmus uobiscum in gratiam: eò arrogantiæ prouectus, ut libertatem hanc pauperum nominans iniuriam, & iuris æqualitatem tyrannidem, adimenda hæc nobis censeret. & quod est maxime impium, meministis P C eum dixisse, nunc esse opportunum tempus promendi iras omnibus superioribus plebis erratis debitas: suasisse'que, quando attenuata sit diutina rerum uictui necessariarum inopia, nunc sibi permitti ut retineat annonam in eisdem difficultatibus. non enim duraturos nos longo tempore, paucos cibos emptitantes magna pecunia, utpote inopes: sed abituros aliquò relicta urbe, remanentes uero absumendos genere mortis infelicissimo. & in tantum insaniebat agitatus intemperijs, ut præter incommoda alia quæ sequerentur hoc uiolandi per senatum fœderis consilium, nec illud quidem animaduerteret, pauperum turbam fame petitam autores eius aggressurã & habituram pro hostibus. quod si uos insania pari approbassetis eius consilium, nihil erat medium, sed aut uniuersa plebs deleta fuisset, aut nihil ex patricijs gentibus superfuisset reliquum. non enim adeo seruiliter præbuissemus nos pellendos necandos'ue, sed inuocatis dijs genijs'que calamitatis nostræ testibus, oppleuissemus (mihi credite) forum & uias cadaueribus, litantes'que magno cratere ciuilis sanguinis, ita demum accepissemus portionem debitam. ad tam impia facinora P C tendebat huius concio. nec dictis tantum seditionem moliebatur Marcius à factis abstinens, sed habens ad nutum suum paratum globum iuuenum, uocatus ad magistratum nõ paruit: & cum nostro iussu ministri

uellent comprehensum ducere, pulsatos repulit, denique ne nostris quidem pepercit corporibus. quapropter quod ad hūc attinet, nomen tantum inane sacrosanctorū nobis est reliquum, res uero non respondent nomini. & quomodo alijs de iniuria querentibus opitulabimur, qui ne ipsi quidem in tuto sumus? His igitur iniurijs affecti nos pauperes ab uno uiro nondum tyranno, sed huc aspirante, easq; uel perpessi, uel iamiam passuri nisi uestrum P C obstitisset maior pars, an non merito indignamur, rogamusq; ut auxiliari nobis ac cōdolere uelitis, uocātibus eum ad æquum & legitimum iudiciū, in quo totus populus per tribus diuisus, causa cognita iuratus laturus est suffragia. Marci illò, & quæ hic paras dicere, apud uniuersos tuos ciues cōgregatos responde, siue bono animo his dabas optimum consilium, siue suadebas è rep. siue iniustum est sententiarum hic dictarum rationem reposci, siue non maliciose nec præmeditatus, sed per irā effudisti scelerata hæc consilia, siue aliam quācunq; defensionem habes, descende ab illa superba tyrannicaq; iactantia ad ciuilem modestiam miser, & tandem fac te alijs hominibus similem, sume rei deprecantis habitum humilem ac miserabilem, qualem tuus casus postulat, & non uim parans contra læsos, sed eis te submittens, pete salutem. Imitare saltem horum uirorum bonorum æquanimitatem, qua te uti erga ciues tuos non decet: qui cum tot sint numero quot nūc uides, tātis uirtutibus spectati tam militaribus quàm ciuilibus, quibus ne longum quidem tempus recensendis sufficeret, nihil sæuum aut superbum statuerunt in nos uiles & humiles ipsi magni & uenerandi, sed priores mentionem pacis fecerunt inuitantes ad concordiam, quando nos ab illis fortuna separauerat: & conditiones non quas sibi putarent commodissimas, sed quales nos poscebamus concesserunt: ac postremo suspiciones propter frumenti diuisionem nuper exortas, dignati sunt accurate diluere. Omitto alia, pro te ipso tuisq; furijs quas non preces adhibuerunt, uel publice apud totum populum, uel priuatim prehensando plebeios singulos, & pœnam deprecando? Ergo consules & senatum tantæ urbis præsidem decebat Marci sustinere iudicium populi, te uero non decet? nec turpe sibi putant hi omnes pro te absoluendo plebem solicitare precibus, te uero pudet idem facere? Nec hoc tibi satis est uir egregie, sed quasi re bene gesta elata ceruice obambulas iactans uerba magnifica, & nihil dignaris remittere de pristina superbia. Omitto quòd ultro plebem incusas, ei conuicians & minitans. Et postea non tedet uos P C tantæ hominis superbiæ, qui plura sibi unus, quàm uos omnes uobis, usurpat: cum debeat etiamsi omnes pro eo pugnare uelletis, uestra prompta uoluntate cōtentus, recusare beneficium con-

iunctum

iunctum damno reipublicæ, potiusq́ causam dicere, & nullius mulctæ periculum refugere. hoc erat boni ciuis officium, re uera uirtutem amantis, non ostentantis uerbis inanibus. at ista facinora cuius instituti, cuius animi signa sunt? dextræ datæ fidem temerare, pacis conditiones tollere, bellum cum plebe gerere, non abstinere uim à magistratibus, nullius facti rationem uelle reddere, sed contemptis iudicijs, patrocinijs, deprecationibus, quasi nemine ciuium non sit superior, obambulare impauide. Annon hæc ingenij sunt tyrannici? mihi sanè uidentur. Et tamen sunt quidam uestri ordinis qui tali suffundant frigidam & applaudant strenue, nonnisi ob innatum odium plebis implacabile, haud intelligentes malum hoc in ciuitate succrescere non magis in humilioris ciuium partis quàm in honoratioris perniciem, putantes se in tuto fore oppresſis aduersarijs. Non ita se res habet ô imperiti homines, quos Marcius iste tandem experimẽto docebit uel sero & suo malo sapere, scireq́ quomodo adolescens contra plebem tyrannis adolescat contra totam rempublicam: quæ nunc quidem à nobis incipit, cæterum postquam inualuerit nõ parcet ne uobis quidem. Hæc ubi locutus est Decius, cæteriq́ trib. pl. addiderunt siquid ab illo prætermissum uideretur, cum iam dicendæ essent sententiæ, primi seniores & honoratiores citati ordine à Coss. assurgebãt, deinde his ætate dignitateq́ proximi, postremi iuniores, nõ ut diceret aliquid (indecorum tunc apud Romanos erat hoc, nemine iuuene existimãte se sapientiorem senibus) sed ut discederent in consularium sententias. iubebantur autem quotquot aderant, quemadmodũ solet in iudicijs, iurati ferre sententiam. Tunc Claudius quem supra patriciorũ omnium infensissimum plebi diximus, nec unquã pacem ei datam probasse, fieri S C non sinebat, locutus in hũc modum. Vellem equidem, id quod sæpe à dijs precatus sum, ut falsus essem opinione, quã dum de recõciliatione plebis agebatur habui, censens nec honestum nec iustum nec uobis utilem fore profugorũ reditum: & quotiescunq́ super hoc consultaretur, primus disſuadẽs atq́ etiam ultimus cæteris me deferentibus: Vtq́ uos P C, qui meliora sperantes nihil non plebi concedebatis nullo respectu iustitiæ, intelligentiores me haberemini. nunc quoniam contra uolũtatem meam uotaq́ res cecidit, & ut tũc quoq́ suspicabar, gratiæ uersæ sunt in odium ac inuidiã, obiurgationes molestas & inanes, cuius faciles & non insolitas, ut intẽpestiuas omittam. tantum quomodo præterita corrigi posſint, duntaxat quæ curationẽ admittũt, & præsentibus rebus melius cõsulamus, conabor dicere. quãuis non sum nescius fore ut multis insanire & in mortẽ ruere uidear, si liberam de hoc sententiã proferam, cogitãs q́ periculosa sit dicendi li-

bertas

bertas,& casum Marcij,qui nunc non ob aliam causam currit(ut sic lo quar)pro carnibus. Sed non arbitror securitatis propriæ maiorem ha bendam rationem quàm utilitatis publicæ.iamdudum enim periculis obieci corpus meum pro uobis P C,deuotum contentionibus pro re pub.itaque quicquid fors tulerit,cum omnibus uel cum paucis,aut etiam solus si necesse fuerit,generose perferam.cæterum quoad uixero, nihil me deterrebit quominus proferam quod sentio.Ac primùm hoc uos certò scire uolo,plebem iniquo animo ferre præsentem statū reipub.& quæ illi nimis indulgenter cōcessa sunt perijsse,uosq́ iam contemni eo nomine,quasi necessitate cogente largiti sitis ea, non ex animi beneuolētia iudicióue. Videte quomodo post defectionem plebis & arma cōtra uos aperte sumpta,cum nihil aliud quererentur nisi soluendo se nō esse,uobis æris alieni remissionē,& per secessionē cōmissorum impunitatē decernentibus,quòd se nihil præterea postulare dicerent:quāuis plerięq́ uestrū(non enim omnes ab istis cōsultoribus decepti sunt)negarent antiquandas leges quæ ad fidem contractuū pertinent,aut temere dandā erratorum ueniam:non cōtenti hac impetrata gratia,cuius desiderio se aiebāt secessisse,cōfestim aliam maiorem magisq́ iniquā concedi sibi petebant,& permitti ut tribunos crearēt annis singulis,prætexētes nostram potentiam,ut haberēt qui cōtra eam adessent pauperibus,sed reuera insidiātes reip.& uolētes plebi administrationē eius astruere.Hoc quoq́ persuaserunt nobis cōsultores, utq́ collegiū tribunorū admitteretur in senatū malo reip.præsertim ad augendam senatus inuidiam,me sicut dubio procul meministis multum reclamāte,testātetq́ deos simul & homines,bellum ciuile perpetuū uos in urbem introducere,& prædicente quæ uobis iam acciderūt omnia. Quid igitur fecit bona ista plebs postquā hunc quoq́ magistratū obtinuit?nō est modeste usa hac gratia,nec reuerēter eam accepit,sed uelut metu expressam à conterritis:moxq́ sacrosanctū eum magistratū fieri uoluit,et iureiurādo securitati eius caueri, maiorē honorem postulans q̄ quem dedistis cōsulibus.Sustinuistis & hoc,stantesq́ inter cæsa & porrecta,iureiurādo deuouistis uos uestramq́ progeniē. Quid tum fecit potita hoc quoque?Pro gratia & officio debito reip.exorsa ab istis fraudibus ac iniquitatibus per quas ad maiores sibi gradum faciat, inconsulto senatu leges fert,& has confirmat uobis inuitis. Vestra decreta nihil moratur,cōsules incusat male tractatę reip.& siquid præter nostram expectationē accidit secus q̄ uellemus (ut nō semper datur con silijs humanis quiduis assequi)non fortunæ sed maliciæ nostræ imputat:fingēsq́ sibi per nos insidias strui & timorē simulās,nos quasi se libertate patriáue priuare conemur insimulare nō desinit:præ se ferens

non

non aliud remedium ſcire, quàm ſi prior quæ timet ipſa nobis inferat. quod cum ſæpe aliàs declarauit ut meminiſtis, tum uero nunc maxime, dum Marcium hunc uirum bellicoſum, nec nobilitate nec uirtute ſecundum ulli noſtri ordinis, obiecto crimine quòd inſidietur ſibi & inimicas hic contra ſe dicat ſententias, indemnatum conata eſt occidere. & niſi Coss. indignitatem rei non ferentes, ueſtrumq́ pars ſincerior, conglobati cohibuiſſetis conatus iniquiſsimos, uno illo die perdidiſſetis omnia quæ maiores tantis laboribus quæſita uobis reliquerunt, quæq́ uos non minoribus tuemini, dignitatem, imperium, libertatem: & qui ueſtrum generoſiores ſunt, non ferentes ſine his bonis uiuere, priuſquam his ſpoliarentur, amiſiſſent animam aut mox aut paulo poſt. quid enim uetare poterat, tam fœde abrepto hoc Marcio tanquam in ſolitudine, quin ego poſt eũ perirem diſcerptus inimicorũ manibus, & quotquot unquã aduerſati ſunt aut aduerſaturi uidentur iniquis plebis cupiditatibus? non enim contenta eſſet nos duos tantum ſuſtuliſſe de medio, nec intra hos conſtitiſſet facinorum limites, ſi licet futurorum ex præteritis coniecturam ſumere: ſed à nobis facto initio, quicquid aduerſariorum ſibi obſiſteret, rapuiſſet torrentis in morem inuoluiſſetq́ uno agmine, non nobilitati parcens, non uirtuti, non ætati. Hanc uobis P C plebs egregiam gratiam pro tot maximis beneficijs, uel reddidit iam, uel reddītura erat, ſi non fuiſſet per uos cohibita. Age nunc & illud rurſum conſiderate, quod fecit poſt ueſtrũ hoc præclarum facinus & prudentiſsimum, ut diſcatis quonammodo agendum cum ea ſit. Ille igitur ut animaduertit uos non amplius laturos ſuam inſolentiam, ſed paratos congredi, territus eſt: ac mox ſeipſum recolligens uelut è crapula aut inſania, à ui ad ius tranſiit: diemq́ uiro dixit quaſi ad iudicium, ipſe futurus & accuſator & teſtis & iudex & pœnæ arbiter: cumq́ hic quoq; reſiſteretis, rati nõ ad iudicium uocari hominem ſed ad ſupplicium: uidens rem non eſſe in ſua poteſtate, nec niſi ex S C fore iudicium in quo ipſe autoritatem ſuam exerat, poſita nunc ſuperbia quam tunc ſpirabat, uenit ad nos oratum unam etiam hanc gratiam. His ſanè cõſideratis ſapite tandem, & ſentite quicquid hactenus ei ſimplicius quàm prudentius gratificati eſtis, totum id ceſſiſſe in ueſtra damna & incõmoda. quoties uero ſtrenue reſtitiſtis iniqua petẽtibus, ſecutũ eſſe felicem exitũ. Quid igitur uobis hæc ſciẽtib. ſuadeo? quæ eſt mea de præſenti negocio ſentẽtia? Quæ plebi quomodocunq; largiti eſtis & pacis cauſa cõceſsiſtis, rata ſeruate, nihil horum mouẽtes, nõ ut honeſta & ex dignitate reip. quî enim eſſe poſſunt? ſed ut neceſſaria & incorrigibilia. Cæterum quæ per uim & præter ius inuitis extorquere nititur, nec cõcedite, nec permittite, ſed dictis factisq́

repu

repugnāte tam omnibus quàm singulis.non enim oportet eum qui semel errauit uel precibus flexus uel ui coactus, & in cæteris errare: sed prioris offendiculi memorem cauere ne in posterum impingat similiter.atq; hoc in cōmune uos omnes moneo, ut parati sitis iniquis plebis cupiditatibus resistere.quòd uero etiam id de quo nunc agitur cæteris eius iniustis conatibus sit simile,non iustum aut æquum ut tribunus nos decipiens uult euincere,discite qui nondum clare perspicitis. Lex de iudicijs populi, qua Decius nititur, non contra nos patricios scripta est,sed pro plebeijs uim patiētibus:ut liquet ex ipsius legis uerbis ambigui nihil habentibus, & confessum est apud uos omnes qui rem tenetis optime:& afferam argumentum quo omnes iuris controuersiæ decernuntur,tempus XIX annorum ex quo lex hæc perlata est: quo toto spatio Decius non potest ullam actionem ex hac lege contra ullum patriciū ostendere,uel priuatam uel publicam:aut si ait se posse, ostendat,& non erit opus uerbis amplius.Cæterum conditiones quibus nuper plebs recepta est in gratiam(nam de his quoq; oportet uos discere,quādo tribunus male interpretatur eas)duo hæc ei concedūt, æris alieni remissionem & magistratum hūc quotannis creandum in defensionem uim patientiū,pręterea nihil. maximo autem argumento colligere potestis nec ex lege nec ex pacto ius esse plebi iudicādi hominem patricium,ex hoc ipso quod nunc plebs facit. petit enim à uobis hoc quod non habet hactenus. nemo uero quicquam ab alijs petit,quod ipsi legibus est licitū.Iuri porrò naturæ non scripto, ad quod nos Decius reuocat,quî cōsentaneum est,siue accusent plebeij siue accusentur,iudiciū esse populi:patriciorū uero lites,siue ipsi rei sint, siue reos agant alios,non dirimi à patricijs:& istorum cōditionem utroq; modo potiorē esse,nostram neutro? quod si Marcius aut alius quicunque patricius læsit plebem,& reus est mortis aut exilij,non apud ipsos sed hic iudicatus pœnas det legibus. Nisi forte Deci uulgus æquus erit iudex,& nihil sibi ipsi gratificabatur contra inimicum ferens suffragia:hi uero si ipsis cōmittantur calculi,reum pluris faciēt quàm læsam ab eo remp.relaturi pro periurio execrationes & odia hominum, deorumq; iram meritam,& cum spe mala uicturi. non est æquum ut de senatu uos plebeij sic existimetis,cui honoribus,magistratibus,& quicquid est in urbe præstantius,cessisse uos propter uirtutem eius fatemini,& gratias agitis ob prompte nauatam uobis in urbem restituendis operam.pugnant enim hæc inter se:nec consistit,ut quos laudatis,eos timeatis:& quibus maiora commisistis,eis non credatis cætera. quin potius cōstanter eis aut omnia creditis,aut de omnibus diffiditis? nūc quorum iusta existimatis consilia,eos his ipsis iuste dijudicandis non puta-

putatis idoneos. Poteram P C & alia multa de iure dicere, sed uel hęc sufficiant. Quoniam autem de utilitate conatus est dicere Decius, bonam esse concordiam, malam seditionem: & si obsecundemus plebi, concordem fore ciuitatem: sin uetemus quos uult patriciorum pellere occidereq́ꝫ, inducturos nos bella ciuilia, cùm multa possim ad hæc dicere, paucis contentus ero. Ac primum demiror dissimulationem Decij, non enim dicam inscitiam, si putat utilitatem reipublicæ melius intelligi à se qui nuper accessit ad tractanda negocia ciuilia, quàm à nobis qui in eis consenuimus, & ciuitatē è parua magnam fecimus. deinde si persuasurum se credit, ut aliquem inimicis dedatis ad suppliciū, præsertim ciuem uestrum non obscuro nec uili natum genere, quem ipsi habetis pro præstantissimo in re militari, frugiq́ꝫ homine, & in rebus ciuilibus tractandis nulli secundo. atq́ꝫ hæc ausus est dicere, cum sciat uos semper maximum habere respectum supplicum, ac ne hostibus quidem huc cōfugientibus hanc humanitatem claudere. Quod si contrariam de nobis opinionem habuisses Deci, esse nos impios in deos, iniustos erga homines, quod aliud facinus consulere potuisses grauius, quod nos dijs hominibusq́ꝫ exosos radicitus perderet? Non opus est nobis te consultore Deci, nec de ciuibus dedēdis, nec de alijs rebus per nos agendis: nec putamus externa prudentia hominis iuuenis iudicandum nobis de negocijs proprijs, ut qui usq́ꝫ ad hoc ætatis longa malorum bonorumq́ꝫ experiētia doctiores euasimus, & minas istas quibus nos non nunc primum territatis, sed & antea sæpius intentastis, consueta lenitate feremus intrepide. Et si dictis addideritis facta similia, defendemus nos dijs iuuantibus, qui in autores belli uindicant, nec deerunt auxilia hominum à socijs. nam & Latini omnes, quibus nuper ciuitatem dedimus, stabūt pro nobis, certaturi pro hac urbe ut cōmuni iam patria: & tam multæ bonæq́ꝫ coloniæ modis omnib. annitentur ut incolumis maneat uetus patria, defensa & ipsorum uiribus. quòd si necessitatem nobis imposueritis opem undecunque petendi, sustinebimus Deci & seruitijs libertatem, & hostibus pacem dare: omnibus deniq́ꝫ hominibus spe præmiorum ad communem uictoriam inuitatis uobiscum cōgredi. quibus subsidijs ne urbs hæc opus habeat faxit Iupiter dijq́ꝫ cæteri qui ei præsident, utq́ꝫ intra uerba hæc horrenda consistat res, nec sequatur quicquam durius. Hæc Appius. Tum M. Valerius senatorum popularis maxime, & semper ad partes reconciliandas promptior, aperte plebi patrocinatus est, meditata oratione castigatis qui ciuitatē scindēdo unam nō esse sinerēt, plebem diuidendo à patricijs, excitarentq́ꝫ ciuilia bella de causis leuibus. laudabatq́ꝫ eos qui utilitatis publicæ respectu omnia cōcordiæ post-

E haberent

haberent: docens si plebi permittatur iudicium, & hanc gratiam à uolente senatu impetret, forte non processuram ad exitũ, sed contentam deditione, æquius quàm durius consulturam de dediticio. quòd si tribuni omnino iudicium fieri urgeant, absoluturã reum uirtutis eius reuerentia, quãdo recens etiamnum sit memoria præclarorum ipsius facinorum, relaturamq́ꝫ senatui pro cõcessa sibi potestate hanc gratiam, proq́ꝫ facilitate in concedendis postulatis, modo non iniqua sint. Suadebat tamẽ senatum aduocatorũ fungi officio, & adesse causam dicenti homini: simulq́ꝫ Coss. senatores, ordinem patricium, deprecari, ne in reum animaduertatur seuerius: id non parui momenti fore ad salutem periclitantis: nec per se tantũ reo fauendum, sed per clientes etiam & amicos, aut quomodocũqꝫ deuinctos beneficijs plebeios homines, reposcendamq́ꝫ ab eis gratiam suffragiorum tempore. Futurum etiam hic magnum usum amantium reipub. malisq́ꝫ ciuibus infensorum ciuium, quorũ magnus sit in plebe numerus: maior uero eorum qui indolescunt humanis miserijs, & miserantur honoratos uiros fortunæ malignitate pessundatos. Sed maxima eius orationis pars ad Marciũ uersa est, miscens monitis preces, & necessitatem precibus. Rogabat enim, quandoquidem ipse habeatur causa dissidij senatũ inter & plebem, & tyrannici animi opinione grauetur propter ingeniũ arrogantius, omnesq́ꝫ metuant ne propter ipsum seditione orta ciuile bellum sequatur, & calamitates quas id secum solet trahere: ne fidem calumniatoribus suis astruat, nihil mutans de pristina ratione uitæ inuisa ciuibus: utq́ꝫ sumpto reorum habitu, eorum sese permittat potestati quos læsisse dicatur, & iniuste obiectum crimen iusto iudicio diluat. Id & ad salutem eius esse tutissimũ, & ad gloriam cuius amore teneatur splendidissimum, & superioribus ipsius gestis consequens. sin autem ferociam modestiæ præferat, & periculum suum in senatum reijciat, fore ut ex hac contentione uicti discedant cum iniuria, uictores cum ignominia. Hic uero multus erat in mouendis affectibus, recensens calamitates maximas & fama celebratas quæ urbibus per seditiones accidissent. Hæc differens cũ multis lacrymis non simulatis sed ueris uir ætate ac dignitate in primis uenerandus, ut uidit senatum flecti, audacius iam locutus est. Quòd si, inquit, aliqui uestrum P C terrentur nouo more submittendi patricios iudicio populi, uerenturq́ꝫ crescentem tribunorum potentiam, discant se falli, & contra quàm conuenit credere. Vix enim aliud est utilius ad salutem reipublicæ, tuendamq́ꝫ libertatem eius & potentiam, atqꝫ concordiam conseruandam, quàm assumi plebem ad publica negocia: & administrationem rerum ita temperari, ut nec penes solos optimates, nec solos plebeios sit, sed utrinque

mixta

mixta, id uero proderit omnibus. Nam facillime ad iniurias & iniquitates prolabitur unaquæque iam dicta forma reipublicæ, si per se sola sit: quòd si mediocriter misceantur, pars quæ consuetum ac decentem modum excedere uidebitur, in ordinem reuocabitur ab altera magis sobria retinenteq́ mores pristinos. nam regia potestas ad sæuitiam inclinata & superbiam, paulatimq́ in tyrannidem degenerās, loco cedere cogitur optimatibus. Cæterum paucorum potentia penes optimates sita, sicut nunc penes uos, ubi diuitijs & factionibus elata, iustitiæ cæterarumq́ uirtutum nullam rationē habuerit, plebis prudentia corrigitur. Plebs ipsa ubi ab administratione legitima discesserit, & neglecta iuris disciplina perturbatiōibus agitari cœperit, ab uno quopiam optimo uiro compescitur, & retrahitur ad officium. Vos autem P C satis prouidistis ne regia potestas uertatur in tyrannidē. pro uno enim duobus commisistis reipub. gubernacula, non absq́ præstituto temporis termino, creato magistratu annuo: nihilo minus addidistis eis custodes trecentos uiros patriciorum ætate uirtuteq́ maturissimos, ex quibus senatus constat. Vobis autem ipsis ne ab honesto discedatis nullam hactenus ut uidetur adhibuistis custodiam. Quamuis uobis non timeo ne nimia felicitate corrumpamini, qui nuper ciuitatem liberastis à diutina tyrānide, & nondum nacti estis otium ad insultandum illudendum'ue alijs propter continuatam bellorum seriem. Sed dum posteritatem uestram cogitatione præcipio, quantasq́ mutationes longum æuum afferat, uereor ne quando potētiores senatores nō uatis rebus imprudenti ciuitati tyrannicam dominationem ingerant. Ergo si & plebem ad rempub. admiseritis, nihil hinc nascetur mali: sed si quis extiterit qui uelit plus posse quàm alij, & in senatu aliquā factionem in hoc sibi parauerit (oportet enim prouidere omnibus quæ ciuitati accidere est uerisimile) die per tribunos dicta cogetur magnus ille uir & uenerabilis rationem factorū & cogitatorum reddere uili ac humili plebeculæ: & si cōuictus fuerit maleficij, pœnas dabit meritas. ipsa porrò plebs ne petulanter lasciuiat tantam nacta potestatem, néue à malis uiris exagitata infestet bonos (solet enim in uulgo tyrānis sub olescere) cauebit id & licentiam nimiā comprimet uir aliquis prudens dictator à uobis dictus: qui pro potestate libera uitiosam partem è ciuitate tollendo, incorruptum seruabit reliquum: & correctis eius moribus, creatisq́ magistratibus qui prudentissime regant rempublicam, post sex menses ab inita dictatura priuatus erit denuo, nihil præter honorem ex ea lucratus. Considerantes igitur huiuscemodi formā reip. optimam esse, nolite arcere plebem: sed sicut creandi magistratus annuos, legum sanciendarum aut irritandarum, pacis belliq́ decernendi

poteſtatem à uobis accepit, & nihil horum penes ſolum ſenatum eſt, cum nulla maiora ſint ciuitatis negocia: ſic eam & ad iudicandum admittite, præſertim in cauſis quæ ad rempublicam attinēt, ubi quis motæ ſeditionis, aut tyrānidis affectatæ, aut proditionis tractatæ reus agitur, aut ſimilium criminum. Quanto enim maiorem terrorem propoſueritis legum tranſgreſſoribus & morum corruptoribus, adhibendo ſuperbis & auaris hominibus cuſtodes multos oculos, tanto melius conſtitutam habebitis rempublicam. Hæc & alia quædam in hanc ſententiam locutus deſiit: quā quotquot poſt eum rogati ſunt, paucis exceptis, approbauerunt. Cum<ꝗ> iam ſcribēdum eſſet S C, Marcius impetrata dicendi copia, ſic exorſus eſt. Quomodo me P C geſsi in hac repub. & quomodo propter meā erga uos beneuolentiam periclitor, quam<ꝗ> maligne præter ſpem fauor ueſter ei reſpōdeat, ſcitis omnes, ſcituri melius ubi negotium meum ad exitū peruenerit. Sed quoniam uincit Valerij ſententia, ſit uobis felix coniecturæ meæ fruſtratio. Cæterum ut & uos qui S C ſcribitis, ſciatis quibus conditionibus plebi dedendus ſim, & ego qua de re periclíter, iubete tribunos coràm dicere, quodnā crimen ſit, & quo accuſer nomine. Hæc ille, ratus ſe his uerbis effecturum ut cauſam apud ſenatum diceret: & uolens tribunos profiteri hac de cauſa ſe illum accuſaturos. qui cōmunicato inter ſe conſilio, crimen tyrannidis affectatæ obiecerunt, denunciantes ut ad id reſponſurus ueniret in iudicium, nolentes crimen in ſimplicem cauſam includere, eam<ꝗ> nec ualidam, nec gratam ſenatui, ſibi<ꝗ> relinquentes integrum accuſare arbitratu ſuo, ſimul<ꝗ> ſenatum quo minus Marcio patrocinaretur deterrituros ſe putantes atrocitate criminis & inuidia. Tum Marcius: Si ad hanc calumniam reſpōdendum eſt, permitto me iudicio populi, nec in mora ſum quin S C ſcribatur. Eius criminis reum agi gratum fuit pleriſ<ꝗ> ſenatorū duobus nominibus: uel quia hęc cauſa non poſtulabat ut proferretur quid quiſque ſenator ſentiret, id quod aliàs non caruiſſet inuidia: uel quia facile ſperabatur abſoluēdus uir in omni uita frugi & irreprehenſibilis. Fit igitur S C, & ſpacium ad defenſionem meditandam prorogatum eſt in trinundinum. nundinæ nono quo<ꝗ> die celebrabantur, ut nunc etiam: quo plebs agreſtis in urbem ad mercatum coueniebat, finiendiſ<ꝗ> litibus, & ad ſuffragia ferenda de negocijs publicis quorum ius erat penes populum, aut de quibus ſenatus retuliſſet ad eum: reliquis ſeptem diebus ruri degebāt, quod magna pars ob paupertatem operarentur ſuis manibus. Cæterum tribuni accepto S C progreſsi in comitium concionem aduocauerunt: & ualde laudato ſenatu, lecto<ꝗ> eius decreto, diem Marcio dixerunt, ad quam iuſſerūt omnes ciues adeſſe, cogniturοs de rebus ma

ximis. His promulgatis utricꝫ ſe parabant, plebeijs cupientibus punire hominem arrogantiſsimũ, patricijs propugnatori optimatiũ ſtudentibus ne in inimicorum poteſtatẽ ueniat: utriſcꝫ libertatem ſuam & incolumitatem in euentu huius iudicij ſitam exiſtimãtibus. Vbi uero affuerunt tertiæ nundinæ, agreſtium turba, quanta in urbem nunquam antea confluxerat, ſummo mane forum occupauit: tribuni multitudine conuocata ad tributa comitia, loca fori funiculis diſtincta cuique aſsignauerunt tribui: primumcꝫ tunc Romanus populus tributis comitijs uiritim tulit ſuffragia, multum reclamantibus patricijs, & centuriata ex more fieri poſtulantibus. Superiorib. enim temporibus, quoties ex S C populus uocaretur ad ſuffragia, per Coss. uocari ſolebat ad cẽturiata comitia, prius ſolennibus quibuſdam ſacris peractis, quorum nonulla etiam noſtro fiunt tempore. Conueniebat autẽ multitudo in campum Martium ſub ſignis cum ſuis centurionibus nõ ſecus ac in militia. calculos ferebant nõ unà omnes, ſed centuriatim, nec niſi uocati à Coss. Cumcꝫ in uniuerſum eſſent centum nonagintatres centuriæ in ſex claſſes diuiſæ, prima uocabatur ad ſuffragia cuius cenſus erat maximus, & primum obtinebat in bellis ordinem, in qua cenſebantur equitum octodecim centuriæ, octuaginta peditum. hanc ſequebatur cenſu minor, ſecundum in acie locum occupare ſolita, nec perinde armata ut prima acies, ſed aliquando leuius: cõſtabatcꝫ uiginti centurijs: quibus attribuebãtur duæ fabrorum aliorumcꝫ opificum bello utilium. Tertia claſsis totidem centuriarum, ſed cenſu minor, armaturacꝫ leuiore, locum tenebat ordine proximum. Quarti deinceps uocabantur, ut cenſu proximis inferiores, ita in tutiorem relegati ordinem, quantum ad armaturã expeditiores etiam. hi quocꝫ uiginti centurias explebant, & attributas habebant duas centurias cornicinum tubicinumcꝫ. Quinta claſsis minimi cenſus fundis armabatur & iaculis, nullum locum habẽs in acie: expedita manus & uelitationibus tantum apta ſequebatur legionarios, centuriæ triginta numero. Egentiſsimi autem ciuium, nõ pauciores reliquis omnibus, ultimũ habebant ſuffragium, in unam omnes reiecti centuriam. hi ſicut à collatione tributorum, ſic à delectibus immunes militiam non ſequebãtur niſi uoluntarij, ijs de cauſis autoritatis in ſuffragãdo minimæ. Ergo ſi primæ claſsis nonagintaſeptem centuriæ conſentirent, hoc eſt equites & maximi cenſus pedites, finis erat ſuffragiorum, nec uocabantur nonagintaquincꝫ reliquæ. quod ni fieret, ſecunda claſsis uigintiduarum centuriarũ uocabatur, & deinceps tertia, donec conſentirent nonagintaſeptem centuriæ, ſæpiſsime decernentibus primis claſsibus, ut non eſſet opus ultimis: ſed rariſsime incidebat tanta ambiguitas, ut deueniretur

ad ultimã inopũ centuriã,quæ diuisis bifariã prioribus ᴄ x c i i,alteru tri parti accedens eam suo momẽto præpõderare faceret. Itaq; Marcij fautores poscebant cẽturiata comitia, sperantes fore ut à prima classe, aut certe secunda tertia'ue absoluerẽtur: tribuni uero idem suspicãtes tributa maluerunt cogere quibus cõmitteretur iudicium, ne uel diuiti bus pauperes cederẽt, uel proletarij clasicis, néue extrema plebis pars excluderetur à suffragijs, sed æquũ ius calculorũ esset omnibus tribuli bus uocatis pariter. Videbanturq; æquũ postulare, quòd populi iudicium penes plebẽ potius debeat esse q̃ penes factionem optimatũ, & læsæ reip. crimen ad omnium cognitionẽ pertineat. id cũ ægre obtinu issent à patricijs, iãq; causam dici oporteret, primus Minucius Cos. è superiore loco allocutus est multitudinem ex mandato senatus, exorsus à cõmemoratione beneficiorum quæ plebs accepisset à patribus: deinde pro tam multis & egregijs reposcẽs unã ab ea gratiã, ipsis tunc necessariam, & reipublicæ bonam atq; commodam. post hæc adiecit multa in laudem pacis & concordiæ, recensens quantas felicitates am bæ ciuitatibus afferant: econtra discordiam damnans bellaq; ciuilia, quibus & urbes excisæ sint unà cum suis populis, & nationes integræ internecione deletæ. Orabatq; ne iræ indulgentes deteriora sequãtur, neglectis potioribus, sed in futurum sobrie prospicerent: & cum agatur de re maxima, non nequissimum quenq; ciuem in consilium adhibeant, sed uiros optimos à quibus sciant pacis belliq; temporibus adiutam patriam, de quorum fide dubitare non deceat, quasi posint esse sui disimiles. Summa orationis eò tendebat ne suffragia ferrẽt con tra Marcium, sed si fieri posset propter ipsius uirtutem uirum absoluerent, memores quomodo sit meritus de republica, & in bellis pro li bertate po. Ro. imperioq; gestis quàm egregia facinora ediderit: nec esse bonorum uirorum officium, ut contra ius ac fas, plus apud se ualere sinant uerba eius inania quàm tot benefactorum gratiam: honestam etiam remissionem fore, quando se ultro inimicis præbeat, expectans illorum sententiam. sin autem erga ipsum gerant odium implacabile, respiciant deprecantem pro eo senatum, trecentos uiros totius ciuitatis optimos, flectanturq;, nec propter unius inimici pœnam tot amicorũ preces repellant, sed donẽt eum tot bonorum uirorũ gratiæ. Hæc & his similia locutus postremo sic clausit orationẽ: Si suffragijs suis eũ absoluerint, fore ut absolutus uideatur propter innocẽtiã: sin iu diciũ ei remiserint, fore ut deprecatoribus eã gratiã debeat. Vbi Minu cius desiit, Sicinius tribunus prodijt in medium, negans se spõte proditurum libertatem populi, aut passurum ut prodatur ab alijs: sed si se rio sistãt hominem ad iudicium patricij, daturum se populo calculos,

nec

nec aliud facturum præterea. Tum Minucius: Quandoquidē certum est tribune suffragijs submittere hominē, intra tyrannidis crimen stet accusatio: huius reum peragite quibus potestis probationibus. Verba autem eius quæ ad senatum contra plebem fecit ut dicitis, non accusate. absolutus est enim per senatum quod ad hoc attinet, & certis conditionib. citatus est ad populū. ac mox S C legit, atq; ita protestatus descendit. Tum primus tribunorum Sicinius accusationem aggressus est quàm accuratissime, quicquid unquam reus fecit aut dixit contra plebem, ad affectationem tyrannidis referens. post eum perorauerunt tribunorum præcipui. Deinde ubi uices dicendi uenerunt ad Marcium, exorsus ab adolescentia sua recensuit quoties militauerit pro republica, quot coronis ab imperatoribus donatus sit, quot hostes uiuos ceperit, quot ciues in prælijs seruauerit, & ad singula dicta ostendebat dona, imperatores testes citabat, & ciues seruatos uocabat suo quenq; nomine. Illi uocati aderant, lamentātes, rogantesq; suos ciues, ne autorem suæ salutis ut hostem perderent, unamq; pro multis animam reposcentes, & seipsos dedentes pro eo mulctandos quomodolibet. Horum pleriq; plebeij erant, bene de republica meriti, quorum aspectum & preces reuerita plebs mouebatur ad miserationem & lacrymas. Vt uero scissa ueste Marcius pectus cicatricib. oppletū ostendit, & pari modo affectas cæteras partes corporis, rogitans num putent eiusdem esse multos in bello seruare, & seruatos in pace perdere: & quî consistat ut idem aliquis dicatur tyrannidē affectare, & plebem ex urbe pellere, per quam præcipue solet tyrannis coalescere & foueri: nondum loqui desierat, cum mitior & bonorū uirorum amantior plebis pars acclamabat absoluendum hominē, pudendum existimās uel hoc ipsum quod huiusmodi criminis reus ageretur uir qui toties uitam suam contempsisset pro salute omnium. Cæterum qui erant ingenio inuido, & honestis infenso seditiosi homines, ægre ferebant uirum absolui: non habebant tamen quid facerent, cum nihil in eo inuenirent in tyrannum competens, de quo tum agebatur crimine. Quod ubi animaduertit Decius ille qui sua oratiōe impetrauerat S C de hoc iudicio, surrexit, & indicto silentio sic locutus est. ˙ Quoniam Marcij uerba Quirites in senatu dicta, quæq; inde facta uiolenta consecuta sunt, absoluunt patricij, ac ne nos quidem accusare permittūt, omissis uerbis audite factum huius egregij uiri quàm superbum & tyrannicum, & qualem uestram legem homo priuatus uiolare ausus sit discite. Scitis nimirum omnes prædam ex hostibus nostra uirtute partam legibus addici populo, & ne ducē quidem exercitus in eam ius habere, nedum priuatum aliquem: sed quæstoris esse eam uendere, & pecu-

E 4 niam

niam referre in ærarium. Hanc legem nullus ab V C non dicam uiolauit, sed ne reprehendit quidem, excepto uno hoc Marcio: qui contempta eius autoritate solus ausus est nuper fraudare præda nostram rem publicam. Cum enim inuasissemus agrum Antiatē, & multum mancipiorum, pecorum, frumenti, aliarumq́ rerum acquisiuissemus, nec quæstori hæc dedit, nec ipse argenti quicquam in ærarium retulit, sed totam prædam suis amicis dilargitus est. hoc equidem argumentū aio tyrannidis. quid ni? cum adulatores suos & satellites futuræq́ tyrannidis assertores publica donet pecunia. id ego dico apertam legum perniciem. Alterutrū igitur demōstret Marcius, aut prędā ex hostibus captam se nō diuisisse amicis suis, aut factum quidem sed saluis legibus: quorum neutrum dicet uobis audientibus, qui scitis ipsi & legem & factum, nec potestis nisi contra leges & iusiurandum hunc absoluere. Omissis igitur coronis, donis, cicatricibus, cæteris'que præstigijs, ad hæc responde Marci, iam tibi dicendi locum facio. Hæc accusatio magnam inclinationem fecit in partem alterā. nam qui prius æquiores ei fuerant, his auditis fauebant remissius. at maliciosa turba, hoc est plebis pars maxima, modis omnibus perditum hominē cupiēs, tanta occasione arrepta magis etiam exasperata est. Verum enim erat de præda diuisa, licet non malo animo factum esset, nec ad struendam tyrannidem, ut calumniabatur Decius: sed optimo animo, ut esset aliquod leuamen calamitatis publicæ. nam plebe dissidente à patricijs, hostes audaciores ob eam rem facti diuexabant agrestem plebem incursionibus & populationibus: & quoties senatus uellet aliquos emittere qui arceant, nemo plebeius exibat, sed alienis malis gaudebant negligebantq́. patriciorum autem manus non erat ad repugnandū per se satis ualida. Hoc animaduerso Marcius promisit Cōsulibus, si se ducem faciant, exercitu uoluntariorum educto breui se pœnas sumpturū de hostibus. quo impetrato, conuocauit clientes & amicos, & si qui alij ciues cupiebant participes esse felicitatis ducis præstantissimi. Cumq́ iam uideretur habere circa se manum satis ualidam, ex inopinato hostes inuasit. factaq́ irruptione in agrum refertum magna bonarum rerum copia, multaq́ præda potitus, permisit milites inter se totam partiri, ut socij percepto laborū fructu promptiores ad alias expeditiões fierent: contrà qui per pigritiā domi manserant, uidētes quantis commodis seipsos propter seditionem priuauerint, cauerent sibi in posterum. atq́ hæc tum fuit mens hominis. Vulgus autē subdolum & inuidum inique interpretabatur factum hoc, ut largitionē quandam tyrannicam qua sibi conciliaret multitudinē: quapropter clamoribus ac tumultu totum forum perstrepebat, nec Marcio ad hæc respondere ualente

lente,nec consulibus,nec ullo alio,ut prçter expectationē obiecto hoc crimine.& quoniam nemo amplius respondebat,tribuni exilij perpetui mulcta imposita colligebant suffragia tribuū,opinor ideo pœna capitali abstinentes,quòd uererentur ne absolueretur à populo. perlatis deinde suffragijs,& dinumeratis calculis, non magna extitit differentia.Cum enim una & uiginti tūc tribus essent, à nouem absoluebatur Marcius : quibus si accessissent duæ, absolutus fuisset legitime. Hoc fuit primum de patricio uiro populi iudicium:& ex illo tempore morem sibi fecerunt tribuni quibuscunq; liberet diem ad populum dicere,unde maximum incrementum potestas plebis habuit:sicut optimatium factio detrimentum accepit maximū dignitatis pristinæ, admissis plebeijs hominibus in senatū,ad magistratus & sacerdotia, aliosq; honores quondam solis concessos patricijs:quos postea plebi cōmunicauit,partim inuita & necessitate coacta,partim sapienti consilio inducta,sicut dicetur suo tempore. Cæterum mos iste potentiores accusandi apud populum,multam materiam præbere potest eum uel laudare uel uituperare uolentibus.nam multi boni & honesti uiri haudquaquam pro dignitate à tribunis tractati miserū in modum uita spoliati sunt:sicut etiam multi superbi & tyrannici coacti uitæ ac studiorum rationem reddere pœnas luerunt meritas. quod quoties recto iudicio fieret,supprimerenturq; elati magnatum spiritus, mirifica res uisa est,laudabaturq; ab omnibus. Quoties autem uir reipublicæ utilis per inuidiā tolleretur iniuste, reliquis graue id uidebatur inuentorem eius moris incusantibus. acciditq; iam sæpenumero, ut populus Romanus deliberans satius'ne esset eum abrogare,an sinere ut erat relictus à maioribus,nullum expediret consilium. quòd si mihi quoq; licet de tanta re meam sententiam interponere, mihi uidetur mos ipse si per se examinetur utilis,& reip.Romanæ necessarius,sed qui magis minus'ue commodus esset pro tribunorū ingenijs. nam quoties hæc potestas incideret in uiros iustos & prudentes, amantioresq; patriæ quàm utilitatis propriæ, perniciosis reipub.hominibus paratum erat supplicium,metuq; deterrebantur à maleficio similes. Bonus autē uir, & bono animo tractans rempublicam tutus erat ab iniquo iudicio & alienis à suo instituto criminationibus. quoties uero nequā & intemperantes auariq; homines adipiscerentur hanc potestatem, faciebant his contraria. quapropter non opus erat morem corrigi ut uitiosum, sed in creandis plebis præsidibus delectum bonorum uirorum habere,& non temere cuiuis rem tanti momenti cōmittere. Atq; hic fuit seditionis exitus quæ prima post pulsos reges ex causis iam dictis extiterat. Prolixior autem in hac narratione fui, ne quis miretur quomodo

do patricij tantam potestatem plebi permiserint, nec cæsis nec pulsis optimatibus, sicut fit in ciuitatibus alijs. Nam unusquisq dum aliquid præter opinionem audit cupit causam eius discere, nec aliàs facile fidem habet narrationibus. Cogitabam igitur parum aut nihil impetraturum me fidei, si hoc tantum dixissem, patricios plebi suam tradidisse potentiam, & cum possent per optimates rempub. gubernare, plebi commisisse maximarum rerum arbitrium: causas porrò cur ita factum sit omisissem: eapropter omnes recēsui. Et quoniam ea mutatio non ui & armis expressa est, sed uerbis impetrata & rationibus, necessarium duxi ante omnia ponere ipsas orationes, quibus tum usi sunt utriusq factionis principes. demiror autem illos qui res bello gestas accuratissime describendas existimant, & nonnunquam uno prælio plurimum uerborum insumunt, locorum naturas, armaturas militum, modum quo acies instructæ fuerint, adhortationes ducum, cæteraq denarrantes quæ alterutris uictoriam pepererint: dum uero seditiones & ciuiles motus produnt, non opus putāt orationes cōmemorare, quarum in admirandis negocijs conficiendis tāta fuerit efficacia. Vix enim aliud est in tota Romanorum reip. ratione æque dignum laude atq adeo imitatione omnium hominum, mea quidem opinione, ac tanta ciuilitas: ut neq plebs contemptis patricijs, editaq maxima cæde optimatium, omnem eorum potētiam sibi usurpauerit: neq uiri dignitate præminentes plebem uniuersam oppresserint suis opibus externis'ue auxilijs, ut in posterum sine metu uiuerent: sed non aliter se gesserint quàm fratres cum fratribus aut liberi cum parentibus in bene instituta familia, de æquabilitate uerbis disceptantes & cōtrouersias dirimentes rationibus, nunquam progressi ad immania facinora cladesq immedicabiles, quales memorantur accidisse in alijs ciuitatibus seditione laborantibus: ut Corcyræ, Argis, Mileti, totaq Sicilia. Hæc est causa cur diligentius quàm compēdio narrare ista maluerim, iudicium esto cuiq liberū. Ergo ubi res hūc exitum habuit, plebs dimissa est aliquanto insolentior, existimans iam sublatam ex urbe optimatium potentiam: patricij uero deiectis uultibus & animis incusabant Valerium, ex cuius autoritate plebi iudicium permiserant. Marcius cum multorum lacrymis & gemitibus domum deductus est, ipse ad eum casum nec gemitu edito, nec ullo dicto gestuq qui uirum dedeceret magnanimū. sed maiorem etiam fortitudinem præ se tulit ingressus ædes, cum uideret uxorem matremq laceris uestibus plāgentes pectora, & ut in carissimorū digressu fieri solet uociferantes, nihil flexus lamentis ac lacrymis mulierum: tantum uale dixit eis, & forti animo esse iussis commendauit filiolos; quorum grandior expleuerat

decen-

decennium, minor in ulnis etiamtum gestabatur. aliàs nihil immoratus affectibus, ac ne uiatico quidem accepto, properauit ad portã, nemine sciente quò tenderet. Paucis deinde diebus pòst comitiorũ tempus aduenit, Coss. facti, Q. Sulpicius Camerinus, Sp. Largius Flauus iterum. Eo anno multis prodigijs urbs est territa. nam & spectrorum nouæ facies multis obuersatæ sunt, & exauditæ uoces emissæ à nemine, & monstrosi ac uix credendi partus extiterũt hominum atq; pecudum, multisq; locis reddebantur oracula, & fanaticæ mulieres canebant urbi fortunam miserabilem. nec cessabat pestilentia, magna pernicie pecorum. hominũ tamen mortes crebræ non erant, cum morbis tantum conflictabantur: alijs deorum hanc indignationem esse interpretantibus, quòd uirum optimũ eiecissent è patria: alijs nihil horum ad deos referentibus, sed fortunæ omnes humanos casus imputantibus. Tandem uenit in senatũ quidam T. Latinus ægrotus lectica delatus, uir senior & satis amplarũ facultatum dominus, cæterum ruri plerunq; habitare & opus rusticum exercere solitus. Is aiebat uisum sibi in somnis Capitolinũ Iouem dicere, I Latine, dic tuis ciuibus, mihi ludis præsultatorem displicuisse: qui nisi magnifice instaurentur, periculum urbi fore. Se experrectum nihili fecisse somniũ, ceu inane & unum è uulgaribus. sed denuo sibi dormienti obuersatam eandem dei speciem, irati iam quòd iussa non fecisset, minantisq; magnũ malum ni faciat. Cumq; & secundum somnium contempsisset, quòd puderet hominem rusticum & senem apud senatum denarrare somniorũ terricula, ne forte risum cieret, post paucos dies repente amisisse filium iuuenem, nec morbo correptum, nec ulla manifesta causa exitij. Ac rursum deum in somnis uisum indicare filij mortem pœnam esse contemptus ac negligentiæ, secuturamq; mox aliam. Tum uero se gauisum si mors instaret iam uitæ saturo. At deũ nõ hanc sibi pœnam inflixisse, sed in omnia membra dolores immisisse intolerabiles, ut nullos artus mouere posset absq; cruciatu grauissimo. ac tum demũ amicos in consilium adhibitos, quorum iussu nunc in senatum uenisset. Dum hæc narrat, uidebatur dolor paulatim se remittere. ubi uero narrationẽ absoluit, surgẽs è lectica inuocato deo, pedibus suis per urbem domum sanus rediјt. At senatum metus inuasit, attonitis omnibus, nec ualentibus conijcere quid sibi deus posceret, quis'ue esset ille pompæ præsultator, quem sibi placuisse negaret. Tandem quidam ex illis facti reminiscitur, attestãtibus cæteris. Non obscurus quidam paterfamiliàs seruum damnatum uirgis cædendum, & quo magis conspicua pœna esset, per medium forum aliaq; præcipua loca urbis agendum conseruis tradiderat, quà mox pompa ludorum traducta est: qui eum ad fur-

cam adstrictis ambobus manuum tenus brachijs, & ad pectus reuinctis nudum sequebantur lacerantes uerberibus. Is in tali necessitate constitutus uoces ominosas emittebat quas dolor exprimeret, & gestus ad flagra indecoros edebat. Hunc omnes accipiebant à deo significari saltatorem non bonum. Quoniam autem huc narrationis uentum est, non opinor silentio prætereundum quomodo hi ludi fiant, non digressionum amœnarum & theatricarum gratia, sed ut seriæ cuiusdam rei fidem faciam: uidelicet gentes quæ primùm ad habitãdam Romam conuenerunt Græcarum fuisse illustrissimas, non ut quidam opinantur uagas & barbaras. Pollicitus sum enim in fine primi libri, quem scripsi de eius gentis originibus, confirmaturum me hoc argumentis innumeris, in medium productis eorum priscis moribus, legibus & studijs, quæ durant usq; ad nostra tempora, sic ut per manus accepta sunt à maioribus: existimans scribentibus antiquitates regionis alicuius non satis esse si fidem sequantur indigenarum, sed opus esse certis & irrefragabilibus testimonijs, inter quæ præcipuum locum tribuo singulorum populorum religionibus. nam hæ diutissime seruantur apud Græcos & barbaros, nemine facile nouãte in his aliquid metu numinum, maxime in regionibus barbaris, ex multis causis nunc non referendis: nec potuit longa seculorum series efficere ut patrios deorum cultus dediscerent, mutarent'ue in his aliquid uel Aegyptij, uel Afri, uel Galli, uel Scythæ, uel Indi, aliáue ulla gens barbara, nisi forte in alienam potestatem redacta, & coacta uictoris ritus recipere. Cæterum populus Romanus nunquam eam fortunæ iniquitatem expertus est, sed ipse semper alijs iura reddidit. Ergo si barbarici fuissent generis, tantum aberat ut mutarent sacra quibus suam felicitatem deberent, ut ea potius in subditas omnes gentes inueherẽt, eásq; ad horum cultum traducerent: nec uetuisset quicquam quin eorum opera Græcia fieret barbara, ætate iam septima degẽs sub illorum imperio. Alius forte contentus fuisset ex præsentibus populi Romani exercitijs argumenta non leuia priscorum institutorum sumere. Ego uero ne quis hanc probationem putet inualidam, falsò suspicans post deuictã Græciam mutuatos inde meliores ritus quos præferrent patrijs, coniecturas sumam ex illo tempore, quo nec Græciam tenebãt, nec alias transmarinas prouincias: sequarq; idoneum autorem Q. Fabium, qui unus pro multis mihi sufficit, ut Romanorũ scriptorũ antiquissimus, commentatus non audita ab alijs, sed quæ ipse nouerat. Ludos hos decreuit senatus Romanus, ut supra dictum est, bello Latino uotos à dictatore A. Postumio, priusquam signa conferret cum Latinis populis, qui uiolato fœdere desciuerant, uolebantq; Tarquinium in regnũ reducere

ducere

ducere. in horum simulq; sacrificiorum impẽsas assignatæ fuere quingentæ argenti minæ annuæ, quod obseruatum est usq; ad bellum Punicum. Per eos dies agebantur multa more Græcanico circa mercatus & excipiendos hospites communesq; inducias, quæ operosum esset commemorare: pompa autem sacraq;, ex quibus licet æstimare & reliqua, habebant se hoc modo. Priusquam spectaculum committeretur, uiri potestate ac dignitate præminentes pompam ducebant dijs à Capitolio per forum in circum maximum, in qua primi erant eorum filij pubertati proximi, qui iam per ætatem interesse possent, equis inuecti quorum patres erãt Romani equites, cæteri pedites in pedestrem accensendi militiam, distincti per alas & centurias classiumq; ordines ac si ludum literarium peterent, ut appareret hospitibus futura iuuentus urbana, quàm esset egregia forma & numero. hos sequebantur quadrigarij, bigarij, singulariumq; equorum agitatores: post quos athletæ grauiorum leuiorumq; certaminum, nudi cætera, pudẽda tantum tecti subligaribus campestribus: qui mos Romæ manet nostro quoq; tempore: sicut olim fuit in Græcia, in qua nunc antiquatus est, orto à Lacedæmonijs initio. Primus autem nudauit totum corpus in Olympiaco stadio decurrens Neanthus Lacedæmonius Olympiade quintadecima: antea uero turpe habebatur apud omnes Græcos toto corpore nudo certare, sicut colligere licet ex Homero testiũ omnium grauissimo & antiquissimo, qui succinctos inducit heroas. certe Aiacis & Vlixis luctã ludis in Patrocli honorẽ funebrib. describẽs sic ait:

Tum sese in medium cœtum duo magna dedere
Corpora heroum succincta.

Atq; etiam manifestius idem liquet ex Odyssea, ubi Irum & Vlixem facit pugiles his uersibus: Diuus Vlixes

Prosilit in medium feruens, partiq; pudendæ
Subligar iniecit.

Mendicum porrò metu tergiuersantem fingens sic canit:

Ast Iro frigidus tetigit præcordia sanguis.
Illi cunctanti licet, inuito atq; trementi Subligar inducunt.

Hunc certe priscorum Græcorũ morẽ, qui hodieq; Romæ seruatur, satis apparet nõ à nobis eos desumpsisse posteriore tempore: sicut nec abolitũ uetustate, quemadmodũ apud nos. Athletas sequebantur saltatorũ chori diuisi trifariã, primo uirorũ, deinceps imberbium, postremo puerorũ: post quos tibicines inflãtes antiqui moris breues tibias, quarũ & nunc usus est, citharistæq; plectentes lyras septẽ fidium eburneas & quæ uocantur barbita, quibus iam uti Græcia desiit, apud Romanos uero adhibentur omnibus antiquis cerimonijs. Saltatorũ ha-

bitus erat tunicæ puniceæ balteis æreis aſtrictæ gladijs depēdētibus, geſtabantq́ꝫ breuiores mediocribus lanceas:uiri uero etiam æreas galeas criſtis pinnatis inſignes.quemq́ꝫ chorū præcedebat unus uir, qui præibat cæteris ſaltationis formulas,unus item militares ac cōcitatos præcinēs modulos rhythmis plerunq́ꝫ proceleumaticis.id genus exercitij apud Græcos olim cū primis erat celebre,armata ſaltatio quæ uocatur pyrrica:ſiue id Mineruæ inuentū eſt, quæ poſt deletos Titanas in lætitia uictoriali fertur prima ſaltaſſe armata choreasq́ꝫ duxiſſe:ſiue prius etiam inſtitutum à Curetibus,dum infantem Iouem mulcerent armorū ſonitu concinnisq́ꝫ geſticulationibus,ut habēt fabulæ. quem morem priſcis Græcis uulgarem fuiſſe indicat Homerus cum alias ſæpe,tum in cælatura clypei Achilli à Vulcano donati. fingens enim in eo duas ciuitates,alterā pace florentē,bello diuexatam alteram, felicio rem illam deſcribit feſtos dies agentē,uacantemq́ꝫ nuptijs ut fieri ſolet atq́ꝫ conuiuijs.Carmen ſic habet. Arcta canoros

Tibia dat ſonitus,ſalit omnis ad incita pubes
Carmina,& audaces cœtu feruente choreas
Deducunt.iuuat è patulis ſpectare feneſtris,
Veſtibulis domuum pulchras aſtare puellas.

Rurſusq́ꝫ aliam choream Creticam conſtantem ex innuptis puellis & iuuentute,ubi ſic canit: Spectandum deniq́ꝫ multa

Arte chorum,& uario diſtinxerat ordine,qualem
Conſtruxiſſe ferunt Cretæis Dædalon oris
Formoſæ auxilium Minoidos ignibus olim.
Illic & nitidi iuuenes pulchræq́ꝫ puellæ
Stabant,alternata manu ceu uincla tenentes

Deinde habitum eorum deſcribens ut mares in armis geſticulatos intelligamus,hæc ſubijcit:

Pulchras hæ ferre coronas, Hi gladios auro nitidos.

Præſultatores quoq́ꝫ aliorum ſic deſcribit:

Plurima circumſtans delectabatur amicum
Turba chorum ſpectans,medio gemini pueri arte
Præibant magna thiaſis,ſaltuq́ꝫ rotabant Corpora.

Nec tantum è meditata iſta certaminibusq́ꝫ apta ſaltatione, qua in cerimonijs pompisq́ꝫ Romani utebantur,eorū cum Græcis apparet cognatio,uerū etiā è ludicra & ſatyrica. Poſt armatos enim ſaltatores in pōpa incedebāt Satyri,ſicinnen referētes Græcanicā. habitus horum Silenos repræſentantiū erant hirſutæ tunicæ,quas quidam appellant ſcorteas,amiculaq́ꝫ conſerta ex omni florū genere.alius item ſatyrorū, ex hircinis tergoribus cāpeſtria,ſetæq́ꝫ horrentes in uertice, aliaq́ꝫ his

ſimilia

ſimilia.hi ſerias illas ſaltationes ridicule imitabātur deprauātes per ludibrũi,quibus luſibus ſatyricis ſalibusq́ iam inde à priſcis ſeculis delectatos Romanos apparet è triumphis etiã. permittitur enim uictores deducentib.iambos & dicteria iacere in imperatores clariſsimos,quēadmodũ Athenis ſolebant pōpam in plauſtris ducentes ſcōmatibus obuios impetere:nunc aũt extemporalibus utũtur uerſiculis. quin & in illuſtrium uirorum funebribus pompis inter alios feretrũ præcedebant ſaltatores Satyrici,maxime in diuitũ.Luſus aũt ſatyricos,nec Ligurum,nec Vmbrorum,nec aliorũ barbarorum Italiam habitantium fuiſſe inuentũ ſi docere uoluero, uereor ne moleſtus uidear laborãs in euidenti re demōſtranda.Poſt hos choros tranſibat agmen cithariſtarum ac tibicinũ:poſt quos alij geſtantes acerras argēteas aureasq́ tam ſacras quàm publicas,ſuffitumq́ facientes. Extremum agmen claudebant ſimulacrorum baiuli,habentium quales apud Græcos finguntur effigies,eundemq́ habitum,eadem inſignia muneraq́ quorum inuentores & donatores traduntur:nec ſolum Iouis,Iunonis,Mineruæ,Neptuni,aliorumq́ quos Græci inter XII numerant, ſed antiquiorum etiam,quorũ XII illi ſunt progenies,Saturni,Themidis,Latonę,Parcarũ,Memoriæ,ad hæc Proſerpinæ,Lucinæ,Nympharũ,Muſarum, Horarũ,Gratiarũ,Liberi, ſemideorumq́ quorũ animæ poſt mortem inter cælites relatæ pari cum his honore coluntur,Herculis, Aeſculapij,Caſtorum,Helenæ,Panis,& aliorũ innumerorum.atqui ſi barbari fuiſſent Romæ conditores & feſti huius inſtitutores, quorſum attinębat Græcanicos deos genioſq́ omnes colere contemptis patrijs? aut oſtendat nobis aliquis præter Græcam nationem aliam cui ſacra hæc ſint domeſtica, & tum demum probationem hanc ut ineptã calumnietur.Peracta pompa confeſtim ſacrificabant conſules ſacerdotesq́ quibus fas erat & uictimarij,idq́ more noſtratiũ.Lotis enim manibus,& luſtratis aqua pura uictimis,molaq́ cōſperſis earũ capitibus, uotisq́ nuncupatis,tum miniſtros eas mactare iubebāt. quorum alij ſtantem etiamtum hoſtiam uecte feriebant in tempora,alij cadentē cultris excipiebant,ac mox direpto tergore cōcidebant membratim, delibataſq́ ex ſingulis extis alijſq́ membris primitias farre obuolutas in caniſtris offerebant ſacrificantibus:qui aris impoſitas ſuccendebant,& uinum affundebant inſuper.quæ ſingula in ſacrificijs Græcorum factitari ſolita apud Homerum uidere eſt.nanq́ manus lauantes heroas inducit molisq́ utentes,ubi ſic canit:

Dant famuli manib.lymphas,queis ſalſaq́ farra Contrectēt.

Pilos quoq; de capite uictimæ deſectos in ignem iecisſe ſic ait:

Ardenteſq́ focos raptis de uertice uillis Spargit.

Vectibus etiam ferientes in frontem, & collapsas mactantes, sicut in Eumæi sacrificio.

Icta graui trunco cadit hostia, moxq; cadentem
Excipiunt cultro.

Primitias item extorum desumẽtes aliorumq; membrorum, easq; farre prius imbutas cõsecrantes super altaribus, in eodẽ sacrificio fingit:

Polline conspersos adipes, per singula carpens,
Inijcit in flammas Ithacensis.

Quæ etiam ætate mea Romanos in sacris obseruare comperi, uel hoc uno argumento satis persuasus, non barbaros fuisse Romæ conditores, sed è multis Græciæ locis conuenas. Fieri enim potest ut quidam barbari circa festorum ac sacrorum rationẽ nonnihil cum Græcis commune habeãt: sed imposibile est ut cõueniant omnia. Supersunt pauca de certaminibus dicenda, quæ à peracta pompa spectabantur. primus erat quadrigarum, bigarum, singulariumq; equorũ cursus, sicut olim in Olympia, & nũc quoq;. In his equestribus certaminibus duo quædam priscorum instituta seruantur à Romanis hoc quoq; seculo: alterum trigariorũ, quod defecit in Græcia, usitatum heroum temporibus, ut Homerus testatur describens eorũ prælia: quo duobus equis bigarum in morẽ iunctis adiungebatur tertius funalis loramentis adnexus, quẽ inde παρήορον Græci uocabãt. alterũ quod apud paucos aliquot Græciæ populos durat ex antiquitate reliquũ, uectorũ cursus. finito enim equorum certamine, uiri qui prius cum aurigis eodem curru uehebantur, quos poetæ parabatas, Athenienses apobatas nominant, desilientes in pedes cursu certant in stadio. Post equorũ cursum athletæ inducebantur, cursores, luctatores, pugiles. hæc enim tria genera certaminum apud priscos Græcos erant, ut Homerus indicat in Patrocli funere. Cæterum medio inter certamina tempore bene de republica meriti coronabantur, uoceq; præconis celebrabantur ex more Græcorum laudatissimo, sicut Athenis per liberalia factitatum est: & ostentabantur spectatoribus relata ex hoste spolia. Sed de his neq; silendum erat omnino, quæ poscebat argumenti ratio: neq; tamen immorandum est eis diutius, reuocante nos à diuerticulo narrationis serie. Vt enim senatus cognouit de seruo qui ante pompã heri iussu sub furca cæsus fuerat, nouitatẽ hanc auersatus quòd eum præsultatorem à deo significatum interpretaretur, requisito & pro dignitate punito domino, alios ludos Ioui decreuit duplo maiore sumptu quàm antea. Hæc sunt quæ his Coss. gesta produntur.

DIONYSII ALEXAN DRI F. HALICARNASSEN.

ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum, Liber octauus.

In quo bellum Coriolani contra Ro. pop. & eius mors. Bellum cum Hernicis, Equis, Volscis. Legis agrariæ prima inuentio per Sp. Cassium, ipsiusq́ Cassij supplicium. rursus bellum cum Volscis & Veientibus. tempus annorum octo.

SEQVENTI autem anno, Olympiade septuagesima tertia, qua uicit in stadio Astylus Crotoniensis, Anchise Athenis principe, Coss. fuere C. Iulius Tullus, P. Pinarius Rufus, uiri minime bellicosi, & ob hoc ipsum à populo creati: quorum consulatu maximũ periculum populus Romanus adijt, ut minimũ abfuerit quin erueretur funditus. Marcius eñ ille Coriolanus qui ob suspicionẽ tyrannidis exilio perpetuo mulctatus fuerat à populo, indigne hunc casum ferens, & quomodocunq́ ulcisci acceptam ab inimicis iniuriam cupiens, unam Volscorum potentiã Romanis parem inueniebat, si de cõmuni sententia ductu prudentis imperatoris bellum eis inferrẽt: cogitabatq́ si hoc eis persuadere posset, cõmittiq́ sibi copiarum imperium, facile se rem confecturum. Deterrebatur tamen ab hoc conatu conscientia tot illatarũ ei genti cladium, alienatorumq́ ab eis tot oppidorum opera sua. Tandem contempto periculo rem aggressus, obseruata nocte obscura uenit Antium nobilissimam Volscorũ urbem cœnæ tempore: ingressusq́ ædes uiri potentis, nobilis, belloq́ clari, & summæ in ea gente autoritatis, Tulli Actij, supplex ad focum sedenti accidit: denarrataq́ sua necessitate in quam redactus esset inimicorum iniurijs, orabat ut humano affectu se miserum exciperet, nec pro hoste haberet, sed pro subdito: ne'ue in calamitosum afflictumq́ uim exereret, considerans humanarum fortunarum uicissitudines. Disce, inquit, hanc instabilitatẽ sortis uel exemplo meo, qui modo in maxima urbe uisus præstãtissimus, nũc ab omnibus destitutus, exul & humilis ante te iaceo, passurus quod tibi hosti libuerit. Polliceor autem tantum boni me Volscis allaturum receptum in amicitiam, quantum mali hostis intuli. Quod si mauis in me animaduertere, confestim iram exerce, & mortem mihi largire quàm

citissimam, tua manu mactato hic ad larem proprium. hæc locutũ por recta dextra Tullus à foco subleuat, iubens bono esse animo. nihil enĩ sua uirtute indignum passurũ: magnamq́ue gratiam ei se habere, quod aduenerit ad se, honoris sui causa id factum interpretãs: pollicebaturq́ue se Volscos omnes ei conciliaturum facto à suis ciuibus initio: quod & præstitit. Nec ita multo post de bello Romanis inferendo consultauerunt sine arbitris. Tullus uolebat confestim omnibus Voscorum uiribus concitis urbem inuadere, dum seditionibus agitaretur populus, & imbelles duces haberet. Marcius uero aiebat prius iustã piãq́ue belli causam quærendam, docens omnibus negocijs adesse numina, bello uero tanto magis, quanto periculosior est eius alea. & erant tunc Romanis ac Volscis induciæ, in duos annos factæ paulo antea. Si inconsiderate, inquit, & præpropere bellum intuleris, uiolabis inducias, nec habebis deos propitios. Quod si expectaueris donec ipsi hoc faciant, defendere te uideberis & uindicare uiolata fœdera. Id quomodo fieri oporteat, ut ab illis uideatur ortum belli principium, nos uero iustum piumq́ue bellum gerere, ego post lõgam cogitationem inueni. opus est enim ut à nobis decepti iura priores temerent. modum autem decipiendi, quem continui hactenus occasionẽ expectans, nunc proferam, quando te ad bellum animatum uideo. Ludos po. Romanus instaurabit magnifice, confluentq́ue ad eos spectandos multi hospites. hoc expectato tempore i tu quoq́ue, & fac quantum potes ut plurimi Volscorum conferant se ad id spectaculum. Vbi uero in urbe fueris, fidissimum aliquem amicũ mitte ad Coss. qui occulte moneat, Volscos parare urbi nocturnas insidias, ideoq́ue uenisse tam multos. Certo scito si hoc audierint sine cunctatione eiecturos uos ex urbe, præbiturosq́ue iustam iræ materiam. Lætus id Tullus accepit, & tempus expeditionis operiens, interim totus erat in apparãdis rebus bello necessarijs. Deinde postquam consulatum inierunt Iulius & Pinarius, præstantissima Volscorum iuuentus ex omnibus oppidis autore Tullo ad spectacula conuenit: quorum maior pars diuertit in loca sacra & publica, quod hospitia priuata non sufficerent: & quoties per uias incederent, cateruatim ambulabant, non sine murmure ac suspicione populi. Interea subornatus à Tullo index adit consules, ut Marcius suaserat: & ut in re occulta quam de amicis apud inimicos proferret, à consulibus iuratis silentij fidem securitatemq́ue suam stipulatur, ac tum demum de insidijs figmentum eis communicat: creditumq́ue est facile, ac mox uiritim conuocatis senatoribus index in conspectum eorum productus, accepta & ab illis fide, dixit eadem quæ antè apud cõsules dixerat. qui cum iam ante suspicari cœpissent, uidentes tantum iuuentutis ex una gente male

te male pacata in suam urbem receptum, accedente huc indicio cuius dolus ignorabatur, ualde in opinione sua confirmati sunt: placuitq; omnibus summoueri eos ex urbe ante solis occasum, pœna capitis per præconem denunciata contrà facientibus: ut autem tutò & illæsi discederent, id curare consules. Hoc S C facto præcones per omnes uias dimissi qui edicerent, Volscos e uestigio ex urbe abire omnes per unam portam Capenam. alij uero cum Coss. deducebant abeuntes, quando maxime apparuit numerus eorũ & robur, eodem tempore omnibus per unam portam exeuntibus. primus Tullus exibat propere, occupatoq; nõ longe ab urbe loco idoneo, postremos serius uenietes ibi colligebat. ubi uero omnes conuenerunt, concionabundus in Romanos inuectus est, dicens Volscos grauem & infandam ab eis accepisse iniuriam, solos omnium hospitum expulsos: postulabatq; ut quisque in suam patriam id renunciaret, daretq; operam ut compescatur Romanorum superbia, ipsiq; luant pœnas iuris uiolati meritas. His dictis ultro indignantes exacerbauit amplius, atq; ita concionem dimisit. Postquam autem oppidatim cognitum est de accepta contumelia, non sine facti exaggeratione, ab ira se nemo continuit: missisq; circa populos legationibus totius gentis indictum est cõcilium, in quo consilijs collatis de bello agerent. Nec cessabat incitator Tullus, donec honoratiores undiq; conuenerunt Ecetram, præterq; hos magna turba alia. erat enim sita loco apto ad eorum populorũ comitia. ibi post multos sermones à proceribus habitos uẽtum est ad suffragia eorum qui aderant: obtinuitq; autor belli sententia, quando per Romanos priores fœdus uiolatum sit. iamq; de modo gerendi consultantibus progressus in medium Tullus suasit acciri Marcium, & ex illo quæri quo modo Romani possint debellari. hunc enim maxime scire qua laborent res Romanæ, qua ualeant. placuit consilium, moxq; acclamatum est ab omnibus, uocarent hominem. Tum Marcius arrepta occasione optatissima prodijt mœstus ac lacrymabundus: & post modicum silentiũ sic exorsus est. Si existimarẽ uobis omnibus æque calamitatem meam cognitam, non necessarium crederẽ super ea disserere. Sed quoniam in tanta ingeniorum uarietate probabile est non defore qui falso licet atq; immerito suspicentur me non sine iusta causa pulsum à Ro. populo, primum omnium reddenda mihi ratio est mei exilij. Verum illud oro per deos, ut & uos, qui iam ante scitis quàm indignis modis ab inimicis sim habitus, quamq; præter ius ac fas in hoc infortunium inciderim, patienter me audiatis: nec prius desideretis meum consiliũ, quàm me autorem eius qualis sim examinaueritis. Nec enim diu huic parti sermonis immorabor, etiamsi repetẽdus est altius. Populus Ro-

manus à principio rempublicam habuit mixtam ex poteſtate regum & optimatium, quæ ſub ultimo rege Tarquinio uerſa eſt in tyrannidem. eum optimates conſpiratione facta eiecerunt ex urbe: moxq́ ipſi rempub. adminiſtrauerunt optime prudentiſsimeq́ conſtitutam confeſsione omnium. Nuper autem ante triennium fermè aut quadriennium, egentiſsimi quiq́ inertiſsimiq́ ciuium malos duces ſecuti cum alia multa proterue fecerunt, tum poſtremo tentauerūt optimates ſubmouere à gubernaculis reipublicæ, magno dolore ſenatus, qui iam ſibi cauendum intelligebat, ne illa detrimenti aliquid acciperet: in quo negocio inſignis fuit inter ſeniores optimates opera Appij Claudij uiri multis nominib. laudatiſsimi, inter iuniores mea: nec defiimus uti liberis uerbis in ſenatu, nō infenſi plebi, ſed ſuſpectā habētes malorum potentiam, nec ut ciuem aliquem ſeruitute premeremus, ſed ut conſeruaremus libertatem omnium, & reipublicæ regimen redderemus potioribus. Hæc uidentes nequiſsimi illi plebis antiſtites, ſtatuerunt primos nos qui aperte ſibi aduerſaremur è medio tollere, non ambos ſimul aggreſsi, ad uitandam facinoris inuidiam, ſed orſi à me iuniore & opprimi facili. Ac primò iniudicatum conati ſunt perdere, deinde à ſenatu ad mortem deditum accipere. Fruſtrati autem utroq́ diem mihi dixerunt ipſi futuri iudices, obiecto crimine affectatæ tyrannidis, ne hanc quidem abſurditatem ſentientes: neminem tyrānum contra plebem conſpirare cum optimatibus, ſed potius plebis ope potentiſsimum quenq́ è ciuitate tollere. nec iudices dati ſunt mihi more patrio centuriatis comitijs, ſed quod omnes fatentur improbatiſsimum iudicium & de me primo ac ſolo factum, in quo plus ualitura erant ſuffragia mercede operas ſuas locantium uagorum hominum alieniq́ appetentium, quàm bonorum uirorum & iuſtorum amantiumq́ reipublicæ. Tantum autem innocentiæ mihi ſuperfuit, ut ab iniquo bonis uiris, & ob hoc mihi quoq́ infenſo uulgo iudicatus, duobus tantū damnatus ſim calculis, tribunis poteſtatem deponentibus ni ego damnarer, dicentibusq́ ſe extrema à me paſſuros, & omni ſtudio contentioneq́ aduerſum me connitentibus. Hæc igitur paſſus à meis ciuibus uitam hanc nō duxi mihi uitalem, niſi pœnas de ipſis ſumerem. quapropter cum liceret mihi uiuere in ocio uel apud Latinorum cognatum aliquem nobis populum, uel in quapiam recēs à patribus noſtris deducta colonia, nolui malens ad uos confugere: quos ſciebam maximis à populo Romano affectos iniurijs, eiq́ infenſiſsimos, ut unà uobiſcum communes calamitates ulciſcerer pro uiribus, ſeu uerbis ſeu factis opus ad id fuerit. habeoq́ uobis magnam gratiam quòd exceperitis me, atq́ etiam maiorem pro honore mihi habito, traditis obliuioni

omnibus

omnibus malis acceptis à me belli tēpore. Ergo qualis uir essem, si honoribus debitis priuatus ab ingratis ciuibus, simulq; patria, domo, amicis, penatibus, maiorū sepulchris, alijsq; bonis omnibus, & his cunctis inuentis apud uos, cum quibus gessi bellum in illorum gratiam, non infestarem quos pro ciuibus inimicos expertus sum, nec benefacerem his quos pro hostibus amicos comperi? Equidem pro uiro nō habeo qui nec inimicis irascitur, nec seruatorib. suis bene uult. patriam porrò existimo, non quæ me ciuem dedignatur, sed in quam homo externus ascitus sum: & regionem eam amicā puto in qua tutus maneo, nō in qua iniurijs exagitatus sum: speroq; dijs iuuantib. & uestra opera fretus breui magnam mutationem futurā. Scitis enim populo Ro. tot bellis exercito nullum hostem magis formidatum quàm uos: nec aliud magis curare semper, quàm ut gentem uestram quātum possunt reddant debilem. & ideo populos uestros alios opprimūt bello, alios fallunt spe amicitiæ, ne coniunctis uiribus commune bellum geratis cum eis: qui si pro dignitate uestra decertare pergatis, & in bellū cōsentiatis ut nunc facitis, potentiam eorum facile tolletis è medio. Et quoniam cognoscere cupitis quid ipse de modo ac ratione belli gerēdi sentiam, siue id peritiæ siue beneuolentiæ meæ testimonium est, siue utriusq;, dicam nihil dissimulans. Ante omnia moneo curetis habere prætextū belli iustum ac piū: qui quomodo quærendus sit etiam cū uestro commodo audite. Ager Romanus à principio paruus fuit & sterilis: quod autem ei pòst accessit mulctatis finitimis amplum est & fertile: quòd si quisq; populus partem suam per uim ereptam uelit recipere, nihil erit tam paruum, egenum, debile, quàm Romana urbs. huius rei à uobis fieri decet initium. Mittite legatos qui repetant ab eis occupata uestra oppida, munitionibusq; quas in nostra terra munierunt iubeant eos excedere, & si quid aliud de uestro usurparunt reddere. nec prius bellum inferte, quàm illi responsum dederint. Si enim hæc feceritis, alterutrum consequemini: aut res uestras recipietis sine sumptu & periculo: aut honestam iustamq; belli causam habebitis. Est enim omnium confessione honestum, si quis alieni non appetens, contentusq; res suas repetere, passus repulsam armis persequatur ius suum. Agedum quid putatis Romanos facturos uobis hæc postulantibus? Vtrum reddituros uestrum agrum? & quid uetabit quin mox relinquāt quicquid alienum est? Venient enim Aequi, Albani, Hetrusci, alijq; repetitum terras suas. An retenturos occupata, nihilq; iustum facturos? ut ego certe opinor. Ergo protestati ab illis prioribus ortam iniuriam, sumetis arma necessaria, & habebitis auxiliares quotquot ab eis spoliati sunt, nec possunt aliter quàm armata manu res suas recipere.

Est

Eſt autem admodum opportunum rem aggrediendi tempus populis læſis à Ro. populo, quod ex inſperato fortuna obtulit, dum illi ob ſeditionem ſuſpecti ſunt inuicem, & duces habēt imperitos militiæ. Hæc ſunt de quibus amicos ſumma fide beneuolentiaq́ꝫ monendos uerbis cenſui: quæ uero factis exequenda erunt & arte prouidenda, committetis copiarum ueſtrarū imperatoribus. meum erit quocunq; loco me res ueſtras tueri uolueritis, dare operam nequo milite, centurioné ue, tribuno' ue deterior habear. Vos me in fidem ueſtram recepto utimini ut uobis uidetur commodum, perſuaſum habentes me ſi hoſtis uobis obeſſe potui, ſocium etiam profuturum non mediocriter. Hęc loquentem Volſci libenter ſe audire præ ſe ferebant: ut uero dicere deſiit, conclamarunt recte monere: nullaq́ꝫ ampliore deliberatione addita comprobarunt hominis ſententiam. ſcriptoq́ꝫ decreto, mox nobiliſsimum quenq́ꝫ oppidatim delectum Romam in legationem miſerunt. Cæterum Marcio decreuerunt dignitatem ſenatoriam & ius gerendorum magiſtratuum honorumq́ꝫ omniū: & non expectato Rom. populi reſponſo cuncti ſe bello parabant: tum ſiqui prioribus prælijs fracti fuerant, recipiebant animos uelut euerſuri Romanum imperium. At legati Romam miſsi ut in curiam introducti ſunt, aiebāt Volſcos magnopere cupere ut ſublatis controuerſiis ſine dolo malo amici ſocijq́ꝫ populi Ro. habeātur: futuramq́ꝫ fidam & firmam eam amicitiam, ſi agros ſuos & oppida per Romanos occupata receperint: aliàs nec pacem inter eos firmā futurā nec amicitiā. natura enim ita comparatū ut iniuria preſsi male uelint opprimentibus. orabantq́ꝫ ne ſibi iuſti belli neceſsitatem imponerent. His dictis, & legatis excedere iuſsis, in ſenatu conſultatum eſt: nec multo pôſt reuocatis de cōmuni patrum ſententia ſic eſt reſponſum. Non latet nos Volſci, non amicitiā uos, ſed honeſtam occaſionē belli quęrere. nam quę à nobis petitis, ſat ſcitis uos nō impetraturos. poſtulatis enim iniqua & impoſsibilia. nam ſi donatos nobis agros pœnitētia ducti repeteretis, iniuſtū eſſet eos nō reſtitui priſtinis dominis. quorū uero dominiū iure belli amiſiſtis, eos iā alienos iniuſte petitis. nos certe his maxime gaudemus poſſeſsionibus, quibus bello potiti ſumus: nec noſtrum hoc inſtitutum eſt ut ſcitis, ſed mos receptus apud deos æque ac homines, apud Græcos pariter ac barbaros: nec animus eſt in ueſtram gratiam ſemel bello quæſitis cedere per ignauiā. turpiſsimū enim eſſet, res uirtute fortitudineq́ꝫ partas amittere per ſtultitiam & formidinē. Quod uero ad bellum attinet, nec inferre id uos cogimus, nec ſi bellare uobis certum eſt, quo minus id faciatis deprecamur: ſed ſi priores inceperitis, arcebimus. Hæc Volſcis renunciate: ſimulq́ꝫ monete, illos priores arma ſumpturos, nos uero la-

cessitos & posteriores. Cum hoc responso legati Volscorum ad suam gentem remissi sunt. Rursum igitur coactis comitijs, decernitur deos iubere ut bellum Ro. populo inferant. Tum imperatores diligunt Tullum & Marciũ, qui delectibus habendis tributisq; colligẽdis præsint, aliaq; parent quæ belli usus postulat. cumq; iam dimittẽdus esset conuentus, assurgens Marcius sic locutus est. Quæ decreta sunt his comitijs bene habent, exequenda suo tẽpore. Interim dũ delectus habebuntur, aliaq; expedientur quæ ut uideo sine mora nõ possunt cõfieri, ego & Tullus ibimus. quibus libet prædari ex hostico & lucrari, sequimini. Polliceor uobis, deo iuuante, multa cõmoda. adhuc enim Romani sunt imparati, quòd uideant nos nondum contraxisse copias. itaq; secure nobis licebit quantum uoluerimus agrorum percurrere. Probata Volscis hac quoq; sentẽtia priusquã Romæ conatus eorũ noscerẽtur profecti sunt cum magna uoluntariorũ manu: quorum partem Tullus in Latinorum agros duxit, ne qua inde hosti subuenirent auxilia, cum reliquis Marcius urbẽ petijt: perterritisq; improuiso malo agrestibus multi capti sunt tum serui tum liberi: boum quoq;, iumentorũ, pecorum, magna uis: & frumentum, ferramenta, instrumentaq; rustica uel direpta sunt uel corrupta. postremo uillæ iniecto igne à Volscis exustæ sunt, ut nõ nisi longo tempore possent reparari à dominis. maxime uero in plebeiorum prædia sæuiebatur, patriciorum latifundijs est parcitum: aut si quid eis damni datum est, id intra mancipiorum ac pecorum prędam constitit. Sic enim Volscis mandarat Marcius, quo magis inter patricios & plebem suspiciones gliscerẽt, & seditio maneret in urbe diutius, quod etiam contigit. Vt enim Romam renunciata est agrorum uastatio, cognito nõ æque afflictas esse res omnium, pauperes uociferabantur in diuites, ab his inductum contra se Marcium. patricij uero uaframentum hoc ducis esse aiebant. nemo tamen uel rebus pereuntibus succurrere, uel reliquas seruare uolebat ob proditionis suspicionem mutuam. Itaq; Marcius reduxit domum integras copias debacchatas in hostem pro arbitrio, & luculenta præda ditatas. Pari modo paulo pòst Tullus ex agris Latinorum cum magna præda redijt. nam & illic hostis non ausus est congredi, ut imparatus & oppressus malo repentino. quo factum est ut omnes Volscorum populi ingentes spes conceperint, & opinione citius conscripto exercitu, alacritate magna quicquid opus esset suppeditarẽt imperatoribus. Postquam autem præsto fuit totus exercitus, cum collega Marcius consilia contulit, quomodo res gerẽdæ sint in posterum. Mihi, inquit, Tulle uidetur optimum diuisis inter nos bifariã copijs, alterum nostrum cum militum robore hostes petere, facereq; pugnę copiã: quam si non

detrecta-

detrectauerint, uno prælio de summa rerum decernere. quòd si nō audebūt (ut futurum credo) militi maiore ex parte tironi & imperitis rei militaris ducibus hanc aleam cōmittere, tum agros eorum populari, socios distrahere, colonias expugnare, à nullo temperare maleficio. alterum uero hic relictum agros custodire cum oppidis, ne forte incustoditos hostis inuadat, & magnam accipiamus ignominiam, si appetentes aliena exuamur proprijs. Sed is qui hic mansurus est, debet instaurare sicubi collapsa sunt mœnia, fossas repurgare, castella munire in quæ agricolæ refugiant: nouas copias conscribere, cōmeatus foris militātibus suggerere, arma fabricare, et siquid aliud opus sit, expedire celeriter. Tibi optionē offero, externis 'ne copijs præesse malis, an ijs quæ hic relinquentur ad regionis custodiam. Vehementer hoc Tullo placuit, & quia notam habebat hominis felicitatem & industriam, illi permisit educendum exercitum. At Marcius non amplius cunctatus Circeios petijt, oppidum promiscue habitatum à Romanis colonis et ciuibus ueteribus, eoq; obiter potitus est. Nam oppidani ubi cognouerunt hostem occupato agro iam ad mœnia sua contendere, apertis portis obuiam progressi deditionem fecerunt, receptiq; in fidem nihil hostile passi sunt. frumentum tantum in unum mensem imperatum, uestesq; in usum militū, & aliquantulum pecunię: præsidiumq; relictum modicum, uel ad ipsos in fide continendos, uel ad arcendam uim hostium. His Romam nunciatis maior etiam terror incubuit, patricijs plebem incusantibus quòd uirum bellicosum, industrium, magnanimum eiecerint, Volscisq; ducem dederint: plebis magistratibus in senatum crimen regerentibus, quasi dolo illorum res gereretur, & bellum nō impeteret totum populum, sed plebem Romanam duntaxat: cui opinioni accedebat uulgi pars pessima. Cæterum de exercitu scribendo, euocandis sociorum auxilijs, curandis necessarijs, in tanta simultate nunquam in mentem uenit. Id animaduertentes natu maximi cōmunicato inter se consilio aggressi sunt priuatim publiceq; turbulentissimum quemq; è plebe cohibere ab huiusmodi suspicionibus & criminationibus, ostendētes periculi magnitudinem quo urgeātur ob unius uiri nobilis exilium, & quanto maius instet si petulantia plebis plures exacerbentur eodem modo: profeceruntq; nō parum. Sedato porrò tumultu senatus in curiam cōuocatus primum Latinorum legatis qui tum petebant auxilium, respōdit nō facile esse in præsentia rum id mittere. Licere ipsis exercitum cōscribere, eiq; proprios duces præficere, tantumq; copiarum, quantum Romanus populus miserit, in id bellum mittere. nam utrunq; uetitum fuerat fœderis conditionibus. deinde cōsulibus mandauit delectum habere, urbem custodijs firmare

mare, auxilia sociorum accersere, exercitum uero non prius educere quàm instructis rebus omnibus. eadem approbauit populus. supererat autem de annuo magistratu non multum temporis: quapropter nihil eorum quæ decreta sunt confici potuit, sed rem semiperfectam tradiderunt successoribus. Hi fuere Sp. Nautius, Sex. Furius: qui conscriptis copijs ex urbana multitudine quammaximis per castella opportuna disposuerunt speculas, nequid ignorarent eorũ quæ in agris fierent: multum frumenti, pecuniarũ, armorum breui comparauerunt. atq; ita domi apparata uidebantur omnia quæ præsens postularet necessitas. Sed socij non omnes parebant alacriter, nec cogi poterant ad præbenda auxilia, quòd timeretur proditio, nonnullis aperte ad Volscos deficientibus. primi Aequi desciuerũt, mox initio belli ab illis impetrato fœdere: miseruntq; Marcio maximas & alacerrimas copias: quorum exemplo moti & alij multi clàm fauebant Volscis, non publice mittentes auxilia, sed permittentes si suorum aliquis uellet sequi eorum militiam, atq; adhortantes etiam, tantum ut uetarent aberat: breuiq; tantum uirium eis accreuit, quantum nunquam ante habuerant, neq; dum maxime floreret eius gentis felicitas. his fretus Marcius rursum in agrũ Romanũ irrupit: moratusq; ibi per aliquot dies deuastauit quicquid superiorib. populationib. intactũ reliquerat. paucis tamẽ corporibus ingenuorũ in hac expeditione potitus est. collecta enim cariore supellectile multo ante cõfugerant, pars in urbem, pars in castella munitiora, ut quæq; erãt proxima. Pecora uero quæ illi mature abigere nõ potuerant, seruosq; pastores, & triticum etiam tum iacens in areis, aliasq; fruges uel demessas uel comportatas, hostes abstulerunt. Sic ille exercitus depopulatis omnibus, & nemine congredi auso, domum reductus est grauis prẹda ut ẹgre incederet. Quo uiso Volsci & audita Romanorum timiditate, qui nuper alienorum agrorum populatores, iam impune suos uastari in cõspectu suo sinerent, magnos collegerunt animos & conceperunt spem imperij, quasi iam minimo negocio possent delere aduersariorum potentiam: decretisq; supplicationibus, templa sua foraq; ornabant spolijs: uacantesq; epulis atq; hilaritatibus celebrabant Marcium, præferentes eum in rei militaris peritia omnibus omniũ seculorum imperatoribus tam Græcis q̃ barbaris, mactum felicitate dictitantes cui omnia sine labore succederent ex sententia. quapropter nemo militaris ẹtatis erat qui nõ libẽter sequeretur eius ducis auspicia, quòd omnes facinorum eius participes esse cuperent, ex omnibus populis ad eum cõfluente multitudine. At imperator ubi Volscorum alacritatẽ cõfirmauit, & depressam hostium uirtutem redegit ad consiliorũ inopiam, contra socias eorum urbes quæ in

fide manserant, duxit exercitũ: paratisq; rebus ad oppugnationem necessarijs, in Tolerinos Latini nominis populum fecit impetũ. qui quoniam ad bellum se præparauerãt, comportatis ex agro suis rebus intra mœnia, restiterunt fortiter. & cum aliquandiu sustinuissent oppugnationem sauciatis multis hostibus, tandem à funditoribus depulsi sub uesperã multis locis nudarũt mœnia. Quo uiso Marcius alios milites iussit admotis scalis eas muri partes conscendere: ipse cum lectissimo quoq; portã aggressus est, multis telis petitus è turribus: perfractisq; repagulis primus urbem ingressus est. eam portã seruabat ualida manus hostium, qui aliquandiu repugnauerunt strenue: sed multis cæsis reliqui terga uerterũt diffugiẽtes per uias. ille urgebat interficiẽs quotquot assequeretur, solis parcens supplicibus qui arma proijcerent. interea mœnia quoq; scalis capta sunt. In hunc modum expugnata urbe Marcius selectis è præda spolijs quibus deos donaret ornaretq; Volscorum oppida, reliquũ concessit militibus. inerat autẽ multum mancipiorum, frumenti, pecuniarũ, ut uictoribus ad exportandum nõ sufficeret una dies, sed per uices agentes ferentesq; consumerẽt multum temporis. Imperator direpto desolatoq; oppido Bolam duxit exercitum, nõ imparatam & ipsam, ut quæ aduentũ eius præsenserat. quam cum se putaret primo impetu expugnaturũ nõ uno loco aggressus est mœnia. Oppidani uero expectata opportunitate tẽporis, aperta porta instructi erumpũt, & aggressi proximos, multis cęsis, pluribus sauciatis, reliquis fugatis, intra mœnia se recipiunt. At Marcius cognita Volscorũ fuga (nam forte fortuna nõ aderat cum accepta est ea ignominia) cum paucis propere aduolauit, recollectisq; quos fuga disperserat, & hortatu suo restitutis in ordinẽ, & monitis quid opus facto sit, iussit ut quà hostes eruperant oppugnarẽt oppidum. Tum Bolani primo successu feroces erumpunt iterũ, Volscis ut moniti fuerant nõ excipientibus eorum impetũ, sed per procliuia refugientibus: quos oppidani dolum nõ intelligentes diu persecuti sunt. Eos Marcius longe à mœnibus distractos inuasit cum lectissimis iuuenum, multosq; uel repugnantes uel fugientes occidit, hærensq; tergo priusquã porta clauderetur irrupit intra mœnia: porta uero in potestatem redacta mox repletum est hostibus oppidum. Bolani desertis mœnibus in domos refugerunt. præda hominũ & rerum concessa militi: oppidum quemadmodũ illud alterum per otium magnis opibus exhaustum igni est traditũ. Inde Labicos cum exercitu petijt, Latini nominis populũ, unum ex Albanorum colonijs: quos ut terreret exurebat eorũ uillas obiter, quà maxime conspicuũ fore putabat clausis incendium. Lauicani freti firmis mœnibus nec territi sunt, nec uersi ad ignauiã, sed strenue pro-

pugnando

pugnando ſæpius hoſtem ſcandentē reiecerūt à mœnibus. poſtremo tamen expugnati ſunt, quòd nō ualerent pauci multis ſine intermiſsione repugnare. nam Volſci ab omni parte oppugnabant, ſuccedētes feſsis recentes, ita ut oppidani diesq́ noctesq́ continuato labore defatigati cogerentur muris decedere. Marcius hoc quoq́ oppidum diripiendum cōceſsit militi, captiuis ſub haſta uenditis: copiæ ad Pedum traductę ſunt, & hoc Latini nominis. id primo impetu captum, tractatumq́ ut alia. Sequenti luce duxit Corbionē, propinquāti portæ apertæ ſunt, oppidani obuiam effuſi ſupplices deditionē fecerunt. his laudatis prius quòd optime ſibi conſuluiſſent imperauit pecuniam & frumentum in uſum exercitus: quibus alacriter exhibitis abduxit exercitum uerſus Coriolos: acceptoq́ in fidem oppido, liberaliter adiutus cōmeatibus, pecunijs, & cæteris quę imperauerat, uelut per pacata duxit ſine noxa exercitū. Valde enim curabat nequid hoſtile paterentur deditícij, parcens agris eorū & his quæ inerant pecoribus atq́ mancipijs. nec ſinebat militem diuerſari in oppidis, ne peccaret furtis rapinis'ue, ſed caſtra metabatur prope mœnia. Ad Bouillas demū exercitus admotus eſt urbē tunc nobilem & armorū peritia ſecundam nulli Latini nominis: excluſusq́ fiducia mœnium firmitatis & propugnatorum multitudinis, ſuos ad rem fortiter gerendam cohortatus eſt magnis premijs propoſitis his qui primi euaſiſſent in mœnia: pugnatúq́ eſt circa urbē acriter. nam Bouillani nō contenti defendere muros eruptione quoq́ pugnabant, hoſtemq́ propellebāt per decliuia. plurimi Volſcorū ibi cæſi, diuq́ oppugnatio durauit uix ulla ſpe uictoriæ. Sed imperator in cadentium locum alios ſufficiens efficiebat ne ſentiretur detrimentū numeri. laborantes aūt confirmabat ſua præſentia ſemper ſuccurrens quocunq́ res poſceret, nec uerbis tantū, uerum etiā exemplo ſuos animans. nam omnia ſubibat pericula, nihil intentatum relinquēs, donec ui mœnia caperet. tandemq́ redacta in poteſtatem urbe, uictos partim occidit repugnantes, partim uiuos cepit: adeptusq́ clariſsimam uictoriā, præda onuſtum abduxit exercitū, ditatumq́ pecunijs plurimis: nuſquā enim plures inuentæ ſunt. Poſt hæc quacunq́ iter facerent & ager erat in poteſtate, nec oppidum ullum eis ſe oppoſuit præter Lauiniū, quod primū à Troianis Aeneę ſocijs olim in Italia fuerat conditum, à quo etiam Romanorū originem deductam diximus. Oppidani aūt quiduis paſſuri uidebantur potius q̄ nepotū ſuorum fidem deſerturi. ergo acriter pugnatum eſt aliquot oppugnationibus, atq́ etiam eruptionibus. Sed nihil profecerunt primi impetus, ita ut obſidione opus fuerit. abſiſtens igitur ab irrito conatu Marcius circūuallauit oppidū, quo tum auxilia, tum cōmeatus excluderet. At

Romani audientes excidia sociarũ urbium,& compulsos ad defectionem populos,solicitatiq́ quotidianis in fide manentiũ auxiliumq́ implorantiũ legationibus,ad hæc territi obsidione Lauinij, quod solum remorari uidebatur ne hostis urbem infestus peteret,unum malorum omniũ remedium credebant,si decreto populi reuocaretur in patriam Marcius,uociferante tota plebe,tribunisq́ paratis de irritãda mulcta referre ad populum. sed patricij nolebant quicquam de re semel iudicata mutari,nec nisi ex senatuscõsulto tribunis referẽdi ius erat. quod sanè mirandum,cur ita senatus superiore tempore semper Marcij studiosus,tunc plebi hominem reuocare uolenti aduersatus sit,haud facili coniectura num experiri uolens eius constantiã, an ideo difficilem se præbens quo magis accenderet desideriũ,an uero ut eorum calumnias refelleret,qui patres & fauere Marcio,& ei fuisse autores belli mouendi iactarent.nam ipsi dissimulabant causam huius consilij.His per transfugas cognitis Marcius,ut erat iratus,mox exercitum uersus urbem mouit:& ad fossas Cluilias quinq; ab urbe millia passuum castra posuit,relicta copiarum parte quanta sufficeret ad continuandam obsidionem Lauinij.ad cuius aduentum tãtus in urbe tumultus exortus est,ac si iamiam instaret oppugnatio, omnibus iniussu magistratuum arma corripientibus,& alijs discurrentibus ad mœnia, nonnullis portas agminatim nullo duce petentibus.nec deerãt qui armatis seruitijs parietes domesticos pararent defendere,alij rursum qui arcem Capitolinam alia'ue urbis loca munitiora occuparent: mulieres ad tẽpla deorum currebant passis crinibus, precibus auersuræ imminens periculum.per hanc trepidationẽ exacta nocte ac parte sequẽtis diei,cum nihil fieret eorum quæ timuerant,nec castra moueret Marcius, concursus plebis in forum factus est uocantis patres in curiam,& nisi uiro decernerent reditum,minantis seipsos consulturos sibi ut proditis. quo factum est ut ex S C quinq; seniores ex patribus legati ad illum mitterentur,qui erant ei gratissimi,acturi de pace atq; amicitia.missi sunt M.Minucius,Postumius Cominius,Sp.Largius,P.Pinarius,Q.Sulpicius,omnes consulares. hi postquã in castra uenerunt, Marcius sedens in consessu nobilissimorũ Volscorum aliorumq́ sociorum quo loco maxime possent ab omnibus exaudiri quæ dicerentur, eos ad se uocari iussit:qui ubi corãm fuere,Minucius qui in consulatu suo plurimũ pro eo laborauerat,plebiq́ se opposuerat,sic orsus est.Nõ ignoramus Marci affectum te à plebe iniuria, apud quam nefarij criminis reus peractus è patria pulsus es:nec miramur si indigne fers hoc infortunium.Sic enim natura comparatum est ut læsus ei qui se læsit infensus sit.Illud miramur,non discernere te ratione in quos uindicare debeas

beas,nec moderate pœnas exigere: ſed eodē loco habes innoxios noxios,amicos inimicos,mouesq; naturæ leges immobiles,& cōfundis fas,ne tui quidē ipſius memor,quis è quibus'ue natus ſis: & uenimus à republica legati è patricijs natu maximi,tuiq; ſtudioſiſsimi, afferentes uiolati iuris expoſtulationem mixtam precibus, accepturiq; uiciſsim conditiones pacis quas uelis renunciari populo: ſimulq; admonituri quid in rem tuam fore putemus,quid'ue te facere deceat maxime. Ac primùm de iure dicetur. Conſpirauit in te plebs à tribunis irritata, conatiq; ſunt te indemnatū occidere quibus eras terribilis. Id ne fieret nos ſenatores prohibuimus, effecimusq; nequid patereris cōtra ius. Poſtea qui uetiti ſunt interficere,diem tibi dicere uoluerunt ad populum,quòd apud ſenatum plebi male locutus ſis. reſtitimus hic quoq; ut noſti,nec paſsi ſumus te uel ſentētiæ dictæ uel orationis habitę pœnas luere. hic quoq; fruſtrati,poſtremo adierūt nos obijcientes tibi tyrannidem.ad hoc crimē refellendum ipſe te obtuliſti, quòd plurimum abeſſes ab eo,permiſiſtiq; de te iudicium populo. ac tunc quoq; tibi ſenatus affuit,multis pro te fuſis precibus. quid igitur mali tibi fecimus nos patricij? Cur nos bello petis,quorum tantum fauorem in tua cauſa expertus es? Imò ne plebem quidem totā te expulſum uoluiſſe ſatis apparet,quādo duobus tantum calculis damnatus es. quapropter ne his quidē iure hoſtis eſſe potes,quorū abſoluebaris ſuffragijs. Sed fac ſi libet à tota plebe atq; etiam ſenatu mulctatum te hoc infortunio,omnesq; nos tuo dignos odio,quid damni dederunt fœminæ tibi Marci,ut earum hoſtis ſis.cuius earum calculo eiectus es? quam cōcionem habuerunt aduerſus te? quid uero pueri noſtri uel egerunt uel cogitauerunt iniuſtè contra te? quibus nunc imminet periculum captiuitatis aliarumq; miſeriarū quæ ſolēt euenire ui captis urbibus.nō æquū iudicas Marci,qui putas ſic perſequendos inimicos & noxios, ut interim ne amicis quidē parcatur & inſontibus.hæc certe ſecus quàm bonum uirum decet cogitas.Et ut omnia iſta omittā,quid reſponderes dic per Iouem,ſiquis te roget,quanā iniuria laceſsitus monumenta maiorum diruas,honoresq; eis ab hominibus conceſſos adimas? deorum item aras,templa,fana,quonam merito ipſorū offenſus ſpolias,exuris,ſubuertis,eosq; cultu priuas ſolenni ac legitimo? quid ad hæc poſſes dicere? equidem nihil uideo. Atq; hæc pro nobis Marci, proq; ſenatu & alijs tuis ciuibus,quos is perditum nihil læſus ab eis,proq; ſepulchris & aris patriæ quæ te genuit & educauit dicta ſint.Niſi forte cenſes æquum omnes homines etiam innoxios unà cum uxoribus & liberis à te plecti,atq; etiam deos genioſq;,urbem,agroſq;,pœnas dare tribunorum dementiæ,nihilq; haberi eximium. An non ſatis pœnarū iam

G 3 exe-

exegisti ab omnibus, tot editis stragibus, tot agris igni ferroꝗ; uastatis, tot funditus euersis urbibus, tot abolitis deorum dæmonumꝗ; cæremonijs & religionibus quibus multa loca desolata sunt? Equidē arbitror indignum uiro cui quantulacunꝗ; uirtutis cura est, uel amicos cum inimicis confundere, uel iram in delinquentes implacabilem gerere, eos pręsertim qui iam satis pœnarū luerint. Hęc igitur sunt quibus uel nostrum ordinem excusamus, uel deprecamur pro plebe. Restat ut subijciam quæ tui studiosi tibi pollicentur si redeas in gratiam cum patria. tuum est præsentem potentiā adiutam fauore numinum moderate dispensare, cogitareꝗ; ꝗ; mutabiles sint fortunę uices, quàm nihil in rebus humanis stabile: & quicquid ad summū claritatis fastigium euaserit indignationem deorum non effugere, uertiꝗ; rursum in nihilum: idꝗ; potissimū usu uenire sæuis ac superbis ingenijs & humanitatis oblitis. Licet aūt tibi nunc honestissimis conditionibus pacem cōponere, nam & senatus totus ad decernendū tibi reditum paratus est, & populus ad legem sanciendā qua irritetur de exilio tuo lata sententia. quid igitur uetat te suauissimarū & carissimarū necessitudinum conspectu frui, & patriam toties armis defensam recipere, præesse imperantibus & ductores ducere, honestissimamꝗ; nominis memoriā relinquere? horum certe promissorū omnium breui præstandorum nos sponsores sumus. nunc enim nō decebat ex S C aut plebiscito tibi decerni æquū aliquid dum exercitum habes contra nos & geris te hostiliter. quòd si ab armis discedas, tibi afferemus decretum de tuo reditu. Hæc sunt quæ reconciliatus habebis cōmoda. quòd si irasci pergēs simultatem nolis deponere, multæ tibi obuenient molestiæ, sed duę pręcipuæ. primo quod male concupisti frustra laborabis populi Romani potentiam, præsertim Volscorū ope subuertere: deinde etiamsi uoti compos euadas, habeberis mortaliū omnium miserrimus. Cur autem ita opiner patienter audi Marci me dicentē libere, & primum tentare te impossibilia. Scis ipse po. Ro. abundare multa iuuētute domestica, ex qua si eximatur seditio, quod ut propediē fiat extorquebit ipsa belli necessitas, conciliante omnes cōmuni periculo, nec Volsci præualebunt, nec ulla gēs alia quæ Italiam incolit. multum uiriū est & Latinis alijsꝗ; socijs atꝗ; colonis nostris, quos propemodū omnes breui affuturos expecta. duces quoꝗ; tui similes tum seniores tum iuniores tot nobis sunt, quot uix omnibus alijs populis. sed maxima spes est, quæ nos nunquā in aduersitatibus fefellit, in maiore humanis uiribus deorum beneuolentia, qui per octo iam ætates nostram urbem conseruarunt non solum liberam, uerum etiā fortunatam & imperantē multis gētibus. nec nos Pedanis aut Tolerinis alijs' ue paruis ciuitatibus confer

fer, quarum expugnasti oppida: potest enim etiã te inferior imperator & minoribus instructus copijs infirma munimenta à paucis defensa capere: sed considera urbis magnitudinē rebus bello gestis clarissimę, & deorũ fauore fortunatissimæ, per quem ex parua tam magna facta est: tuasq; istas copias quibus fretus rem tam arduã aggrederis, ne putа factas nunc alias, sed memento te Volscos & Aequos ducere, quos nosipsi toties prælio uicimus, quoties ausi sunt cõgredi. Proinde scito te cum deterioribus aduersus præstãtiores certaturũ, & cum toties uictis aduersus uincere semper solitos. Quod si contrà se res haberet, mirandum tamen si tam peritus rei militaris uir ignoras in periculis non tantum audaciæ suppetere solere aliena usurpantibus, quantũ sua bona defendẽtibus. nam illis ut male cedat, nihil perit, his nihil reliquum fit nisi rem gerant fortiter. nec alia causa est cur interdũ maiores copiæ uincantur à minoribus, & potentiores à debilioribus. Vehemẽs enim res est necessitas, & extremũ periculum satis est ad indendã audaciam sicui non innata sit. qua de re hæc dixisse sufficiat, quamuis plura possem dicere. Dicam unũ etiam: id si nõ cum ira sed ratione iudicaueris, probabit tibi sat scio, mouebitq; te ad pœnitẽtiam. quidnam illud? Nemini mortaliũ dij dederunt certam futurorũ scientiam: nec post homines natos quisquam extitit cui omnia cesserint prospere, nusquam aduersante fortuna: ideoq; homines longæui & multo rerũ usu assecuti eximiam prudentiam, priusquam aggrediantur aliquam rem euẽtum eius spectandum existimant, non eum tantum quem ipsi sibi destinauerint, sed eum etiam qui potest pręter expectationẽ accidere: id quod maxime decet imperatores potestate præminentes, in quos tam boni q̃ mali euentus causæ uulgo referri solent: & si uiderint ex frustratiõe nullum aut paruũ damnum futurũ, aggrediuntur rem: sin multa magnaq;, ne incipiunt quidem. hoc tu quoq; fac, & antequam pericliteris prospice quid futurũ tibi sit si nõ contingat uictoria. accusaberis apud tuos hospites ut aggressus rem impossibilem. deinde ubi nos cũ exercitu agrum illorũ ingressi uastabimus, nec enim lacessiti quiescemus, alterutrum euadere non poteris, quin aut ab ipsis turpiter interficiaris ut magnæ calamitatis autor, aut à nobis quos perdere atq; in seruitutem redigere conatus sis. & fortassis illi priusquam aliquid à nobis patiantur, pacis impetrãdæ causa dedent te ad suppliciũ: quod sæpe coacti sunt facere multi tam Græci q̃ barbari. Hæccine tibi parua & contemnenda uidentur, cum sint coniuncta extremo periculo? Age quid si succedat, quid inde magnificũ tantaq; cõtentione appetendũ consequi potes? quam egregiam gloriam? expẽde & hoc. primò carendum erit carissimis affectibus, matre misera, cui pro partus ac educationis

molestijs non bonam referes gratiã:pudica coniuge,quæ in uiduitate contabescit tui desiderio,noctesq; diesq; deplorans tuum exilium: ad hæc duobus filijs,qui deberent dignos maioribus suis honores in patria fortunata capessere:quos omnes uidebis misere perditos, si ausus fueris mœnibus nostris admouere tuas copias.non enim tuis parcent qui timebunt rebus & cognationibus proprijs, eandem expectãtes à te sæuitiam,imò sentientes etiam.non abstinebunt ab eis tormẽta nec ullum iniuriarũ ac contumeliarũ genus exasperati suis calamitatibus. In culpa uero non tam ipsi erunt,q̃ tu qui hanc eis necessitatem imposueris.has uoluptates carpes è tuis successibus.Quid laudem & honorem,quibus potissimũ boni uiri mouentur,qualem inde habiturus sis uide.matricida diceris,filiorũ interfector,uxoris pernicies, patriæ malus genius:nec ad sacra,nec ad epulas,nec ad domesticũ larem, admittet te quisquã iustus ac pius:ac ne ipsis quidem carus eris in quorũ ista facis gratiam : sed abusi ad suam utilitatem tuis impijs facinoribus,odio prosequentur mores alienos ab humanitatis consilijs. Omitto dicere,non solũ inuisum te fore æquissimo cuiq;,uerũ etiam obnoxium inuidiæ pariũ, & inferiorũ suspicionibus, quorum utrunq; solet insidias parere:aliasq; molestias taceo,quę necessariò sequuntur uirũ sine amicis habitantem peregre: sicut & diras quæ facinorosis immittũtur ab infensis numinibus:à quibus corpus & animam excruciati post miseram uitam sortiuntur tristem exitũ.Hæc considerãs Marci resipisce, & desine meminisse iniuriæ acceptæ à patria:& in fortunã reiecta mutuarum offensarũ culpa, lætus reuertere domum ad amplexus matris gratissimos,officia coniugis suauissima, salutationes liberorũ dulcissimas,teq; ipsum restitue ornamentũ ingens & bonum patriæ,quę te tantum uirum educauit & genuit. Ad hæc post paruam morulam sic Marcius. Tibi quidem Minuci,uobisq; alijs senatus legatis amicus sum,paratus quantũ possum benefacere, ut qui & olim ciuis uester sociusq; curarũ sæpe opera uestra usus sum, & iam exul in aduersa mea fortuna constantem uestram beneuolentiã experior,non tam erga me qui nec amicis prodesse,nec inimicis nocere ualeo,q̃ erga matrẽ meã, uxoremq; ac liberos,quorũ calamitates uestra prouidẽtia leuiores redditis.cum cæteris Romanis bellum gero hostiliter,nec eos odisse desinam:qui cũ me honorare deberent ob tam multas res gestas egregias, quasi grauissimi criminis conuictũ turpiter exegerunt è patria,nec matrem meam reueriti, nec liberos miserati, nec ullo tacti affectu humano.hoc cum sciatis,siquid uobis ipsis à me impetratũ cupitis,ne pigeat dicere apud paratũ gratificari quantũ mihi est possibile. Cæterũ de pace ac reconciliatione cum po.Ro.quam suadetis ostentantes spẽ reditus

ditus, desinite agere. Scilicet optandus est mihi reditus in eam urbem, in qua uirtutis prœmia ferunt ignauissimi, maleficiorũ pœnæ infligun tur innocẽtibus. Dic enim obsecro, quam ob culpã expertus sum hoc infortuniũ? ob quod facinus indignũ meis maioribus? prima militiæ rudimenta posui adolescens admodum, quando contra reges ui redi- tum quærẽtes pugnauimus. ex eo prælio ciuicam coronam retuli, do- natus ab imperatore ob ciuem seruatũ, & hostem perditum. deinde in omnibus tum equestribus tum pedestribus prælijs insignem nauaui operã, in omnibus militaria dona meritus: & neq; urbs ulla capta est cuius ego mœnia non primus aut cum primis conscenderim: neq; ho stes in acie fugati sunt, quin mihi accepta ferretur uictoria omniũ qui interfuissent testimonio: neq; ullum aliud opus militiæ præclarũ exti- tit absq; mea uel felicitate uel audacia. Verum hęc fortasse posset alius quoq; uir fortis de se iactare, etiam si non tam multa. Sed quis posset urbem ostẽdere captam à se milite uel centurione, sicut ego Coriolos? eodemq; die fusum ac fugatũ exercitũ hostiũ, sicut ego Antiatiũ fuga- ui, qui ueniebant obsessis auxilio? taceo talium facinorũ contẽpta præ mia, aurum, argentũ, mancipia, iumenta, pecora, latifundia: quãdo ad uitandam inuidiam ex omni præda unum tantũ bellatorem equũ acce pi, & ex captiuis unum hospitem, reliquas diuitias in cõmune depo- sui. Ob hæc facta utrum pœna dignior eram an honoribus? utrum ne quissimis ciuium subijci, an reddere iura inferioribus? At non ob hæc me plebs expulit, sed quòd aliàs flagitiosus essem ac luxu perditus. Et quis unquam uidit propter meum luxum aut licentiam aliquẽ mul- ctatum patria, uel libertate, uel pecunia, aut afflictum quouis modo? imò ne inimicus quidem ullus unquam mihi tale quicquã obiecit uel priuatim uel publice: sed uniuersos habui testes quotidianæ frugalita- tis inculpatissimæ. Dixerit aliquis ita me uersatũ in republica, ut exo- sus hoc nomine in calamitatem inciderim, quòd cum potuissem meli- ori parti adhærere, deteriorem prætulerim, & continenter aduersatus optimatibus remp. patrio more tractãtibus, potestatem eorum ad im- peritum uulgus transferre conatus sim. imò diuersissima fuerunt mea studia Minuci, ut penes senatũ esset reipublicæ cura, & ut conseruare- tur status eius pristinus. pro his honestissimis exercitijs, quę apud ma iores nostros habebantur æmulatione dignissima, hanc felicem ac for tunatam gratiam patria mihi reddidit, non à plebe sola eiecto Minuci, sed multo prius à senatu: qui ab initio me spe inani erexit, dum tribu- nis aduersarer astruentibus sibijpsis tyrannidem, securitatẽ pollicitus: deinde à plebe sibi metuens destitutũ inimicis prodidit. tu ipse Minu- ci consul eras quando S C factum est de iudicio, & quando Valerius dedendum

dedendum me plebi suadens ualde laudatus est: cum ego ueritus ne senatus quoq; suffragio damnarer, assensi & iudicandum me præbui. I nunc Minuci, responde utrum senatui pœna dignus uisum sim ob bene tractatam rempublicam, an plebi tantũmodo. Si enim omnes contra me consensistis, & omnes me abire compulistis, liquet uirtutẽ esse inuisam uobis omnibus, nec esse locũ in urbe qui uirum honestũ ac bonum capiat. quod si à plebe senatus coactus est id contra animi sui sententiam facere, male institutam habetis rempublicã, in qua nequã homines plus quàm senatũ posse fatemini. & postea uultis ut in talem ciuitatem reuertar, ubi meliores parent deterioribus? ergo insanũ me putatis. Sed finge hoc mihi persuasum, & pace facta iam me reuersum, quid animi posthac erit mihi? quam uitam uicturus sum? Vtrum securiora consilia secutus, magistratus, honores, aliaq; quibus me dignum existimo appetam, ambiamq; fauorẽ uulgi penes quem talium conferendorum potestas est? malus igitur ex bono fiam, & nihil mihi præterita uirtus proderit. an mores eosdem retinẽs, idemq; institutum in republica, aduersabor diuersum sentientibus? id quidem si fecero, dubio procul iterũ plebem habebo infensam, iterum contra me poscet aliud iudiciũ: & in promptu crimẽ erit, quòd per ipsam restitutus in patriam, non colam eam iucũdis officijs. non potestis negare. Exorietur deinde aliquis Icilio similis aut Decio tribunus audax, qui accusabit me inter ciues dissidia serere, aut insidiari plebi, aut rempublicã hostibus prodere, aut tyrannidem ut Decius calumniatus est affectare, aut aliud contra leges facere quodcunq; ipsi uisum fuerit: non enim inimico crimina deerunt: quibus accedent & hæc non diu dissimulata quæ per me hoc bello gesta sunt, agri excisis arbustis uastati, prędæ abactę, urbes ad defectionem coactæ, propugnatores earum partim cæsi, partim redacti in potestatẽ hostiũ. Hæc obijcientibus accusatoribus quid responsurus sum? aut quo utar auxilio? An non igitur manifestum nihil præter pulchre ficta uerba uos afferre Minuci, & rem nefariam honesto nomine prætexere? non enim reditũ mihi conceditis, sed uictimam plebi me reducitis, uolentes ac prudentes fortasse: nihil enim boni de uobis suspicor: aut si ita mauultis, sit ita nescire uos quid passurus sim. Sed quid mihi proderit uestra uel ignorantia uel stultitia, qui nihil uetare etiamsi uelitis poteritis, & cogemini hoc quoq; largiri plebi sicut cætera. Iam satis ostensum est inutilem esse mihi hunc ut uos uocatis reditũ, ut ego existimo celerem uiam ad perniciem. quòd uero nec ad gloriam, aut honorẽ, aut pietatem mihi conferat, quando etiam de his monuisti Minuci recte faciens: sed inhoneste ac impie facturus sim, si uestram autoritatẽ sequar, audi uicissim. Ego Volscis dũ hostis

corum

eorum eram multa mala intuli, afferens imperiũ patriæ, potentiamq́ & gloriam. An non igitur par erat honorari me ab ĳs quos beneficĳs affeceram, à læsis haberi odio? Igitur factum'ne est quod debuit? imo fortuna in contrariũ uertit omnia. Vos enim in quorũ gratiam illis eram inimicus, exutum me bonis omnibus & in nihilum redactum abiecistis: hi uero tot malis à me affecti me inopem, exulem, laris egenũ exceperunt in oppida sua. nec contenti facto tam magnanimo, ciuitatẽ mihi dederunt apud omnes suos populos, simulq́ magistratus & honores maximos. Omitto alia, nunc imperatorẽ me crearunt omniũ quas emiserunt copiarũ, & remp. in manus meas tradiderunt. Age quo pectore possem hos prodere, à quibus sic honoratus sum, læsus uero ne minimũ quidem? nisi forte beneficĳs eorũ lædor, sicut uos meis. egregiam uero laudem mihi afferret apud homines cognita geminata proditio. quis non me laudaret audiens comperisse me hostes à quibus iuuandus eram, & amicos factos qui inimici capitales fuerant, ac postea cum deberem odio respondere odientibus, amore amantibus, fecisse contrarium? Iam uero quod ad deos attinet, considera Minuci, quales nunc erga me sint, quales'ue futuri sint in posterũ, si uestrum cõsilium secutus fidem prodidero. nũc adiuuant me quicquid aggredior, & nihil non succedit: id quod quantũ argumentũ putatis pietatis meæ? Si enim contra patriam impiũ bellum gererem, oportebat habere me aduersa numina. quoniam autem secũda fortuna aspirat, & quicquid tento succedit, satis apparet me uirũ esse piũ, nec conatus meos impios. quid si mutatus res uestras promoueam, horũ deteriores redderc cuipiam? Annon omnia uertentur in contrariũ, & ultricem experiar Nemesim? & sicut ex humili magnum me dĳ fecerũt, sic rursus ex magno fiam humilis? meisq́ calamitatibus erudientur alĳ? Mihi quidẽ id persuasum est de dĳs: & terribiles istas furias & implacabiles ultrices, quarum tu quoq́ Minuci meministi, tum credo uexaturas meum corpus & animũ, si deseruero ac prodidero eos qui me seruarunt à uobis perditum, & insuper tractauerunt honorificentissime: quibus sponsores deos dedi, me malo eorũ non uenisse, & hactenus seruaui fidem. Dum uero amicos uocas Minuci qui expulerunt me, patriam quæ abnegauit, naturæq́ leges inuocas, & de pietate differis, uideris mihi cõmuni sensu carere, qui nescias amicum ab hoste nõ aspecta facie discerni aut nomine audito, sed usu & operibus. amamus enim omnes iuuantem, lædentẽ odimus, non ut humanis legibus uisum fuerit, sed iuxta sempiternũ naturæ ius nullo antiquandum tempore, & firmiter inhærẽs omnibus sensum habentibus. ideoq́ & amicis ob acceptam iniuriam renunciamus, & ex inimicis amicos facimus ob acceptam gratiam. patriam

triam quoque tantisper dum prodest pietate prosequimur, si noceat deserimus, non propter locum amantes eam, sed propter commoda. nec soli priuati homines in hoc consentiunt, sed & ciuitates & gentes integræ. atque ita qui hanc opinionem habet, nihil à iure diuino humano'ue discrepat. Ego certe dum meum ago negociũ, iuste, utiliter, honesteque facio, nihil'que à pietate digredior. nec iudicia moror hominum qui coniecturas magis quam ueritatem sequuntur, contentus approbare me dijs superis. quibus iuuantibus non conor impossibilia, si licet ex præteritis argumentum de futuris sumere. Quod uero petitis ut modeste fortuna utar, nec radicitus gentem Romanam eruam, urbem'ue subuersam funditus, poteram dicere Minuci, non esse hoc mihi in manu, nec à me peti debere: mihi copiarũ tantum imperium creditum, penes hos manere belli & pacis arbitrium. Non tamẽ sic respondeo: sed in honorem deorũ patriorũ, sepulchrorumque reuerentiã ac natalis soli, simulque miseratione mulierum ac puerorũ in quos immeritos maritorũ ac parentum peccata recidunt, atque etiam in uestram gratiam Minuci, quos legatos misit populus, hoc responsum do. Si populus Romanus redhibitis agris & oppidis quæ occupauit, reuocatisque colonis, Volscos in fœdus, amicitiam perpetuã, iusque ciuitatis sicut Latinos iureiurando interposito recipiat, pacem ei do. Renunciate hæc, & quemadmodum modo apud me, sic apud eos de iure apte disserite. æquum esse ut quisque sua bona in pace possideat, magnique æstimandũ nec hominẽ ullum nec tempus metuere: turpe uero alienarũ possessionũ cupidine bellum sustinere non necessariũ, coniunctum cum salutis periculo: & ostendite illis præmia quæ alienorũ agrorum appetentes manent rebus aduersis uel prosperis. &, si uobis uidetur, addite: periculum esse ne dum aliena oppida inuadunt, si frustrentur, amittant etiam urbem propriam, & insuper inspiciãt pessime tractari uxores, rapique liberos, & in seruitutem abduci parentes decrepitos. Doceteque senatũ, hęc mala non imputanda Marcio, sed ipsorum stultitiæ: si cum liceat iure seruato feliciter degere, malint de summa rerum aleam iacere, & cõtinenter inhiare alienis ditionibus. habetis responsum, præterea nihil expectate aliud, sed abite & dispicite quid uobis opus facto sit. ad deliberandum x x x dies do. Interim in uestram gratiam Minuci ex hoc agro abducam exercitũ: non posset enim sine magno uestro damno hic manere: cæterum ad trigesimũ diem expectate me ad accipiendũ responsum reuersurũ. His dictis surgens dimisit consistoriũ. Sequenti uero nocte circa ultimam uigiliã motis castris duxit ad reliqua Latinorum oppida: siue quòd reuera audisset uentura inde Romam auxilia, sicut apud milites pro concione dixit: siue ipse rumorẽ eum finxerat, ne uideretur

deretur cessare in gratiam hostium. Tum aggressus Longulam, expugnatam minimo negocio diripuit sicut alias exinaniuitq; captiuis abductis, ac mox porrò cōtra Satricanos duxit exercitū. & potitus hoc quoq; oppido, prædaq; amborū cum præsidio missa Ecetrā, ipse cum copijs suis Setiam petijt: & hac etiam capta ac direpta, Polustiam aggressus est. Hæc quoq; ui expugnata ad ulteriora dedit transitū. Itaq; Albiolani & Mugillani expugnati sunt eodem impetu, Corani uero deditione in fidem recepti. Ita subactis intra dies triginta Latinorū septem oppidis Romā petijt cum multo maiore q̃ prius exercitu, & trigesimo fermè stadio ab urbe in Tusculana uia castra posuit. Interea senatus post diutinas de Marcij postulatis consultationes decreuit nihil faciendum indignū maiestate Ro. populi: sed si Volsci deductis è Romano sociorumq; agro copijs pacati legatos de amicitia miserint, senatum consultare de conditionibus fœderis, ac deinde referre ad populum: sin manere pergant & rem hostiliter gerere, nihil mite decernendum. Semper enim populus Romanus diligenter cauit ne uideret̃ hostium metu imperata facere: sed fœdere iunctis aduersarijs & in fidem receptis largiretur quicquid æquum peterent: eumq; animū constanter obtinuit in multis grauibus periculis usq; ad nostram ætatem, siue bellis externis urgeret̃, siue ciuilibus. Hæc ubi senatui placuere, rursum electi sunt in legationem alij decē consulares qui peterent nequid graue iubeat & indignū Romano populo, siquidem uelit diuturnum ac stabile fœdus fieri: sed positis inimicitijs, abductoq; exercitu, uerbis & rationibus impetret quæ cupiat: quando quicquid necessitas pro tempore uel priuatis hominibus uel ciuitatibus extorqueat, tantisper duret donec cesset ea necessitas. Cum his mādatis legati profecti sunt quamprimum audierunt de aduentu Marcij: ad quem admissi multis suasorijs uerbis usi sunt, seruata interim dignitate Ro. populi. Quibus ille nihil aliud respondit, nisi ut melius sibi consulerent, & reuerterentur post triduū. non enim se ampliores daturum inducias. Cumq; illi nescio quid ad hæc uellent dicere, non permisit, sed iussit e uestigio castris excederent, minatus ni faciant habiturum se eos pro exploratoribus. ita illi silentio confestim se dederunt in uiam. Hæc tam superba & minacia postquam legati renunciauerunt senatui, ne tum quidem placuit emitti exercitum: siue quòd parum fiderent inexperto bellorū militi: erant enim tirones pleriq;: siue quòd timerent ignauiā consulum, in quibus nihil erat industriæ, periculosam rati hanc aleā: siue deterriti sunt prodigijs, augurijs'ue, & Sibyllinis oraculis, aut alijs religiōibus patrijs, quorum ætas ea fuit obseruantior q̃ nostri seculi homines: sed iusserūt pręsidijs urbem firmari & propugnatoribus. Inter horū appa

ratum nondum abiecta omni spe flectendi Marciū si maior & honoratior legatio mitteretur, decretum est ut pontifices, augures, cæteriq́ sacerdotes & sacrifici, quorum magnus est numerus, eorumq́ nobilitate ac dignitate præcellentium, preferentes deorū quibus initiati essent insignia, sacroq́ uestitu uenerabiles, uno agmine castra hostium peterent, eadem postulaturi quæ legati proximi. Qui admissi & auditi ne ipsi quidem impetrarunt quæ uolebant: sed suasit eis ut irent & imperata facerent, si pacem habere cupiant: aliàs bellum uenturum expectarent ad urbis mœnia: edixitq́ ne posthac legati mittātur ad se. At Romani hoc quoq́ conatu frustrati desperata pace parabant se ad oppugnationem sustinendam, dispositis circa fossas & portas iunioribus, super mœnia uero emeritis, sed qui labori ferēdo etiamtum essent idonei. Interea mulieres ut malo iam immināte relictis penetralib. ædium priuatarū currebant ad templa deorum, & cum lamētis prouoluebantur ante simulacra: erantq́ omnia sacrata loca referta eiulatu fœminarū supplicantium, sed Capitolini Iouis templum maxime. Ibi quędam dignitate præminens annisq́ matura, & aliàs prudens fœmina, Valeria Publicolæ illius qui cum primis urbem à tyrannide liberauerat soror, diuinitus instincta in summa templi area constitit: uocatasq́ ad se cæteras, primum consolata est iubens bono esse animo nec perterreri periculo. deinde pollicebatur unicam spem salutis publicæ reliquā, quæ in ipsarum solarū opera sita sit, si uelint quæ facienda sunt facere. Tum una ex earū numero, Et quomodo nos fœminæ possemus seruare patriam uiris cessantibus? quas uires ad hoc habemus inualidæ & miseræ? Non opus est, inquit Valeria, manibus & armis, à quibus uacationem habemus sexus priuilegio, sed uerbis & affectibus. Acclamatum est uno ore, proferret si quid haberet auxilij. Tum illa: In hoc sordido & inculto uestitu, assumptis alijs mulieribus, ducentes & paruos liberos, eamus ad ædes Veturię matris Marcij, & depositis ante ipsius genua pueris, rogemus cum lacrymis, ut nos innocentes miserata, & in extremo periculo constitutam patriā, progrediatur ad castra hostium, ducens secum nepotes eorumq́ matrē & nos uniuersas: comitabimur enim eam, & ipsæ ducentes liberos: deinde ut supplex filium oret, ne quam calamitatem inferat patriæ. nam ad eius lamenta & preces miseratio subibit hominē, & humanitatis respectus. non ita ferreū pectus habet ac impenetrabile, ut matrē ante genua sua uolutari sustineat. Placuit omnibus id consilium, uotisq́ factis ut dij precibus suis uim persuadendi & gratiam adderent, procedentē è templo comitatæ sunt: ac mox assumptis alijs matronis simul adierunt domum Veturiæ. quas cum uidisset uxor Marcij Volumnia prope socrum asidens, mirata,

quid

quid, inquit, uobis uultis mulieres, quòd tã multę uenistis ad domum afflictam & miseram? Tum Valeria: In extremo periculo constitutæ tum ipsæ tum nostri pueri confugimus supplices ad te Veturia, quæ sola reliqua est opem à te petentes: primùm ut miserearis cõmunis patriæ, nec patiaris eam nemini unquã antè obnoxiã libertate à Volscis exui, si tamen parcent ei, & non funditus conabuntur euertere. deinde ut pro nobis ipsis supplicare uelis & his infelicib. pueris, ne simus inimicis ludibrio, quæ non sumus causa uestri infortunij. Siquid est in te humanitatis Veturia, miserere mulier mulierum cum quibus sacra habuisti cõmunia, & assumpta tecum bona hac Volumnia eiusq́ pueris nobisq́ supplicibus ferentibus hanc tenellam progeniem, uade ad filium, ora, obsecra, precari non desine, pro multis unam hanc reposcẽs gratiam, ut pacem det suis ciuibus, & reuertatur in desiderantem se patriam. certò enim persuadebis, nec despiciet te ante suos pedes iacentem uir pius. Quem si in urbem reduxeris, & ipsa immortalẽ habebis gloriam, ut par est, ob ereptam è tam horribili periculo patriã: & nos honoratiores apud maritos facies, quæ bellum submouerimus quod ipsi nequiuissent repellere: uidebimur illarum posteræ ac progenies, quæ sub Romulo bellum Sabinũ legatione sua dirmerunt, conciliatisq́ ducibus ac populis, urbem hanc ex parua magnam fecerunt. Honestum est periculum Veturia, filium recipere, liberare patriã, seruare suas ciues, uirtutis immortalem gloriam ad familiæ posteros transmittere. Concede nobis libens & alacris hanc gratiam nec cunctare Veturia. nam imminens periculum nullas moras patitur. His dictis effusa lacrymans conticuit. Lamentãtibus autem & alijs mulieribus ac uehementer deprecãtibus Veturia paulisper lacrymata inquit: Ad infirmam & exilem spem confugistis Valeria opem quærentes à nobis miseris fœminis, quibus non deest pietas erga patriã & uoluntas seruãdi qualescũq; ciues, sed nõ supersunt uires & efficacia. alienatus est enim à nobis Marcius ex quo triste illud iudicium de eo fecit populus, & totam familiam æque exosam habet ac patriã: id quod non ex alio quàm ipso cognouimus. Postquam enim damnatus domũ redijt amicis deducentibus, cum reperisset sordidatas & in gremijs tenentes mœstos ipsius pueros, deplorantesq́ fortunam quam habituræ essemus illius orbatæ præsentia, stans aliquantum semotus siccĩs oculis ut lapis: Perijt, inquit, uobis Marcius, mea mater tuq́; Volũnia mulierũ optima, expulsus à ciuibus quòd uir bonus esset amansq́; patriæ, quodq́; pro ea multos labores pertulerit. at uos, ut bonas mulieres decet, moderate ferte hunc casum: hos pueros absentiæ meæ solatium, educate ut dignum est uobis uestraq́; familia: quibus ubi adoleuerint fortunam pre

cor meliorẽ mea, uirtutem non deteriorem: & ualete. iam enim abeo, relinquens urbẽ quę bonos uiros nõ capit. Vos quoq; dij penates & lares patrij genijq; huius loci præsides ualete. Hæc ubi dixit, nos miseræ edentes uoces quas dolor exprimebat, plangẽtesq; pectora, ruebamus in amplexus ultimos, ego maiorem trahens puerũ, mater eorum in ulnis minorem gerens. Ille auersus & repulsis nobis inquit: Nec tibi mater Marcius posthac erit filius, sed abstulit senectutis tuæ nutritorem patria: nec tibi Volumnia maritus, sed sis felix alium maritũ nacta fortunatiorẽ me: nec uobis filij charissimi pater ero, sed orbi & desolati apud has usq; uirilem ætatem educabimini. Hęc locutus nõ dispositis rebus domesticis, non mandatis ullis datis, ne loco quidem indicato quem peteret, abijt miser ex ædibus solus ó matronæ, sine seruo, sine pecunia, ne unius quidem diei uiatico assumpto: & iam quartum hunc annum agit in exilio omnes nos pro alienis habẽs, nihil scribit, nihil mandat, non quid agamus scire curat. Apud tam durũ & impenetrabilem animum Valeria quid efficiẽt preces nostrum, quas nec amplexu dignatus est nec osculo, nec ulla alia comitate, digrediens extremum ex ædibus? Attamen si hoc quoq; petitis uos mulieres, & certum est uidere nos rem indecoram cœptãtes, fingite iam & me & Volumniam ad eum accedere unà cum pueris. quid primũ ego mater dictura sum? quas preces afferã filio? dicite & docete me. rogabo ut parcat suis ciuibus à quibus patria pulsus est innocens? ut misereatur populi, qui nec misertus est ipsius nec cõdoluit? ut deserat & prodat eos, qui multis affecti ab eo calamitatibus, non hostiliter sed peramice exceperunt exulem? quo animo rogabo filium, ut infensissimos sibi homines amet, seruatoribus iniuriam faciat? Hæccine decet sanæ mentis matrem à filio petere, hæccine à marito coniugem? non cogite nos matronæ hæc orare ab eo, quæ impetrari neq; ius sinit neq; fas. Omittite miseras iacere sicut afflictæ sumus à fortuna, nec dedecus insuper addite. Finita oratione tantus eiulatus mulierum coortus est, tantis ædes personuerunt gemitibus, ut longe per urbem exaudiretur clamor, & concursus multitudinis fieret, ita ut turbis opplerentur uici proximi. Tum Valeria denuo maiore contentione prolixis usa est precibus, aliæq; matronæ ut quæq; erat alterutri amicitia cognatione'ue coniunctissima: nec desinebant supplicare tangentes genua. Tandem Veturia precibus earum uicta legationem suscepit pro patria, pollicita se ituram cum uxore Marcij liberisq; & alijs quotquot uellent comitari coniugibus ciuium. Ita lætæ matronæ dijs in uota uocatis egressæ ex eius ædibus, quid egissent consulibus nunciauerunt. qui laudata harum uoluntate senatuq; conuocato retulerũt de profectione illarũ, &

an permittenda sit rogauerunt sententias: multaq; uerba super hoc facta sunt, usq; ad uesperam consultantibus. quidam enim non paruum periculum demonstrabant, si mulieres unà cum liberis finerentur ire in castra hostium: nam si illi contempto iure supplicum & legationum eas retineant, fore ut urbe potiantur sine certamine: censebantq; solas Marcij cognatas sinendas proficisci unà cũ liberis. Alij ne his quidem permittendum exitum, sed diligenter asseruandas uelut obsides, quo minus hostes in urbem sæuiant. Rursum alij suadebant omnibus permittendum, ut maiore cum dignitate Marcij cognatæ perfungantur deprecatione pro patria. quas nihil mali passuras sponsores ostendebant primum deos quibus curæ sunt supplices: deinde uirum ipsum quem adirent, cuius nota esset uitæ integritas abhorrens ab omni scelere. Hæc sententia uicit magna cum laude tum senatus prudentię, qui optime in futurũ prospexit nihil deterritus periculo: tũ pietatis Marcij, de quo hoste fuit opinio nihil patraturum impium in imbellem ciuitatis partem quę se ipsius fidei cõmitteret. Senatusc͠osulto facto consules progressi in comitium concionem aduocant obscura iam nocte: expositisq; senatus placitis edicũt ut mane præsto sint ad portam qui deducant mulieres proficiscentes: se interim curaturos necessaria. Sub lucem matronæ pueros secum habentes cum facibus accesserũt ædes Veturiæ, eamq; deduxerunt ad portam. Consules qui mulas iugales, carpẽta, aliaq; uehicula præparauerãt, impositas eis prosecuti sunt per satis longum uiæ spatium. aderant in consulum comitatu multi senatores aliiq; ciues, laudantes eas & precantes eis fausta omnia. Vt uero à longe prospectũ est agmen mulierum, Marcius mittit aliquot equites qui cognoscant quænam ea turba urbem egressa sit, & ad quid ueniat: cumq; renunciaretur, Romanas matronas aduẽtare cum pueris, & matrem ipsius uxoremq; cum suis pueris pręcedere: primum demiratus est mulierum audaciam, quę castra hostiũ peterẽt absq; uirorum præsidio, idq; cum pueris, nec pudore matronali retẽtæ quo minus in ignotorum uirorũ conspectum uenirent: nec periculo deterritæ quod incurrere poterant, si apud suos ius minus ualeret quàm lucri ac prædæ cupiditas. deinde cum iam prope essent, occurrere matri extra castra cum paucis decreuit, imperatorias secures relinquere iussis lictoribus, & fasces ubi prope matrem ueniretur submittere. Sic enim Romanis mos est, quoties minores magistratus obuiam fiunt maioribus, qui seruatur & hodie. Ex hoc more tunc Marcius uelut maiorem potestatem conuenturus, imperij deposuit insignia. Tanta in eo uiro pietatis cura fuit. Vbi uero conuenere, prior mater accessit ad salutandum, sordidata in morem lugentiũ, oculis lacrymatione tabidis, miserabilis

admodum.qua uisa Marcius, rigidus hactenus & confirmatus ad perferendas omnes molestias, non ualuit amplius manere in proposito: sed abreptus humanis affectibus, amplexus est eam salutauitq; blandissime,& flens diu dolore exanimatā labantemq; sustinuit. Postquā matris salutationi satis indultum est, uxorem ac liberos excipiens inquit:Bonæ mulieris officiū fecisti Volumnia quæ apud matrē meam manseris,non deserēs eius solitudinem,quo nihil mihi gratius potuisti facere.post hæc utrunq; filium exosculatus,rursum se ad matrē uertit, iussitq; dicere quid postulet. Illa omnibus audientibus ait se nihil petituram impium, rogabatq; ut pro tribunali se audiret. pergratū id fuit Marcio,qui se putabat honestius responsurum coram multitudine, nec defuturas iustas rationes quibus occurreret matris precibus. Ergo ad imperatoriū tribunal progressus,primum iussit lictores inde sellam in pauimentū transferre, indignum ratus è sublimiore loco & pro potestate cum matre agere. deinde nobilissimis ducum & centurionum adhibitis in consessum, & admissis quicunq; adesse cuperēt, matri fecit dicendi copiā. Tum Veturia stans unà cum coniuge Marcij liberisq;,& Romanarū matronarū nobilissimis,primum diu fleuit humi defixis oculis,multum ipsa specie mouens ad misericordiā:deinde ubi ad se redijt sic locuta est.Hæ mulieres fili Marci cogitantes uim hostilem & calamitates perferendas si urbem nostram expugnari contingeret,desperata omni ope alia,quandoquidem uiris earū pacem petentibus nimis dure ac superbe respondisti, adductis secum suis pueris,& pannis hisce amictæ lugubribus,confugerunt ad me tuam matrem,& Volumniam tuam uxorē,rogantes ne dissimulanter feramus se indignissime tractari à tuis,quę nulla unquā in re nos offendissent, & felicitatis nostræ tempore beneuolæ, nec intactæ miseriarum nostrarū condolentia. Testes enim eis sumus,post discessum tuum è patria,nos desolatas in rebus afflictis cōtinenter interuisitatas ab eis consolātibus & cōpatientibus. Quorum officiorū memores ego & uxor tua domesticæ uitæ mihi socia,preces earum nō auersatæ sustinuimus ita ut rogabant uenire ad te,& deprecari pro patria. Hic Marcius orationem eius interrumpens,Rem,inquit,impossibilem petis mater,ut hospites prodam expulsoribus, & meis spoliatoribus maximorū bonorum largitores,quibus ego imperator creatus deos atq; dæmonas sponsores dedi,nec me proditurum rempublicā eorum,nec pacem hosti daturum nisi ex cōsensu Volscorum omniū.Proinde tum deorum metu quos iuraui,tum hominum reuerētia quibus fidem dedi, debellabo cum Ro.populo. quòd si agros de Volscis occupatos reddiderint,ipsosq; in amicitiam & æquabilē societatem sicut Latinos recepe

rint,pax eis dabitur,aliter uero non. Vos igitur matronæ abite, & dicite hæc maritis uestris,& suadete ne delectētur usurpandis alienis ditionibus,sed cōtenti sint si detur frui proprijs, nec expectent dū Volsci bello adempta eodem iure belli recipiant. Victores enim non satis putabunt sua recepisse,nisi etiam uictos spolient.qui si peruicacia solita retinentes quæ nihil ad se pertinent,malent quiduis perpeti, illis imputate uentura mala, nō Marcio, non Volscis,nō cuiquā aliorū mortaliū. Te uero mater uicißsim filius oro, ne sis mihi autor facinoris iniusti iuxta atq; impij,neue stes pro infensißimis mihi cōtra amicos fidißimos:sed mecum mane ut æquū est,& eandem quam ego patriam incole, & domū quam paraui, meis honoribus fruere, mea te oblecta gloria,amicos & inimicos cōmunes mecum habitura. Depone iam luctum istum misera, quem pertulisti propter meum exilium, & uexare te isto squalore desine. mihi enim mea mater cętera supra spē & supra uotum contigerunt benignitate deorū atq; hominum: tui uero cura, cui non refero in senectute nutricandi gratiam, intabescens pectori acerbam mihi uitam facit,nec sinit frui bonis præsentibus. quòd si mecum esse uolueris particeps rerū mearum omnium,nihil mihi ad summam felicitatē deerit, quæ potest homini contingere. Finita oratione Veturia tantisper cunctata dum circumstantiū acclamationes cōquiescerent,sic locuta est. At ego fili Marci nec ut Volscos prodas postulo,qui exulem te receperunt,& honorauerunt imperio copiarum suarum concredito:nec uolo ut reconcilieris priuatim absq; consensu publico,contēpta religione iurisiurādi, quo te obstrinxisti dum sumeres imperiū:nec credas matri tuæ sic mentem deos ademisse,ut unico filio carißimo turpe aliquid & impiū suadeat: sed rogo ut de cōmuni gentis sententia hostis esse desinas, autoritate tua Volscis inductis ad æquas conditiones,& pacem quæ utrisq; honesta sit:id quod fieri poterit, si nunc abducto exercitu in unum annū concedas inducias.eo temporis spatio licebit legatis ultro citroq; cōmeantibus de amicitia uera & firma pace agere. certo enim scito populum Romanū quoad maiestate ipsius salua fieri poterit, omnia non grauatim concessurū uerbis & precibus:quod siquis ui cogat,ut tu nunc facis, nihil largiturū nec maius nec minus,sicut potes aliorū exemplo discere, uel hoc Latinorum nouißimo,qui depositis armis impetrarunt quicquid petierant. Volsci,sicut fieri solet,insolescunt felicitate nimia:quos si doceas qualemcunq; pacem quouis bello potiorē esse, & amicitias spōtaneas coactis præferendas ut firmiores:esseq; prudentium uirorū rebus prospere succedentibus moderate fortuna uti: cōtrà in afflictis ad nihil inhonestum se demittere; aliaq; quæ ad lenitatem & æquitatē faciunt,non

ignota uobis remp. tractantibus: facile ponēt ferociam, & arbitrio tuo cōmittent ut agas quæ in rem ipsorum fore uidebuntur. quòd si difficiles se præbeant, nec admittant tua monita, elati rebus gestis tuis auspicijs, ac si fortunā perpetuo sint habituri propitiā, palàm depone imperium, ne uel proditor fias eorum qui fide nitūtur tua, uel hostis coniunctorum indiuulsis necessitudinibus. nam utrumq; est impiū. hæc precatura ueni ad te Marci fili, nō impossibilia sicut tu ais, sed quæ salua pietatis ac iustitiæ conscientia possis facere. At infamiam times si quid des meis precibus, auditurus ingratus erga benemeritos, qui te hostem exceptum hospitio admisissent in partem omniū quæ cōmunicantur natiuis ciuibus. hæc sunt enim quæ uerbis extollis tātopere. ergo non abunde illis retulisti gratiam, iam nunc uictis à te beneficentia? quibus cum hactenus gratum & optatum fuerit in libera patria uiuere, non solum constabilisti eis hanc libertatē, sed in tantū ipsos euexisti, ut ambigant utrum imperiū Romanum delere sit satius, an in societatem eius donatos ciuitatē recipi. Omitto spoliorum ornamenta, ditatumq; præda militem. Et hos tantis per te auctos felicitatibus putas non fore contētos bonis suis præsentibus, & indignaturos nisi patriæ sanguine parentaueris eorum manibus? Ego certe non puto. Superest etiam dicendum quiddam, si rationē in iudiciū adhibeas, multum apud te ualiturum, parum si iram, de iniusto odio quo persequeris patriam. quæ neq; sana erat aut institutis patrijs regebatur, quādo de te suffragia tulit, sed morbo laborabat magnaq; tempestate iactabatur: neq; totius ea fuit sententia, sed peioris partis sequentis præfectos nequissimos. imò etiāsi nō à pessimis, sed ab omnibus, ut inutilis reip. expulsus fuisses, tum quoq; debuisses obliuisci eius iniuriæ. nā & alijs multis optimis patriæ consultorib. idē usu uenit: rariq; in rep. uersantur, quorum uirtuti non aduersetur æmulorū inuidia. attamen ferunt hæc Marci uiri fortes ut humanos casus, deliguntq; sibi domiciliū ubi patriæ nihil incōmodent. Fecit hoc Tarquinius Collatinus, ut domesticum exemplum afferā, is qui inter præcipuos liberatores urbis fuit: deinde calumnia petitus quòd mutato animo faueret tyrannorum reditui, & ob hoc pulsus in exilium, non recondidit iram, nec cum tyrannis arma ingratis ciuibus intulit, quo facto uerisimiliorem fecisset calumniam: sed in ueterem nostram patriā Lauinium se cōtulit, ibiq; uitæ reliquum exegit, nihilo iniquior patriæ. Sed fac licere læsis nullo amicorum inimicorū, noxiorum innoxiorum discrimine ulcisci acceptam iniuriam, an non satis pœnarū exegisti ab iniquis iudicibus? fertilissimos eorum fundos fecisti pecoribus compascuos, urbes depopulatus es socias multis laborib. redactas olim sub ipsorū imperium,

iam

iam tertiũ annũ intra mœnia cohibitos grauasti cõmeatuum inopia. nũc pergis diruta urbe, in captiuitatẽ abductis ciuib. exsatiare immanem iracundiã, & neq; uenientes à senatu legatos, absolutionem criminis reditumq; in patriam offerentes, uiros amicos es reueritus, neq; sacerdotes postremo ab uniuerso populo missos, uiros senes præferentes uerbenas & sacras coronas cælitum: sed hos quoq; repulisti peruicaciter, imperioso responso haud secus ac uictis dato. Equidem non possum laudare hæc tam superba & immitia, tamq; inhumanam iuris executionẽ, cum uideam omnes homines in mutuis offensis ad deprecationem confugere: & à dijs hunc morem institutũ, ut nostro merito iratos placemus humiliter petita uenia. Sic enim quæuis ira solet languescere, & in miserationem uerti odium. eos uero qui superbe supplicum preces despiciunt indignationem deorũ incurrere, & miseris absumi calamitatibus. nã ipsi dij qui sic iubent, ante omnes nobis exemplo sunt, faciles ad humanorũ erratorum ueniã & placabiles, sæpenumero post graues peccatorũ offensas uotis propiciati ac uictimis. nisi forte tibi Marci æquum uidetur, deorũ iras mortales esse, immortales hominum. Recte igitur & ex dignitate tua feceris, si remiseris culpam pœnitenti patriæ, petentiq; pacẽ ac ueniam, & quicquid olim tibi abstulit, nunc restituenti. quòd si erga illam es implacabilis, mihi fili hanc honoris causa cõcede gratiam, à qua nihil uulgare accepisti, quale quiuis alius filius, sed res maximas ac pretiosissimas, quibus parasti cætera, nimirum tale corpus & talem animã. à me enim hæc mutuatus es, nullo auferenda uel loco uel tempore: nec omnia Volscorũ aliorúmue hominum beneficia, etiã si cælum attingant magnitudine, tantũ apud te ualere fines, ut his cedat naturę ius: sed meus eris omni tempore, mihiq; primã debebis acceptæ uitæ gratiã, & sine causatione obsequeris meis precibus. Hanc enim legem natura præscripsit omnibus qui sensus & ratiõis sunt participes: qua freta Marci fili ego te oro ne bellum inferas patriæ, & obsisto tuæ uiolentiæ. aut igitur me prius resistẽtem tibi matrem tua manu macta furijs, atq; ita bellum infer patriæ: aut matricidium exhorrescens cede tuę matri, & ultro dona fili hanc gratiam. Ergo cum hanc legem, quam nullum unquã tempus aboleuit, pro me habeam, indignam me censeo Marci quæ sola honoribus ab hac mihi concessis per te spolier. huic accedunt mea beneficia, quæ multa & magna cõmemorare possum: quando te pupillum à patre relictum assumens mansi uidua, educationis labores pertuli, nec matris tantum, sed patris, fratris, nutricis, sororis, omnium carissimarũ necessitudinũ loco tibi fui. deinde ubi uirilem togã sumpsisti, cum liceret mihi relictis curis alteri nubere, aliosq; liberos gignere, & plura parare senectuti

meæ

meæ præſidia,nolui,ſed manſi in eiſdem laribus,contenta præſenti uitæ genere,in te uno collocatis omnibus meis uoluptatibus & commodis, quibus me fraudaſti partim ſponte, partim inuitus, feciſtiq́ omnium matrum miſerrimã.quo enim unquam tempore ex quo adultus factus es,uixi ſine metu aut triſtitia?quando exhilaraui propter te animum,cum te uiderem bella bellis, prælia prælijs nectentem & continuantem alia poſt alia reportare uulnera?Sed forte uoluptati mihi matri eſſe cœpiſti,ex quo admotus es ad curam reipub.imò tum maxime infelix fui,uidens te iactatũ ſeditionibus.in quibus enim maxime pollere uidebaris actionibus,uehementius ſpirans contra plebeiam factionem aduerſam optimatibus,hæ me terrebant plurimũ,cogitantẽ humanæ uitæ uicem exiguo momento mutabilem,quæq́ plurima audieram de aliorum caſibus,ſemper illuſtribus uiris infenſam aut deorum indignationem aut inuidiã hominum.atq́ utinam me fefelliſſet animi mei præſagium.oppreſſus es inuidia ciuium,& abreptus à patria.quæ autem poſt hæc uita mea ſecuta eſt,ſi licet uitam dicere, ex quo me deſolatam cum hiſce pueris relinquens abijſti,in his ſordibus exacta eſt, in his pannis lugubribus.pro quibus omnibus hanc à te repoſco gratiam,nec hactenus tibi moleſta,nec futura in poſterum, ut reconcilieris tuis ciuibus iam tandẽ,& deſinas implacabiliter iraſci patriæ,quod utriq́ noſtrum bonum fuerit atq́ cõmodum. nam & tu perſuaſus nihil facinoroſum admittes,puramq́ & immunem à diris ſeruabis conſcientiã:& mihi à toto populo honor habebitur, à uiris pariter ac mulieribus,feliciterq́ reliqua uita defunctæ gloriam ſempiternam,ut credendum eſt,res hæc pariet: & ſiquis locus eſt, qui humanas animas à corpore ſolutas recipiat,meam nõ ſubterraneus caliginoſusq́ capiet, miſerorũ domicilium,nec campi quos Lethæos nominant: ſed ſublimis & purus æther, in quo aiunt dijs genitos beatos animos degere: quibus renunciata tua pietate conceſſaq́ ſibi gratia & honore habito, ſemper aliquã bonam retributionem tibi petet à ſuperis.quòd ſi repuleris tuam matrẽ et inhonoratã dimiſeris,quid tibi propterea mali uenturũ ſit non poſſum dicere,nec libet ominari triſtia.illud ſat ſcio,etiam ſi tibi cætera omnia ſuccedant proſpere,fingamus enim hoc quoq́, certe propter meos caſus uexaberis dolore perpetuo, qui te nõ ſinet frui bonis alijs.nõ ſuſtinebit enim Veturia cõtumelioſam repulſam paſſa tot teſtibus uel minimũ temporis ſpatium ſuperuiuere,ſed in conſpectu omnium ueſtrum tum amicorũ tum inimicorum meipſam interficiam,uindictam cõmendans diris ultricibus. quam neceſsitatem auertant dij Romani cuſtodes imperij,dentq́ bonã ac piam mentem Marcio,ut ſicut in aduentu meo ſecures depoſuit & faſces ſubmiſit,ſellãq́

de

de tribunali in solum transtulit, cæteraq; imperatoria insignia uel minuit uel in totum amouit, significans se in alios imperiū habere, ipsum subiectum materno imperio: ita nunc honoratam me faciat & conspicuam donata cōmuni patria, reddatq; è miserrima mulierū omnium felicissimam. & si fas est ad filij genua matrē procumbere, nec hoc nec aliam quamuis submissionē grauabor pro salute patriæ. Hæc elocuta humi se proiecit, & ambabus manibus amplexa pedes Marcij deosculata est: ac mox secutus est ingens eiulatus mulierū. Volsci uero qui assidebant, nouitatē eius spectaculi non ferentes auerterunt oculos. ipse Marcius prosiliens è sella, correptā matrem erexit semanimem, eamq; complexus cum multis lacrymis exclamauit, Vicisti mater, quod nec tibi bene uertet nec mihi. Patriam seruasti, me uero pium & indulgentem perdidisti filium. Hæc effatus iuit in tentoriū, iussis sequi uxore, matre, atq; liberis, eamq; diem absumpsit deliberando cum eis quid opus facto sit. tandem in hæc consensum est. De reditu eius nec ad populum referre senatū, nec ipsum quicquā statuere, priusquam cū Volscis pax componatur receptis in amicitiam. Ipsum uero copias sine noxa non secus q̃ per pacatas terras abducere: redditaq; ratione rerū in imperio gestarū ad utilitatem eorū à quibus id commissum accepisset, petere ut si fieri possit, se pacificatore amicitia inter utrosq; coeat ęquis cōditionibus. quod si successibus elati pacem recusent, abdicare se imperio. aut enim idoneorū inopia neminē suffecturos: aut si temere cuipiam exercitum cōmiserint, suo magno malo cognituros quid debuissent eligere. Hæc sunt quæ tum uidebantur iusta & pia, nec ullam infamiam, cuius maxime is uir rationē habuit, allatura. Sed terrebat eos quædam suspicio, ne forte inconditum uulgus frustratum spe delendi æmulorū potētiam, factum id ferat iniquius, & tanquam proditorem indicta causa perimat. uisum est tamen uirtute ac fide incolumi quoduis subire periculū. iamq; uergente sole post mutuos amplexus egressi sunt è tentorio: ac mox mulieres in urbem reuersæ sunt. At Marcius pro cōcione causa reddita cur à bello desisteret, rogatisq; militibus darent ueniam, et domum reuersi beneficiorū memores adessent sibi contra uim aliorum, multa in eam sententiā locutus iussit parare se in profectionem excessuros castris nocte proxima. Romani uero leuati metu periculi: nam rumor reditū mulierū præuerterat: læti procurrebant obuiam, salutationibus, iubilis, alijsq; hilaritatis signis, ut solent præter spem erepti, præ se ferentes gaudium, modo singuli, modo conuenientes in circulos: totamq; noctem exegerūt in conuiuijs & uoluptatibus. Sequenti uero die coactus à consulibus senatus de honoribus Marcio decernēdis agere in aliud tempus magis opportunū distulit.

matronis

matronis uero ob prompte nauatam reipub. operam decreuit laudationem in æs incisam referendam in ærariũ ad perpetuam posteritatis memoriam: præterea præmiũ quod ipsis foret gratissimũ: quod senatusconsultum plebiscito confirmatũ est. Illæ de cõmuni consilio nihil inuidiosum petierunt, nec aliud q̃ ut sibi senatus permissu liceat templum Fortunæ muliebri ædificare, quo loco incolumitatẽ urbis impetrauerãt, eoq́ꝫ quotannis conuenire ad sacrificiũ, redeunte die quo pax data est. Senatus tamen populusq́ꝫ Romanus decreuit locum emi pecunia publica ubi fanum dedicaretuur deæ, in eoq́ꝫ templum & ara ex præscripto pontificum: sumptuq́ꝫ publico sacrum anniuersariũ ibi fieri, cui præsit matrona quam ipsæ delegerint ad id ministeriũ. Itaqꝫ ex senatusconsulto prima creata est sacerdos Valeria, quæ mulieribus legationis autor fuerat, & Marcij matri persuaserat, ut ei profectiõi uellet interesse. qua præeunte primũ sacrificium mulieres peregerunt pro populo in ara recens in fano facta, priusquã absoluerent templũ aut deę simulacrũ, calendis decembribus anni secuti proxime. nam ea die bellum finitum fuit. anno deinde post primũ sacrificium altero ædes quæ publice locata fuerat, dedicata est pridie nonas quintiles à consule Proculo Virginio. Non alienum autem fuerit à legibus historiæ, & cũ primis necessariũ ad corrigendam persuasionẽ quorundam, qui deos nec honoribus per homines sibi delatis gaudere, nec scelerib. offendi opinantur, memorare manifestatam numinis eo tempore præsentiã, idq́ꝫ semel atqꝫ iterum, sicut habetur in cõmentarijs pontificum: ut religiosi homines confirmentur in sua pietate, nec eos bonæ mentis pœniteat: inemendabiles uero tanto magis exosi sint dijs & miseri, si neqꝫ maiorum autoritate moueantur, ut credant diuina prouidentia regi res hominum. Fertur cum ex senatusconsulto publice locatũ esset deæ templum atqꝫ simulacrum, seorsum ex collaticia matronarum pecunia locatam aliam effigiem: cumq́ꝫ utraqꝫ consecraretur eo ipso die dedicationis eam quę mulierũ sumptu parata fuerat, latine locutã in mulierum præsentia, uoce clara & diserta, RITE ME MATRONAE DEDICASTIS. Cumq́ꝫ ut ferè fit in nouis & inopinatis uel uocibus uel uisionibus, multæ dubitarent ne forte non simulacrum esset quod humanam uocem ediderat, præsertim quæ tum aliud agẽtes non satis attente uiderant loquentem effigiem, nec satis crederent ijs quæ se etiam uidisse aiebant: paulo post iam referto templo, cum forte fortuna maximum esset silentium, maiore uoce iterum totidem uerba simulachrum edidit, ut nulla relinqueretur ambiguitas. His cognitis senatus decreuit annua sacra cæterumq́ꝫ cultum ex pontificũ sententia. Cæterũ mulieres monitu primæ sacerdotis morem instituerunt simulacrum hoc

nec

nec à bis nuptis coronari nec à uiduis, sed solis recẽs nuptis tribui hoc honoris & ministerij. Verum de his rebus nec silentio prætermitten- da erant quæ produnt ab eius gentis domesticis scriptoribus, nec diu tius immorandum est talibus digreſsionibus. quapropter reuertar ad narrationis seriem. Post discessum mulierũ Marcius sub diluculũ mo- tis castris uelut amicus iter faciebat: & postquam Volscorũ fines atti- git, totam prædam quæ ipsi cõtigerat largitus militibus, nihilo sibi re- tento domum redijt. Legiones Volscæ diuitijs graues reuersæ gaude bant à bello interquiescere, fauentesq; suo duci facile ignoscebant su- premam manũ bello non impositam maternarũ precum reuerentia. at iuuentus quæ domi relicta manserat, inuidẽs tam luculentis lucris mi litum, & frustrata spe quam de perdomandis Romanis expugnãdaq; urbe conceperat, uehementer contra eum exasperabatur: ac postremo assumptis in odij societatẽ aliquot gentis proceribus intantum effera- ta est ut ad impiũ facinus progressa sit. sed maxime Tullus Actius iras popularium concitauerat, quòd multos haberet in unoquoq; oppido factionis suę homines. Is iamdudum inuidia percitus decreuerat Mar cium, si subiugata Roma uictor reuerteretur, per insidias clam tollere: sin re infecta rediret, ut proditorem interficiendum suæ factioni obij- cere: quod & factum est. coacta enim nõ mediocri manu accusauit ho- minem, coniecturis de futuro sumptis ex rebus præteritis: iubebatq; ut abdicato imperio rationem administrati redderet. prærat autem ijs copijs quas oppidorũ præsidio relictas diximus, & poterat pro impe- rio uel concionem conuocare, uel diem cuilibet dicere. Marcius uero neutrũ detrectabat, tantũ de ordine contendebat, uolens prius ratio- nem rerum bello gestarum reddere, ac tum demũ si ita Volscis omni- bus uideatur imperium deponere. nec de se iudicium cõmitti uolebat uni cuipiam populo, quod nullius non maiorem partem corrupisset Actius, sed uniuersæ gẽtis legitimis comitijs, in quæ mos erat quoties de magnis rebus consultandum esset, consiliarios conuenire è singu- lis populis. id non ferebat alter, ut qui sciret uirum disertũ, si in digni- tate manens rerũ egregie gestarũ rationẽ redderet, facile persuasurum multitudini: & adeò alienũ fore à proditionis crimine, ut clarior etiam & honoratior factus potestatẽ componendæ pacis consensu omnium acciperet: diuq; durauit in comitijs ea contentio, exactis per altercati- ones diebus aliquot. uim enim neuter poterat inferre alteri, quod pa- res essent dignitate imperatoria. Cumq; nullus contentionum finis fie ret, Tullus die dicta Marcio, ad quã imperio deposito causam de pro- ditione diceret, subornatisq; ad facinus audacissimis quibusdã quos pollicitatiõibus corruperat, uenit ad indicta comitia: progressusq; ad

tes, præsertim iustitiam. Nam siue infra modum sit, seu excedat nimiũ, parum prodest: interdum etiam quosdam in calamitates & mortes miserabiles irreparabiliaq́ dãna conijcit. Marcio sanè nihil aliud exilium attulit, cæterarumq́ uirtutum fructum abstulit, q̃ summa & exactissima iustitia. Cum enim debuisset plebi nonnihil cedere, obsecundareq́ eius cupiditatibus, atq; ita primus inter ciues haberi, noluit: sed cõtradicẽs ad iniusta omnia conciliato sibi odio expulsus est. Volsco etiam bello finito cum liceret ei deponere imperium & migrare aliò donec rediret in patriã, neq; se inimicorum insidijs & inconditæ multitudini obijcere, malens suo periculo rationẽ rerum gestarũ reddere ijs à quibus id imperiũ acceperat, & si conuinceretur maleficij pœnas dare legibus, summæ iustitiæ non pulcram mercedem recepit. si igitur corrupto corpore simul etiam animę substantia quæcunq; tandem ea est interit, haud uideo quomodo beatos credere debeam, qui nullo ex uirtute fructu percepto, etiam pereũt propter eam. quod si immortales sunt nostræ animæ ut quidam existimãt, aut post relictum corpus aliquanto durant tempore, bonorũ uirorum longissimo, malorũ contrà perbreui, non contemnendum præmiũ uirtutis studiosos sequitur, etiam si fortuna usi sint parum propitia: uidelicet bene audire à uiuentibus, & frui diuturna sui memoria: quod & illi uiro contigit. non solũ enim Volsci mortem eius luxerũt, & colunt ut uirum olim optimũ: uerum etiam Romani ubi eum casum cognouerunt, accipientes pro suo magno infortunio, priuatim ac publice luxerunt hominẽ: & eorum matronæ, sicut in domestico luctu, posito auro & purpura ornatuq́ cætero, atro amictu sunt usæ per annum integrum. quinetiã memoria eius post quingentesimum ab obitu annum nondum euanuit, sed nostro quoq; tempore ab omnibus celebratur ut uir iustus & pius. Ita Romani euaserunt hoc periculum, quale nunquam ad eam ætatem adierant, quo minimũ abfuit quin à Volscis & Æquis Marcio duce urbs funditus euersa sit. Post paucos inde dies ambo Romani cõsules educto magno exercitu progressi usq; ditionis suæ terminos, castra metati sunt seorsim in duobus tumulis munitissimis. nihil tamen gesserunt memorabile, sed re infecta reuersi sunt, tametsi hostes egregiam occasionẽ rei bene gerendæ præbuerant. prius enim Volsci & Æqui cum exercitu Romanum agrũ inuaserant, quòd placeret non dare hosti ad recolligendas uires spatiũ, sed uti perterritorũ metu, sperarentq́ ultro deditionem facturos. Ibi ex certamine Volsci Æqui ne imperatorem darẽt orta seditio, arreptisq́ armis secutum est atrox prælium: in quo nec ordinibus seruatis, nec signis obseruatis, cateruatim & promiscue pugnauerunt, ingensq́ strages est edita multis utrinq; cadentibus, &

cedentibus. tandem acies Romana cepit laborare, ut quæ diu uacauerat à prælijs. quo uiso Aquilius iussit recẽtes in hoc seruatos in locum fessorum succedere, saucios uero ac defatigatos transferri in ultimam aciem. At Hernici ubi senserunt moueri hostium ordines, rati hoc esse fugæ initiũ, cohortati se inuicem impressionem fecerunt in fluctuantem aduersam aciem: quos recentes Romani exceperunt fortiter, rursusq; redintegratũ est prælium, Hernicis quoq; ducibus in locũ laborantium recẽtes submittentibus. iamq; uesper instabat, cùm consul cohortatus equites ut fortem sibi nauarent operam, ipse cum primis irrupit in dextrũ cornu hostium: quo post paruam morã impulso magna cædes est edita. ita turbatis in hoc cornu Hernicorũ ordinibus, læuum resistebat atq; etiam urgebat Romanos in dextro aduerso pugnãtes, breui tamen retulerunt pedẽ hi quoq;. Nam Aquilius fortissimorum iuuenum globo stipatus succurrit & ibi, accendens & nomine inclamans spectatæ uirtutis uiros: & sicubi segnius repugnantes animaduerteret, signiferis erepta signa conijciebat in hostes medios: ut metu militaris pœnæ, quam daturi erant nisi ea recepissent, cogerentur fortiter rem gerere. semperq; ipse ut quæq; pars laborabat aderat, donec ex aduerso pugnãtes impelleret. ita profligato utroq; cornu, ne media quidem acies locum suum tenuit: sed turbatis ordinibus effusa fuga castra petebant Hernici, Romanis eorũ terga cædentibus: tantumq; audaciæ in eo certamine superfuit, ut eorũ nonnulli tentarent uallum hostium, conantes id expugnare primo impetu. quorum alacritatem nec tutam nec utilem cernẽs consul iussit receptui canere, atq; ita inuitos ab oppugnatione reuocauit, ueritus ne è superiore loco telis petiti reijcerentur cum damno ac ignominia, & iam partam obscurarẽt gloriã. Sole demum occidente Romani læti & uitulantes castra sua repetunt. Sequenti nocte strepitus magnus & clamor exaudiebat̃ è castris Hernicis, & ignes multi collucebant in eis. desperãtes enim se posse ad iterandum prælium sufficere, deserere castra decreuerũt iniussu ducum: atq; hæc erat clamoris & concursationis causa. nam pro se quisq; properabat uocantes se inuicẽ, neglectis gemitibus & precibus eorũ qui derelinquebantur ægroti aut saucij. Id ignorantes Romani, qui ex captiuis acceperant alias copias Hernicis uenturas auxilio, clamorem illum & tumultum rati ortũ propter aduentũ illorum, correptis armis corona cinxerũt castra, nequa nocturna uis eis inferretur, interim modo collisis scutis edentes strepitũ, modo clamorem tollentes qualis fit aciebus concurrẽtibus. Hernicis autem hoc quoq; timorem augebat, nec aliter q̃ si hostes se insequerẽtur, dispersi fugiebãt, alius per aliam uiã. ubi uero illuxit & exploratũ missi equites renunciarũt, nec auxilia

noua ueniſſe hoſtibus,& eos qui pridie pugnauerãt fugiſſe,Aquilius educto exercitu caſtra deſerta cepit, referta iumentis, armis, cõmeatibus,& uulnerati ibi deprehenſi non pauciores his qui fugerãt:immiſſoq; equitatu in palãtes per uias & auia nemora,multi uiui capti ſunt: quo factum eſt ut impune agros Hernicorum peruagatus prædas abegerit,nemine audente congredi. Dum hæc gerit Aquilius, collega eius T.Sicinius in Volſcos miſſus cum robore copiarũ in Veliternum agrum irrupit.nãm ibi erat Tullus Actius Volſcorũ dux cum florentiſsimo exercitu,uolens Romanorũ ſocios debellare primũ,ſicut Marcius initio belli fecerat, ratus in eodem metu Romanos etiamtũ eſſe, nec miſſuros auxilium in fide ſua manentibus. ut uero ſe mutuũ conſpexerunt exercitus,ſine mora congreſsi ſunt. fuit autem locus medius,in quo pugnandum erat,tumulus ſaxoſus & ſalebroſus,ubi equitatus neutris eſſet uſui.id animaduertentes Romanorum equites,& turpe ſibi ducentes ſi ſpectatores tantum eſſent certaminis, adierunt conſulem,rogãtes ut ſi ipſi uideretur,permitteret eos omiſsis equis pedeſtrem pugnam inire. Ille ualde laudatos iuſſosq; deſcendere circa ſe habuit,ut cum eis poſſet laborantibus ſuccurrere:fueruntq; hi tum præcipua cauſa Romanorũ uictoriæ. nam peditum copiæ pares erant uel armatura uel numero,ſimulq; ordinum ratione ac pugnãdi peritia, & inferendo pedem referendoq;,uitandis infligendisq; ictibus exercitati pariter. omnem enim militarẽ artem Marcio duce in Romanũ morem mutauerant. Itaq; ad multũ diei marte æquo certatũ eſt:& loci natura inæqualis nunc hos nunc illos iuuabat. at equites Romani diuiſi bifariam,pars ex tranſuerſo hoſtes inuaſerunt à dextro cornu,pars ſuperato tumuli ambitu in eorum terga fecit impetum.ac mox alij lãceas eiaculati ſunt,alij equeſtribus gladijs longioribus ferientes brachia & cubitos,multorum manus defenſantes corpora uel protegentes abſcidebant unà cum ipſis armis defenſorijs ac protectorijs:multorum genua taloſq; conſauciantes profundis uulneribus proſternebant ſemineces.iamq; undiq; urgebãtur Volſci, à fronte à peditibus, à latere ac tergo ab equitibus:quãobrẽ ſupra uires repugnãtes ſtrenue poſt edita multa militaris audaciæ facinora in dextro cornu penè ad unũ conciſi ſunt.media uero acies & alterũ cornu poſtquã dextri cladem uiderũt, et Romanos equites pari modo in ſe tẽdere,explicatis ordinib. ſenſim caſtra repetebant, equitib. inſtructis inſequẽtibus. quò ſimulatq; uentũ eſt, noua pugna oriť,equitibus uallũ aliquot locis conſcẽdentibus, hoſtibus acriter repugnantibus. Cumq; Romani iam laborarent, conſul foſsis per pedites ſuo iuſſu expletis coniectu faſciũ, primus tranſgrediebatur cum lectiſsimis equitũ iuxta portã firmiſsimã, & reiectis

propugna-

propugnatoribus, excisisq; portæ cataractis, intra uallum irrupit, sequentes se pedites recipiens. Occurrit Tullus Actius cum ualentissimis Volscorũ & audacissimis, edens multa præclara facinora. erat enĩ pugnator robustus & manu promptus, sed imperio parũ idoneus. ibi labore fessus oppletusq; uulneribus cecidit. Cæteri Volsci aut in propugnatione castrorum concisi sunt, aut abiectis armis uitam impetrauerunt supplices: pauci admodum fuga seruati domũ redierunt incolumes. His Romæ cognitis per nuncios missos à consulib. ingens gaudium fuit: dijs supplicationes, consulibus honores decreti, non tamen pares ambobus. Sed Sicinio qui à maiore terrore urbem liberasse uidebatur deleto Volscorũ iniurioso exercitu duceq; cæso, triumphus cõcessus est: & inuectus est in urbem prælatis spolijs, captiuis currum præcedentibus, militibus uictoriæ socijs prosequẽtibus, equis tractus insignibus aureis faleris, cultu ut mos est regio. Aquilio contigit ouatio, de qua dictum est quid à triumpho differat. ingressus est urbẽ pedibus non sine sua pompa: atq; ita hic annus finijt. Sequentes consules Proculus Virginius, Sp. Cassius tertiũ, cum legionibus & sociorum auxilijs in bellũ profecti sunt. Virginio Æqui, Cassio Hernici & Volsci, prouincia obuenit. Æqui munitis oppidis, & in ea comportatis rebus carioribus, agros uastari, uillas incẽdi passi sunt, ita ut Virginius minimo negotio maiorẽ eius regionis partẽ peruagatus uastitate uinetorum arbustorumq; edita, nemine defendente, integras copias reduxerit. Volsci & Hernici contra quos duxit Cassius, primum statuerant iacturã populationum contemnere, inclusi mœnibus: nec tamen permanserunt in ea sententia, non ferentes excisis plantis fœdari fundos fertilissimos, quos nõ facile possent reparare, ac ne munitionibus quidem satis fidentes in quas confugerant: sed per legatos pacẽ petierunt à consule, primum Volsci: quo facilius impetrauerunt, pecunia consuli persoluta quanta imperata est, præbitisq; cõmeatibus exercitui, recepti in fidem ac ditionẽ populi Romani, nec de æquo iure contendentes amplius. deinde Hernici destitutos se à socijs uidẽtes, & ipsi de pace atq; amicitia egerunt cũ consule. Cæterũ Cassius multis uerbis prius accusata gente apud legatos, respõdit, prius illis faciẽda quæ uictos & subiugatos decet facere, atq; ita demũ petendam amicitiam. Cumq; legati pollicerentur quicquid æquum esset ac possibile, imperauit eis pecuniam in stipendiũ aliquot mensium, & frumentũ quantum in unum mensem militibus sat esset: ad quæ parãda dierũ aliquot induciæ concessæ sunt: omnibusq; magna alacritate repræsentatis celerrime, rursum amicitiã petebant. Cassius collaudatos prius ad senatum remisit. Patribus post longam consultationẽ placuit in amicitiam

eos recipi. Cæterum leges fœderis Casſium conſulem conſtituere ſuo arbitrio, & rata eſſe ipſius placita. Hęc ubi ſenatus decreuit, Casſius in urbem reuerſus petijt triumphum ſecundum, ſubiugatis gentibus maximis, gratia magis uſurpãs eum honorem ꝙ iure poſtulans, quippe qui nec urbes ullas expugnauerat, nec hoſtem acie fuderat, nec triumphi ornamentum captiuos ullos habebat aut ſpolia quæ in pompa traduceret: unde opinionem arrogantiæ, quòd ſupra ciuilem modum ſe extolleret, inuidiamꝙ populi lucratus eſt. triumpho impetrato pacis Hernicis datæ conditiones protulit, tranſcriptas ex Latinorum fœdere: quas ægre tulit honoratiſsimus quiſꝙ ſenatorũ & natu maximus, ipſumꝙ ſuſpectum habebat, quòd indignum cenſerent cognatis ſuis Latinis honore æquari alienigenas, & ſpectatæ fidei homines ijs quorum nulla extarẽt erga populum Romanum merita. nec placebat eius faſtus qui accepto à ſenatu honore, non uiciſsim patribus honorẽ habuerit, ut cõmunicaret cũ eis conſiliũ, ſed ut ipſi uiſum eſt ſcriptas conditiones protulerit. Ita nimia felicitas ei periculoſa fuit & inutilis: ſicut pleriſꝙ hac occaſione ſurrepere ſolet inſana ſuperbia & immoderatæ cupidines. triũ enim conſulatuũ duorũ triumphorũ honore ciuib. ętatis ſuæ præminens, elatius ſe gerebat: & principalis poteſtatis appetẽs, cũ animaduertiſſet facillimã omniũ atꝙ tutiſsimã uiã ad regnum tyrannidem'ue, multitudinis fauorem redemptum largitionibus, eam ingreſſus eſt: ac mox agrum quendam publicũ, qui per incuriã magiſtratuum à diuitibus occupatus fuerat, ſtatuit plebi diuidere: & fortaſſis illi ſucceſsiſſet quod cœptabat, ſi nõ ulterius prouectus fuiſſet ſuis cupiditatibus, per quas non parua ſeditione mota infelicem exitũ habuit. Volebat enim & Latinos in partem agrorũ aſſumi, & recens ciuitate donatos Hernicos, fauorem harum gentiũ ſibi concilians. itaꝙ altera poſt triumphum die uocata concione pro tribunali, ut mos eſt triumphalibus, primum rationem rerum à ſe geſtarum reddidit, cuius capita erant hæc: primo ſuo conſulatu Sabinos de principatu contendentes cum Romano populo, magno prælio à ſe uictos, coactosꝙ imperium Romanũ agnoſcere: ſecundo ſedata ſeditione reductam plebem in patriam: Latinos cognatos Romanorum, ſed eoſdem imperij gloriæꝙ æmulos, in amicitiã & ciuitatem receptos, ut poſtea Romam patriam exiſtimarent nõ aduerſariam: hoc tertio Volſcos ex hoſtibus amicos factos: Hernicos gentem magnã & ualidã, quæ ut propinqua uel prodeſſe poſsit uel lædere, in deditionẽ ultro uenientes receptos. his atꝙ ſimilibus denarratis autoritatẽ ſibi uindicabat apud populũ, quaſi præ cæteris habens curã reip. habiturusꝙ in poſterũ. Poſtremo ſic orationẽ finijt, ut polliceretur plebi tot tantaꝙ beneficia, quanta nemo

mo ad eam diem pręstiterit, quantumuis laudatus ob plebis studium: idq; fore propediem. Concione dimissa ne momentū quidem cessans temporis, sequēti die senatum conuocauit in curiam, iam solicitū propter orationem ipsius proximã: & priusquam aliud quicquam ageret, quod pridie apud plebem cęlauerat in mediū protulit: quãdoquidem plebs perutilis fuerit reipublicæ, tam in asserenda libertate q̃ in parando imperio, prouidendum ei diuiso agro, qui bello partus nomine uocetur publicus, reuera occupetur ab impudentissimo quoq; patricio. & frumenti à Gelone Siciliæ tyranno donati, quod cum debuisset omnibus ciuibus diuidi, uenditū fuerat pauperibus, pretium emptoribus reddendum ex ærario. Adhuc eo loquente fremitus erat in senatu moleste uerba eius ferentium. ubi uero desiit, & collega Virginius ualde accusauit eum ut seditionem introducentē in Romanum populum, & cæterorum senatorū honoratissimus quisq; ac natu maximus, præcipue Appius Claudius, ita ut inter exacerbatos per multas horas duraret altercatio non sine conuitijs amarulentissimis. Diebus qui sequuti sunt Cassius continuatis concionibus fauorem plebis sibi conciliabat, de diuidendis agris disserens, & in aduersarios uehemēter inuehens. Virginius uero quotidie senatum cogens de cõmuni patrum sententia parabat cõtra eum præsidia legitimaq; obstacula. Vtrumq; comitabatur globus assectarum ad tutelam corporis: inopes, sordidi, & ad quiduis audendum prompti, Cassium: nobiliores & sinceriores Virginium. Itaq; aliquandiu deterior pars in concionibus multū superabat alteram: tandem æquatę sunt. nam tribuni uel q̃ nõ uideretur è rep. largitionibus corrūpi multitudinē exemplo pessimo, uel quòd inuidia tangerent, quia non ipsi essent autores eius beneficij, quorum erat plebē curare, sed alius: uel q̃ nollēt eū uirū cum periculo ciuitatis crescere, meliori parti adiuncti aduersabant legibus quas ferebat Cassius, docentes iniquum esse parta magnis populi Romani laboribus, non solis ciuibus Romanis assignari, sed Latinos quoq; ex æquo participes eorum fieri, qui periculis non interfuerint, atq; etiam Hernicos recens acceptos in amicitiam, quibus gratum esse deberet quòd bello subacti proprios agros non amitterent. At plebs nunc tribunis assentiebat, quòd singulas portiones nõ magni momēti putaret, si partē publici agri caperet cū Latinis & Hernicis: nūc Cassij popularib. sermonib. persuasa mutabat sententiã, quasi per tribunos patricijs prodita, qui causam intercedendi honestam prætexerēt Latinos & Hernicos. aiebat enim se lege cauturū ut agri solis assignent pauperibus: satiusq; esse ac tutius modicum accipere, q̃ multa sperando in totum frustrari. In hanc sententiã concionante Cassio cum sæpe flecteretur uulgus,

prodijt

prodijt in medium unus tribunorum C. Rabuleius uir minime stolidus, pollicens se breui compositurum consulum dissidium, & populo cõmonstraturum quid opus facto sit. cumq; acclamatũ esset ei, moxq; silentium præbitũ, Nonne, inquit, Casi tuq; Virgini, hæc legis sunt capita: unum, oporteat ne agrum publicũ uiritim diuidi: alterũ, oporteat ne & Latinos & Hernicos partem eius accipere. Ita est inquiunt. Ille porrò, Tu inquit, Casi de utroq; refers ad populũ. quid tu Virgini, dic per deos, utrum alterum tantũ abrogas quod ad socios attinet, nec æquas hic nobis Latinos & Hernicos? an illud alterum quoq;, & ne nobis quidem diuidendum censes quod est publicum? ad hoc mihi responde nihil dissimulans. Cumq; Virginius dixisset de Latinis Hernicisq; in partem æquam admittendis se contradicere, cæterum ciuibus Romanis passurum se assignari agros, si idem omnibus uideat: tribunus uersus ad multitudinẽ inquit: ergo quoniam alterum sententiæ caput placet ambobus Coss. alteri contradicitur à collegarum altero, & neuter alterum potest cogere, quod ambo offerunt, iam nunc accipiamus, id uero de quo ambigitur, differatur in tempus aliud. Acclamante populo ut rectissime monẽti, & postulante tolli ex lege partem illam quæ gigneret dissidiũ, Casius inops consilij, ut qui nec absistere à ferenda lege uellet, nec posset pergere tribunis aduersantibus, tunc dimisit concionem. Sequentibus uero diebus infirmitatem simulans, non amplius ueniebat in forum, sed domi manens hoc agebat ut per uim legem perferret: & accersebat ad suffragia ex Latinis & Hernicis quotquot poterat. Illi frequentes conueniebant, breuiq; repleta est urbs hospitibus. Hoc cognito Virginius uoce præconis edixit per compita, ut omnes quibus in urbe non esset domicilium excederent, præfinito ad id non magno temporis spatio. Casius uero iussit contrarium proclamari, ut quotquot haberent ciuitatis ius, manerent donec perferatur lex. cumq; contentionis nullus finis fieret, ueriti patres ne ad arma res ueniret, aliaq; quæ solent in seditiosis comitijs accidere, dum lex ferretur conuenerunt in curiam semel decreturi de toto negotio. Ibi Appius primus rogatus sententiam negabat plebi agrũ diuidendum, docens molestum & inutilem cohabitatorem fore uulgum, si otio assuescat & abliguriendo publico, nihilq; relicturum ex publicis uel prædijs uel pecunijs: aiebatq; rem pudendam, cum Casium incusent ut autorem instituti pessimi, & plebis corruptorẽ, postea ipsos confirmare id uelut iustum & utile: cogitandum etiam si diuidanẽ publica, pauperes habituros gratiã non ipsis qui hoc decreuerunt, sed autori eius sententiæ Casio, qui senatũ inuitum ad decernendum coegisse uisus sit. hæc præfatus & alia in eundem sensum, postremo cõsuluit

luit è senatu honoratissimum quemq; eligi qui uisant agrū publicum determinētq;, & siquid ex eo furtim aut per uim priuati homines depascant aut colant, dignoscāt ac reddant publico. determinatum porrò ab illis agrum diuidi in fundos quotcunq;, & terminis decentibus distinctum, uendi suadebat, maxime quem priuati controuersum facerent, ita ut emptoribus contra uindicatores eorum sit actio: reliquum in quinquennium locari. quicquid autem pecuniæ cōfectum fuerit ex ijs locationibus, impendi in stipendia militum, & in sumptus bello necessarios. nunc enim inquit, pauperes merito inuidēt diuitibus, qui sibi usurpauerunt quod est publicum: nec mirum est si eos diuidi malūt quàm occupari à paucis hominibus impudētissimis. quòd si uiderint decedere inde istos qui nunc ex eis fructus percipiunt, & quæ publica sunt uere publica fieri, inuidere nobis desinent, & refrigescet ille amor legis agrariæ, ubi intellexerint maiorem esse utilitatē possessionis publicæ, q̄ agellorum diuisorū uiritim. Doceamus, inquit, eos quantum intersit: & quòd si unusquisq; pauperum paruum agri modum acceperit, & fortasse incōmodum uicinum habuerit, nec ipse ualebit eum prę paupertate colere, nec alij locare nisi uicino. sin autem latifundia uarias & non contemnendas culturas habentia locentur publice, magnos inde prouenturos reditus: & satius esse ipsis quoties eundum erit in militiam ex publico frumentū atq; stipendiū accipere, quàm è suis promptuarijs penuria nonnunquam laborantibus: fore etiam ut minus grauentur contribuenda pecunia. Hæc sententia cum satis placere uideretur, secundo loco rogatus A. Sempronius Atratinus dixit. Ante omnia laudandus est mihi Appius, ut prudentissimus in uenturis prospiciendis, sententiarumq; autor honestissimarū utilissimarumq;, & in recte iudicatis constantissimus, nec metu nec gratia dimoueri à proposito facilis. nunquam enim eius prudentiam ac magnanimitatē laudare mirariq; desino: nunc quoq; sententiam non aliam q̄ ille dicturus sum, paucis modo additis quæ mihi omisisse uidetur. Nam Hernicis & Latinis recens ad ius ciuitatis admissis ne ipse quidē agros nostros diuidendos censeo. non enim ex quo illi in amicitiā recepti sunt eos agros parauimus, sed antea nostro Marte, nullis externis auxilijs, hostibus nostris ademimus. Respondendum igitur est eis, quas possessiones ante cōiunctam amicitiam uel illi uel nos habuimus, eas proprias ac perpetuas debere manere suis dominis: quicquid autem agrorum post fœdus cōmuni militia parauerimus, ex eo cuiq; populo suā portionem obuenturam. Sic enim neq; socijs uelut affectis iniuria causa irascendi præbebitur: nec populo Romano timēdum erit ne uideatur magis utilitatis q̄ honestatis rationem habuisse. Cęterum electionem

uirorum

uirorũ,quos Appius definitores publici agri esse uoluit, ualde approbo. nã hoc pacto liberius cũ plebe agere poterimus, quæ nunc utroq; nomine indignatur: & q̃ ipsi nihil fructus referũt ex publico, & q̃ ex nobis aliquot nullo iure ijs agris fruũtur: quos si publicatos uiderint, & eorũ prouentus in necessitates impendi publicas, nõ putabunt sua referre utrum agris fruantur an eorum prouentibus. Omitto nonnullos inopum magis gaudere alienis detrimentis q̃ proprijs cõmodis. non tamen opinor satis esse utrumq; hoc in SC scribi, sed alio quodam officio promerendam plebis gratiam, de quo dicam paulo post, ubi prius causam exposuero uel potius necessitatẽ, cur id faciendũ sit. Scitis proculdubio quid pro concione tribunus dixerit, quando rogabat alterum è consulibus hunc Virginium, quid sentiat de diuidendis agris, utrum ciuibus Romanis permittat diuidi agrum publicum, socijs non item: an ne nobis quidem patiaẽ eum diuidi. cumq; ille dixisset permittere se ut nobis diuidatur si idem placeat omnibus, hac permissione & tribunos nobis adiunctos, & plebem mitiorẽ redditã. cur igitur quæ tunc concessimus nunc retractamus? aut ad quid cõferent ista præclara nostra statuta dignaq; imperio, si usum eorum non persuaserimus? nõ persuadebimus autem. & hoc nemo uestrum ignorat. minus enim offenduntur qui sua spe frustrantur, q̃ qui alienis pollicitis. ueniet rursus qui gratas eis leges ferat, nos à tribunis quoq; destituemur. quid igitur faciendum censeam audite, quid'ue addendum Appij sententiæ. Sed præbete oro mihi silentium, & quieti estote donec audieritis omnia. Eligendis ad inquisitionẽ ac definitionem agrorum siue decem uiris, siue quotcunq;, cõmittite ut discernãt quantum agri debeat esse publicũ, & quinquennalibus locationibus augere populi reditus: quantum item plebi diuidi. Tum quem illi agrum plebi diuidendum assignauerint, de eo uos cognoscite, omnibus'ne, an his qui nullam portionem habent, an his quorũ census est minimus, aut quomodocunq; diuidi placeat. Creationẽ aũt decemuirorũ, & senatusconsulti quod de diuidendis agris facietis executionem, & reliqua eò pertinentia, quoniam reliquum magistratus consulum tempus breue est, demandanda futuris consulibus censeo, ut agant quod maxime uidebitur è republica. Nam neq; tanta negotia breui tempore possunt confici, neq; hi dissidentes inter se consules prudentius dispicere possunt quid sit utile, q̃ futuri quorum speramus cõcordiam. Plerunq; autem utile est differre, caretq; periculo: & multa mutãtur uel unius diei tempore. præterea magistratuũ consensus omnium bonorũ causa solet esse ciuitatibus. hæc est mea sententia, siquis meliorem habet, dicito. Huius uerba magnis laudib. excepta sunt, omnesq; qui post rogati sunt,

In eandem concesserunt sententiam. post hæc tale S C scriptum est. Decemuiri creati è consularibus natu maximi terminato agro publico, pronuncient quantum eius locandum sit, quãtum diuidendum populo. cçterũ socijs ius ciuitatis adeptis, siquis posthac ager cõmuni militia partus fuerit, sua cuiq; populo portio cõtinget ex fœdere. electionem autem decemuirorũ, & agrorũ distributionem, & quicquid curandum erit, curent futuri Coss. Id S C ad populum relatũ & Caßij conciones cohibuit, & gliscentem seditionem inopum nõ siuit ulterius progredi. Insequenti anno initio septuagesimæquartæ Olympiadis, qua uicit in stadio Astyllus Syracusanus, Athenis principe Leostrato, Q. Fabio, Ser. Cornelio Coss. duo patricij iuuenes maiorũ imaginibus nobilißimi, suisq; potentes clientelis ac opibus, & in ordine iuniorum nemini secundi tractandis negotijs publicis, Cæso Fabius frater consulis, & L. Valerius Publicolę nepos eius qui reges expulit, quæstores & proinde conuocandæ concionis potestatem habentes, superioris anni consuli Sp. Caßio agrariæ legis autori diem dixerunt, qua apud populum tyrannidis affectatæ reus causam suam ageret. ad quam diem ingenti multitudine coacta enarrauerunt pro cõcione gesta eius quæ manifeste indicarent nihil boni eum habuisse in animo: qui primum Latinis pro magna felicitate ducentibus si cõtingeret eis Romana ciuitas, non contentus hanc in suo cõsulatu indulsisse, etiam tertiam prædæ partem in cõmuni militia decreuerit: deinde Hernicos quibus bello subactis gratum esse deberet si non mulctarent agro proprio, amicos maluerit facere q̃ subditos, & ciues potius quàm stipendiarios: agrorum quoq; ac prædæ cuiuscunq; alteram tertiam deciderit: ut diuisa trifariam præda subditi & aduenæ duas tertias accipiant, ciues Romani & domini unicam: monstrabantq; hinc secuturũ è duobus absurdis alterutrum, ut siquos alios ob multa magna merita honorare uelint qualibus Latinos muneribus, aut qualibus Hernicos nihil de republica meritos, cum reliqua sit tantum una tertia, aut non habeant quam illis dent, aut si eadẽ eis decernãt, sibijpsis nihil reliquum faciãt. Addebant cũ publicare uellet bona ciuitatis, nec ex S C nec ex collegæ cõsensu, conatum ui legem perferre: ut nõ ideo solum iniquus fuerit inutilisq; reipublicæ, quòd cum debuisset consulto senatu, si id patribus placeret, cõmunem supremi ordinis facere hanc gratiam, in se unum eam transmouerit: uerũ etiam, quod omniũ sit grauißimum, uerbis tantummodo ostentasset populo donationẽ agri publici, re autem uera eum Romanis auferre uoluisset quorum partus erat laboribus, quandoquidẽ unicam portionẽ accepturi essent, Hernici uero & Latini, ad quos ager is nihil pertineat, duas. & quòd ne tribunis quidẽ

 interce-

intercedentibus,& alterum legis caput quod aduenas participes facie bat abrogantibus paruerit,sed omnibus bene reipub. consulentibus pertinaciter aduersatus sit.citabantq́ uniuersos ciues testes horũ omnium.Post hæc etiam occultas tyrãnidis probationes proferebãt,collatas ei ab Hernicis & Latinis pecunias, armaq́ comparata: quodq́ affectarẽtur eum audacissimi populorũ illorum iuuenes occultorum consiliorum socij,multarumq́ aliarum rerum ministri. Hic quoq; testes adducebant multos tum ciuium tum sociorum nec malos nec ignobiles:quibus credẽs populus,nec meditatis eius orationibus motus,nec misericordia flexus,tametsi tribus liberis multisq́ amicis atq; cognatis cum eo sordidatis reorũ habitu deprecantibus, ac ne rerum quidem gestarum & honorum per eas promeritorum ratione habita, damnauit hominẽ.adeò infensus erat tyrãnidi,ut ne pœnã quidẽ moderatus eum capite mulctauerit. Verebaẽ enim ne missus in exiliũ uir imperatorijs artibus ætate sua præstantissimus idẽ faceret quod nuper Marcius,& amicis iratus cõspiratione facta cum hostibus bellum grauissimum inferret patriæ.itaq; peracto iudicio quæstores ductum in foro imminentẽ rupem,toto populo inspectante dederunt præcipitem.hoc enim tum erat uulgare apud Romanos suppliciũ. Id propius fidem est,quamuis non desint qui prodant aliter. aiũt enim etiamtum latente affectatione tyrannidis,primum Cassij patrem suspicione motum rem accuratissime perquisitam detulisse ad senatũ: quo iudice simul & accusatore conuictum reum,domestica animaduersione uerberatum necatumq́.& ut tum erant mores patrum in filios sontes, inclementia facit hanc quoq; opinionem credibilem. nam & antea Brutus in ambos filios animaduertit ut maleficos,securi percussos quòd uiderentur agere de reducendis regibus: & postea Manlius Gallico bello imperator, filium post egregiam in pugna operam editam coronatum prius uirtutis ergò, mox quia contra imperium ad eam pugnam excesserat præsidio,ut desertorem necauit. alij quoq; patres, quidam maiore,quidam minore de causa,nec pepercerunt filijs,nec eos miserati sunt.quantum igitur ad hãc seueritatem attinet,ei opininioni fidem ut dixi non abrogo: sed alijs non minimi momenti argumentis traducor in contrariam:quia post eius necem & ædes dirutę sunt,ubi nunc quoq; ante Telluris patet area,in cuius parte postea deam hanc consecrauit populus in uia quæ ad Carinas fert:& bona eius cõfiscata sunt, indeq́ cum alia templorum ornamenta, tum signũ Cereri factum ex ære cũ hac inscriptiõe, EX CASSIA FAMILIA. Quòd si pater eius index simul & accusator punitorq́ fuisset,nec domus eius esset diruta, nec bona publicata. Apud Romanos eñ nihil filij possidẽt uiuis patribus

bus: sed licet eis & pecunijs & corporibus filiorũ uti arbitratu suo. unde satis constat patrem non fuisse mulctatum ob indicium per eum factum tyrannidis filij: & hoc est cur priori opinioni accedam libentius. posui tamẽ utramq;, ut lectori liberam electionem facerẽ. Cumq; nonnulli monerent tollendos etiam filios Cassij, uisum est senatui tam inhumanum exemplum nõ introducendum in rempublicam, remissaq; ex senatuscõsulto poena, licuit adolescẽtulis tuto in patria uiuere absq; ulla ignominia: & ex eo tempore usq; ad nostram ætatem mos hic Romæ seruatus est, ut parentũ peccata impune sint liberis, siue illi tyrãni, siue parricidæ fuerint, siue proditores, quod apud Romanos crimẽ est grauissimum. & qui morem hunc antiquare aggressi sunt nostris temporibus circa finem Marsici belli & ciuilis, arcendo proscriptorũ liberos curia paternisq; honoribus q̃ diu rerum potiti sunt, uisi sunt rem dignam hominũ inuidia deorumq; indignatione facere. quapropter procedente tempore nõ euaserunt ultionem iustissimam, ex altissimo fastigio sic deiecti, ut ne genus quidem eorum nisi per fœminas deductum sit reliquũ. is uero qui illos è medio sustulit, morem antiquũ restituit. Cæterum apud nõnullos Græcos moribus receptum est ut ex tyrannis nati necẽtur cum patribus, aut mittantur in perpetuũ exilium, quasi natura non ferat bonos filios nasci è malis patribus, aut malos è bonis. utrorum autem consuetudo sit melior, qui uolet dispiciat: mihi reuertẽdum est ad narrationis seriem. Post Cassij mortem optimates cum sua factione ferociores & elatiores q̃ plebeij facti sunt: qui propter humilitatem nominis ac uitæ cõtractiores iam damnabant suum iudicium, quòd passi sint è medio tolli propugnatorẽ plebis optimũ. Augebant hunc mœrorem consules non exequendo decreta senatus, cum deberent decemuiros agris finiendis creare, & ad senatũ referre, quantum agri quibus'ue diuidi placeat. iamq; cœtus fiebãt de fraude sibi facta querentium, & incusabantur tribuni ut proditores reipublicæ. Illi uero continue concionabantur exposcentes pollicita. Itaq; uisum est consulibus belli prætextu tumultuantem populi partem ablegare, quòd forte fortuna per id temporis ager Romanus latrocinijs finitimorũ infestaretur & excursionibus. has iniurias ut ulciscerentũ pro latis signis conscribebant urbanas copias. cumq; pauperes nõ darent nomina, nõ ualentes eos legibus cogere: præsto enim erant tribuni in fauorem multitudinis, intercessuri si quis conaretũ uel corporibus militiam detrectantium afferre uim, uel auferre pignora: interminati non permissuros se turbari plebem à quibusdam, tacitam suspicionem reliquerunt fore ut dictator crearetur, qui cessantibus reliquis magistratibus potestatem habeat nulli obnoxiam & tyrãnicæ similem. quæ opi-

nio ubi plebis animos subijt, ueriti ne Appium crearet uirũ durum & difficilem, maluerunt quiduis pati potius. Cæterum conscriptis legionibus consules eduxerunt eas in militiam. Cornelius Veientẽ agrum uastauit abactis prædis quas inuenerat: ac mox legatis Veientium captiuos redẽptos reddidit, & in annũ dedit inducias. Cum altero exercitu Fabius in Æquorũ agrum irrupit, atq; inde in Volscorũ. At Volsci cum aliquandiu res suas diripi, agros uastari tulissent, tandem contempta Romanorum paucitate occurrerunt conferti ex Antiate agro correptis armis præcipiti magis q̃ prudenti consilio: qui si palantes Romanos oppressissent inopinato aduentu, magna accepta fuisset ignominia: nunc uero consul præmonitus ab exploratoribus prædatores reuocauit celeriter & instruxit aciem. Volsci uero qui contemptim & audenter ueniebant, conspectis præter expectationẽ ordinibus hostium nõ mediocriter sunt perterriti: neglectaq; utilitate publica suæ quisq; saluti consuluit. retro enim fugiebant quantum poterant, alius per aliam uiam. maior enim pars in urbem euasit: non magnus globus sed instructissimus recepit se in montis cuiusdam uerticem, ibiq; in armis pernoctauit. Insequentibus diebus cum consul tumulum cinxisset custodijs interclusis omnib. exitibus, fame compulsi seipsos & arma dediderunt. consul tota præda spolijsq; & captiuis per quæstores uenditis, in urbem deferri iussit pecuniã: nec ita multo post ex hostico motis castris domum reduxit exercitũ iam in anni exitu. Instantibus porrò comitijs, placuit patribus irritatam plebem uidentibus & pœnitentem damnationis Cassij, cauere nequid nouaret iterũ spe largitionum & legis agrariæ, si incitaretũ ab aliquo facundo & popularib. concionibus idoneo ad consularem maiestatem euecto. id facile caueri posse uidebatũ, si consul crearetur uir à plebe alienissimus. Itaq; autores petendi consulatus fuerunt alteri ex accusatoribus Cassij Cæsoni Fabio fratri Quinti consulis: cui collegam addiderũt suæ factionis L. Æmilium uirum patricium. his magistratum petentibus plebs ne eo potirentur efficere nequibat, quamuis relictis comitijs è campo discederet. nam centuriatorum comitiorũ suffragia sunt penes nobilissimos, & primæ classis homines, raroq; in eis ueniebatur ad classes medias. Vltima uero classis, in qua maxima egenæ plebis pars ferebat calculos, unicum ut iam dictum est habebat suffragium. Anno ab urbe condita ducentesimo septuagesimo consules facti sunt L. Æmilius Mamerci F. Cæso Fabius Cæsonis F. principe Athenis Nicodemo: quibus res ex uoto successit, nulla ciuili seditione turbante rempublicam, externis bellis populum Romanũ infestantibus. Ita certe in omnibus locis tam Græcarũ q̃ Barbararum gentiũ usu uenit, ut cessantibus externis

ternis periculis domi ciuitates exagitentur seditionibus: sed maxime id accidit in bellicosis populis, & libertatem atque imperium sibi uindicantibus. exasperantur enim ingenia cupiditatibus dedita si prohibeantur à cõsuetis exercitijs: & ideo prudentes reipub. præsides semper alunt aliqua bellorum seminaria, satius ducentes foris cõflictari quàm domi. ergo ut iam dixi feliciter consulibus accidit subditorum rebellatio. Nam Volsci siue domestico Romanorũ motu freti, quippe plebe exasperata erga proceres: siue ad abolendam superiore anno acceptam ignominiam inducti copiarũ suarũ multitudine, siue utraque hac causa moti, decreuerũt bellũ cum populo Romano gerere: coactaque oppidatim iuuẽtute partem copiarum miserunt cõtra Latinos & Hernicos: cum reliqua maiore & ualidiore domi expectabant aduentũ hostium. His Romam nunciatis placuit bifariam diuisis copijs alterum exercitum Latinis & Hernicis præsidio mittere, altero populari regionem Volscorũ. Coss. ex more sortientibus, Cæsoni Fabio tutela sociorum obuenit: alterum exercitũ Lucius duxit ad Antiũ: iamque propinquus eius urbis montibus conspectis hostium copijs ex aduerso castra posuit in tumulo. Sequentibus deinde diebus subinde prouocatus ad pugnam, tandem ubi tempestiuũ uisum est eduxit copias, & priusquam manus consererentur exhortatione usus iussit signa canere. Milites ut mos est sublato clamore conflixerunt tota acie: consumptisque missilibus gladios stringentes inuaserũt se inuicem pari alacritate atque audacia. erant enim ut iam ante dixi ad eundem modũ exerciti, & neque rei militaris peritia Romani, qua plerunque solebant uincere, neque indefessa laborum tolerantia superiores erant. eisdem enim hostes pollebant uirtutibus, ex institutione Marcij Romanorũ ducum clarissimi. itaque neutri loco semel occupato dimoueri poterant. deinde paulatim Volsci pedem referebant seruatis ordinibus recipientes insinuantes se Romanos, ut hoc stratatagemate turbarentur ordines inuehentiũ se ferocius, & sub ictu essent aduersarijs. rati enim hoc fugæ initium urgebãt retro sensim cedentem hostem integris & ipsi ordinibus. ubi uero cursu uiderunt eos castra petere, persequebantur iam incomposite: postremi uero agminis centuriæ spoliabant cadauera uelut parta uictoria, & discurrebant ad uillas diripiendas. quod ubi Volsci animaduerterunt, & qui fugam simulauerant iam propinqui uallo in hostem obuersi restiterunt: & qui in castris relicti fuerant, patentibus portis eruperunt locis aliquot, ut mox mutarẽt fortuna prælij, qui modo persequebantur fugientibus, qui fugiebant persequentibus. ibi multi fortes Romani ceciderunt impulsi per decliuia, & circumuenti pauci à pluribus, nec clementius tractati sunt qui ad spolia direptionesque se uerterant

rant, non ualentes instaurare ordines & in tutum se recipere. Nam hi quoque oppressi ab hostibus aut confossi sunt, aut uiui capti. quod siqui uel horum uel illorum qui per cliuum profligati erant elapsi sunt, sero in castra redierũt equitum auxilio. qui ne internecione delerentur, imber etiam repentinus adiuuit & caligo densissimæ nebulæ similis, quę hostes ab ulteriori insectatione prohibuit prospectum adimens. Sequenti nocte consul instructum exercitũ abduxit silentio quò hostem falleret, & sub uesperam demum castra posuit ad oppidum Lõgulam in terreno quodam tumulo ad arcendam uim idoneo: ubi subsistẽs & remediis refouit saucios, & mœstos ob ignominiam inopinatam oratione solatus est. In hoc rerum Romanarũ statu Volsci prima luce ut cognouerũt deserta castra progressi occupauerunt ea: spoliatisque hostium cadaueribus, & sublatis seminecib. de quorum salute spes erat, suisque sepultis, receperunt se in propinquũ Antiũ. Ibi uictorialem pæana canentes, supplicantesque circa omnia tẽpla, per continuos aliquot dies epulati sunt. qui si hac uictoria contenti nihil amplius tentassent, honestum finem huic bello imposuissent: nam Romani non fuissent ausi amplius è castris ad bellum progredi: quippe quib. optabile erat ex hostico discedere, fugam ignominiosam quàm certam mortem malentibus: nunc uero plura æquo appetentes amiserunt etiam prioris uictoriæ gloriam. Vt enim cognouerunt ex transfugis & exploratoribus paucos euasisse Romanos & in his plerosque saucios, per contemptum arreptis armis properauerunt ad eos: multi etiam inermes ex urbe procurrerunt cum eis ad spectaculum certaminis, aut etiam ad rapinas & prædam. cumque aggressi tumulum undique uallum conarentur subuertere, primi omnium in eos impetum fecerunt Romani equites tunc pedibus prouolantes propter loci naturam: deinde triarii cõglobatis cohortibus. hi sunt ueterani spectatæ uirtutis, quibus tẽpore pugnæ credunt castrorum custodiam: & nõ nisi necessitate coacti ad horum extremum subsidium refugiunt. eos Volsci excipientes aliquandiu restiterunt acriter: deinde propter iniquitatem loci recedebant: ac postremo nõ multum læsis hostibus, ipsi afflicti grauius, receperũt se in planiciem. ibi castra metati diebus insequẽtibus explicantes aciem Romanis faciebant pugnandi copiam, illis intra uallum se cõtinentibus. Quo uiso Volsci in contemptũ eorũ adducti cõuocabant ex oppidis copias, uolẽtes castra expugnare multitudine militum: peregissentque præclarum facinus nõ magno negotio cõsule cum exercitu aut ui aut deditione in potestatem redacto: iam enim laborabat uictus inopia: nisi superueniẽs Romanis auxilium impedisset felicitatẽ hostium honestissimũ sibi finem iam sperantiũ. nam alter consul Cæso Fabius audito

audito collegæ infortunio uoluit cōfeſtim oppugnatis ſuccurrere: ſed retentus religione auguriorum extorumq́ minacium, lectiſsimas tamen cohortes miſit ad illum: quæ occultis & nocturnis itineribus priuſquam hoſtis ſentiret peruenerunt in caſtra: ea res animum addidit Æmilio. At Volſci freti ſuorum multitudine, atq; hoc ipſo magis quòd Romanus nō prodiret in aciem, condenſati ſubibant aduerſum tumulum. Conſul paſſus eos cliuum per otium aſcendere, & circa uallum operæ multum inſumere, mox dato ſigno multis ſimul locis per dirutas munitiones emiſit milites. Itaq; alij cominus pugnabant gladijs, alij è munimentis ſubiectos feriebant miſsilibus nullo ictu irrito, ut in conſtipata multitudine. Volſci multis amiſsis reiecti à tumulo ęgre in caſtra ſua refugerunt. Romani iam tuti frumentatum in agros eorū deſcenderunt ad ſubleuandam caſtrenſem inopiam. Inſtante deinde comitiorum tempore Æmilius manſit apud exercitū, pudore cladis ignominioſæ, qua partem maximam militū amiſerat: collega eius tribunis cura caſtrorum cōmiſſa in urbem profectus eſt: conuocatoq́ ad comitia populo, conſularium aliquot quibus plebs conſulatum dari cupiebat ratione nulla habita, quòd hi magiſtratum nō peterent, de ſolis candidatis centuriatim collegit ſuffragia. hi erant deſignati à ſenatu, quos iuſsit renunciari cōſules, nō admodum gratos plebeijs hominibus. deſignati ſunt in annum ſequentem conſules iunior frater eius qui præerat comitijs M. Fabius Cæſonis F. L. Valerius M. F. qui de Caſsio ter conſule tyrannidis affectatæ damnato ſuppliciū ſumpſerat. Hi magiſtratu inito retulerūt ad ſenatum de ſupplemento conſcribendo pro deſideratis ad Antiū militibus: impetratoq; in id S C edixerūt ut ad certā diē præſto eſſent militaris ætatis homines daturi nomina. quamobrem tota urbe tumultuatum eſt, pauperrimo quoq; ſeditioſe uociferante & detrectante uel ſenatus uel conſulum imperia, quando promiſſa de diuidendis agris ſint irrita: confluebantq́ catervatim ad tribunos proditionē eis exprobrantes, & magnis clamorib. flagitantes illorum auxilium. Cumq́ alijs nō uideretur tempeſtiuum externo bello inſtante domeſticas renouare inimicitias, unus eorū C. Mænius negabat ſe prodita plebe permiſſurum delectum cōſulibus, niſi prius decēuiris agro publico diuidendo creatis, & S C ſuper hoc promulgato. & cum conſules ei contradicerent, præſens bellum cauſantes per quod ſtaret quo minus promiſſa ſoluerent, negabat ſe uerba eorum morari, dicens omni ui delectum ſe prohibiturum. & fecit, nihil tamē potuit efficere. nam Coss. progreſsi in campum Martium, poſitis ibi ſellis delectum habebant, & qui citati nō parerent, eos quoniam ipſos ducere nequibant, mulctabāt peculio, ſi qui agros haberēt

K 4 cæſis

cæſis arboribus, uillis dirutis: qui uero alienos fundos à ſe conductos coleret, eorum agentes ferentesq; inſtrumẽtum ruſticũ, iuga boum & iumenta pecoraq;, tum ferramenta omnis generis, uaſa, uehiculaq;, intercesſore delectus tribuno nullam opem ferre ualente. nihil enim poteſtatis extra urbem habent, quòd circumſcripta ſit mœnibus: imò ne pernoctare quidẽ extra urbem eis fas eſt, niſi Latinis ferijs, quãdo omnes po. Ro. magiſtratus pro cõmuni ſalute in Albano mõte Ioui ſacrificãt. hodieq; manet is mos, ut tribuni nihil pro poteſtate agant extra mœnia. quin etiã ciuilis belli, quod noſtra ætate geſtũ eſt omniũ maximũ, idonea cauſa uiſa eſt multis hæc: quòd aliquot tribuni plebis queſti ſe ab eo imperatore qui tum tenebat Italiã ui urbe pulſos, ne quam amplius poteſtatẽ haberẽt, ad Gallicos exercitus eorumq; imperatorẽ quaſi nuſquam aliàs tuti, confugiſſent. qua occaſione ille uſus, ut magiſtratui plebis potentiſsimo ſua poteſtate cõtra maiorũ iuſiurandũ priuato ſuccurrens pio iuſtoq; bello, armis in urbẽ tribunos reſtituit. Sed tunc plebeij homines tribunicia poteſtate nihil adiuti ſubmiſerũt animos, & uenictes ad delectum dabant nomina, ſignaq; ſequi ſacramento adigebantur. itaq; ſupplemento legionum cõſcripto cõſules ſortiti ſunt prouincias. Fabio is obuenit exercitus qui ad tutelã ſociorũ miſſus fuit, Volſci Valerio, cui etiam ſupplementum recens conſcriptum eſt datum ducendum in prouinciam. Cuius aduentu cognito hoſtibus uiſum eſt conſultius alterum exercitum accerſere, caſtra in munitiorem locum transferre, cauere ne per contemptum & temeritatem in periculum ut antè incidant: quæ omnia perfecta ſunt celeriter: fuitq; ambobus ducibus idem belli gerendi propoſitum, ſuas munitiones tueri ſi quis inuadat, alienas per uim nõ aggredi: quo factũ eſt ut multum temporis contereretur his cunctationibus. nec tamen in ea mente permanere potuerunt. quoties enim ex utriſq; caſtris frumentatum aut ad alia neceſſaria petenda mitteretur copiarum pars aliqua, conflictus ſequebantur & uulnera alternante uictoria: quod cum ſæpius fieret, cadebant non pauci, plures ſauciabantur. Sed Romanorum iactura non ſupplebatur: Volſcorum exercitus augebatur alijs poſt alios uenientibus. ea fiducia duces produxerũt eos in aciem: cumq; Romani quoq; prodiſſent, acris pugna equitum, peditum, uelitum commiſſa eſt ex ęquo exercitatorum & alacrium, unoquoq; in ſeipſo collocante ſpem uictoriæ. Vt uero multi utrinq; occubuerunt, plures ſeminecesiacebant, reliqui pauci ne ipſi quidem rem gerere poterant, ſcutis prægrauãte infixorum telorum multitudine inutilibus, hebetatis aut præfractis gladijs, continuato per totum diem labore ſolutis neruis et ad inferendos ictus debilibus, ſudore, ſiti, anhelitu, ſicut fit per æſtum

in

in longo certamine utrosque uexantibus, nullo memorabili pugnæ pretio facto, libenter ambo exercitus signo per duces dato receperunt se in castra sua. Neutri postea progressi sunt in aciem, sed obseruabant è propinquo frumentatorum, pabulatorum, aquatorum, lignatorum exitus. In urbe tamen multi opinabantur atque etiam uulgo iactabant, exercitum Romanum cum uincere posset, data opera nihil egregium gerere, odio consulis & indignatione in patres ob dolo frustratã spem diuisionis agrorum. Ipsi quoque milites cõsulem ut parum peritum imperatoriarum artium culpabant missis priuatim ad necessarios suos literis. Interea dum hæc in castris geruntur, in urbe obseruata sunt multa prodigia deorum iram significantia, exauditæ ominosæ uoces incerto autore, obuersatæ oculis nouæ spectrorum facies. quæ omnia eò tendebant, ut creditum est uatibus simul consultis & pontificibus, offensos esse deos quorum sacra non rite fierent. quam ob rem magna inquisitione secuta, tandem indicium ad pontifices delatum est, unam Vestalium ignis sacri custodũ Opimiam amissa uirginitate sacra polluere. Cuius criminis uera confessione quæstionibus expressa, alijs quoque argumentis conuictam traduxerunt per medium comitiũ, dempta prius capiti corona suis manibus, uiuamque defoderũt in specu subterraneo. duos uero eius corruptores flagitij coargutos confestim necauerunt uerberatos publice. Quo facto mox litatum est, & uates responderunt placata iam esse numina. Consules deinde ad comitia uenerunt, certatumque magna cõtentione inter plebem & patricios: dum hi aliquem è iunioribus impigrum, & minime popularem designari cupiunt, studentes candidato suo Appij Claudij filio plebeijs infensissimi, uiro arroganti & audaci, clientelis ætate sua pollentissimo: plebs contrà seniorem aliquem sibi dari consulem postulat spectatæ iam æquitatis & nihil curaturũ nisi reip. cõmoda. magistratus quoque huius dissidij contagium corripuit, alteris alterorum potestatem irritãtibus. quoties enim consules indicerent comitia quib. candidati consulatum peterent, tribuni pro sua potestate intercedebant. rursus quoties hi uocarent ad comitia populũ, consules non sinebant, contendentes suum hoc esse officium. incessebantque se criminationibus mutuis stipati factiosis ciuibus, interdũ ira usque ad pugnos prorũpente, ut minimum ab armis abesset seditio. id uidens senatus diu considerauit quidnam agendum esset, nec ui cohibere ualens plebem, nec uolens cedere. Sententiarum altera rigidior erat, dictatorẽ comitiorũ causa dici aliquem ciuem idoneum: eum pulsis uitiosis & contagiosis hominibus, correctoque siquid superiorum magistratuum inscitia labefactatũ esset in republica, eaque arbitratu suo cõstituta magistratus creare uiros optimos.

Altera

Altera mitior, interreges eligi è natu maximis honoratiſsimisq́ue, quibus curæ ſit ut optima fiat creatio magiſtratuum, quemadmodum factum eſt expulſis regibus. In hanc pluribus euntibus interrex nominatus eſt A. Sẽpronius Atratinus abrogatis reliquis magiſtratibus. qui ad certos dies adminiſtrata ſine ſeditione republica, deſignauit alium ex more Sp. Largium. Is centuriatis comitijs ſecundum claſſes collectis ſuffragijs cum bona utriuſq́ue partis gratia deſignauit Coss. C. Iulium plebis ſtudioſum, Q. Fabium Cæſonis F. II, addictum optimatibus. Hunc plebs priore conſulatu nihil offenſa paſſa eſt adipiſci ſecundum odio Appij, gaudens repulſa ipſius filij. proceres etiam qui requirebant conſulem induſtrium, nihil temere plebi conceſſurum, probabant hunc ſeditionis exitum. Horum conſulatu Æqui facta in Latinorum agros irruptione, abegerũt multum mancipiorum atq́ue pecorum repẽtino latrocinio. Veientes quoq́ue Hetruſcus populus bonam Romani agri partem infeſtauerunt excurſionibus. Cumq́ue ſenatus dilatis in aliud tempus Æquis à Veientibus decreuiſſet res repeti, illi uidentes ſibi eſſe impune primũ maleficium, rati fore & in poſterum, eò uenerunt audaciæ, ut non iam prædatoria manu, ſed iuſto exercitu Artonam expugnarẽt: direptisq́ue uillis ſimul cum oppido ditati præda domum ſe reciperent. Veientes legatis Romanis reſponderunt nihil ad ſe pertinere illos prædones profectos ex alijs Hetruſcorum populis, atq́ue ita re infecta eos dimiſerunt. Quod ubi ſenatui renunciatum eſt, bellum Veiẽtanum decreuit ambobus Coss. Reclamatum eſt tamen huic ſenatus placito, multis detrectantibus militiam, & plebi renouantibus memoriam agrorum diuiſionis decretæ ante quinquenniũ, querentibusq́ue illuſum ſibi fide publica, & totius Hetruriæ bellum id fore iactantibus, ſi Veientibus ſuccurrant cæteri populi. Nihil tamen horum uerba ualuerunt, ſed S C plebiſcito confirmatum eſt, ſuaſu & hortatu Sp. Largij. Poſt hæc Coss. cum exercitibus profecti ſeorſum non longe à Veijs caſtrametati ſunt: & cum per aliquot dies hoſtis nõ prodiret, depopulati agrum abactaq́ue præda quamplurima domum reduxerunt copias: nec aliud eorum conſulatu memorabile geſtum eſt.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN. ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum, Liber nonus.

In quo bellum cum Veientibus. Fabiæ gentis internecio. Seruilius accusatus. contentiones urbanæ. Appij mors. Bellum cum Aequis ac Volscis. tempus annorum XX.

SEQVENTIS anni magistratuū comitijs rursum inter partes orta est cōtentio, optimatibus utrumq; suæ factionis consulem destinātibus, plebe popularib. fauente pari studio: quæ non prius cessauit quàm inter partes conuenit ut unaquæq; daret consulem. à senatu designatus est Cæso Fabius II, is qui Cassium tyrannidis reū peregerat: à plebe Sp. Furius, LXXV Olympiade, principe Athenis Calliade, quo tempore Xerxes expeditionem fecit in Græciam. Ad hos quamprimū magistratum inierūt uenit Latinorū legatio, petēs à senatu ut ad se mitteretur alter consulū cum exercitu, qui compescat Æquorū insolentiā: Hetruria quoq; uniuersa moueri nunciabatur, breui in armis futura. Coactum enim erat gentis cōcilium: ubi cum Veientes enixissimis precibus egissent ut eos in societatem belli cōtra Romanos gerendi pertraherēt, tandem decretum est, licere Hetruscis qui uelint ire in eam militiā, ita ut iustū exercitum Veientes colligerēt. His in urbe cognitis iussi sunt Coss. exercitibus conscriptis contra hostes ire, alter Latinis opem laturus, alter cum Hetruscis bellum gesturus. His obnitebat̄ Sp. Icilius unus è tribunorum collegio, quotidianis concionibus promissam agrorū diuisionem à senatu exposcens, negansq; se passurū uel de bello uel de ulla alia re agi decernīue nisi prius creatis decemuiris finiendo ac diuidēdo agro publico, sicut plebi promissum fuerat. Hic hærentem senatum nec expedientem cōsilium Ap. Claudius submonuit, darent operā dissidium inter tribunos fieri: potestatem enim illam intercessoriā sacrosanctam & legibus confirmatam nō posse nisi suismet dissolui uiribus. & quia unus quilibet eorum hac potestate sit præditus, curarent semper consules ut unum è collegio, si nō plures, sibi ac senatui concilient, cuius opera utantur aduersus cæteros. Ea sententia ualde probata est Coss. & patrum primoribus; effeceruntq; omnibus tentatis ut quatuor è tri-

bunis in partes senatus transirent. qui aliquandiu rationibus conati Icilium auertere ab actionibus agrarijs donec redirent pacata tempora, illo peruicaciter manente in proposito, & non cessurum se deierante, adeò ut ausus sit coram populo superbissimam uocem edere, malle se Hetruscos cæterosque hostes urbe potitos uidere, quam occupatores publico agro frui sinere: tandem arrepta occasione aduersandi honestissima, quando etiam plebs offendebatur tam impotenti dicto, aiunt se actioni collegæ intercedere: aperteque iam stabant à senatu & cõsulibus. ita desolatus Icilius nihil amplius poterat. Post hæc delectus est habitus: & quicquid usus belli posceret subministrabatur magna promptitudine tam priuatim quam publice. Consules sortiti exercitus eduxerunt celeriter, Sp. Furius in Æquos, Cæso Fabius in Hetruriã. Spurio successerunt omnia feliciter, hostibus nõ ausis cõgredi, multumque prædæ atque captiuorum hac expeditiõe partũ est. nam fermè totum hosticum peruagatus est agens & ferẽs, prædam omnem largitus militi. quo factum est ut prius etiam plebis amator habitus, tum existimationẽ eam cõfirmauerit: exactoque militiæ tempore integras & ditatas reduxit copias. Alter consul Cęso Fabius egregie functus omnibus imperatorijs munijs nullam tamẽ rerum gestarũ laudem retulit, non sua culpa, sed quòd exosus esset exercitui, ob Cassium consulem, quem conuictum affectatæ tyrãnidis affecerat extremo supplicio. nã neque imperata eius exequebantur celeriter, neque loca sibi opportuna occupabant, quæ ab alacriter aggredientibus uel ui uel furto occupari poterant, neque aliud quicquam prompte faciebant quod ad honorem atque gloriã ducis sui posset cõducere. reliqua tamen eorum insolentia tum ipsi minus molesta erat, tum reip. nõ admodum noxia: postremum aũt peccatum non mediocrem utrique attulit ignominiã coniunctam periculo. Cum enim acies utrinque in medium castrorũ campum descẽdissent totis uiribus, multis editis egregijs facinoribus, & hoste in fugam uerso, nec persecuti sunt eum cõsule uehementer instante, nec castra expugnare uoluerũt, sed relicta imperfecta uictoria in sua castra reuersi sunt. Cumque imperatorem eum quidam appellare conarẽtur, magnis clamoribus uniuersi conuiciabant, dicentes per ipsius imperitiã desiderari multos uiros strenuos: & post multas uerborum cõtumelias irati postulabãt ut motis castris in urbem se reduceret, nõ suffecturos ad iterandum prælium si hostis impeteret. & neque monitis eius mouebantur, neque flectebantur precibus, neque minis intentatis, siquando & his uteretur, terrebantur: sed exasperabantur his omnibus. tantusque fuit ducis & imperiorum contemptus, ut media nocte surgentes tentoria refigerent, arma sumerent, saucios deportarent, iubente nemine. hoc cognito necesse

cesse habuit omnibus profectionis signum dare, ueritus eorum temeritatem ne à se deficerent. Illi haud secus ꝙ fuga seruati magna celeritate confecto itinere sub diluculum fuerũt urbi proximi. at custodes qui stabant in mœnibus ignorantes amicũ agmen esse, arreptis armis cõuocabant se inuicem: reliqua etiam ciuitas quasi magna clade accepta pauore ac tumultu referta fuit: nec prius apertæ sunt portæ quàm luce jam clara domesticæ legiones agnoscerentur: ut præter ignominiam desertorũ castrorum periculũ etiam nõ mediocre adierint, in tenebris per hosticum discedentes nullo ordine. quos si hostes re cognita persecuti fuissent, nihil uetabat internecione deleri totum exercitũ. Causa autem huius seu discessus seu fugæ fuit ut dixi publicũ ducis odiũ, & ꝗ ei honorẽ inuiderẽt, ne triũphans in urbem reuectus illustris fieret. Postridie uero Hetrusci cognito Romanorum discessu spoliauerunt eorũ cadauera: direptisꝗ impedimẽtis, quæ multa ut in diuturni belli usum parata in castris relicta fuerãt, quasi uictores finitimis agris populatis retro abduxerũt exercitũ. Sequẽtis anni consules, Cn. Manlius, M. Fabius iterum, ex senatusconsulto contra Veientes ꝙ maximum ducturi exercitũ, edixerunt ad quam diem delectum habere uellent, ut præsto essent daturi nomina. cumꝗ tribunorũ unus Tib. Pontificius intercederet, postulans plebi agros promissos diuidi, consules quemadmodũ & superiores benigne appellatis eius collegis effecerũt inter ipsos dissidium, ac mox senatus mãdata executi sunt libere. itaꝗ cõscriptis intra paucos dies copijs profecti sunt cũ binis urbanis legionibus, nec paucioribus sociorũ atꝗ colonorũ auxilijs. Latini & Hernici duplũ eius quod petitũ est miserant eis, nec tamen omniũ usi sunt opera, sed gratijs actis remiserũt dimidiũ. Tertius quoꝗ exercitus iuniorum duæ legiones iussus est excubare pro mœnibus, siqui alij hostes ex improuiso existerent. emeritã uero ætatẽ in urbe reliquerũt arcibus ac mœnib. præsidio. admotis deinde prope Veios exercitibus castra munierunt in duobus tumulis non multum inter se distãtibus. hostes quoꝗ ante urbem castra habebant, magnus & ualidus exercitus. conuenerant enim eò totius Hetruriæ proceres cum suis clientibus, ut Romanos non mediocriter superarent numero. Consules uisa hostium multitudine armorumꝗ splendore, solliciti erãt ne parum tutum esset suos nõ consentientes concordibus hostium copijs opponere in acie. itaꝗ uisum est consultius castris bene munitis bellum ducere expectãdo aliquam occasionem ex hostium audacia temeraria: interim per ferentarios fiebant uelitationes cõtinuæ, nullo euẽtu memorabili. Hetrusci morarũ impatientia timiditatem Romanis exprobrabant qui nõ progrederentur in aciem, & de se magnifice sentiebãt, qui-

bus totis campis cederetur. auxit eum consulum & exercituũ contemptum noua opinio, quasi dijs propitijs ipsi bellum gererent. nam alterius consulum Cn. Manlij prætorium de cælo tactum fuit: laceratũ est fulmine tentorium, euersus foculus, arma fœdata uel ambusta uel in totum cõtrita, occisus eximius equus quo in prælijs uti consueuerat, & famulorũ aliquot. Interpretibus prodigij monentibus deos significare castrorũ oppugnationem & clarissimorum uirorũ interitũ, Manlius excitos media nocte milites traduxit in altera castra, ut intra easdẽ cum collega munitiones tenderet. Hetrusci migrationis causa ex quibusdam captiuis cognita magis etiam elati sunt, uelut infesto Romanis numine, conceperuntq; magnam spem uictoriæ. Vates quoq; Hetrusci, qui profitent exactiorem scientiam rerũ cælestium & fulgurum unde ueniant, quóue se recipiant, à quibus dijs mittant, quid boni maliue portendant, hortabantur suos ad prælium, sic differentes de oblato Romanis prodigio. Fulmine delato in Consulis tentorium, in quo prætorium erat, eoq; usq; ad focum deleto, significatam esse diuinitus exercitui castrorum expugnationẽ & clarissimorũ perniciem. Ergo, inquiunt, si mansissent in loco tacto, nec prodigiũ secũ ad alios trãstulissent, unis tãtum castris captis, exercitus unius exitio defuncti satiassent indignationẽ numinis. nunc quia uolentes magis quàm dij sapere transierũt in alia castra loco eo deserto, ac si nõ hominibus illi clades portenderent sed locis, tota eorum ira incumbit ex æquo in utrosq;, tam qui exceperunt, q; qui excepti sunt. Et quia dijs fatalem necessitatem denunciantibus, nõ expectato fato suis castris ultro cesserunt hostibus, altera quę desertores illos exceperũt, pro desertis expugnabuntur. His à uatibus auditis Hetrusci partem copiarũ suarũ miserunt ad castra modo à Romanis deserta occupanda, tanquam munimentũ castris alteris oppositum. erat enim locus admodum firmus & ipsis opportunus, ut uiæ ex Vrbe in Romana castra ferenti imminens. alijs præterea rebus in suum compendium præparatis cum hostiũ dispendio, produxerunt militẽ & cõsulibus æquo loco pugnandi fecerunt copiam. quibus quiescentibus audacissimus quisq; uallo adequitans increpabat mulierũ exercitum appellitans, ducesq; ipsos timidissimis animantibus per conuicium comparans, & alterutrũm postulans: aut descenderẽt in planiciem, si uiri fortes essent, decreturi uno prælio: aut si faterentur ignauiam, armis uictori traditis, pœnisq; maleficiorũ per solutis, nihil præclarũ sibi usurparent amplius: faciebantq; hoc quotidie. & cum nihil proficerent, decreuerunt eos circũuallare, fame ad deditionem compulsuri. Hæc Coss. diu ferebant nõ timiditate aut pusillanimitate: erant enim ambo animosi & bellicosi; sed suspectam haben

tes plebeiorum militũ ignauiam uoluntariã & segniciem propter seditiones agrarias. adhuc enim obuersabantur auribus & oculis quæ anno superiore consuli honorem inuidentes turpiter & præter maiestatem po. Ro. fecerant, uictis concessa uictoria, & fugæ simulatæ admissa ignominia, ne illi uiro triumphus cõtingeret. ergo cum uellent seditionem in totum è castris tollere, & uniuersam multitudinem redigere in pristinam concordiam, idq́ꝫ omnibus cõsilijs agerent: quoniã neq́ꝫ animaduersione in quosdam castigare licebat cęteros propter insitam superbiam & arma quæ habebãt in manibus, neq́ꝫ rationibus persuadere in tanta animorum obstinatione: uidebantur hi duo modi reliqui per quos eximeretur seditio: ad corrigendos mansuetiores (erãt enim & tales nonnulli admixti multitudini) pudor opprobriorũ hostilium: ad intractabiles aũt necessitas, quam uniuersum humanũ genus metuit. Vt igitur horum utrumq́ꝫ fieret, permiserũt hostem insultare uerborum contumelijs, quietẽ imputantem ignauię: & per contemptum suis illudere, ut necessitatẽ fortitudinis imponerẽt his qui nollẽt sponte rem fortiter gerere. Sic enim fore sperabant ut ad prætorium cõcurrentes præ indignatione clamoribus prælium poscerent, id quod factum est. Vt enim hostes cœperunt castrorum exitus uallo intercludere, rem non ferendã Romani rati, pauci primũ, mox cateruatim cõfluebant ad tentoria consulum, uociferantes & proditionẽ eis obiectantes: & nisi quis ducem se præbuerit, illorum iniussu arreptis armis erupturos se dicentes. cumq́ꝫ undequaq́ꝫ acclamaretur, duces adesse tempus expectatum existimantes, lictoribus mandauerunt ad cõcionem uocare milites. Tum Fabius egressus prætorium sic eos allocutus est. Tarda quidem uenit uestra indignatio post tot hostiles contumelias cõmilitones atq́ꝫ præfecti, & ista confligendi cum hostibus cupiditas quæ serius q̃ oportebat uos subijt, iam intẽpestiua est. dudum debueratis hoc facere, cum primum uidistis eos è munitionibus descendentes prouocare ad pręlium. tunc enim honeste certassemus de imperio, & ex dignitate Ro. populi. nunc uerò necessariò pugnabimus, & ut felix cõtingat exitus, certè par decus nõ erit. attamen rectè facitis, dum uel nunc tandem præteritã tarditatẽ uultis corrigere, & quod reliquũ est uirium animorumq́ꝫ recolligere: habeturq́ꝫ uobis magna gratia ob hunc ardorem honestissimum, siquidem amore uirtutis exortus est. præstat enim sero q̃ nunquam officiũ facere. Atq́ꝫ utinam omnes pariter utilitatis cõmunis respectũ habeatis, utinam eadem uniuersis insit alacritas. nunc ueremur ne plebeij ob legem agrariã infensi honoratioribus magnã cladem afferãt reip. & suspicamur indignabũdas istas acclamationes nõ ab omnibus eodem animo fieri: sed alios ut pœnas

de hoste sumant exire cupere, alios ut aufugiant. causam aūt huius suspicionis nō uates præbuerunt nec coniecturæ, sed facta manifestaria eaꝗ nuper conspecta ut scitis anno proximo: quando cōtra hos ipsos hostes ualido misso exercitu, & primo prælio depugnato feliciter, cum cōsul & dux uester Cæso, frater meus cui successi, posset castra hostiū ui capere, & uictoriam clarissimā referre in patriā, inuidentes ei gloriā quòd nō esset plebis studiosus, neꝗ ad gratiam eius tractaret rempublicam, nocte prælium secuta iniussi reuulsis tentorijs aufugerūt è castris, neꝗ periculo deterriti ne nullo ordine, nullo duce noctu hostico excederēt: neꝗ metu ignominiæ secuturæ quòd quantū in se esset hosti de imperio cederent, eiꝗ à se uicto. horum metu tribuni uosꝗ centuriones & milites, qui neꝗ præesse possunt neꝗ parere uolunt, cum sint multi, peruicaces & armati, neꝗ prius cum hoste cōgredi uoluimus, neꝗ nunc etiam audemus cum talibus propugnatoribus de rerum summa decernere, ne impedimento sint alijs omnē alacritatē præstantibus. attamen si & illorum animos deus aliquis incitat, & omissis perniciosissimis reip. dissidijs possunt expectare pacata tempora, præsentiꝗ uirtute abolere præteritas ignominias cupiunt, nihil uetat nos cum bona spe hostem aggredi. nā̄ præter alias occasiones uictoriæ maximas nobis præbet hostium stultitia: qui cum tanto maiores habeāt copias, ut uel hac una prærogatiua possint nostræ fortitudini atꝗ peritiæ resistere, hac præcipua cōmoditate seipsi priuauerunt, absumpta exercitus parte in castellorū præsidia. deinde cū deberent caute ac prudenter agere singula, reputantes cū præstantioribus sibi esse negociū, temere inconsideratéꝗ ruunt in prælium, ac si inuicti sint ipsi, nos uerò eorū audacia perterriti. id præ se ferunt istæ circumuallationes, istæ castrorū obequitationes cum dictorū factorumꝗ cōtumelijs. Hæc cogitantes & tot honestissimarū pugnarum memores quibus eos profligastis, ite alacres in prælium, & quem quisꝗ locum in acie tuēdum acceperit, eum sibi domū, agrum, patriā existimet. qui suum manipulare rem seruauerit, suæ saluti consultum credat: econtrà seipsum proditū, is qui illum destituerit. Illud præcipue memineritis, resistendo & pugnādo paucos uiros cadere, inclinata uerò semel acie uersaꝗ in fugam paucissimos euadere. Hæc ad accēdendam suorū uirtutem eo memorante nō sine lacrymis, & tribunos, centuriones, aliosꝗ spectatæ fortitudinis milites nominatim appellante, pollicenteꝗ maxima eximiæ operæ præmia pro cuiusꝗ merito, honores, diuitias, aliaꝗ cōmoda, conclamatū est à iubentibus eum bono esse animo, & in prælīū se ducere. Aderat ibi M. Flauoleius uir plebeius & colonus operari suis manib. solitus, nō uilis tamen, sed laudatæ corporis animiꝗ fortitudinis,

centu-

centurio primi pili, hoc est inter LX unius legionis centuriones praecipuus. is ubi editiore loco cōstitit, statura quoq; cōspicuus: hoccine, inquit, timetis Coss. ne facta nostra dictis nō respōdeant? ego primus uobis pro meipso certissimā fidem faciam. uos ciues eiusdemq; fortunae socij, si idē quod ego faciatis recte feceritis. Haec locutus stricto gladio iurauit patriū sacramentū, cuius apud Romanos uis est maxima, bona sua fide nō nisi uictorem se reuersurū ex acie. hoc eius exemplum omnibus placuit, moxq; ambo consules id imitati sunt, ceteriq; duces minorum ordinū tribuni atq; centuriones, & deinceps reliqua multitudo militū. quo facto ingens alacritas totum exercitū subijt, mutuaq; beneuolentia, simulq; robur et audacia. digressiq; è cōcione frenabant equos equites. caeteri gladios lanceásue acuebāt, aut scuta extergebāt, breuiq; omnes erant parati ad praelium. At Coss. dijs in uota uocatis ut sibi duces essent, produxerūt suos in aciē. quibus uisis Hetrusci mirati ex aduerso prodierunt totis uiribus. Vt uerò aequo loco utriq; cōstiterunt, dato signo conflixerūt tam equites q; pedites, multis primo concursu cadentibus. Romanū dextrū cornu cui Manlius cōsul praeerat, sibi oppositos impulit, equitibus pedestrē pugnā capessentibus. at sinistrū circumueniebant à dextro hostium, q; Hetrusca acies ea parte esset nō paulo protensior, ita ut laboraret saucijs multis militibus. ei legatus praeerat Q. Fabius bis Cos. diuq; restitit uaria uulnera perferēs: postremo lancea traiecto usq; praecordia pectore exāguis cecidit. quo audito M. Fabius cōsul, qui in media uersabat acie, assumptis ualidissimis cohortibus, accitoq; altero fratre Caesone, preteruolans suā aciem eò processit ubi Romani circumueniebantur: moxq; in hostes irruēs congredi ausorum magna strage edita reliquos propulit, & fratrē adhuc spirantem sustulit, qui nō multo pòst est mortuus. Caeterum ulto res eius magis etiam in aduersos incitati, nulla propriae salutis ratione habita, cum modica manu in confertissimos penetrantes aceruabant cadauera, ita ut iam hac parte turbarent Hetrusci, reiectis qui primùm uincebant. at sinistrum eorum cornu fugae proximū instante Manlio, uersa uice fugauit oppositos. nam quidam cōiecta lācea femur eius ad inguen usq; discidit, qui à proximis mox in castra relatus est. is casus animos auxit hostib. ratis ducem Romanū occubuisse, & alijs etiam succurrentibus impressionem fecerunt in orbatós duce suo. ita Fabijs necesse fuit rursum è sinistro in dextrū cornu transcurrere. Quib. cum ualido globo aduentantibus Hetrusci à persequendo destiterunt, condensaueruntq; suos ordines. Ibi redintegrata pugna utrinq; multi occubuerunt. Dum in hunc modū certatur, pars Hetruscorū quę deserta Manlij castra occupauerat, signo ab imperatore suo dato magna celeri

tate atq; alacritate inuasit altera castra, ut nō magni momenti pręsidio custodita. nec eos fefellit opinio. nā præter triarios & paucos alios militari robore præditos, cæterum uulgus negociatorū, lixarū calonūq;, & opificum inerat. ibi multis in angustum locū concurrentibus: nam de aditu portę certabatur: acri pugna coorta multi tam Romani q̃ hostes cæsi sunt. Manlius quoq; cōsul qui cum equitatu eò aduolauerat, prolapso equo nō ualēs præ uulneribus resurgere perijt, & circa eū ceciderūt multi alij fortes iuuenes. quo facto castra capta sunt, nō irrito Thuscorū uaticinio. qua uictoria si uti sciuissent hostes, & capta castra muniissent præsidio, potiti fuissent impedimentis, eiectis turpiter militibus. nunc ad direptionē uersi, & pleriq; ad curam corporum, egregiam prædam emiserunt è manibus. Vt enim alter cōsul amissa castra cognouit, properauit eò cum lectissimis equitum atq; peditum. cuius aduentu audito Hetrusci discurrentes in uallum corona facta propugnabant fortiter: fuitq; ingens certamen, his sua recipere conantibus, illis si expugnarentur internecionem timentibus. quod cum protraheretur diutius, Hetruscis è superiore loco cōtra totius diei labore fessos propugnantibus, T. Sicinius legatus cum Cos. cōmunicato consilio iussit receptui canere, & simul collectos unum tantū castrorū latus oppugnare, quod uidebatur minus munitum q̃ cætera. portas aūt omisit ratione probabili, qua minime falsus est, remissuros cōtentionem si salutem sperauerint. qua desperata si undiq; cingerētur hostibus, nullo patēte exitu, ausuros extrema necessariò. itaq; dum unum tantummodo latus oppugnatur, Hetrusci omissa pugna per auersam portam in sua castra se receperūt. Consul uerò hac clade depulsa rursum recurrit in aciem. Ferunt nunq̃ ad eam ętatem Romanos pugnasse tam magno prælio, siue diuturnitas eius spectetur, siue pugnatorū numerositas, siue fortunæ nunc his nunc illis fauentis uicissitudines. erāt enim urbanæ iuuentutis circiter XX milia peditū, & cum his equites alarij IIII legionū MCC, colonorū quoq; & sociorū par numerus. pugnatū est aūt usq; ad solis occasum, cū cœpissent paulo ante meridiē. Fortuna uerò diu nutauit, nūc huc nūc illuc inclinārte uictoria. alter cōsulum cecidit: & unus legatorū qui bis cōsul fuerat, alij́q; multi tribuni & cēturiones quot nunq̃ antea. Victoria tamē penes Ro. fuisse uidet, non ob aliud q̃ quòd sequēti nocte Hetrusci desertis castris abierūt. Postera die Romani direptis hostium castris & sepultis suorū cadaueribus, in castra se receperunt. Ibi pro cōcione donati sunt ob egregiam uirtutem & hesternam fortem operam, primum Cæso Fabius cōsulis frater mirificis facinoribus spectatissimus, secundo loco T. Sicinius cuius consilio castra recepta fuerant, tertio M. Flauoleius primipili cēturio,

uel ob iusiurandum, uel ob admirandam fortitudinem. His peractis et paucis aliquot diebus in eisdem castris consumptis, postquam nullos amplius hostes uiderunt qui pugnare cuperent, domum reuersi sunt. Cumq; totus populus pro maximo prælio feliciter depugnato triumphum offerret superstiti cõsuli, recusauit ipse negans uel fas uel ius esse in fratris & collegæ funeribus lauream sumere. Itaq; repositis signis dimissisq; militibus cõsulatum eiurauit, cum duo menses superessent de magistratu annuo. nõ poterat enim obire consularia munia uulnere immani saucius ita ut decumberet. Senatus interreges elegit comitiorum gratia, quibus à secundo interrege habitis creatus est Cæso Fabius is qui militaribus donis ornatus fuerat, frater eius qui modo consulatu decesserat, nunc tertium cõsul, & cum eo T. Virginius. Hi cum exercitib. quos cuiq; sors dederat profecti sunt, Fabius cõtra Æquos Latini agri populatores, Virginius contra Veientes. Æqui aduentu exercitus cognito, propere castris ex hostico motis receperũt se in sua oppida. agros eorum cõsul impune populatus est, ita ut multa præda, multis captiuis potiretur negotio minimo. Cæterum Veientes cum à principio mœnibus se cõtinuissent, tandem occasionem nacti hostes per campos dispalatos & prædabũdos aggressi ordinibus instructis, recepta præda multos occiderunt ausos cõgredi, reliquos in fugã uerterũt. Et nisi T. Sicinius legatus cũ instructa manu peditũ equitumq; succurrens eos repressisset, potuisset deleri totus exercitus: sed huius interuentu reliquis data est in unum se recolligendi copia. iamq; congregati omnes tumulum quendam occupant sub uesperam, ubi securam noctem egerunt. Hac uictoria Veientes elati obsederunt tumulũ, & alios ex urbe acciuerunt, quasi obsessos breui ob rerum inopiam ad deditionem coacturi. Cumq; magna multitudo uenisset, bina castra fecerunt ad latera tumuli minus ardua. aliįs quoq; multis locis opportunis disposuerunt minores custodias, ut armatis replerentur omnia. at Fabius per literas à collega monitus de obsessorum extremo periculo, fame subigendorum nisi mature succurratur, motis castris properauit contra Veientes: & si una die serius uenisset, nihil profecisset reb. perditis superueniens. pressi enim inopia prodierant in pugnam ut morerentur honestius, & cõgressi pugnabant fessis corporib. inedia, siti, uigilįs, aliįsq; incommodis: sed paulo post cõspectus exercitus Fabįj magnus & instructus, suis audaciam, hostibus pauorem attulit. nam Hetrusci rati se ualidis & recẽtibus copįs impares, relictis castris abierunt. At Romani exercitus postq; cõuenerunt, magnis castris prope urbem loco munito positis per aliquot dies optimã Veientis agri partem populati domum reuersi sunt. Veientes ut audiuerũt Romanum

exercitum dimissum, cum expedita iuuentute sua uicinorumq́ populorum irruperunt in campos finitimos, eosq́ refertos frugibus, pecoribus, hominibus, diripuerunt. descenderant enim è munimētis coloni propter pabulum pecorum agrorumq́ culturam freti exercitu suo: quo opinione citius domum reuerso priusquam illi se in tutum reciperent, nemine sperante sic afflictos Veientes tam cito ausuros hostilia, breui tempore magnam Romani agri partem percurrerūt populādo usq́ Tiberim & montem Ianiculum ad uigesimum ab urbe stadium et ulterius, nō minore damno populi Romani quàm ignominia: quòd nullæ essent sub signis quæ eos prohiberent copiæ: ita hæc excursio facta est prius quàm colligerentur & centuriarentur Romani milites. In senatu post consultationē de modo belli gerendi cum Veientibus, placuit ad agrorum tutelam præsidium haberi cōtinenter in finibus. Sed grauabantur sumptu, quòd ærarium esset exhaustum continuis expeditionibus, nec priuatorum hominum tributa sufficerent: nec parum difficultatis erat in conscribendis militibus: quòd nemo uolēs proficisceretur in eam militiam, ubi nō per uices sed indesinenter exercendi essent laboribus. His de causis senatum hæsitantem & anxium autore consule Fabia gens adijt, ultro suam operam ad hoc bellum offerens, clientibus & amicis iuuantibus suo sumptu id sustinere pollicēs. Quibus ingentibus gratijs actis, & in hac eorum promptitudine spe uictoriæ tota collocata, sumptis armis profecti sunt, populo familiam inter patricias clarissimam ad cælum ferente laudibus, & ire fortes, ire felices iubente, deosq́ uotis & sacrificijs solicitante, ut inceptis euentus pares concederent. Præerat eis M. Fabius, qui superiore anno consul Hetruscos prælio uicerat, ducebatq́ ad summum quatuor milia militum. horū maior pars clientes erant & sodales, ex ipsa Fabia gēte CCC & sex uiri. eam manum paulo post alia secuta est, ductu Cæsonis Fabij consulis. Cumq́ peruenissent prope fluuium Cremeram, qui nō longe à Veijs abest, castellum pro copiarum numero in tumulo quodam prærupto cōmunierunt, duplici fossa & aggere cinctum distincto crebris turribus, cui de fluuio nomen indiderant Cremeræ: quod opus per multas operas & consule adiutāte citius opinione absolutū est. eo profecto M. Fabius ad ulteriorē Veientē agrū prouectus qui reliquā cōtingit Hetruriam, ubi erant Veientium pecora, quòd nunquam cò uenturum Romanum militem crederent, magnam prædam abegit in castellum recens conditum, lætus uel quòd hosti tam cito dignam persoluisset gratiam, uel quòd prȩsidiarijs magnam pararet copiam. nihil enim in publicum retulit, nec militibus diuisit, sed pecora, iumenta, iuga boum, ferramenta, reliquumq́ instrumentū rusticū colonis castellanis

lanis largitus est, atque his peractis reduxit exercitum. Cæterum Veientium res post eum locum cōmunitum nō bene se habebant, quòd nec agricolatio tuta esset, nec importatio cōmeatuum. Nam Fabij diuisis quadrifariam copijs, una parte præsidio castelli relicta, tribus alijs agrum hosticum infestabant prædas agētes ferentesque: & sæpe Veientem hostem nunc ex insidijs nunc aperte se inuadentē profligauerūt, multisque cæsis intra munimenta se receperunt. quo factum est ut illi ne auderent quidem congredi amplius, sed intra mœnia plerunque se continentes nō nisi furtim progrederentur: atque ita hiems ea exacta est. Sequenti anno L. Æmilio, C. Seruilio Coss. nunciatum est Romā Volscos & Æquos fœdere iunctos in Romanū agrum propediē irruptionem facturos. nec falsus erat nūcius. Vtrique opiniōe citius proximos quosque agros uastabant, rati Romanos & sibi repellendis & bello Hetrusco gerendo fore impares. Rursus aliunde nunciabatur totam Hetruriam in bellum cōspirasse, decreuisseque Veientibus auxilia. Confugerant enim ad eorum opem nō ualentes excindere castellum domesticis uiribus, obsecrantes per cognationem & amicitiā totque bella gesta cōmunibus auspicijs, ut horum omniū memores bello se iuuarēt contra Ro. populum, qui oppositi pro tota Hetruria continuum bellum sustineant, Romanos obiectu suo arcentes à reliquis eius regionis populis. quibus rationibus Hetrusci persuasi polliciti sunt eis quantū petebant auxiliarem exercitum. His cognitis senatus statuit tres exercitus emittere: properatisque delectibus L. Æmilius contra Hetruscos missus est. cum eo profectus est Cæso Fabius superioris anni cōsul impetrata à senatu uenia ut sibi liceat interesse bello quod gentiles sui Cremerenses gerebant, Marci fratris ductu in eam militiam profecti anno proximo: estque ei proconsularis potestas addita. Alter consul C. Seruilius in Volscos duxit exercitum: in Æquos uerò procos. Ser. Furius. In uno quoque exercitu duæ legiones erant, Latinorum, Hernicorum, aliorumque sociorum par numerus. Procōsul Furius nō minus feliciter quàm celeriter bellum confecit. uno enim prælio Æquos fudit ac fugauit, idque minimo negotio, primo statim congressu territos: deinde agros uastauit hoste compulso intra mœnia. Seruilio temere ac præpropere cōgresso nō successit ex animi sententia Volscis præualentibus. itaque necesse habuit amissis multis uiris fortibus posthac abstinere à prælijs, & intra castra manendo per uelitatiōes solas bellum ducere. Cæterum L. Aemilius quem in Hetruriam missum diximus, exercitu Veientium ante ipsorū urbem inuento, simulque magnis eiusdem gentis auxilijs, nihil cunctatus est: sed altera die postquam castrametatus est producto in aciē exercitu acerrime cōflixit cū hostibus. Cumque

ancipiti

ancipiti marte certaretur, equitatum immisit in dextrum cornu hostium, quo perturbato in alterum inuectus est, ex equo pugnans quà loci natura id patiebatur: ubi minus, desiliens in pedes, & pugnam prosequens. Laborãte autem utroq; cornu ne media quidem acies locum suum retinere potuit, sed impulsa est ab aduersarijs peditibus: ac mox omnes in castra compulsi sunt. Nec Æmilius persequi destiuit seruatis interim ordinibus, cædens terga postremi agminis. Castra quoq; per totam eam diem & sequentem noctem sine intermissione oppugnata sunt. sequenti uerò die hostibus lassitudine, uulneribus, peruigilio deficientibus ui capta sunt. Hetrusci ubi uiderunt uallum transcendi, desertis castris pars in urbem refugerunt, pars in mõtes proximos. Ea die cõsul permansit in castris hostium: sequenti uerò coronis uiros fortes donauit alijsq; donis militaribus: & quicquid in castris repertum est iumentorum atq; mancipiorũ opulentaq; tentoria militibus in prædam concessit, ditato magis quàm ante unquam exercitu. sumptuosa enim & delicato uictui consueta Hetruscorũ gens erat tam domi quàm militiæ, circumferens secum præter necessarios cõmeatus diuitem & arte laboratam supellectilem uariam, quotidianarũ uoluptatum instrumentum luxuriosissimũ. Insequentibus diebus fessi multum Veientes pacem à consule petierunt per legatos supplices. qui cum lacrymis multa questi & precati ad mouendam miserationẽ, impetrauerunt ut sibi liceat legatione ad senatũ missa de pace agere: interim dum responsum refertur, milites abstineãt à maleficijs. pro hac legatione concessa Cos. imperauit eis frumentum duorũ mensium in usum exercitus, & stipẽdium sex mensium: quibus acceptis & inter milites diuisis, induciæ factæ sunt. Senatus legatis auditis & consulis literis acceptis, rogantis ac monentis ut celeriter bellum Hetruscũ finirẽt, hostibus pacem quam peterent dari statuit ijs legibus, quæ L. Æmilio Cos. uiderentur optimæ. Cos. ex S C populum Veientem in fœdus pacis recepit, magis æquitatis ratione habita quàm utilitatis uictoris populi, nõ agro mulctatum, nõ alijs pecunijs, ne obsidib. quidem acceptis ad fidei certitudinem. id factum ei magnam inuidiam attulit, effecitq; ut fraudarẽ debita pro rebus bene gestis gratia. nam triumphum petenti obiecta est arrogantia, quòd leges fœderis nõ ex senatus sententia præscripserit. quod ne per iram aut in suam cõtumeliam factum interpretarẽ, bellum Volscum ei decreuerunt: ut ope sua subleuato collega, & illic quoq; si posset rebus gestis feliciter (erat enim uir admodum fortis) aboleret indignationẽ errato priore meritam. at ille offensus hac repulsa uehemẽter de senatu apud populum questus est, quòd patres ægre ferrent Hetrusco bello finem impositum. id eos insti-

insidiose & in contemptum pauperum facere,ne bellis externis leuati promissos agros reposcant,toties iam decepti eorũ fallacijs.his & huiusmodi alijs probris per furorem asperso patriciorum ordine dimisit suum exercitum:proconsulis quoq; Furij copias ex Æquis reuocatas sacramento soluit:unde tribunis magna senatum pro concionibus accusandi materia prębita est, dissidiaq; serẽdi pauperes inter et diuites. Sequuntur cõsules C.Horatius, T.Menenius, LXXVI Olympiade, qua uicit in stadio Scamander Mitylenæus,Phędone Athenis princi pe.Hi principiò ciuili tumultu impediebantũ quo minus res gererent, iritata plebe,& nihil aliud agi sinẽte prius q̃ diuideretũ ager publicus: sed postea tales turbationes pręsenti necessitati cesserunt, ut uolentes nolentes irent in militiam. nam Hetruscorum undecim populi pacis expertes in cõmuni concilio Veientes accusabant,quòd incõsultis cæteris pacem cum Romanis fecerint, & alterutrum ab eis postulabant, aut discederent à Romanorũ fœdere,aut in illorum partes cõcedentes contra se bellum ex professo gererẽt. Veientes pacis necessitatẽ excusabant,à qua quomodo honeste discedere possent, concilio dispiciendum relinquebant.Tum quidam submonuit,accusari posse nõ deductum è castello Cremera præsidium.hoc ut fiat petendũ esse,& ni impetretũ,ab oppugnatione castelli bellum inchoandũ.In hæc postquam consensum est,dimiserunt cõcilium: nec multo post Veientes legatis ad Fabios missis repetebant castellum,armata iam tota Hetruria.Hęc ubi Romæ ex ipsorum Fabiorum literis sunt cognita,iussi sunt ambo Coss.ad bellum proficisci, tum hoc nouũ Hetruscũ,tum Volscum illud iamdudum inceptum.Horatius duas legiones duxit cum ualidis sociorum auxilijs. Tantundem copiarũ attributum est Menenio ituro in Hetruscam militiam.qui dum cunctantius profectionẽ expedit, interim Cremera expugnata est deleta internecione gente Fabia. De hac clade duplex est opinio,sed altera uerisimilior: mihi utramq; libet apponere,ita ut cõperi.quidam aiunt cum instaret gentile sacrificium profectos ad id comitatos paucis clientibus,nec sub signis,nec explorato itinere,sed negligenter quasi per pacatum incederent. Hetruscos uerò qui hæc præsciuerant, missa copiarum parte struxisse insidias in uia:reliquam uerò partem secutam interuallo modico. deinde cum ad locum insessum uenissent Fabij,Hetruscos aggressos illos tam à fronte q̃ à lateribus,& paulo post superuenisse à tergo reliquos.sic undiq; circũuentos à funditorib. sagittarijs iaculatoribusq; uario missiliũ genere confixos atq; obrutos eminus. Sed hæc narratio mihi minus fit uerisimilis.nam neq; tot uiros sacrorum causa in urbem absq; S C reuersos est probabile,cum ea sacra curari potuerint per gẽtiles relictos

in urbe iam ætatis emeritæ homines: & ut nulli domi relicti fuerint, uix credibile est omnes decessisse ex præsidio. poterant enim tres qua tuórue pro tota gente sacra facere. quamobrem mihi hoc uidetur incredibile. Propius ueritati existimo quod alij tam de gentis interitu quàm de castello capto produnt in hunc modum. Cum sæpenumero prædatum exirent, & inuitatæ successibus cohortes continuè procederent ulterius, Hetrusci parato ualido exercitu in propinquo castra posuerunt clàm hostibus. deinde propulsis in pascua gregibus pecorum armentisque equorum & boum illectabant uiros ad prædam eo modo. illi castello egressi comprehensis pastoribus abigebant pecora. Hæc sæpius factitando Hetrusci, semperque proliciendo hostem longius à munitionibus, corruptis nimia securitate illorum animis, & inescatis lucro continuo, noctu locis opportunis disposuerunt insidias, præmissis qui occuparent imminentes campis speculas. sequenti die multa armenta è castellis emiserunt cum paucorum armatorum præsidio. Hoc Fabijs nunciato, esse ultra proximos colles campum plenum omni pecudum genere, eorumque nõ satis custoditorum ab exigua manu militum, prodierunt è castello relictis tantum præsidiarijs, emensoque propere medio spatio uenerunt in conspectum custodum, qui nõ expectauerunt eorum impetum. at Fabij iam securi captis pastoribus abigebant etiam pecudes. interea Hetrusci multis locis coorti ex insidijs undique in eos impetum faciunt. ibi Romani plerique palãtes prius quàm sibi inuicem possent succurrere, oppressi sunt. unus eorum globus festinãs ad montana ut se in locum tutum reciperet, in alias insidias inter frutecta incidit. ibi acri pugna commissa cædes utrinque magna facta est. tandem ingenti strage edita superstites euaserunt in arduum quendam tumulum, ubi sequentem noctem egerunt sine commeatibus. Sequenti uero luce præsidiarij cognito suorum casu, maiorem partem prædatorum cæsam, fortissimum quemque oppugnari obsessos in deserto quodam tumulo, & nisi mature subueniatur subigendos uictus inopia, exiuerunt magna festinatione perpaucis relictis ad castelli custodiam. hos Hetrusci prius quàm coniungerentur cum alteris circumuenerunt, & fortissime repugnantes tandem ad unum interfecerunt. nec multo post illi obsessi in tumulo fame sitique premente statuerunt cum hoste congredi, paucique cum multis confligentes à mane pugnauerunt usque ad uesperam, tanta strage hostium ut multis locis impedirentur aceruis cadauerum. Hetrusci amissa plus quàm tertia parte suorum, & reliquis timentes, signo receptui dato pugnaque intermissa, per caduceatores offerebant eis tutum transitum, si traditis armis castello excederent. quas conditiones uiris illis auersantibus, malentibusque oppetere fortiter, instaurato prælio per uices eos aggressi sunt, non iã ut ante cominus, sed è longinquo

ginquo certatim petentes ſaxis alijsq́ telis miſsilibus inſtar hibernæ niuis. Romani milites in globos condenſati procurrebant in hoſtem: quo retro cedente configebant telis undiq́. iamq́ gladijs uel hebetatis uel fractis, clypeis circumquaq́ perforatis, ſtabāt exangues pleriq́ & telis horrẽtes, membris præ multitudine uulnerum languidis, cum Hetruſci cõtemptim eos inuadunt. at Romani ferarum ritu occurrentes, eorum haſtilia prehendentes perfringebant, & gladios extorquebant: quidam ex ſtrage reſurgentes conglobati repugnabant animis magis q̃ corporibus. quamobrẽ hoſtes retro ceſſerunt peruicacia uirorum territi, & audacia quam ex uitæ deſperatione conceperant: rurſusq́ ſaxis eos eminus impetebāt, & quicquid cõtentio telum faceret. ita tandẽ miſsilibus ſunt obruti. uictores accurrerunt ad præſidiarios, præ ſe gerentes illuſtrium uirorum præfixa cõtis capita, ſine mora deditionem ſperantes, ſed fruſtra. nam reliquiæ Fabianorum accenſæ æmulatione generoſi ſociorum exitus, prodierũt admodum exigui numero, & poſt longum certamen eodem quo cæteri modo interneciõe deleti ſunt. caſtellum militibus uacuum ab Hetruſcis captum eſt. Hæc narratio fide dignior uidetᷣ mihi q̃ altera illa quam prius memorauimus, quamuis utraq́ graues Romanorum hiſtoricos autores habeat. quod uero addunt aliqui nec uerum nec ueriſimile, ſed uanis rumoribus ad poſteros traditum, operæpretiũ eſt coarguere. dicũt enim quidam CCCVI Fabijs cæſis ex tota gente unicum puerũ relictũ ſuperſtitem, id quod ne fieri quidem potuit. nec enim poterant omnes cælibes eſſe ac ſine filijs. nam priſca lege cogebantᷣ uxores per ætatem ducere, educareq́ liberos, quam diligenter uſq́ ad ſuum ſeculum ſeruatam haudquaquam ſoli contempſiſſent Fabij. ſed detᷣ hoc quoq́, illud certe dari non poteſt, ne fratrem quidem ætatis teneræ fuiſſe illorũ cuiq́. fabulis enim hoc eſſet ſimile figmentisq́ theatricis. Iam patres eorum ad tantam orbitatem redacti, necdum omnes effœti, annon uolentes nolentes dediſſent operam liberis, ne cultores deeſſent ſacris gentilicijs, ne'ue familia tam nobilis interiret. quòd ſi ne patres quidem habuerunt ſuperſtites, prodigioſa certe res in tanto numero nemini fuiſſe infantem filium, aut uxorem grauidam, aut puerũ fraterculum, aut patrem ætatis integræ. Hæc reputans ueram eam famam nõ credo. Illud uerum eſt, cum in trium fratrũ, Cæſonis, Marci, Quinti, domo per ſeptennium conſulatus cõtinuatus ſit, ſoli Marco ſuperſtitem fuiſſe filiolum, atq́ has intelligi Fabiæ familiæ reliquias nihil prohibet. & quia nemo ex ea gente inclaruit præter hunc iam adultum, hinc natam eſſe multorum opinionẽ, neminem præterea ſuperfuiſſe Fabiũ, non quòd nullus prorſus alius relictus ſit, ſed quòd nullus illis ſimilis, uirtutem

non cognationem æstimando. Et de his quidem hæc dixisse sufficiat. Hetrusci Fabijs cæsis captaq; Cremera duxerunt exercitũ porrò contra legiones Romanas reliquas. non longe enim inde erant castra Menenij consulis parum tuto loco sita. & quando Fabia gens cum clientelis suis perijt, consularis exercitus circiter xxx stadijs à loco cladis aberat: quapropter multorum opinio fuit, sciuisse cõsulem periculum Fabiorum, sed neglexisse, quòd inuideret eis tantam uirtutem & gloriam. quo factum est ut pòst accusatus à tribunis, hac potissimum de causa damnatus sit. Vehementer enim populus Romanus luxit tot talium uirorũ uirtute mulctatus, & implacabili odio prosecutus est quicquid eius cladis causam præbuisse uideretur: diem quoq; huius casus inter atros & nefastos retulit, & ad quiduis boni operis auspicandũ religiosos. Hetrusci uero ubi prope Romanos uenerunt, uisis eorum castris sub montis latere, contempserunt ducis imperitiam: & usi fortunæ beneficio, mox assumpto equitatu euaserunt per alterum mõtis latus in uerticem prohibente nemine. occupatoq; imminente Romanis tumulo imposuerunt ei præsidium: ac deinde per otium adductis eò cæteris copijs castra uallo & profunda fossa munierunt. quòd si Menenius animaduertisset quanto potiore loco essent res hostium, & intellecto errore suo periculoq; exercitus transtulisset eum aliò, sapiẽter fecisset. nunc uero quia pudendũ ducebat peccasse uideri, difficilis monitoribus in uere pudendam cladem incidit. nam hostes qui è loco superiore interdum ad uelitationes progrediebantur, nunquam inferiores discedebant, sæpe cõmeatus intercipientes, & pabulatores aquatoresq; per insidias opprimentes: eoq; redegerunt consulem, ut nec tempus nec locum pugnę posset eligere, quod apud imperatores maximę habetur imperitiæ. contrà Hetrusci utriusq; horum habebant arbitrium. attamẽ ne tum quidem castra mouere Menenius sustinuit, sed maluit in aciem suos educere spretis monitoribus. Hetrusci uero in rem suam utentes amentia consulis descenderunt è castris duplo numero. ut uero conflixerunt exercitus cadebant multi Romani non ualentes seruare ordines, Hetruscis à fronte propellentibus, quos loci natura iuuabat, suis uero à tergo urgentibus, quòd in longum pateret Romana acies. itaq; cæsis centurionũ nobilissimis reliquus exercitus in castra compulsus est. uictores & signis & saucijs & cadaueribus potiti sunt. castra quoq; cõtinuata per diem noctemq; oppugnatione capta sunt militibus profugientibus. multum ibi mancipiorũ, multũ reliquæ prędæ partum. contenti enim corpora seruare impedimenta reliquerant, ne armis quidem retentis plerìq;. At in urbe postquã cognita est clades & castrorũ expugnatio: nam ante lucem ex fuga primi uenerant:

magnus

magnus tumultus,ut par erat,exortus eſt: nec aliter quàm ſi mox irrui turus eſſet hoſtis,arreptis armis magna diſcurſatione alij mœnia pete bant,alij ſtationem pro portis, nonnulli occupabant loca urbis edita. totaq́ꝫ urbs perſtrepebat clamore confuſo,domeſticis uegetiorib.ſin gula tecta occupantibus:ignibus quoq́ꝫ continuatis ut in obſcura no cte,& accenſis per tecta cubiculaq́ꝫ facibus collucebant omnia, incen dij quandam ſpeciem præbentia procul intuentibus. quòd ſi tum He truſci contempta caſtrenſi præda inſtitiſſent ueſtigijs fugientiũ,totus ille exercitus deletus fuiſſet:nunc uerſi ad direptionẽ impedimentorũ curamq́ꝫ corporum,egregia ſeipſos priuauerunt gloria. Sequenti die uerſus urbem ducentes exercitum,Ianiculum montẽ XVI ſtadijs di ſtantem occupant: ibi Romam in conſpectu habentes agros impune populabantur magna urbanorũ contumelia,donec alter conſul Hora tius è Volſcis exercitum reduceret.tum demum Romani rem tutã ra ti armata iuuentute domeſtica produxerunt copias. pugnatum dein de ad Spei ſtadio ab urbe octauo,hoſtesq́ꝫ profligati:atq́ꝫ iterũ ad Col linã portã maiore prælio fuſi fugatiq́ꝫ egregie:quib.duab.uictorijs re ſpirauit à pauore populus,ſimulq́ꝫ is annus peruenit ad exitũ.Sequen ti anno poſt æſtiuum ſolſtitiũ ſextili menſe conſulatũ inierunt uiri rei militaris prudẽtes,Sp.Seruilius,A.Virginius:quibus bellum Hetru ſcum durum alioqui & difficile uidebatur utile collatum ad res domeſti cas.nam cum proxima hieme deſertus & incultus fuiſſet ager propter occupatũ uicinum montẽ & excurſiones cõtinuas, ac ne externi qui dem cõmeatus importarẽtur à negotiatoribus, laboratum eſt magna inopia frumenti,urbe pręter domeſticam turbam agreſtiũ quoq́ꝫ mul titudine referta.inerant enim centũ & decẽ milia ciuiũ qui pubertatẽ atti gerãt,ut proximo cenſu liquuit:mulierũ aũt & puerorũ,ſeruitiorũ itẽ, negotiatorũ & opificũ inquilinorũ(nemini enim ciui Romano aut cau ponari, aut opificia ſordida exercere licebat)triplũ tantũ quãtũ ciuiũ: quib.difficile erat uerba dare concurrentibus in forũ,indignãtib.& in magiſtratus uociferãtibus,cateruatimq́ꝫ in ędes diuitũ irruẽtibus,& ſi ne pretio diripere conãtib.penuaria.Nec ceſſabãt interim tribuni,ſed pro concione accuſabant patricios: ſemper eos aliquid moliri contra pauperes dicentes,& uniuerſa quæ unquam acciderant mala,etiã quę ineuitabilis fortunæ uis afferre ſolet mortalibus, in illorũ referẽtes ma litiam:atq́ꝫ ita magis exacerbabant uulgus ſuapte ſponte procliue ad contumelias. In tam miſero rerum ſtatu Coss. dimiſsis in propinqua loca qui cõmeatus coemerẽt,per ſingulas quoq́ꝫ domos ciues frumen tum profiteri iuſſerunt, ut quod ſupereſſet familiari uſui conferret in publicum.quibus artibus effecerũt ne pauperũ audacia prorumperet

in facinora,utque magis uacaret delectus habere. Postremo absumptis omnib.quæ domi ad uictum prodesse poterant, externis cõmeatibus tardius subuenientibus,foris hoste urgente,intus fame,leuius malum duxerunt se ac suos externis periculis exponere, quam intra mœnia seditionibus & inopia confici: eductisque copijs intempesta nocte traiecerunt flumen ratibus,& prius quam clara dies illuceret castra contulerunt cum hostibus.sequenti uerò die militẽ produxerunt in aciẽ. In dextro cornu Virginius præerat,in sinistro Seruilius. Lætum id fuit Hetruscis,si semel etiam succederet afflicturis Romanam potentiam, quod scirent imperij robur in ea stare acie,& spes licet uana uictoriam promitteret,quia Menenij copias iniquo loco superauerant.Commissum est acre prælium & diuturnum:Hetrusci multis cęsis,pluribus amisis,in castra se receperunt. Virginius dextrũ cornu cohibuit ne retro cedentibus insisteret,iubens contentos esse præsenti successu. Seruilius alteri cornui pręfectus cum suis diu persecutus est eos qui sibi oppositi fuerunt.ut uero ad accliuia uentum est,conuersi Hetrusci succurrente & castrorum præsidio fecerunt in persecutores suos impetum. qui cum aliquantisper restitissent, coacti terga uertere, propulsique per decliuia, disiecti pasim cæsi sunt.at Virginius cognito sinistri cornus casu.per montem suos instructos duxit transuerso itinere:& superueniẽs à tergo hostibus suos persequentibus partem militũ reliquit ad prohibendos siqui è castris in auxilium suorùm prorumperẽt, cum reliquis hostes inuasit:interea Seruiliani resumptis animis in pugnã reuersi sunt. itaque circumuenti Hetrusci cum neque perrumpere possent oppositam aciem,neque in castra urgentib. à tergo alijs refugere,misere maior pars contrucidati sunt.Romani cruenta uictoria potiti sunt, ne ipsis quidẽ admodum læto euentu prælij. Consules in castris ibi circa stragem positis pernoctauerunt. At ea manus Hetruscorum quæ Ianiculum montem occupauerat,quoniam domo nulla submittebantur auxilia, decreuit pręsidio decedere: noctuque profecta Veios petebat,quę ciuitas Hetruscarũ erat sibi proxima.Romani castris potiti, direptis impedimentis quæ in fuga per trepidationẽ relicta fuerant, saucios etiam multos ceperunt,uel in tentorijs iacentes,uel pasim stratos toto itinere: quidam enim desiderio patriæ supra uires ausi conabantur sequi suorum discessum,postea deficientes collabebanẽ semineces:quos Romanorũ equites ad multũ uiæ persecuti conficiebant.Fusis fugatisque hostibus, castello diruto,milites cum spolijs in urbem reuersi sunt,referentes in prælio cæsorum cadauera miserabile ciuitati spectaculum propter desideratos tot uiros fortisimos,populo ancipite inter luctum & uictorialem lætitiã.Senatus dijs persoluit uotiuas uictimas, cõsulib.trium-

phum

phum negauit. nec ita multo post urbs repleta est cōmeatibus uarijs, partim coemptis ære publico, partim subuectis à frumētarijs negotiatoribus, ita ut restitueret annonæ pristina uilitas. Finitis bellis externis intestina seditio recruduit, tribunis plebem turbantibus. quorū cęteras actiones patres impedierunt delinitis singulis: cæterum accusationem Menenij qui superiore anno cōsul fuerat, impedire frustra conati sunt. Q. Considius & T. Genucius diem ei dixerunt: iussusq; rationem reddere parū feliciter administrati imperij, & in primis amissę Cremeræ atq; Fabiorum exitij, cum haud procul inde statiua habuisset, tributis comitijs iudicatus fermè omnibus calculis damnatus est: quamuis esset Agrippæ Menenij filius, eius qui plebē patricijs reconciliatam in urbem reduxerat, quiq; defunctus à senatu publicis impensis magnifice funeratus fuerat, & à matronis honoratus luctu annuo. non tamen capitalis mulcta fuit, sed pecuniaria, si ad nostri seculi mores ac uitas conferatur ridicula: sed illius temporis hominibus suis manibus necessarium uictum quærētibus, præsertim huic cui paupertas pro patrimonio relicta fuerat, grauis, duo milia ęreorum assium. id nomisma librale fuit, ut tota mulcta sedecim talenta æris conficeret. Inuidiosum hoc uidebatᷓ eo seculo, ac proinde mitigatū est abrogatis mulctis pecuniarijs & translatis ad boues pecoraq;, taxato numero ultra quem nō liceret magistratui à priuatis mulctam exigere. Hęc Menenij damnatio rursus exasperauit erga plebem patriciorū animos, ut neq; agrorum diuisionē fieri permitterent, nec ulla in re uellent ei gratificari. Et paulo pòst ipsam plebem eius iudicij pœnituit, ubi cognouit de eius uiri obitu. nam uitata hominum consuetudine nunquam postea conspectus est in publico: cumq; posset exsoluta mulcta uersari in munijs publicis, paratis ad numerandum amicis, noluit: sed uita seipsum mulctās domi mœrore inediaq; cōtabuit. nec aliud eo anno gestū est. P. Valerio Publicola, C. Nautio Coss. initio statim anni, alius uir patricius Sp. Seruilius, ut cōsulatu abijt reus capitis fuit, à L. Cæditio & T. Statio Trr. pl. die dicta. ab eo magis infortunij q̃ peccati exigebatᷓ ratio, quòd proximo prælio Hetruscos in castra refugientes audacius persecutus q̃ prudētius, moxq; eruptione facta repulsus, robur iuuentutis amiserit. Hoc uiri periculum indignissime tulerunt patricij, rem non ferendā inter se dictitātes, eos qui se pro rep. impigre hostib. obijciant, si aduersa fortuna reflauerit ignauiæ accusari ab ijs qui nunq; in acie steterint: atq; hoc modo cohibita ducū audacia libertatē simul & imperiū uenire in periculum. itaq; magnis deprecationibus apud plebeios agebant ne damnarent hominē, ostendentes nō esse è rep. dānari duces ob infortuniū. postquam aūt dies iudicij uenit, progressus in

medium L. Cæditius accusationem exorsus est, dicēs illius stultitia & imperitia in manifestariā perniciē inductum exercitū, desideratumq́ robur et florem Ro. populi, & nisi re cognita collega festinus opem tu lisset represso impetu hostiū, suosq́ cives servasset, deleto altero exercitu in posterum dimidium tantūmodo uiriū habituram fuisse remp. His dictis testes citabat cēturiones superstites & quosdā milites alios, qui ad tegendam suæ fugæ ignominiā, infelicitatē duci uertebant crimini. post hæc magnam miseratione defunctorū mouens, & cladem exaggerans, multis uerbis contemptim effusis in patriciorū inuidiam ut eos à deprecando deterreret, reo pro se dicēdi fecit potestatē. Tum Seruilius sic defensionē aggressus est. Si in iudiciū me uocastis Quirites, & officij mei rationē reposcitis, paratus sum causam dicere: sin ad certum suppliciū, & nihilo potiore cōditione futurus sum approbata innocentia, iam nūc arreptū hoc corpus tractate ut libitū est. Sic enim mori felicius existimo q̄ peracta causa non persuasisse iudicibus. tum enim uidebor merito pati quicquid de me statueritis. uestra quoq́ minor erit culpa, si etiamnum incerti criminis reum per iram necaueritis. licebit autem mihi de animis uestris coniecturam sumere ex tumultu aut silentio, utrum ad supplicium proniores sitis an ad iudiciū. His dictis reticuit. mox silentio præbito, & plerisq́ bono animo esse iubentibus ac quicquid uellet dicere, denuo exorsus est. Ergo si iudices uos Quirites non inimicos habeo, facile uobis approbabo meam innocentiam. incipiam aūt ab ijs quæ uobis omnibus sunt notissima. Ego creatus sum consul cum optimo hoc Virginio, quo tempore Hetrusci cōmunito in Ianiculo præsidio, agroq́ Romano in suam potestatē redacto, spem conceperant breui se deleturos uestrum imperiū. intra mœnia fame interim simulq́ seditione laborabāt, nec expediebatur ullum salubre consilium. tam iniquo reip. tempore, tamq́ turbulento & horribili, admotus gubernaculis, hostes ope collegæ uici duobus prælijs, coegiq́ deserto præsidio discedere: breuiq́ post famem populi repleto foro cōmeatibus uenalibus, & successoribus meis agrum hostibus uacuū, urbem sanam ac tranquillā tradidi. Cuius igitur criminis reus sum? nisi forte uictoria crimen est. quòd si aliqui milites in prælio feliciter depugnato ceciderunt, quæ culpa est Seruilij? nec enim deum aliquem duces habent sponsorem uitæ descendentiū in prælium: nec ea conditione imperiū accipimus, ut omnes hostes deuincamus integris nostris copijs. quis enim mortalium in se tam fortunæ q̄ consiliorum euentus reciperet? sed magna operæ præmia semper magnis emunt periculis. Nec mihi primo cum hostibus congresso hic casus accidit, sed propemodū omnibus qui unq̄ minore manu maiorem exercitum

ausi

ausi sunt aggredi Nam sæpe usu uenit ut qui modo persequebãtur hostem mox ipsi fugerẽt,& qui multos occiderãt plures è suis amitterẽt. Taceo multos omnino uictos accepta clademaxima reuersos domũ cum ignominia,quorum nemo pœnas dedit infortunij. Satis enim ad pœnam est ipsa calamitas:& hoc ipsum laude frustrari grauis ac molesta iactura est ducibus,etiamsi nihil accedat præterea. Et tamẽ tantum abest ut detrectem,quod meo iure possem, etiam pro fortuna causam dicere,ut præter cæterorũ ducum morem patiar in disquisitionẽ uocari fortunã meã non minus ꝙ consilium:modo hoc unum præfari mihi liceat,me humanarũ actionum felicitatẽ infelicitatémue nõ ex ipsis actionibus iudicare,quibus tãtam uarietatẽ inesse uideo,sed ex earum euentu.qui si ex sententia ceciderit,etiamsi per multa tristia ad eũ perueniatur, nihilominus laude ac æmulatione omniũ dignum haberi audio,& ad bonam fortunam referri.quoties uero finis malus est,etiamsi omnia iucunda præcesserint,id nõ felicitati tribui sed infortunio. Huc igitur spectantes examinate fortunam quæ mihi in bello hoc adfuit. Si me uictum fuisse comperietis,malam pronunciate: sin uictorẽ,bonã. Verùm de fortuna, quoniam eam disputationẽ molestam uideo, & si plura dicere possim,desino. Sed quia consilium quoqꝫ meum accusant, non proditionis aut ignauiæ:nec enim tam perfrictæ frontis sunt aduersarij,ut hæc uulgata cæterorũ ducum reorũ crimina obijcere audeant:sed imperitiæ militarium artiũ & insipientiæ,quòd periculũ subierim nõ necessarium usqꝫ castra hostem persecutus, reddam etiã huius rationem:cum in promptu mihi sit dicere:aliena facta reprehendere facillimum esse cuiuis, res egregias gerere perdifficile paucisqꝫ datum, neqꝫ tam facile futura prospici, ut iudicari de præteritis: quandoquidẽ hæc sensibus percipimus,illa præsagijs atqꝫ coniecturis colligimus, in quibus inest fallaciarũ plurimũ.perfacile itẽ cuiuis esse uerbis ductare ac regere copias procul periculo, quemadmodum accusatores mei faciũt.Sed ut ista omittam,agite per deos dicite, solus ego aut primus castra uisus sum aggredi, & exercitum per accliuia ducere:an idem fecerunt imperatores uestri alij,euẽtu uario: Cur igitur omissis alijs me iudicatis si hæc imperite ac parũ ex officio facta putatis: ꝙ multa exẽpla maioris audaciæ uenerunt in mentẽ ducibus,quoties tempus non ferret tuta consilia:quidam enim signiferis erepta signa coniecerunt in hostes medios,ut segnioribus necessitatem fortitudinis imponerent, scientibus fœdum suppliciũ propositum his qui signa non retulissent incolumia.quidam traductis in hosticum copijs ruperunt pontes fluminum,ut desperato effugio pugnaturis audaciam insererent.alij tentorijs unà cum impedimentis crematis,effecerunt ut sui necessario ex

hoste peterent quicquid opus haberēt. Omitto infinita alia cōsilia ducum audacissima, uel nunc usitata, uel à maioribus memoriæ prodita, quibus præter spem frustrati nunq̃ ad pœnā uocati sunt. nisi hoc forsan aliquis obijciet, me alijs in manifestam perniciem expositis, ipsum mihi cauisse à periculo. q̃ si inter cæteros uersatus postremus excessi prælio, cui feci iniuriam eiusdem cum alijs fortunę particeps? atq; hęc de meipso dixisse sufficiat. nunc de ordine amplissimo, quoniā cōmune odium propter agros nō diuisos me quoq; contingit, quod nec accusator dissimulauit, uerum bonam accusationis meæ partem in hoc insumpsit, libet paucis apud uos dicere. dicā aūt libere, sicut & uestra utilitas & mea dignitas postulat. Pręter ius & fas Quirites facitis, qui pro tot tātis senatus in uos beneficijs nullam habetis gratiā: q̃ siquid uestris precibus negauerit, nō per inuidiā, sed quia hoc impetrari non sit è rep. irascimini maiorem rationē haberi utilitatis publicæ q̃ uestri desiderij. atqui debueratis optima eius consulta boni consulere, & publicorum cōmodorum respectu à priuatis uestris cupiditatibus absistere: aut si nō potestis ratione imperare affectibus noxijs, saltem persuadere quod postulatis, nō per uim conari eripere. nā ultronea dona & dantibus iucundiora sunt q̃ extorta, & accipientibus magis perpetua q̃ illa cōtraria. Quod uos me Dius fidius nō consideratis, sed turbamini & efferamini, ac ne momento quidem temporis ciuitatē quiescere sinitis. Ergo præstat bellū habere q̃ pacē, quando in bellis inimicis male facimus, amicis in pace. Atqui si putatis Quirites omnia senatus cōsilia honesta esse cōmodaq; reip. ut reuera sunt, quin hoc quoq; tale creditis? Sin prorsus nihil ita ut deberēt curare opinamini, sed male turpiterq; administrare rempub. quin potius in totum amoto magistratus ipsi capessitis, in cōmune consulitis, bella pro imperio geritis, q̃ acciditis eum paulatimq; cōsumitis, iudicijs tollentes quemq; illustrissimū? satius enim esset nos in uniuersum à uobis infestari, q̃ unū post alium priuatis calumnijs appeti. Verùm nō uos in culpa estis, sed concionatores isti qui uos perturbant, nec imperium ferentes nec imperare ipsi scientes. Et quantum ad istorum insipientiam atq; imperitiam attinet, iam sæpe subuersum fuisset uobis hoc nauigium. nūc uero lapsus eorum corrigit, & ciuitatem seruat incolumem, hic ipse senatus qui tam male audit apud uos. Hæc siue iucunda uobis auditu, siue molesta, uerissima certe ausus sum dicere, ut qui malim ob libertatem reip. utilem emori, q̃ ad solam uoluptatem uestram loquendo seruari. Hæc locutus, nec ullis amplius querimonijs usus aut deplorationibus deprecationibus'ue abiectis & supplicibus, nec quicquā ingenerosum præ se ferens, cessit in uicē dicendi succedere uolentibus uel aduocatis

uel

uel testibus. itaque multorū testimonijs subleuatus est, & in primis Virginij collegæ sui, autoris eius uictoriæ, qui non solum alienum eum à culpa pronunciauit, uerumetiã laudandum duxit, ut uirum rei militaris peritissimũ, ducemque fortissimum. addiditque, si eos belli huius non pœniteat, ambobus sibi habẽdam gratiam: sin minus, ambos ex æquo plectendos. cõmunicatis enim factis & cõsilijs fortunam quoque communem fuisse. mouebat autem non solum oratio uiri, sed & tota uita spectata bonis operibus. nec parum faciebat ad affectus ciendos habitus hominis, alieno dolore mœsti, & haud minus satagentis quàm in proprio periculo. quo factum est ut etiam desideratorũ necessarij, qui alioqui uidebantur implacabiles, molliti mitiores se præstarent, irasque ponerẽt, ut mox apparuit. reus enim calculis omnibus absolutus est. atque ita euasit Seruilius. Paulo post Romani expeditionem susceperunt in Hetruriam ductu P. Valerij Cos. Rursus enim Veientes bellum mouerunt ascitis in eius societatem Sabinis: qui hactenus non ausi se admiscere nulla spe uictoriæ, tunc post profligatum Menenium, cõmunitumque in Ianiculo præsidium, affectas rati Romanorũ uires, & colla psos animos, iuuerunt Hetruscos magnis copijs militũ. Quibus cum sua iuuentute coniunctis Veientes, expectabant aliorũ Hetruscorum auxilia, Romam ipsam petituri cum maiore parte exercitus, sperantes nemine occurrere audente aut expugnaturos se illam, aut fame ad deditionem coacturos. Sed dum auxilia cunctantur præuenti sunt à Valerio: qui assumpto copiarum domesticarum robore sociorumque auxilijs quantum potuit latẽter egressus est. Sub uesperam enim traductis trans Tiberim militibus, non longe ab urbe quieuit: deinde medio noctis excitos prius quàm illucesceret admouit alteris castris hostium. bina enim erant modico interuallo inter se distantia, seorsum Hetruscis, seorsum Sabinis tendẽtibus. Priores Sabinos aggressus est sopitos plerosque, ac ne excubijs quidem satis custoditos, ut qui in pacato solo nihil minus quàm hostem timerent de quo nullum nunciũ acceperant. itaque primo impetu castra capta sunt. ibi alij iugulabantur in cubilibus, alij dum arma induunt recẽs exciti, quidam armati quidem sed passim repugnãtes nullo ordine: maxima pars suis castris effusi, dum altera cursu petunt, ab equitibus intercepti periẽrũt. In hunc modum captis Sabinis castris, Valerius duxit ad altera, ubi Veientes locũ nõ ualde munitum occupauerant. hos latere non potuit. nam & dies clara iam erat, & Sabini elapsi è clade, similem illis imminere nunciauerant. itaque pugna fuit opus. Hetrusci acriter pro castris pugnantes occidebant multos hostium, multos item suorũ amittebant, adeoque anceps certamen fuit, ut diu dubitaret utrò inclinaret uictoria. tandem à Romano equitatu

tatu impulsi refugerunt in castra persequēte consule. qui postq̃ ad munimenta peruenit, male munita parumq̃ tuta ut diximus, ea locis aliquot aggressus oppugnationē in multam noctem continuauit. Hetrusci labore non intermisso fessi castra sub diluculum deserunt: quorum pars in urbē fugit, pars per saltus proximos dispersa est. ubi uero hæc quoq; castra capta sunt, iussit reliquū diei dari curę corporum: sequenti deinde prædam in utrisq; repertā diuisit uictoribus, quæ magni pretij fuit, & fortissimum quenq; donauit ex more coronis militaribus. in his præcipuus fuit & in profligandis Veientib. spectatissimus Seruilius superioris anni consul, nuper absolutus iudicio populi, tunc uero legatus Valerij, ante omnes donis ac præmijs honoratus amplissimis. deinde spoliatis hostium cadaueribus & suorū sepultis, cōsul productum exercitū instruxit ante Veiorū mœnia, ut inclusis pugnæ potestatem faceret. Cumq; nemo prodiret, difficilem uidēs oppugnationem tam munitæ urbis, bonam partem agri populatus est: ac mox in Sabinos milite traducto ex illa quoq; regione hactenus intacta prędis per aliquot dies actis, grauem iam nouis impedimentis reduxit exercitum. Venienti populus ad multum uiæ coronatus occurrit suffitū thuris transeunti faciens, & poculis mulsi militem excipiens. Senatus triumphum ei decreuit. Alter consul C. Nautius, cui Latinorum Hernicorūq; tutandorū obuenerat prouincia, aliquandiu profectionē distulit, nō q̃ imparatus esset aut timidus, sed in Veientanū bellū intētus, ut siquid accideret illi exercitui, pręsto esset urbi agroq; præsidiū, si hostis quemadmodū antè admo[illegible] ad urbē copijs cōmunire uellet propinquum locum aliquem, unde omnia infesta faceret. interim in Latio cum Æquis & Volscis debellatum est: & nuncij retulerunt prælio uictos excessisse agro Latino, nec iam opus esse auxilijs. nihilominus Nautius rebus in Hetruria prospere cedentibus eduxit exercitum, ingressusq; Volscorum regionē fuga ex parte magna desertam paucis mancipijs potitus est & pecoribus: incensisq; aruis eorum tum segetē flauentibus, alijsq; nō paucis damnis datis, nemine subuenire auso reduxit suos incolumes. præterea nihil memorabile gestū est ab his consulibus. A. Manlius inde & L. Furius fuere Coss. Senatus bellum contra Veientes decreuit. ea prouincia Manlio sorte obtigit: qui celeriter eductis copijs castra prope Veios posuit. Hostes inclusi mœnibus aliquandiu per legationes solicitarunt Hetrurię populos, & Sabinos nouos socios, orantes ut succurrant sibi celeriter: cumq; nusquam impetrarent auxilia, absumptis cōmeatibus fame urgente prodierūt ad consulem natu maximi & honoratissimi præferentes supplicum insignia & pacem petētes. Manlius imperato unius anni stipendio, & frumen

to quantum in duos menses exercitui sufficeret, ubi hæc allata fuerint, eos se missurum ad senatũ est pollicitus, cum quo de pacis legibus agerent. Illi repræsentata incunctater pecunia, tum stipendiȷ nomine, tum ea quam permissu consulis uice frumenti numerauerunt, Romã profecti sunt: admissiq; in senatũ ueniam prẹteritorũ petierunt, pacemq; in posterum: ac post multas uel pro pace uel contrà sententias uicit ea pars cui fœdus placebat: & induciæ in annos quadraginta sunt eis datæ. Legati actis senatui gratiȷs domum reuersi sunt. Manlius parta pace ouãs in urbẽ rediȷt. His Coss. census actus est, cẽsa capitũ CXXXM. & aliquot insuper. deinde L. Æmilius Mamercus tertiũ, & Vopiscus Iulius Coss. fiunt LXXVII Olymp. qua in stadio uicit Dates Argiuus, Charete Athenis principe. Hi consulatũ habuerũt inquietum & laboriosum, cessantib. quidem bellis & pacatis hostibus, sed domesticis seditionibus in salutis periculum adducti unà cum ipsa repub. nam militaris multitudo quietis impatiens statim flagitauit diuisionẽ agri publici, inopes instigante tribuno pleb. Cn. Genucio. Is uir audax nec infacundus cõcionibus suis ad captandam tenuis plebeculæ gratiam abutens, extorquere conabatur à consulibus, ut quod senatus iamdudum de diuidendis agris decreuerat, tandẽ exequerentur. Hi negabãt ad se pertinere quod alieno consulatu decretũ esset Casio Virginioq; Coss. dicentes illorum fuisse id officium. Senatusconsulta non habere uim legis perpetuæ, sed esse instituta unius anni. Elusus hac consulum causatione Genucius, quia nõ poterat maiorẽ potestatẽ cogere, aliam uiam ingressus est, consularibus Manlio & Furio, qui superiore anno magistratum gesserãt diem dixit. Crimini erat iniuria facta plebi, quia non creassent decemuiros qui ex S C agros sibi diuiderẽt. Cur autem antea nemo consulum accusatus sit hoc nomine, cum XII anni elapsi essent ex quo id S C scriptum fuit, & hos duos demũ reos uanæ promissionis ageret, non iniquas causas afferebat: postremo negabat aliter cogi posse ad diuisionem agrorum præsentes consules, nisi uideãt ab aliȷs exactas pœnas neglecti officiȷ, & idem sibi timendũ intelligãt. Hæc locutus & populũ hortatus ad iudiciũ, iurauit se permansurũ in proposito, nec omissurũ accusationẽ: simulq; diem dixit utriq;. At patricios hoc cognito pauor ingẽs & cura subiȷt, incertos quomodo reos possent eripere, audaciamq; tribuni compescere. iamq; decreuerãt, siquid durius plebs in cõsulares statueret, per uim ei resistere, uel si armis opus fuerit. nõ tamẽ eò uentũ est, inopinato huius periculi remedio. nam ipso iudiciȷ die, Genucius mortuus in suo lecto inuentus est, nullo cædis aut ueneni laqueíue, aut alioqui uiolentæ mortis uestigio. Quo cognito & prolato in forum corpore, uisum est omnibus diuini-

tus

tus impeditum iudicium, moxq́ comitia soluta sunt. nam collegarum nemo ausus est renouare seditionē, & ipsis Genucij furorem damnantibus. quòd si consules nihil satagentes amplius, seditionē fortuito sopitam siuissent quiescere, nullum eis fuisset periculum: nūc superbe ac contumeliose plebem tractantes, & ostentantes sui magistratus potestatem, magnorū malorum causa fuerunt. nam ad delectum habēdum progressi, citatos nec parentes mulctando uerberandoq́ effecerunt ut plebs in furorē uerteretur ex causa huiusmodi. P. Volero ex plebe uir bello fortis, qui superioribus expeditionibus ordines duxerat, tūc inter gregarios asscriptus, negabat se militem fieri debere, nullam ignominiam in militia meritū. Coss. offensi eius libertate, misso lictore spoliari hominem & uirgas expediri iusserunt. Ille tribunorū opem inuocans, Prouoco, inquit, ad populū. cumq́ consules nihil eius uociferatione mouerentur, & lictor uestem circumscindere pergeret, uir ætate ferox & uiribus rem indignā ratus ipse sibi tribunū præstitit, & unum alterúmue lictorē pugnis probe contusum à se repulit. Coss. irati uniuersos apparitores in eum concitant. non tulerunt hoc plebeij qui aderant: conglobati sublatoq́ clamore seinuicem cohortati, Voleronē eripiūt pulsatis lictoribus. deniq́ in Coss. impetus factus est, qui ni è foro se proripuissent, perpetratū fuisset nefariū facinus. Hoc facto in diuersa studia scissa est tota ciuitas: & tribuni qui hactenus quieuerant, efferati inuehebantur in cōsules: nec iam de agrorum diuisione, sed de reip. statu maior feruebat contentio. nam patricij ferentes indigne potestatem summam contemptam, ausum apparitores pulsare deposcebant ad rupis Tarpeiæ supplicium. contrà plebeij cateruatim uociferabantur cohortantes se ne libertatem suam proderent: utq́ ad senatum deferrent nomina consulum, & animaduersionē aliquam in eos poscerent: qui ciuem Romanum tribunorum opem inuocantem & prouocantem ad populū, cōtempto iure magistratuū simul & populi, tanq́ uile mancipium uerberari iusserint. Ita neutris de contentione quicq́ remittentibus, reliquum eius consulatus tempus totum ingloriū præterijt, nec domi nec foris ulla re gesta memorabili. Proximis comitijs L. Pinarius, P. Furius creati sunt Coss. huius anni principio religionibus quibusdā territatus est populus, multis prodigijs apparētibus, & uatibus atq́ pontificibus iram deorū denunciantibus, q́ sacra non rite fierent. nec ita multo post pestilentia inuasit mulieres quāta nunq́ antea, præsertim grauidas. immaturos enim & mortuos fœtus effundentes & ipsæ moriebantur: & neq́ supplicationes circa templa deorum arasq́ habitæ, neq́ lustrationes priuatæ publicæ'ue quicq́ proficiebant. Hac calamitate sæuiente seruus quidam pontificibus indicat,

unam

unam uirginum Vestalium Vrbiniam uirginitate amissa impure sacra pro populo facere: qui amotam à sacris & in iudicio conuictam uerberauerunt, traductamq; per urbem uiuam defoderunt. ex incesti patratoribus alter sibijpse manus intulit: alter à pontificibus comprehensus, in foro sub furca flagris cæsus ac necatus est. atq; ita demum pestilentia desiit. At seditio iam inueterata plebe à patricijs dissidente rursum renouata est opera P. Voleronis, qui superiore anno ab Æmilio & Iulio Coss. miles pro centurione scriptus imperiũ eorum contempserat: postea tribunus hac potissimũ de causa ab infima plebe creatus (nam loco humili locus & in egestate magna educatus fuerat) q; primus omniũ consularem potestatem regiæ parem ipse priuatus cõtempsisset: tum quòd magistratũ ambiens pollicitus esset ablaturũ se potentiam à patricijs. Hic ꝙ primum licuit placata deorum ira tractare remp. pro concione legem tulit de tribunicijs comitijs, ut pro curiatis tributa fierent: quorum hæc est differentia. Curiatis comitijs de re quapiam in senatu prius tractata suffragia curiatim colligebantur, idq; auspicato: aliàs nisi aues addicerent ea comitia habebantur pro irritis. Tributa uero inconsulto senatu, nullis auspicibus adhibitis, una die peragebantur à tribulibus. Habebat aũt è quatuor collegis duos legis ferendę socios, atq; ita reliqui superabãtur numero qui dissentiebant. at Coss. & senatus totusq; ordo patricius legi quo minus perferretur summa ui resistebant: & postq; dies rogationis uenit, in comitio multæ grauissimorũ uirorum & in primis consulũ orationes sunt habitę, declarantium quantum incõmodorum inesset in ea lege. tribuni cõtra suis orationibus refellere conabanť consules, ac uicissim illi tribunos: totusq; is dies per orationum suadentium ac dissuadentiũ uicissitudines uerborumq; altercationes absumptus est. nocte superueniente tribuni plebis actionẽ eam distulerunt in trinundinũ. ad præfinitã diem maior etiam ꝙ antea turba cõfluxit, res non aliter ꝙ prius magna contentione acta est. Id animaduertẽs Volero apud se statuit posthac nec cõsulibus dissuasionem legis permittere, nec patricijs suffragia, sed in totum eos comitijs arcere. habebant enim illi sua sodalitia, & cum clientelarum cateruis multas fori partes occupabãt, animos addendo legis dissuasoribus, defensoribus contrà obstrepẽdo, aliaq; multa indecora faciebant, quæ præ se ferrent futuram in suffragijs cõfusionem & uiolentiam. Hæc eius consilia non tam ciuilia ꝙ tyrannica præpediuit alia dira calamitas. Inuasit enim urbẽ pestilentia, reliquã etiam Italiam peruagata, sed nusquam alibi ꝙ Romæ infestior: cui nec humana ope ulla succurri poterat, sed curati æque atq; incurati moriebanť: nec supplicationum sacrificiorumq;, & quod extremum afflictis rebus quæri

solet remedium,lustrationum priuatarum publicarúmue ulla erat utilitas.Sæuiebat id malum nullo ætatis,sexus, roboris, imbecillitatísue discrimine,aduersus medicinam ac remedia cõtumax , nõ mulieribus parcens,nõ uiris,nõ natu grandibus,nõ iuuenibus:nõ tamen diuturnum,quod solũ in causa fuit quo minus uniuersus deperiret populus: sed torrentis in morẽ aut incẽdij uno impetu inuadebat hominẽ & abripiebat.Sedata hac peste Volero appetẽte sui magistratus exitu,quia legem perferre non poterat,proximis comitijs iterum tribunatum petijt,permulta magnifice de se pollicens:quod & impetrauit, cum eóq; duo illi collegæ.His patres opposuerũt uirum iam indeà paternis certaminibus infestum plebi,& nihil detrimẽti capere passurum rem optimatium,Appium Claudium Ap.F.quem inuitũ ac ne in campũ quidem progressum,nihilominus absentẽ præiudicio suo creauerũt consulem.Comitijs facile peractis,nam pauperes confestim è cãpo discesserunt audito Appij nomine,consulatũ inierunt, T.Quintius Capitolinus, Ap. Claudius Sabinus, ingenio simul & uoluntate dissimiles. Nam Appio placebat externa militia distineri otiosam plebem & inopem,ut uictum quotidianũ,quo domi careret, ex hostico suis sibi parans laboribus adiutaret Ro.imperium,nec molesta esset patrib.rempub.tractantibus.non defuturam honestam belli occasionẽ ijs qui ad imperium aspirantes inuidiosi essent omnibus.& de futuro argumentabatur ex præteritis,docens omnes superiores seditiões exortas bellis cessantibus. Quintio uero non probabat̃ belli principiũ quærere, aienti gratum esse debere si ad bella necessario repellenda uocata plebs pareat:& cõmonstranti fore ut si militiã detrectantibus uim adhibeãt, plebs per desperationem abijciat magistratus reuerentiã,quemadmodum cõsulatibus proximis:unde geminum instare periculũ. aut enim sanguine cædibusq; ciuilibus seditionem esse compescendam,aut plebem demerendam parũ honestis obsequijs. erat aũt penes Quintium eius mensis imperium:quamobrem necesse erat collegam nihil inuito illo facere. At Volero cum collegis socijs nihil amplius cunctati de lege quam superiore anno perferre nõ potuerant,iterum rogationem ferebant,addito legi,ut etiam ædiles eisdem comitijs fierent, & quicquid per plebẽ agi decerníue deberet,ageretur tributis comitijs.quod nihil aliud erat,q̃ à senatu in plebem transferre potentiã. Hoc cognito consules cura subijt quomodo primo quoq; tempore q̃ fieri posset tutissime tollenda esset ea seditio. Appius censebat uocandos ad arma qui saluam uellent remp.& siqui ex aduerso arma caperent,habendos pro hostibus. Quintius rationibus persuadendam plebem aiebat,& docendam q̃ perniciosis consilijs præceps rapiatur per ignorantiam
rerum

rerum salubrium: extremæ insaniæ dicens ab inuitis ciuibus extorque re, quod impetrari possit à uolentibus. In eam sententiam à frequenti senatu itum est: confestimq; in comitiũ progressi Coss. à tribunis petierunt copiam dicendi & diem. ægre utrumq; concessum est. ea dies ubi uenit, foro uaria turba referto, quia factionis utriusq; magistratus subsidijs se firmauerãt, dissuasores legis prodierũt in mediũ. ibi Quintius uir mitis & populari facundia gratiosus, primus ueniam præfatus apposite admodum & plausibiliter cõcionatus est, adeò ut suasores legis hærerent, nihil ualentes afferre uel iustius uel æquius. q si collega eius nihil tentasset amplius, actum erat de lege ut iniquissima: nunc illius oratione superba & inopibus auditu molesta factum est ut plebs exasperata ad acriorem & peruicaciorem contentionẽ accensa sit. non enim ut ingenuos ciues allocutus est, penes quos esset legis sanciendę irritandæ'ue arbitrium: sed ut uiles inquilinos, nec satis liberos, nimis licenter & acerbe incusauit, decoctionem exprobrans fraudatosq; creditores, defectionem à Coss. raptis signis castra deserta, exiliumq; uoluntarium, periurium & arma pro patria sumpta mox conuersa in ipsius uiscera. Proinde nil mirum, contemptores deorum, periuros, ducum desertores, patriæ quantum in se sit desolatores, nec nisi ad fidem irritandam, mores corrumpendos, leges antiquãdas, in eam reuersos, impudenter se gerere, nec posse bonorum ciuium officiũ præstare: sed semper obsequentes suis cupiditatibus plus æquo sibi usurpare: nunc proprios magistratus petendo, eosq; sacrosanctos & nemini obnoxios: nunc quoslibet è patricijs in capitis iudicium uocando, legitimaq; iudicia, quibus de capitali pœna ciuium exilij'ue mulcta statuit, contra pristinam consuetudinem peruertendo, & à sinceriore ciuitatis parte ad sordidum & sine lare uulgus transferendo: nunc ad inopis ac meritoriæ turbæ cõmoda, in nobilitatis iniuriã, leges ferendo tyrãnicas & nefarias. ne cognitiõe quidẽ harũ permissa patribus, sed hoc quoq; honore priuando, quẽ semper ab urbe cõdita habuerint etiã sub regibus. his alijsq; similibus probris in eos congestis, à nulla cõtumelia, nullo conuicio temperans, postremo in hæc uerba desiit, quibus maxime plebs offensa est: nunq; in ciuitate causas quascunq; dissidiorum defore, sed semper alijs post alios morbis laboraturam, dum tribunitia potestas in ea manebit: ostendens omniũ institutorum ciuilium considerãda initia, ut pia sint iustaq;. Sic enim natura comparatũ, ut è bonis seminibus boni fructus proueniant, ex malis mali perniciosiq;. Si, inquit, hic magistratus in ciuitatem per cõcordiam inuectus esset bonis auibus, fuisset nobis multorũ magnorũ bonorum causa, cõcordiæ, bonarum legũ, bonæ spei de dijs, innumerorũ aliorum. nunc quoniã per

 uiolen-

uiolentiam, iniquitatem, seditionem, belli ciuilis metum, aliaq; abominanda inductus est, quid bonæ salutarisue rei sperandum est admisso semel hoc magistratu? quapropter superuacaneū est auxilia remediáue contra pullulantia mala quærere, quæcunq; potest excogitare humana ratio, pessima radice manente incolumi. nunquam enim diris nō infestabimur donec nefasta hæc furia & uomica inhærens ciuitati corrumpet suo tabo honesta omnia. Sed de his aliàs dicetur tempestiuius. nūc quoniam prouidendum est præsenti negotio, dicam quod sentio nihil dissimulans: neq; hanc legem, neq; ullam aliam nō prætractatam à senatu patiar perferri me consule: sed tum dictis optimates defendam, tum factis (si opus fuerit) nō cedā aduersarijs. Si ante nesciuistis quantam uim consulatus habeat, certe discetis me cōsule. Sic Appius. Tum ad respondendum surrexit C. Lectorius tribunorum natu & dignitate maximus, uir bello spectatus, nec inidoneus tractandis ciuilibus negotijs. Hic altius rem repetēs multa pro plebe dixit. Hos uituperatos à consule inopes, post exantlatos tot labores bellis uarijs, nō solū sub regibus quod necessitatis uideri poterat, uerum etiā deinceps pro patriæ libertate parandoq; imperio, nullam retributionem accepisse à patricijs, nullius cōmunis boni participes, sed quasi captiua mancipia libertate per eos exutos: cuius recuperandæ desiderio coactos relinquere patriam, & alias sedes quærere, ubi homines ingenui nō paterentur seruilia. deinde nec uim factam senatui, nec bello acquisitum reditum, rogatos ut relicta reciperent, cessisse ciuium suorum precibus. deinde cōmemorauit iusiurandum & leges reditus: in quibus erat primū omnium offensarū obliuio, deinde proprius plebis magistratus, qui subueniret pauperibus & aduersarios eorum reprimeret. Post hæc recitauit leges nuper à plebe latas, de iudicādis quibuscunq; patricijs, & de suffragijs à centuriatis ad curiata comitia translatis. Hæc pro plebe locutus sermonem uertit ad Appium. Et postea, inquit, tu audes his cōuitium facere, per quos magna ex parte, illustris ex obscura, hæc ciuitas est reddita, seditiosos uocans & exules? quasi nō omnes meminerimus, tuos maiores dissidētes à Sabinorum proceribus, relictis patriæ sedibus huc uenisse supplices: nisi forte uobis honestum est libertatis desiderio patriam antiquam reliquisse: Romanos idem fecisse nō decet. Audes etiam uituperare tribuniciam potestatem, ut in urbem inuectam malo reipublicæ? & suades his tollere pauperū auxiliū sacrosanctum à dijs hominibusq; confirmatum, inimice plebis tyranno q̃ ciui similior? nec sentis te interim & senatui conuiciari, & huic quem geris magistratui? nam totus senatus in reges insurrexit propter intolerabilem eorum superbiā uiolentiamq;, & creatis Coss. priusquā illos pelle-

ret alijs regiam potestatē tradidit. itaq; quod de tribunatu pl. dicis, malo reip. in ciuitatem receptum, quia ex discordia natus est, id dictum in consulatum recidit. nec enim aliunde ortus est, q̃ ex patriciorum defectione à regibus. Sed quid ego hæc tibi loquor quasi bono ac moderato ciui? quem omnes hi sciūt durum, asperum, infestum plebi natum, nec ullo modo posse propter genuinā feritatē māsuescere. quin potius omissis uerbis te aggredior, & ostēdo tibi quātam uim plebs habeat, quam te non puduit sordidam & sine lare appellare: quantaq; sit huius magistratus potestas, cui te leges cogunt cedere. Ergo nihil dissimulans ad rem ueniam. Hæc locutus per omnia sacra deierauit, nolle se nisi perlata lege uiuere. Tum silentio facto & omnibus in certamen intentis, quidnam incepturus esset, iubet Appium concione excedere. Quo non parente, sed stipante se lictoribus aliaq; turba quam in hoc paratam domo adduxerat, & repugnare malente q̃ excedere, Lectorius indicto per præconem silentio pronunciauit, collegium tribunorum iubere duci consulem in carcerem. ac mox iussus apparitor accessit eum apprehensurus, sed à proximo lictore pulsatus & repulsus est. ad quod factum clamore ex indignatione circunstantium coorto, uadit ipse Lectorius cohortatus uulgum ut adesset auxilio, ualido globo iuuenum se opponente, quos circa se habebat Appius. secutæ sunt fœdæ altercationes uociferationesq; & protrusiones, postremo rixa prorupit ad pugnos atq; inde ad iactus lapidum. Efferuescēs malum ne ulterius procederet effecit alter consul Quintius, rogādo omnes obsecrandoq; unà cum senioribus senatoribus, & in mediam pugnam se proijciēdo. & iam parū diei supererat, ut uel inuiti dirimerentur. Insecutis diebus magistratus accusabant se inuicem: consul tribunos, eripere sibi magistratum uoluisse duci iubentes in carcerem: tribuni cōsulem, pulsasse sacrosancta corpora: & præferebat Lectorius manifestas suggillationis notas in facie: tota ciuitate dissidijs efferata. Plebs cum tribunis occupauit Capitolium, diurnis nocturnisq; id seruans excubijs. Senatus magna cura quærebat modum quo sedaretur seditio, sollicitus tum propter periculi magnitudinē, tum propter dissensionem consulum. Nam Quintius concedi plebi non iniqua petenti censebat, Appius emori malebat q̃ cedere. Cumq; nullus cōtentionum finis fieret, Quintius seorsum tribunos, seorsum Appiū orabat obsecrabatq;, ut publica cōmoda plus q̃ priuatos affectus apud se ualere sinerent: & animaduertens illos iam experientia sapientiores factos, collegā uero in sua manere peruicacia, persuasit tribunis ut in potestate senatus fieret. deinde cōuocato senatu, ualde laudatis tribunis, obsecrauit collegā ne publicæ saluti obsisteret: moxq; cōsulares roga-

uit sententiam. Primus P. Valerius Publicola pro sentẽtia dixit: Quæ
inuicem se criminentur tribuni & cõsul, mutuasq́ iniurias per tumul-
tum factas, quoniã nõ dolo malo nec priuatæ rei causa eò uentũ esset,
sed per contentionem de rep. remitti debere mutuum, nec uocari in iu
dicium. Quod uerò ad legem attineat, quoniam Appius cõsul nõ pa-
tiatur eam ferri senatu incõsulto, referri ad senatum de ea. Cæterum tri
bunos unà cũ cõsulibus operam dare ut cõcors sit ciuitas, & decorum
seruetur in ferendis suffragijs. Probata omnibus hæc sententia Quin-
tius confestim de lege ad senatum retulit: & post lõgam dissuasionem
Appij tribunorumq́ suasiones, uicit ea senatus pars quæ rogationem
permittebat: factoq́ S C, & reconciliatis magistratibus, plebs ob uo-
luntatem senatus læta legem comprobauit suo suffragio. Ex illo tẽpo-
re usq́ ad nostram ætatem comitia creandorum tribunorum atq́ ædi
lium absq́ auspicijs peragunt̃ suffragio tribuum. atq́ is finis eius sedi
tionis fuit. Paulo pòst placuit exercitus cõscribi, & utrumq́ consulem
cõtra Æquos atq́ Volscos proficisci. Nunciabat̃ eñ utriusq́ gẽtis ma
gnas copias populari agros sociorũ. Cõparatis celeriter exercitibus,
Quintius Æquos, Appius Volscos, prouinciam sortitus est. Vtriq́
cõsuli negotiũ successit ut succedere par fuit. Exercitus Quintij lenita
tis eius et æquitatis amore prõpte iussa capessebat, pleraq́ munia spõ-
te exequẽs, quò duci suo honorẽ pararet atq́ gloriam: magnamq́ ho-
stici agri partẽ prædabundus peruagatus est, Æquis obuiam prodire
nõ audentibus, unde magna præda potitus est: nec multo pòst incolu
mis in urbem redijt cum duce rebus egregie gestis conspicuo. Qui ue
rò Appij ductu profecti sunt, odio ducis in disciplina contineri nõ po
tuerũt. nam & aliàs toto eius militiæ tempore data opera negligenter
rem gesserunt atq́ contumaciter: & in aciem cõtra Volscos producti
noluerunt congredi: sed & centuriones & antesignani, quidam etiam
desertis signis in castra se receperunt: & nisi hostes inopinatam fugam
mirati, insidiásque ueriti abstinuissent à persequendo, periisset maior
pars militum. id faciebãt præ inuidia, ne cõsul uictor triumpho alijsq́
ornaretur honoribus. Sequenti die cum ille increparet ignominiosam
fugam, hortareturq́ ad abolendam eam ignominiam, ac nisi fortiter
resisterent, minaretur pœnas statutas legibus, pergebant detrectare
uociferãtes, abduceret se ex infestis terris saucios & ob id ad pugnam
inutiles. multi enim integras corporis partes quasi uulnerati obligaue
rant. itaq́ Appius coactus est exercitum ex hostico deducere. Volsci
extremum agmen carpentes nõ paucos interemerunt. Vt uerò in pa-
catum uentum est, cõsul pro cõcione militibus exprobrata ignauia, ait
se ut in desertores animaduersurum: multumq́ deprecantibus seniori

bus

bus & nonoratis ne publicæ cladi aliam nouam calamitatem adderet, nihil motus decresse respondit: ac mox & cēturiones quorum cohortes fugerant, & antesignani quorum signa amissa fuerant, partim securi percussi sunt, partim occisi fustibus. reliquæ copiæ decimatæ sunt: quæ pœna solennis apud Romanos est eorū qui ordines deseruissent signáue amisissent. Post hæc exosus dux cum mœsto & ignominioso exercitu ad comitia rediit. Sequenti anno consulatum inierunt L. Valerius iterum, Tib. Æmilius. nec diu cessauerunt tribuni, sed mentionem fecerunt legis agrariæ: aditisq́ consulibus postulabant ratum haberi quod senatus promiserat cōsulatu Sp. Cassij et Proculi Virginij, afferentes preces & obsecrationes maximas. & habuerunt fauentem utrumq́ consulem, Tib. Æmilium propter offensam ueterem nō omnino iniustam, quia patri eius triumphum petenti senatus negauerat: Valerius aūt reconciliare sibi plebem cupiebat, infensam propter mortem Sp. Cassij, quem ipse quæstor tyrannidis affectatæ conuictum & damnatum affecerat supplicio, hominem ętate sua rebus domi forisq́ gestis clarissimum, qui primus mentionem agrariæ legis in ciuitatem intulerat, eo nomine potissimum exosus patricijs, quasi plebem ad se allectās. Igitur pollicitis Coss. relaturos se de diuisione publici agri ad senatum, & confirmationem legis adiuturos, freti his tribuni uenerūt in senatum, & uerbis usi sunt mansuetis: quibus nihil contradicentes consules, ne uiderentur contentionem quærere, seniores rogauerunt sententiā. Primus aūt rogatus est L. Æmilius pater alterius cōsulum, qui dixit sibi è rep. uideri si bona publica possideant ab omnib. potius q̄ à paucis: gratificandumq́ plebi ut ea concessio imputet pro beneficio. sæpe enim coactos ei concessisse quod spōte largiri noluerāt. tum occupatores earū possessionum qui tanto tempore clam fructus inde percepissent, gratias habere debere pro tam diu dissimulato negotio: & si uetētur in posterū, nō debere pertinaces esse. Addebat, præter ius receptum consensu gentium, quo publica habentur omnium communia, priuatæ uero possessiones quas quisq́ bono modo sibi parasset: necessitatem etiam incumbere senatui, quòd de agro diuidendo S C factum sit ante annos septemdecim. ostendebatq́ id decretū in utilitatem publicam, ne ager incultus iaceat, neúe urbani pauperes nihil negotij habentes, ut nunc, alienis bonis inuideant: utq́ iuuentus educetur in domesticis patrimonijs, & honeste educata tāto fiat animosior. nam eos qui nihil rei familiaris habeant, & ex mercenarijs operis se alant, aut omnino nullos liberos sibi cupere, aut si procreandis dēt operam, parum felices fructus prouenire cōiugij, nimirū humilis & mendicitati proximi. Ergo, inquit, pro sententia dico, S C cuius executio

N. 4 propter

propter secuta turbulenta tempora dilata est, confirmandum à Coss. creandosq; decemuiros qui agros diuidant. Post hunc Appius Claudius superioris anni consul rogatus contrariam dixit sententiam, docens nunquã senatus uoluntatem fuisse ut diuiderentur publica: qui si uoluisset, iamdudum id fecisset. Sed deliberandũ id distulisse in tẽpus aliud, quo facilius sopiretur seditio quam tum excitabat cõsul affectãs tyrannidem. Quo damnato neq; successores consules ex eo S C quicquam egisse, cernentes quantis malis aditus in ciuitatem aperirẽt, si reciperetur mos publica diuidendi pauperibus: neq; per continuos deinceps XV consulatus ullum cõsulem, licet plebe sæpius periculose tumultuante, sustinuisse quicq; facere contra bonum publicũ: ut qui ne ius quidem finiendorum agrorum ex illo S C habuerint, sed soli primi quorum consulatu id factum sit. Ergo, inquit, ne uobis quidem Valeri tuq; Æmili de diuidendis agris referre licet, quod à senatu uobis mandatum nõ est: nec recte facitis aut ex institutis maiorũ uestrorum honestissimorũ, atq; adeò non sine periculo. Hæc de S C, quo tot annis pòst Coss. facti nõ tenemini, dixisse sufficiat. de illis porrò qui uel per uim uel clam occupant publica, paucis dicam. Siquis compertũ habet aliquem frui agris quorum se legitimum possessorẽ approbare nequeat, deferat eum ad consules iudicandum iuxta leges, quas nil opus recentes condere. iamdudum enim scriptæ sunt, nec adhuc antiquatæ. Quoniam autem & de utilitate disseruit Æmilius, asseuerans eam diuisionem bono fore omnibus, ne hanc quidem partem nõ coargutam relinquam. Videtur enim mihi præsentem tantũmodo rerum statum spectare, in futurũ nequaquam prospicere: & paruam rem putans publica cõcedi otiosis egenis hominibus, nescit quantorũ malorum causa in hoc sita sit. Sic enim semel admissus malus mos permanebit in urbe grauis ac perniciosus in perpetuũ. potiri enim malis cupiditatibus auget eas nõ eximit, id quod res ipsa declarat. Quid opus est uos meis aut Æmilij uerbis credere? Nostis ipsi quantũ hostiũ uicimus, quantum agrorum populati sumus, quãtum prędæ ex oppidis expugnatis partum est, magno hostium dispendio, qui olim beati nunc ad egestatem redacti sunt. Ab his cõmodis nemo istos repulit, qui nunc de inopia queruntur, ex æquo fuerunt huiusmodi lucrorum participes. num igitur ex his lucris aliquid accessit eorum fortunæ pristinæ, aut ideo in re lautiore sunt? Vtinam essent, ut minus molestos cohabitatores haberemus. at nũc uidetis & auditis eos queri de extrema inopia. itaq; etiãsi quę petũt impetrauerint, atq; ampliora etiã, nihilo maiores facultates habebunt. nõ ẽm in fortunis eorũ inest egestas, sed in moribus, quos ne regum quidem & tyrannorũ omnium exsatiauerit munificentia

tia,nedum unum rusculum.quibus si hæc concesserimus, idem facie-mus quod medici qui ægrotis morem gerunt.non enim ægra pars ci-uitatis sanabitur,sed sana inficietur contagio. In uniuersum P C ma-gna uobis cura opus est & diligentia,ut in integrum restituatis corru-ptos ciuitatis mores. Videtis quò processerit plebis immodestia,utq; detrectet imperiũ consulum:quam adeò nõ pœnitet domesticorũ faci norum,ut in castris quoq; agatur eisdem intẽperijs, arma proijciens, ordines deserens,signa prodens hostibus,ante cõgressum ignominio se fugiẽs,quasi ageretur de mea gloria,nõ de securitate incolumitateq; patriæ.Et nũc Volsci de Romanis trophæa statuũt,& templa illorum nostris ornantur spolijs,iactantq; se ut nunquam antè illi populi, pau lo prius ducibus nostris supplices ne occidione perirent aut uenirent sub hasta. Hiscine factis æquum aut honestũ est uos referre gratiam? hęccine remunerari diuisione agri publici? cuius partem, quam isti si-bi postulant,hostis occupat. Sed quid opus est hos accusare? qui male nati,male educati,paruam honestatis rationem habẽt: cum uideamus maiorũ instituta ne in nostris quidem manere moribus.grauitati non nulli nomen imponunt superbię,quæ iustitia est appellant stultitiam, quæ fortitudo insaniam,rusticitatem quæ est modestia.contrà quæ a-pud priscos illos odiosa erant, hæc efferuntur & in admiratione sunt hoc corrupto seculo:ignauia,loquacitas,malitia, uersutia, habenĩ pro sapientia:queadmodũ simplices & in nullo bono proposito cõstantes tractabiles habenĩ & dociles, cũ à talib.multæ potentes ciuitates sub-uersæ sint funditus. Hæc P C siue auditu iucunda uobis sint siue mo-lesta,certe uere dicta sunt & libere,si persuasero uobis utilia nunc,tuta in posterum:mihi uerò qui publicorum cõmodorum amore cõtemno priuatas inimicitias,allatura nõ mediocria pericula. Scio enim ratione futura pręsagire,& quid mihi accidere posit exemplum ex alijs sume re.In hanc Appij sententiam alijs fermè omnibus discedentibus sena-tus dimissus est,iratis tribunis quòd repulsam passi sint, & iam tũ uin dictam spirantibus.itaq; post longam cõsultationem placuit eis diem Appio dicere,lite æstimata capite,idq; mox pro cõcione fecerunt,hor tati omnes ut ad eã diẽ adessent ad suffragia.Crimina erãt hæc. Malas eum contra plebem sententias dicere,seditionem in ciuitatem induce-re:intulisse uiolẽtas manus sacrosancto tribuni corpori: exercitui præ fectum clade accepta reuersum esse cum ignominia. his ei pro cõcione obiectis,dieq; dicta,denunciauerũt ut ad causam dicendã se sisteret.Id cum omnes patricij ferrent ægerrime,nihilq; sibi ad summam solicitu dinem reliquum facerent quo reum seruarent, Appiumq; hortarẽtur ut tempori cedens habitum præsenti fortunæ cõuenientem sumeret;

negauit

negauit se quicquam abiectum suisq; maioribus indignum admissurum, addens se milies emori malle, q̃ alicuius genua tãgere. eos quoq; qui pro ipso deprecari parabant uetuit, dicens duplicatum pudorem sibi fore si alios pro se faciẽtes aspiceret, quæ sibi ipsi parum decora putaret. Hæc aliaq; multa similia dictitans, nec uestimento nec uultu mutato, nec quicquã remittens de magnanimitate pristina, ut uidit totam ciuitatem eius certaminis expectatiõe arrectam, paucis ante iudicium diebus mortem sibi consciuit. eius tamen necessarij morbo extinctum finxerũt. prolato deinde in forũ corpore filius eius à tribunis & Coss. petijt, ut sibi more maiorum liceat pro cõcione patrem oratione funebri ornare. tribuni uero dum adhuc uocaretur populus à Coss. urgendo denunciabant adolescẽti, tolleret cadauer è foro. Non tulit hoc populus, nec dissimulauit hanc iniuriam, ut inhonoratum corpus eijceretur, sed permisit adolescẽtem patri extremũ & moribus receptũ honorem persoluere. atq; hic finis fuit Appij. Cæterum Coss. conscriptas copias eduxerunt ex urbe, L. Valerius contra Æquos, Tib. Æmilius contra Sabinos. nam hi seditionis tempore in agrum Romanum irruptione facta, eiusq; magna parte uastata, multum prædæ abegerant. Æqui aliquoties cum hoste congressi, multis uulneribus in castra firmo loco sita cõpulsi, deinde abstinebant à prælio. Valerius oppugnationem eorũ aggressus, prohibitus est diuinitus. iam enim progresso & rem inceptanti caligo superne cum imbre magno incubuit, simulq; fulgura & aspera tonitrua. exercitu uerò tempestate disiecto cõfestim serenitas redijt. Hac religione uatumq; monitis motus consul, omissa oppugnatione ad uastandos eorum agros uersus est, concessaq; militi tota præda, reduxit domum copias. Tib. Æmilium diu contemptim per hosticum uagatum & iam nihil hostile timentem Sabini aggressi sunt: collatisq; signis pugnatum est à meridie usq; uesperam, nox diremit prælium, incerta uictoria. Sequentibus diebus utriq; suos funerauerunt, & castra cõmuniuerunt: contentiq; sua tueri, neutri lacessebãt alteros: tandemq; diuersi abierunt. Sequenti anno LXXVIII Olympiade, qua in stadio uicit Parmenides Pestanus, Theagenide Athenis principe, Coss. Romæ fuerunt, A. Virginius Cælimontanus, T. Numicius Priscus, quorum consulatus initio nunciatum est Volscos aduentare cum magno exercitu: nec multo post incendiũ suburbani cuiusdam castelli agrestium fuga deserti conspectum est. Consules quia nondum illuxerat missis speculatum equitibus, & dispositis per mœnia custodijs, ipsi ante portas stationem habebant cum expeditissimo quoq;, expectantes quid renunciarent equites. deinde clara iam luce cum militibus interim collectis contra hostes properabant. at illi direpto

pto incensóq; castello celeriter se inde proripuerunt. cõsules restincto incẽdio, præsidióq; loco imposito, in urbem reuersi sunt. Post aliquot dies ambo cõsules cum domesticis & auxiliarib. copijs profecti sunt, Virginius in Æquos, in Volscos Numicius, pariter felici successu. nã Virginium Æqui agros suos impune uastare passi sunt, non ausi con gredi: semel tantum lectorum uirorum manum collocauerũt in quodam nemore, quæ hostes palantes aggrederetur ex insidijs. sed is conatus fuit irritus, quia mature dolum senserũt Romani. acri pugna commissa multos ex suis Æqui desiderauerũt, nec amplius uoluerũt martem experiri. Numicio quoq; ducenti exercitum ad Antiũ, quod tunc inter primarias Volscorũ urbes fuit, nullus exercitus se opposuit, sed omnes populi defensabant se mœnibus. interea uastatus est ager arbustis excisis, & oppidulum maritimum captum, quod Antiatibus erat nauale simul & forum rerum uenalium ad uictum pertinentiũ, quę negotiationibus maritimis subuehebãtur, interdum & latrocinijs. Hoc direpto mancipia, pecuniæ, pecora, merces, in prædam cesserunt milites. Libera corpora, quæ cladi superfuerunt, sub hasta sunt uendita. Captæ sunt etiam uigintiduæ longæ naues Antiatium, & alia nauium armamenta instrumentaq;. Post hæc consulis iussu ædes incensæ sunt, naualia diruta, æquata solo mœnia, ne oppidum relictum Antiatibus esset usui. atq; hæc seorsum gesta sunt singulorum cõsulum auspicijs. Post hæc coniunctis duobus exercitibus fines Sabinorum ingressi, agrosq; depopulati, sub finẽ anni reduxerunt domũ copias. T. Quintio Capitolino, Q. Seruilio Prisco Coss. statim initio anni fuit in armis Romanus exercitus, auxilijs quoq; sociorũ ultro conueniẽtibus. moxq; Coss. uotis in Capitolio factis, lustratoq; exercitu, contra hostes profecti sunt. Sabini, quæ Seruilij prouincia fuit, adeò nõ pugnauerunt, ut ne exercitum quidem producerent: sed intra munimenta se continentes spectabant agrorum uastationem, uillarum incendia, seruitiorum transfugia, ut minimo negotio magna præda simul aucti & gloria Romani domum repeterent. Interea Quintius contra Volscos Æquosq; profectus, qui coniunctis copijs ad Antium consederant, militari gradu iter emensus opinione citius eis superuenit: nec lõge ab eorum castris, ubi primum in conspectũ uenit loco plano impedimenta deposuit, ne uideretur metuere hostem longe præstantem numero. Vtrinq; deinde ad pugnam parati processerunt in aciem, cõgresiq; dubio marte certauerunt usq; meridiem, laborantibus cõtinue submittentes subsidia: qua parte potior erat Volscorum Æquorumq; conditio, Romanis quod numero deerat alacritate supplentibus. Ibi Quintius uidens multos suorum cecidisse, ex superstitibus plurimos uulneratos

ratos,cogitabat receptui signum dare:sed ueritus ne opiniõe fugæ hostibus animos adderet,perdurare maluit:assumptisq; fortissimis equitum,dextro suorũ cornui,quà maxime laborabaт̃,succurrit: & nũc tribunorum centurionumq; ignauiam increpãs, nũc anteacta prælia memorãs,nũc ignominiam si fugiant periculo cõiunctam ponẽs ob oculos,ad ultimum opportunissimo figmẽto rem labantẽ sustinuit,quod & suis audaciam,& hosti pauorem attulit. dixit enim alterũ cornu fugatis hostibus iam castris illorum esse proximum: simulq; impressionem in hostes facit, ipse cum tota fortissimorum equitum turma relictis equis pedestrem pugnã capessens:moxq; omnes exemplo accensi,quasi alij facti, propellũt oppositos, Volscis qui erãt in aduerso cornu nõ amplius resistere ualentibus. Quibus profligatis Quintius rursum cõscenso equo in alterum cornu aduolans ostendebat fugatã partem hostium,cohortabaturq; ne uirtute cederẽt alteris. quo facto cessit tota hostiũ acies effusa fuga castra sua repetẽs. nec tamẽ diu Romanus institit,mature signo receptui dato,nec uiribus iam nec armis integris. Interiectis deinde aliquot dierum inducijs, qui sepeliendis cæsis curandisq; uulneribus,& reparãdo bello impensi sunt, denuo pro castris Romanis certatum est. Nam Aequorũ & Volscorũ copijs auctis supplemẽto misso à circumuicinis populis,dux eorum fretus suis copijs,quintuplo q̃ hostiles essent maioribus, uidensq; Romana castra parum munito loco sita,oppugnãdi tempus adesse putauit. quod ut semel apud se statuit, eductis circa mediã noctẽ militib. Romanos circundedit ne clàm è castris discederẽt. Gratum hoc fuit Quintio, cui nõ ignota erat multitudo hostium: expectataq; hora diei fermè tertia, uigilijs uelitationibusq; fessos animaduertens nõ centuriatim nec instructis accedere ordinibus,sed passim & temere, aperta porta erupit cum lectissimis equitũ,sequẽtibus denso agmine peditibus. At Volsci territi hac audacia furiosoq; impetu,breui à castris repulsi sunt. non longe inde aberat leniter accliuis tumulus: in eum cursu se receperũt, ut interquiescerent,moxq; instaurarent aciem. Sed nõ licuit eis se recolligere,hostibus in uestigijs hærentibus constipatis quantum poterant ne impellerentur per decliuia. certatumq; est ad multũ diei,multis utrinq; cadentibus. Volscis & numero & loco superioribus neutrum profuit,Romana uirtute peruadẽte omnia:depulsiq; tumulo & ad castra refugiẽtes in medio multi occisi sunt. Semper enim Romanus tergo hærebat,nec prius destitit, q̃ castris ui potiret̃, itaq; captiuis corporibus,equis,armis,pecunijs permultis in suã potestatem redactis,eam noctem in captis castris exegerunt. Sequenti die paratis rebus ad oppugnationem necessarijs cõsul in Antiatem agrũ mouit,trigesimo inde

de distantem stadio. Inerat Antio tunc Æquorum auxiliariorum præsidium: qui Romanorũ audacia territi cogitabant inde profugere. Sed re Antiatibus cognita, uetiti abire, consultauerunt de urbe Romanis tradenda si uenirent. hoc quoq; consilium indicio compertũ à ciuibus effecit ut temporis iniquitati cederent: consentientibusq; præsidiarijs Quintio se dediderunt, his conditionibus, ut Æqui fide Cos. accepta decederent, Antiates præsidio Romano in urbem suam recepto imperata facerent. Sic potitus Antio Cos. accepto stipendio cæterisq; quibus opus habebat exercitus, relictoq; ibi præsidio reduxit militem, exceptusq; est honorifice triumphali pompa in urbem inuectus. Anno deinde insequenti Tib. Æmilius iterum, & Q. Fabius Coss. fiunt. hic Fabius erat unius trium fratrũ filius, qui cum clientelis suis ad Cremeram interierant. Horum consulatu tribunis rursum agrarios concitantibus, & adiuuãte Æmilio cõsule, senatus demereri plebẽ ac subleuare cupiens, decreuit ei diuidi agri de Volscis & Antiatibus superiore anno capti partem aliquam. Triumuiri agro dando creati sunt, ipse T. Quintius Capitolinus, cui se Antiates dediderant, L. Furius, A. Virginius. Id nõ admodũ expetendũ uisum est plerisq; plebeijs, quasi ablegarentur à patria. adeoq; pauci nomina dedere, ut ad explendum coloniæ numerum Latini & Hernici qui uellent adderẽtur. his triumuiri agrum diuiserũt, parte quadã eius relicta Antiatibus. Interea consul uterq; profectus est cum exercitu, Æmilius in Sabinos, in Æquos Fabius. Æmilius nusquam hostem pugnare paratum inuenit: sed impune peruastato agro ad comitia tempore uocãte redijt. Æqui nõ expectatis cladibus à Fabio pacem petiere. Cos. impetrato duorum mensium frumento, binis in singulos milites tunicis, stipẽdio sex mensiũ, & siquid opus habebat prętera, inducias eis dedit donec à senatu cõditiones acciperent. Patres ad Fabium legatos gentis remiserunt, permisso ipsi cõditionũ arbitrio. ex eius autoritate secutum est fœdus his legibus. Æquorũ populi saluis suis agris Romanorum subditi sunto, Romanis nihil mittũto, præter auxilia quoties accita fuerint, eaq; sum ptu proprio. Icto fœdere Fabius reduxit exercitum, & unà cum collega magistratus in annum sequentem designauit. Hi fuerunt Sp. Postumius Albinus, Q. Seruilius Priscus iterum, Coss. Horum consulatu Æqui recens acceptã pacem sibijpsi fecerũt irritam ex causa huiusmodi. Antiates qui urbana & rustica prædia habebant, manserunt in eis colentes tam nouorum colonorũ agros quàm suos, pro locatione tantum pendentes certam partem fructuũ: cæteri qui nihil tale habebant, patria relicta excepti libenter ab Æquis, Latinorum agros infestabãt latrocinijs, paulatim in societatem asciscentes audacissimũ quẽq; gentis

tis Æquorum egentissimumque. Super hac re Latinorum legatis apud senatum querentibus, & aut exercitum ad se mitti, aut arma ad defensionem sibi permitti postulantibus, patres neutrum concesserunt: sed tribus legatis electis, quorũ princeps erat Q. Fabius, qui pacẽ gẽti dederat, mandauerunt eis scitari à proceribus populorũ, utrum consilio publico manus latronum mittantur in agrum sociorũ Romanumque: nam huius quoque partem incursauerãt exules: an nihil id ad publicam causam pertineat. & si priuata ea facinora esse respõderint, res repetere noxiosque ad supplicium deposcere. Æqui legatis ambigue responderunt, negantes latrociniũ fuisse publicum, nec tamen uolentes eius autores dedere, qui amissa patria uagi ad se uenissent supplices. Tum Fabius indignans & fidem fœderum inuocans, ut uidit Æquos simulate agere, tempusque ad deliberandum petere, inuitatus ad hospitiũ annuit quo res eorum uiseret: circumductusque per loca sacra & publica, armorumque officinas, cum animaduerteret quædam iam perfecta, quędam adhuc esse in manibus, facile mentem eorum intellexit. in urbem deinde reuersus renunciauit senatui quæ audierat & uiderat. qui nihil amplius cunctatus fæciales decreuit eò mittere, denũciaturos bellum nisi exules Antiatum expellerent, & res per iniuriam ademptas pollicerent reddere. Æqui satis audenter responderunt, non inuitos se bellum accipere. non licuit tamen Romanis exercitũ eo anno contra illos mittere, siue auspicijs uetantibus, siue quòd magna parte anni laboraretur morbis uarijs. tantum præsidio sociorum Cos. Q. Seruilius adduxit manum modicam, cum qua in agro Latino statiua habuit. In urbe ædem Dij fidij collega eius Sp. Posthumius dedicauit nonis iunijs in luco Bellonæ, locatam ab ultimo regum Tarquinio, nõ tamẽ ab illo consecratam. Sed tum demum ex S C id fecit Posthumius, ut testatur eius ędis inscriptio. Aliud nihil memorabile his Coss. gestũ est. Olympiade LXXIX qua uicit Xenophon Corinthius, Archedemide Athenis principe Coss. facti sunt T. Quintius Capitolinus tertium, Q. Fabius Vibulanus iterum, quibus ambobus senatus magnos & bene instructos exercitus attribuit. Quintius iussus est seruare pacatos agros à finitimorum iniurijs, Fabius ad populandam Æquorũ regionem missus est. is hostem in finibus obuium habuit, occurrentẽ cũ magno exercitu. cumque utrique castra opportunis locis cõmunissent, progressi in campum, priores aliquanto Æqui, mox & Romani, pugnauerunt ad multum diei strenue, singulis in sua dextra uictoriam collocantibus. postremo continuis ictibus hebetatis plerorunque gladijs, duces receptui signo dato reduxerunt in castra suos exercitus. Post hæc nõ amplius totis uiribus certatum est, sed tantum cõtinuis uelitationibus

bus inter aquatores & deductores cõmeatuum, ęquo marte plerunq;. Dum hæc geruntur pars quædam Æquorum exercitus per incustoditos tramites inuasit in eam Romani agri partem, quæ maxime auersa erat à suis finibus, ac proinde minus custodita, ex qua multos captiuos, multum prædæ abduxit: inscijsq; Quintianis penes quos erat agrorum custodia, recepit se in sua: idq; sæpius factitabãt magno rubore consulum. Tandem Fabius cognito ex captiuis & exploratoribus è castris Æquorum profectum robur exercitus, ipse quoq; in castris suis senioribus relictis noctu exijt cum florẽtissimis equitũ atq; peditum, & paulo post hosti iam præda onusto superuenit. ita & præda recepta est, & prælio uicti sunt quotquot certauerũt uiriliter: reliqui dissipati refugerunt tamen in sua castra propter locorũ peritiã elusis persecutoribus. Hac inopinata clade fracti Æqui relictis noctu castris receperunt se intra mœnia, nec postea prodierunt, passi frumentũ iam maturum hostes absportare, & pecorum greges abigere, resq; suas diripere, uillas incendere, captiuos multos abducere. His gestis Fabius reduxit exercitũ instantibus iam comitijs: idem fecit & Quintius. Reuersi in urbem creauerunt consules A. Posthumiũ Album, Sp. Furiũ, qui mox consulatum iniuerũt. Ad hos nuncij sociorum Latini nominis uenerunt propere, inductiq; in senatũ indicauerũt Antiates ad defectionẽ spectare, occulte per legatos Æquis eos solicitantibus, Volscis uero etiam aperte mercatus prætextu ad eos uentitantibus, ductu eorum qui Antium deseruerant quando ager diuisus est, & ob paupertatem ad Æquos trãsfugerant, ut antea diximus. Nec solos indigenas corruptos esse, uerumetiã magnam partẽ aduenarũ: & nisi urbẽ eam occupauerint præsidio, illinc quoq; inopinatũ bellum Romanis exoriturũ. paulo post superuenerũt Hernicorũ legati, nunciantes magnum Æquorum exercitũ finibus suis egressum populari agros sociorũ Romani populi: iunctosq; his Volscos maiorem eius exercitus partẽ cõficere. Senatus decreuit ad Antiates dubiæ fidei (quidã enim enim eorum excusatum se uenerant, & satis apparebat nihil sanum eos cogitare) mittendum aliud præsidium, quod eos in officio contineat: contrà Æquos uero Sp. Furium Cos. exercitũ iussit ducere. utriq; sine mora profecti sunt. Æqui cognito Romanorũ aduentu, relicto agro Hernico iuerunt eis obuiam: & ut in mutuũ cõspectum uenerũt ambo exercitus, nõ longe semota à seinuicem castra ea die posuerunt. Sequẽti uero hostes ad uallum Romanorũ accesserunt, tentaturi quid habeãt animi. quibus nõ progredientibus leui uelitatione defuncti ualde sibi placentes discesserunt. Consul postridie castra in tutiorem locum trãstulit, eaq; profundiore fossa, altiore uallo munijt. quo uiso creuit audacia

hostium, ac magis etiã postquam nouis auxilijs aucti sunt ab Æquis Volsciscꝗ submissis, ita ut oppugnationẽ non differrent. At Cos. cogitans se imparẽ ambab. gẽtibus, equitib. cũ literis in urbẽ missis opẽ celerem petijt, ut in extremo constitutus periculo. quibus circa mediã noctem receptis collega Posthumius patres per aliquot præcones domibus excitos in curiã conuocat: factumꝗ est ante lucẽ S C, T. Quintium ter consulem cum robore peditũ equitumꝗ & procõsulari potestate confestim ire castris subsidio: A. Posthumiũ conscriptis copijs et accitis repẽtinis auxilijs, ꝗ̃ primum fieri posset illum subsequi. Prima luce Quintius uoluntariorum quinꝗ milia in armis habuit, quos sine mora eduxit. Id suspicati Aequi statuerunt Romanos priusquam eis subueniretur aggredi confisi suorũ numero, quos diuiserunt bifariam. certatumꝗ est tota die ferociter illis uallum subeũtibus, & nec iaculis, nec sagittis, nec saxis missilibus submoueri se patientibus. postremo Cos. & legatus cohortati seinuicem subito apertis portis erumpũt eodem tempore, & cum ualidissimis iuuenũ incurrentes in oppugnatores, ab utraꝗ parte iam uallum conscendentes repellunt. fugiẽtes consul nõ diu persecutus in castra redijt. sed frater & legatus eius P. Furius ardore animi euectus usꝗ ad castra eorum tergo hærendo cædendoꝗ insecutus est, habens secum nõ plus ꝗ̃ duas cohortes quingenarias. hoc animaduerso hostes circiter quinquies mille castris progressi eos à fronte adoriuntur. equites uerò circũuecti terga inuadunt. Ita circumuẽti & interclusi quamuis traditis armis salutem possent redimere: inuitabantur enim huc ab hostibus pro magno ducẽtibus mille fortissimos uiros in potestatem redigere, sperantibusꝗ tanto honestiorem pacem se inuenturos: contemptis illorũ uerbis seipsos cohortati nequid admitterent indignum patria, pugnando nõ inulti ad unũ cæsi sunt. Hoc successu elati Æqui rursum pro castris adfuerunt Romanis legati aliorumꝗ nobilium uirorum præfixa hastis capita ostentantes, & hoc terrore ad deditionem eos cogi posse putãtes, quod longe aliter euenit. nam extinctorum miseratio reliquis duplo maiores animos indidit, certis aut eodem modo mori, aut uincere. Illam igiẽ noctem obsessi peruigilauerunt, sartiendo uallo alijsꝗ rebus necessarijs ad sustinendam oppugnationẽ apparandis intenti. nec eos fefellit expectatio. nam reuersa luce rursum multis locis uallum conuellebatur: & crebris eruptionibus nunc Æqui repellebantur, nunc ipsi cõpellebant in castra progressos temere. durauitꝗ id certamẽ per totã diem, in quo etiam cõsul iaculo per scutũ in femur uulneratus est, alijꝗ multi qui circa eum uersabantur. Iamꝗ penè desperatis rebus ex inopinato sub uesperam Quintius Romanis conspectus est cum recentib. uo

luntariorum auxilijs: ad quorum aduentum hostes omissa oppugnatione receptui cecinerunt: Romani uero erumpentes extremū agmen cædebant aliquādiu: sed breui & ipsi destiterūt persequi, retardātibus uulneribus. Vtraq; deinde pars se castris suis continuit. Post aliquot dies Æqui Volsciq; rati opportunū tempus prædandi uenisse, dum Romanæ iuuētutis robur distinetur externa militia, Romani agri partem inuadunt lōgißime dißitam, quà maxima erat agrestiū securitas: ubi multum prædæ, multum captiuorum partum est. sed in recedēdo nō eadem fuit felicitas. nam alter Cos. Postumius, qui iam ualidas copias in auxilium obsessorū cōparauerat, ut audiuit factum hostiū, occurrit eis ex insperato. Illi aduentu eius nil territi, impedimentis in locum quendam situ munitum sepositis, & addito eis satis ualido præsidio, reliqui acie structa cum Romanis cōgreßi sunt memorabili prælio, nec numero pares nec armaturæ genere, cōcurrētibus eò qui prius dißpalati fuerant: multiq; Romani ceciderunt, & parū abfuit quin prędatores in alieno agro deprehensi clarū de propugnatorib. tropheum statuerint. sed Cos. unà cum lectißimis equitum detractis equis frenis illati in confertißimam aciem hostium perruperūt ordines prostratis plurimis: tum antesignanis obtritis etiam reliqui uersi sunt in fugam: & qui impedimentis custodes appositi fuerant, relictis eis proximos mōtes cursu petebant. minor pars in pugna perijt, in fuga plurimi, locorum ignaros equitibus cōsectantibus. Interea Furius ut collegā aduentare cognouit, ueritus ne hostes obuiam illi profecti iter intercluderent, oppugnatione distinere hos statuit: quam tamen nō expectauerunt, sed suorum clade audita ex his qui euaserant, motis prima statim nocte castris repetierūt patriam, re gesta nō omnino ex animi sentētia. nā præter absumptos in prælijs & prædationibus, in hac quoq; postrema fuga maior q̄ antè numerus desideratus est. Feßi enim labore ac uulneribus ægreq; gradum promouentes destituebātur uiribus, collabebanturq; maxime circa riuos & fluuios præ siti: quos assecuti equites occidebant. Romanis præclara uictoria, sed nō incructa cōtigit, tot uiris fortissimis unà cum legato amissis. atq; hæc sunt gesta his consulibus. Sequenti uero anno L. Ebutio, P. Seruilio Prisco consulibus, neq; domi neq; militiæ quicquam memorabile gestum est, pestilentia sæuiēte magis q̄ unquam antea, quæ primum equorū boumq; armenta inuasit, mox caprarum ouiumq; greges aggressa penè totum quadrupedum genus absumpsit, contagio transeunte ad pastores & agricolas, donec malum agros peruagatum in urbem postremo incubuit. Seruitiorum mercenariæq; multitudinis hac peste absumptæ ne numerus quidem iniri potuit. nam primò coaceruata in plaustris cada-

uera exportabantur, deinde uilissimus quisque in profluētem Tiberim proijciebatur. Senatorū quarta pars extincta est, et in his ambo Coss. maiorque pars tribunorum collegij. cœpit is morbus circiter calend. septemb. durauitque annum eum continuum nō ætati ulli parcens non sexui. Quod ubi apud uicinas gētes est cognitum, Volsci & Æqui rati uenisse tempus excidendi Romani imperij, societatis fœdere icto, paratisque rebus oppugnationi necessarijs, quàm celeriter potuerunt eduxerunt ambos exercitus. & ne Romani sociorum auxilijs subleuarentur, Latinorum Hernicorumque agros primum inuaserunt. Quo die utriusque gentis sociæ legati ad petendam opem in urbem uenerūt, Ebutius mortuus erat, P. Seruilius exigua in spe trahēs animam, senatum conuocauit. plerique semimortui lecticis in curiam illati, responderūt legatis, renunciarēt suis, senatum illis permittere ut sua uirtute hostē arceant tantisper dum consul melius habuerit, & exercitum in defensionem eorum collegerit. Hoc responso accepto Latini comportatis rebus suis ex agris in oppida, cōtenti mœnia tutari, cōtemnebant dāna cætera. Hernici nō ferentes uastationem & direptionem rerum suarū, arreptis armis progressi sunt hosti obuiā: editaque egregia pugna, multis suorum amissis, pluribus hostiū occisis, postremo coacti intra mœnia se recipere nō amplius tentauerunt martis aleam. Æqui & Volsci agrum eorum impune posthac populati usque in Tusculanū processerunt: & hoc quoque rapinis fœdato repugnante nemine per agrū Sabinum in Romanum populabundi transierunt. In urbe magnus tumultus excitatus est, non tamen ea potiti sunt. nam Romani licet infirmi corporibus, & utroque cōsule orbati, nuper enim & Seruilius è uita excesserat, supra uires armati compleuerunt ambitum mœniū, qui tunc nō maior quàm Athenarum erat. erant autem partim in tumulis sita & rupibus mediocri præsidio propter loci naturam opus habentibus: partim munita Tiberi fluuio: cuius latitudo est quatuor fermè iugerum, profunditas nauibus etiam magnis meabilis, fluxus cōcitatus & uorticosus siquis alius, peditibus nō nisi ponte superabilis: qui tunc unicus erat sublicius, dissoluebaturque belli tempore. quà uerò maxime hostibus urbs est obnoxia, ab Esquilina porta Collinam usque, opere manu facto munita est, fossa lata centum pedes quà minimum, alta triginta, cui imminet murus alto & lato intus suffultus aggere, nec arietibus quassari nec cuniculis suffodi facilis. ea munitio septem fermè stadijs lōga, lata quinquaginta pedibus, occupabatur multitudine instructorum ciuium arcentium hostem imperitum oppugnādi eo seculo, quo necdum testudines inuentæ fuerant aliæue huiusmodi machinę. Itaque desperata expugnatione abductæ sunt inde copiæ, & agro prius qua-

cunque

cunctꝗ iter faceret uastato redierunt in patriā incolumes. Romani creatis interregibus comitiorum causa, quod uacante magistratibus summis imperio solent facere, per eos designauerūt L. Lucretium, T. Veturium Geminum Coss. qui ut consulatum inierunt pestilentia desiit, simulꝗ à ciuilibus actionib. quies fuit, Sex. Titio trib. pl. ad primam mentionem legis agrariæ ab ipsa plebe cohibito & expectare iusso feliciora tempora. ciuitati iam satis ualidæ nihil æque cordi fuit, ac pœnas sumere de his qui inualidam & alioquin male affectā insuper uexauerāt. ac mox ex S C & plebiscito delectibus habitis, nemine uel iustam immunitatē causante, quicquid militaris ætatis fuit dedit nomina. Copijs trifariam diuisis, cum parte una Q. Fabius uir cōsularis urbis præsidio relictus est, duæ reliquæ cum consulibus in Æquos & Volscos profectæ sunt. Idem iam & hostes fecerant. nam utriusꝗ gentis robur in castris erat in agro Hernico, initio inde facto infestaturū omnes Romano parentes imperio. reliqua manus externæ militiæ minus utilis oppidatim in præsidia diuisa est contra repentinos incursus hostium. Romanis consulibus uisum est optimū per oppida hostiū circumferre bellum, hoc consilio quòd si peterentur singuli populi, facile dissolueretur eorum exercitus, omnibus promptioribus ad arcendū patriæ periculum ꝗ̄ ad hostes infestādos. Lucretius Æquorū agros inuasit. Volscorum Veturius. Æqui contempto uastationis damno tantū munitionibus se tuebantur. Volsci freti numero suorum & audacia, hostemꝗ arcere conati, castra opposuerunt Veturio. Sed in acie apparuit quantum ualeret tironum turba ex oppidanis & agrestibus pro tempore confusa delectu tumultuario, in qua plures essent inermes aut rei militaris imperitissimi. uix enim primum congressum Romanorū sustinuit, clamore ipso & armorum strepitu in fugam uersa, ita ut multi inter uiarum angustias obtererentur compressione mutua, multi ab equitibus circa portas opprimerentur. Sic Volsci suo malo docti à pugna abstinuerūt in posterum. At Æquorum proceres morarū nō amplius patientes decreuerūt & ipsi fortiter aliquid facere, & omissis Latinis Hernicisꝗ properato itinere ipsam Romam petere. Fore enim ut alterutro modo res sibi succedat ex sententia, uel urbe capta per iuuentutis absentiam, uel hoste coacto suis finibus excedere & recurrere in auxilium patriæ. hoc igitur consilio celerabant iter quantum poterant, ut improuisi adessent ad mœnia, ac mox oppugnationem aggrederentur. Iamꝗ Tusculum usꝗ peruenerant, cum cognouerunt mœnia Romana armatis oppleta, & ante portam in statione quatuor cohortes sexingenarias. quapropter mutato consilio, deflexerūt de uia, & agrum superiore expeditione intactum populati sunt. Occurrit eò

confestim L. Lucretius consul, castraq́ꝫ cum eis cõtulit. Illi ut prius de summa rerum armis decernerẽt, q̃ꝫ alter consul Veturius cum collega se iungeret, depositis impedimentis in quodã tumulo, appositisq́ꝫ prę sidio duabus cohortibus, reliqui processerunt in aciẽ: congressiq́ꝫ cum Romanis diu rem gesserunt fortiter. deinde ostendente se eis à tergo manu militum è quodam montano castello descendentium, existimauerunt alterum aduentare consulem, & ueriti ne circumuenirentur, in fugam se uerterunt. In hoc prælio uterq́ꝫ dux hostium post edita multa præclara facinora cecidit, & circa eos multi alij fortes uiri. qui super fuerunt fuga dispersi receperunt se in suam quisq́ꝫ patriã. Post hæc nemine prohibente Lucretius Æquorum agrum uastauit, Volscorũ Veturius, usq́ꝫ ad comitiorum tempus, ac tum demum reductæ sunt domum copiæ. Lucretius triumphans urbẽ inuectus est, Veturius ouãs rediijt ex S C, põpa pari cætera, nisi q́ꝫ pedibus nõ curru ingressus est.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN. ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum, Liber decimus.

In quo res populi Ro. à consulatu P. Volumnij, Ser. Sulpicij per annos XII.

SEQVITVR Olympias LXXX, qua stadio uicit Torymbas Thessalus, Phrasicle Athenis principe. Romæ cõsules creati sunt, P. Volumnius, Ser. Sulpicius Camerinus. His foris nullum fuit negotium, quia nec in hostem uindicare accepto exercitu, nec suis sociorúmue rebus præsidio esse iussi sunt. tãtum intra mœnia curabant nequam nouam seditionem plebs contra senatum moueret. turbabatur enim rursus à suis tribunis, asserentibus nihil esse liberæ ciuitati conuenientius, q̃ꝫ æquũ ius agendi de re publica: eoq́ꝫ uolebat omnia tam priuatim q̃ꝫ publice ex legum prescripto geri. nondum enim erat apud Romanos ius æquum omnibus ciuibus, nec omnes ex æquo ordines admittebãtur ad tractandam rempublicã, nec ius scriptum extabat: sed quandiu regnatũ est in urbe, regum arbitrio lites dirimebantur, quod tum erat pro legibus. translato deinde à regibus ad annuos magistratus imperio, inter cætera officia regia iuris quoq́ꝫ reddẽdi munus ad eos deuenit. id ius maxima ex parte

te constabat uirorum potestate præditorum prƹiudicijs, minima pars eius habebatur in libris pontificum: quarum legum scientia penes solos erat patricios, quòd hi soli huiusmodi libros uersarent. reliquũ uulgus negotiatorum & agricolarũ quod non nisi mercatus gratia in urbem statis diebus conueniebat, prorsus imperitum erat rerũ taliũ. Primus C. Terentius trib. pl. superiore anno consulare imperiũ certis legibus circumscribere tentauerat, quas ipso rogãte ferret populus: sed rem imperfectam omisit, quod ciuiũ maior pars distinereſ militia, consulibus data opera bellum usq; in comitia trahentibus. Cæterum hoc consulatu totum tribunorũ collegium rem eandem aggressum est denuo, duce & autore A. Virginio, in contrariũ tendẽtibus cum toto senatu consulibus cæterisq; eiusdem factionis ciuibus. quamobrem crebro senatus habitus, conciones penè quotidianæ, utriusq; partis magistratib. nihil de summo conatu remittentibus: quæ omnia uidebantur tendere ad aliquam magnam cladem reip. non humanis tantũ coniecturis, uerum multo magis signis diuinitus ad terrorem augendum oblatis, qualia nunquam in omni hominũ memoria reperiebanſ in publicos relata cõmentarios. nam cælum arsisse, terram cum mugitu tremuisse, uarias spectrorũ facies horrendasq; uoces oculis atq; auribus hominum obuersatas proditum erat sæpe antea: quod uero hactenus inuisum inauditumq; plus cæteris omnibus prodigijs terruit, erat niuis in morem demissa caro frustis maioribus minoribusq;. hęc ab omni genere auiũ interuolitantiũ direpta sunt prius q̃ terrã attingerẽt: reliquũ quod intercidit, in urbe agrisq; sparsum iacuit multo tempore, nec colore mutato nec odore contra morem ueterascentium carnium. id uates indigenæ interpretari nõ potuerunt. Libri Sibyllini per duũuiros aditi monuerũt cauendũ ab externo hoste ne in urbem penetret cum libertatis periculo, magisq; etiã ne seditiones ciuiles hostibus aditum aperiant. proinde nascentibus obstandum esse, deosq; placãdos, quorũ fauore de hoste adipiscanſ uictoriam. quod oraculum ubi uulgatũ est, primum per põtifices dijs quibus oportuit supplicatũ atq; litatum est: deinde cõuocato senatu, cui etiã tribuni pl. interfuerũt, consultatũ de salute publica. Omnibus placebat finem tandem fieri criminationũ mutuarũ, & ex oraculi monitu sarciri concordiam ordinum: sed nõ inueniebant quid primum alteri deberent cedere alteris, quóue modo seditionis materiã è ciuitate eximere. nam Coss. & senatus proceres malorũ causam in tribunos referebãt, ut qui nouis legibus inducendis perturbare conarenſ bene constitutã remp. Tribuni contra nihil se indignum Romana maiestate aut iniquũ uel noxium introducere aiebant, sed bonas leges & æquabilitatẽ: quibus si cõsules cũ patri-

cijs

cijs obsistant, ipsos causam seditionis futuros, qui sua compendia quærant ex alienis dispendijs, & in libera ciuitate potentiã plus q̃ ciuilem affectent. huiusmodi altercationibus aliquot dies cõtriti sunt inaniter, tam publicis q̃ priuatis negotijs pẽdentibus. tandem tribuni cernentes nihil se accusationibus senatus proficere, hoc omisso concionẽ aduocant, eiq́ legem se perlaturos pollicẽt. quod cũ probarẽt multitudini, sine mora rogationem iam ante in hoc paratam recitant, cuius capita erant hæc. Decemuiros legitimis comitijs à populo eligi, ætate, prudẽtia, dignitate præstantissimos, & qui bonæ suæ famæ rationem habeant maximam. eos uiros leges de negotijs tam priuatis q̃ publicis promulgare, quibus legibus sua iura præscribant tam priuatis ciuibus q̃ annuis magistratibus. Hac rogatione lata tribuni potestatẽ dederunt omnibus dissuadere uolentibus in trinundinum. extiteruntq́ multi ex senatu eius legis dissuasores seniores iunioresq́ non infacundi homines. deinde tribuni morarũ impatientes omissis concionibus diem certam statuerũt ad quam omnes ciues præsto essent laturi de lege suffragia, quòd iam nõ prolixis orationibus amplius opus esset sed calculis ferendis per tribus: atq́ ita concionem dimiserunt. Hic Coss. & patriciorũ potentissimus quisq́ audacius se tribunis opposuerunt, negantes se admissuros rogationes de quibus in senatu præconsultatum non sit. Leges enim cõmunes totius ciuitatis esse debere, nõ partis alicuius: esseq́ id certum ad perniciem iter uel ciuitatibus uel priuatis familijs, si deterior pars potiori leges præscribat. Quam, inquiunt, potestatem legum ferendarũ uobis sumitis? annon certis conditionibus magistratum istum à senatu impetrastis, ut uim patientibus pauperibus succurratis, nec aliud tẽtetis præterea? Imò etiamsi aliquid potestatis à senatu contentionũ tædio extorsistis, annon totum id amisistis ratione comitiorũ mutata? quando iam nec ex S C eã potestatẽ accipitis, neq́ centuriæ de uobis ferunt suffragia, nec ex more sacrificatis ante comitia, sed absq́ omnibus cæremonijs magistratũ capessitis. Quid igitũ ad uos leges pertinẽt, qui omnes leges cõtemnitis? Huiusmodi uoces tum uulgo tribuni audiebant à seniorũ iuniorumq́ sodalitijs. nã patricij uiros bonos & dignitate aliqua præditos blandis mulcebant alloquijs, refractarios uero minis compescebant. quosdã etiam ex infima plebe, qui propriorũ cõmodorũ studio nihili faciebant quietem publicam, pulsatos uelut mancipia foro eijciebant. In hoc ordine plurimũ poterat Cæso Quintius maximo stipatus sodalitio, L. Quintij Cincinnati filius, genere ac facultatibus cũ primis honestus, ad hæc aspectu pulcher & belli pacisq́ artibus cõspicuus, aduersus plebi, nec uerbis nec factis inuidiosis temperans. huic applaudebant patricij cæ-

teri

teri,opemq́ pollicendo addebant animos:plebeij contrà pessime ode rant.eum tribuni aggressi decreuerunt è medio tollere,deterrituri hoc pacto cęteros iuuenes ab audacia simili.igitr rei capitalis accusato diem dixerunt ad populum:quæ ubi aduenit,pro cõcione accusatione prolixa in hominem inuecti sunt, enumerãtes q̃ uiolentus erga plebeios fuerit,& testes facinorũ eius adducentes ipsos qui iniuriam acceperãt. facta deinde reo pro se dicẽdi copia,nõ ibi se causam dicturũ ait,sed ad tribunal consulum,eorumq́ iudicio satisfacturũ his qui se læsos querebantur. Tum pater iuuenis uidẽs plebem offensam eius peruicacia, patrocinatus est filio,plurima ut ficta refellens crimina:& quæ inficiari non poterat eleuãs,parua esse dicens nec digna animaduersione publica.quin illa ipsa facinora nõ per contumeliam cõmissa,sed in cõtentionibus iuuenilibus,in quib.aliquoties & alios pulsasse, & ipsum uapulasse propter temeritatẽ ætatisq́ immaturæ ferociam. orabatq́ plebeios ut non tantũ eius petulantiæ meminissent,uerumetiam præclarorum militiæ facinorum , defensiq́ unà cum priuatorũ ciuium libertate imperij patriæ: quibus uirtutibus meritus sit gratiã multitudinis & in delicto ueniam.moxq́ enumerauit quoties legitima stipendia fecerit filius,quibus prælijs interfuerit,quibus donis militaribus ab imperatoribus suis ornatus fuerit,quot ciuicas,quot murales coronas acceperit.postremo ad preces & miserationem mouendam uersus,rogabat ut pro uita omniũ testimonio innocenter acta hanc unã sibi donarent gratiam,incolumitatẽ filij. Vehementer mouit plebem patris deprecatio , uidebaturq́ libenter gratificatura homini . Quod ubi sensit Virginius,uidẽs intolerabilem posthac futuram iuuenũ insolentiam, si Cæso suã impune ferret,surrexit,&,Tua,inquit,Quinti tum cætera uirtus tũ erga plebem beneuolẽtia satis testata est, debeturq́ tibi & habetur honor hoc nomine.Sed huius tui iuuenis superbia ferri non potest,nec ullam meretur ueniam:qui sub tam populari modestoq́ patre educatus,ut omnes scimus,contempta domestica disciplina,ausus est tyrannicæ & barbaricę feritatis exempla in ciuitatẽ introducere.quod certe si te nescio factum est,nũc merito postq̃ in cognitionẽ tuam uenit,ex æquo nobiscum indignationem tibi mouere debet: sin te dissimulante insultauit egenis ciuibus , tu quoq; malus fuisti quantumuis existimatus bonus & honestus uir . Sed nesciebas eum indignũ te patre.Id uero ut credatr facile impetrabis meo quoq; testimonio . Alienũ te esse ab hac culpa facile credimus,hoc tantũ molestũ est, q̨ non ęque ac nobis iniquitas istius stomachum tibi moueat . Vt aũt melius scias quale malũ in reip.perniciem imprudens alueris,q̃ immane ac tyrannicum,ac ne à ciuili quidem cæde purũ,audi facinus eius egregiũ,& si libet

libet cõfer cum præclaris iſtis quæ memoraſti militiæ decoribus. Vos quoq; qui propẽſiores uidemini ad miſericordiam, an tali ciui parcendum putetis, ipſi uideritis. Hęc locutus teſtem citauit unum è collegio M. Volſcium, iuſsitq; bona fide quæ ſciret dicere. moxq; ſilẽtio facto, & omnibus expectatione ſuſpenſis, Volſcius aliquantũ prius ſecũ meditatus ſic orſus eſt. Equidem Quirites omniũ maxime iamdudum cupio legibus pœnas de hoc homine repoſcere: quod quia hactenus per fortunæ tenuitatem ut uni è uulgo non licuit, qui accuſator eſſe nõ potui, teſtis certe proloquar q̃ immani affectus ſim iniuria. Frater mihi fuit Lucius omniũ mortaliũ dilectiſsimus, is mecum apud amicũ cœnatus noctu domũ reuertebatur. emenſi forum incidimus in hũc Cæſonem comitatũ turba probè potorũ iuuenũ. hi primũ cauillis nos aggreſsi ſunt, quod ſolẽt ebrij iuuenes in humiliores ſibi permittere. tandem frater etiam in hunc dixit quiddam liberius: ac mox ab indignabundo pugnis petitus & calcibus necatus eſt: deinde me uociferãtem & ſuccurrere parantem, omiſſo illo nõ prius pugnis contũdere deſiit, q̃ proſtratũ pro exanimi relinqueret: ſicq; quaſi re bene geſta diſceſſit: nos quidam qui caſu ſuperuenerant ſuſtulerunt cruentos, fratrem enectum ut dixi, me ſeminecem & nihilo meliore ſpe trahentẽ animã. Hæc facta ſunt L. Ebutio, P. Seruilio conſulibus peſte graſſante, à qua neq; nos immunes fuimus. quæ quoniam utrumq; conſulem abſumpſit, nec ego cum aduerſario legibus agere tunc potui. Succeſſerũt conſules L. Lucretius, T. Veturius, quos diu militia diſtinuit ab urbanis negotijs. ubi uero reuerſi ſunt, quoties ad magiſtratus citatus eſt, toties (ut multi ciues norunt) pugnos ab eo retuli. Hæc ſunt Quirites quę apud uos pro teſtimonio dico ueriſsime. His auditis minimum abfuit quin Cæſo interiret impetu populi: adeò Volſcius homines concitauerat: ſed Coſs. cohibuerũt multitudinem, atq; etiam tribuni aliquot, q̃ res mali exẽpli uideret: quin & plebis magna pars erat integra, quæ nollet de capite certantem indemnatũ perire. Ita præualuit iuſtitiæ ratio ut differret iudiciũ, non ſine magna contentione aſſeruandúsne interim reus eſſet in uinculis, an dato uadimonio dimittendus, ut pater poſtulabat. Senatus demũ arbitrio uadari placuit. Sed poſtridie iuuenis litem ſimul & uadimonia deſeruit: tribuni abſentem damnauerũt, & uades numero decem mulctauerũt pignoribus. Ita Cæſo inſidijs tribunorũ circumuentus, qui etiam Volſciũ falſum ut pòſt compertum eſt teſtem ſubornauerant, exulatũ in Hetruriam abijt. Pater eius maxima parte bonorũ ſuorũ diuendita ſatisfecit uadibus: contentusq; uno trãſtiberino ruſculo, unoq; humili tuguriolo, cum paucis ſeruis uitam laborioſam ſuſtentauit, præ dolore ac inopia nec urbem inuiſens, nec

amicos

amicos salutans, ac ne publicis quidem se miscens hilaritatibus. Cæterum tribuni multum sua spe falsi sunt. Adeò enim nihil profecit Cæsonis calamitas ad moderandam iuuenũ insolentiam, ut multo etiam ferociores sint redditi, dictis factisq; rogationem oppugnantes, ut hoc consulatu nullo pacto lex perferri potuerit. itaq; plebs in annũ sequentem eosdem tribunos refecit. Vbi uero P. Valerius Publicola, C. Claudius Sabinus Coss. magistratũ inierunt, periculũ quale nunquam antè ab externis gentibus in urbem incubuit, ascitũ ut Sibyllini libri præmonebant ex intestinis seditionibus, haudquaq; uano tot superioris anni prodigiorũ præsagio: cuius belli origo & gesta Coss. nunc denarranda sunt. Tribuni refecti in annũ alterum quo legem perferrent facilius, quoniam intelligebant alterũ consulum C. Claudiũ laborare innato plebis odio, nihilq; intentatũ relict urũ quòd ad rogationem impediendam faceret: ad hæc iuuẽtutis patriciæ tantam ferociam, ut per uim nõ posset deprimi, acrius rem agere adorti sunt, & terrorem tam plebi q; consulibus incutere. ac primum rumores per urbem sparserũt uarios. deinde à mane usq; ue sperã in propatulo consultantes, neminem nisi ex collegio admittebãt in colloquiũ illud secretius. postremo ubi uisum est tempus exequendi consilia, literas fictitias à subornató quodam ignoto homine in foro acceperunt: moxq; uultu ad mœrorẽ composito plangentes se surrexerũt. ad quem casum cõcursu uulgi facto, & omnibus magnum aliquod malum diuinantibus cõtineri his literis, silentio per præconẽ indicto: Extremũ, inquiũt, plebi periculum instat Quirites: & nisi deus aliquis propitius innocentes respiceret, actum esset de nobis. rogamus ut tantisper expectetis dum rem nunciatam ad senatũ referimus, quo possimus in cõmune cõsulere. his dictis proripiunt se ad consules. Interim aũt dum senatus cogitur, uarij sermones iactabant toto foro, alijs data opera ut mandatũ à tribunis acceperant per circulos sermones ferentibus, alijs quæ suus cuiq; timor fingebat ea tribunis nunciata suspicantibus. alius Cæsonẽ Quintium à populo damnatũ aduentare aiebat in urbis excidiũ cũ Æquorum atq; Volscorũ copijs, ultro delato ad eum duarũ gentium imperio. alius hunc ipsum reduci postliminio stipatũ milite externo conducto stipe patriciorũ hominum, idq; ad abolẽdam tam in præsens q; in futurũ plebeiorum potentiam. Rursum alius, non totum patriciorum ordinem id moliri, sed iuniores tantũmodo. nec deerant qui asseuerarent intra mœnia latere hominem, & hoc agere ut in potestatem suam redigat loca urbis munitissima. atq; ita urbe tota cõmota expectatiõe calamitatis alicuius, cum omnia parũ tuta uiderentur mutuis suspicionibus, consules senatũ aduocauerunt, tribuni ostenderũt literas. Quo

rum unus pro omnibus A. Virginius sic locutus est. Quam diu nihil aliud q̃ rumores incerti audiebantur P C, puduit atq; piguit nos de rebus incompertis ad uos referre, quòd uereremur ne perturbata metu ciuitate paulo post uideremur alicui plus ęquo creduli, nec satis prudenter faciles. quamuis ne tum quidem omnino eos neglexımus, sed quantum in nobis fuit ueritatem scrutati sumus diligentissime. Nunc quoniam diuina prouidentia huius imperij custos perpetua prodit conatus nefariorũ hominũ, literasq; ab hospitibus amicis recens missas accepimus, quas mox recitari audietis, & cõsonant externa indicia cũ domesticis, nec res urgens ullam amplius dilationem patitur, prius q̃ efferaẽ in populũ, uobis ut par est nunciabiẽ. Scito te coniuratũ in plebem à uiris nõ obscuris, in quibus fertur esse aliquot nõ multos tamẽ è senatoribus, maximã uero partem ex equestri ordine, quos nondum indicari tempus est. Hi, ut comperimus, statuerũt per noctis tenebras ex improuiso in ædib. nostris sopitos nos opprimere: iugulatisq; tribunis pl. & siqui alij libertatis amore ipsis aduersantur, reliqua deinde per otium peragere, & abrogare quicquid unq; plebi à uobis P C concessum est. Et quoniã ad hoc facinus nõ mediocri externa manu militum occulte cõparata opus fore uidebant, assumpserunt in huius consilij societatẽ unũ è nostris exulibus Cæsonẽ Quintiũ: qui cædis & seditionis conuictus, à quibusdam uestrũ poenę subtractus est: cui nunc reditũ pollicẽtur honoresq; & alia operæ præmia. nam & ille uicissim pollicitus est adducturũ se Æquorũ Volscorumq; copias, quantas opus fuerit. aderitq; breui ducens secum audacissimũ quenq;, sed clam & alios post alios: reliquũ copiarum expectabit donec nos plebis magistratus de medio tollamur, ut tũ aggrediaẽ plebeiam multitudinem siquis pro libertate quid audeat. Hæc sunt P C cõsilia nefariorũ ciuiũ, qui nec deorũ iram uerenẽ, nec magni pendũt existimationẽ hominũ. quapropter in tanto periculo cõstituti supplices ad uos confugimus, uosq; obtestamur per sacra cõmunia, per tot bella simul gesta, ne patiamini contra ius & fas ab inimicis nos opprimi: sed ferte opem, & iusta indignatione concepta poenas de autoribus tam nefarij consilij sumite, si nõ de omnibus, saltẽ de cõiurationis principibus. & ante omnia petimus quod est æquissimũ, ut nobis tribunis pl. hanc inquisitionem cõmittatis. nam præterquam q; ratio hoc postulat, tanto diligentiores in hoc negotio erimus, quanto ipsi propiores sumus periculo. Quòd siqui uestrũ nihil gratificari possunt, nihil admittunt quod pro plebe dicaẽ, eos libens interrogauero, quid indigne ferũt, aut quid ipsi postulãt: utrũ nullam inquisitionẽ fieri, & dissimulari rem tam nefariã excogitatam in plebis perniciẽ? & quis hoc sanus dixerit, qui modo à coniura-

coniuratione alienus sit? nisi forte ideo ueritatē scrutandam nō existimant, ne ipsi in periculum ueniāt. quos ego audiendos nō puto, si hāc cognitionem trahant ad cōsules, & nobis adimāt. Alioquin idem nobis plebeijs magistratib. dicere licuerit, si quis plebeios homines reos coniurationis contra senatum factæ postulet, uidelicet ad nos pertinere inquisitionem de plebeijs hominibus. Sed quid inde sequetur? Vt nulla unq̃ fiat de rebus occultis quæstio. nos certe idem nō postularemus. suspecta enim est talis ambitio. Vos quoq; nō recte facietis si audiatis istos à nobis semper dissentiētes, qui nos habēt pro ciuitatis hostibus. nulla re P C magis q̃ celeritate nunc opus est. Periculū est anceps, nec nobis cūctari licet, malis adeò nō cunctātib. ut iā immineāt. itaq; omisis contentionibus & prolixis orationibus decernite quod uidetur è rep. Hæc locutus coniecit senatum in maximā consiliorum inopiam. Patres enim capita inter se conferentes aiebant æque periculosum negare tribunis inquisitionem de re tam magna atq; cōcedere. Interim alteri consulū C. Claudio suborta suspicio coegit eum in hæc uerba erumpere. Non uereor Virgini ne me hi cōiurationis putēt participem, quam contra uos & plebem factam dicitis, ideoq; uel mihi timentem uel ex meis alicui huic culpæ obnoxio, uobis nūc cōtradicere. nam uita anteacta ab hac me suspiciōe liberat. Quod aūt S P Q Romano bonum & cōmodum fore censeo, dicturus sum libere. Tota uia mihi errare uidetur Virginius, si quem nostrum putet negaturū inquisitionem habendam de re tam magna atq; necessaria, aut magistratus plebeios ad eam inquisitionem admittēdos. Nemo tam stultus est aut iniquus plebi, qui hoc dixerit. Roget aliquis: quid igitur surrexisti cōtradicturus si tibi probatur quod isti postulant? Dicam per Iouē, quid sibi uelit mea oratio. Ego P C censeo prudentibus diligenter contemplanda rerum omniū initia: nam qualia hæc fuerint, tales de eis sermones solent fieri. age igitur audite quidnam sibi tribuni ab initio propo suerint, quòdue sit eorū consiliū. Nihil potuerūt hoc anno efficere eorum quæ superiore conati sunt, uobis æque ut antè resistētibus, & frigescentibus plebis studijs. Hoc illi sciētes cogitauerūt quomodo uos inuitos sibi cedere cogerent, eademq; etiam plebi imponeretur necessitas. Cum igitur nullam iustam & ueram rationem inuenire possent qua utrumq; hoc efficerent, post multos inanes conatus multasq; uersutias tandem hæc ratio placuit: criminemur coniurasse quosdam ex uiris illustribus in plebem ut eam priuent sua potentia, & statuisse iugulare quicunq; se eis opponeret. huiusmodi rumores ubi per urbem sparserimus, quibus metus facile fidē astruet, subornemus hominem ignotū qui nobis literas offerat in publico. postea senatū ingresi indi

gnemur & opem imploremus,reiq́ indicatę postulemus nobis inquisitionem.Si enim patricij concedere eam noluerint,arrepta occasione plebem in eos concitabimus,habebimusq́ paratā ad omne obsequiū. sin concesserint,pro noxijs arripiemus generosissimū quemq;, & maxime nobis aduersum tam ex seniorib. q̃ ex iunioribus: illi damnationis metu aut clam nobiscum transigent,aut cogētur urbe cedere. atq; ita redigemus aduersarios ad magnam solitudinem. Hæc erāt illa consilia P C quibus occupatos uidistis his diebus.hic dolus cōtra optimates texebať,hæc retia tendebanť equitibus. id ita esse paucis uerbis ostendam.Age Virgini,uos quibus tam graue instat periculum, à quibus hospitibus accepistis literas? ubi habitantibus? unde uobis notis? unde uestras consultationes scientibus? Quid cunctamini,& posthac mauultis q̃ iam nunc dicere? quis uero est qui uobis eas literas reddidit? quin producitis eum in medium ut ab ipso incipiat inquisitio: uerane sint ista quæ assertis,an uestra figmēta ut mihi subolet.Iam domestica indicia cum externis ut uos dicitis consentiētia quænā sunt? quin illa quoq; producitis? nō potestis opinor approbare nobis quod nec factum nec futurū est.En P C egregia indicia,nō cōiurationis in istos, sed maliciosi doli contra nos parati,quem hi conantur tegere. Sed res ipsa satis loquitur.In causa autem estis uosipsi,qui à principio tantum istis permisistis,insanumq́ hunc magistratum tanta armastis potestate,& anno superiore passi estis Cæsonem Quintiū reum agi falsis criminibus, & tam insignem optimatum propugnatorem uobis eripi. itaq; eò profecit istorum impudentia,ut iam nō singulos uexent, sed uno agmine bonos uiros conenť ex urbe pellere. Et quod grauissimū est,ne ferunt quidem nos sibi contradicere,sed deterrent trahendo in suspicionem consociati facinorosi occultiq́ consilij, osores plebis nominantes,& quæ hic dicuntur reuocantes ad iudicium populi, quod telum semper in promptu habent. Verum de his aliàs dicetur opportunius. nunc compendio loquendum est,nec contēdendum ulterius. Ego hos ut ciuitatis turbatores obseruandos censeo, ne dent alicuius magnæ cladis initium.quod nō solum hic dico clam populo, sed pro concione quoq; pari libertate paratus sum eadem dicere, ostendereq́ nihil eis imminere periculi,imò ipsos maliciose agentes omnia, factis quæ inimicorum sunt speciem beneuolentiæ prætexere. Finis orationis acclamationibus exceptus est senatusq́ dimissus, tribunos nemine morante amplius. Tum Virginius aduocata cōcione in senatum simul & consules inuehebať:nec Claudius tacuit,eadem repetēs quæ in senatu iam dixerat.& persuasum est cordatioribus è plebe uanum esse timorem,stulti maluerunt rumoribus credere.Pessimus quisq; & nouarum

uarum rerum semper cupidus, tantum seditionis & tumultus occasionem quærebat. In tam perturbato ciuitatis statu Ap. Herdonius Sabinus, uir domi nobilis & opulẽtus, rem Romanam occupare aggressus est, siue sibi siue suæ genti dominationem parãs, siue gloriosi nominis cupidus. is communicato cum amicis consilio ex clientelis & seruitijs breui confecit quatuor fermè hominum milia: eosq́ armis & cõmeatibus bene instructos in naues fluuiales imposuit, eas intempesta nocte appulit ad ripam Capitolio proximam, nec toto distantem stadio. ubi excensione facta, per portam Cementinã quam uocãt, sacratam & ex oraculo quodam patẽtem, occupauit Capitolium arcemq́ cõtiguam, hoc animo ut exules reciperet, seruos uocaret ad pilea, obæratis remissionem polliceretur, inopes ciues & ob id iniquos potentioribus oblata rerum nouandarum occasione, cõmodorum faceret participes. Vehementer enim illi spem & animos addebat intestina urbis seditio, ut qui sciebat pessime cõuenire plebi cum patricijs, nec facile putabat alteros opem laturos alteris. q̃ si primus conatus nõ succederet, tum uero uocare statuerat Sabinorum exercitũ Volscorũmue, aut aliarũ uicinarum gentium quibus graue esset Ro. imperium. Sed in totũ sua spe falsus est, nec seruis ad eum transfugientibus, nec exulib. cõuenientibus, nec inopibus aut obæratis sua cõmoda publicis præferẽtibus, externarum quoq́ gentium quę sperabat auxilijs exclusis breuitate temporis. triduo enim quatriduóue res in integrũ restituta est, populusq́ Ro. maximo tumultu liberatus atq́ periculo. Occupata ẽm arce, diffugientibusq́ ijs qui nõ sunt cõfossi primo impetu, clamore coorto maior pars populi quid hoc mali esset nescia, correptis armis occupauit editiores urbis areas quales in ea passim uident̃, atq́ etiam humiliores planicies. Defecti uero uiribus ætateq́ fessi unà cũ mulierib. in ædiũ tecta cõuolauerũt, inde in hostẽ pugnaturi missilibus quẽ iam putabant oppleſſe loca urbis omnia. Prima uero luce ubi cognitũ est Capitoliũ atq́ arcem teneri, eumq́ esse Herdoniũ, cõsules in forum progressi ad arma uocabant populum. Tribuni cõcione aduocata negabãt obstaturos se bono publico: æquum tamen aiebant ut plebs subitura tam periculosum certamẽ, sciret sibi propositũ certum aliquod præmiũ. Si, inquiunt, pollicent̃ uobis patricij, & fidem suam iureiurãdo obstringũt, finito hoc bello decemuiros legibus scribẽdis se creaturos, & posthac æquo uobiscum iure uicturos, adiuuemus eos in liberanda patria. q̃ si nihil æquũ dignantur facere, quid opus est nos uitam periculis exponere, quando nihil inde fructus ad nos redditurũ est. mouerũt hæc plebem, nec iam audiebat alios. Tum Claudius negauit sibi nũc opus talibus auxiliarijs qui nõ nisi mercede eaq́ magna cõducti uellent opem

P 3 ferre

ferre patriæ. ituros patricios ad recipiendam arcem cum armatis clientibus, & siqui uoluntarij se adiunxerint. quæ manus si parum ualida uideatur, uocaturũ se Latinos & Hernicos, & seruis (si id necessitas postulauerit) libertatem promissurum, deniq; quorũuis opera citius usurum quam eorum qui tam iniquo patriæ tempore ueterum offensarũ memoriam refricent. At Valerius collegæ indignationẽ cohibebat, ne plebem exasperando in totum infensam patricijs redderet: admonens cedendum tempori: & cum externo hoste de iure dimicãdum, cum ciuibus disceptandum ex æquo. In huius sententiã cum senatus esset propensior, cõsul progressus in comitium grauitatis plenam orationẽ habuit, quam iureiurãdo clausit: si populus alacriter id bellum susceperit atq; gesserit, pace cõstituta permissurum se tribunis cœptam rogationem, daturumq; operam ut in suo cõsulatu plebem uoti compotem faciat. Sed dijs aliter uisum, nec promissa præstare ualuit urgente iam fatali die. Soluta deinde cõcione sub uesperam ad præstituta loca cõcurrebant qui darent nomina & sacramentũ dicerent: totumq; huius diei reliquum & nox insequens insumpta est habẽdis delectibus. Luce redeunte centuriones sub signis adduxerunt militem, confluẽte & agresti multitudine: & celeriter rebus apparatis cõsules sortiti sunt munia, diuisis inter se copijs. Claudio mœniũ obuenit custodia, nequis externus hostis cum obsesso posset se cõiungere. omnes enim magnum aliquem motum timebãt, ne quicquid usquam esset hostium cõspiraret in suam perniciẽ. Valerio arcis oppugnationem sors obtulit. Eodem tempore cætera urbis munita loca insessa sunt præsidijs, itemq; uiæ ferentes in Capitolium, ne seruitia uel inopes plebeij ad hostem transfugerent, qui metus tunc erat nõ minimus. Externum autem auxilium à solis Tusculanis uenit in tempore, eadem nocte adductum à dictatore eius populi L. Mamilio uiro impigro: hosq; solos in partem periculi assumpsit Valerius, usus q; est egregia eorum opera in recipiendo Capitolio. Oppugnabatur autem arx undiq;. nam alij è propinquis ædibus uasa bitumine piceq; referta atq; incensa iaculabantur in eam: alij congestis sub rupem sarmentorum fasciculis mox accendebant ipsam congeriem, secundo uento flammas adiuuante: fortissimorũ militum globus per aduersum cliuũ & uiam manu factam in arcẽ tendebant. hi quamuis præstarent numero in angustijs explicare se nõ poterant, telis nõ irritis in confertos cadentibus. itaq; nec numerus proderat, nec durata bellis uirtus per ardua nitentibus, nec cominus sed missilib. pugnãtibus, inualidis ex inferiore loco ictibus. cõtrà è sublimi iacta ictũ adiuuabant ipso pondere. nõ defatigabantur tamẽ oppugnatores, sed perdurabãt in cõtinuatis die nocteq; laboribus. tandẽ telis & uiribus
obsessos

obſeſſos deſtituentibus arx ui capta eſt oppugnatiōis die tertia. multi in eo certamine Romani uiri fortes ceciderunt, omnium autē confeſſione fortiſſimus ipſe conſul: qui multis uulneribus acceptis nō tamē deſtitit, donec mœnia ſcandenti ſaxum ingēs impactum uitam ſimul ademit & uictoriā. Arce capta Herdonius uir robuſtus & manu prōptus, edita prius magna ſtrage circa ſe, obrutus telis periјt. Cæteri qui cum eo Capitolium occupauerant, pauci uiui capti, maior pars ſeipſi iugulauerūt aut per rupes præcipitauerūt. Finito hoc ſiue bello ſiue latrocinio ſtatim tribuni ſeditionem renouauerūt, poſtulātes à ſuperſtite conſule quæ Valerius de lege ferēda promiſerat. Claudius trahebat tempus nunc luſtrationibus urbis nūc ſupplicationibus, interdū etiā ludis oblectans populum. tandem conſumptis omnibus tergiuerſationibus opus dixit altero conſule qui in locum defuncti ſubrogaretur: quod enim à ſe uno agatur nullā uim habiturū: nec ſe poſſe quicꝗ niſi unà cum collega pro poteſtate agere. atꝗ ita rurſum re dilata, diē indixit comitiјs ſubrogandi collegæ. interim proceres ſenatus clam inter ſe conſultauerunt cui conſulatū mandarēt. die comitiorū citata prima claſſe omnium centuriarū tam equeſtrium ꝙ pedeſtriū ſuffragiјs conſul renunciatus eſt L. Quintius pater Cæſonis eius quem tribuni metu damnationis urbem deſerere coegerāt. reliquæ claſſes ne citatę quidem ſunt, ꝗ tribus centuriјs uincerent cum prima collatæ. Ingratū id plebi fuit, quaſi infenſum habituræ conſulem. Senatus miſit ad Quintium qui eum in urbem ad magiſtratum ſumendum adducerent. forte fortuna tunc nouale ad ſementem aratro proſcindebat, ne tunicatus quidem, ſed ſolo ſuccinctus ſubligari & caput tectus pileo. ubi uero cateruam hominum uidit rus ſuū petere, cohibito aratro aliquātiſper dubitauit qui eſſent quidúe ſibi aduentus eorum poſceret: deinde à uiatore præcurrente alios monitus ut ueſtem ſumeret, iam cultior è tugurio prodiјt obuiam uenientibus: tum nō nomine ſed conſul ſalutatus indutusꝗ purpura, cum ſecuribus & aliјs inſignibus ut ſequeretur in urbem rogatus eſt. obticuit ille pauliſper, ac cum lacrymis Ergo, inquit, hoc anno agellus mihi non feretur, & de uictu periclitabimur. deinde uale uxori dicto, iuſſaꝗ rei familiaris curā gerere, in urbē abiјt. Quod ideo mihi dictum eſt, ut omnes ſciant quales tum po. Ro. præſides habuerit, manibus ſuis uictum quærentes, temperatos, nec grauatim innocentem paupertatem ferentes, adeò nō affectantes poteſtatē regiā, ut ultro etiam oblatam nil morarent. Sic enim apparebit ꝙ diſſimiles fuerint noſtri ſeculi hominibus, lōge alia ſtudia ſectantibus, præter admodum paucos qui adhuc imperiј dignitatem ſuſtinent priſcorū ſimiles. Sed ut ad rem propoſitam reuertamur, Quintius ꝙ primum magi

ſtratum iniſt, tribunos à nouis legibus ferēdis compeſcuit una denunciatione, abducturū ſe omnes ciues in Volſcos in militiam ni quieſcerent. Illis uero delectus haberi ſe paſſuros negantibus, aduocata cōcione iuuenes ſacramenti monuit conſulibus præſtandi, ſecuturos ſigna quocunq; illi iuſſerint, nec defuturos maieſtati Ro. populi. nunc poſt delatam ſibi conſularē poteſtatē, habere ſe omnes eo ſacramēto deuinctos. hæc locutus iurauit ſe legibus animaduerſurū in detrectantes imperium: ſimulq; ſigna proferri iuſſit ex ærario. & ut ſciatis, inquit, uos in totum uacaturos me conſule ab actionibus tribuniciis, iā nunc prædico uobis nō deducturū me ex hoſtico exercitū niſi exacto magiſtratus mei tēpore. quapropter parate uos ut in caſtris hibernaturi. ita territis metu laborum, & remitti ſibi eam militiam petentibus, gratificaturum ſe illis dixit ſi nihil mouerent, & magiſtratum ſibi quietū iuri dicendo præberent. tumultu hoc pacto ſedato, cauſas multas iam inueteratas cognouit & ex æquo bonoq; diiudicauit, tota die pro tribunali ſedens comis & aditu facilis: adeoq; plauſibilem reddidit optimatium potentiam, ut homines ignobiles & alioquin humiles à potētioribus preſſi tribunos nō requirerent, nec nouas leges de iure æquando deſiderarent contenti præſentibus. per hæc negotia magna cum laude magiſtratu exacto, maiorē etiam meruit, q in eo retineri noluit, quamuis multum rogante ſenatu, ut eſſet qui opponerēt tribunis iam tertiū annum in eodem magiſtratu permanentibus, uir uenerandus nō minus q metuendus, & quem plebs ut honeſtiſſimū non grauarēt ferre conſulem. Sed ille ſe neq; tribunorū eorundem continuatā poteſtatē probare ait, neq; admiſſurū ut in ſimilem reprehenſionem ipſe incideret: multumq; pro concione inuectus in eos qui magiſtratu finito nō decederent, perſancte iurauit nō accepturū ſe conſulatum niſi priore depoſito, ſimulq; diem indixit comitiis, & deſignatis conſulibus in ſuum ſe tuguriolū ad priſtinam laborioſam uitam contulit. Q. Fabio Vibulano tertiū, L. Cornelio conſulibus Latinas ferias celebrantibus Æqui ſelectorū ſex milia hominum leuiter armati nocturno itinere peruenerunt Tuſculum Latini nominis urbem à Roma centeſimo fermè ſtadio diſſitam, repertiſq; ut in alta pace patētibus portis & incuſtoditis mœnibus, primo impetu eam ceperūt, infenſi Tuſculanis, q conſtantes in fide Ro. populi, præter alia officia in Capitolio recuperādo ſtrenuam nauaſſent operam: multi ciuiū interfecti ſunt inopinato aduētu oppreſſi, quamuis maior pars per auerſam portā effugit, quos nō uel morbus retardauit uel ſeniū. mulieres & pueri mancipiaq; in prædam ceſſerunt cū pecuniis. Vbi uero fuga elapſi cladem eam Romā nunciauerunt, conſules decreuerūt reducendos celeriter in patriā profugos.

Hic

Hic rursum tribuni delectus impedientes reclamabant, poscẽtes prius comitia perferendis suis rogationibus. Eam moram moleste ferẽte senatu superuenerũt à Latinis alij nuncij, de Antiatium defectione, uno consensu nouellorũ colonorum & Volscorum habitatorũ eius urbis ueterum. Hernici quoq; nunciabãt, Volscos & Æquos ex more iam agros suos populari. tot nuncijs solicitatus senatus decreuit nõ differendum amplius, sed cum omnibus copijs occurrendum hosti, & mittendum in bellum utrunq; cõsulem: habendumq; pro hoste siquis ciuis sociúsue nomẽ in eam militiam dare detrectauerit. cesserũt tãdem tribuni & siuerũt delectus habere cõsules: qui celeriter accitis auxilijs, mox profecti sunt, relicta domi ad custodiam tertia parte urbanorum militum. Fabius contra Æquos properauit Tusculum, qui discesserãt iam urbe direpta, & paucis in arce relictis q; esset munitissima. Hos quidam aiunt quoniam sub prospectu Romam haberent, ubi uiderũt exire exercitum ultro decessisse præsidio. alij oppugnatos prius à Fabio, moxq; deditione facta sub iugum missos. ita reddito suis ciuibus Tusculo, consul sub uesperam inde mouit, audito ad Algidũ esse Volscorum Æquorumq; exercitũ: & cõtinuato per noctem itinere sub lucem conspectus est hostibus in patẽte campo statiua habentibus sine fossa & uallo, ut qui in pacato solo nihil sibi timerẽt. Ergo suos ad rem fortiter gerendã cohortatus, primus in hostẽ impetũ fecit cum equitibus, quos mox sublato clamore secuti sunt pedites. itaq; nõnulli etiam tum cubantes cæsi sunt, quidam surgentes & conantes resistere, maxima pars diuersa fuga saluti cõsuluit. captis nullo negotio castris, prǽda militi concessa, exceptis captiuis Tusculanorũ corporibus, nõ diu hic moratus duxit Ecetrã quæ tum Volscorũ caput erat: positisq; prope urbẽ castris per aliquot dies dimicationẽ expectauit: sed nemine prodeunte in aciem agrum populatus est, refertũ hominib. & pecoribus. præoccupati enim repentino aduentu, res suas in loca tutiora cõportare nequiuerant. Ea præda omni cõcessa militibus, multis diebus in populationes insumptis, tandem domum reduxit exercitũ. Alia parte alter consul Cornelius Volscos offendit expectantes se in finibus: cum quibus cõgressus fusos atq; fugatos intra mœnia compulit, & in proximo castrametatus est. cumq; nemo amplius armatus occurreret. excisis arbustis circumuallabat oppidũ. ita necesse habuerunt hostes rursum totis uiribus in aciẽ progredi, sed incõdita multitudo nõ diu pugnam sustinuit, rursum coacta intra mœnia turpiter refugere. Consul uero nullam respirationem eis cõcedens scalas admouit, & portas discussit arietibus: fessisq; propugnatoribus nõ magno negotio ui in oppidum penetrauit. quicquid auri, argenti, pecuniarumq; inuentũ relatum

tum est in ærarium: captiui quoque cum reliqua præda sub hasta uenierunt: militibus uestis cessit & alimenta reliquaque huius generis. deinde tam ex colonis quam ex ueteribus Antiatibus nobilissimi defectionis autores fuisse cõuicti securi percussi sunt magno numero, lacerati prius uerberibus. His gestis & ipse domũ reduxit copias. Venientib. consulibus senatus iuit obuiã, & ambobus triumphũ decreuit. Æqui per legatos pacem impetrauerunt his cõditionibus: ut agros suos atque oppida retinẽtes quæ ante fœdus tenuerant, parerent Ro. imperio, immunes à tributis, tãtumque bello auxilia missuri ex fœdere quemadmodum alij socij. atque ita hic annus abijt. Sequẽtis anni consules, C. Nautius iterum, L. Minucius inito magistratu aliquandiu conflictati sunt in urbe cum tribunis de rogationibus, A. Virginio cum collegis iam quartum annum eundem magistratũ obtinente. deinde uicinis gentibus bellum cientibus & imperiũ in discrimen adducentibus, cõsules libenter occasionem à fortuna oblatam arripuerũt: habitoque delectu et accitis auxilijs trifariam diuiserũt copias: partem unam reliquerũt Q. Fabio Vibulano urbis præfecto, cum reliquis duab. ipsi profecti sunt, in Sabinos Nautius, in Æquos Minucius. ambæ enim hæ gẽtes tum defecerãt ab imperio: Sabini propalam, & usque Eretũ cum exercitu uenerãt quadragesimo ab urbe dissitum stadio. Æqui uerbis societatem recentem simulantes, factis se gerebãt hostiliter. Latinos enim bello lacessiuerant, quasi nullo sibi coniunctos fœdere. eius expeditionis dux erat Gracchus Clœlius uir industrius, qui delatũ ad se gentis imperiũ proxime regiã potestatẽ euexerat. progressus enim cum exercitu usque Tusculũ, ex quo capto atque direpto superiore anno Romani Æquos expulerant, multũ mancipiorũ abegit & pecorũ, segetesque iam tũ maturas corrupit. ad eum cum legati à senatu Romano uenissent causam quæsituri cur Æqui infestarẽt socios, post recẽs fœdus affecti nulla iniuria, repetiturique captiuos & cæteras res Tusculanis ademptas, iussurique ut exercitũ abduceret, diu simulans occupationes ne audire quidẽ eos uoluit. tandẽ ubi uisum est admittere, mandatis senatus expositis: Demiror, inquit, uos Romani, cum ipsi omnes pro hostibus habeatis etiam à quibus læsi nõ estis, tantum imperandi cupidine: nõ permittere Æquis ut ab inimicis suis Tusculanis pœnas exigant, cum tamẽ illis nõ sit cautũ in fœdere. ergo si res Tusculanorũ reposcitis, nõ à me, sed ab hac fago petite: simulque ostendit arborẽ proximam. affecti hac contumelia Romani nõ statim per indignationem eduxerũt exercitũ, sed iterũ legatos ad eum miserũt cum fecialibus, qui deos geniosque testarenẽ se uiolata iura executuros, iusta piaque arma coactos sumere: actum demũ Cos. profectus est. Gracchus cognito Romanorũ aduẽtu

mouit

mouit exercitum,ut hostem insequentem in ea loca pertraheret,ubi ipse futurus erat potior:quod & euenit.ingressus enim conuallem quandam cinctam mõtibus,postq̃ etiã consulem eam ingressum uidit per sequendi studio,uerso agmine uiã quæ extra cõuallẽ fert occupat:quo factum est ut Romani nõ quem uellent locũ castris caperẽt, sed quem dabat ratio temporis,ubi nec pabulatio cõmoda erat loco circundato mõtibus nudis & asperis,neq; frumentatores in hosticum mitti poterant absumptis cõmeatib. quos domo attulerũt,neq; castra mutare licebat obsessis ab hoste exitibus:quare conati ui eum pellere loco, reiecti sunt acceptis multis uulneribus,& in sua castra cõpulsi. Tum Cloelius successu factus ferocior,circumuallare illos aggressus est,sperãs fame ad deditionem cogendos.His Romam nunciatis Q.Fabius præfectus urbis selectum copiarum suarum robur in auxilium misit cõsuli, ductu T.Quintij quæstoris & cõsularis uiri.deinde ad alterũ cõsulem Nautium in Sabinos misit literas,significãs quid accidisset Minucio, rogansq; ut ipse ueniat celeriter.Ille cõmissa legatis castrorũ cura cum equitibus Romam properauit: noctuq; urbem ingressus consultauit cum Fabio senioribusq; quidnam facto sit opus. & quia uidebatur omnibus tempus dictatorem poscere,magistratũ eum L. Cincinnato tradidit:atq; his peractis retro ad suum exercitum abijt. præfectus urbis misit qui ad imperiũ Quintium adducerẽt. Forte tum tractabat opus quoddam rusticũ:& conspecta turba suspicatus eam ad se uenire, sumpta ueste paulo cultior factus est ei obuiam. accedenti oblati sunt equi falerati & secures XXIIII,purpuraq; cum cæteris insignijs regijs.unde uidens dictatorem se esse,adeò nõ delectatus est hoc honore, ut nõ sine indignatiõe dixerit: Perijt huius quoq; anni fructus propter meas occupatiões.& esuriendum est familiæ.deinde urbem ingressus ciues iussit bono esse animo,oratiõe usus apud populum quæ excitare spem posset.mox omnibus militaris ætatis ex agro simul & urbe coactis,accitisq; sociorũ auxilijs,magistrũ equitum dixit L. Tarquinium uirum nõ magnæ existimatiõis propter paupertatẽ,cætera bello strenuum:& adiunctis sibi T. Quintij copijs, qui data opera segnius iter faciendo dictatorẽ expectabat,admouit ad hostem exercitũ. Vbi uero satis cõsiderauit locorũ naturã in quibus castra erãt, partem exercitus sui collocauit in editiore loco,unde poterat uetare,ne qua noua auxilia cõmeatúsue Æquis submitterent. reliquos ipse produxit in aciẽ. nec Cloelius pugnam detrectauit,ut qui nõ contemnendũ circa se haberet exercitũ ipse uir magnanimus. dimicatũ est acriter, Romanis bellorũ assuetudine duratis facile laborẽ ferentibus,& equitib. quacunq; parte laboraret succurrẽtibus,donec Cloelius cũ suis coactus est in castra refugere

refugere. Post hæc Quintius circundatum uallo crebris castellis distincto, quoniam sciebat nõ satis instructum cõmeatu, oppugnauit insuper, iusso ab altera castrorum parte oppugnationi adesse Minucio, ita ut Æqui cõmeatibus simul & auxilijs exclusi, nec ferentes cõtinuatos assultus hostium, supplices à Quintio pacem per legatos peterent. Ille respõdit cæteros Æquos armis ademptis sub iugum se transmissurũ: Gracchum uero belli ducem cum alijs defectionis autoribus ut hostem tractaturũ: iussitq; ut eos uinctos sibi dederẽt. Quib. annuẽtibus illud insuper mulctæ nomine imposuit, ut quoniã ipsi nõ lacessiti Tusculum diripuerant, uicissim Corbionem sibi diripiendũ præberent. Cũ his respõsis legati dimissi, paulo post reuersi sunt Gracchũ uinctũ adducẽtes cũ cæteris defectiõis autoribus. ipsi cũ copijs Æquorũ inermes castris suis egressi & per Romana traducti, postremo sub iugum missi sunt: & Corbionem ex pacto dediderunt. hoc uno impetrato, ut ingenuis anteq; oppidũ diriperetur liceret excedere, pro quibus acceptis Tusculani captiui sine pretio alio dimissi sunt. ex ea præda quod lectissimum erat Romam deferri mãdauit, reliquũ permisit suis & T. Quintij quæstoris militibus, Minucianos contentos esse debere dicẽs φ ipsi hostibus prædæ nõ fuerint. His rebus gestis & magistratum deponere coacto Minucio, reuersus est in urbem clariore triũpho φ ullus ducum ad eam diem, intra sextumdecimum diem ex quo magistratum acceperat profligato ualido hostium exercitu, eorumq; urbe direpta ac munita præsidio, catenatũ præ se agens ducem cum alijs captiuis illustribus. Et quod maxime miretur aliquis, summam potestatem quam in sex menses acceperat, statim eiurauit pro cõcione S P Q Romano ratione rerum gestarum prius reddita. cumq; senatus ei permitteret quantũ uellet modũ ex bello quæsito agro sibi sumere, & ex præda mancipia resq; alias, quas iusto honestoq; suo labore partas in paupertatis remedium uertere poterat: cognatis quoq; ac gentilibus priuata munificentia hominem ornare uolentibus, & nihil magis cupientibus φ talem uirũ uidere diuitem, noluit quicq; eorũ quæ offerebanẽ accipere: tantum laudata eorũ uoluntate recepit se in suũ prædiolum, operariamq; uitam regiæ prætulit, magis sibi paupertatẽ placẽs φ alij homines diuitijs. Nec multo post alter Cos. Nautius acie uictis Sabinis & agro eorũ uastato reduxit domũ copias. Sequiẽ LXXXI Olym. qua in stadio uicit Polymnastus Cyrenensis, Athenis Callia principe, quo anno Romæ C. Horatius, Q. Minucius fuere Coss. Horũ consulatu rursum Sabini prædatũ in agros Romanos descenderũt, profugi agrestes agminatim in urbem uenientes nunciabant infesta omnia Fidenas usq; & Crustumeriũ, Æqui quoq; nuper deuicti arma retracta

banc

bant: & noctu misso iuuentutis robore, Corbionis, quod oppidum superiore anno amiserant, præsidium sopitũ inuaserũt atq; interfecerũt, exceptis paucis qui forte aberant. alia manus ualida Hortanam Latini nominis oppidũ primo impetu cepit, & iram quam in Romanos non potuit, effudit in socios, cædibus sæuiẽdo in omnes quotquot pubertatem attigissent, nisi siqui inter primam trepidationẽ elapsi sunt: mulieres uero pueros & senes captiuos abduxerunt, & præda conuasata quantum poterant, prius q̃ à Latinis populis succurrerẽt in tutum se receperunt. His duabus cladibus eodẽ tempore nunciatis senatus iussit proficisci utrunq; consulem. At Virginius cum collegis iam quintum tribuni plebis refecti delectus impediebant quemadmodũ annis superioribus, domesticũ bellum prius finiri postulantes, legemq; tandem perferri quã tot annis ferendo eluderent, plebe quoq; in senatum iactante uoces plenas inuidiæ. Cumq; tempus extraherẽt nec consulibus de lege concedere, nec tribunis delectus permittere uolentibus, multis orationib. tam in curia q̃ in comitio frustra habitis, tribuni pl. aliud nouũ institutũ contra senatũ inuenerunt quod tũc seditionẽ sopijt, & in posterũ magnam accessionẽ fecit plebis potentiæ. id referre libet quomodo acciderit. Dum Romanorũ æque ac sociorum agri ab hostibus impune popularent, qui durãte seditione nõ erant soliciti nequis cum armis ad arcendos prodiret obuiã, Coss. senatũ coegerunt, quasi extremũ tunc consultaturi de rep. & post aliquot orationes habitas ubi ad sentẽtias rogandas uentũ est, primus L. Quintius qui superiore anno dictator fuerat, uir nõ belli solũ uerumetiã pacis artib. ætate sua clarissimus, dixit pro sententia quod maxime tũ tribunos tũ cæteros ciues mouit: actionem illam de legibus, quandoquidẽ in præsentiarum aliæ res magis urgeant, differendã in tempus opportunius. bellum uero quod sit præ manibus, & tantũ non in urbem ipsam incumbat, propulsandũ modis omnibus, nec cõmittendũ ut quod imperiũ maiorũ maximis laboribus partũ accepissent, id turpiter amittaẽ per ignauiã. Quòd si plebis opera ad id tuendum impetrari nequeat, debẽre patricios unà cum clientibus uoluntarijsq; militib. hostẽ aggredi. fore enim ut alterutrũ consequanẽ, aut uictoriã lætiorem & clariorẽ q̃ unq; antea, aut in prælio mortẽ honestissimã. huic periculo neq; se defore, sed rem gesturũ æque cum ualidissimis, idemq; facturos omnes seniores quibus libertas cordi sit & gloria. In hãc sententiam ubi ab omnibus itum est, concionem aduocauerunt consules. ad quam cõfluente populo ut rem nouam auditurō, progressus in mediũ C. Horatius conabaẽ persuadere plebi ut hanc quoq; expeditionẽ uolens ac libens sumeret. cæterum tribunis reclamantibus, & plebem auertẽtibus, rur-

ſum exorſus cõſul, Rẽ egregiã, inquit, Virgini feciſtis diuulſa à ſenatu plebe: & quod ad ueſtrã partẽ attinet actũ eſt de imperio cęteriſq; cõmodis quęſitis uel maiorũ uel noſtris laboribus. nos tamẽ nõ ſinemus hæc nobis eripi ſine ſudore ac puluere, ſed ſumptis armis unà cũ alijs ciuib. qui patriã cupiũt incolumẽ, ibimus cũ bona ſpe in prælium: & ſi quis deus curat iuſta certamina, fauẽte huius urbis fortuna reportabimus uictoriã. q; ſi aliquis deus iratus ſalutẽ nobis inuidet, nos tamẽ pietatẽ erga patriã retinebimus, nec grauabimur pro ea mortẽ honeſtã oppetere. uos interim domi cũ mierculis manete generoſi plebis pręſides, nobis deſertis uel potius proditis: ut nec uictoria noſtra uobis honori ſit, nec ſi res aliter ceciderit ipſi careatis periculo: niſi forte ſperatis extinctis patricijs hoſtes uobis relaturos hãc gratiã, ut patria uos ſinãt frui libertateq; cũ imperio, quos prius q; ad hanc ueniretis inſaniã agris mulctaſtis & oppidis, et huiuſmodi cladib. affeciſtis ut nunq; interitura ſit earũ memoria. Sed quid ego plebẽ increpo quę nunq; ſpõte peccauit? ac nõ potius uos Virgini, qui hos pręclaros mores in ciuitatẽ inuehitis. nos certe q̃s fortes uiros eſſe cogit neceſſitas, ſemel decreuimus, nec eſt quod nos dimicare pro patria prohibeat: uos deſertores & proditores reip. dijs pœnas dabitis, ſi non & hominibus, imò his maxime: quod nolim uideri dictum minaciter & terrendi tantum gratia. Certò enim ſcitote eos qui relicti fuerint ad urbis cuſtodiã, ſi hoſtes uictores fuerint, eam quę ipſos deceat mentẽ habituros. nam cum barbari homines ab hoſtib. deuicti noluerint coniuges & liberos in eorũ poteſtatẽ uenire, ſed potius has incenderint, hos iugulauerint, putatis Romanos hactenus alijs imperare ſolitos aliquid de ſeſe conſulturos turpiter? nõ adeò ſunt degeneres, ſed à uobis inimicis incipientes contrucidabũt etiam cariſſimos. hæc igitur cõſiderantes cõcionamini & nouas rogatiões ferte ſi libet. hæc & ſimilia locutus produxit ſeniores patrũ flentes: quibus conſpectis plebs nec ipſa tẽperauit à lacrymis. itaq; uehementer motis affectib. ætate ac dignitate hominũ, cõſul poſt interpoſitũ breue ſilentiũ: Non pudet uos Quirites, inquit, nec ſub terram uos abditis? & his ſenibus pro uobis iuuenibus arma ſumentibus, deſeretis quos patrũ appellatione ſalutaſtis hactenus? O miſeri ac ne Quiritiũ quidẽ nomine digni aut hac patria, cuius cõditores parẽtes ſuos geſtauerũt humeris, dijs per armatos hoſtes & incendia uiã præbentibus. Tum Virginius ut uidit flecti plebẽ his ſermonibus, ueritus ne uel ſe inuito bellũ ſuſcipiat, progreſſus in mediũ, Non deſerimus, inquit, uos patres neq; prodimus, ſicut nec antè unq; deſeruimus, imò & uiuere uobiſcũ uolumus & pati quicquid fortunę libuerit: ſed pro nauata ſemper opera mediocrem gratiam repoſcimus, ut

quemadmo

quemadmodũ periculorũ sumus participes, ita æquo iure degamus, cõstitutis legibus libertatis custodibus, quib. omnes utamur in posterum. quod si qui certò destinastis pernegare nobis hanc gratiam, emoriq; mauultis quàm concedere, desinemus contendere. Sed aliud à uobis petimus beneficiũ, quo impetrato forsan nõ opus erit nouis legibus. ueremur aũt ne hoc quoq; nobis negeť, quod nullo senatus detrimẽto con cedi potest, & plebi erit gratum atq; honorificũ. Respondit consul, si tribuni actionem hanc in senatus gratiã omittant, facile impetraturos quod peterẽt, iussitq; quid petant dicere. Virginius pauca prius cum collegis collocutus, ait se apud senatum dicturũ. ac mox senatum ingressus secum priuilegia plebis deferẽs, petijt duplicari tribunorũ numerum, ut posthac quotãnis decem crearenť. id cæteri patres sine con trouersia concedendũ censebant, ut innoxiũ reip. suadẽte in primis L. Quintio tum principem autoritatem in senatu obtinente. Solus cõtra dixit C. Claudius Appij filius, eius qui semper iniquis plebis postulatis aduersatus fuerat, & ex disciplina patris in consulatu suo inquisitionem in equestrem ordinem per calumniã de coniuratione suspectum nõ permitti tribunis effecerat. Is paucis uerbis docebat nõ sperandum plebem modestiorẽ fore si duplicaretur tribunorũ numerus, sed insolentiorem potius. neq; enim eos sumpturos magistratũ certis cõditionibus quibus circumscribať eorum licẽtia, sed confestim mentionẽ facturos de lege agraria cõmunicandisq; honoribus, omniaq; dicturos ac facturos ut potentiam plebis prouehant, cum senatus & optimatium factionis dispẽdio. uisusq; est nõnihil dicere. Sed magis mouit au toritas Quintij, ostendentis in rem senatus esse augeri tribunorũ numerum. facilius enim paucos conspirare quàm plures. nec aliud esse remedium contra eius magistratus uiolentiam, quàm quod ab Appio Claudio Caij patre cõmonstratum sit, uidelicet si nõ cõsentiat id collegium. In hanc sententiam S C factum est, licere plebi decem tribunos quotãnis sibi creare, modo ne quis reficereť qui proximo anno eundẽ magistratum gessisset. Id S C promulgauit Virginius, factũq; est plebiscitũ ut in sequentem annũ decem tribuni crearenť. Ita seditione cõposita habitoq; delectu cõsules prouincias sortiti sunt, Sabinos Minucius, Æquos Horatius. Sabinorũ ager peruastatus est, ipsis intra oppidum se continentibus. Æqui occurrentes ad prælium quamuis acriter dimicarint, postremo tamen profligati sunt & cõpulsi intra oppida, amisso illo oppido pro cuius mœnibus pugnatũ fuerat. Horatius quoq; hostem tandem congredi ausum fudit ac fugauit, uastatoq; agro Corbionis tum mœnia tum priuata ædificia diruit, atq; ita reduxit exercitũ. Anno sequenti M. Valerio, Sp. Virginio Coss. nullũ bellũ externum

 fuit

fuit, domi contentiones recruducrũt inter tribunos & cõsules, ex qua conflictatione tribuni superiores discesserũt. Nam antea tantũ in concionibus regnabant tribuni, senatũ uocare aut sententiã dicere eis nõ licuit, sed consulũ is honos fuit. Huius anni tribuni primi senatũ cõuocare ausi sunt autore Icilio, qui eius collegij princeps erat uir industrius & pollens Romana facundia. hic quoq; ausus est aliquid nouare in rep. Auentinum ad ædificia plebis postulans. collis hic est XII fermè stadiorum ambitu comprehensus mœnibus, qui tum nõ totus habitabatur, sed nemorosus erat & publicus. de hoc plebeijs assignando consules compellauit tribunus, rogans ut ex S C id fieret: quibus rẽ differentibus, per apparitorẽ consules citauit ad collegium, iussos senatum uocare. apparitor repulsus à lictore iusso id facere, tantã indignationẽ mouit collegio, ut lictorem correptũ ad rupem Tarpeiã ducerent. nec consules tametsi grauiter eam contumeliã ferentes potuerũt eũ eripere, tantum aliorũ tribunorũ opem inuocabant. quod enim ex eius collegij sententia fit nemini uetare licet nisi tribuno. illi aũt iam ante cõspirauerant, nihil nouare nisi de cõmuni cõsilio, neq; quenq; de collegio intercedere uoluntati collegarũ pluriũ: in idq; mox ab inito magistratu inter sacra coniurauerãt, sic maxime rati fore inuiolabilem suam autoritatem si inter ipsos conueniat. huius igitur coniurationis respectu responderunt decretũ esse de lictore. nõ tamẽ perstiterunt in ea sententia, sed remiserunt iram & suppliciũ hominis condonauerunt senioribus patrum deprecantibus, ueriti etiã inuidiã q; primi morte mulctarent hominẽ qui magistratus iussa fecisset, & solliciti ne per hanc occasionem ad extrema audenda patricij necessariò se uerterẽt. Quo facto senatuq; coacto, cõsules grauiter incusauerunt tribunos. Pro quib. respõdit Icilius excusans iram in lictorẽ, & sacratas leges pro se afferens, quæ neq; magistratui neq; priuato cõcedebant ut aduersarẽt tribuno. Senatum etiã nõ iniuria cõuocare se aggressum meditata oratiõe persuadere conabat. deinde ubi satis respõsum ad accusationẽ consulũ uidebatur, mentionẽ legis intulit. Erat aũt huiusmodi. Quæ priuati homines bono iure parta possideãt, ea manere penes pristinos dominos. Quæ per uim aut fraude occupassent ædificijs, ea restituto ex arbitrorum sententia pretio ædificationis addici populo. quæ publica sint, ea sine pretio plebi diuidi. Docebat deinde legẽ hanc ciuitati fore utilissimam, præsertim ad coercẽdas seditiones agrarias. nam inopẽ plebem contentã fore urbanis prædijs, quæ nunc publica cum sint, occupentur tamen à multis potẽtibus. Hæc dicenti multi assentiebant, solo dissentiente C. Claudio. tandem S C factum est ut plebi locus is daret. Post hæc in præsentia pontificũ & augurũ duorumq; sacrificorũ cẽturiatis

comitijs

comitijs lex perlata est à consulibus, quæ extat in Auentino incisa in columna ærea. deinde plebeij areas eius soli diuiserūt sibi ad ædificia, occupantes quantū quisq; poterat. interdū duo tres'ue plures'ue unas ædes collatis impēdijs extruebant, alijs infimas earum partes, alijs cœnaculum sibi sumentibus. ita totus is annus ædificādo absumptus est. Sequens consules habuit T. Romulium & C. Veturiū, tribunos L. Icilium cum collegis refectum, memorabilis uarijs motibus. nam & ciuilis seditio iam languescere uisa excitabatᷓ à tribunis: & externi hostes insurrexerūt maiore bono ciuitatis q̄ incōmodo, q; ea res ad eximendam seditionem faceret. Sic enim in orbem redibant uicissitudines, ut pax seditionem afferret, bellum concordiā. id animaduertētes summi magistratus, nihil magis q̄ externos motus optabant: et quoties foris pax esset, quærebant bellorū occasiones, ut qui intelligerēt felicitatem urbis bello crescere, labefactari domesticis seditionibus. Eadē fuit mēs & præsentis anni consulū, rebus pacatis ab egena otiosaq; multitudine sibi timentiū. Et recte quidem q; distinendos putarēt militia, sed in eo peccatū est, q; cum in uitiosa ciuitate moderatos delectus habere deberent, nullius excusationē recipiebant, legū pœnas intentantes in bona & corpora segnius parentiū. quæ seueritas intēpestiua occasionem tribunis plebem turbandi præbuit, ut pro cōcionibus uociferarenᷓ in consules, obijcientes illis q; multos tribunitia potestate functos in carcerem duci iusserint. cumq; clamoribus nihil se uiderent proficere, sed maiore seueritate delectus fieri, aggressi sunt factis obsistere. Consulibus uero pro imperio resistentibus, irritatis cōtentione animis, interdum nō temperabaᷓ à manibus. aderat præsto cōsulibus iuuentus patricia, tribunis miserrimus quisq; & ignauissimus. prima cōtentionis die uictores discesserūt cōsules: sequentib. uero affluente ex agris multitudine, tribuni rati se iam nō impares cōtinue cōcionabanᷓ, ostentantes suos apparitores suggillatos, & depossituros se magistratū minitantes, si nullū sibi expectandū esset à plebe auxiliū. cumq; nō admodū audirentur, senatum adierunt, qui tum forte in curiā ea de causa cōuenerat: questiq; sunt de nō ferendis iniurijs, orantes ut plebi suū relinquaᷓ auxilium: iam nō potestatem suā tantum uiolari, uerumetiā corpora: tantā esse consulū & eorum cōiuratæ factiōis insolentiā. postulabātq; alterutrum, ut cōsules aut si conscij sibi essent innocētiæ & nō læsæ tribunitiæ potestatis sacrosanctæ, pro cōcione magistratum eiurarēt: aut si religio esset iurare, apud populum causam dicerent. se enim diem eis dicturos. Responderūt cōsules iniuriarū à tribunis factum initiū, qui nō ueriti sint inferre uim corporib. consulū, primum per ædiles & apparitores duci iussis in carcerē summis magistratibus, deinde ipsi etiā

cum suis ferocissimis stipatoribus in eos manus inijcientes. demōstrabantq́ quid interesset inter ipsos magistratus: consulum esse potestatem regiam, tribunitiam ideo receptam in ciuitatem ut oppressis opitularetur: adeoq́ nō licere tribunis diem consulibus dicere, ut id ne in minimum quidem patricij ordinis eis incōsulto senatu liceat. minabanturq́ si illi plebem uocarēt ad calculos, se ad arma uocaturos patricios. Per has altercationes die consumpta senatus nihil definijt, ne uel consulum uel tribunorum magistratum minueret, quòd utrumq́ nō careret periculo. itaq́ cum etiam à senatu tribuni re infecta discederent, reuersi ad populum consultabant quid facto sit opus. qui turbulentissimi erant suadebant nouam armatæ plebis in sacrum montē secessionem ubi olim castra habuerat: eam sedē belli fore contra patricios, qui contra fœdus aperte antiquarēt potestatem tribuniciā. Id maiori parti displicuit, quòd negarent paucorum qui tribunos læserant culpam in totam aduersam factionem conferendam: dicerentq́ expectandā legum animaduersionem quæ sacrosanctorū corporū uiolatores morte mulctarent aut exilio. qui mitioris erāt ingenij ab utrisq́ dissentiebant: quòd nec secessio probarēt nec indemnatorum supplicium, præsertim cōsulum, qui magistratus esset maximus: deflectendam esse iram potius in eorum adiutores, & de illis pœnas sumēdas quæ statutæ sint legibus. Quòd si illa die tribuni irā nō abstinuissent à Coss. & senatu, nihil uetabat quin ea die ciuitas seipsam perderet: adeò omnes ad arma & bellum ciuile parati erant. nunc quia re dilata tempus ad maturius deliberandum sibi reliquerunt, & ipsi mitiores facti sunt & aliorū iras lenierunt: dieq́ dicta Coss. in trinundinum, qua pecunijs mulctarent, dimiserunt concionē. iamq́ instante die iudicij destiterūt ab hoc proposito ad deprecationem honoratissimi cuiusq́. post hæc pro concione populum allocuti, dixerunt culpam in se admissam remittere se in gratiam eorum quibus nihil negare fas putarēt: iniuriā uero ipsi plebi factam ulturos ne malo exemplo noceat. Promulgaturos enim se legē agrariam per annos XXX iam extractam, tum eā quæ de æquando iure à proximis tribunis perferri nō potuerat. hæc cum iureiurādo polliciti edixerunt ad quā diem populus conuenire debeat ad ferēda suffragia. quæ ubi aduenit, primū ipsi multa pro lege locuti & alijs suadendi potestatem fecerunt. Cumq́ multi processissent in medium, cōmemorantes militiæ facinora, & rem indignam clamitantes ex tam amplis agris bello partis nullam se accepisse portionē, eosq́ usurpari à potentioribus uiolentiæ fructum percipientibus: postulantesq́ ut periculorum participes etiam in præmiorum partem admitterent: plebe libenter hæc audiēte, nullus eam magis mouit quàm L. Siccius Dentatus, quo

nemò plura enumerauit facinora. Erat autem admiranda specie, ætate quæ maxime pollet ui animi, ut annos natus duo de sexaginta, facundia quoq; militari præditus. is ita locutus est ad populũ. Ego Quirites si singillatim percensere uellem mea facinora, dies me deficiat: capita rerum tantũ dicturus sum cõpendio quanto potero. XL iam annis pro patria milito, XXX annis duxi ordines nũc centurio nunc tribunus, iam inde ex quo C. Aquilius, T. Sicinius Coss. à senatu contra Volscos missi sunt. eo bello miles annos XXVII natus cum in prælio ceci disset cohortis meæ cẽturio & hostes signa prehensarẽt, solus me opposui, reiectisq; hostibus signa seruaui, à cohorte ignominiam depuli morte grauiorem uiris fortibus, quemadmodũ ipsi milites testati sunt ornantes me corona aurea: testatus & consul Sicinius qui me cẽturionem esse iussit. Alio rursum prælio in quo tribunus castrorum præfectus prostratus est, & aquila uenit in potestatem hostium, pari modo pro tota legione certans, aquilam recepi, præfectũ seruaui: qui pro lata ope referẽs gratiam, tribunatum mihi cessit, & cõmisit aquilam: quod tamen accipere nolui, ratus indecorũ eum spoliare honoribus, cui uitã donaueram. pro eo merito consul me primæ legionis tribunum fecit, quæ eo prælio duce orbata fuerat. Hæc sunt Quirites facinora quibus innotui & ad honores perueni. deinde iam clarus omnibus certaminibus interfui, q; puderet priora decora nõ æquare posterioribus: continuoq; postea militaui nullum laborẽ, nullum periculũ refugiens: semperq; donatus à consulibus spolijs, coronis, alijsq; munerib. & honoribus abij. & ut cõpendio dicam his XL annis centies & uicies dimicaui in acie, uulnera XLV accepi aduersa omnia, nullum auersum: & ex ijs una die XII, quando Sabinus Herdonius arcem occupauit & Capitoliũ. dona ex diuersis pugnis retuli, XIIII ciuicas, tres murales, octo aureas coronas. preterea torques aureos LXXXIII, armillas aureas LX, hastas puras XVIII, faleras XXV, & ex his nouem ex prouocatiõe prostrato hoste singulari certamine. Hic tamen ego Siccius, qui tot annos pro uobis Quirites militaui, tot prẹlijs pugnaui, tot donis honoratus sum: qui nullum periculum unquam refugi aut uitaui, sed in acie uersando, in oppugnatione, inter pedites, inter equites, cũ omnibus, cum paucis, solus, toto corpore conuulneratus sum: qui unà cũ alijs cõmilitonibus tam multos bonos agros paraui Ro. populo, partim Hetruscis & Sabinis ademptos, partim Æquis & Volscis atq; Pomptinis, alijsq; hostibus, nec ipse portionem ullam ex eis accepi, nec uestrum quisquã Quirites qui eorundẽ laborũ fuistis socij: sed uiolentissimus quisq; & impudentissimus maximã partem eorum multis iam annis possidet; eisq; fruuntur, nõ dono à uobis acceptis, neq; emptis pretio,

aut aliud ullum ius in eos ualentes prętendere. Qui si æque nobiscum laborassent dum eos agros quæsiuimus, ne sic quidem æquum aut ciuile erat ad paucos peruenire quæ sunt omnium, attamē habuisset fortasse quendam rationis prætextum eorum auaritia. Cum autē nullum possint memorare egregium ac uirile facinus, cuius merito res nostras occupent, eas retinētes perfricta fronte etiam post redargutionē quis ferat? Age prodeat aliquis, me(que) uanitatis cōuincat, & istorum magnificorum aliquē ostendat qui dignior sit ut plus quàm ego ex publico possideat. num quia pluribus annis militauerit, pluribus prælijs decertauerit, plura uulnera acceperit, aut coronis, spolijs, donis præmijs' ue militaribus mihi præferendus sit? quibus rebus hostes infirmiores fiunt, patria clarior & auctior. imò ostendat uel decimam partem eorum quę ego ostendi. Sed istorū pleri(que) quantillam portionē eorū possunt ostendere? nōnulli uero uix cum gregario milite conferēdi sunt nauata opera, ut qui uerbis quàm factis clariores sunt, & amicis grauiores quàm hostibus, nec cōmunem hanc ciuitatem se habitare putant, sed suā propriam: quasi nō unà nobiscum à tyrānide liberati sint, sed nos in hæreditatem à tyrānis acceperint: quorum ut alias maiores minorésue contumelias dissimulem, nimirū notas omnibus, qualis est illud superbiæ quòd ne uocem quidem pro patria nos emittere sinūt liberā, ac ne hiscere quidem? Sed Sp. Cassium qui primus diuidendorum agrorum mētionem fecit, ter consulem, bis triumphalem, tot honoribus, tot rebus domi foris(que) gestis insignem ac nemini ætate sua secundū, obiecto tyrānidis crimine falsis oppresserunt testimonijs, de rupe(que) dederunt præcipitem, nō ob aliud nisi quia plebis amator erat & patriæ. tum C. Genucium tribunum nostrū quia post XI annos eandem legem renouabat, & proximi ante suum tribunatū anni consulibus diem dixerat, neglecto etiam S C quod super ea lege factum fuerat, quoniam aperte necare nō potuerūt, clàm pridie quàm iudicium fieret sustulerūt è medio. quæ res adeò terruit alios, ut postea nemo nō sibi caueret ab huiusmodi periculò, iamq(ue) XXX annis tyrānidi similem istorum licentiam ferimus. Omitto alia, hoc ipso tempore cum magistratus nostri quibusdā plebeijs uim patientib. subuenirent, freti lege quæ ipsos sacrosanctos esse uoluit, quibus nō affecti sunt iniurijs? pugnis petiti & calcibus, coacti sunt foro excedere. & uos hæc feretis, ne(que) queretis quomodo de istis pœna sumatur, saltem suffragijs, quibus solis potestis declarare uos liberos? Agite Quirites nūc tandem assumite mentem ingenuam, & legem agrariam ferētibus tribunis cōfirmate uestris calculis, ne auditis quidem dissuasoribus. Vos uero tribuni adhortatiōe opus nō habetis, qui rem ultro aggressi recte facitis quòd nemini ceditis, quòd si iuuenum

per

pertiacia & impudentia impedimẽto uobis fuerit quo minus colligatis suffragia urnas & calculos eripientiũ aut per tumultum aliquid turbantium, declarate eis uim ueſtri collegij. & quoniam cõſulibus magiſtratum abrogare nõ decet, hos priuatos eorũ uiolentiæ miniſtros adducite in iudiciũ populi, qui ſacratas leges uiolare nõ dubitãt cũ ueſtrę poteſtatis iniuria. Grata fuit plebi hęc exhortatio, tantãq; uim habuit, ut multitudo (ſicut dixi) uideretur neminem latura qui uellet legẽ diſſuadere. Sed Icilius aſſurgens, cætera dixit recte locutũ Siccium, multisq; laudibus ornauit hominem. q̃ uero diſſuadere uolentib. nõ permitteret, nec iuſtum eſſe nec receptũ ciuitatis moribus, maxime cũ de lege agať quæ iuri faueat cõtra uiolentiã. nõ eſſe dandam occaſionem ijs qui ſua cõmoda pluris faciãt q̃ tranquillitatem publicã. His dictis iuſſit in craſtinum adeſſe qui uellent cõtra legem perorare, atq; ita cõcionem dimiſit. Tum conſules domi cœtum patrũ habuerunt eorum præcipue qui magis pollerẽt autoritate opibusq;: eosq; docuerũt modis omnibus legi obnitendum, uerbis primũ, & ſi his nihil proficiant factis etiã. iuſſeruntq; ut mane in forũ conuenirẽt cum amicis & clientibus quamplurimis. pars circa tribunal in comitio cõſiſterẽt, alij paſſim diuerſa fori loca occuparent, ne plebs poſſet in unum coire. quod conſilium poſtq; placuit, ante claram lucem iam forum occupatũ erat à patricijs. poſt hæc affuerunt tribuni & conſules, iuſſiq; ſunt per præconem qui uellent contra legem dicere. Cumq; multi boni uiri prodirent ad dicendum, nemo præ tumultu cõcionis exaudiri poterat: nàm alij acclamabant dicentibus addentes animum, alij reclamabant & obſtrepebant, pari contẽtione partis utriuſq;. tum conſulibus indignantibus & proteſtantibus à plebe initium uiolentiæ fieri, quæ neminem audire ſuſtineat: reſponderũt tribuni iam quintũ annũ eaſdem ſe orationes audire nulla utilitate, ni cõuiciosæ & inanes altercationes placeant. ita diei magna parte abſumpta, iamq; plebe poſcẽte calculos, rem nõ amplius ferendam rati iuuenes patricij plebeios in ſuas tribus ſecedere parantes impediebant, & urnas cum calculis eripiebãt, miniſtros ad id aſſignatos pulſantes & profligantes è foro. tribunis uero uociferantibus & in mediã aduerſariorũ turbam ſe proijcientibus, ipſis quidem cedebant quacunq; ſe inferrẽt: cæteros plebeios qui uellent illos ſequi nõ permittebant, ut nihil opis eſſet in eorum magiſtratibus: tandemq; patricij uicerũt ne perferreť lex, triũ familiarũ opera præcipua, quæ conſtanter affuerunt conſulibus. hi erant Poſtumij, Sempronij, Clœlij, generis claritate, clientelis, opibus, dignitate, rebus geſtis præſtantiſſimi, per quos maxime ſtetiſſe fertur quo minus plebiſcito ſanciretur lex agraria. Poſtridie tribuni cum nobiliſſimis è plebe conſulta

uerunt

uerunt quomodo tractandum esset id negotium, uno omnium cõsen su non consulibus diem dicendam sed eorum propugnatoribus & ministris, qui minore inuidia puniri poterant, quemadmodum Siccius monuerat. restabat ut de accusandorũ numero, criminis nomine, æstimatione mulctæ statueretur. qui ferociores erant omnia hæc augebãt ad terrorem incutiendum cæteris: contrà mitiores ad mediocritatem & clementiam reuocabant singula: cuius sententiæ Siccius fuit autor, is qui pro cõcione legem agrariã suaserat. Placuit igitur omissis patricijs alijs diem dicere solis Clœlijs, Postumijs, atq; Sempronijs. Crimini fore quòd contra sacratas leges quas de tribunis S P Q R tulerat, quibus diserte cauebatur ne quis tribunos inuitos cogeret, ipsi eos cohibuissent ne cognitionem de lege perferrent ad populum. mulcta uero placuit nõ mors, aut exilium, aut aliquid inuidiosum, ne absoluerentur eo facilius, sed ut bona eorum sacrarent̃ Cereri: quæ omniũ mitissima pœna lege prescribebat̃. Factum est ita, & adfuit dies iudicij. Tum consules & reliquæ patriciorum familiæ quæ frequentes aderant in senatu, censuerunt cedendum esse impotentiæ tribunorum, ne uetiti audeãt peius aliquid, permittendumq; efferatæ plebi ut effusa bile in nobilium uirorum patrimonia posthac fiat mansuetior & tractabilior ut cunq; mulctatis inimicis, & alioqui pecuniarum iacturam sarciri facilius. itaq; absentes rei damnati sunt, & tribunis satisfactum uidebatur constabilita eorum potestate ciuiliter. bona damnatorũ patricij redemerunt à populo æquo pretio, restitueruntq; pristinis dominis. & hic fuit eius contẽtionis finis. Nec ita multo post rursus tribunis legẽ promulgãtibus, interuenit nuncius de hostibus per agrum Tusculanum properantibus Romam magno agmine, unum Tusculum moram itineri Æquorum facere, nõ diu facturum nisi mature succurrat̃ oppidanis laborantibus. itaq; senatus decreuit ambos consules ire obuiã: qui mox omnes ciues iusserunt dare nomina. Ibi tribuni conati sunt seditionem renouare impediendo delectus, sed frustra. Factum est eñ S C ut patricij bellum sustineant cum suis clientibus. reliquis ciuibus qui sponte pro patriæ salute arma sumpserint deos fore propitios, iratos contrà desertoribus consulum. eo S C pro cõcione recitato, multi plebeiorum etiam sponte dederũt nomina, pars ingenuo quodam pudore, ne deessent populo propter fidem erga Romanũ imperium sæpius infestato ab hostibus, & in his ipse Siccius diuitum publico agro incubantium accusator cum cohorte octingenaria emeritorum qui in eius honorem secuti sunt militiam, fortitudine reiq; militaris peritia facile primi in eo exercitu: maior uero pars in senatorũ gratiam. nec deerant quos prede spes inuitaret ad quæuis pericula: breuiq; instructissimus

exer-

exercitus & satis numerosus comparatus est. Quo cognito hostes nō expectauerunt eius aduentum, sed receperunt se in sua. Hos consules properato itinere ad Antium assecuti in prerupto quodam loco castrametatos, ipsi quoqꝫ nō procul ab eis castra posuerunt: et aliquādiu exercitus uterqꝫ intra suum uallum se cōtinuit. tandem Æqui Romanos ultro lacessiuerūt freti suo numero, & infesti aquatoribus. hoc animaduerso cōsules nō amplius cunctati sunt. penes Romuliū tunc erat imperium. is dato pugnę signo prodijt in aciem, instructisqꝫ peditum & equitum ordinibus, accitū ad se Siccium ita allocutus est. Nos Sicci hic cum hoste dimicabimus. tu interim dum acies utraqꝫ se ad prælium expedit, per obliquam illam uiam cōscenso mōte castra hostium aggredere: ut qui nobiscum cōflictabunt, aut quod fore credimus, me tu ne sua castra expugnentur, trepide se per uiarum angustias recipientes nobis faciliorem uictoriam præbeant: aut si manserint in uestig[illegible], castra amittāt. nec enim ualidum est præsidiū, cum ei tota sit in loci natura fiducia: & octingenaria cohors quæ te ducem sequitur ex ueteranis constās, tabernaculorum custodes ex improuiso adorta facile profligabit ipsa audacia. Ad hæc Siccius, Equidem promptus sum imperata facere, sed quod iubes nō tam facile est qꝫ tibi uidet. nam & castra in prærupto saxo sita sunt, ad quæ unicā uiam ferre uideo, per quam hostes descendēt contra nos: & præsidium uel paruū nec admodum strenuum, satis uidetur ad reijciendos multo maiores qꝫ meæ sunt copias: & locus ipse præsidiarios tutabitur. Quapropter mallem te mutare consilium: nam tentare periculosum est. qꝫ si omnino statuisti duobus locis pugnare uno tempore, manum idoneam selectorū uirorum adde quæ me sequatur unà cum emeritis. nō enim obrepemus, sed palàm castra oppugnabimus. Plura parantem dicere de ratione sui consilij cōsul interpellauit. Non multis uerbis, inquit, opus est: sed si audes imperata facere i celeriter, & imperatoris munia tibi usurpare desine. sin periculum refugis, utar aliorum opera: tu uero qui centies uicies in acie dimicasti, XL annos militasti, cōuulneratus toto corpore, quoniā ultro uenisti abi ne uiso quidem hoste, & pro telis linguam contra patricios acue. Vbi nūc sunt illa multa dona, torques, armillæ, hastæ, phaleræ, coronæ acceptæ à consulibus, detracta singulari certamine uictis spolia, cæteraqꝫ molesta quæ te iactantem pertulimus? Hoc unū opus serio periculosum ostendit qualis sis, opiniōe magis uir fortis qꝫ re uera. Ibi Siccius motus cōuicio, Non ignoro, inquit, Romuli alterutrum tibi propositum, ut aut uiuo mihi partam gloriam adimas & ignauiæ notam inuras turpissimā, aut misero & obscuro exitio me perdas obiectum hostibus. nam & ego uideor liberali prudentia præditus, nō em

me

me in dubium periculum, sed in mortem certam mittis. attamen hæc quoq; iussa perficiã,& dabo operam ne ignauus uidear, aut expugnaturus castra, aut si spe frustrabor moriturus fortiter. uos cõmilitones mihi testes apud reliquos ciues eritis, si lethum meum audieritis, uirtutem me meam perdidisse, & nimiã loquendi audaciam. Hoc responso dato consuli lacrymans consalutauit omnes familiares, atq; ita cum sua cohorte & ipsa mœsta lacrymanteq; non aliter q̃ in mortem profectus est: cõmiserante uniuerso exercitu, quasi ex octingentis uiris neminem posthac uisuro. At Siccius non ea uia qua Romulius credidit, per latus montis duxit, sed in saltum quendam densissimũ. ibi suos sic allocutus est. Misit nos dux ut uidetis in exitiũ. putauit enim per obliquam illam uiam ituros, per quam eundo impossibile erat hostes fallere. ego uos ducam per aliam illis non conspicuam, & bona spes est inuenturum me calles aliquos qui nos ad castra perducant in uerticem. quare bono este animo. Hæc locutus per saltũ ducebat, cuius magnã partem emensus forte fortuna uirum nactus est rusticũ euntem nescio quò, quem per iuuenes comprehensum uiæ ducem fecit. ille circũ mõtem ductos non sine mora in tumulo castris imminente statuit, unde compẽdiaria decliuisq; ferebat uia. Interea Romanorũ & Æquorum acies concurrerant, certabantq; fortiter, numero, armis, animis pares, diu neutrò inclinante uictoria, sed nunc his nunc illis aduersos urgentibus tam peditibus q̃ equitibus: ceciderantq; ex utraq; parte uiri nobiles. tandem depugnatum est. nam Sicciana cohors ubi prope castra Æquorum peruenit, incustoditã eam ualli partem offendit: totũ enim præsidium diuersam petierat, intentumq; pugnam spectabat. At Romani celeriter deuolarunt à uertice clamoremq; ingentem sustulerũt. quo inopinato casu hostes cõsternati, nec opinati tam paucos esse, sed adesse alterum consulem, proiecerunt se è castris, ne arma quidem retinentes pleriq;. Sicciani uero occidebant eos quotquot ad manus uenirent, & occupatis castris tendebant in aciem. tum Æqui ubi castra capta intellexerũt ex clamore fugiẽtium, moxq; hostem à tergo uiderũt, omisso certamine pro se quisq; fugiebant per diuersas uias nullo ordine, nõ sine clade maxima. hærebant eñ tergo Romani usq; ad noctem occidentes quos assequebantur. sed nullius fortior opera fuit q̃ Siccij, nullus maiorẽ stragem edidit: qui ubi deuictum hostem uidit, iam nocte cohortem in capta à se castra reduxit ingẽti plenam lætitia. omnes enim incolumes erant & integri, non solum euitato imminenti periculo, uerumetiam parta maxima gloria, patrem suum appellantes & seruatorem deumq;, necnon alijs honorificentissimis nominibus: nõ poterantq; satiari mutuis complexibus & alijs hilaritatis indicijs, atq; in

terim

terim & reliquus Romanorũ exercitus à persequendo reuersus castra sua repetijt. Iamq́ media nox erat, cũ Siccio memori missum se in mortem à Coss. in mentẽ uenit laudem eius uictoriæ corrũpere. cõmunicat cum suis consilium: quod ubi placere uidit, omnibus prudentiã uiri & magnanimitatẽ admirãtibus, arma sumit & alios iubet sumere: ac primũ quicquid in hostilib. castris erat hominũ, equorũ, cæterorumq́ iumentorũ cõtrucidat, deinde incẽdit tentoria frumento, uestimento, armis alioq́ apparatu referta, adhæc præda quã multã è Tusculano agro hostes eò cõgesserant: omnibusq́ igne absumptis circa diluculũ, nihil præter arma ferẽs abijt: emensusq́ uiã propere Romã peruenit. ut uero cõspecti sunt homines armati iubilantes & festinantes multo cruore fœdati, concursus factus est reduces uidere audireq́ res gestas cupientiũ: illi in forũ usq́ progressi tribunis omnia denarrauerũt: qui coacta cõcione iusserũt eos eandẽ narrationẽ coram populo repetere. Tum Siccius in mediã turbã progressus uictoriã indicauit, simulq́ rei gestæ modũ: & q̃ sua uirtute octingentorumq́ seniorũ quos in mortem certã misissent cõsules, & castra Æquorũ capta sint, & reliqui in fugã uersi qui pugnabãt in acie. postulabatq́ ut nemini alteri pro uictoria haberet gratia: postremoq́ uerba hæc addidit: animas tantũ & arma retulimus, nihil aliud. His auditis populus ad miserationẽ motus est & lacrymas, ætatẽ uirorũ & uirtutẽ considerãs, & obloquẽs ijs qui talib. uiris urbẽ orbare uoluerãt: quę res, ut Siccius iã ante prȩuiderat, publicũ consulib. excitauit odiũ. nã ne senatus quidem eam tulit æquo animo, nec triũpho eos dignatus, nec ullo honore alio qui solet cõcedi uictoribus. Siccio plebs quẽ summũ potuit honorẽ tribuit, eumq́ primis comitijs tribunũ creauit. Hæc eo anno gesta sunt memorabilia. Inde Coss. Sp. Tarpeius, A. Ternius. hi cum alijs in reb. plebi obsecuti sunt, tũ S C de lege per tribunos ferenda fecerunt, cum uiderent nihil consequi patres uetando præter odium & inuidiã, præstoq́ esse mulctam cuiq́ ad certamen promptissimo. Sed maxime terruit recens casus superioris anni consulum, male à plebe exceptorum, nullo à senatu auxilio. Nam Siccius ille qui Æquorum castra ceperat, tunc ut dixi tribunus, ea ipsa die qua magistratum inijt, post peracta pro salute sacra solennia, ante omnia diem dixit Romulio, inde tractationem reip. auspicatus. Collegam eius C. Veturium arripuit L. Halienus ædilis, qui proximo anno tribunus fuerat. Cumq́ ante diem iudicij magna studia & hortationes ambobus exhiberentur, consulares fauore senatus freti propemodum contemnebant periculum, senioribus & iunioribus patricijs pollicentibus daturos se operam ne iudicium fieret. At tribuni præcauentes omnia, nõ precibus, non minis, nõ periculis mo-

R uebantur

uebantur: sed postquam dies dicta uenit conuocauerunt populum. & iam ante rusticana turba in urbem confluxerat, qua ad urbanam multitudinem adiuncta non solum forum oppletum est, sed etiam uici per quos itur in comitium. Prior reus actus est Romulius accusante Siccio. Crimini dabatur uiolata in consulatu sacrosancta potestas tribunitia, praeterea petitus insidijs à duce suo unà cum cohorte ipse Siccius. testes citabantur uiri qui fuerant in eo exercitu nobilissimi, & quidem patricij: & in his iuuenis sua maiorumque uirtute clarus Sp. Virginius. is pro testimonio dixit: Se M. Icilio unius è Siccij cohorte filio patrem comitanti, amico & aequali suo, gratiam eius profectionis ut mortiferae impetrare uoluisse à consulibus per patruum suum A. Virginium tunc legatum. Id consulibus negantibus se facturos, obortas sibi lacrymas amicum deflenti. Iuuenem uero illum cognito deprecatoris officio ipsum uenisse, & egisse quidem gratias pro beneuolentia, negasse tamen se usurum ea gratia, quae pietati officeret: & patrem tanto minus deserturum, quanto certiorem mortem peteret, ut compertum sit omnibus: sed iturum unà defensurumque patrem pro uiribus, futurum eiusdem fortunae participem. ad hoc iuuenis testimonium nemo non miseratus est sortem eorum hominum. Vt uero Icilij quoque citati pater ac filius de seipsis testati sunt, plerique iam non temperabant à lacrymis, plebeij maxime. Respondit Romulius non humiliter nec pro ratione temporis, sed indignabunde & tumide, quo magis accēdit iram populi. itaque damnatus est omnium tribuum calculis. mulcta erat aeris decem milia, prudenti sanè Siccij consilio, quo minus pro reo niterentur patricij, cogitantes agi tantum de pecunia, & plebs facilius damnaret hominem consularem, nec uita mulctatum nec patria. Damnato Romulio, post aliquot dies eundem exitum iudicij Veturius habuit. is XV M. mulctatus est. Haec considerantes praesentis anni consules cautiores facti sunt, ut iam aperte fauerent plebis partibus. ac primum centuriatis comitijs lex lata est, licere omnibus magistratibus suae potestatis laesae reos mulctare. nam antea solis consulibus id licuit. mulctae tamen modus non ipsorum arbitrio relictus est, sed praefinitus ne duos boues, triginta oues excederet. Quae lex diu seruata est apud Romanos. deinde tribuni ad senatum retulerunt de legibus scribendis, quibus in perpetuum uteretur ciuitas. Post uarias procerum sententias uicit popularis admodum T. Romulij contra expectationem partis utriusque. Omnes enim opinabantur ob recentem damnationis offensam fore aduersum plebis uoluntati. Ille ubi ex ordine ad eum uentum est, erat enim inter aetate dignitateque medios, sic pro sentētia locutus est. Quae à plebe passus sum P C nō meo merito sed quia in partes

uestras

uestras fui propensior, molesta memoratu sunt præsertim apud non ignaros, non tamen superuacua, ut sciatis quicquid dicturus sum, me non in gratiam plebis, cum qua mihi non optime conuenit, sed respectu reip. dicturũ. Nemo uero miretũ si uidebor mei dissimilis, quasi uel antè non rectè senserim, uel nunc non rectè mutem sententiam. Ego P C quamdiu putaui uestras partes firmiores, ita ut debui steti pro optimatibus nõ magni plebem faciens. postquam autẽ meo malo sum factus sapientior, & magna mercede didici uobis esse plus cõsilij quàm potentiæ, multosq́ꝫ uestros propugnatores arreptos à plebe uobis ne cessariò dissimulantibus: quod utinam nec ego, nec meus collega experti essemus: mutaui sententiã. & quoniam de nobis iam transactum est, restatq́ꝫ prouidendum ne alij tractentur pari modo, oro & uniuersos & singulos ut cõmode utamur rebus præsentibus. Optime enim administratur ciuitas dum se fortunæ accommodat: & optimus consultor est, qui non ad odium aut gratiam sed ad utilitatem publicam attemperat sua consilia. Nec aliunde melius consilia petuntur quæ in futurum prosint, quàm à præteritarum rerum exemplis. Nostra certe P C hactenus ea fuit conditio, ut quotiescunq́ꝫ cõtentio cum plebe incideret, inferiores discederemus, mulctati uirorum illustrium mortibus, iniurijs, exilijs. & quid potest calamitosius ciuitati accidere, q̃ꝫ optimorum ciuium decisio? & hæc uobis parcens consulo, quòd nolim uel huius anni magistratus periculis obijci, ac postea deseri, uel alium quenquam, id quod perquam alienum est ab utilitate publica. In summa censeo legatos mittendos ad Græcas urbes quæ sunt in Italia, & alios Athenas, qui petant à Græcis leges optimas, & nostro instituto cõuenientissimas. Quibus reuersis referendum ad senatum de legislatoribus eligendis, et quodnam eorum futurum sit imperium, quámue diuturnum, deq́ꝫ cæteris rebus ad id negotium pertinentibus. Abstinendum autem à seditionibus & cõtentionibus cum plebe calamitosis maxime cum de legibus agitur, & si nõ aliarum rerum, saltem maiestatis imperij rationem habendam. Romulio uterq́ꝫ consul accessit, multa in eandem sententiam locuti meditatis orationibus, ac mox senatus pars maxima. Iamq́ꝫ scribendum erat senatuscõsultum, cum Sicius tribunus qui Romulio diem dixerat, assurgẽs prolixe hominem laudauit, quòd mutata sentẽtia nõ tam simultatum priuatarum quàm reipublicæ rationem habuisset, nihil à recto deflectens. Hanc, inquit, præclaram uiri uoluntatem remunero, & mulctam illi remitto, atq́ꝫ iam nunc cum eo in gratiam redeo. Vincat nos cum sit uir optimus. Assenserunt & cæteri tribuni. Romulius tamen non accepit hanc gratiam, sed laudata tribunorum uoluntate, ait se redditurum pecuniam

debitam.iam enim sacratam esse, nec fraudādos deos lucris legitimis. & fecit quod est pollicitus. S C facto & per plebiscitum confirmato, legati electi sunt qui à Græcis leges peterēt, Sp.Postumius, Ser.Sulpicius, A.Manlius.triremes eis assignatæ & ornatæ sunt ex ærario pro maiestate Ro.imperij. LXXXII Olymp. qua uicit stadio Lycus Larissensis Thessalus, Chærephane Athenis principe, exacto anno ab V C trecentesimo, P.Horatio, Sex.Quintilio Coss.pestilentia Romā inuasit quanta nunq̃ antea:qua seruitia sunt absumpta penè omnia, ciuium circiter dimidiū, nec medicis sufficiētibus, nec domesticorū atq; amicorum ministerijs.nam qui alijs succurrere conabant̄, infecti cōtagio corripiebant̄ eodē malo, ita ut multæ domus desolarent̄ ob curantiū inopiā:eratq; nō minima causa pestis eiusq; diuturnitatis q̃ proijciebant̄ corpora. nam primū naturæ cōmunis incolumi reuerētia, & suppetēte copia rerū necessariarū funeri, cremabāt & humabāt cadauera:deinde sine honestatis respectu, cogēte etiā inopia, proijciebāt in cloacas subterraneas aut in profluentē Tiberim pars maxima:quę delata ad ripas inficiebāt aerē graueolētia, unde præsentaneū erat ualentibus periculū.nec aqua fluminis amplius erat potabilis, uel odoris tædio, uel nausea fastidioq;. nec in urbē tantūmodo malū id sæuijt, uerū per rura etiā:imò agreste uulgus nō mediocriter id sensit cōmuni cum quadrupedib.cōtagio. Ergo quādiu spei fuit aliqd in dijs, populariter sacris operabant̄ & lustratiōibus, multiq; noui ritus tūc in urbē introducti sunt parū cōgruentes deorū cæremonijs.ubi uero increbuit opinio nō esse curæ dijs res mortaliū, nec tāgi eos misericordia, & ipsi religiōes neglexerūt.hac clade absumptus est Cos. Sex.Quintilius, cuiq; surrogatus est ei Sp.Furius, & quatuor ex tribunorū collegio, senatores quoq; multi ac boni. Ad hāc occasionē Æqui conati sunt bellū inferre Ro.populo, per legatos solicitātes in eius societatē alias gētes parū pacatas:nihil profecerūt tamē.nam prius q̃ exercitū colligerēt, inter ipsum apparatū belli pestis eadem in ipsorū populos incubuit, nō Æquos solū peruagata sed Volscos & Sabinos etiā, cū maxima clade hominū. Quo malo agrorū cultura impedita accessit insuper aliud, fames & annonæ caritas. His igitur Coss.nihil domi forisue gestū est, quod cōmentarijs sit proditū, nimirū prægrauāte pestilētia. Sequens annus Coss. habuit L.Meneniū, P.Sextiū, quo pestis in totum desijt. Tum uero publice dijs supplicatū est, & ludi facti magnifice: totusq; populus erat in epulis, exegitq; inter hilaritates eā hiemē. initio deinde ueris multū frumenti cōportatū est undiq; partim ex ærario coemptū, partim à priuatis inuectū negotiatoribus. Laborabat enī nō mediocriter plebs cōmeatuum inopia, q̃ agrorū magna pars inculta iacerēt

res

ret colonis absumptis pestilẽtia. Per idẽ tẽpus reuersi sunt legati leges afferẽtes ab Athenis & Italicis Grçcorũ urbibus: moxq; tribuni pl. adierunt Coss. postulãtes ut ex S C legũlatores crearent. qui cũ nescirẽt quomodo cõtinuis precib. obtũdentes ablegarẽt, nec uolẽtes optimatiũ potẽtiæ officere, honesto prætextu rẽ distulerũt: instare comitiorũ tẽpus, eaq; futura propediẽ, designatis uero Coss. unà cũ illis se relaturos ad senatũ de legũlatoribus. id tribunis placuit, habitisq; solito maturius comitijs designauerũt Ap. Claudiũ & T. Genuciũ. deinde otio si relicta cura reip. quasi ad alios iã pertinẽte, nõ adhibebãt mentem tribunis, extrahẽtes reliquũ cõsulatus inaniter. & erat alter Cos. Menenius ualetudinarius, ut quidam putabãt tabescẽs præ mœrore animi. Hac occasiõe usus Sextius, quasi ipse dimidiata potestate nihil posset agere, tribunorũ preces eludebat in nouos magistratus differẽs. Qui ubi uiderũt Cos. aliud agere, ad Appiũ & collegã cõfugerũt, etiãsi nõdũ hi magistratũ assumpserãt, eosq; nũc pro cõcione nũc priuatim sollicitabãt. tandemq; persuaserũt eis ut pro plebe facerẽt, propositis magnis honorib. ac præmijs. Subijt eñ Appiũ noui cuiusdã magistratus desideriũ, ut patriæ ferret leges pacis & cõcordiæ, ut una esset uolũtas ciuitatis totius. Nõ tamẽ permansit in officio boni uiri ornatus magistratu eximio, sed postremo incidit in ambitionẽ nefariã, corruptus potestatis magnitudine, ut minimũ abfuerit à tyrãnide: qua de re suo loco dicẽ cõmodius. tũc uero bono cõsilio cõsentienteq; collega uocatus aliquoties per tribunos in cõcionẽ multa disseruit populariter. Capita uero eius cõcionis fuerũt hæc. Vt leges ferant, & seditiões æquis conditionib. è ciuitate tollant, tã sibi cordi esse q̃ collegæ, neq; se dissimulare suã sententiã. creãdi uero legislatores nullã sibi esse potestatẽ, quãdo nondũ magistratũ inijssent. Menenio uerò atq; collegæ adeò se nõ aduersaturos exequentib. senatus uoluntatẽ, ut adiuturi sint eos etiã, magnãq; gratiã habituri. qui si pergãt simulare, negãtes sibi licere alios magistratus creare, designatis iã Coss. se nõ obstaturos q̃ minus creẽt: libenterq; cessuros alijs in suã uicẽ electis, modo id probeẽ senatui. Cęterũ populo hãc uoluntatẽ collaudãte, & multitudine irrũpente in curiã, necesse habuit Sextius solus senatũ cogere, quoniã Menenius collega propter morbũ aberat, & referre de legibus. Multa ibi dicta sunt tũ ab ijs qui leges poscebãt, tũ ab ijs qui satis putabant patrias cõsuetudines. sed uicit designatorũ Coss. sentẽtia, quã dixit Ap. Claudius primo loco rogatus, eligendos decẽuiros è senatus primoribus. eorũ annũ esse imperiũ ex eo die quo creati fuerint, cũ ea potestate quã modo Coss. olim reges habuissent. interim cessare omnes magistratus alios, donec iuxta leges creati fuerint. decẽuiros uero priuatis iura red-

dere,& remp. cōstituere. Hoc S C tribuni curia progreſsi recitauerūt pro cōcione,magna cum laude ſenatus Appijq́ꝫ autoris eius ſentētię. deinde ubi dies comitiorū aduenit, tribuni cōuocato populo cōſules quoqꝫ deſignatos adeſſe iuſſerunt,ut pollicita præſtarent:atqꝫ hi progreſsi magiſtratum eiurauerunt. Quos populus uehemēter laudauit admiratusq́ꝫ eſt, & in creandis decēuiris eorum in primis rationē habuit. Creati ſunt centuriatis comitijs App. Claudius & T. Genucius, qui deſignati Coss. fuerāt,cumq́ꝫ his P. Sextius eius anni cōſul,et tres legati qui à Gręcis leges attulerant, P. Poſtumius, Ser. Sulpicius, A. Manlius, & unus ex ſuperioris anni Coss. T. Romulius qui accuſante Siccio damnatus, pòſt autor popularis ſententiæ fuerat: ex reliquo deinde ſenatu C. Iulius, T. Veturius, P. Horatius, conſulares omnes. Tribunorū uero,ædiliū,quæſtorū,aliјq́ꝫ magiſtratus ad tēpus antiquati ſunt. Sequenti anno decemuiri aſſumptis ciuitatis gubernaculis aggreſsi ſunt remp. cōſtituere. penes unū faſces erant & reliqua cōſularis poteſtatis inſignia. Is ſenatū conuocabat,decreta cōfirmabat,cęteraq́ꝫ agebat pro imperio. reliqui ad minuendā poteſtatis inuidiā nō multum à priuatis differebant habitu. deinde alius in poteſtatē ſuccedebat ſeruatis uicibus,idq́ꝫ ad certos dies dōnec elaberetur tempus annuum. omnes autem à mane pro tribunali cognoſcebant cauſas priuatas & publicas, tum quæ ad ſubditos pertinerēt & ſocios, & lites controuerſas dirimebant, de ſingulis diſceptātes ſumma æquitate atqꝫ iuſtitia: uiſumq́ꝫ eſt ciuitati optimū eius anni decemuirale imperiū. Sed maxime laudabatur cura plebeiorum hominū, & præſentaneum contra omnem uim atqꝫ iniuriam auxiliū: iactabaturq́ꝫ à multis nō fore opus ciuitati alijs magiſtratibus, cum unus ad obeunda omnia munia mira prudētia ſufficiat, cuius princeps habebatur Appius, & laudem à populo ferebat totius collegij. nam nō ea ſolum quæ unà cum collegis agebat opinionē bonitatis ei cōciliabant, ſed multo magis ea quæ per ſe exercebat cōtinue, ſalutando & appellando comiter, alijsq́ꝫ officijs pauperes demerendo. Hi decemuiri leges cōſcriptas tum ex Græcorū iure, tū è patrijs conſuetudinibus propoſuerūt in decē tabulis cognoſcendas cuilibet, ferētes admoneri ſe à priuatis hominibus, & hoc agentes ut leges placerent omnibus: diuq́ꝫ conſultauerūt cum proceribus reuocantes ad exactiſsimū examē ſingulas. ubi uero uiſæ ſunt bene habere, primū ſenatu coacto nemine cōtradicente S C de eis fecerunt: deinde centuriatis comitijs in præſentia pontificū, augurum, aliorumq́ꝫ ſacerdotū, à re diuina exorſi, calculos dederunt centurijs. tū plebiſcito quoqꝫ confirmatas & in æreas colūnas inciſas una ſerie propoſuerunt in loco fori maxime conſpicuo. & quoniam nō multum ſuper-

erat de magiſtratu annuo, conuocatis patribus retulerunt ad eos de co mitijs. Inter uarias ſententias uicit ea quæ cenſebat reficiendos in annum ſequentē decemuiros. uidebatꝰ enim aliquantū deeſſe legū numero propter breuitatē temporis quo perlatæ ſunt: & opus eſſe qui iam latarū obſeruationē à uolentibus nolentib. exigāt, ad id uero maxime idoneū magiſtratū cū poteſtate libera. ſed nihil magis in cauſa fuit cur reficerentꝰ ꝙ tribunitiæ poteſtatis abrogatio, quæ maxime quærebatꝰ. atq; hæ publicæ conſultatiōes fuere. priuatim aūt ſenatus proceres decreuerūt ambire eum magiſtratū, ueriti ne ſi forte homines turbulenti hanc poteſtatē adipiſcerentꝰ, cladem aliquā afferrent reip. Plebe aūt ſenatus uoluntatē comprobāte deceuiri diem indixerūt comitijs, magiſtratū uero petierūt honoratiſsimi & natu maximi è patribus. ibi omnium ore ad cęlū ferebatꝰ decemuirorū princeps Appius, tota plebe annitente ut in magiſtratu retineretꝰ, ꝙ non alius è toto collegio melius ſe in eo geſsiſſet. Ille primū ficte recuſabat, miſsionē petens ab adminiſtratione æque negotioſa ac inuidioſa. tandē uelut omniū precibus cedens profeſſus eſt ſe magiſtratū petere, & competitores criminando, quaſi ſibi parū æquos præ inuidia, amicis ſuis aperte fauebat. itaq; rurſum centuriatis comitijs decemuir factus eſt, cum eoq; Q. Fabius Vibulanus III conſul, uir inculpatus hactenus: è reliquis uero patricijs ipſius Appij fauore creati ſunt, M. Cornelius, M. Seruilius, L. Minucius, T. Antonius, Manius Rabuleius, uiri nō admodum clari: ex plebe uero Q. Petilius, Cæſo Duellius, Sp. Oppius. hos tres Appius aſſumpſit ut maiorē ſibi conciliaret plebis gratiā, æquum dicēs magiſtratus eius qui omnibus præſit, etiam plebem eſſe participē. Sic Appius magis laudatus ꝙ ullus regum aut conſulū, in annū ſequentē accepit magiſtratū, nec aliud eo anno actum eſt. Sequēti uero Ap. Claudius cum collegis decemuiratū conſulari poteſtate inijt idibus Maijs, quæ inciderunt in pleniluniū, ut tum menſes obſeruabantꝰ pro ratione lunari. Ante omnia fœdus clandeſtinū inter ipſos iureiurādo ictū eſt, ne quis ex collegio ulla in re aduerſaretꝰ alteri, ſed quod uni eorū placuerit, idē probaretꝰ omnibus: néue comitia haberēt, perpetuoq; retinerēt imperiū: néue quenq; alium ad id admitterēt, ipſiq; pari honore, pari poteſtate eſſent: ſenatuſcōſultis plebiſcitiſq; nō niſi raro idq; neceſſario uterentꝰ: maximā partem rerū pro imperio agerent. Primo honoris die, qui Romanis feſtus ac religioſus eſt, poſt peracta ſacra ſolennia mane prodierūt omnes cum omnib. inſignijs regijs. at populus ut uidit eos nō amplius retinere popularem illū & moderatum magiſtratus habitum, nec per uices inſignia regia ſumere, ſtatim ingēti mœſtitia correptus eſt. maxime terrebant ſecures additæ lictorū faſcibus qui duode-

ni præcedebant singulos, submouentes per uias pulsantesq́ multitudinem, quemadmodũ olim sub regibus: qui mos confestim post eorũ eiectionẽ antiquatus fuerat à P. Valerio plebis amatore, illo qui in regiam potestatẽ successerat. eũ deinceps omnes insecuti cõsules ut pulcri exempli autorẽ imitati sunt, contẽti fascibus, nec addentes secures nisi in expeditionibus, alijs' ue profectionibus. quoties uero bellũ externum gererẽt, aut res subditorũ inuiserẽt, secures ad terrorẽ adhibebãt absq; inuidia ciuiũ, quo hæc tum hostib. tantum minari uiderenẽ aut subditis. Tunc uero ad cõspecta regię potestatis insignia magnus terror, ut dixi, omes inuasit, actũ esse de libertate opinãtes, & pro uno rege decẽ se habituros. Ita perterrita multitudine decemuiri statuerũt eo metu securitatem sibi quærere, stipantes se singuli manu audacissimorum sibiq́ coniunctissimorũ iuuenum. nec mirũ si in humili fortuna inuenti sunt qui adularenẽ tyrãnicæ potentiæ, sua cõmoda præferentes bono publico: illud mirandum, nõ defuisse in patriciorum ordine claros genere atq; opibus qui patienter ferrent oppressam à decemuiris libertatẽ patriæ: qui omnibus uoluptatibus indulgentes licẽtia magna exercebant imperium, S P Q Romanum pro nihilo habẽtes, omnium ipsi legislatores & iudices, multos ciuiũ occidentes iniuste, multos bonis exuentes. Vt autem iniusta eorũ facinora speciẽ haberẽt iustitiæ, singulæ causæ cognoscebantur in iudicio, subornatis ex sua cohorte accusatoribus, iudicibus operas mutuas sibi præbentibus. Eæ causæ nõ minimi momenti erant: proinde qui nõ fidebant iuri suo, necesse habebant iudicũ sodalitijs se iungere, alioqui nõ erat spes uictoriæ. ita breui factũ est ut plures in urbe corrupti essent quàm sani. qui eñ offendebanẽ licentia decemuirorũ secedebant in sua prædia, tẽpus comitiorũ expectantes, quasi exacto anno depositurí essent potestatẽ, & creaturi magistratus alios. Illi uero scriptis quæ deerãt legib. in duas tabulas, addiderũt eas decẽ prioribus, & inter eas unã, quę uetabat inter patricios & plebeios connubiũ: non ob aliam, ut ego interpretor, causam, quàm ne consociatis familijs inter ordines fieret concordia. Vbi uero comitiorum tempus aduenit, ualere iussis patrijs consuetudinibus simul & nouis legibus, neq; senatus neq; populi suffragijs expectatis, in magistratu permanserunt. Sequitur Olympias LXXXIII, qua stadio uicit Criso Himerensis, Philisco Athenis principe, consularẽ potestatẽ obtinente Romæ Appio Claudio, anno decẽuiratus tertio. collegæ quoq; anni præteriti in eadem potestate manserunt.

Libri decimi ex conuersione Sig. Gelenij Finis.

DIONYSII ALEXANDRI F. HALICARNASSEN. ANTIQVITATVM SIVE ORIGINVM Romanarum Liber undecimus,

Lapo Birago Florentino interprete.

TERTIA autem & octogesima Olympiade, qua uicit Criso Himeræus, imperãte Athenis Philisco, dissoluunt Romani decemuirorum imperium, tres annos ipsum curam agens reipublicæ. Quemadmodum autem conati sint radicatam iam potentiam euertere, & quibus uiris libertatis, & ob quas causas & occasiones à principio resumens conabor enarrare, necessarias esse existimans, & pulchras tales disciplinas omnibus (ut ita dicam) hominibus, maximeq́ illis qui in speculatione philosophiæ, rerumq́ ciuiliũ uersantur. Non enim multis hoc solum sufficit ex historia percipere, quod bellum Persicum (ut de eo nunc loquar) uicere Athenienses & Lacedæmonij, duobus prælijs naualibus unoq́ terrestri debellantes Barbarum, ter millies millenos ducentem homines, non plures ipsi cum socijs centum & decem milibus. Sed & locos uolunt in quibus gestæ sint res, discere ex historia, & audire causas, ob quas mirabilia, præterq́ opinionem publicam opera perfecta sint, & qui duces exercituum fuerint Barbaricorumq́ & Græcorũ narrari: nulliusq́ (ut ita dicam) nõ auditores fieri perfectorum in certamine. Delectatur enim hominis cuiusq́ sensus manu ductus per sermões ad opera, neq́ solum dicentes audiens, sed etiam quæ fiant, uidens. Neq́ quando actiones ciuiles audiũt, satis est eis rerum summã finemq́ discere, quod concesserint Lacedæmonijs Athenienses muros urbis suæ dirui, perscindiq́ naues, ac præsidium in arcẽ duci, proq́ patria eius populi potentia, principatum paucorum reipublicæ designari dominum, ne certamen quidem illi aduersus eos suscipiẽtes: sed statim postulant, quænam essent tunc occupãtes ciuitatem necessitates, ob quas acerba ista miseraq́ sustinuerit: & quibus ei persuasum sit rationibus, & à quibus uiris dictis, & quæcunq́ consentanea sint rebus, uolunt edoceri. Viris aũt ciuilibus, quibus ego addo etiã philosophos, quicunq́ non uerborum, sed pulchrorum operum exercitationẽ philosophiam putant, delectari omniũ speculatione, quæ sint reb. adhærentia, ut hominibus

cæteris

cæteris cõmune est. Vtraq; uoluptates superest, ut in necessarijs temporibus ualde prosint ex tali peritia ciuitatibus, ducātq; eas uolentes ad utilia oratione. Nam facillime discūt homines, iuuantiaq; & lædentia, quando ea ex multis exemplis uident: & eis qui se ad hæc hortentur, multam attestantur prudentiam, multamq; sapientiā. Propter has causas uisum est mihi omnia diligenter percensere gesta circa dissolutionem principatus paucorum, quæcunq; digna mentione puto. Faciam autem de his uerba, non ab ultimis incipiens, quæ uisa sunt multis sola fuisse causa libertatis (Dico autem circa uirginem peccato per amorem ab Appio, adiecta enim est ea etiā ultima plebi ira, cum innumeræ aliæ præcessissent) Sed ea per quæ primum ciuitas cœperit à decemuiratu affici cõtumelia, prima dicam: percensebo'q; deinde omnes quæ fuerunt in seditione iniquitates. Prima igitur uisa esse causa odij, principatus paucorum fuit: quia coniunxissent priori magistratui secundum, negligentes plebem, ac senatū despicientes: deinde quia præstantissimos Romanorum, quibus minime grata erant quæ ab eis fierent, alios urbe expulerunt, causas afferentes falsas & graues, alios occiderunt, summittentes eis accusatores ex amicis suis, & causas eas ipsi iudicantes. Maxime uero quia ferocissimos iuuenum, quos habebāt circum se uniquiq;, permittebant agere ferreq; bona aduersantium illi statui reipublicæ. hiq; tanquā bello capta per uim ab hostibus patria, non modo cætera possessa lege ab eis auferebant, sed in uxores eorum formosas impie obsæuiebant, in filias illi etiam nubiles contumeliosi. Indignantesq; super his uiros aut patres uerberibus tanquam mancipia concidebant: efficiebantq; ut quibuscunq; non ferenda ista uiderentur, hi patriam relinquentes cum uxoribus & cum filijs in proximas demigrarent urbes, suscipientibus eos Latinis ob cognationem, atq; Hernicis ob datum eis nuper à Romanis ius ciuitatis æquum: ita ut ad extremum relinquerentur (ut consentaneum est) in urbe studiosi tyrannorum, & hi quibus nulla erat publicorum cura. Neq; enim permansere patricij, haud dignātes blandiri ducibus, nec ualētes eis quæ fierent aduersari. sed nec conscripti in senatorū consessum, quos oportebat necessariò magistratibus adesse, in urbe erant: sed horum plures composita supellectile relinquentes desertas domos, morabantur in agris suis. decemuirisq; uoluptati erant illustrissimorum uirorum fugæ, cum multis alijs, tum hac causa maxime, quòd intemperantiæ iuuenum addebatur multum arrogantiæ, nequeuntium eos uidere, quorum præsentia petulanter agentibus ipsis erubescendum erat. Deserta igitur urbe meliore parte, libertateq; omni amissa, occasionē pulcherrimam suscipientes uicti ab ea bello, cupiētesq; contumelias detrimen

taq;

taq; sua sarcire, recuperareq; amissa, tanquam propter paucorum principatum ægrotante urbe, neq; ea conspirare, aut cōcordia esse, resumereq; rempublicam amplius ualitura, paratis omnibus opportunis ad bellum, magnis in eam exercitibus incurrunt. & eodem tempore Sabini irrumpentes in confinem sibi regionem, multæq; facti prædæ domini, cædemq; edentes magnam multitudinis agrestis, in Regillo castra posuere. distat enim urbs ea Roma cētum & quadraginta stadijs, prope flumen existens Tiberim. Æqui quoq; Tusculanorum agrum inuadentes sibi finitimum, multumq; eius populantes, in Algido castrametabantur. Vbi uero audiuere decemuiri inuasionē hostium, perturbati sodalitates conuocant, & cum eis quid opus esset factu deliberabant. Ac mittendum quidem esse extra fines exercitū, nec expectandum donec uenirent ad urbem ipsam hostium copiæ, omnibus uidebatur. Multam uero exhibebat eis dubitationem: primum quidem, an ducendi ad arma essent Romani omnes, etiā præsenti urbis statui inimici. Deinde qualem oporteret fieri militum conscriptionem, utrum eam arrogantem & seueram, quales fieri sub regibus ac cōsulibus consuetudo erat: an humanam & moderatā. Videbaturq; illud etiam non parua eis inquisitione dignum, quidnam futurum esset id quod sanciret de bello sententiam, decerneretq; collectionem exercitus: utrum senatorium concilium, an plebeia multitudo, an horum neutrum, quandoquidē suspectū eis utrumq; erat, & utriq; ipsi parti etiā inuisi erant: tandemq; multis agitatis decreuerunt conuocare senatum, dareq; operam ut bellum eis ille decerneret, descriptionemq; exercitus fieri permitteret. Nam si utraq; hęc à senatu confirmarentur, primum quidem obtemperaturos putabant omnes, sublata præsertim tribunitia potestate, cui soli per leges licebat aduersari potentum iussis: deinde ipsi uiderentur obsequentes senatui, & agentes statuta ab eo, accepisse ex legibus belli potestatē. His cōstitutis, præparatisq; ex sodalib. proprijs, & ex cognatis qui dicturi in senatu essent conferētes ipsis sentētias, & ijs qui eadem non sentirent aduersaturi, processerūt in forum, ac præconem assistentes euocari consulturos nomine iusserunt: obtemperabatq; moderatorum nemo. sæpiusq; clamante præcone, prodeunteq; nemine, nisi ex adulantibus decemuiratui, in quib. erat pars illius status pessima: mirabantur qui tunc erant in foro, si qui nulla unquam de re senatum conuocassent, tunc primum cognoscerēt, quod esset aliquis apud Romanos bonorum uirorum consessus, quos de republica considerare oporteret. Hæc uidētes decemuiri, conati sunt ex ædibus consiliarios educere. Cæterum audientes plures eorum urbem deseruisse rem in posterum distulerunt, mittentesq; interim in agros, illinc eos

euocarunt

euocarunt. Atque repleto ſenatu procedens Appius dux ille decemuiratus, nunciauit utrinq; bellum, & ab Æquis & à Sabinis inferri Romæ. Orationemq; habuit multa cum diligentia compoſitam, cuius finis fuit: ut deſcriptio exercitus decerneretur, fieretq; egreſſus celer, tanquam non dante ut aliter fieri poſſet tempore. His ab eo dictis, aſtitit Lucius Valerius cognomine Potitus, uir magnifice de ſe ſentiens ex progenitoribus. nam pater eius is fuerat qui Herdonium Sabinum obſederat obtinẽtem Capitolium, locumq; ipſum recuperauerat ipſe in pugna moriens: & paternus auus Publicola, is qui reges eiecerat, conſtitueratq; optimatum potentiam. Prætereuntẽ autem uidens ipſum Appius, & aduerſum ſe dicturum eſſe ſuſpicatus: non eſt, inquit, locus tuus Valeri iſte, neq; conuenit tibi nunc dicere. ſed ubi ſeniores & honoratiores te ſententiã protulerint, tu tunc uocatus quod tibi uidetur dices. At non, inquit Valerius, de his dicturus aſtiti: ſed de alijs maioribus, magisq; neceſſarijs, de quibus audire Senatum puto primũ oportere. Scient enim ex his quæ audient illi, utrum iſta magis ſint neceſſaria Reip. de quibus eos conuocaſtis, an quæ à me ſunt dicenda. Sed ne me priua dicendi poteſtate, ſenatorem ipſum & Valerium, ac uolentem de ſalute urbis dicere. Si uero ſeruas conſuetam erga omnes arrogantiam, quos tribunos appellabo? Sublatum eſt enim à uobis ui oppreſſorum ciuium auxilium. Et quonam iſtud minus eſt malum, quando Valerius Potitus tanquam minimorum unus ipſe æquum non obtineo, ſed indigeo tribunitiæ poteſtatis? Non ſic erit tamen. Sed quãdo magiſtratu illo priuati ſumus, uos qui cum hoc etiam ſuſcepiſtis magiſtratus illius poteſtatem, dynaſtas urbis omnes appello. Nec ignoro ſanè inaniter me hoc facere. Sed uolo omnibus manifeſtam fieri coniurationem ueſtram, quòd confunditis res urbis, & habetis unam omnes ſententiam. Imò uero te ſolum appello Fabi Vibulane tribus ornatum conſulatibus, habe'sne adhuc eandem mentem, an exurges & auxilium oppreſsis feres? ad te enim ſenatus ſpectat. Vbi uero Valerius hæc dixit, ſedebat Fabius præ pudore nihil reſpondẽs. Appius autem reliquiq; decem exilientes omnes eum dicere prohibebant. Tumultu uero ſenatum occupante, indignantibusq; plurimis, & recte eos his qui ex ſodalitate erant facere exiſtimantibus, aſſurgit Marcus Horatius, Barbatus dictus, Horatij pronepos eius qui cum Valerio Publicola conſul fuit poſt eiectionem regum, uir in rebus bellicis grauis, nec ad dicendum inualidus, & iam pridem Valerio amicus. Isq; igitur non amplius bilem continẽs: Citius, inquit, cogitis me Appi frenos rumpere, uos non amplius moderate agentes, ſed Tarquinios induentes, qui ne uerbo quidem potiri ſinitis uolentes de ſa-

lute reipublicæ dicere. Vtrúmue uobis ex mente abijt, saluos esse adhuc Valeriorum eijcientium tyrannidem posteros? ac relinqui adhuc familiæ Horatiorum successionem, quibus patrium est ire obuiam, & cum alijs & solos trahentibus in seruitutem patriam? an putastis tantam nostram cæterorumque Romanorum ignauiam, ut amplectamur si quis sinat quoquo modo nos uiuere? de libertateque & fiducia dicamus nihil, aut faciamus? an uos potentiæ magnitudo inebriat ad auferendam Valerio dicendi potestatẽ? aut cæterorum senatorum alicui? Quinam estis, aut quem habentes legitimum magistratum? an non in annum creati estis reipub. præsidentes? an nõ tempus elapsum est magistratus uestri? an non priuati nunc facti estis ex lege? Quid igitur erit prohibens quenquam nostrum qui uelit concionem aduocare? potestatemque uestram, quam habetis præter leges, accusare? tradite ciuibus calculos de hoc ipso, num oporteat decemuiratum uestrum manere, an patrios iterũ designare magistratus. Sicque hoc populus insaniens sustineat, habete iterum constitutionẽ eandem, prohibeteque quęcunque uelit aliquis pro patria dicere. Si enim iusta ista uidebũtur, digni utique erimus & hæc & peiora adhuc pati, subiecti uobis, ac sordibus & turpi uita maculantes nostras ipsorum ac maiorum nostrorum uirtutes. Adhuc autem dicentem cum circumstant decem illi cum clamore, potestatem uibrantes, minantesque se eum proiecturos de rupe, ni sileat. Ad quod exclamarũt omnes, tanquam uiolata eis libertate. Eratque plenus indignatione ac tumultu senatus: decemuiros tamen statim prohibitionis illius & minarum pœnituit, ubi ex ea re senatum irritatum cognouere. Posteaque progrediens Appius rogansque tumultuantes, ut se breue continerent tempus, postquam compescuit quod turbatum erat: Neminem, inquit, uestrum consiliarij fraudamus dicendi potestate, quicunque in tempore conuenienti dicat, sed hos lasciuiẽtes & exurgentes antequam uocentur coercemus. Ne igitur indignemini, nam & Horatio & Valerio, & cuicunque alij sententiæ dicendæ potestatem secundum ueterem consuetudinem & ornatum, loco suo faciemus, si quidem de eis dicant, de quibus consultaturi conuenistis, nec aliquid extra ea. si uero uos ducent, seditionemque in urbe ferant nihil ad rem concionantes, tunc potestatem hanc coercendi incompositos Marce Horati habemus acceptam à populo, cum & cõsulum & tribunorum decreuit nobis imperium. Nec ut uidetur tibi tempus adhuc preterijt. Neque enim in annum creati, neque in tempus aliud præfinitum sumus: sed donec omnem constituamus legumlationẽ. Eis igitur quæ in mente habemus perfectis, ac reliquis confirmatis legibus, tunc magistratum deponemus, rationemque gestorum ijs qui uolent uestrum reddemus

mus: prius autem neq; consularem neq; tribunitiam potestatem minuemus. De bello uero quemadmodum celerrime pulcherrimeq; hostibus repugnemus, sententias postulo uos progredientes dicere: primum quidem (ut consuetum est uobis, & decens) seniores, deinde mediæ ætatis uiros, ultimos uero iuuenes. Et his dictis, primum uocauit patruum suum C. Claudium, qui exurgens, huiusmodi orationem habuit: Postquam patres uult me Appius primum sentētiam dicere, me honorans ob cognationem (ut ei conuenit) & postquam opus est me quæ sentiā de bello aduersus Æquos atq; Sabinos dicere, priusquam uobis mentem meam declarem, uellem illud uos inquirere, qua spe elati Æqui & Sabini bellum nobis ausi sunt inferre, & excurrentes populari regionem nostram, optantes ipsi antea, & dījs magnam habentes gratiā, si quis sineret eos sua habere tutè. Si hoc enim discatis, etiam liberationem à bello, quæ sit optima, discetis. Illi igitur audientes agitari fluctibus, & ægrotari iamdiu partium nostræ ciuitatis morem, neq; esse præsidētibus reipublicæ populum, aut patricios beneuolos, nec hoc illi uanè audientes (ita enim habet ueritas, neque opus est me causas uobis scientibus dicere) suspicati sunt, si bellum nos aliquod extrinsecus occuparet simul cum malis intra muros, uidereturq; magistratibus educendas esse uires propugnatrices regionis, neq; ciues habituros ipsos promptos omnes ad militare sacramentum ut antea, inimice affectis eis erga magistratus: neq; duces punitionibus ex lege aduersum non dantes nomina usuros esse, utpote metuentes ipsos, ne malum aliquod maius agerent, ac parentes eis, armaq; capientes milites, aut signa desererent, aut permanentes ījdem in prælījs sponte sua male decertarent. Quorum quidem non uerisimile sperarunt nihil. Quando enim concors ciuitas bellum suscipit, & idem omnibus apparet utile, tam imperantibus quàm parentibus, prompte omnes uadunt ad difficilia, nec laborem nec periculum ullum metuentes. Quando uero antequam res intra muros constituantur, ægrotans eadē cam pestribus occurrit bellis, adestq; multitudini cogitatio, quod non ipsa male pro cōmodis suis patitur, sed ut imperēt sibi alīj stabilius: adestq; ducibus altera, quòd nō minus hostilem habent suum militem, quàm aduersarium: languēt cætera, & est quæq; uis satis ualens ad tales exercitus debellandos & perdendos. Hæ sunt patres Sabinorū & Æquorum ratiocinationes, quibus fidentes illi irruperunt in regionem nostram. Si igitur indignantes ipsi nos despectos ab elatis eis, & irati, ut nunc, decernamus aduersus eos exercitum, uereor ne nobis quæ illi præcogitarunt eueniant: imò uero scio probè euentura. Si uero prima constituamus maxime quæ necessaria: sunt hæc autem multitudinis

bona

bona constitutio,& quod omnibus eadem appareant utilia: pellentes urbe inhabitantem gentiliciam contumeliam & cupiditatem, restituentes que ueterem reipublicę formam: perculsi hi qui nunc sunt feroces, deque manibus arma abijcientes uenient intra non multum tempus, restituentes prædam,& de pace collocuturi: aderitque nobis id quod nūc omnes optamus, bellum sine armis aduersus eos conficere. Hęc igitur puto nos cogitātes oportere consiliū de bello, quādo nobis turbulēte intra muros res habent, in pręsentia omittere: deque cōcordia & ornatu ciuili proponere, ut quicunque uelit dicat. Non enim licuit nobis prius quàm de bello uocaremur ab hoc magistratu, de reb. ciuilibus, si quid eorum quæ fiunt non recte habeat cognoscere. Multa enim reprehensione dignus esset, si quis huius rei tempus omittens, nūc dicere de alijs postulet. Nec hoc habet aliquis quod dicat certe, quod hoc tempus prætereuntes ut nō idoneum, potiemur alio magis idoneo. Nam si ex pręteritis uolet aliquis euentura coniectare, multum erit post hoc tempus, per quod non conueniemus de aliquo reipublicæ consultaturi. Censeo autem & uos Appi præsidentes urbis, debere cōmune bonum à conferentibus reipublicę non priuatim uobisipsis considerare. Si uero ueri aliquid licenter, ac non ad uoluptates uestras dico, ne mihi hac causa inimicitias indicite: cogitātes quod non in contumeliam aut opprobrium magistratus uestri uerba facio, sed ut ostendam quibus fluctibus agitentur res ciuitatis, & salutem & correctionem eorum, si qua est, demonstrem. fortasse enim & cæteris, quibuscunque curæ est ut patria pulchre habeat, necessarius est sermo de conferentibus reipublicæ. Sed mihi quidem præcipue. Primum quia principatu sententiæ ob honorē dignato, pudor esset multaque fatuitas, primum exurgentem non etiam quæ primum corrigi oporteat dicere: deinde quia mihi conuenit patruo Appij decemuiratus principis uni omnium maxime delectari, cum ab eis publica optime procurantur, ac mœrere quocunque magis, cum econuerso non pulchre: superque his, quod ei sectæ maiorum succedo, quæ communem utilitatem priuatis commodis anteponat, nullumque proprium consideret periculum. Hanc ego nunquam uolens proderem. Esseque mihi hanc uitæ electionem fateor, nec turparem unquam illorum uirorum uirtutes. De præsenti igitur reipublicæ constitutione, quod ea nobis male habeat, offendanturque ex ea propè omnes, hoc nobis maximum argumentum fiat. Omnes quondam publica administrantes, quod solum nobis ignorare non licet, fugiunt ex urbe quotidie relinquentes lares patrios: elegantiores uero plebeiorum, alij in urbes finitimas cum uxoribus & filijs transtulerunt habitationes, alij in agros plurimum hinc distantes. Sed nec pa

triciorum multi faciunt in urbe ut antea mansiones suas, sed horũ plures ducunt in agro uitã. Et quid opus est de alijs dicere? quando etiam senatorum pauci quidam cognatione & amicitia coniuncti uobis intra muros manent. Alij uero solitudinem desiderabiliorem ducentes patria, cũ senatũ opus fuit cõuocare, ex agris uiritim euocati conuenerunt, quibus patrium erat unà cum magistratibus custodiam habere patriæ, neq; ulli publicorum non interesse. Quid igitur putatis, bona fugientes homines an mala, patriam suam relinquere? ego quidem puto mala. Et quo minus malo esse putatis urbi, maximeq; Romanorũ, cui multis opus est domesticis corporibus, si obtentura est stabiliter inter accolas principatũ, à plebeijs eam relinqui, deseri à patricijs, neq; bello eam premente, neq; pestilentia, neq; alia à deo missa calamitate ulla? Vultis igitur audire quæ sint causæ cogentes homines deserere templa & monumenta maiorum, laresq; & possesiones paternas, atque omnem terram patria potiorem ducere? non enim fit hoc sine causa. Ego uobis dicã, nec occultabo. Accusationes fiunt Appi magistratus uestri multæ & à multis, utrum ueræ an falsæ, haud opus est in præsentia me quærere, fiunt tamen. Nihil dicam de sodalibus uestris, qui ad præsentia se accommodant. Boni equidem & ex bonis geniti, quibus cõuenit sacrificia facere, magistratus gerere, alijsq; frui honoribus quibus patres eorum fruebant, dolent ab his abacti per uos, & maiorum amittentes dignationes. Mediocris autem fortunæ homines in urbe, sineq; curiositate multa quietem sequẽtes, iniustos uobis raptus pecuniarum obijciunt. Queruntur deflentq; in nuptas improperia, uinositatesq; in filias nubiles, aliasq; contumelias multasq; & graues. Plebeiorum uero pauperrima sors, non amplius comitiorum aut suffragiorum domina, nec uocata in concionem, nec alterius humanitatis ciuilis alicuius particeps, propter ista omnia uos odit, magistratumq; istum uestrum tyrannidem appellat. Quo igitur modo corrigetis & compescetis has ciuium in uos criminationes? Hoc enim mihi dicendum restat. Si senatusconsulto facto reddatis populo cognitionem, utrum ei uideatur creandos rursus esse consules & tribunos, aliosq; magistratus patrios, an in hac forma reipublicæ permanendum. Si enim amabunt Romam omnes per principatum paucorum regi, decernentq; uos in eadem permanere potestate, ex lege habebitis, non ui magistratum. Si uero uolunt consules iterum aliosq; ut antea magistratus creare, deponetis ex lege potestatem, nec inuitis uestris æqualibus dominari uidebimini. Est enim istud tyrannicum, à uolentibus uero imperia accipere Aristocraticum. Huius autem institutionis te principem puto Appi esse oportere, atq; à te constitutam compescere

te quoq;

te quoq; oligarchiam, nobis ipsum aliquando utilem, nunc grauem. Quæ uero mihi credens deponensq; inuidiosum istum magistratum, lucraturus sis audi. Si enim collegium uestrum totũ huius etiam fuerit sententiæ, omnes propter te incipientem putabunt illos bonos factos. Si uero isti perstare cupient in potentia præter leges, tibi omnes habebunt gratiam, quòd solus iusta facere uolueris: illos uero magistratu inuitos cum pudore damnoq; priuabunt. Pactiones enim si quas fecistis inter uos arcanas, fidemq; dedistis sponsores facientes deos (fortasse enim & tale aliquid est uobis factum) seruatas eas putato impias, ut aduersum ciues & patriam, at solutas, pias fore. dei enim se ad pulchros iustosq; consensus adhiberi gaudent, non ad turpes & iniustos. Si uero metu inimicorum fias ad deponendum magistratum segnior, ne ab eis in pericula adducaris aliqua, cogarisq; pœnas gestorum dare, non recte times. Neq; enim tam parui animi, aut tam ingratus est futurus populus Romanus, ut meminisse delictorum uelit obliuiscíq; beneficiorum: sed examinans bona præsentia cum malis præteritis, illa digna putabit uenia, ista laudibus. Licet autem tibi etiam operum ante decemuiratum multorum & pulchrorum populum admonere, proq; illis gratiam in auxilium & in salutem tuam adducere, defensionibusq; ad obiecta uti multis. Ad unum quidem tanquam ipse non peccaris, sed ignorante te aliquis aliorũ: ad aliud uero tanquam tu minime sufficeres ad ea quæ alter faceret inhibenda, paris ille tecum potestatis: ad aliud tanquam alicuius alterius operis utilis gratia coactus fueris aliquid inconsultum tolerare. Multus autem sermo fieret, si uellem omnes defensiones enumerare. Nam & quibus nulla est defensio, neq; iusta, neq; conueniens, hi confitentes & deprecantes mitigant læsorum iras, alij in amentiam ætatis confugientes, alij in prauorum hominum colloquia, alij in magnitudinem imperij, alij in omnes seducentem cogitationes humanas fortunam. Ego tibi deponenti imperium, polliceor delictorum omnium affuturam obliuionem, reconciliationesq; cum plebe tibi fore, ut in malis decentes. Sed uereor ne excusatio tua ista sit, ne imperio decedas, neq; uerum sit periculum: innumeris enim affuit deponentibus tyrannides nihil pati graue à ciuibus: sintq; ueræ causæ ambitio & inanis gloriatio sequens decori imaginem, & desiderium exitialium uoluptatum, quas tyrannicæ uitæ afferunt. Si uero tu uis non simulachra & tenebras honorum atq; fatuitatum sequi, sed honoribus ueris perfrui, redde patriæ optimatum potentiã, & honores à paribus capias & amore à posteris potiare: proq; mortali corpore immortalem gloriã nepotibus tuis relinque. Hi enim honores certi sunt, & ueri, & qui auferri nequeant, gratiosiq; ac non

S 3 pœni-

pœnitendi. Verte gaudens animum ad bona patriæ, quorum quidem tu pars fuiſſe uideberis nõ minima, grauem tibi adimens potentiam. Facies autem exempla horum maiores tuos, cogitãs quod illorum uirorum nemo unquam appetens tyrannicæ poteſtatis fuit, nec probroſis uoluptatibus corporis obediẽs. Hincq́ illis eſt uiuẽtibus honos habitus, ſequiturq́ mortuos à poſteris laus. Teſtantur enim omnes eos potentiæ optimatum, quam eiectis regibus ciuitas noſtra cõſtituit, firmiſsimos extitiſſe cuſtodes. Nihilq́ etiã uerborum tuorũ clariſsimorumq́ operum latet. Pulchra enim fuere prima tua ciuilium operũ fundamenta: magnasq́ ipſa nobis uirtutis tuæ ſpes præbentia, quibus etiam conſequẽtia te cætera agere poſtulamus. Redi rurſus in naturam tuam fili Appi, electionemq́ actionum in republica. ariſtocraticus fias nõ tyrãnicus. Fuge loquentes ad uoluptatem, per quos egreſſus es ex bonis inſtitutis, & à recta ſeductus uia. Non enim habet rationem aliquam, ut à quibus malus ex bono factus es, fias ab eis rurſus ex prauo utilis. Hæc tibi ſæpe exponere uolui, ſolus cum ſolo colloquẽs, & te aliqua tanquam ignorantem docere, aliquorum autẽ ut peccãtem admonere. Fuiq́ domi tuæ non ſemel. Sed me ex ædibus filij tui abegerunt, non eſſe tibi otium dicẽtes, ſed alia quædam agere magis neceſſaria. Si uero tibi erat aliquid pietate erga genus magis neceſſarium, nõ forſan iuſsi à te filij, ſed per ſe ipſi cognoſcentes me in cõgreſſu excluſerũt. & uelim iſtud fuiſſe uerum. Res autem nunc me ea cogit in ſenatu dicere quæ tunc uolebam tibi, poſtquam ſolum ſoli nõ licuit. Tempus enim fert ut dicãtur pulchra Appi omnia & utilia coram hominibus potius quàm nuſquam. Reddente autẽ te generi tuo debita, teſtor deos, quorum delubra arasq́ cõmunibus ſacrificijs honoramus Appij generis ſucceſſores, geniosq́ maiorũ, quibus poſt deos honores gratiasq́ ſecundas reddimus, ultraq́ hos omnes terram quæ patrẽ tuum cõtinet, fratrem meum, quod exhibeo tibi animam & uocẽ meam optima conſulens, proq́ uiribus corrigẽs ignorantias tuas poſtulo, te nõ malum ſanare malo, neq́ plurium ipſum appetentem præſentia amittere, nec ut paribus melioribusq́ imperes, minoribus deterioribusq́ parere. Multa adhuc & de multis uolẽs dicere tecũ dubito. Nam ſi te deus ducit ad meliora conſilia, hæc quoq́ plura q́ fuiſſet ſatis dixi: ſi uero ducit ad peiora, dicerẽ etiam reliqua inaniter. Habetis patres & uos urbi præſidẽtes ſententiã meam, & de belli diſſolutione, & de tumultuũ in urbe correctione. ſiq́ aliquis meliora dicet, uincãt optima. Hęc cum dixiſſet Claudius, multamq́ ſpem ſenatui exhibuiſſet, tanquã depoſituris magiſtratũ decemuiris, Appius quidẽ nihil ad hæc uoluit reſpõdere. Ex alijs autem progrediẽs Marcus Cornelius: Nos, inquit, Claudi

de

de proprijs utilitatibus ipsi cognoſcemus, nihil tui cõſilij indigẽtes. ſumus enim in prudentiſsimo ætatis ſtatu, ita ut nihil differentiũ ignoremus: nec amicis indigemus, quibus ſi oportuerit, cõſiliarijs utamur. Parce igitur rem faciẽs intempeſtiuam, uir ſenior, nec egẽtibus cõſilio ſentẽtias afferẽs. Appiũ enim ſi alicuius admonere uolueris, aut quod uerius eſt maledicere, cum ſenatũ egreſſus fueris maledicito: nunc aũt de bello cum Æquis & Sabinis, qua de re uocatus es ſententiam proferens, quid uideaẽ tibi dicito, atq; deſine extra rem garrulãs. Poſt hæc aũt aſſurgit Claudius mœſtus, plenoſq́; habẽs oculos lacrymarum, ac dicit: Appius ne reſpõſo quidẽ dignum conſiliarium me patruũ ſuum putat, aduerſantem ipſum uobis. ſed ut prius ædes ſuas mihi clauſit, etiam ſenatum hunc inacceſsibilẽ, quemadmodũ ei uidetur, facit: ſicq; opus eſt uerum dicere, urbe ipſa expellor. Nõ enim poſſem eũ amplius rectis uidere oculis, maioribus noſtris indignũ, tyrannicaſq́; æmulantem iniquitates: ſed aſſumens mea omnia & meos, abeo iam ad Sabinos urbem habitaturus Regillum, ex qua noſtrũ eſt genus: maneboq́; illic donec iſti obtineant pulchrum iſtum magiſtratũ. Vbi uero quę diuino de hoc decemuiratu facta erunt (fient autẽ intra nõ longum tempus) tunc adero. & quæ quidem de me ſunt talia. De bello uero patres hanc uobis ſentẽtiam affero, nequid de re ulla decernatis, donec creentur magiſtratus. & his dictis, multamq́; aſſecutus à ſenatu laudem ex ſententia generoſa, libertatiſq́; amatrice, ſedit. Poſt hunc autem aſſurgẽs Lucius Quintius Cincinnatus, & Titus Quintius Capitolinus, & Lucius Lucretius: ſubindéque omnes præſidentes ſenatui, ſententiæ Claudij acceſſerunt. Qua ex re perturbati decemuiri decreuere non amplius conſiliarios ex ętate aut conſilij dignitate euocare, ſed ex familiaritatibus ſodalitatibuſq́; ſuis. ac progrediẽs Marcus Cornelius citat Lucium Cornelium fratrem, qui Quinto Fabio Vibulano ter conſuli collega fuerat, uirum promptum & acrem, nec ad ciuiles orationes non idoneum, qui aſſurgens hæc dixit: Erat quidem iſtud patres mirabile, ſi ætatis huius homines, hi qui ante me ſententiam dixerunt, præſidereq́; uolentes ſenatui, ex ciuilibus offenſis irreconciliabiles haberẽt erga præſidẽtes urbi inimicitias. Quos oportuit quantum fieri potuit cauere, & ſenſu optimo admonere iuuenes, ut de pulchris rebus certarẽt: ac non hoſtes, ſed amicos ducerẽt de communibus bonis æmulos. Multo autem eſt hoc adhuc mirabilius, ſi priuatas inimicitias ad res communes ciuitatis transferunt, maluntq́; unà cum inimicis perdi, quàm ſeruari cum amicis: exceſſum quoq; quendam facientes dementiæ, neq; procul à deorum offenſa hi ſenatus præſidentes noſtri. Nam indignati quod petentes ipſos decemuiratum, quem

nunc accusant, uicere qui uisi sunt magis idonei, bellum gerūt cum eis irreconciliabile. Et in hoc ueniūt fatuitatis, imò potius insanię, ut dum modo uiros istos apud uos criminentur, sustineant totam patriam euertere. Qui uastari uidentes ab hostibus regionem nostram, uidentesq́ꝫ eos iamiam uenturos ad urbem (non enim multum est quod interiacet) cohortandi loco, excitandiq́ꝫ iuuenes ad certamen pro patria, ipsis quoqꝫ omni cum promptitudine ac studio, quantum uires talium patiuntur, patriæ opem ferentibus, de ornatu nunc uos reipublicæ considerare æquum censent, magistratusq́ꝫ creare nouos, & omnia potius quàm inimicos nostros ulcisci. Nec hoc possunt intelligere, se sententias imò uota efferre impossibilia. Sic enim intueamini: Senatus fiet consultum de comitijs: deinde efferēt id in populum decem uiri statuentes eis forum ab hoc tertium: quo enim modo fiet aliquid decernendum à populo uere firmum, nisi fiat ex legibus? Deinde ubi tribus tulerint suffragia, tunc senatum magistratus noui conuocabūt, & de bello consultandum proponent? Per hæc autem comitiorū tempora, tanta ipsa, si ad urbem hostes uenient, propinquabuntq́ꝫ muris, quid agemus tunc Claudi? dicemus scilicet, expectate donec alios creemus magistratus. Persuasit enim nobis Claudius de re nulla alia consultare, neqꝫ aliquid in populum efferre, neqꝫ exercitus conscribere, nisi ante quod ad magistratus pertinet constituamus ut uolumus. Abite igitur & cum creatos consules aliosq́ꝫ magistratus audieritis, & parata nobis omnia opportuna ad bellum, tunc uenite facturi uerba de reconciliationibus: quandoquidem incepistis nos lædere, nihil ipsi à nobis passi: & quæcunqꝫ per excursiones damna nobis intulistis, ea omnia æstimata pecunijs, ut iustum est, capiemus. Agrestum autem nobis exitium non computabimus. Neqꝫ si qua mulier libera contumelię habita, aut per uiolentiam rapta est militarem, neqꝫ aliud quicquam intolerabile. Et illi ista prouocantibus nobis recipiant, concedentesq́ꝫ ciuitati magistratus creare nouos, & opportuna ad bellum parare, tūc ueniant preces loco armorum ferentes. O' ingētem horum fatuitatem quibus in mētem uenit talia delirare. Magnam nostram indolentiam, si dicentibus istis talia, non indignamur, sed audire sustinemus, tanqꝫ de hostibus ac nō de nobis ipsi patriaq́ꝫ consultantes. Neqꝫ tollimus è medio nugatores, celeremq́ꝫ decernimus uexatæ regioni opē, ac nō armantes robur omne ciuitatis, ad illorum urbes castra ipsi ponimus. Sed manētes domi, decemq́ꝫ obiurgantes uiros, magistratusq́ꝫ nouos constituentes, deqꝫ ciuili ornatu speculantes, ut per pacem, sinimus omnia regionis nostræ hostiū potestatis fieri, ad extremumq́ꝫ in periculum de seruitute urbisq́ꝫ euersione uenimus, bellum ire permittentes

ad

ad muros. Non sunt patres sanorum hominum hæc consilia: nec ciuilis est prouidentia, potiores publica utilitate ducere priuatas inimicitias: sed peruicaciæ intempestiuæ inconsultæq́ sunt infestationis, calamitosæq́ inuidiæ, quæ non sinit possidentes eam temperantes fieri. Sed has harum peruicacias abire sinite. Quæ uero decreta urbi salutaria, uobisq́ ipsis consulentibus conuenientia, terribiliaq́ hostibus futura sint, ego conabor dicere: Bellum aduersus Æquos Sabinosq́ decernite: legionesq́ cum plurima promptitudine festinantiaq́ conscribite, ad has utrasq́ profecturas gentes. Cum uero finem uobis bellum pulcherrimum habuerit, reuersæq́ fuerint in urbem copiæ, & pax facta, tunc de ornatu opportuno tempore reipublicæ speculemini. ratio nemq́ de omnibus à decemuiris, quæ in magistratu egerint, petitote: nouosq́ create magistratus, ac iudicia cõstituite. proq́ meritis unumquemq́, cum id uestræ potestatis fuerit æstimate: hæc discentes, quòd non rebus tempora, sed res seruiunt temporibus. Hac à Cornelio dicta sententia, assurgentes post eum omnes, præter paucos, fuere illius opinionis. alij quidem necessaria & præsenti tempori conueniẽtia ista putantes esse: alij uero declinantes, & colentes metu imperij decemuiros. Erat enim & pars non minima senatorum perculsa magnitudine potestatis. Vbi uero plures dictæ sunt sententiæ, multoq́ cæteros superare uisi sunt qui bellum decernebant, tunc Lucium Valerium in ultimis illi euocarunt, eum quem dixi statim ab initio uolentem aliquid dicere, ab eis esse prohibitum. Isq́ exurgens huiusmodi orationem habuit: Videtis patres horum decemuirorum insidias, qui me in principio non permiserint uobis dicere quæ proposueram. & nũc fecere mihi in ultimis dicendi potestatem, cogitantes id quod quidem consentaneum est, quod accedens ipse etiam ad sententiam Claudij nihil proderо reipublicæ, cum sit à paucis confirmata: aliamq́ afferens sententiam præter eas quæ ipsis dictæ sunt, etiam si optima proposuero, frustra litium consutor ero. sunt enim facile numerabiles post me dicturi quidam, quos si etiam mihi omnes assentiẽtes habuero, quid amplius fiet mihi, ne minimam quidem partẽ habituro sententiarum quæ Cornelio assensere. Sed non ego tamen ista suspicãs dubitabo sententiam meam dicere. Quando enim audistis omnia, est in uobis optima eligere. De decemuiratu igitur quemadmodum curet publica, quæcunque optimus dixit Claudius, à me quoq́ dicta existimate. & quòd nouos magistratus antè creari oporteat, quàm de bello decernatur: etenim dicta sunt ab eo uiro hæc optime. Verum postquam conatus est Cornelius eam sententiam in impossibile adducere, multa interim futura ostendens ciuilis dispensationis tempora, existẽte iam in manibus bello

lo, irriderec res conatur haud opportunis irrisionibus, quibus multos uestrum decipiens seduxit: ego uobis econuerso nō impossibilem esse Claudij sententiam ostendam. Nam quod ea sit inutilis, dicere ne uituperantium quidem eam ausus est aliquis. ac docebo uos quemadmodum regio tuta fiat, & dent pœnas qui sunt ausi eam affligere, ac quo modo patriam resumamus optimatum potentiam: & hæc fiant adnitentibus unà omnibus qui sunt in urbe, neq aliquo in contrarium uolente agere, nullam ego demonstrans uobis sapientiam, sed gestarum à uobis ipsis rerum exempla afferens. Vbi enim experimētum docet quid conferat, quid illic opus est speculationibus? Meministis ab eisdem gentibus uires aliàs ut nunc in nostrum, aliàs in agrum eodem tempore sociorum nostrorum irrumpere, C. Nautio & L. Minucio Coss. nonus puto ab hoc siue decimus est annus. Tunc igitur mittentibus uobis ad utrasq has gentes multam bonamq iuuentutē, alteri consulum coacto includere exercitum in locis asperis, nihil agere prorsus licuit. Sed obsessus est in uallo, eratq idem in periculo, ne penuria cibariorum caperetur. Nautio autem confidenti aduersus Sabinos, necessarium erat confligere cum eis assidue, neq collegæ poterat laboranti opem ferre. Eratq illud non obscurum, quod direpto aduersus Æquos exercitu, nec is qui erat Sabinis oppositus satis restitisset coeuntibus utrisq gentibus. Talibus igitur periculis urbem circumstantibus, nec concordibus intra muros ciuibus, quod auxilium inuenistis? de nocte ipsi media in senatum conuenientes, id quod quidem res omnes inuenisse confessum est, & labentem in infelicem casum urbem erexisse, magistratum creastis, unum belli pacisq dominum, omnes alios extinguentes. Et ante diem designatus est dictator Lucius Quintius, is qui optimus, nec ille quidem tunc in urbe, sed in agro agens. Quæ uero post hæc fuerint eius uiri opera, scitis probe, quòd uires idoneas statim parauit, periclitantemq liberauit exercitū, deq hostibus pœnas sumpsit, ducem eorum etiam captiuum ducens. & hæc omnia ille intra quatuordecim dies tantummodo conficiens, & siquid aliud conquassatum erat in republica restituens, secures fascesq depo suit: neq prohibens tunc quicquam fuit, uos uolentes uno die magistratum creare nouum. Hoc igitur exemplum imitantes oportere puto uos, quando nihil aliud possumus, dictatorem antequam hinc exeatis dicere. Nam si hoc tempus præterimus non congregabunt decemuiri nos amplius consultaturos de re aliqua. & ut fiat ex lege nobis dictatoris dictio, interregem uos creare æquum censeo, eligentes maxime idoneum ex ciuibus (ut est nobis consuetum) quando neq interreges neq consules, neq ullum alium legitimum (ut nunc est res) magistratum

stratum

ſtratum habetis. Nam his quidem uiris præterijt magiſtratus tempus faſcesq́ eis lex aufert. Hæc ſunt patres, quæ uos ut agatis admoneo, & utilia & poſsibilia. Ea uero quam Cornelius introducit ſentẽtia, diſſo lutio expreſſa eſt potentiæ optimatum. Nam ſi ſemel hi decem ex hoc prætextu belli, domini armorum fiãt, uereor quidem ne eis aduerſum nos utantur: etenim nolentes illi faſces dep nere, arma ſcilicet depo- nent. Hæc igitur cogitantes, cauete iſtos homines, & eorum prouide te fraudi. Eſt enim melius prouidentia, quàm pœnitentia. Eſtq́ pru- dentius malis uiris non credere, quàm qui ante crediderit, accuſare. Hanc ſententiam enunciante Valerio gratioſam pluribus, ut ex uoce ipſa coniectare facile erat: poſtq́ illum aſſurgentibus, erat enim pars ſenatus ea iuuenum reliqua, hæc eſſe optima exiſtimantibus, præter paucos: poſtquam omnes declararunt ſentẽtias ſuas, oportebatq́ con ſulta finem capere, poſtulabat Valerius, ut decem illi proponerent rur ſus diſceptationem, rogantes iterum ſenatores omnes ſententiam. & hæc dicens erat multis ſenatorum, uolentibus retractare ſentẽtias prio res, obſequens. Verum uolens Cornelius permittere decem uiris du- catum belli, acriter repugnabat, iudicatam eſſe dicens iam rem, & ha- bere finem legitimum ſatis omnium ſententijs. Numerariq́ eas uole- bat, nec agi quicquam noui amplius. Hæc cum ab utroq́ dicerentur multa ambitione & clamore, & ſenatu diſsidente ad utramq́ partem: uolentibus alijs corrigi inornatũ illius adminiſtrationis Valeriumq́ adiuuantibus: alijs uero peiora eligentibus, & eis qui ſibi pericula ex mutatione ſtatus fore ſuſpicabantur Cornelio aſſentientibus: ſumen- tes cauſam decemuiri agendi quicquid uellent turbationem ſenatus, ad Cornelij ſententiam accedunt. Atq́ progrediens unus eorum Ap pius, de bello inquit aduerſus Æquos & Sabinos cognituros conuo- cauimus uos patres, poteſtatemq́ fecimus dicendi uolentibus omni- bus à primis uſq́ ad nouiſsimos, uocantes quemq́ ſuo loco. Tribus autem pronunciatis ſentẽtijs differẽtibus, Claudij, Cornelij, ultimiq́ Valerij, iudicaſtis de eis uos reliqui. Declarauitq́ unuſquiſq́ audien- tibus omnibus, cui ſententiæ accederet. His autem omnibus ex lege peractis, poſtquam pluribus ueſtrum uiſus eſt Cornelius optima pro poſuiſſe, declaramus hunc uincere, demonſtratamq́ ab eo ſentẽtiam ſcribentes efferimus. Valerius autem & qui cum eo ſentiunt, quando ipſi conſulari potientur poteſtate, cauſas finem iam habentes, iniudi- catas faciant, ſi hoc eis placuerit, & probata à uobis omnibus conſilia irrita conſtituant. & his dictis iuſſoq́ ſcriba eligere ſenatuſconſultum in quo decretum erat, ut conſcriptionem exercitus belliq́ ducatũ aſſu- merent decemuiri, concilium diſſoluit. His ex rebus decemuiratus ſo- dalitatis

dalitatis homines,& feueri,& feroces extabant,tanquam cæteris fupe riores facti,& qui ne fibi adimeretur potentia perfeciffent, poftquam fiebant femel armorum domini. Qui uero optime de republica fentiebant, mœfti ac territi, nullius amplius reipublicæ partis futuri domini diuidebãtur in multas partes: naturæ quidem magis degeneris hominibus, coactis omnia uictoribus concedere, feq; addicere in fodalicia decemuiratus: minus autem trepidis, abfiftentibus cura reipublicę, & ad minime curiofam follicitamq; fe accommodantibus uitam: eis uero quibus inerat plurimum generofi moris fodalitates proprias comparantibus, confpirantibusq; inter fe ad cuftodiam fui, ftatusq; illius mutationem. Harum autem fodalitatum duces erant, primi aufi in fenatu dicere de diffolutione decemuiratus, L. Valerius, & Marcus Horatius, munientes illi armis domos fuas, & cuftodiam famulorum firmam, & clientum circa fe habentes, ita ut nec uiolenti aliquid pati poffent, nec reprehendi timiditatis. Quicunq; uero neq; colere fuperiorum poteftatem uellent, neq; quicquam reipublicæ cõuertere, neq; uitam fine negotio quietam uiuere uidebatur pulchrum, nec pugnare pro uiribus facile, quandoquidem delere uelle tantam potentiam, ftultum uidebatur, urbẽ relinquebãt. horumq; dux uir illuftris erat Caius Claudius, Appij principis decemuiratus patruus, promiffa feruans quæ in fenatu fecerat fratris filio, quando poftulans ut poteftatem deponeret, ei non perfuafit. Secutaq; eft eum multa amicorum, multaq; clientum turba. Hocq; incipiente, alia etiam ciuilis multitudo nõ iam furtim aut pauci fimul, fed aperte & gregatim relinquebant patriam, ducentes fecum uxores & filios. Decem autem uiri ægre ferentes ifta, primum quidem prohibere nitebantur, claudẽtes portas, & homines aliquot corripiẽtes. deinde eos inuafit timor, ne prohibiti ad uim conuerterentur: uifumq; eft rectum confilium, fibiq; melius, extra pedes inimicos effe, quàm permanentes fe conturbare. Referantesq; portas permiferunt abire qui uellent. Ædes uero eorum & fortem & alia quę cunq; in fuga ferri non poffent, referentes id delictum in defertionem exercitus, uerbo publicabant: re autem uera amicis fuis tanquam à populo empta largiebantur. Hæc uero crimina addita prioribus multo infeftiores erga decẽuiratũ fecere & patricios & plebeios. Sed fi tamẽ nihil effet peccatum ultra fupradicta, uidentur mihi illi multum tempus permanfuri fuiffe in eadem poteftate. Nam cuftodiẽs poteftatem eorum feditio manebat adhuc in urbe, ob multas caufas & per multa aucta tempora, propterq; eam gaudebant utriq; mutuo alterorum malis. Plebeij quidem uidentes patriciorum fpiritus deiectos, nulliusq; rei amplius fenatum dominum. Patricij uero cernentes libertatem ple beiorum

beiorum amiſſam, nec uim ipſos habentes minimam, ex quo eis tribu niciam poteſtatem decemuiri ademerant. Verum illi arrogantia utentes multa ad utramq; partē, neq; belli moderati, neq; domi temperantes, concordes omnes fieri coegerunt, ac diſſolui ſibi imperium, quanquam propter bellum arma adepti eſſent. Vltima autem peccata eorum ob quæ perditi ſunt à plebe (hanc enim maxime inſectantes exacerbabant) fuere talia. Poſt decretum de bello propere conſcribentes exercitum, diuidentesq; eum trifariam, in urbe duas reliquerunt legiones, cuſtodiæ eorum cauſa qui intra muros permanebāt, quarum erat dux Appius decemuiratus princeps, & cum eo Sp. Oppius. Tresq; alias habentes hi duces, eduxerunt aduerſus Sabinos, Quintus Fabius & Quintus Petilius, & M. Raboleius. Reliquas autem accipientes Marcus Cornelius, & Lucius Minucius, & Marcus Sergius, & Titus Antonius, & ultimus Cæſo Duillius, ad bellum aduerſus Æquos ſunt profecti. Militabant autem cum eis Latini, & ab alijs ſocijs auxilia non pauciora illa ciuili multitudine. Sed nihil eis tamen ad uotum ceſsit. Tantas namq; ducentes eos copias domeſticas, tantas ſocias, contemnentes hoſtes, quia nuper collecti eſſent qui militabant, caſtra propius eos poſuere. Commeatumq; eiſdem diſpoſitis per itinera inſidijs auferebant, exeuntesq; ipſos pabulatum excipiētes illi affligebāt: ac ſi quando equites cum equitibus ad manus uenirēt, & pedites cum peditibus pugnantes ex acie, ex omni parte ſuperiores Æqui diſcedebant, male ſponte agentibus non paucis Romanorū in congreſsibus, neq; ducibus ſuis parentibus, neq; ire aduerſus hoſtes uolentibus. qui uero aduerſus Sabinos militabant, minoribus uexati malis ultro uallum relinquere cogitarunt. Deq; media nocte exercitum excitātes abduxerunt ex hoſtili in agrum ſuum, fugæ ſimilem facientes profectionem illam: donec ad urbem Cruſtumeriam haud procul Roma diſtantem aduenere. At qui in Algido regionis Æquorum caſtra poſuerāt, multas plagas accipientes ab hoſtibus & perſtare uolentes in arduis, tanquam damna correcturi, miſerabiles res paſsi ſunt. Nam irruentes in eos hoſtes, & qui pro caſtris ſtabant deturbantes, ſupergreſsi ſunt munitiones. Atq; uallum occupantes, paucos quoſdam reſiſtentes interfecere: plures uero perſequentes ipſi perdidere. Seruati autem ex fuga uulnerati ex eis, pars maior & amiſsis armis prope omnes, deuenerunt in urbem Tuſculum. Tabernacula namq; eorum & iumenta & pecunias & famulos omnemq; apparatū belli hoſtes diripuerāt. Vbi uero ſunt hæc nunciata in urbe, quicunq; erant inimici decemuiratus, & qui prius occultabant odium, tunc ſe detegebant, gaudentes malis ducum actionibus. Eratq; iam circa Horatium & Valerium manus ua

lida,quos esse dixi optimatū sodalitatis duces. Appius autem & Sp. suggerebant collegis, qui in exercitu erant, arma, & pecunias, & frumentum,& cætera quorum indigebant,publica simul & priuata multa cum superbia capientes : & in locum amissorum deligentes ex omni tribu qui possent ferre arma eis mittebant,diligentemq́ adhibebāt in urbe custodiam occupantes locos eius opportunissimos,ne se laterent mouentes aliquid qui cum Valerio conspirabant:admonebantq́ collegas duces exercituū per arcanos nuncios,ut aduersantes sibi perderent: clam illustres quidem homines, palam uero eos quorum minus futurum esset sermonis,causas semper aliquas afferentes ut uiderentur iuste mortui. Atq́ fiebant ista. Alij enim ad excursiones ab eis missi,alij præsidio adducentibus commeatum, alij ad alios usus bellicos destinati extra castra cum fuissent,nusquam amplius uidebantur. Humillimi uero aut fugæ cogitatę insimulati,aut delationis ad hostes arcanorum,aut ordinum inobseruationis,palam ad terrorem cæterorum perdebantur. fiebatq́ duplex militum exitium : familiarium quidem decemuiris, in prælijs aduersus hostes occisorum : & eorum qui optimatum constitutionem cuperēt,sub ducibus amissorum. multaq́ etiam in urbe talia ab Appio & à collega eius perficiebantur. Atq́ aliorum quidem,quanquam plurium interemptorum,minus fuit in multitudine sermonis:unius autem plebeiorum illustrissimi, & qui plurimas in rebus bellicis demonstrarat uirtutes, mors crudelis & impia perpetrata in altero exercituum ubi erant tres duces, omnes illic stantes paratos ad rebellionem fecit. Erat enim qui occisus fuit Siccius, is qui in pugnis decertarat centum & uiginti,ferens ex omnibus pręmia fortitudinis : quem absolutum iam per ætatem militia dixi ultro belli aduersus Æquos participē esse uoluisse,octingentorumq́ hominum cohortem expleto ex quoq́ legibus militiæ tempore,ob beneuolentiam eorum in se adduxisse. Cum quibus missus ab altero consulum ad castra hostium oppugnāda, in euidens ut uidebatur omnibus exitiū, uallū cepit uniuersæq́ uictoriæ cōsulibus causa extitit. Hūc uirū multos spargentē sermones in urbe aduersus duces exercituū, ut ignauos & imperitos belli, uolens Appius quamprimum tollere, in colloquia eum prouocat humana. uolebatq́ ipsum perquirere de ijs quæ fierent in exercitu, & quemadmodum possent corrigi errata ducum, dicere ipsum hortabatur. Postremoq́ persuasit ei ut in castra iret ad Crustumeriam posita, potestatem habens legati. Est enim omnium sacratissimum & honoratissimum apud Romanos legatus: potestatem & uim habens imperantis, inuiolabilitatemq́ & uenerationē sacerdotis. Vbi uero in castra uenit, suscipiētibus eum communiter ducibus & rogantibus

tibus ut commilitaret remanens,& iam dona quædam dantibus ipsis ei,aliaq́ pollicẽtibus deceptus ille ab hominib. improbis præstigijsq́ uerborum,nesciens quod ista insidiose fierent, uir militaris morumq́ simplicium,cum alia suasit eis quæcunq́ esse putabant utilia: tum primum omnium,ut transferrent castra ex suo agro in hostilem admonebat,iacturas narrans quas facerent eo loco confidentes,& enumerans emolumenta quæcunq́ castra transferentes habituri essent.Illi autem admonitiones se iucunde suscipere simulantes : Et cur, inquiunt, non tu huius motionis castrorum dux es?locum ante speculatus uallo opportunum?Habes enim eorum peritiam toties ipse militans,& nos tibi cohortem dabimus electorum iuuenum leuis armaturæ:aderitq́ tibi propter ætatem equus & armatura tantos uiros decens. Suscipiẽte aũt negotium Siccio ac petẽte leues centum electos,nullam moram interponentes illi emittunt eum,nocte adhuc durante, & cum eo cẽtum illos eligentes ex amicis suis scelestissimos, quibus mandant ut trucident eum uirum,mercedem magnam cædis pollicentes. Vbi uero discedentes à castris uenerunt in tumulosum locum & angustum, difficilemq́ propter asperitatem riparum transiri equo nisi gradatim uadenti:signum dantes inter se,cateruam faciunt,ut regressuri in eum cõferti . Famulus autem subscutarius quidam Siccij bello strenuus , suspicatus eorum mentem,index fit domino. Atq́ ille ubi se conclusum uidit in loco arduo,in quo nõ poterat ui equum agere, desilit, ac stans in rupe,ne se circumire possent, solum habẽs subscutarium uenĩẽtes eos expectat . facientibusq́ omnibus in se impetum multis ipsis , circiter quindecim eorum interficit,bisq́ totidem uulnerat. uidebaturq́ cæteros etiam occisurus pugnans si obuij processissent . Illi autem intelligẽtes quàm inexpugnabile quiddam hoc esset,& quod nunquam aggredientes eum caperent,manum amplius conserere desierunt. atque distantes longius , iaciebant alij in eum iacula , alij manum implentes lapides,alijq́ fustes.quidam autem progredientes ex transuersis rupibus,& supra caput eius facti , petras maximas superne deuoluebant, donec tandem multitudine ex opposito iactorum ac superne demissorum grauitate eum confecerũt . Taliq́ igitur Siccius potitus est fato. Qui uero cædem peregerant,redeuntes in castra,sauciosq́ adducẽtes, sparsere sermonem , quod apparens eis hostium cohors , Siccium interfecerat,& cęteros qui in eam primi incidissent.& quod uix ipsi multis uulneribus acceptis effugerant : uidebanturq́ illi omnibus dicere credibilia.Sed non latuit tamen id facinus,quamuis facta cæde in solitudine,nullumq́ ea habente indicem,fato ipso non permittente, mortaliaq́ omnia inspectante iudicio,coargutumq́ est scelus ipsum indu-

T 2 bitabi

bitabilibus coniecturis. Nam qui in castris erãt putantes hunc uirum dignum publica sepultura, & honoribus ultra cæteros excellentibus, propter multa quidem alia, maxime uero quia legatus ipse, percp ætatem à bellicis certaminibus liber, in periculũ tamen se uolens pro com muni utilitate dederat, decreuere conueniẽtes in unum ex tribus legio nibus egredi ad inquisitionem corporis, ut cum multa securitate & ho nore referretur in castra. Concedentibusq; istud eis ducibus metu, ne quam exhiberent de se suspicionem, pulchritudini ipsi consilŋ conue nientiq; aduersantes officio: captis armis exiere. Et ubi uentum est ad locum, ut uiderunt neq; syluas neq; ualles neq; locum quenquam ali um communiter opportunum insidŋs, sed & nudam & illustrem & angusti transitus rupem, suspicati sunt quamprimum quod gestum e rat. Postea accedentes ad mortuos, ut uidere proiectum Siccium, ip sum minime spoliatum, sicq; cæteros: mirabantur si uincentes inimi cos hostes neq; arma ademissent eis, neq; ipsos spoliassent. perscrutã tesq; circum omnia, ubi nullum equorum aut hominum uestigium in uenere, præter ea quæ in uia erant, immachinabilem rem putarunt, ap paruisse illis hostes non apparentes sibi, tanquam uolucres uolãtes a liquas suauiter. Superq; omnia ista & cætera maximum eis argumen tum uidebatur non occisi uiri illius ab hostibus, sed ab amicis, quòd nullus hostium mortuus inueniretur. Neq; enim putabãt in ultũ mor tuum esse Siccium robore & animo constantissimum, neq; subscuta rium & alios cum eo cadentes, præsertim gesta ad manus pugna. Con iectabant autem istud ex uulneribus quæ multa habebat Siccius, alia lapidibus crassis, alia iaculis, aliaq; gladŋs: sicq; subscutarius: interem ptiq; ab illis omnes, gladŋs aut lapidibus aut iaculis: sagitta autem ap parebat nulla. Indignatio deinde secuta est omnium & clamor, mul tusq; comploratus. & ubi defleuerunt hanc calamitatem, attollentes mortuum deferẽtesq; in castra, multa in duces conuicia iaciebant. Po stulabantq; maxime ut ex lege militari homicidæ necarentur: sinq; mi nus, saltem iudicium eis traderent. Erantq; multi uolentes eos accusa re. Vbi uero non exaudiuerunt duces, sed eos uiros occultarunt, distu leruntq; iudicia, dicentes Romæ ea daturos uolentibus accusare: co gnoscentes illi esse ducum has insidias, Siccium quidem sepeliere, ela tionem facientes illustrissimam, rogumq; cumulantes maximum. A lia quoq; pro uiribus initiantes, quæ in supremum honorem ferri ui ris strenuis lex uult. A decemuiratu uero ŋdem alienati sunt omnes, deq; defectione cogitabant. Apud Crustumeriam igitur & Fidenas exercitus propter Siccŋ legati mortem præsidentibus inimicus erat. Considens uero in Algido Æquorũ regionis alter, & quę in urbe erat multi

multitudo omnis, bellum cum eis ob has causas gessit. Vir plebeius L. Verginius nemine in rebus bellicis deterior, cohortisque habens cuiusdam ducatum, in quinque illis legionibus statutus aduersus Æquos militantibus, filiam habebat omnium Romanarum uirginum formosissimam, patriumque ferentē nomen, desponsam Icilio unius uirorum tribuniciorum Icilij filio, qui primus constituit tribuniciam potestatem & accepit primus. Hanc puellam cum spectasset iam nubilem Appius Claudius decemuiratus princeps, legentem in ludo literarum (erant enim puerorum ludi tunc circa forum) statim captus est pulchritudine puellæ. adhuc magis extra sensus fuit, coactus sæpe ludum prętergredi uictus iam affectu. Cumque eam non posset sibi matrimonio coniungere iam nuptam alteri, ipseque etiam uxorem habens, nolensque præterea plebeij generis uxorem capere, ob despicientiam conditiōis eius, præterque legē quam ipse in duodecim tabulis scripserat: primum quidem conatus est corrumpere puellam donis, mittens aliquas semper ad nutrices eius fœminas (erat enim orbata matre puella) ac dans multa, pluraque datis pollicens. Inhibuerat autem tentantibus nutrices fœminis, ne efferrent quis puellæ amator esset, sed esse unum tantum dicerēt ualentium bene quibus uellet maleque facere. Vbi uero nihil eis persuasit, sed maiore quàm prius custodia septam uirginem animaduertit, inflammatus ex affectu cogitauit impudentiorē uiam. Ac summittens ex clientibus suis quendam M. Claudium, hominem confidentem & ad omne ministerium paratū, narrato ei affectu suo, & edocto eodem quæcunque ipsum agere uellet & dicere, emittit eum ducentem secum complures impudentissimorum hominum. atque ille ad ludum ueniens puellam capit, uolebatque palàm per forum eam abducere. Clamore autem exorto, multaque concurrente turba, prohibitus ducere quò uellet puellam, uadit ad magistratum. Sedebat autem solus in tribunali tunc Appius, quærens pecunias ac ius dicens indigentibus. Volente itaque eo ducere, clamor undique & indignatio erat ex circumstante turba, postulantibus omnibus expectari donec uirginis cognati adessent. Iussitque Appius sic fieri. Breuique affuit auunculus puellę P. Numitorius, amicos multos & cognatos secum ducens, uir ipse inter plebeios clarus: neque multo post sponsus Icilius manum ipse quoque circum se habens iuuenum plebeiorum firmam. Isque ubi tribunal adijt anhelans adhuc attollensque uocem iubebat illum dicere, quisnam esset ausus tangere puellam ciuem, & quid sibi idem uolens. Silentio autem facto, M. Claudius is qui puellam ceperat, huiusmodi orationem habuit. Nihil à me nec proteruum nec uiolentum gestum est in puella Appi Claudi, sed dominus ex lege duco: ac quemadmodum hæc mea sit

disce. Est mihi famula paterna ualde diu seruiēs. huic prægnanti uxor Verginij familiari eidem & se adeunti persuasit, ut si pareret traderet sibi infantē. Eaq́ȝ seruās promissa cum enixa esset hanc filiā apud nos, finxit peperisse se abortū, tradiditq́ȝ infantē Numitoriæ, quæ eam sibi subdēs educauit, filiorū ipsa neq́ȝ maris neq́ȝ fœminæ mater alicuius. Latuerūt aūt prius hæc me, quę nūc per indiciū cōperi: habeóq́ȝ huius rei testes multos & bonos, perscrutatusq́ȝ ipse famulā, ad cōmunem legē omnib. confugio, quę nō subdentiū sed matrū esse filios iustū cēset, liberarū liberos, seruarū seruos, ipsos sequētes dominos quoscūq́ȝ matres eorū habeāt. Per hāc igit̄ legē postulo seruæ meæ filiā abducere, iudiciū subire uolens: siq́ȝ aliquis sibi eā uendicet, uades dare idoneos sistendi eā ad iudiciū. si uero celerē uult aliquis fieri cognitionē, sum paratus ad dicēdā sub te statim causam, neq́ȝ corpus uadare, aut reb. alijs dilatiōes afferre. Vtrā uero uelint isti harū electionū capiāt. Hæc cū dixisset Claudius multis additis precibus ne deterior aduersarijs fieret: quia cliens ei erat, & fortunæ homo humilis: suscipiens sermonem auunculus puellæ, & pauca dicens eaq́ȝ ipsa ad magistratum dici conuenientia: patrem esse ait puellæ ex plebeijs hominibus Verginium, absentem ipsum militantemq́ȝ pro patria: matrem uero fuisse Numitoriam, suam ipsius sororem, fœminam pudicam & bonam, eamq́ȝ non multis ante annis mortuam, educatamq́ȝ esse uirginem uti liberam & ciuem decet, atq́ȝ nuptam secundum leges esse eam Icilio, finemq́ȝ iam habiturum fuisse matrimoniū, nisi bellum cum Æquis citius extitisset. cumq́ȝ essent anni haud minus quindecim præteriti, intra hoc tempus nihil tale unquam dicere aggressum esse ipsis Claudium. postea uero quàm nubilis puella, uiroq́ȝ matura fuerit, & excellere uideat̄ forma, tunc uenire amantem ipsum, impudentissimam confingentem calumniam, non à se ipso, sed ab homine putante sibi cupiditatē omnem quoquo modo cæteros gratificari oportere. Litem igitur de filia defensurum esse patrem inquit ipsum, cum uenisset ab exercitu: corporis autem uendicationem, quam opus esset fieri secundum leges, ipsum se peracturum, qui sit puellæ auunculus, iustaq́ȝ subiturus, nihil postulans neq́ȝ extraneum neq́ȝ quod non sit iustum cæteris Romanis, dari. nisi etiam iustum sit dari omnibus hominibus, cum ducatur corpus aliquod in seruitutem ex libertate, non auferentem aliqua libertatem, sed custodiētem ipsam, dominum esse corporis usq́ȝ ad finem iudicij. Dixitq́ȝ multas ob causas conueniens esse Appio, ut custodiret hoc iustum: primum quia hanc legem ipse simul cum alijs in duodecim tabulis scripsisset: deinde quia esset idem decemuiratus princeps, superq́ȝ his decemuiratum cum consulari tribuniciaq́ȝ potestate sumpsisset, cu-

ius

ius optimum opus est imbecillibus desertisq́; ciuibus opem ferre. postulabatq́; ut confugientis ad se uirginis misereretur, iam pridem matre orbatæ, desertæq́; etiam nunc à patre, in periculoq́; positæ, non pecuniarum patrimonialiũ amittendarum, sed & uiri & patriæ, & (quod maximum uidetur esse humanorum bonorũ) corporis proprij libertatis. deflensq́; contumeliam in quam tradenda esset puella, multamq́; commouens astantium commiserationem, de tempore postremo litis hoc dixit. Quandoquidem finem eius celerem uult Claudius, dicẽs nihil se iniuste egisse annis iam quindecim elapsis: aliquis quidem alius decertãs de rebus tãtis acerba sibi pati uideret, indignareturq́; ut uerisimile est, nisi obtineret postulãs, facta pace, & cum reuersi essent omnes qui nunc sunt in exercitu, defendi tunc causam, cum & testium & amicorum esset, & iudicum litigãtibus utrisq́; copia: res ciuiles & moderatas proponens reiq́; publicæ Romanæ cõsuetas. Sed nos, inquit, orationum non indigemus neq́; pacis neq́; turbæ amicorum aut iudicum, neq́; rem in tempora iudicialia differimus. sed & in bello & in penuria amicorum, & sub nõ æquis iudicibus tolerabimus subito defendere, tantum à te petentes tempus Appi, quantum sit sufficiẽs puellæ patri ab exercitu reuerso, ad deplorandas fortunas proprias, & per se ipsum litem defendere. Talia dicente Numitorio, turbaq́; circumstante clamore significante illum iusta postulare, continens se parumper Appius: Ego, inquit, legem non ignoro de uadatione ductorũ in seruitutem positam, quæ non finit esse corpus apud auferentes usq́; ad finem litis: neq́; eam quam ego scripsi dissoluerem unquam uolens. tamen illud iustum puto, duo cum sint uendicantes hoc corpus sibi, dominus & pater, si uterq́; adesset, patrem tenere corpus usq́; ad iudiciũ: sed quando ille abest, dominum id abducere, uades dantem idoneos sistẽdi illud ad magistratum, cum pater eius affuerit. De uadibus autem & æstimatione, ac ne ulla uos re sitis inferiores in causa, ego multam Numitori adhibebo prouidentiam: sed nunc puellam trade. Hunc tũc finem inferente Appio, multus fiebat fletus super uirgine à circũstantibus eam fœminis & plangor, multusq́; clamor & indignatio à circumstante tribunal turba. Ducturus uero sponsam Icilius se inserit ei, & dicit: Non me uiuo Appi abducet hanc aliquis. sed si uidetur tibi legem soluere, iusta confundere, libertatemq́; nobis auferre, ne nega amplius exprobratam uobis tyrãnidem: sed deciso mihi collo & hanc abduc quocunq́; uidetur tibi, & uirgines mulieresq́; cæteras: ut intelligant iam aliquando Romani se pro liberis seruos factos, nihilq́; illi deinceps fortuna sua maius sentiant. Quid adhuc differs? ac non sanguinem meũ ante tribunal tuum coram omniũ oculis fundis? scito tamen

hoc clare, quod aut magnorum malorum Romanis, aut magnorũ bonorum initium mors mea erit. Adhuc autem loqui uolentẽ iussi à magistratu lictores arcebant eum à tribunali, ac parêre iudicatis iubebãt: uolebatq; Claudius puellam capiens abducere, auunculo sponsoq; obsistentibus. Videntes autem luctum miserabilem qui tribunal circumstabant unà omnes exclamarunt: nulliusq; momenti ducentes potestatem superioris, contendunt obuiam uiolatoribus: ita ut incursum eorum timẽs Claudius uirginẽ dimitteret, & sub pedes ducis cõfugeret. Appius autem à principio perturbatus, efferatos omnes uidens, dubitauit diu quid agi oporteret. Deinde Claudio ad tribunal uocato, & cum eo pauca collocutus ut uisum est, significans circumstantibus ut quiescerẽt, dicit talia: Ego plebeij cautionẽ de uadatione corporis per Claudium, postquam uideo uos exasperatos ad hanc declarationem, omitto: uolensq; gratificari uobis, persuasi clienti meo, ut sinat cognatos uirginis uades dare donec pater eius adsit. Abducite igitur Numitori puellam, & uadimonium sistendi eam in crastinum firmate. Sufficit enim uobis hoc tempus ad nunciandũ hodie Verginio, & cras intra trium aut quatuor horarum spacium ad adducendũ è castris eum. Petentibus autem eis plus temporis, nihil amplius respondens surrexit, tolliq; sellam iussit. Atq; ubi è foro abijt mœstus & per affectũ furens, cogitauit non amplius tradere cognatis uirginem: sed quãdo illa per uadationem producta esset, ui eam abducere maiorem sibi custodiam assistens ne à turbis uiolaretur, ac loca circum tribunal cateruis sodalium clientumq; præoccupãs. & ut honesta cum accusatione hoc ageret, non adueniẽte ad uadimonium patre, dat fidissimis equitibus epistolas in castra, mittens eos ad Antonium legionis ducẽ in qua militabat Verginius: postulansq; ut eum detineat in diligẽti custodia, ne se lateat de filia audiens fugiensq; è uallo. Cæterum præuenerũt eum præmissi ab alijs usq; ab incipiente controuersia necessarij puellæ, Numitorij filius fraterq; Icilij, egregiæ indolis adolescẽtes, iuuenilisq; pleni impetus effusis habenis ipsi adigentes flagellis equos, festinantesq; iter & Verginium de his quæ agerẽtur certiorem facientes. Ille autem ueram causam celãs Antoniũ, necessarijq; sui arcti cuiusdam mortem se audiuisse fingens, cui funus & sepulturã procurare oporteret ipsum ex lege, dimittitur circiter lucernarũ accensiones. Pergitq; unà cum iuuenibus per uias alias, timẽs persecutionem ab exercitu simul & ab urbe: quod etiam euenit. Nam accipiens Antonius epistolas circiter primam uigiliam, emisit alam ad comprehẽdendum eum equitum: & ex urbe emissi alij tota nocte obseruauerunt ab exercitu ferentem uiam. Vbi uero nunciauit quidam Appio uenisse Virginium, extra sensum

factus

factus affuit ad tribunal magno cum comitatu, perq; cognatos produci puellam iussit. quod cum factum esset, illicq; aduenissent, Claudius eosdem rursus sermones percurrit: postulans fieri iudicem eius rei Appium, nullam ipsum interponentem moram: cum & iudex adesset, & testes, familiamq; ipse traderet. in quibus omnibus multa inerat simulata miseria, si non æquis potiretur iuribus ut antea fuerat, quia cliens esset Appij Claudius. multaq; adhibebatur adhortatio, ut non ille miseriora dicentibus, sed iustiora postulantibus esse uellet auxilio. Pater autem puellæ reliquiq; necessarij defendebant subditionem multa iustaq; dicētes & uera: tanquam neq; causam ullam subditionis rationabilem habuisset Numitorij soror uxorq; Verginij, uirgo uiro nupta iuueni, neq; multo post nuptias pariēs: ne siquidem maxime uoluisset alienū genus in propriam domū introducere, cur alienæ seruæ potius infantem susciperet q̃ fœminæ liberæ, eiq; genere aut amicitia cōiunctæ, à qua fidēter haberet & certū id quod suscepisset: potestatemq; habentem ipsam dicebant, utrius sexus uellet prolem capiendi, marē potius electuram fuisse subditum q̃ puellam. parientē enim fœminam, quæ filijs indigeat, diligere & educare ei oportere quodcunq; ei natura afferat. Subdentem uero uerisimile esse, melius quàm deterius capere. Ad indicem aūt & testes quos se Claudius multos & idoneos exhibiturū dicebat, adhibebant ex probabilibus rationē, tanq; nunq; rem silentio indigentē, & per unam subministrari ualentē, egisset palàm & cum testibus liberis Numitoria, ut puellam educatam sibi, postea matris domini eriperēt. Tempusq; aiebant non paruū ipsum quidem esse argumento quòd nihil sani diceret accusator. Non enim indicē aut testes quindecim annos secretam habituros fuisse subditam, sed & adhuc prius dicturos. criminātes illi accusatorū fides ut nō ueras, neq; congruas, postulabant opponi eis suas ipsorū fides, multas illi & insignes nominantes fœminas, quas uidisse dicebant grauidam Numitoriam ex mole uētris atq; pigritia: prætereq; ista ostendebant ipsas quæ in partu puerperioq; affuissent ob cognationē, & quid illa pareret uidissent: postulabantq; eas examinari. Et quod erat argumentum omnium clarissimū, multis uiris mulieribusq; attestantibus, non tantū liberis sed & seruis: dicebant illi hoc ad extremū, quòd matris lacte nutrita esset hæc infans. esse aūt illud immachinabile, impleri lacte mammas fœminæ nō parietis. Hæc & multa his similia adhibentibus ipsis fortissima, & quæ in contrarium rationes recipere non ualerent: multamq; permiscētibus ex calamitate puellæ cōmiserationē, alij quidem omnes quicunq; istos sermones audierant, formæq; illud miserabile animo concipiebant, quoties spectarent uirginem (nam in ueste ipsa sordida

sordida mœstéq; aspiciês, pulchritudinemq; consumês oculorũ rapiebat ad se aspectus omniũ: adeò ei supra hominẽ forma aderat quædam & gratia formæ) absurditatẽ deflebant, ex quibus bonis, in quas cõtu melias improperiaq; decideret: subibatq; eos illa cogitatio, quòd soluta libertatis lege, nihil erat quod prohiberet suas quoq; uxores et filias pati eadẽ quę illa. Hęc igitur & multa alia his similia cogitãtes, & inter se colloquentes flebant. Appius autem ut uir sensu per naturam nõ ualens, magnitudineq; potestatis corruptus, tumido animo & ardentibus amore uisceribus, neq; ad sermones defendentium mentem adhibebat, neq; lacrymis puellæ frangebatur: condolentiamq; astantiũ irato accipiebat animo, tanquã ipse maiori dignus esset misericordia, grauiora patiẽs propter illam ob quam in seruitutẽ trahebatur formæ excellentiam. Per hæc igitur omnia stimulatus & insaniens, sermonẽ eloqui sustinuit impudentẽ: per quem manifestus fuit suspicantibus, finxisse ipsum aduersus uirginẽ calumniam, & opus esse ausum agere tyrannicum & crudele. Nam dicentes adhuc eos iubens desinere, ubi id factum est, atq; omnis per forum turba impetum accepit, desiderio adducta cognoscendi quæ ab eo dicerentur: sæpius conuertens faciem huc & illuc, & cateruas amicorũ quibus forum occupauerat oculis dinumerans, hæc dixit: Ego de hac re Vergini & uos qui cum eo adestis nõ nunc primum audiui, sed adhuc antiquius & priusquam hunc susciperem magistratum. Quo autem modo cognouerim, audite. Pater Claudij huius moriens uoluit me filium hunc suum puerum qui relinquebatur tueri: sunt enim domus isti nostræ clientes ex progenitoribus. Tutelæ itaq; tempore indicium factum est de puella mihi, quemadmodum subdidisset eam sibi Numitoria, accipiens à serua Claudij: ac rem discutiens, repperi ita esse. Attingere autem me ipsum hoc negotium non conueniebat. Putaui enim esse melius relinquere potestatem huius filio cum uir esset, utrum ipse ancillam abducere, an absoluere eam uellet altoribus, accipiens pretiũ, aut etiam gratis largiens. Hoc autem in tempore ego ciuilibus actionibus inuolutus, nõ amplius res Claudij curæ habui. Huic aũt proprium ut uidetur recensenti censum, reddito de ancilla indicio, sicut & mihi prius, sanè nihil iniustum petitur, si uult natam ex serua abducere. si enim alteruter alteri persuasisset, pulchre res haberent. Postquam autem in controuersiam res uenit, & testor ego & iudico, hunc esse ancillæ dominum. Vbi uero hæc audiuerunt quicunq; aderant uiri integri iustaq; dicẽtibus aduocati, intendentes in cælum manus exclamarũt comploratu & indignatione mixtum eiulatum. Decemuiratus autem adulatores adhortantem ualentemq; augere fiduciam potentibus uocem attollebant, irritato autem

foro

foro, omnisq; sermonum generis & affectionũ pleno, edicẽs Appius silentium: Nisi, inquit, desinatis seditionẽ ferẽtes in urbe, & tanquam duces aduersantes nobis turbulenti ipsi & nusquam utiles, neq; pace neq; bello, necessitate coërciti cedetis: ne putetis haec praesidia quae in Capitolio sunt & in arcibus, esse à nobis aduersus externos hostes parata, ac uos intus sedentes corrumpere in urbe omnia permissura. Sententiam igitur capientes meliorem ista quam nũc habetis, uos quibus nihil est negotij abite si sapitis & res uestras curate. Tu autem habens ancillam Claudi, duc eam per forum timens neminẽ. Erunt enim tibi comites duodecim secures Appij. Vbi uero haec dixit, alij quidem gementes frontemq; feriẽtes, neq; lacrymas cohibere ualẽtes, decesserut è foro: abigebatq; puellã complexam patrẽ & osculantẽ, suauissimisq; appellantem uocibus. In tali autem malo Verginius opus animo concipit sanè patri erumnosum & amarũ, uerùm libero uiro magnificuq; sensus decens. Petita enim amplectendi filiam ultimarũ salutationum uenia, & colloquendi quaecunq; uellet solus cum sola priusquam è foro duceretur, concedente istud duce, & inimicis paulum decedẽtibus, suscipiens solutam & defluentem, seq; detinentẽ, primum reuocauit, deosculatusq; est ac liquorem lacrymarum detersit. deinde eam paulatim subtrahens, ubi prope tabernam lanij cuiusdam fuit, arreptum de mensa eius cultrum per uiscera exegit filiae, hoc tantum dicto: liberam te & honestam filia ad manes progenitorum mitto: nam uiuenti neutro horum per tyrannum tibi potiendum erat. Exorto aũt clamore, habens cruentatum gladium, totusq; perfusus sanguine, quem puellę insufflarat caedes, currebat per urbem furibundus, uocansq; ciues ad libertatem: atq; percursis portis ascendit equũ qui ei paratus erat: cõtenditq; ad exercitum, Icilio & Numitorio adolescentibus qui eum à castris adduxerant, tunc etiam comitantibus, ac sequẽte quoq; eum plebeiorum turba alia nõ pauca, ita ut essent circiter quadringẽti. Appius autem ut puellae casum cognouit, è sella exilit, persequitq; Verginium uolebat, multa dicens agensq; indecora. Caeterum circumstantibus eum amicis, & ut nihil peccaret postulantibus, abijt erga omnes indignatus. Eoq; iam domi manẽte, nunciant quidam sodalium, quod circa cladem puellae Icilius socer patruusq; Numitorius cum amicis alijs cognatisq; stantes fanda & infanda dicũt aduersus eum, uocantq; populum ad libertatem. Ille autem prae iracundia mittit lictòrum aliquot duci iubens clamantes in carcerem, & efferri cadauer è foro, rem faciẽs stultissimam miniméq; temporibus congruam. Nam cum eum oportuisset mitigare turbam, quae iustam irae causam habuisset, cedentem ipsum statim tempori, posteáq; alia excusantem, alia deprecãtem, alia aliqui-

aliquibus aliis beneficiis recuperantem, adductus idem ad uiolentius coegit eos in amentiam conuerti: neque enim permiserunt circumuallantes trahi mortuam, neque in carcerem eos uiros duci, sed inclamantes qui uim afferrent impulsu eos ac uerberibus expulerunt è foro: ita ut cogeretur Appius cum amicis pluribus & clientibus in forum ire cohiberi iubens & arceri ex compitis qui in eis perstarent. Sentientes autem consilium egressus eius Valerius & Horatius, quos esse dixi principalissimos libertatis recuperatorum: multam bonamque iuuentutem circum se ducentes, ante mortuam consistunt. & ubi prope fuit Appius, primum quidem in odiosa uerba & improperia aduersus licentiam eorum prorupere: uerbis deinde etiam opera adiicientes similia, ferientesque & auertentes obuios. Appius autem mœstus ex ea praeter spem punitione, neque habēs quid aduersus hos uiros ageret, uiam ire cogitauit exitiosissimam. Tanquam enim adhæreret ei adhuc multitudo, ascendens ipse in ædem Vulcani, populum ad concionē euocauit: accusaréque conatus est illorum uirorum iniquitatē & contumeliam, tribunitia ipse potestate & spe leui elatus, quòd cum eo simul populus indignatus permitteret eos uiros de rupe deiici. Valeriani autem alterū fori locum occupantes, deponētesque corpus uirginis in loco unde omnibus futurum esset conspicuū, concionē alteram congregarunt multam inferētes Appii sociorumque accusationē. Oportebat autem (quod quidem uerisimile est) ut quos moueret dignitas illorum uirorum, & quos puellæ miseratio grauia & à grauibus ob infelicem decorem passæ, & quos ipsum ueteris constitutionis reip. desiderium in hanc concionem hortaretur, plures ipsi aliis congregarentur: ita ut pauci quidam circa Appium fierēt reliqui, decemuiralis illi factionis, in quibus quoque erant aliqui non amplius magistratui illi obedientes ob multas causas, sed si aduersariorum res ualuissent, libēter ipsi in decemuiros incursuri. Videns aūt se desertū Appius, coactus est mutare sentētiam foroque decedere. quod maxime ei profuit. nam missus in potestatem plebeiorum pulchras eis persoluisset pœnas. post hæc autem potiti quanta uellent potestate Valerius & Horatius, sermonē aduersus decemuiratum intulere, confirmantes qui adhuc dubitarent: magisque item alienarunt ciuilem turbam à decemuiratu cognati uirginis ferentes in forum lecticam, aliumque ornatum sepulchralem quàm poterant pretiosissimum comparantes, elationemque facientes corporis per illustrissima urbis compita, unde à pluribus conspiciendi essent. Exiliebant enim ex ædibus mulieres & uirgines deflentes hūc casum, floresque aliquæ & coronas aduersus lectulū iniicientes, aliæ zonas & balteos, aliæque uittas uirginalis comę, & quędam itē retortos crinium

deton-

detondentes cincinos. Viri autem capientes aliqua ex proximis officinis, alia pretio, alia gratia, oblatis donis ornabant funeris elationē, ita ut id funus per urbem celebre duceret, promptiq; omnes fierēt ad dissoluendum decemuiratū, nisi quòd qui sentiebant cum eo magistratu tenentes arma magistratuū eis metum inferebant. nec Valerius & Horatius censebāt per ciuilem sanguinē contentionē tolli oportere. & in talibus quidē perturbationibus urbs erat. Cæterū Verginius quem dixi sua manu filiam occidisse, agens equū pro uiribus aduenit circiter accensionē lucernarū ad castra in Algido, talis qualis ab urbe excurrerat totus conspersus sanguine, tenensq; in manibus cultrū lanij. quem uidentes qui pro castris excubabant, cōiectare non poterāt quidnam passus esset. sequebanturq; ut audituri rem & magnam & grauē. Ille aūt flens ibat innuensq; obuijs, ut sequerentur. Excurrebantq; ex tabernaculis per quæ transibat media cœnātes omnes conglobati, laternas facesq; habentes, sollicitudinisq; & tumultuū pleni, circumstantesq; eum sequebant. Isq; ubi in patentē locū uenit, stans in parte quadam celsiori, unde ab omnibus uideri posset, enarrat quæ se deprehendissent calamitates, exhibens uerborū testes eos qui sibi in urbe affuerant. & ubi uidit cōplorantes multos & lacrymātes, ad preces supplex conuersus est, orās ne se negligerēt, neúe se inultum sinerēt patriamq; uituperatā. quæ cum diceret, multa erat cupiditas omnibus audiendi, iubebantq; eum dicere. isq; carpēs iam fidentius decēuiros, & enarrās q; illi multis rē ademissent, & q; multos uerberibus cæcidissent, multosq; patriā fugere coegissent, nihil ipsos delinquētes: mulierū quoq; uirginumq; nubiliū raptus, puerorumq; liberorū improperia, aliasq; eorū iniquitates crudelitatesq; enumerans: hoc modo, inquit, nos uituperant hi qui neq; lege habentes hanc potestatē, neq; senatusc ōsulto, neq; iussu populi, eam sibi assumpserūt. Nam tempus annuū, post quod oportebat imperantes ipsos tradere alijs remp. præterijt: sed tenent eam armorum uiolentia multam nostrā despiciētes timiditatem, multam mollitiem tanquam fœminarū. subeat unumquenq; uestrum cogitatio eorum quæ ego sum passus, & quæ alios passos nouit. Siq; aliquis uestrū inescatus uoluptatib. ab eis aliquibus aut gratijs decemuiratū nō timet, nec ut ad se ueniāt aliquādo acerba metuit, discens iste nihil esse tyrānis fidei, neq; ob beneuolentiā alicui dari à potētibus gratias, cæteráq; similia, mutet sensum: atq; una utētes omnes uos sententia, liberate à tyrānis patriā, in qua sunt deis templa extructa, & maiorū uestrorū reliquiæ, quas post deos honoratis, & senes patres alimenta à uobis multa dignáq; suis laboribus repetētes, & uxores legitimæ & filiæ nubiles nō parua ipsæ indigētes habentiū eas cura, mariumq;

V soboles

soboles, quibus debent iusta naturæ progenitorũ. Domos aũt & sortem & pecunias multis patrũ, multis uestris ipsorũ laboribus quęsitas taceo, quorum nihil licet nobis habere certum, donec decẽ dominẽtur tyranni. Non est hominum temperantiũ & generosorũ aliena per uirilitatẽ acquirere, & amitti per mollitiẽ propria negligere: aut cũ Æquis Volscis & Sabinis omnibusq; finitimis diuturna bella de principatu, sineq; intermissione gerere, nec aduersus imperantes uobis præter leges pro securitate uestra & libertate arma capere. an nõ urbis resumentur spiritus, constabuntq; uobis cogitationes, patrum uirtute dignæ. qui ob unius fœminæ contumeliam, uiolatæ ab uno filiorũ Tarquinij propterq; illam calamitatem se interimẽtis, adeo sunt indignati, illoq; casu irritati, communẽ quandã contumeliã illam existimantes, ut non eiecerint tantũ urbe Tarquiniũ, sed omnino dominatũ regium sustulerint, uetuerintq; deinceps Romanorum aliquem in uitã totam magistratum gerere non obnoxium, iurantes ipsi iuramenta maxima, & in nepotes execrationes, si aduersum ista facerẽt, imprecãtes. Deinde aũt non tulerunt illi unius flagitiosi adolescẽtis tyrannicã cõtumeliam in corpus liberũ, uos multorũ feretis capitũ tyrãnidem, utentẽ omni iniquitate & petulantia? & in dies magis usuram, si nunc patiamini & toleretis? nõ soli mihi fuit filia excellens forma, quam aperte uiolare, inq; eius contumeliã obscæuire aggressus est Appius. Sed sunt uobis multæ etiam alijs filiæ, alijs uxores, alijsq; decentis indolis filij adolescentuli, quos quid prohibebit ab aliquo alio decem tyrãnorum siue etiam ab Appio ipso pati eadem? nisi forsan uobis deorum aliquis est sponsor, quod impunitas sinẽtibus uobis calamitates has meas, nõ ad multos uestrum uenient similes acerbitates, sed ad filiam usq; meam progredientes amores tyrannici desinent, & in reliqua puerorum uirginumq; corpora temperantes erunt. Sed multæ tamen, scite clare, fatuitatis fœditatisq; esset cogitare ista, & quod nequaq; acerba illa euenient dicere. Infinitæ (ut solet fieri) sunt tyrãnorum concupiscentiæ, tanquam legẽ quæ eas cohibeat, aut metum nõ habentes ullum. Mihi igitur exequẽtes uiri ultionem iustam, & parantes uobis ipsis ne talia patiamini securitatẽ: rumpite iam aliquando frenos ó infelices & miseri, rectisq; oculis respicite ad libertatẽ. Quam enim aliã ob causam magis q; ob hanc ipsam indignandum erit uobis quidem? tanq; seruas abducunt ciuiũ filias tyranni, & per uerbera sponsas ducũt. Quo aũt in tempore liberos resumetis spiritus pręsens omittẽtes, quo corpus tectum habetis armis? Adhuc dicente eo, exclamarunt multi pollicentes ultionem, euocaruntq; nomine ductores ordinum, postulantes ut negotium susciperent. Ac iam multi aduenientes dicere audebant palam, si

quid

quid graue passi essent. Audientes aūt quæ fierēt quinq; uiri illi quos dixi rebus præfectos esse, ac timentes ne quis in se fieret turbæ impetus decurrunt in prætorium omnes, & cum amicis speculabantur, si qua ratione possent cōpescere turbationē illam propria ipsi circumsistentes arma. Vbi uero audiuerunt abisse eos in tabernacula, ac desinentem quiescentemq; tumultū, ignorātes illi uisum esse pluribus centurionū, per arcanas cōiurationes ut ab eis desciscerēt, liberarentq; patriam, instituerunt ubi dies q̄ primum fieret, perturbantē milites Verginium comprehendere in custodiáq; habere, atq; copias emittentes è castris ducere aduersus hostes: regionemq; eorum optimā castrametantes populari, non sinentes esse milites de ijs quæ fierent in urbe amplius curiosos, partim propter emolumēta, partim propter futura pro se cuiq; certamina. Contigit autem cogitatorum eis nihil. Neq; enim permisere centuriones uocatū ire in prætoriū Verginium, suspicantes ne quid graue pateret. quin & sermonem interceptum quod uolebant in hostes turbas ducere, exprobrabant talia dicētes: q̄ nos pulchre duxistis antea, ut spem nunc bonā capiētes uos sequamur, qui quātum nondum ulli antea Romanorū duces alij, exercitum ex urbe ipsa educētes, & à socijs congregātes, neq; ullam reportastis de inimicis uictoriam, neq; damnū eis ullum intulistis. Sed ignauiā ipsi uestram imperitiamq; ostendistis. Maléq; castrametantes ĳdē, regionemq; uestrā tanquam hostes populātes, nos pauperes & egenos effecistis. De quibus item hostes omnes quoscunq; antea prælijs uicimus cum duces nobis meliores aderant, nunc & trophæa in opprobriū nostrum erigunt, & tabernacula nostra, & seruos, armáq; & pecunias raptas habent. Verginius autem ex ira, & quia nihil duces amplius timeret, arrogantius eos carpebat, luem eos & exitiū uocans patriæ: suadēsq; omnibus centurionibus ut signa tollerēt ducerentq; domum exercitū. horrentibus autem multis sacra mouere signa, neq; tutum neq; sanctum esse existimantibus omnibus duces relinquere ob sacramentum militare, quod maxime omnium seruant Romani: iubet enim militātes sequi ducem quocunq; ducat: lexq; ducibus potestatē dedit occidēdi non parentes relinquētésue signa indemnatos & indicta causa: uidēs eos Verginius hæc pauētes, inq; religionem trahentes, docebat legē soluisse eis sacramentum, quandoquidē oporteret creatum ducem ex lege legionibus imperare. Esse aūt decemuirorum præter leges potestatē, annuum excedentē tempus, ad quod designata erat. parēre aūt non imperantibus ex lege, nequaq; esse obedientiam aut pietatē, sed amentiam & insaniam. Hæc audiētes illi, rectéq; ea dici existimantes, cohortatiq; inter se, & fiduciam etiam quandam capientes à numine, signa tollunt, extraq;

 uallum

uallum ferunt. Futurum autē erat, quod sanè solet in uarijs moribus, necꝙ omnibus optima cognoscētibus, ut essent aliqui etiam manētes cum ducibus milites & cēturiones: non tot tamē illi numero, sed multo alijs pauciores. Hi igitur exeuntes è castris, ac tota die iter facientes, uesperi in urbem adueniunt, nunciante superuentum eorū nullo: perturbaruntꝙ intra muros stantes non mediocriter, putantes hostiū ingressum esse exercitū. Eratꝙ clamor cursusꝙ per urbē incompositus, nec tamē diu permansit ea perturbatio, ut mali aliquid per eam fieret. Vadētes enim clamabant per compita, se amicos esse & in bonum urbis ingredi. exhibebantꝙ similia uerbis opera, uiolātes nihil. Profecti uero in Auentinum (est enim unus comprehensorū in urbe colliū ponendis castris ualde opportunus) ponunt arma circa Dianæ ædem. dieꝙ sequēti firmantes castra, ac præfectos creantes decē, cōmunium rerum dominos, quorum dux erat M. Oppius, quieti permanserunt. aduenerunt ꝙ nō multo post eis etiam auxilia ab exercitu qui Fidenis erat, præcipui triū legionum cēturiones magnam manū adducentes, alienati ipsi quoꝙ ab illis ducibus ex quo Sicciū legatū occiderant (ut dixi supra) sed timētes defectionē incipere, tanꝙ amicæ essent decem uiratui quinꝙ aliæ in Algido legiones: tuncꝙ ubi cognouere defectionem earum, fortunæ euentum cupidè amplectentes. Erant autem harum etiam legionum duces creati in itinere præfecti decem: quorum erat illustrissimus Sextus Manilius. Vbi uero permixti sunt inter se, armis depositis permiserūt illis præfectis uiginti omnia ad rempublicam pertinentia, dicereꝙ & agere: exꝙ illis duos elegere præsidentes, Marcum Oppium & Sextum Manilium, qui consilium constituētes ex omnibus cēturionibus, cum illis omnia tractantes perseuerabant. Incerta autem multis adhuc eorum mente, Appius ut qui cognosceret se præsentis turbationis autorem fuisse maximum, & malorū quæ per eam expectabantur fore, nolebat quicꝙ publicorum amplius attingere, sed domi stabat. Collega uero ei in urbe Spurius Oppius perturbatus & ipse à principio, tanquam se ꝙ celerrime inuasuris inimicis, ad hocꝙ uenientibus, ubi eos cognouit nihil moliētes noui, metu deposito senatum conuocauit, accersens unumquenꝙ eorum è domibus: eisꝙ adhuc congregatis, uenere duces ab exercitu qui Fidenis erat, ægrè ferentes castra à militibus deserta utraꝙ esse, suadētesꝙ senatui ut pro excessu rei dignam aduersus eos iram susciperet. Vbi uero sententiam efferre unumquenꝙ senatorum oportuit, dixit L. Cornelius: Oportere abire eos qui in Auētino erant eo ipso die in castra ad quæ deputati erant, & à ducibus iussa exequi, nemine futuro reo gestorum, præter autores solos defectiōis, de hisꝙ duces iudicia exercere. Quòd

si ista

ſi iſta milites non faciant, conſultare tunc de eis ſenatum, tanquam ordinis deſertoribus, in quo à ducibus ſtatuti fuerãt, militarisq́ue uiolatoribus ſacramenti. Primi autem deinceps imperium à populo centuriatis comitijs accepere, L. Valerius Potitus, & M. Horatius Barbatus, natura ipſi populares & maioribus ſuis in hanc ſectam ſuccedẽtes, qui ſeruantes promiſſa quæ plebeijs fecerant, cum arma eis deponere perſuaſerint, nempe ſe plebi omnia utilia perfecturos, leges ſanxerunt cẽturiatis concionibus, ægrè quidem ferentibus patricijs, ſed contradicere erubeſcentibus: cũ alias quaſdam quas non opere eſt ſcribere, tum eam quæ poſitas à plebe leges curiatis concionibus, iubebat ex æquo omnibus Romanis poni, uim eandem habentes eas quam quæ centuriatis concionibus ferẽdæ eſſent. erantq́ue pœnæ appoſitæ ſoluẽtibus aut tranſgredientibus legem, ſi deprehenderentur, mors & bonorum publicatio. Hæc lex patriciorum ambiguitates quas cum plebeijs antea faciebant, nolentes poſitis ab eis legibus parẽre. Nec omnino concionibus curiatis firmata eſſe exiſtimãtes cõmunia ciuitatis omnis decreta, ſed decretum eſſe illis ſolis proprium. quodcunq́ue uero cẽturiata cognouiſſet concio, hoc putãtes & ſibijpſis & alijs ſtatutum ciuibus. dictum eſt enim prius etiam quod in curiatis concionibus uincebant plebeij pauperesq́ue patricios. In centuriatis autem patricij multo alijs pauciores, ſuperiores fiebant plebeijs. Hac confirmata à conſulibus lege, cum alijs (ut dixi) quibuſdã popularibus, tribuni ſtatim illud tempus opportunũ putantes puniendorum decẽuirorum, diem eis oportere dici exiſtimarũt, non illi eos omnes ſimul in iudicium, ne prodeſſent alteri alteris, ſed ſingulos adducentes: opinabantur enim hoc modo facilius captabiles eos fieri. ſpeculantesq́ue à quo inciperent opportuniſsimo, cogitarunt primum Appium iudicio ſubijcere, cum aliarum iniuriarum cauſa odioſum plebi, tum uero nouiſsime perpetratarum in uirginem iniquitatum. Hoc enim perdito uidebãtur ſibi etiam cæteros ſuperaturi. ſiq́ue ab humilioribus inciperent, molliores fore ſuſpicabantur iras ciuium ad illuſtriſsimos ultimosq́ue iudicandos, uehementiores quidem ipſas (quod iam ſæpe euenit) in prioribus certaminibus. His igitur illi conſultis, continuerunt cæteros, & ut extra ſortem Virginius Appium accuſaret decreuerunt. Deferturq́ue dehinc ad plebem à Virginio accuſatus in cõcionem Appius, petiturq́ue tempus ad defenſionem. Verum ductus ipſe in carcerem ut cuſtodiretur uſq́ue ad finem iudicij (nõ enim uades dandi data eſt ei poteſtas) ante diem deſtinatam iudicio in uinculis moritur: ut ſuſpicio multorum fuit iuſſu tribunorum: ut uero illi, diluere uolentes culpam, uulgarunt, ſe ipſe laqueo ſuſpendens. Poſt illum autem Spurius Oppius ductus ad ple-

V 3 bem

bem ab alio tribunorum Publio Numitorio causæcꝫ potitus dictione omnibus capitur calculis, carcericꝫ traditus moritur eodem die. Reliqui uero ex decem priusquam eis dies diceretur, se exilio ipsi mulctarunt, bonácꝫ eorũ omnia tam mortuorum q̃ exulum accipiẽtes quæstores urbani in publicum retulere: diescꝫ deinde etiam Marco Claudio ei qui uirginem capiebat ut seruam dicitur à sponso uirginis eiusdem Icilio: iscꝫ causam in iubentem iniquè agere Appium referens liberatur morte, mulctaturcꝫ exilio. necꝫ aliquis alius subministrãtium iniquum aliquod decemuiris subijt discrimen publicum: sed data est omnibus securitas. Introducenscꝫ institutum istud fuit Marcus Duellius tribunus, hanc rem ægrè ferentibus iã ciuibus, & se hostes fieri ex pectantibus. Vbi uero sedatæ sunt in urbe turbæ, decretum firmant, ut educatur aduersus hostes quamcelerrime exercitus: sanciẽtecꝫ populo id quod à senatu decretum erat, alter consulum Valerius dimidium copiarum habens aduersum Æquos eduxit eas & Volscos. conuenerant enim utracꝫ hæ gentes. Atcꝫ Æquos sciẽs ex prioribus successibus gloriabundos, in multam deuenisse contemptionẽ Romanarum uirium, adhuc magis attollere uoluit, ferocioréscꝫ eos facere opinionem exhibens non ueram, tanquam horreret cum eis manum conserere. ostenditcꝫ signa timẽtis omnia, locum castris ponendis eligens excelsum, ægrécꝫ accessibilem, fossamcꝫ circunducens profundam & uallum erigens altissimum. prouocantescꝫ in pugnam hostes, exprobrantescꝫ sæpius ignauiam tolerabat quietus manẽs. Vbi uero cognouit optimam manum hostium ad excursionem Hernicorum agri Latinorumcꝫ egressam, & in castris necꝫ multam necꝫ strenuã custodiam relictam, hoc tempus esse opportunum putans, eduxit exercitum: & instruxit ut ad pugnam. neminécꝫ aduersum prodeunte eam diẽ quieuit: sequenti uero duxit copias ad eorum castra non admodum munita ipsa. quæ cum obsideri audiuissent qui egressi erant ad excursiones, redeunt: nec unà tamẽ, nec compositi, sed & sparsi & pauci simul, ut casus tulit apparẽtes. at relicti in castris ubi aduẽtantes cõspexere socios, ferociores iam facti exeunt, & in aciẽ quidem instructi, fitcꝫ certamen magnum & utrincꝫ cædes multa. In quo uincentes Romani & qui resistebant auertunt, & qui fugiebant persequẽtes, alios occidunt, alios captiuos ducunt. hiscꝫ peractis Valerius iam licẽter regionẽ hostiũ populabat. Marcus aũt Horatius missus ad Sabinense bellum, ubi gesta à collega suo cognouit, educẽs & ipse copias, progrediť è castris ocyus totis uiribus, aduersum nõ pauciores numero Sabinos, rerumcꝫ ipsos militarium peritissimos. Demonstrarant enim illi quocꝫ spiritus & audaciam multam ex prioribus successibus aduersus sibi oppositos, &

omnes

omnes cōmuniter & priuatim eorum ductor. Erat enim non dux bonus tantummodo, sed miles quoq; manu promptus. Cæterū pugnantibus magna cum alacritate equitibus, uictoria potitus est clarissima, multos hostium interficiens, multoq; plures capiens: ualli quoq; deserti dominus, in quo & hostium apparatum multum, & prædam omnem quā ex agro Romano abegerant, & captiuos suorū plurimos repperit & seruauit. non enim præuenerant, ob contemptum Sabini remittentes domum emolumenta. Consul itaq; uolens res hostium esse militibus suis emolumento, excipit ipse ex spolijs quæcunq; deis consecraturus erat. prædam uero reliquā adeptis eam reddidit. Hisq; peractis duxit Romam copias, per idq; tempus redijt etiam Valerius, magnifice utriq; de se ex uictorijs sentiētes, & se triumphos sperantes ducturos esse clarissimos. nec respondit tamē eis euentus ad spem. Nam perosus eos senatus castra habentes tunc extra urbem in campo Martio, & ab utrisq; gesta cognoscēs, non permisit eos uictoriale perficere sacrificium, multis quidē palàm aduersantibus, maxime uero C. Claudio (erat enim hic ut dixi Appij deceuiri & à tribunis nuper interfecti patruus) proferēte leges per quas potentiā senatus imminuerāt, aliaq; instituta quæcunq; illi administrantes remp. perfecerāt. ad extremūq; percurrente decemuirorū quos hi tribunis prodiderant, aliorum quidem interitum, aliorū uero bonorum publicationē, tanq; præter iusiurandum & fœdera, ac dicēte quæ per sacra firmata essent inter patricios & plebeios, facta esse in securitatē omnium antè actorum & obliuionem: Appijq; mortē asserēte non sua manu sed per insidias fuisse tribunorum ante causæ dictionem, ut nec ipse oratione in iudicio, nec misericordia potiret: ut uir in periculo constitutus, dignitate generis insignis, & cuius multa in remp. essent merita, iusiurandum & fidē implorans, quibus credētes homines in reconciliationē conuenerāt, filiosq; & cognationem adducēs, & personam sumēs humilem, & alia multa faciens multitudinem in cōmiserationem attrahentia. Has igitur accusationes consulum multas effundēte Claudio, etiam astantibus uisum est satis esse debere consulibus, si non ipsi pœnas darent, nedū triumphis aut taliū concessionum aliqua digni haberent. negante igit triumphum eis senatu, indignati Valerius & Horatius, grauemq; hanc putantes contumeliam, aduocarunt ad concionem multitudinem. multumq; accusato senatu, assentientibus cooperātibusq; tribunis, legēq; introducentibus, potestatem triumphandi à populo accipiunt, primi Romanorum omnium hanc consuetudinē introducentes. Dehincq; rursus in dissensiones expostulationesq; deuenere aduersus patricios plebeij. Instigabant enim eos tribuni concionantes quotidie dicētesq;

aduerſus ſenatum multa:irritabatq́ multos ſuſpicio,quam tribuni ipſi ſtudebant ut uehemens fieret,fama ſine autore aucta, coniecturisq́ non paucis,tanquã leges ſoluturi eſſent patricij,quas Valerius & Horatius conſulatũ gerentes tulerant:detinebatq́ multos ualida,nec à fide diſtans hæc opinio.Et quæ quidem ſub his conſulib.geſta ſunt,fuere talia. Sequẽte uero anno conſules Sp.Herminius & T.Verginius Cælimontanus, & ab eis magiſtratum accipientes, M.Genutius

Hic nulla traductio Latina reperitur, quia Græcus codex uetuſtate corroſus deficit.

nihil autem reſpondentibus, ſed indignantibus,progrediẽs Scaptius ad pulpitum:Habetis,inquit,ciues à diſſidentib.ipſis cõceſſum quod ipſi ſibi regionem noſtram nihil ad eos pertinentẽ uendicãt, ad hæcq́ uos reſpicientes iuſta iuriq́ iurando conuenientia decernite. Talia dicente Scaptio,conſules ſubibat pudor cogitantes, quod neq́ iuſtum, neq́ decentem finem cauſa ſuſceptura eſſet ſi regionẽ aliquam de qua lis eſſet inter alios, electus iudex populus Ro.nunquam ea ſibi antea uendicata,nunc ademptam litigatoribus ſibi ipſe adiudicaret. Suntq́ plurima à conſulibus & à principibus ſenatus in auerſionem huius rei dicta & fruſtra.Nam qui ſuffragia accepere, multam eſſe ſtultitiam dicentes negligere ſe alios ſua occupantes, ac ne pium quidem putantes ſe iudicio finem illaturos, ſi Aricinos aut Ardeates declararẽt agri,de quo lis erat,dominos:iurati ipſi ſe, quorumcunq́ eum eſſe inuenirẽt, ipſis eum adiudicaturos:irati illi etiam contẽdentibus, quoniã fraudatos agro,ipſos capere iudices uoluiſſent,ne liceret eis deinceps agrum ſuum recuperare,quem iurati iudicãtes, ipſi aliorũ eſſe cognouiſſent: hæc ratiocinantes illi,ægréq́ ferentes,tertium iuſſere uas poni calculorum in quaq́ tribu pro Romana urbe,in quo ſuffragia deponerent. fitq́ omnibus ſuffragijs dubij iuris agri populus Ro.dominus.& hęc ſub his geſta ſunt conſulibus. Marco autem Genutio & C. Quintio conſulibus,ciuiles iterum exurrexere diſſenſiones,poſtulantibus plebeijs licere Romanis omnibus conſulatũ capere.Gerebant eñ eouſq́ patricij ipſum ſoli,cẽturiatis comitijs deſignati. legemq́ tribuni conſcriptã de comitijs conſularibus inferebant,omnes præter unũ C.Furium conſentiẽtes,per quam dominum faciebant populũ cognitiõis, quocunq́ anno patricios uellet ſiue plebeios ad conſulatũ admittere. Quas res ægrè ferẽtes ſenatorij ordinis uiri,ut qui uiderẽt principatũ ſuum diſſolui,omnia ſuſtinẽda potius arbitrabantᷣ ꝙ ut hanc legẽ ferri ſinerẽt.iræq́ & accuſationes actionesq́ aſſiduè fiebant inter ſe contrariæ in priuatis cœtib.& in cõmunibus cõuentib. patriciorum omnium

nium alienatorum à plebeijs.multiq; in senatu sermones, multi in concionibus dicti erant à præsidentibus potẽtiæ optimatũ: mitiores quidem ab eis qui putarent per ignorantiam utilitatis peccare plebem:ferociores uero ab alijs qui per insidias & inuidiam erga patricios rem compositam esse dicerent. Extracto aũt in cassum tempore nuncij à socijs adueniunt dicẽtes q cum incursuri in se magno exercitu Æqui & Volsci essent,rogabant sibi celerem mitti opem,ut in semita belli positis.dicebanturq; ex Hetruscis etiam Veientes ad defectionẽ se parare. neq; Romanis quoq; amplius Ardeates obtemperabant, irati eis ob dubitabilem regionẽ illam quam electus superiore anno populus Ro. iudex sibi adiudicarat. Ista audiens senatus, decreuit exercitũ conscribere,& emittere utrunq; consulẽ. Sed aduersabanẽ decretis eorum inferentes legẽ tribuni, potestatemq; habentes obsistẽdi consulibus, auferentesq; eis ductos ad militare sacramentũ,neq; pœnam sinentes illos de contumacibus ullam sumere. Valde aũt postulante senatu ut in præsentia peruicaciam abijcerẽt,& cum finem cepissent bella, tunc de comitijs legẽ proponerent, tantum aberant illi ut cedere uellent tẽporibus, ut de alijs quoq; rebus senatuscõsultis se esse aduersaturos dicerent, neq; de re ulla decretum illud cõfirmari permissuros, nisi senatus ipse de lege quæ ab ipsis inferebatur præconsuleret. neq; tantum in senatu ad consules in has minas prouecti erant, sed ad iurandum etiam in concionibus iuramenta apud eos maxima, per suam ipsorum fidẽ, ne qua prorsus dissoluẽdi aliquid cognitorũ ab eis spes fieret. Ad has autem minas quid agi opus esset speculabantur æuo maximi, primiq; præsidentium potentiæ optimatum, congregati à consulibus ipsi per se in priuatum conuentum. Caiusq; Claudius uir minime popularis, & hanc sectam in rep. suscipiẽs à maioribus, arrogantiorem inferebat sententiam. Neq; plebi consulatu cedendum esse, neq; ullo magistratu alio: ac conantes contraria his agere, armis esse prohibẽdos, nisi eis persuaderetur uerbis, nemini prorsus parcendo nec priuato nec magistratui: omnes enim conantes patrias consuetudines mouere, & ornatum ueterem administrandi corrumpere, alienos esse & hostes urbis. T. aũt Quintius nõ sinebat ui aduersariũ coerceri, neq; armis aut per ciuilem iri sanguinem in plebeios, aduersantibus præsertim tribunis: quos patres, inquit, nostri esse sacrosanctos decreuere, deos geniosq; sponsores pactionũ faciẽtes, iuramentaq; dantes maxima, & in suam, & in nepotũ euersionẽ, si quid compositorum transgrederentur. huic autem sententiæ accedentibus etiam cæteris aduocatis in eum cõsensum, suscipiens sermonem Claudius: Non ignoro, inquit, quãta crepido nobis iacietur omnibus calamitatum, si permiserimus plebi suffra-

gia de lege accipere: sed nō habens quid agam nec ualens tot uiris uobis contradicere, cedo equidē uestris consilijs. Iustū enim est declarare unumquenq; quæ uideanť reip. collatura, parêre uero iudicatis à pluribus. Illud tamen cuius admoneā uos in rebus difficilibus ac consilium non recipientibus, habeo: ut de consulatu nec nunc nec in posterum concedatis alicui præterq; patricijs quibus solis fas est & piū. Quando autem in necessitatem concludamini, ut nunc, faciendi etiam ciues alios participes maximæ potestatis & imperij, tūc præfectos loco consulum create numerū aliquem præfinientes. mihi enim uidentur octo uel sex sufficere. Nec in his tamen uiris minor patriciorum q; plebeiorum sit numerus. Ista enim facientes ipsi, neq; consulum imperium in humiles & indignos deijcietis, neq; uobis dynastias construxisse iniustas, neq; plebem unius imperij participem effecisse uidebimini. Laudantibus autem sententiam eius omnibus, neq; ullo contradicente: audite, inquit, quæ uobis etiam consulibus cōmemoranda habeam. Prædicta die qua consultum confirmaturi estis & à senatu iudicata, proponetisq; defendendam & accusandam legem, ubi dictis in utranq; partem rationibus tempus fuerit rogādarum sententiarū, neq; à me, neq; ab hoc Quintio incipite, neq; ab alio seniorum quoquam: sed à popularissimo senatorum Lucio Valerio. Postq; eum rogate, siquid uolet dicere, Marcum Horatium. Et ubi ab eis sententias exquisiueritis, tūc iubete nos seniores dicere. Ego enim omni utens licētia efferam aduersantem tribunis sententiā: prodest enim hoc reip. Institutumq; de præfectis introducet postea, si uolentibus uobis fiet, Titus hic Genutius. Decentissima enim sententia, minimeq; suspicionem exhibens utiq; fiet, si hic eam frater tuus Marce Genuti dicat. Visa sunt hæc etiam ab eo proposita, discesseruntq; illi ex conuentu: & tribunos timor inuasit ex arcana illorum uirorum coitione, ut in malum ea magnum aliquod plebis facta: quandoquidem domi ac non in aperto consedissent, neq; quenquam præsidentium plebi participem consiliorū assumpsissent. Postq; illud conciliū, & ipsi ex plebeissimis aliquot congregantes, auxilia & custodias machinabanť aduersum insidias quas sibi fore à patricijs suspicabanť. Vbi uero tēpus uenit quo præconsultū fieri oportebat, conuocantes senatum consules, multasq; facientes adhortationes ad concordiam & bonum morem, dedere primum de lege sermonem introducentibus eam tribunis. ac progrediēs unus ex eis Canuleius, quòd iusta esset aut utilis, neq; docuit neq; meminit. Mirari aūt se dixit cōsules, quòd iam deliberato ac iudicato inter se quid agi oporteret, rem nunc tanq; minime approbatā indigentemq; cōsilij, in consessum conarenť inferre, orationemq; de ea introducentibus ipsis de-
dissent

diſſent,diſsimulationem inferentes, neq; ſtatibus ſuis congruã,neq; imperij magnitudini cõuenientẽ: prauarumq; ait ipſos actionũ initia in remp.introducere,concilia congregantes ſecreta in priuatis domibus,neq; omnes conſiliarios in ea aduocantes, ſed ſibi ipſis cõmodiſſimos.atq; aliorũ quidẽ à cõſilio domeſtico abactorũ, ſe minus mirari inquit:Marco uero Horatio, Lucioq; Valerio euerſoribus decẽuiratus,uiriſq; ijſdem cõſularibus,nec ullo minus ad conſulendũ de rep. idoneis,haud dignatis aduocatione in concilium,ſe profecto ſtupefactum eſſe,neq; aſſequi ſe poſſe cõiectura q̃ fuiſſet iſtud iuſta ratione. Verũ unã ſuſpicari cauſam,quod prauas ipſi & inutiles aduerſus plebem ſententias introducturi,noluerint in hæc cõſilia populariſsimos aduocare,indignaturos nimirũ,neq; neglecturos ſi quod iniuſtũ inſtitutum fieret aduerſus plebem.Talia dicẽte Canuleio,multa cum indignatione,atq; illis ſenatoribus qui nõ aſſumpti erant in conſiliũ,irato animo rem ferentibus,progrediẽs alter conſulũ Genutius conabatur excuſare,mitigareq; eorũ iras:ſe amicos aſſumpſiſſe dicens, nõ ut agerent aduerſus plebem,ſed ut cum ualde neceſſarijs deliberarent,quidnam agẽtes uiderent neutrum electionũ imminuere,utrum ſenatui celeriorem cognitionẽ de lege dantes,an tardiorẽ. Horatium aũt & Valerium,nulla alia ſe cauſa in conſilium non adhibuiſſe,niſi hac ipſa, ne qua de eis plebi oriretur ſuſpicio, tanq; mutantibus adminiſtrationis ſuæ electionẽ,ſi fuiſſent alterius ſentẽtiæ, quæ differri æquũ cenſebat cognitionẽ de lege,in tempus magis opportunũ. Poſtq; uero aſſumptis omnibus cõpendióſior cognitio uiſa eſt melior: ſe, ut illis uiſum ſit agere: & his dictis, iuratusq; per deos ſe uera dicere:eos etiã qui ex ſenatoribus uocati erant,dixit omnem eſſe diluturos criminationem, non uerbis ſed operibus.ac quandoquidẽ accuſare,aut defendere uolentes legem,iuſta allegaſſent,adducturos ſe ad rogationem ſentẽtiæ, non æuo maximos & honoratiſsimos ſenatorum , quibus ex patrijs conſuetudinibus etiam redditum eſt hoc præmium: neq; ſuſpectos plebeijs, tanquam nihil ipſos pro eis utile aut dicturos aut ſenſuros: ſed ex iuuenibus eos qui eſſe uiderentur populariſsimi.& hæc pollicitus,factaq; uolentibus poteſtate dicendi, poſtquam nemo neq; accuſaturus legem,neq; defenſurus aſtitit:progrediens rurſus rogauit primum Valerium,quid reipub.conferret,& quid ſenatui præconſulere ſuaderet.Iſq; aſſurgens multoſq; percurrens de ſe,deq; maioribus ſermones tanquam ipſis ad utilitatem reipub.plebeiorum partibus præpoſitis,& enumerans à principio omnia occupantia urbem pericula propter eos qui contraria in republicã agerent, atq; dicens eis omnibus qui ſe inimicè erga plebeios habuiſſent,fuiſſe inutile demõſtraſſe

in plebem odium: multumque laudata plebe, tanquam autore maxima facta urbi non libertatis tantummodo sed etiam principatus: ubi & hæc & his similia percurrit, postremo dixit non posse urbem esse liberam ex qua aliquis æquabilitatem tolleret. dixitque uideri sibi esse legem iustam, quæ uellet Romanos omnes participes consularis potestatis fieri, qui quidem uitę essent irreprehensibilis operaque demonstrassent illo honore digna. Tempus autẽ cognitionis legis ipsum minime opportunum, cum in bellicis perturbationibus urbs esset. Consulebatque tribunis, ut sinerẽt cõscriptionẽ militũ fieri, nec egressum inhiberẽt: ac cõsulibus, ut cum optimum finẽ bello imposuissent, primũ omnium præconsultum de lege in populum efferrẽt. Hæcque scribi iam uolebat & utrosque consentire. Hanc sententiam efferẽte Valerio, & post eum Horatio (Nam secundũ locum ei dedere Coss.) idem affectus omnes astantes subijt. Nam qui legem uolebant tolli, dilationẽ de cognitione eius læto animo audientes, illud post bellum necesse esse sibi de lege præconsulere, grauiter accipiebant: qui uero firmam eam uolebant à senatu iudicari, hoc quidem iustam legem esse confessum iri læte audiebant: illud uero in alia incidere præconsultum tempora, irato animo accipiebant. Secuto autẽ ad eam sententiam ut solet tumultu, quia neutris gratę erant partes eius omnes, progrediens consul tertium C. Claudium sẽtẽtiam rogauit. qui ex præsidentibus alteri factioni aduersanti plebeijs arrogantissimus uidebatur & potẽtissimus. isque præ parato orationẽ percurrens, omnia quæcunque unquam pulchris patrijsque consuetudinibus contraria uisa sunt commemorauit: eiusque principale fuit in quod inclinauit sententia, ne quam traderent cognitionem senatui de lege, nec in præsens, nec in futurum tempus consules: tanquam ea ferente in dissolutionem optimatum potentiæ, confusuramque ornatum ciuitatis omnem. Exorto autem ad hanc sententiam maiore adhuc tumultu, tertius uocatus astitit T. Genutius, consulum alterius frater, qui pauca loquens de occupantibus urbem temporibus, duorum ait difficillimorum necesse ei alterum euenire: uel ut propter contentiones ambitionesque ciuiles ualidæ res hostium fierent: uel ut uolens quæ extrinsecus inferebantur auertere, male ipsa ciuile bellum domesticumque dissolueret. Duorum autem malorum, quorum necesse esset inuitos eos alterum sustinere, uideri sibi hoc ait minus inutile, ut concederet senatus plebi diuelli potius patrium reipublicæ ornatum, quàm gentibus exteris & hostibus ridiculam urbem fieri. Et his dictis probatam ab ijs qui in consilio priuato fuerant, sententiam protulit: quam introduxerat (ut dixi) Claudius: ut pro consulibus præfectos crearent tres ex patricijs, & tres ex plebeijs, consularem habentes potestatem

testatem: & ubi eis finitum esset tempus imperij, oporteretque creari magistratus nouos, tunc senatum plebemque conuenientes, cognoscere utrum consules an præfectos mallent imperium suscipere: & quod omnibus suffragium ferentibus uideretur, firmum esse: peragique hoc in annos singulos præconsultum. Hanc sententiam efferente Genutio multa omnium secuta est laus, omnesque ferè post eum astantes confessi sunt hæc esse optima. Scriturque à consulibus decretum, quod tribuni multo cum gaudio accipientes, processerunt in forum. Postea que aduocantes multitudinem ad concionem, multas laudes enarrarunt senatus, petere magistratum iubentes quicunque uellent plebeiorum simul cum patricijs. Adeò autem leuis quædam est res desiderium sine ratione, & cito in alteram partem transiens, maximeque multitudinis, ut hi tanti antè facientes hoc potiri magistratu, ac nisi eis hoc datum esset à patricijs relicturi urbem ut antea, aut armis ipsi eum assumpturi, ubi concessum hoc acceperunt, abstiterint statim desiderio, studiaque in alteram partem transtulerint. multis enim plebeiorum profitentibus se præfecturam hanc petere, magnoque studio preces adhibentibus, neminem eorum dignum hoc honore putauerunt. Sed facti ipsi suffragiorum domini petentes eum magistratum patricios illustres uiros eos omnes præfectos creauere, Aulum Sempronium Atratinum, Lucium Atilium Longum, Titumque Clœlium Siculum. Hique primi proconsulare imperium accipiunt anno tertio octogesimæquartæ Olympiadis, imperante Athenis Diphilo. Obtinentesque isti illud septuagintatres dies tantum, ultro ipsi deposuere, secundum patrias consuetudines ob missa quædam à deo signa prohibentia eos publica administrare. Abdicantibus uero se his magistratu, conueniēs senatus creat interreges, qui comitia prædicentes, tradentesque populo cognitionem utrum præfectos creare uellent an consules: iudicāte ipsomet manendum esse in ueteri consuetudine, permiserūt patricijs ut qui eorum uellent peterent consulatum. Fiuntque iterum ex patricijs cōsules, Lucius Papyrius Mugillanus, & Lucius Sempronius Atratinus, unius eorum frater qui præfecturam deposuerant. hique eo anno duo apud Romanos magistratus extitere, maximam habentes potestatē. Non in omnibus tamen Romanis annalibus hi utrique inueniuntur, sed in alijs præfecti tantum, & in alijs consules, in non multis autem utrique. Quibus quidem nos non ex ratiocinatione fidem adhibemus, sed credentes testimonijs sacrorum repositorumque librorum. Aliud autem nullum sub magistratu horū neque bellicum neque ciuile opus dignum historia gestum est. Fœdera uero cum Ardeatum urbe de amicitia societateque icta sunt. Miserant enim legationē Ardeates, depositis de regione

gione expostulationibus, uolentes ut amici Romanis socijq; fierent. Hæcq; fœdera collegium consulum confirmauit. Sequenti uero anno decernẽte populo iterum creari consules, suscipiunt consulatum luna mensis decembris plena, Marcus Geganius Macerinus iterum, & Titus Quintius Capitolinus quintum, Coss. Hiq; senatum edocentes, quod cum multa alia neglecta erant ob continuas militias consulum, tum uero unum maxime necessarium neglectum erat, census legitimus, ex quo numerus militaris ætatis hominum cognoscebatur, diuitiarumq; magnitudo, quarum pro modo oportebat unumquenq; ad bellum tributa pendere, nullo intra decem & septem annos censu condito, à Lucij Cornelij & Quinti Fabij consulatu, ita ut boni quidem uiri & utiles, in censibus militijsq; essent: flagitiosissimi uero prauissimiq; sine censu relinquerentur, locumq; alium perciperent, in quo liceret eis ut uellent uiuere.

Est conuersum, sanctissime pater, id omne quod in ambobus tuis codicibus Græcis repertum est, sumq; ausus in hac ultima libri parte, præter meam cõsuetudinem aliquid, haud equidem addens aut detrahens, sed in fragmentis confuse scriptis, & præpostere in ambobus codicibus mutans ordinem: non autoris equidem hunc esse errorem putans, sed librariorum. nam cum decemuiratum statim primi consules sequantur Lucius Valerius Potitus, & Marcus Horatius Barbatus, quod cum ex alijs historicis, tum ex hoc ipso, & in hac parte uideri potest, horum gestis præposuerant librarij Græci alia post gesta, atque duo non cohærentia inter se fragmenta in unum contulerant: quod ego aduertens (neq; enim difficile animaduersu fuit) uolui autori ipsi hanc quam poteram opem paruulam apud Latinos ferre: quod & ipsum fuisset, puto, pudori mihi ni fecissem, nec uisus essem tam perspicuam rem uidisse. Tu me, oro, pro tua egregia animi nobilitate magnificentiaq; commendatum habe deditissimum tibi seruulum.

Pagina 421 uersu 10, pro locus lege natus.

BASILEAE PER HIER. FROBENIVM ET NIC. EPISCOPIVM ANNO M.D.XLIX MENSE MARTIO.

CHRONOLOGIA SIVE TEMPORVM SVPPVTATIO IN XI. DIONYSII HALICARNASSEI LIBROS ANTI

quitatum Romanarum ab Troia capta ad trecentesimū duodecimum ab Vrbe Condita annum, quà multi luculenti è mendosis codicibus sublati sunt errores: & author ipse Dionysius, simulq; Romana historia multum accepit lucis, per HENRICVM Glareanum P. L. In Inclyta Friburgensium Academia publicum professorem.

CLEMENTISSIMO CAESARI FERDINANDO BOEMIAE HUNGARIAEQUE Regi &c. HENRICUS Glareanus S. D. P.

ANNUS elapsus est, Inuictissime rex, cũ in Frobeniana Officina T. Liuij Decades cum aliquot libris recens inuentis excuderentur: Quapropter ut tam eminenti authori, præter aliorum doctorum uirorum multam ac egregie nauatã industriã, à nobis etiam aliquid lucis accederet, Chronologiã ab Vrbe condita ad finem usq; Romanæ historiæ, qua tenus comprehendit Liuius, adijci curauimus. In ea autem, ut absq; errore atq; mendis, quantũ fieri posset, ad exemplar nostra manu descriptum excuderetur, cum uidissem summam adhibuisse curam Nicolaum Episcopium, Hieronymi Frobenij uelut alterum Theseum, illectus sum ut in Dionysii historia idem facerẽ, sed altius repetitis annis, ut paulopost dicturi sumus. Neq; enim negligendũ putaui, quod ab illo maxime cautũ esse uidebam, uidelicet ut ratio temporum, qua sine omnis historia cæca est, optime constaret. Si enim historia testis est temporũ, ut uere dixit Cicero, quid absurdius fieri potest, q̃ ita narrare historiã, ut quid prius, quid posterius gestum sit ignores? perinde atq; uulgus narret fabulas. In hac igitur Dionysii historia initium à capta Troia sumptum est, q; Romani à Troianis oriundi credũtur, per Aeneam, Ascanium, ac deinde reges Albanos usq; ad Romulũ, qui Vrbis fuit cõditor. Fuere autẽ ab Troia capta ad Vrbem conditã anni 432. Qui numerus, ter ab ipso Dionysio proditus, corrupte legebat̃ in uulgatis codicib. Nos autem collatis ex Chronicis Eusebij annis, ac uarijs comparatis locis, Regum Albanorum seriem maxime uerisimilem ac summæ huic congruentẽ, diligẽti adhibita ratione deduximus. Et ne nudæ essent semipaginæ, ex sacra historia, Iudæorum reges, qui in hęc inciderunt tempora, adiunximus. Deinde etiam Medorum, Macedonũ ac Persarum: ut multis daremus ansam diligentius inspiciendi Eusebij Chronica. Quòd si quem ea offendẽt, ac minime obtundi his Lectorem oportuisse clamet, is sciat eo cõsilio à nobis instituta esse, ut Albanorum Romanorũq; regum series ab initio Lectorem secundũ Dionysii descriptionẽ ducat: alia autem ita adpicta, ut omitti facile queant. Quare Lector ea ita existimet, perinde atq; uacua margine non adsint. Cuius rei euidens signum est, q; Eusebij supputationem in regibus Romanis, ubi maioris in hoc negocio authoritatis uiri Liuius atq; Dionysius urgebãt, omiserimus. Quòd autem Hebræorũ reges maluerimus q̃ uel Aegyptiorum, uel Lydorũ, uel Atheniensium, hæc nostra tẽpora in causa fuerũt, quibus multi Iudæorum historiam legunt absq; omni iudicio. Sed breuiter omnia eò direximus, ut Lectoris utilitas spectetur. Tandem ibi finiuimus Catalogum, ubi undecimus liber, aliqua parte mutilus desinit. Ex Liuio reliqua sciri possunt. Nam ea adiungere, quæ in authore non erant, ostentationis suspicionẽ habebat, ideoq; à nobis omissa sunt. Consulum nomina ea posuimus, quæ apud hunc sunt authorem, obiter tantum quæ apud alios reperiũtur, innuẽtes. Deus Opt. Max. tuis tam pijs conatibus, felicissime rex, det gratiam in publicum Christiani orbis commodum. Friburgi Brisgoiæ Anno à Christo nato M. D. XXXII. Nonis Februarijs.

CHRONOLOGIA, siue temporum supputatio in XI. Dionysii Halicarnassei libros Antiquitatum Romanarum à Troia capta usq; ad octogesimam quintã Olympiada: continens primum XV. Reges Latinorum, post Aeneæ in Italiam aduentum, septemq; Romanorũ: Deinde COSS. Decemuiros, ac Tribunos militum Consf. potestate, adiectis Regibus Hebræorum, Iudæ ac Israel: item Medorum, Persarum ac Macedonum, qui in hæc tempora inciderunt, per HENRICVM Glareanum in inclyta Friburgensium Academia publicum professorem.

Anni à Troia capta.

TROIA CAPTA

Troia capta est decem & septem dies ante solstitium.

1	PRIMVS *hic post Captam Troiam annus incipit uiginti dies post solstitium, quod octauo Calendas Quintileis siue Iulias est, autore Plinio lib. 8. cap. 28. Dionysius ait octauo desinentis mensis Iunij, quod idem est, ut puto. Circiter autem æquinoctium autumnale per Hellespontum in Thraciam profecti Troiani duce Aenea, atque ibidem eam commorati hyemem, ut susciperent ex fuga reliquos, ac appararent ad nauigationem necessaria. Quod ubi factum est, ueris principio in Siciliam usq; nauigarunt, finitusq; est primus annus.*
2	SECVNDO *anno in Sicilia per hyemem manserunt, condentes urbeis Elymis, Deinde nauigabili facto mari ex Sicilia soluentes, Tyrrhenum transmittunt mare, in Laurentem profecti agrum. Ibi icto cum Rege Latino fœdere, ac accepta agri quadam portione Lauinium condere cœperunt.*
3	TERTIO *hoc anno ab exitu à Troia, Aeneas solis Troianis imperat, ducta in matrimonium Lauinia Latini regis filia, unde & Lauinium nomen habet.*
4	QVARTO *hoc anno Latinus rex pugna, qua aduersus Rutulos ac eorum ducem Turnum, ipse cum suis, ac genero Aenea Troianisq; stetit, occiditur, & regnum iure belli affinitatisq; ad Aeneam uenit, qui & suis, & Latinis imperauit annis tribus.*

REGNVM

Latinorum.

		AENEAS primus Latinorum
5	1	Rex post Latini soceri mortem
6	2	regnauit annis tribus
7	3	*Septimo hoc anno, qui quartus erat post Latini obitum regni Aeneæ, ipse in pugna*

ad Numicum amnem, qua aduersus Hetruscos ac Mezentium eorum regem stetit, ultimum uisus est: & sub finem septimi anni, eius filius Ascanius imperare cœpit, qui fuit Aeneæ ex Creusa filius, Lauiniæ priuignus.

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	Latinorum Regum	Iudices Hebræorum
8	1	Aſcanius ſecundus Latino-	Sanſon omnium
9	2	rum rex annis 38.	fortiſsimus
10	3		
11	4		
12	5		
13	6		
14	7		
15	8		
16	9		
17	10		
18	11		
19	12		
20	13		
21	14		
22	15		
23	16		
24	17		
25	18		
26	19		
27	20		
28	21		Heli ſacerdos
29	22		*In libris Reg. hic 40. annis*
30	23		*iudicaſſe Iſrael dicitur, in Se-*
31	24		*ptuaginta autem interpreta-*
32	25	*Hoc anno, qui eſt triceſimus à Lauinio con-*	*tione 20. ut ſcribit Euſebius:*
33	26	*dito, ſed triceſimus ſecundus à Troia capta,*	*Ideoq́; nos numeros omiſimus.*
34	27	*Aſcanius nouam cœpit condere urbem, Lon-*	
35	28	*gam Albam, relinquens nouercæ Lauinium.*	
36	29		
37	30		
38	31		
39	32		
40	33		
41	34		
42	35		
43	36	*Amazones Epheſi templum ſuccenderunt.*	

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	Latinorum	Hebræorum
44	37		
45	38		
46	1	Syluius tertius Latinorum	*In Chronicis Eusebij hoc loco su-*
47	2	rex anno 29.	*perest annus in Regibus Latinorũ.*
48	3	*Hic Aeneæ ex Lauinia posthumus fuit*	
49	4	*filius, Ascanij frater. Quod autem in*	
50	5	*sylua educatus erat, Syluius dictus est,*	
51	6	*ac deinceps omnes reges Albani Syluij.*	
52	7		
53	8		
54	9		
55	10		
56	11		
57	12		
58	13		
59	14		
60	15		
61	16		
62	17		
63	18		
64	19		
65	20		
66	21		
67	22		1 Saul Hebræorum pri-
68	23		2 mus rex ex tribu Ben-
69	24		3 iamin an. 40.
70	25		4
71	26		5
72	27		6
73	28		7
74	29		8
75	1	Aeneas Syluius IIII. Latino-	9
76	2	rum rex annis 31.	10
77	3	*Eusebius ait reperisse se in quibusdã historijs*	11
78	4	*Latinum Syluium quarto post Aeneam loco*	12
79	5	*regnasse, Lauiniæ ac Melãpolis filiũ, uterinũ*	13

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	Latinorum	Hebræorum
80	6	*fratrē posthumi Syluij: quinto uero loco, qui*	14
81	7	*hic quarto ponitur, Aeneam Syluiū posthu-*	15
82	8	*mi filiū. Sed neminē hoc secutū uideo, qua-*	16
83	9	*propter hic omittitur. Eurysthenes Aristo-*	17
84	10	*demi filius Proclis frater, apud Lacedæmo-*	18
85	11	*nios regnauit, à quo altera regia familia, de*	19
86	12	*qua Cleomenes, itē Leonidas, qui apud Ther*	20
87	13	*mopylas Xerxis exercitum inuasit.*	21
88	14		22
89	15		23
90	16		24
91	17		25
92	18		25
93	19	*Codrus Melanthi filius.*	27
94	20		28
95	21		29
96	22		30
97	23		31
98	24		32
99	25		33
100	26		34
101	27		35
102	28		36
103	29	*Amazonum ac Cimmeriorum incursus*	37
104	30	*in Asiam.*	38
105	31		39
106	1	Latinus Syluius v. Latino-	40
107	2	rum rex annis 50.	1 DAVID I.
108	3	*Dionysius huic dat annos 51. sed errore, ut*	2 Hebræorum rex ex
109	4	*opinor, librariorū. Ego propter summam*	3 tribu Iuda an. 40.
110	5	*omnium ter à Dionysio positam, 50.*	4
111	6	*posui, ut etiam Eusebius.*	5 *Hebræorū pontifex Abiathar*
112	7		6 *clarus habetur.*
113	8		7
114	9		8
115	10		9

ſ

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	Latinorum	Hebræorum
116	11		10 *Prophetabant Gad,*
117	12		11 *Nathan & Asaph.*
118	13		12
119	14		13
120	15		14
121	16		15
122	17		16
123	18		17
124	19		18
125	20		19
126	21		20
127	22	*Magnesia in Asia condita*	21
128	23		22
129	24		23
130	25		24
131	26	*Cumæ in Italia conditæ*	25
132	27		26
133	28		27
134	29	*Ephesus condita*	28
135	30		29
136	31		30
137	32	*Carthago condita secundum quosdam*	31
138	33		32
139	34		33
140	35		34
141	36		35
142	37		36
143	38		37
144	39		38
145	40		39
146	41		40
147	42		1 SOLOMON II.
148	43		2 Hebræorum rex de
149	44		3 tribu Iuda an. 40.
150	45		4 *Hic Dauidis fuit filius ex ea*
151	46		5 *quæ fuit Vriæ*

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	Latinorum	Hebræorum
152	47		6
153	48		7
154	49		8
155	50		9
		Alba Syluius VI. Latinorum	
156	1	rex anno 39.	10
157	2	*Eusebius ait, hũc Aeneæ Syluij fuisse filiũ.*	11 Sadoch Hebræorum
158	3		12 sacerdos.
159	4		13
160	5		14
161	6		15
162	7		16
163	8		17
164	9		18
165	10		19
166	11		20
167	12		21
168	13		22
169	14		23
170	15		24
171	16		25
172	17		26
173	18		27
174	19		28
175	20		29
176	21		30
177	22		31
178	23		32
179	24		33
180	25		34
181	26		35
182	27		36
183	28		37
184	29		38
185	30		39
186	31		40

Anni à Tro. cà.	An. re. Latin.	Latinorum	Hebræ. Iudæ	Hebr. Israel
Post mortem Solomonis seditione orta in gente Iudæorum, ac regno bifariam diuiso, in Samaria decem tribubus præfuit Hieroboam rex: in Hierusalem autem duabus tribubus Roboam.				
187	32		1 Roboam He-	1 Hieroboã
188	33		2 bræorũ Iudæ	2 Hebræorũ
189	34		3 rex III. an. 17.	3 rex Israel I.
190	35		4 *Hic Solomonis fuit*	4 annis 22.
191	36		5 *filius.*	5
192	37		6	6
193	38		7	7
194	39		8	8
195	1	Capetus Syluius La-	9	9
196	2	tinorum rex VII. an. 26.	10	10
197	3	*Hũc Eusebius Atyn uocat, ut Liuius:*	11	11
198	4	*Ouid. Epitũ. Addit Eusebius & Ae-*	12	12
199	5	*gyptũ dictũ, ac regnasse an. 24. sed*	13	13
200	6	*nos hoc loco Dionysiũ sequi maluimus.*	14	14
201	7		15	15
202	8	*Thraces Bithyniam occupant.*	16	16
203	9		17	17
204	10		1 Abia IIII. rex	18
205	11		2 Iudæ an. 3.	19 *Hebræorũ põ-*
206	12		3	20 *Max. Abime-*
207	13		1 Asa V. rex	21 *lech clarus*
208	14		2 Iudæ an. 41.	22 *habetur.*
209	15		3	1 Nadab II
210	16		4	2 rex Is. an. 2
211	17		5	1 Baasa III.
212	18		6	2 r. Isr. an. 24
213	19		7	3
214	20		8	4
215	21		9	5
216	22		10	6
217	23		11	7
218	24		12	8
219	25	*In Eusebij Chronicis duo desunt anni ab Dionysij supputatione*		
220	26	*quam hic sequimur.*		

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	Latinorum	Hebræ.Iudæ	Hebr.Iſrael
		Capys Syluius VIII.		
221	1	Latinorum rex an.28.	13	9
222	2	*Hic ſuperioris regis filius, authore*	14	10
223	3	*Euſebio.*	15	11
224	4		16	12
225	5		17	13
226	6		18	14
227	7		19	15
228	8		20	16
229	9		21	17
230	10		22	18
231	11		23	19
232	12		24	20
233	13		25	21
234	14		26	22
235	15		27	23
236	16		28	24
237	17		29	1 Hela IIII.
238	18		30	2 r. Iſ. an.2.
239	19		31	1 Amri V.
240	20		32	2 rex Iſrael
241	21		33	3 an. 12
242	22		34	4
243	23		35	5
244	24		36	6
245	25		37	7
246	26		38	8
247	27		39	9
248	28		40	10
		Calpetus Syluius IX.		
249	1	Latinorum rex an.13.	41	11
250	2	*Et hic ſuperioris regis filius,*	1 Ioſaphat VI.	12
251	3	*eodem authore.*	2 rex Iudæ	1 Achab rex
252	4		3 an.25.	2 Iſrael VI.
253	5		4	3 an. 22.

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	Latinorum	Hebræ.Iudæ	Hebr.Israel
254	6		5 *Apud Hebræos pro-*	4
255	7		6 *phetabant Abdias,*	5
256	8		7 *Iehu,Ozias,Micheas*	6
257	9		8 *& Helias.*	7
258	10		9	8
259	11		10 *Falsi prophetæ erãt*	9
260	12		11 *Sedechias,Eliazer.*	10
261	13		12	11
262	1	Tiberius Syluius	13	12
263	2	Latinorum x.rex an.8.	14	13
264	3	*Hic est,à quo Albula cepit deinde*	15	14
265	4	*nomẽ Tyberis,superioris regis filius.*	16	15
266	5		17	16
267	6		18	17
268	7		19	18
269	8		20	19
270	1	Agrippa Syluius Lati-	21	20
271	2	norum XI.rex an.40.	22	21
272	3	*Et hic superioris regis filius.*	23	22 Ochozias
273	4	*In annis autẽ secuti sumus Euse-*	24	1 VII. rex If-
274	5	*bium potius quàm Dionysiũ,ob*	25	2 rael an.2.
275	6	*regum Albanorum summam de*	1 Ioram VII.rex	1 Ioram VIII
276	7	*qua paulo ante diximus.*	2 Iudæ annis 8.	2 r.Isr.an.12
277	8		3	3
278	9		4	4
279	10		5	5
280	11		6	6
281	12		7	7
382	13		8	8
383	14		1 Ochozias VIII	9
			rex Iudæ an.1.	
284	15		1 Athalia Iudę re	10
			gnũ IX hũit an.7	
285	16		2 *Ionadab filius Rechab*	11
286	17		3 *clarus habetur.*	12
287	18		4 *Ioade põtifex apud He*	1 Iehu No-

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	Latinorum	Hebræ.Iudæ	Hebr.Israel
288	19		5 *breos clarissimus.*	2 nus rex
289	20		6	3 Isr.an.28.
290	21		7	4
291	22		1 Ioas decimus	5
292	23		2 rex Iudæ	6
293	24		3 annis 40.	7
294	25		4	8
295	26		5	9
296	27		6	10
297	28		7	11
298	29	*Lycurgus Lacedæmoniorum*	8	12
299	30	*legislator insignis habetur.*	9 *Zacharias Hebræo-*	13
300	31		10 *rum propheta*	14
301	32		11 *occiditur.*	15
302	33		12	16
303	34		13	17
304	35		14	18
305	36		15	19
306	37		16	20
307	38		17	21
308	39		18	22
309	40		19	23
310	1	Alladius Syluius	20	24
311	2	Latinorum duodeci-	21	25
312	3	mus rex an.19.	22	26
313	4	*Hic superioris filius, uaria habet*	23	27
314	5	*apud scriptores nomina, ut in An-*	24	28
315	6	*notationibus nostris diximus.*	25 *Helisæus prophe-*	1 Ioacham
316	7		26 *ta moritur.*	2 decimus
317	8		27	3 r.Isr.an.17
318	9		28	4
319	10		29	5
320	11		30	6
321	12		31	7
322	13		32	8
323	14		33	9

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	Latinorum	Hebræ.Iudæ	Hebr.Iſrael
324	15		34	10
325	16		35	11
326	17		36	12
327	18		37	13
328	19		38	14
329	1	Auentinus Syluius	39	15
330	2	Latinorum XIII.rex	40	16
331	3	annis 37.	1 Amaſias XI.	17
332	4	*Superioris regis & hic fuit filius,*	2 rex Iudę an.29.	1 Ioas XI.
333	5	*in Auentino monte ſepultus,unde*	3	2 r.Iſr.an.16
334	6	*& mons nomen habet.*	4	3
335	7		5	4
336	8		6	5
337	9		7	6
338	10		8	7
339	11		9	8
340	12		10	9
341	13		11	10
342	14		12	11
343	15		13	12
344	16		14	13
345	17		15	14
346	18	*Sardanapalus ultimus Aſſyrio=*	16	15
347	19	*rum rex hic regnare cœpit.*	17	16
348	20		18	1 Hieroboã
349	21		19	2 XII.rex Iſ=
350	22		20	3 rael an.41
351	23		21	4
352	24		22	5
353	25		23	6
354	26		24	7
355	27		25	8
356	28		26	9
357	29		27	10
358	30		28	11

Anni à Tro.ca.	An.re. Latin.	Latinorum			Iudæ	Israel
359	31				29	12
360	32				1 Ozias XII	13
361	33				2 rex Iud.	14
362	34				3 an.52.	15
363	35				4	16
364	36				5	17
365	37	*Hoc anno destructũ est Assyriorum imperium,*			6	18
		ac in Medos translatum per Arsacem: fuere tamen absq; tyrannide Medi usque ad Deio-				
					cem uerum Regem.	
366	1	Procas Syl	1 Arsaces liberis		7	19
367	2	uius XIIII	2 præfuit primum		8	20
368	3	Latinorũ	3 Medis an.28.		9	21
369	4	annis 23.	4		10	22
370	5		5		11	23
371	6		6		12	24
Eusebius hoc loco Macedonum orditur regnum, Cæterum Regum hæc nomina usque ad Perdiccam, qui hic						
quartum obtinet locum, nescio quam				Macedon.	*uera habeantur.*	
372	7		7	1 Prim.rex	13	25
373	8		8	2 Cranaus	14	26
374	9		9	3 an.28.	15	27
375	10		10	4	16	28
				Prophetabant apud Hebræos, Osee, Amos, Esaias & Ionas.		
376	11		11	5	17	29
377	12		12	6	18	30
378	13		13	7	19	31
379	14		14	8	20	32
380	15		15	9	21	33
381	16		16	10	22	34
382	17		17	11	23	35
383	18		18	12	24	36
384	19		19	13	25	37
385	20		20	14	26	38
386	21		21	15	27	39
387	22		22	16	28	40
388	23		23	17	29	41

An. à Tr.ca.	An. re.	Latinorum	Medorum	Macedon.	Iudæ	Israel
389	1	Amulius Syl	24	18	30	1 Zacha-
		uius XV. Latinorum rex an. 44.				rias XIII.

NVMITOR *Proce superioris regis filius maior, à fratre Amulio regno pulsus in agro suo uixit. Filia eius adimende spei partus gratia, uirgo Vestalis lecta, que cum uicesimo septimo patrui sui anno geminos edidisset infantes, iuxta legem, in terram uiua defossa est. Verum paruulos prope ripam Tyberis expositos, Faustulus regij pastor armenti ad Acciam Laurentiam uxorem suam detulit: que propter pulchritudinem & rapacitatem corporis questuosi lupa à uicinis appellabatur. Vnde ad nostram usque memoriam meretricum cellule, lupanaria dicuntur. Pueri uero cum adoleuissent, collecta pastorum & latronum manu, interfectoq; apud Albam Amulio, auum Numitorem in regnum restituunt. Hæc Eusebius in Chronicis. Legendum autem uicesimo septimo patrui sui anno: que uerba in omnibus, que nos uidimus, exemplaribus corrupta erant, sed ex Dionysio restituimus.*

rex Israel mensib. 6 Sellum XIIII. r. Isr. diebus 28

Pro his 7. mẽsib. Eusebius supputat annũ, quod hac de causa ãnotare placuit, ne nimis aliquãdo anxij simus, cũ uideamus magnos uiros nõ perpetuo adamussim hæc obseruasse.

390	2		25	19	31	1 Manahẽ
391	3		26	20	32	2 rex XV
392	4		27	21	33	3 Isr. an. 10
393	5		28	22	34	4
394	6		1 Medorũ	23	35	5
395	7		2 secũdus	24	36	6
396	8		3 rex Sosa-	25	37	7
397	9		4 ramus	26	38	8
398	10		5 an. 30.	27	39	9
399	11		6	28	40	10
400	12		7	1 Macedo	41	1 Phaceia
401	13		8	2 num II.	42	2 XVI. Is-
402	14		9	3 rex Cœ-	43	3 rael an. 10
403	15		10	4 nus an-	44	4
404	16		11	5 nis 12.	45	5 *li. 4. Re. ca.*
405	17		12	6	46	6 *15. biennio*
406	18		13	7	47	7 *legitur, sed*
407	19		14	8	48	8 *numeri simi*
408	20		15	9	49	9 *litudo fefellit.*

OLYMPIAS PRIMA

OLYMPIAS ſpacium eſt quatuor annorũ, quod puto apud Romanos uocari luſtrum, ut apud Horatiũ lib. 4. Carminũ, Fortuna luſtro proſpera tertio Belli ſecũdos reddidit exitus. Ab initio enim eius belli, quo primũ Auguſtus cum Q. Pedio COS. fuit, ad finem bellorum ciuilium fuerunt 12. anni, atq; ita etiam exponit Acron. Non ſum tamen neſcius Prophyrionẽ exponere 15. annos: Et illud eiuſdem Poetæ, Cuius octauũ trepidauit ætas Claudere luſtrũ, pro quadraginta annis omnes exponere cõmentatores. Sed alius erit de his diſſerendi locus. Fefellit autem quoſdam hic loquendi modus apud Latinos. Quinto quoq; anno Agon Gymnicus totius Græciæ celebrabatur, Item quinto anno luſtrum Romæ condebatur, ut Olympiada ſpacium quinq; annorum crediderint, atq; adeo etiam ſcriptis prodiderint, non intelligentes, annũ quo ſequens Olympias incipit, quintum dici annum, qui tamen eſt primus ſequentis Olympiados. Quatuor itaq; anni interiacẽt, exceptis his quibus luditur menſibus.

Olympiades		An. à Tr. ca.	An. re.	Latinorum	Medorum	Macedon.	Iudæ	Iſrael
1	1	409	21		16	10	50	10
	2	410	22		17	11	51	1 Phacee
	3	411	23		18	12	52	2 rex XVII
	4	412	24		19	1 Macedo	1 Ioatham	3 Iſr. an. 20
2	1	413	25		20	2 num III.	2 XIII. rex	4
	2	414	26		21	3 rex Tyri	3 Iud. an. 16	5
	3	415	27		22	4 mas an-	4	6
	4	416	28		23	5 nis 38.	5	7
3	1	417	29		24	6	6	8
	2	418	30		25	7	7	9
	3	419	31		26	8	8	10
	4	420	32		27	9	9	11
4	1	421	33		28	10	10	12
	2	422	34		29	11	11	13
	3	423	35		30	12	12	14
	4	424	36		1 Medorũ	13	13	15
5	1	425	37		2 Tertius	14	14	16
	2	426	38		3 rex Medi	15	15	17
	3	427	39		4 dus an-	16	16	18
	4	428	40		5 nis 40.	17	1 Achaz	19
6	1	429	41		6	18	2 rex XIIII.	20
	2	430	42		7	19	3 Iud. an. 16	1 Oſee
	3	431	43		8	20	4	2 XVIII. Iſ
	4	432	44		9	21	5	3 rael an. 9

VRBS CONDITA

A TROIA capta ad Vrbem conditam anni sunt 432. ut ter Dionysius admonet, sed ab Alba condita anni 400. Romulus ac Remus fratres nouam condentes Vrbem Romam septima Olympiade, Numitori auo Albam reliquerunt. Cæterum orta seditione, in qua Remus cecidit, Romulo soli imperium relictum est. Scio esse qui sexta Olympiade Romam conditam dicant, sed nos hic Dionysium sequendum putamus.

	Olympiadum anni	Anni ab Vrbe condita	Anni regum Romanorum.	Romanorũ	Medorum	Macedon.	Iudæ	Israel
7	1	1	1	ROMVLVS 1.	10	22	6	4
	2	2	2	Romanorũ	11	23	7	5
	3	3	3	rex an. 37.	12	24	8	6
	4	4	4	*Cõsualib. ludis Sa*	13	25	9	7
8	1	5	5	*binæ captæ anno*	14	26	10	8.
	2	6	6	*ab Vrbe cõd. ter=*	15	27	11	9
	3	7	7	*tio, ut ait Eusebi=*	16	28	12	Captiuit.
	4	8	8	*us: at Gellius apud*	17	29	13	*Israel hoc est*
9	1	9	9	*Dionysium anno*	18	30	14	*X. tribuum*
	2	10	10	*4. scripsit. Bellum*	19	31	15	*à Senacherib*
	3	11	11	*inde cũ Antenna=*	20	32	16	*rege Chaldeo*
	4	12	12	*tibus Ceninẽsibus*	21	33	1 Ezech.	*rum, uel Sal=*
10	1	13	13	*ac Crustumijs or=*	22	34	2 XV. rex	*manasar rege*
	2	14	14	*tũ, quibus uictus,*	23	35	3 Iu. an. 29.	*Assyriorũ, ut*
	3	15	15	*cũ Sabinis atroci*	24	36	4 *Apud Hebræ*	*legitur 4. Re*
	4	16	16	*us natũ, quo Tati=*	25	37	5 *os propheta=*	*gum 17. Re=*
11	1	17	17	*us Sabinorũ rex*	26	38	6 *bãt Esaias &*	*gnatũ itaq; in*
	2	18	18	*Vrbẽ, capta pri=*	27	1 Macedo	7 *Osee.*	*Israel an. 250*
	3	19	19	*mũ per ꝓditionẽ*	28	2 nũ IIII.	8	
	4	20	20	*arcem uasit. Trib.*	29	3 Perdicca	9	
12	1	21	21	*aũt annis bello cũ*	30	4 an. 51.	10	
	2	22	22	*Romanis gesto,*	31	5	11	
	3	23	23	*tandẽq; pace fa=*	32	6	12	
	4	24	24	*cta, per quinque*	33	7	13	
13	1	25	25	*postea annos cum*	34	8	14	
	2	26	26	*Romulo imperiũ*	35	9	15	
	3	27	27	*Romæ tenuit.*	36	10	16	

Olymp.		Anni ab Vrb. cō.	An. re. Rom.	Romanorū	Medorum	Macedon.	Hebr. Iudæ
	4	28	28		37	11	17
14	1	29	29		38	12	18
	2	30	30		39	13	19
	3	31	31		40	14	20
	4	32	32		1 Medorū IIII	15	21
15	1	33	33		2 rex Cardice	16	22
	2	34	34		3 as an.13.	17	23
	3	35	35		4	18	24
	4	36	36		5	19	25
16	1	37	37		6	20	26
Romulus ad Capreæ paludem nusquam comparuit, & persuadente Iulio Proculo Quirini nomine apud suos consecratus est. Eusebius.							
	2	38	1	Interregnum	7	21	27
Mortuo Romulo quinos dies Senatores Remp. rexerunt, atq; ita unus annus expletus, quod tempus Interregnum appellatum est. Hæc Eusebius, apud quem in plerisq; codicibus hic annus adiectus est Romuli annis, quasi 38. Romulus regnasset annos.							
				NVMA POM			
	3	39	1	pilius II. Ro-	8	22	28
	4	40	2	ma. rex an. 43.	9	23	29
Numa Pompilius duos menseis anno addidit, Ianuarium Februariumq;, cum ante hunc decem tantum menses apud Romanos fuissent. Hic quoq; rex nullum gessit bellum.							
17	1	41	3	*Nicomedia condita,*	10	24	1 Manasses
	2	42	4	*quæ prius Astacos*	11	25	2 XVI. rex Iu
	3	43	5	*ait Eusebius.*	12	26	3 dæ an. 55.
	4	44	6		13	27	4 *Manasses impius*
18	1	45	7		1 Medorū V.	28	5 *Esaiā interfecit,*
	2	46	8		2 rex Deioces	29	6 *multaq; alia ma*
	3	47	9	*Tarentū cond. à Par*	3 annis 54.	30	7 *la fecit.*
	4	48	10	*thenijs duce Phalāto.*	4	31	8
19	1	49	11	*Corinthij Corcyram*	5	32	9
	2	50	12	*coloniam deduxere.*	6	33	10
	3	51	13		7	34	11
	4	52	14		8	35	12
20	1	53	15		9	36	13
	2	54	16		10	37	14
	3	55	17		11	38	15

Olym piad.		An. ab ur. cō.	An. re. Rom.	Romanorū	Medorum	Macedon.	Hebr. Iudæ
	4	56	18		12	39	16
21	1	57	19		13	40	17
	2	58	20		14	41	18
	3	59	21		15	42	19
	4	60	22		16	43	20
22	1	61	23	*In Sicilia Gela, in*	17	44	21
	2	62	24	*Pamphylia Phase*	18	45	22
	3	63	25	*lis conditur.*	19	46	23
	4	64	26		20	47	24
23	1	65	27		21	48	25
	2	66	28		22	49	26
	3	67	29		23	50	27
	4	68	30	*Chalcedon condita*	24	51	28
						Macedonum v.	
24	1	69	31		25	1 Argeus	29
	2	70	32	*Cyzicus condita*	26	2 an. 38.	30
	3	71	33		27	3 *Herodotus*	31
	4	72	34		28	4 *li. 8. ad finem*	32
25	1	73	35		29	5 *ἀργαῖον vocat*	33
	2	74	36		30	6	34
	3	75	37		31	7.	35
	4	76	38		32	8	36
26	1	77	39		33	9	37
	2	78	40		34	10	38
	3	79	41		35	11	39
	4	80	42	*Hic in Eusebij supputatione desunt duo anni à Romana historia. Nos uero Liuium ac*			
27	1	81	43	*Dionysium hic potius secuti sumus authores, tanquam ex proposito Romanam scri-*			
				benteis historiam.			
	2	82	1	Tullus Hosti	36	12	40
	3	83	2	lius III. Ro-	37	13	41
	4	84	3	manorū rex	38	14	42
28	1	85	4	annis 32.	39	15	43
	2	86	5		40	16	44
	3	87	6		41	17	45
	4	88	7		42	18	46
29	1	89	8		43	19	47

	Olym piad.	An. ab ur. cō.	An. re. Rom.	Romanorū	Medorum	Macedon.	Hebr. Iudæ
	2	90	9		44	20	48
	3	91	10		45	21	49
	4	92	11		46	22	50
30	1	93	12		47	23	51
	2	94	13		48	24	52
	3	95	14		49	25	53
	4	96	15	*Cypſelus Corin-*	50	26	54
31	1	97	16	*thiorū tyrannus*	51	27	55
				Byzantium cond.			Amon XVII
	2	98	17	*Alcmæon clarus*	52	28	1 rex Iudæ
	3	99	18	*habetur.*	53	29	2 annis 12.
	4	100	19		54	30	3 *4.Re.21.et 2*
					Medorum VI.		*Par. 33. dicitur*
32	1	101	20		1 rex Phraor	31	4 *regnaſſe an.*
	2	102	21	*Phalaris tyrannus*	2 tes an.24.	32	5 *duobus ſed fa*
	3	103	22	*Lampſacus cond.*	3 *Herodotus ait*	33	6 *cilis eſt lapſus*
	4	104	23	*& Abdera*	4 *an. 22.*	34	7 *in numeris:nos*
33	1	105	24		5	35	8 *ſecuti ſumus*
	2	106	25		6	36	9 *hic Euſebiū,*
	3	107	26	*Selinus condita*	7	37	10 *ut in pleriſq;*
	4	108	27	*in Sicilia*	8	38	11 *alijs.*
34	1	109	28		9	1 Maced. VI.	12
	2	110	29		10	2 Philippus	1 Ioſias 18.
	3	111	30	*In Ponto Boryſthe*	11	3 an. 38.	2 rex Iudæ
	4	112	31	*nes cond.*	12	4	3 annis 32.
35	1	113	32	*Terpāder muſicus*	13	5	4 *4.Reg.22.*
				Ancus Martius			*& 2.Par.34.*
	2	114	1	IIII.Roman.	14	6	5 *an.31.dicitur*
	3	115	2	rex an.24.	15	7	6 *regnaſſe.*
	4	116	3	*Thales Mileſius*	16	8	7
36	1	117	4	*his temporibus ui*	17	9	8 *Helchias Heb.*
	2	118	5	*xiſſe creditur.*	18	10	9 *pōtifex Max.*
	3	119	6		19	11	10 *Hieremias*
	4	120	7		20	12	11 *prophetare*
37	1	121	8		21	13	12 *orſus. Olda*
	2	122	9		22	14	13 *mulier pro-*

Olympiad.		An. ab urb. cō.	An. re. Rom.	Romanorū	Medorum	Macedon.	Hebr. Iudæ
	3	123	10		23	15	14 *phetabat apud*
	4	124	11		24	16	15 *Hebræos*
38	1	125	12	*Battus cōdidit Cyrenē*	1 Cyaxares	17	16
	2	126	13	*Synope cōd. in Pōto.*	2 VII. Med.	18	17 *Prophetabant*
	3	127	14	*Periander Corinth.*	3 rex an. 32.	19	18 *Hieremias &*
	4	128	15	*tyrannus*	4	20	19 *Sophonias*
39	1	129	16		5	21	20
	2	130	17	*Epidamnus condita*	6	22	21
	3	131	18	*quæ postea Dyrrha*	7	23	22
	4	132	19	*chium*	8	24	23
40	1	133	20	*Ancus Martius Ho-*	9	25	24
	2	134	21	*stiam urbē cōdidit.*	10	26	25
	3	135	22		11	27	26
	4	136	23		12	28	27
41	1	137	24		*Rursus hic in Eusebij supputatione deest annus à Romanæ*		
	2	138	1	L. Tarquini-	13 *historiæ annis.*	29	28
	3	139	2	us Priscus V.	14	30	29
	4	140	3	Romanorū	15	31	30
42	1	141	4	rex annis 38.	16	32	31
	2	142	5		17	33	32
	3	143	6		18	34	1 Ioachaz
	In serie Regum Iudæ Eusebius hoc loco tres menses pro anno supputat,						XIX. Iudæ
	quanquam tertio hinc rege tres rursus menses huc accedunt. Id etiam su						mens. 3.
	perius fecit in XIII. ac XIIII. regibus Israel.						
	4	144	7		19	35	1 Eliachim
43	1	145	8		20	36	2 qui & Ioa
	2	146	9		21	37	3 chim XX
	3	147	10		22	38	4 rex an. 11.
	4	148	11	*Pyttacus Mitylenæus*	23	1 Maced. VII	5
44	1	149	12	*7. Sapientum unus*	24	2 rex Europs	6 *Anno 3. Nabu*
	2	150	13		25	3 annis 26.	7 *chod. Iudæam*
	3	151	14		26	4	8 *cepit.*
	4	152	15		27	5	9 *In Babylone*
45	1	153	16		28	6	10 *Daniel, Ana*
	2	154	17	*Perinthus condita*	29	7	11 *nias, Azari-*
							as & Misael clari habentur.

Olym	piad.	An. ab ur. cō.	An. re. Rom.	Romanorũ	Medorum	Macedon.	Hebr. Iudæ
				Iechoniæ tres menses ueniunt in eos qui decimonono regi Iudæ cesserunt: uidelicet 6. menses pro anno, quod bis antea admonuimus.			Ioachim qui & Iechonias
						x x i. rex Iudæ mens. 3.	
	3	155	18	Camerina urbs cōd.	30	8	1 Sedechias
	4	156	19	Sappho & Alcæus	31	9	2 XXII. rex
46	1	157	20	poetæ clari habẽtur	32	10	3 Iud. an. 11.
	2	158	21		1 Medorum	11	4
	3	159	22		2 VIII. Astya-	12	5
	4	160	23		3 ges an. 38.	13	6
47	1	161	24	Solon Atheniensis	4 Herodotus ait	14	7
	2	162	25		5 An. 35.	15	8
	3	163	26		6	16	9
	4	164	27		7	17	10
48	1	165	28		8	18	11
	2	166	29	Thales Milesius	9	19	1 Captiuitas
	3	167	30		10	20	2 Hebr. Iu-
	4	168	31		11	21	3 dæ sub
49	1	169	32		12	22	4 Nabuch.
	2	170	33		13	23	5 Chaldæo
	3	171	34		14	24	6 rum rege.
	4	172	35		15	25	7 In Babylone
50	1	173	36		16	26	8 prophetabãt
	2	174	37		17	Macedonum	9 Daniel & E-
	3	175	38	Hic in Euseb.º rursus unus deest annus		1 VIII. rex Al-	zechiel
	4	176	1	Seruius Tul-	18	2 cetas an. 20.	10
51	1	177	2	lus VI. Rom.	19	3	11
	2	178	3	rex an. 44.	20	4	12
	3	179	4	Eus. dat huic an. 34.	21	5	13
	4	180	5	Tarq. aũt Supbo 35.	22	6	14
52	1	181	6	Quos igitur decẽ an	23	7	15
	2	182	7	nos huic detraxit,	24	8	16
	3	183	8	Supb. adiecit, nihil of	25	9	17
	4	184	9	ficiẽs summæ nostræ:	26	10	18
53	1	185	10	nos Liuiũ ac Diony-	27	11	19
	2	186	11	sium secuti sumus.	28	12	20
	3	187	12		29	13	21

Olympiad.		An. ab ur. cō.	An. re. Rom.	Romanorū	Persarum	Macedon.	Hebr. Capt.
	4	188	13		30	14	22
54	1	189	14		31	15	23
	2	190	15		32	16	24
	3	191	16		33	17	25
	4	192	17	*Aesopus interimitur*	34	18	26
55	1	193	18	*à Delphis. Pisistratus*	35	19	27
	2	194	19	*tyrānus. Crœsus Ly*	36	20	28
	3	195	20	*dorum rex.*	37	21	29
	4	196	21		38	22	30

Cyrus Hebræorum captiuitate laxata, 50. fermè hominum milia regredi fecit in Iudæam, qui constructo altari, templi fundamenta iecerunt. Sed cum à uicinis gentibus fabricatio impediretur, imperfectum opus usq; ad Darium permansit, solo altari consistente. Hæc Euseb.

Olympiad.		An. ab ur. cō.	An. re. Rom.	Romanorū	Persarum	Macedon.	Hebr. Capt.
56	1	197	22		1 Cyrus 1.	23	31
	2	198	23		2 rex Persa-	24	32
	3	199	24		3 rum an. 30.	25	33
	4	200	25		4 *Hic Cyrus Me-*	26	34
57	1	201	26		5 *dorum destruxit*	27	35
	2	202	27		6 *imperium*	28	36
	3	203	28		7	29	37 *Prophetabāt*
	4	204	29		8	1 Macedonū	38 *Aggeus &*
58	1	205	30		9	2 IX. rex A-	39 *Zachar.*
	2	206	31		10	3 myntas an-	40
	3	207	32		11	4 nis 50.	41
	4	208	33		12	5	42
59	1	209	34	*Crœsus à Cyro cap-*	13	6	43
	2	210	35	*tus est, & Lydorum*	14	7	44
	3	211	36	*regnum destructum*	15	8	45
	4	212	37		16	9	46
60	1	213	38	*Theognis poeta*	17	10	47
	2	214	39	*agnoscitur.*	18	11	48
	3	215	40		19	12	49
	4	216	41		20	13	50
61	1	217	42		21	14	51
	2	218	43		22	15	52
	3	219	44		23	16	53
	4	220	1	L. Tarquinius	24	17	54

	Olympiad.	An. ab ur. cō.	An. re. Rom.	Romanorū	Persarum	Macedon.	Hebr. Capt.
62	1	221	2	Superbus VII	25	18	55
	2	222	3	ac ultimus Ro	26	19	56
	3	223	4	manorum rex	27	20	57
	4	224	5	annis 25.	28	21	58
63	1	225	6	*Tomyris Massage-*	29	22	59
	2	226	7	*tarum regina Cy=*	30	23	60
	3	227	8	*rum interfecit*	1 Cambyses	24	61
	4	228	9		2 Persarum	25	62
64	1	229	10		3 rex an. 8.	26	63
	2	230	11		4	27	64
	3	231	12		5	28	65
	4	232	13		6	29	66
65	1	233	14		7	30	67
	2	234	15		8	31	68

TERTIO *apud Persas regnarūt per septē mēses duo fratres Magi, pro quibus mēsibus Herodotus supputat annū. Herodotus autē ad impletionē octaui anni, Cambysæ ait hos septem fuisse menses.*

	3	235	16		1 Magi.	32	69
	4	236	17		1 Dareius	33	70
66	1	237	18		2 annis 36.	34	71

SECVNDO *anno Dareij regis templū in Hierosolymis extruitur ab Zorobabel, cōsummaturq́; opus anno 40. Remissio quidē captiuitatis Iudæorum, & ueniæ templi ædificandi sub Cyro exordium habuit. Cōsummatur uero templū sub Dareio, quia uicinæ gētes assiduis incursibus ædificationem impediebant.*

	2	238	19		3	35	
	3	239	20		4	36	
	4	240	21		5	37	
67	1	241	22		6	38	
	2	242	23		7	39	
	3	243	24		8	40	
	4	244	25		9	41	

REGNATVM *Romæ est sub regibus an. 244. authoribus Liuio atq; hoc nostro Dionysio. In Eusebij uero supputationibus desunt anni quatuor: quanquam ipse fatetur tribus uariatum annis apud authores. At nos maluimus hos sequi, ut ex proposito Romanam scribenteis historiam, quemadmodum ante quoq; aliquoties testati sumus. Cæterum cum sequentia spatia uix pro Consulum nominibus, ac leuibus aliquot annotatiunculis sufficiant, omnia reliqua seposuimus: Et Iudæorum captiuitas iam laxata finitaq́; erat. Defecerant etiam Lydorum Aegyptiorumq́; regna, hoc sub Cambyse, illud sub Cyro, omnia iam obtinentibus Persis. Quapropter non magnopere ad authorem nostrum illustrandum pertinere uisum est, latius ea persequi. Qui autem omnino ea habere uelit, apud Eusebium requirat licebit. Nos nunc ad Consules, ut apud hunc sunt authorem, & Olympiadum, annorumq́; ab Vrbe condita numeros descendamus, pauca adijcientes ex Liuio, reliquisq́; bonis autoribus pro communi studiosorum utilitate.*

CONSVLES

	Olympiades	ab Vrbe Condita	Consules	
68	1	245	L. Iunius Brutus L. Tarquinius Collatinus	*Bruto suffectus est Sp. Lucretius Tricipitinus, cui mox M. Horatius Puluillus.* *Collatino suffect. est P. Valerius Publicola.*
	2	246	P. Valerius Publicola II T. Lucretius Tricipitinus	
	3	247	P. Valerius Publicola III M. Horatius Puluillus II	*Pro Horatio in omnibus Liuij codicibus habetur P. Lucretius, quod nomẽ mihi suspectum.*
	4	248	Sp. Largius Rufus T. Herminius	*Horum COSS. nomina apud Liuium omissa sunt, iniuria, ut puto, temporum.*
69	1	249	M. Valerius P. Posthumius Tubertus	*Hunc M. Valerium noster hic author lib. 5. ait Publicolæ fuisse fratrem.*
	2	250	P. Valerius Publicola IIII T. Lucretius Tricipitinus II	
	3	251	P. Posthumius Tubertus II Agrippa Menenius Lanatus	
	4	252	Sp. Cassius Vicelinus Opiter Virginius Tricostus	
70	1	253	Posthumius Cominius T. Largius	
	2	254	Ser. Sulpitius Camerinus Manius Tullius Longus	
	3	255	P. Veturius Geminius T. Ebutius Helua	*Liuius Cn. Vetusium uocat.*
	4	256	T. Largius Flauius Q. Clœlius Siculus	*Puto eum esse qui est anno 253.* *Hũc Clœliũ etiã Voculam quidã cognominãt.*

Olympiades			COSS.	
71	1	257	A.Sempronius Atratinus	
			M.Minutius Augurinus	
	2	258	M.Posthumius	Cassiodorus C. Posthumium uocat
			T. Virginius	
	3	259	Ap.Claudius Sabinus	Conuenit cum hoc annorum numero Plinius lib. 35. cap. 3.
			P.Seruilius Priscus	
	4	260	A. Virginius Montanus	Quidam Cælimontanum hunc Virginium appellant.
			T.Vetusius Geminius	Secessio plebis in sacrũ mõtem
72	1	261	Posthumius Cominius II	Primi Tribuni pl.
			Sp.Cassius II	
	2	262	T.Geganius	
			P.Minutius	
	3	263	A.Sempronius Atratinus II	
			M.Minutius Augurinus II	
	4	264	Q.Sulpitius Camerinus	Horum atq; sequẽtis anni Consulũ nomina omisit Liuij codex, iniuria ut opinor temporum.
			Sp.Largius Flauius	
73	1	265	C.Iulius	Hunc Iulium quidam Tullium, quidam Tullum cognominant.
			P.Pinarius Rufus	
	2	266	Sp.Nautius	Cn.Marcij Coriolani mors.
			Sex.Furius	
	3	267	C.Aquilius	
			T.Sicinius	
	4	268	Sp.Cassius III	
			Proculus Virginius	
74	1	269	Q.Fabius	
			Ser.Cornelius	

Olympiades			COSS.	
	2	270	L. Aemylius Mamercus Cæſo Fabius	*Hic Ceſo Fabius Q. & M. Fabiorum frater fuit. Porro parẽs quoq; horũ Ceſo dicebatur.*
	3	271	M.Fabius L.Valerius	*Hic Valerius li. 8. apud hũc authorẽ Publicolæ frater dicitur, ſed errore ut puto codicum.*
	4	272	Q.Fabius II C.Iulius Tullius	*Dubium ſit ne ille, qui anno 265.*
75	1	273	Cæſo Fabius II Sp.Furius	Hoc anno Xerxes rex Perſarum in Græciam duxit exercitum.
	2	274	Cn.Manilius M.Fabius II	
	3	275	Cæſo Fabius III T.Virginius	
	4	276	L.Aemylius Mamercus II C.Seruilius	
76	1	277	C.Horatius T.Menenius	*In Gellij codice li. 17. ca. ult. M. Horatius legitur. CCCVI. Fabij ceſi.* *Hic Agrippæ Menenij filius fuit.*
	2	278	Sp.Seruilius A.Virginius	
	3	279	P.Valerius Publicola C.Nautius	*Hic Publicola eius, qui euecit reges, filius fuit.*
	4	280	A.Manlius Volſo L.Furius	*Alij hunc C. uocant.*
77	1	281	L.Aemylius Mamercus III Tullius Vopiſcus	
	2	282	P.Furius L.Pinarius	

Olympiades			COSS.	
	3	283	T.Quintius Capitolinus	
			Ap.Claudius Sabinus	*Hic primi Appij filius fuit*
	4	284	L.Valerius II	
			Tyberius Aemilius	*In Dionysii codicibus Tyberius legitur, in Liuio Titus. Litera enim T. in his sepe fefellit.*
78	1	285	A.Virginius Nomentanus	*Anno 260. Montanū quĕdam Virginiū uocat: alij Cœlimontanum uocāt, ut plane putem codicum errore esse id factum.*
			T.Numitius Priscus	
	2	286	T.Quintius Capitolinus II	
			Q.Seruilius Priscus	
	3	287	Tyberius Aemilius II	
			Q.Fabius Vibulanus	*Hic tertium postea fuit COS. ac Decemuir.*
	4	288	Sp.Posthumius Albinus	
			Q.Seruilius Priscus II	
79	1	289	T.Quintius Capitolinus III	
			Q.Fabius Vibulanus II	
	2	290	A.Posthumius Albus	
			Sp.Furius Fuscus	
	3	291	L.Ebutius	
			P.Seruilius Priscus	
	4	292	L.Lucretius	
			T.Veturius Geminius	*Hūc Veturiū quidā Geminiū, quidā preterea Ligurinum, duobus cognominibus uocant.*
80	1	293	P.Volumnius	
			Ser.Sulpitius Camerinus	
	2	204	P.Valerius Publicola II	L.Quintius Cincinnatus Publicolæ suffectus.
			C.Claudius Sabinus	Herdonius Capitoliū occupat.
	3	295	Q.Fabius Vibulanus III	
			L.Cornelius	

Olympiades			COSS.	
	4	296	C.Nautius II	
			L.Minutius	Liuius ac Cassiodorus non L. sed C. uocant.
81	1	297	C.Horatius II	Cassiodorus atq; Liuius M. Horatium nominant.
			Q.Minutius	
	2	298	M.Valerius	
			Sp. Virginius	
	3	299	T.Romulius	
			C.Veturius	
	4	300	Sp.Tarpeius	
			A.Termenius	Ita legitur in Dionysii codice. Alij Aternium legunt. At Plin. li. 7. ca. 28. et Gell. li. 2. ca. 21. Thermũ appellãt.
82	1	301	P.Horatius	Liuius pro Horatio Curiatium uocat, sicut decemuirum ultimum primi ordinis. Alij hunc etiam Horatium Trigeminũ, Decemuirum autem Pulullum cognominant.
			Sex.Quintilius	Huic Quintilio suffectus est Sp.Furius
	2	302	L.Menenius	Horũ COSS. nomina in plerisq; Liuij codicibus omissa erant. Quidam codices P. etiam pro L. habebant, ac pro P. Sestio P. Sextilium Capitolinum. At ex hoc nostro authore P. Sestius legendum conuincitur, tametsi ipsius codex una parte fallebat.
			P.Sestius	

ANNO trecentesimo altero, quàm condita erat (inquit Liuius) iterum mutatur forma ciuitatis ab COSS. ad Decemuiros. Hæc ille. Atqui noster hic author P. Horatio & Sexto Quintilio trecentesimum expletum perhibet. Hic igitur erat annus tertius: sed soluitur, quòd hic trecẽtesimus alter expletus intelligitur. Quanquam ipse Dionysius lib. 7. ab initio, paucorum annorum errorem uenia dignum existimat. Quapropter cum nemine ea de re magnopere cõtenderim, uerisimiliora huius authoris secutus: sequatur porrò quod quisq; uelit, nullum piaculum cõmissurus, etiamsi contrarius nobis fuerit: quam gratiã ab optimo quoq; lectore facile, ut speramus, nos quoq; impetrabimus.

DECEMVIRI

	Olym piad.	Anni ab Vrb. cōd.			
	3	303	Ap.Claudius T.Genutius P.Seſtius Sp.Poſthumius Ser.Sulpitius	A.Manlius T.Romulius. C.Iulius T.Veturius P.Horatius	Quidam hunc Manlium (appellant. (tiū habet. Liuius pro Horatio Curia=
	4	304	Ap.Claudius II. Q.Fabius Vibulanus M.Cornelius L.Minutius T.Antonius	M.Seruilius M.Robuleius Q.Petilius Cæſo Duillius Sp.Oppius	Liuius hūc M.Sergiū uocat. Tres Plebei ultimi
83	1	305	*Multis argumentis oſtendi poteſt, hoc anno per tyrannidem regnaſſe Decemuiros quorum aliquot in altera Chronologia, quam in Liuium ſcripſimus, meminimus. Hic itaq; in re manifeſta ſolliciti eſſe noluimus.*		
	2	306	COSS. L.Valerius Potitus M.Horatius Barbatus		Hic Valerius eius filius fuit, qui aduerſus Herdonium pugnās in Capitolio occiſus eſt, Anno ab Vrbe cond. 294. Hic Horatius pronepos fuit eius, qui cum Valerio Publicola COS. fuit Anno ab Vrbe condita 247.
	3	307	Sp.Herminius T.Virginius		
	4	308	M.Geganius Macerinus C.Iulius Tullus		
84	1	309	T.Quintius Capitolinus IIII Agrippa Furius		
	2	310	M.Genutius C.Quintius		

TRIBVNI MIL·

CONSVLARI POTESTATE.

3	311	L.Attilius Longus COSS. T.Clœlius Siculus A.Sēpronius Atratinus	L.Papyrius Mugillanus L.Sēpronius Atratinus	 Hic L.Sēpronius Auli fr. fuit, inquit Diony.

4	312	M.Geganius Macerinus II T.Quintius Capitolinus V

HACTENVS historia reliqua est, quæ desunt utinam breui in lucem prodeant. Nam non est mihi dubium alicubi latitare hunc autorem apud doctos. Quòd si priuatum cōmodum publicæ utilitati posthabebitur, speramus propediem totum authorem in sua loquentem lingua uos habituros. Certe Cōstantinus Lascaris eum Græce allegat, recens author, & quidam alij nostra ætate: sed ambitio obstare uidetur, quo minus in lucem ueniat, quæ utinam tam non sit diuturna, quàm raro est felix: sed fiat uoluntas domini. Tu optime Princeps, hos nostros labores, nostráq; simplicitatem boni consulas. Communis enim utilitatis ergô tantum opus suscepimus: ac Vale. Friburgi Brisgoæ, Anno à Christo nato M. D. XXXII.

FINIS CHRONOLOGIAE.

BASILEAE PER HIER. FROBENIVM ET
NIC. EPISCOPIVM ANNO
M D XLIX

FRO BEN.